Ioan SCURTU

POLITICĂ ŞI VIAŢĂ COTIDIANĂ ÎN ROMÂNIA

ÎN SECOLUL AL XX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL XXI-LEA

Editura Mica Valahie
Bucureşti
2012

POLITICĂ ŞI VIAŢĂ COTIDIANĂ ÎN ROMÂNIA

ÎN SECOLUL AL XX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL XXI-LEA

Ioan SCURTU

ACADEMY OF ROMANIAN SCIENTISTS

POLITICĂ ŞI VIAŢĂ COTIDIANĂ ÎN ROMÂNIA

ÎN SECOLUL AL XX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL XXI-LEA

MV

MICA VALAHIE

Bucureşti

2012

ISBN: 978-606-8304-44-1

MV

EDITURA MICA VALAHIE
Tel. 0722.33.99.84, 021-642.51.02
www.micavalahie.ro
micavalahie@yahoo.com

CUPRINS

Cuvânt înainte 7

Senatul - organism reprezentativ al elitelor politice şi culturale româneşti 9

Nicolae Iorga - militant pentru naționalismul constructiv 17

Viața cotidiană în Iaşi la sfârşitul anului 1916 şi începutul lui 1917 25

Mai 1921 – Primul Congres al Partidului Comunist din România 33

Mai 1928 – Adunarea PNȚ de la Alba Iulia: “Nu mai vrem jug, nu mai vrem lanțuri” 40

Activitatea politică a lui Vintilă Brătianu 47

Carol al II-lea şi familia sa 56

Iuliu Maniu - Carol al II-lea: De la susținere la confruntare 68

Max Auschnitt - de la pocherul regal la închisoarea Văcăreşti 83

Nicolae Titulescu - întotdeauna în centrul evenimentelor 91

Activitatea politică a lui Gheorghe I. Brătianu 95

Ideologie şi formațiuni de dreapta în România (1919-1943) 117

22 iunie 1941 – România în fața unei decizii majore 222

Despre subiectivismul la români 238

Constantin Rădulescu-Motru – un soț îngrijorat 247

1943 – O dispută între Constantin Rădulescu-Motru şi Lucian Blaga 249

Mihail Sebastian şi intelectualii români (1940-1944). Prietenie în vremuri de restrişte 252

Activitatea politică a regelui Mihai 260

Regimul politic din România (1948-1989) 272

Împotriva falsificării istoriei. “Mini-revoluția culturală” inițiată în 1971 de Nicolae Ceauşescu 282

Premisele schimbărilor revoluționare din anul 1989 298

Revoluția română şi minciunile mass-media 345

România şi comunismul 359

Pe ce cale evoluăm? 363

O analiză comparativă: 1918 şi 1989 după 20 de ani. Politica economică 367

Notele unui istoric privind situația actuală a monumentelor istorice din România 376

Reorganizarea administrativ-teritorială - expresie a crizei economice şi politice din România 384

Nicolae Iorga - întemeietorul Institutului pentru Studiul Istoriei Universale 392

Un moment istoric – trecerea de la Arhivele Statului la Arhivele Naționale 408

Documente şi amintiri privind înființarea Facultății de Arhivistică 415

Doi universitari – Titu Georgescu şi Gheorghe I. Ioniță – despre istoria recentă a României 426

Dumitru Almaş – Omul şi opera 471

CUVÂNT INAINTE

În urmă cu un deceniu a apărut la Editura Ars Docendi din Bucureşti volumul *Studii de istorie* (573 pagini), în care am adunat un număr de 49 de contribuţii, risipite în diverse reviste, publicându-le în 2002 exact aşa cum au apărut, fără nici o intervenţie ulterioară, pentru a demonstra că şi în timpul regimului totalitar, cei care şi-au respectat condiţia de cercetător au putut să depăşească barierele ideologice ale timpului, contribuind la reconstituirea corectă a trecutului.

Alături de asemenea studii am inclus altele, publicate după 1989, tocmai pentru ca cititorul să vadă că a existat, în ce mă priveşte, o continuitate tematică şi nu numai.

În 2010, la Editura Mica Valahie a văzut lumina tiparului un al doilea volum de studii, cu titlul *Istoria Românilor de la Carol I la Nicolae Ceauşescu* (280 pagini) cu următoarea structură: I - Istoriografia, II - Evenimente interne, III - Instituţiile statului, IV- Minorităţile naţionale, V - Politica externă. Statutul internaţional al României, VI - Personalităţi politice.

Şi de această dată am păstrat textul apărut la vremea respectivă, dintre care patru studii publicate în limba engleză pentru a fi accesibile străinilor interesaţi de statutul politico-juridic al evreilor din România de la 1858 la 2004 şi de statutul internaţional al României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Prezentul volum, care cuprinde 32 de studii, reprezintă, în bună parte, o replică la aprecierile unor pseudoistorici şi la iniţiativele politice recente, care ignoră sau falsifică istoria.

De această dată am eliminat din textele publicate – care aveau autonomia lor – unele repetări, devenite inutile într-un volum care le înglobează.

Am inclus un amplu studiu privind ideologia şi formaţiunile de dreapta din România în anii 1919-1943, care a prefaţat cele şapte volume de documente apărute sub egida Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, un altul despre naţionalismul constructiv promovat de N. Iorga, precum şi o prezentare a situaţiei scriitorului evreu Mihail Sebastian în anii regimului antonescian, aşa cum este consemnată în propriul său jurnal.

Cititorii vor putea afla despre contextul intern şi internaţional în care s-a înfiinţat, în 1921, Partidul Comunist din România, precum şi despre principalele trăsături ale regimului politic din România anilor 1948-1989, când acest partid s-a aflat la putere.

Am analizat în detaliu momentul în care a fost lansată "mini-revoluţia culturală" din 1971, iniţiată de Nicolae Ceauşescu, pe seama căreia s-au pus în circulaţie tot felul de legende.

Mai multe studii se referă la disputele politice şi modul cum se ajungea la putere în perioada interbelică (prin mari presiuni populare, dar şi prin manevre de culise), la rolul camarilei regale, dar şi la disputele din interiorul acesteia.

Sunt prezentate câteva personalități politice, care au marcat istoria României din secolul al XX-lea: regii Carol al II-lea şi Mihai, Vintilă Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Titulescu, Gheorghe I. Brătianu.

Este prezentată viața cotidiană a românilor în anii de restriște ai Primului şi a celui de-al Doilea Război Mondial, dar şi în perioada interbelică, precum şi în cea din anii socialismului, care a dus la explozia revoluționară din decembrie 1989.

O temă abordată, care merită a fi dezvoltată, este subiectivismul la români, inclusiv la oameni de înaltă ținută intelectuală, precum Liviu Rebreanu, Gala Galaction, Constantin Rădulescu-Motru, Lucian Blaga.

Acelaşi subiectivism s-a manifestat şi la cetățenii aparținând altor state, dovada cea mai clară fiind minciunile transmise prin mass-media despre revoluția română din decembrie 1989.

Am inclus şi două materiale evocând trei profesori de la Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti, pe care i-am cunoscut dintre care unul (Dumitru Almaş) a fost unchiul meu.

Celor interesați de disputa privind menținerea sau desființarea Senatului le-am oferit un studiu privind rolul acestei instituții de-a lungul istoriei moderne şi contemporane a României.

Pentru cei care privesc cu dispreț cultura şi valorile naționale, recurgând la drastice reduceri bugetare pentru aceste domenii, am inclus o prezentare, bazată pe documente, a rolului Arhivelor Statului, devenite în 1996 Arhivele Naționale ale României, a Facultății de Arhivistică, precum şi a Institutului de Istorie Universală (actualul Institut de Istorie "Nicolae Iorga"). De asemenea, am prezentat câteva date concrete privind starea actuală, alarmantă, a monumentelor istorice din România.

Dincolo de afirmațiile triumfaliste ale actualilor politicieni, care susțin că au făcut "ce trebuie" pentru România, cititori vor găsi în acest volum o analiză privind politica economică şi rezultatele ei în perioada interbelică comparativ cu cea de după 1989. Astfel vor aprecia valoarea reală a clasei politice şi responsabilitatea ei față de destinul istoric al poporului român.

Am socotit de datoria mea ca istoric să prezint date concrete privind evoluția organizării administrativ-teritoriale a României, prin crearea unor mari unități, din care rezultă că, de fiecare dată, prin asemenea inițiative, politicienii au urmărit abaterea atenției populației de la problemele grave cu care se confrunta, şi că, indiferent de denumire (directorate ministeriale, ținuturi, regiuni), acestea s-au dovedit a fi neviabile.

Sper că cititorii vor avea o lectură agreabilă şi folositoare, constatând că în cel de-al doilea deceniu al secolului al XXI-lea nu este aproape nimic "nou sub soare". Ca urmare, important este să nu se lase manipulați de politicieni şi de tot felul de inşi deveniți peste noapte istorici şi formatori de opinie, ci să-şi promoveze cu curaj şi competență interesele, spre binele lor şi al României.

Ioan Scurtu
Bucureşti, decembrie 2011

SENATUL - ORGANISM REPREZENTATIV AL ELITELOR POLITICE ŞI CULTURALE ROMÂNEŞTI[*]

Senatul, ca adunare deliberativă, a apărut încă din Antichitate, cunoscând importante evoluţii de-a lungul timpului. În Ţările Române au existat *Adunări de Stări* şi *Sfatul Domnesc.*

Sistemul reprezentativ şi legislativ modern datează din epoca Unirii Principatelor[1]. Luând act de hotărârile Adunărilor (Divanurilor) ad-hoc, Conferinţa reprezentanţilor celor şapte puteri (Marea Britanie, Franţa, Austria, Regatul Sardiniei, Prusia, Rusia, Imperiul Otoman) desfăşurată la Paris, a adoptat, în august 1858, o *Convenţie* prin care se stabilea statutul social, politic, administrativ al Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti. *Convenţia* prevedea şi modul de alegere a membrilor Adunării Elective, pe baza unui cent foarte ridicat.

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a elaborat o Constituţie, numită *Statutul Dezvoltator al Convenţiunii din 7/19 august 1858* , care a fost aprobată prin referendumul din mai 1864 şi promulgată la 2/14 iulie. Prin acest document Parlamentul a devenit bicameral; se instituia Adunarea Electivă şi Adunarea Ponderativă (Senatul). *Statutul* prevedea structura *Corpului Ponderativ:* mitropoliţii ţării, episcopii eparhiilor, primul preşedinte al Curţii de Casaţie, cel mai vechi dintre generalii în activitate, precum şi 64 de membri numiţi de domnitor – jumătate dintre persoanele recomandabile prin meritul şi experienţa lor, iar cealaltă jumătate dintre membrii Consiliilor generale ale districtelor şi anume câte unul din fiecare judeţ[2]. Din această înşiruire se poate observa că erau avuţi în vedere capii bisericii, ai justiţiei şi ai armatei. Categoria senatorilor numiţi de domnitor provenea din rândul celor cu experienţă politică şi a reprezentanţilor judeţelor ţării. Cu alte cuvinte, o elite intelectuală şi politică, a cărei experienţă era pusă în slujba statului român.

Carol I şi instituţia Senatului

Statutul Dezvoltător a fost în vigoare până în iunie 1866, când a fost adoptată prima *Constituţie* a României. Între timp Alexandru Ioan

[*] „Istorie si civilizaţie", martie 2010.

[1] Vezi pe larg, *Istoria Senatului României*, Bucureşti, Editura Regiei Monitorul Oficial, 2004; Ioan Scurtu şi Ion Bulei, *Democraţia la români. 1866 – 1938,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, (capitolele *Legislaţia electorală* şi *Viaţa parlamentară din România*).

[2] „Monitorul. Jurnalul oficial al Principatelor Unite Române" nr. 146 din 3/15 iulie 1864.

Cuza fusese detronat, în februarie 1866, iar pe tron fusese adus principele Carol I de Hohenzollern Sigmaringen. Noua Constituție stabilea principiul monarhiei ereditare directă şi legitimă a principelui Carol I „din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură şi cu excluderea perpetuă a femeilor". Se instituia principiul potrivit căruia „Toate puterile statului emană de la națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune şi după principiile şi regulile aşezate în Constituțiunea de față" (art. 31). De asemenea, se preciza: „Puterea legislativă se exercită colectiv de către Domn şi Reprezentațiunea Națională. Reprezentațiunea Națională se împarte în două Adunări: Senatul şi Adunarea Reprezentanților".

Constituția extindea numărul de senatori aleşi: câte doi de fiecare județ – unul din partea proprietarilor rurali, iar celălalt al oraşelor de reşedință, pe baza unui cens relativ ridicat (între 100 şi 300 de galbeni). De asemenea, Universitățile din Iaşi şi Bucureşti alegeau, din rândul profesorilor, câte un senator. Potrivit art. 75, erau dispensați de cens: preşedinții sau vicepreşedinții vreuneia din Adunările legislative; deputații care şi-au îndeplinit mandatul timp de trei sesiuni; generalii; coloneii cu o vechime de trei ani; cei care au fost miniştri sau agenți diplomatici ai țării; cei care au ocupat timp de un an funcția de preşedinte de Curte, de procuror general, de consilier la Curtea de Casație; cei cu diplomă de doctor sau licențiat în orice specialitate şi care timp de şase ani au exercitat profesiunea lor. Cu alte cuvinte erau senatori personalități marcante din domeniile politic, militar, diplomatic, juridic şi ştiințific.

Categoria senatorilor de drept cuprindea pe: moştenitorul tronului de la vârsta de 18 ani, mitropoliți şi episcopii eparhioți[3].

Constituția din 1923 şi Senatul României Mari

Constituția a fost modificată substanțial în 1917, când s-a stabilit introducerea votului universal. Legea electorală din noiembrie 1918, prevedea că fiecare cetățean de la vârsta de 40 de ani împliniți, aveau dreptul de a alege Senatul (pentru Adunarea Deputaților vârsta era de 21 ani). Alegerea se desfăşura pe circumscripții, câte un senator la fiecare 70 000 locuitori. În fiecare Universitate, profesorii şi agregații titulari alegeau din sânul lor câte un senator. Erau membri de drept ai Senatului: moştenitorul tronului de la vârsta de 18 ani împliniți, mitropoliții şi episcopii eparhioți[4]. Prin decretul lege din aprilie 1920 s-a prevăzut ca un

[3] „Monitorul. Jurnalul oficial al României", nr. 142 din 1/13 iunie 1866.
[4] „Monitorul Oficial", nr. 1919 din 16 noiembrie 1918.

senator să fie ales de 100 000 de cetățeni, iar numărul total al acestora (inclusiv de drept) să fie de 198 (numărul deputaților s-a fixat la 369)[5].

Constituția din martie 1923, confirma modificările efectuate în 1917 şi adăuga altele noi. Articolul 67 prevedea că Senatul se compune din senatori aleşi şi senatori de drept, iar art. 68 preciza: „Toți cetățenii români de la vârsta de 40 de ani împliniți aleg, pe circumscripții electorale care nu pot fi mai mari decât județul, prin vot obligator, egal, direct şi secret, un număr de senatori. Numărul senatorilor aleşi în fiecare circumscripție, care nu poate fi mai mare decât un județ, se stabileşte de legea electorală, proporțional cu populația". Pe lângă cei aleşi prin vot universal se stabilea şi câte un senator de fiecare județ, ales de consiliile județene şi membrii aleşi în comunele urbane şi rurale. De asemenea, alegeau şase senatori de către membrii camerelor de comerț, de industrie, de muncă şi de agricultură. Dar li se adaugă câte un senator ales de profesorii fiecărei Universități.

Şi categoria senatorilor de drept a fost extinsă. Potrivit art. 72 erau membri de drept ai Senatului, în virtutea înaltei lor situații în stat şi în biserică: moştenitorul tronului de la vârsta de 18 ani împliniți; mitropoliții țării, episcopii eparhioți ai bisericii ortodoxe române şi greco-catolice; capii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul de fiecare confesiune, dacă aveau peste 200 000 de credincioşi; reprezentantul superior religios al musulmanilor; preşedintele Academiei Române. Mandatul lor înceta odată cu demnitatea care le atribuia acest drept[6].

Se poate constata că numărul senatorilor de drept s-a extins, cuprinzând pe reprezentanții tuturor cultelor religioase recunoscute de stat, care aveau 200 000 de credincioşi; excepție făcea reprezentantul musulmanilor care deşi nu întruneau această cifră erau totuşi reprezentați în Senat. De asemenea, pentru prima dată se atribuia calitatea de senator de drept preşedintelui Academiei Române, care reprezenta cel mai înalt for cultural-ştiințific al țării.

Senatorii de drept – elită politică şi intelectuală

Legea fundamentală din 1923 instituia calitatea de potențial senator, în virtutea unor funcții şi demnități ocupate de-a lungul timpului. Astfel, deveneau senatori de drept: foştii preşedinți ai Consiliului de Miniştri, cu o vechime de patru ani; foştii miniştrii cu o vechime de cel puțin şase ani sau opt sesiuni ordinare; foştii senatori şi deputați aleşi în cel puțin zece legislaturi; foştii prim-preşedinți ai Înaltei Curții de Casație şi Justiție, care au îndeplinit această funcție timp de cinci ani; generalii în

[5] *Ibidem*, nr. 3 din 3 aprilie 1920.
[6] *Ibidem*, nr. 282 din 29 martie 1923.

rezervă şi în retragere care au exercitat comanda unei armate în faţa inamicului ca titulari timp de cel puţin trei luni şi cei care au îndeplinit funcţia de şef al Marelui Stat Major sau de inspector general în armată (comandant de armată) în timp de pace cel puţin patru ani; foştii preşedinţi ai Adunărilor din Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia, care au declarat unirea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu patria-mamă.

Aşadar, paleta senatorilor de drept s-a lărgit foarte mult, Senatul tinzând să devină un organism reprezentativ pentru elitele politice, militare, juridice.

Legea electorală din martie 1926 a introdus în categoria senatorilor de drept şi pe preşedintele Consiliului Dirigent al Transilvaniei, care a funcţionat în perioada decembrie 1918 – aprilie 1920. S-a stabilit numărul fix de 113 senatori pentru colegiul universal şi 387 deputaţi.

Senatorii aleşi de colectivităţi

Pe lângă senatorii aleşi prin vot universal s-a introdus şi categoria senatorilor aleşi de anumite colectivităţi: de profesori universitari, câte un senator de fiecare Universitate (din Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Cernăuţi), de colegiile Camerelor de Agricultură, de Muncă, de Industrie şi Comerţ, precum şi de Colegiile consiliilor judeţene, câte unul pentru fiecare astfel de structură organizatorică.

Pentru alegerile pe baza votului universal (la Senat s-a menţinut vârsta de 40 de ani), legea electorală prevedea că era declarat senator candidatul care a întrunit numărul cel mai mare de voturi într-o circumscripţie.

Pentru Adunarea Deputaţilor, legea din martie 1926 a introdus prima electorală de 50%, care se acorda partidului (listei) care a întrunit cel puţin 40% din totalul voturilor[7].

Regimul de autoritate monarhică şi noua structură a Senatului

Instaurarea regimului de autoritate monarhică, la 10 februarie 1938, a marcat lichidarea regimului democratic întemeiat pe partidele politice. A fost adoptată o nouă Constituţie la 27 februarie 1938, care a instituţionalizat noul regim. Această lege fundamentală prevedea la art. 63: „Senatul se compune din senatori numiţi de rege, din senatori de drept şi din senatori aleşi prin vot obligatoriu, secret şi exprimat prin scrutin uninominal de membrii corpurilor constituite în stat, în numărul şi condiţiile, pentru alegătorii eligibil, bărbaţi şi femei, ce se vor stabili prin

[7] *Ibidem*, nr. 71 din 27 martie 1926.

legea electorală. Proporția senatorilor numiți în raport cu cei aleşi este de jumătate".

Erau membri de drept ai Senatului, „în virtutea înaltei lor situațiuni în stat şi în biserică": moştenitorul tronului de la vârsta de 18 ani; toți principii familiei regale majori; patriarhul şi mitropoliții țării; episcopii eparhioți ai bisericii ortodoxe şi greco-catolice; capii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul din fiecare confesiune dacă aveau peste 200 000 de credincioşi; senatorii de drept recunoscuți până la data de 27 februarie 1938. Se făcea precizare că mandatele senatorilor de drept menționați încetau odată cu calitatea sau demiterea în virtutea căreia deținеau acest drept[8].

Legea electorală din mai 1939 a dezvoltat prevederile constituționale, precizând că senatorii numiți de rege „trebuiau să întrunească condițiile generale de obligativitate pentru acest corp. Numărul lor este de 88, adică egal cu al senatorilor aleşi". Ca o noutate, dreptul de vot se extindea şi asupra femeilor, iar vârsta era coborâtă de la 40 la 30 de ani. Pe de altă parte se instituia obligația ca alegătorii să fie ştiutori de carte.

De asemenea, se prevedea că alegătorii trebuiau să practice efectiv una din următoarele îndeletniciri: 1) agricultură şi muncă manuală; 2) comerț şi industrie; 3) ocupații intelectuale.

Legea conținea şi o anexă, în care era stabilit numărul de senatori aleşi pe îndeletniciri: agricultură şi muncă manuală - 44 (din care 30 pentru agricultură şi 14 pentru muncă); comerț şi industrie – 22 (câte 11 din fiecare ramură); ocupații intelectuale – 22 (câte 2 pentru asociațiile învățătorilor, profesorilor universitari, profesorilor secundari, clerului, asociațiile sau colegiile inginerilor, arhitecților, medicilor, veterinarilor, farmaciştilor, avocaților, scriitorilor şi artelor frumoase)[9].

Evident că, pentru a se realiza o asemenea structură era nevoie de stabilirea prealabilă a candidaților. În decembrie 1938 s-a constituit Frontul Renaşterii Naționale care – potrivit decretului de înființare – avea "singur, dreptul de a fixa şi depune candidaturile pentru alegerile parlamentare, administrative şi profesionale". De asemenea, se preciza: „Orice activitate politică decât aceea a Frontului Renaşterii Naționale va fi socotită clandestină, iar autorii ei pedepsiți cu degradare civică pe termen de 2 până la 5 ani"[10].

Listele de candidați au fost propuse de conducerea FRN şi aprobate de regele Carol al II-lea. Alegerile s-au desfăşurat în zilele de 1-2 iunie, fiind cele dintâi din istoria României în care s-a depus o listă

[8] *Ibidem*, nr. 48 din 27 februarie 1938.
[9] *Ibidem*, nr. 106 bis din 9 mai 1939.
[10] *Ibidem*, nr. 293 din 16 decembrie 1938.

unică de candidați. După încheierea alegerilor, la 3 iunie 1939 s-a adoptat un decret – lege care stabilea obligația deputaților şi senatorilor de a depune următorul jurământ: „Jur credință regelui (nu era indicat numele, dar era evident, se referea la Carol al II-lea). Jur să păstrez Constituțiunea şi legile țării, să mențin unitatea națională şi să apăr integritatea teritoriului României”[11]. Liderii Partidului Național-Țărănesc şi ai Partidului Național-Liberal declaraseră că nu recunosc Constituția din 1938 şi nici legile adoptate pe baza ei. Prin formula de jurământ stabilită, Regele a urmărit să-i determine pe aceşti fruntaşi politici, care erau senatori de drept, să-i depună jurământul de credință şi să recunoască regimul instaurat la 10 februarie 1938. Dar aceştia au refuzat, preferând să nu beneficieze de calitatea de senator de drept.

Parlamentul a ales în iunie 1939 a fost dizolvat la 5 septembrie 1940, când regele Carol al II-lea a încredințat puterea generalului Antonescu.

1990 – reînvierea parlamentarismului şi a instituției Senatului

Viața parlamentară s-a reluat în decembrie 1946, dar cu o singură cameră - Adunarea Deputaților. Abia în 1990, Senatul avea să reapară în viața publică a României. Constituția din 1991 nu făcea deosebire între Camera Deputaților şi Senat în privința alegerilor şi nici a prerogativelor fiecărui corp legislativ. Articolele din legea fundamentală menționau împreună, Camera Deputaților şi Senatul: Art. 59: „Camera Deputaților şi Senatul sunt alese”, art. 61: „Alegerile pentru Camera Deputaților şi Senat … Mandatul camerelor”, art. 62: „Camera Deputaților şi Senatul lucrează”, art. 63 „Camera Deputaților şi Senatul se întrunesc …”[12] etc.

Acest fapt a generat sentimentul că cele două Camere desfăşoară aceeaşi activitate, adică se dublează una pe cealaltă. Modificările ulterioare aduse Constituției au prevăzut o anumită delimitare a atribuțiilor, fără însă a fi deplin convingătoare. Pe acest fond, s-a putut dezvolta un curent politic în favoarea parlamentului unicameral, promotorii lui susținând că deputații şi senatorii consumă importante resurse bugetare, folosesc această calitate pentru a-şi înlesni propriile afaceri financiare, cel mai adesea ilicite etc. Dincolo de asemenea acuze (unele îndreptățite), se află atacul la adresa Parlamentului, ca instituție fundamentală, democratică a Statului Român.

[11] *Ibidem*, nr. 127 din 5 iunie 1939.
[12] *Ibidem*, nr. 233 din 21 noiembrie 1991.

2009 - referendum pentru desfiinţarea unei instituţii fundamentale - Senatul

S-a ajuns la organizarea unui referendum, la propunerea preşedintelui Traian Băsescu, prin care s-a cerut acordul cetăţenilor pentru desfiinţarea unei Camere şi pentru reducerea numărului de parlamentari de la 471 la 300.

Desfăşurat în noiembrie 2009, referendumul nu a avut la bază o argumentaţie solidă, de ordin istoric şi naţional, o confruntare de idei în urma căreia alegătorii să-şi exprime opţiunea în cunoştinţă de cauză. Nota dominantă a fost necesitatea de a se face economii bugetare şi chiar de a se diminua corupţia (parlamentarii fiind prezentaţi ca nişte indivizi corupţi, afacerişti veroşi de care societatea trebuie să se descotorosească). În propaganda electorală, făcându-se abstracţie de istoria românilor, s-a afirmat că Parlamentul bicameral este specific statelor federale şi multinaţionale. O campanie mediatică negativă extrem de intensă, o lipsă de cunoaştere a tradiţiilor naţionale a făcut ca referendumul să reuşească (prezenţa la vot a fost de 50,4%).

Dincolo de această manipulare mediatică, se impune precizat faptul că, în 2010, România ca stat membru al Uniunii Europene, va trebui să aibă parlament bicameral, cu alte cuvinte abia se va desfiinţa o cameră şi o alta va trebui reînfiinţată. În această perspectivă este necesar să se procedeze cu înţelepciune, fără patimă şi încrâncenare politică pentru adoptarea celei mai bune soluţii.

Consider că trebuie să se ţină seama de experienţa istorică validată de activitatea concretă. Parcurgerea *Dezbaterilor Senatului* conduce la concluzia că majoritatea covârşitoare a senatorilor de drept au oferit acestei instituţii nu numai prestigiul propriei personalităţi, ci şi abordări profesioniste şi de înaltă ţinută intelectuală, au venit cu propuneri concrete, valoroase din punct de vedere practic, la multiplele probleme cu care s-a confruntat România timp de şapte decenii şi jumătate, de la 1864 la 1940. Instituţiile reprezentative – precum Biserica, Justiţia, Armata, Academia Română, Universităţile – au putut să-şi exprime direct, în cel mai înalt for politic al ţării puncte de vedere şi să vină cu soluţii adecvate.

Au fost senatori de drept

Pe de altă parte, oamenii politici cu experienţă (foşti prim-miniştri, preşedinţi ai Parlamentului, miniştri etc.) şi-au putut valorifica în continuare potenţialul, făcându-şi cunoscute punctele de vedere în Senatul României, contribuind la adoptarea celor mai judicioase şi argumentate legi. Menţionăm, cu titlul de exemplu, câteva personalităţi care au făcut parte din acest corp legislativ: lideri politici – Lascăr Catargiu, Alexandru

Lahovari, Nicolae Filipescu, Alexandru Marghiloman, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Brătianu; generali – Ştefan Golescu, Cristian Tell, Ion Emanoil Florescu, Alexandru Averescu, Constantin Presan; prelați – patriarhul Miron Cristea, episcopul Iuliu Hossu, rabinul şef Iacob Niemirower; cărturari de mare prestigiu – P.S. Aurelian, N. Gane, Nicolae Iorga, Ion Nistor, Dimitrie Gusti, C. Rădulescu-Motru, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Emil Racoviță, P.P. Negulescu, Daniel Danielopolu, Mihail Manoilescu.

Rolul Senatului în 2010

Există o experiență istorică, reflectată în progresele pe care le-a făcut România de la domnia lui Alexandru Ioan Cuza la cea a lui Carol al II-lea, de care se cuvine ca actuala conducere politică a țării să țină seama.

Senatul ar trebui să redevină un organism reprezentativ al elitelor politice şi culturale româneşti. Astfel, foştii şefi de stat vor avea acces la o înaltă tribună publică, îndeplinind o îndatorire civică (în prezent ei sunt doar beneficiarii unei substanțiale indemnizații şi a altor privilegii); de asemenea, rectorii universităților vor putea contribui efectiv la dezvoltarea învățământului, evitându-se situațiile în care acest domeniu este condus şi „reformat” de persoane care nu au lucrat niciodată în acest domeniu; preşedinții Academiei Române şi ai Academiei Oamenilor de Știință se pot implica oficial în direcționarea cercetării științifice şi promovarea culturii naționale; conducătorii de euro-regiuni îşi vor face auzit glasul în cel mai important for politic al țării, asigurând o coordonare a planurilor de dezvoltare la nivel statal etc.

Adevărata reformare a statului (de fapt a instituțiilor statului) trebuie să conducă la sporirea calitativă a factorilor de decizie, la creşterea responsabilității lor, bazată pe profesionalism, competență şi autentic patriotism.

NICOLAE IORGA - MILITANT PENTRU NAȚIONALISMUL CONSTRUCTIV*

Într-o conferință ținută la Radio în ziua de 10 martie 1939, Nicolae Iorga se referea la "adevăratul naționalism", precizând: "De fapt, prin naționalism nu se poate înțelege, de orice om cu judecată şi cu orizont, hrănit de conştiința adevăratelor rosturi ale societății umane şi ale învățămintelor, atât de numeroase, pe care le cuprinde istoria civilizației umane, decât cultivarea vitalității creatoare a unui popor, pregătirea ei pentru misiunea istorică de care este esențial legat şi întrebuințarea momentelor potrivite, pentru înălțarea sufletului național".[1] Cu alte cuvinte, N. Iorga a promovat un naționalism constructiv, care nu avea nimic comun cu contestarea capacităților creatoare ale altor națiuni şi naționalități.

Este un fapt că, din secolul al XVIII-lea, s-a înregistrat o masivă emigrare a evreilor în Țările Române, mai ales în Moldova. Referindu-se la această realitate, N. Iorga constata că până atunci se întâlneau doar cazuri izolate de evrei stabiliți în spațiul românesc. "Aşezarea stăpânirii austriece în Bucovina a schimbat lucrurile. Desigur că şi peste Nistru, în Polonia, evreul, mai ales horilcarul, vânzătorul de rachiu, joacă un rol important, dar austriecii, doritori de cât mai mulți contribuabili, au făcut din Galiția un mare depozit de jidovime. Când au venit reformele statului austriac, în care este adevărat că nu se cuprindea şi recrutarea elementului evreiesc, dar se impuneau anumite forme de viață mai regulate şi mai stricte, pentru evreii de acolo este mai bine să treacă în larga țară a Moldovei, unde o anumită corupție administrativă era foarte favorabilă pentru primirea şi ocrotirea oricăror străini. S-a adăugat şi întemeierea consulatelor străine, care erau în căutare de supuşi, prin care le creşteau mijloacele de întreținere, unele, cum era consulatul francez, fiind şi foarte sărace"[2].

La recensământul din 1899, s-a constatat că în multe orașe din Moldova procentul străinilor îl depăşea pe cel al românilor: Iaşi - 56,1%,

---

* Comunicare prezentată la Universitatea Populara "Nicolae Iorga", Vălenii de Munte, 18 august 2011.

[1] *Naționalism şi frontiere*, în N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric. Conferințe la Radio. 1931-1940*. Ediție Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Editura Casa Radio, 2001, p. 156.

[2] *Elemente necreştine în viața poporului românesc*, *Ibidem*, p. 397.

Botoşani - 55,3%, Dorohoi - 58,3%, Herța - 67,8%.[3] Aceştia - aproape în totalitate evrei - se ocupau mai ales cu comerțul, practicau diverse meşteşuguri, înființând ateliere, numărându-se şi printre cei dintâi proprietari de fabrici.

Fenomenul nu a fost caracteristic doar pentru Moldova, ci şi pentru Muntenia şi Transilvania, iar cauzele sunt mai generale. Sociologul Ștefan Zeletin a constatat că, în statele agrare, intrate mai târziu pe calea dezvoltării capitaliste, rolul dinamizator l-au avut străinii: "Autorii ruperii cu tradiția sunt totdeauna străinii. Ori unde şi oricând apare capitalismul pe ruinele unei lumi agrare, se poate striga fără greş: căutați străinul"[4]. De regulă, străinul era evreul obişnuit cu economia de piață şi priceput în activitățile comerciale.

Zeletin aprecia că Tratatul de la Adrianopol din 1829, prin care s-a desființat monopolul otoman asupra comerțului extern al Țărilor Române, a marcat momentul intrării acestora în circuitul economic european, iar cei care au avut rolul hotărâtor în acest proces au fost evreii, care s-au stabilit în număr mare, legal şi ilegal aici. Rolul lor a fost pozitiv, contribuind la dinamizarea şi modernizarea societății româneşti.

Dar, în câteva decenii s-a format şi o burghezie românească, națională, care dorea să scape de concurența străinilor, solicitând sprijinul statului. La rândul lor, evreii nu acceptau să-şi piardă pozițiile şi-i acuzau pe români de antisemitism, desfăşurând o amplă agitație nu numai pe plan intern, dar şi internațional. Tratatul de la Berlin din 1 iulie 1878, prin care se recunoştea independența de stat a României, prevedea acordarea cetățeniei române tuturor locuitorilor ce nu se aflau sub protecția altor state, indiferent de religia celor în cauză. Ca urmare, Parlamentul a modificat articolul 7 din Constituție, stabilind că diferențele de credințe religioase şi confesiuni "nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile şi politice şi a le exercita"[5].

Disputa viza, în fond, însuşi viitorul statelor agrariene - inclusiv a României - intrate mai târziu pe făgaşul capitalismului. Economistul Mihail Manoilescu aprecia că românizarea economiei naționale era o necesitate: "Naționalismul economic pe frontul intern, adică românizarea vieții economice, înseamnă trecerea veniturilor capitaliste din mâinile străinilor (a străinilor din afară sau a evreilor din România) în mâinile românilor, adică o operație folositoare națiunii româneşti". Nu era vorba de xenofobie în general şi de antisemitism în particular, ci de faptul că

[3] Ion Alexandrescu, *Recensământele României. Mică enciclopedie*, Bucureşti, Editura Meronia, Bucureşti, 2007, p. 33.
[4] Ştefan Zeletin, *Neoliberalismul. Studiu asupra istoriei şi politicii burgheziei române*, Bucureşti, Editura Scripta, 1992, p. 41.
[5] "Monitorul oficial", nr. 323 din 13 octombrie 1879.

beneficiile obținute urmau a fi investite în economia românească. El a demonstrat că un capitalist străin transferă beneficiile obținute în România către întreprinderile din străinătate. La rândul său, capitalistul evreu utilizează beneficiile în folosul "unei lumi care nu este românească şi care deci, trebuie considerată aproape ca şi cum ar aparține străinătății".[6]

La aceste realități economice şi sociale se adăugau cele privind politica culturală. O bună parte din elita politică românească manifesta un anumit dispreț față de limba română, socotind-o inferioară şi incapabilă să exprime marile idei filosofice, literare, diplomatice. Chiar şedințele Consiliului de Miniştri, atunci când participa regele Carol I, se desfăşurau în limba franceză. Deşi România avea Teatru Național, multe spectacole găzduite de acesta se desfăşurau în limba franceză.

Acesta era contextul în care N. Iorga a decis să se implice în viața politică, să promoveze valorile naționale româneşti. Era, în opinia sa, o datorie a intelectualității: "Noi trebuie să ridicăm națiunea română aşa încât față de orice altă nație noi să stăm sus. Românul sărac, incult şi zdrențăros nu trebuie să se vadă nicăeri. Noi avem datoria, cu orice sacrificiu, de a-i reda neamului mândria pe care a avut-o şi de a-i inspira dorința de luptă prin care popoarele înaintează. Avem aici tot ce ne trebuie pentru a privi astfel, de sus, pe oricine. Însă, natural, că aceasta n-o putem face atâta vreme cât sărăcia şi lipsa de cultură se țin pe urma omului"[7].

Înainte de luarea acestei decizii profesorul a reflectat profund şi s-a întemeiat pe cunoaşterea realităților, din documente, dar şi din contactul nemijlocit cu oamenii, în timpul deselor călătorii prin țară. În 1932 avea să scrie: "Cu aceeaşi caldă dorință de a folosi neamului pe care-l vedeam amenințat, era o deosebire de temperament, o deosebire de viață, o deosebire de studii favorite, ceea ce pe nesimțite determină întorsătura de spirit a unui cugetător. Eu plecasem de la ce văzusem cu ochii în hârtia documentelor şi în sufletul oamenilor în viață, cercetări de la un capăt al pământului românesc la altul"[8].

Profesorul nu a fost împotriva limbii şi culturii franceze, pe care le cunoştea şi le aprecia foarte mult, dar, aşa cum singur mărturisea: "Am fost totdeauna duşmanul hotărât al oricărui fel de confiscare sufletească a poporului românesc. Astfel, cu toate sentimentele de iubire, de înaltă

[6] Mihail Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*. Ediție Constantin Schifirneț, Bucureşti, Editura Albatros, 2002, p. 314.
[7] N. Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*. Ediție Mihai Ungheanu, Bucureşti, Editura Globus, 1991, p. 157.
[8] N. Iorga, *O viață de om. Aşa cum a fost*. Ediție Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, pp. 369-370.

prețuire şi chiar de adâncă recunoştință față de admirabila şi disciplinata civilizație franceză, am luptat contra maimuțăririi de cea mai veche clasă de sus a limbii şi modelelor Franței".[9]

Momentul intrării profesorului în arena luptei politice a fost 13 martie 1906, pe care l-a descris astfel: "În această dispoziție de spirit, care nu era numai a mea, ci a unei întregi generații, am aflat că la Teatrul Național, pentru Societatea de binefacere Oborul se reprezenta în limba franceză, cu concursul unui număr de diletanți inteligenți, de care şi nația lor avea nevoie, o piesă bulevardieră. O protestare mi s-a părut necesară pentru ceea ce, în gândul organizatorilor, în frunte cu doamna Scarlat Ferechide, sora lui Marghiloman, nu era desigur o provocare a sentimentelor pe care le ignorau prea mult pentru a le dispreți"[10].

Cu câteva zile înainte, la 10 martie, Iorga a lansat, prin gazeta "Semănătorul" şi la 12 martie prin ziarul "Epoca", apelul de boicotare a respectivului spectacol. Apoi a ținut o lecție la Universitate, cu titlul *Despre drepturile limbii naționale în statul român*, prin care-i îndemna pe studenți să apere limba națională[11]. Cu acel prilej, profesorul a anunțat organizarea, în seara zilei de 13 martie, a unei adunări cetățeneşti în sala din fața Teatrului Național. Apelul a avut succes. Tinerii adunați au blocat intrarea în clădirea Teatrului, astfel că a intervenit poliția, apoi şi armata, pentru a-i împrăştia pe demonstranți. Spectacolul nu s-a mai ținut, fapt ce reprezenta o victorie a spiritului național.

În urma altercațiilor s-au înregistrat 102 răniți. N. Iorga a apreciat că era pentru prima dată "când o credință ieşea în stradă şi stătea în fața baionetelor, răspunzând cu lovituri şi înfruntând moartea"[12]. Mircea Eliade avea să considere că 1906 a fost anul "celei mai perfecte osmoze între generația tânără şi învățătorul ei, profesorul Nicolae Iorga. Anul când elementele vii, conştiente şi creatoare au dinamizat o țară întreagă - nu în jurul unui crez politic, ci pentru o luptă spirituală: autonomia culturii româneşti"[13] a fost, în opinia lui Eliade, o luptă în interiorul clasei politice româneşti, soldată cu victoria forțelor creatoare ale națiunii române.

După 13 martie 1906, N. Iorga, împreună cu alți cărturari - între care St.O. Iosif, Mihail Sadoveanu, Emil Gârleanu - a pornit prin țară, propagând noul ideal național, al demnității româneşti. În ziua de 10 mai 1906 apărea, sub direcția lui N. Iorga, primul număr al gazetei *Neamul*

[9] N. Iorga, *Desînstrăinarea noastră*, în "Neamul Românesc" din 20 martie 1938.
[10] N. Iorga, *O viață de om*, p. 392.
[11] Mihai Oprițescu, *Partidul Naționalist-Democrat (1910-1938) condus de Nicolae Iorga*, Bucureşti, f.e., 2000, p. 9.
[12] N. Iorga, *O viață de om*, p. 393.
[13] Mircea Eliade, *Cultură sau politică*? , în "Vremea" din 21 februarie 1935.

Românesc, ca organ "de raliere a tuturor celor care, în partide sau în afară de ele, doresc viața sprijinită pe realitățile naționale".

Pasul decisiv în viața politică a fost făcut la 23 aprilie 1910, când N. Iorga, împreună cu A.C. Cuza (profesor la Universitatea din Iași), a fondat Partidul Naționalist-Democrat. În programul adoptat cu acel prilej se cerea protecția economiei și muncii naționale, îngrădirea acaparării întregii economii naționale de către străini, sprijinirea învățământului, culturii și tradițiilor românești. Profesorul Iorga avea să menționeze că, în stabilirea denumirii partidului, s-a inspirat din opera lui Mihail Kogălniceanu, marele cărturar și om politic, care "a fixat principiul naționalismului-democrat", națiunea fiind privită ca "o ființă naturală și organică"[14].

O componentă esențială a activității lui N. Iorga a constituit-o sprijinirea mișcării de eliberare a românilor aflați sub dominație străină. În acest scop: în iulie 1908 a înființat Universitatea Populară la Vălenii de Munte, la care participau intelectuali din tot spațiul românesc; a desfășurat o intensă activitate în cadrul Ligii Culturale; a publicat zeci de cărți privind unitatea românilor etc etc. Datorită muncii și abnegației sale a fost numit, pe drept cuvânt, "Apostolul Neamului". Este cert că la făurirea Marii Uniri din 1918, N. Iorga a avut o contribuție esențială.

După 1918, naționalismul constructiv promovat de N. Iorga a căpătat noi valențe. În *Manifestul* electoral al Partidului Naționalist-Democrat, difuzat în septembrie 1919, sub semnătura profesorului, se menționa: "Noi înțelegem și azi ca și mai înainte naționalismul ca o datorie de a lucra din răsputeri pentru ca în țara lui românul să-și aibă tot dreptul lui fără a nedreptăți pe nimeni, dar fără a se lăsa nedreptățit de nimeni. Îl înțelegem ca un sprijin dat românilor celor mai harnici, și mai trecuți cu vederea, țăranii care au fost pentru întregirea României neîntrecuții noștri ostași ai Marelui Război. Noi înțelegem și azi, ca și mai înainte, democrația nu numai ca dreptul poporului de a lua parte la cârmuirea țării sale, dar și ca datoria celor chemați de a-l pregăti pentru această sarcină, de a-l lumina pentru el, în loc de a-l întuneca pentru ei"[15].

În acest spirit, N. Iorga a susținut toate reformele vizând ameliorarea situației materiale a cetățenilor români, precum și dezvoltarea învățământului, științei și culturii naționale.

Paralel cu promovarea intereselor populației române majoritare, N. Iorga s-a preocupat de integrarea minorităților naționale în cadrul

[14] Gheorghe Sbârnă, *Partidele politice din România. 1918-1940. Programe și orientări doctrinare*, București, Editura Sylvi, 2002, p. 203.
[15] "Neamul Românesc" din 25 septembrie 1919.

statului național unitar român. În 1919, profesorul s-a pronunțat pentru acceptarea Tratatului minorităților, impus României şi celorlalte state succesorale ale Monarhiei Habsburgice, precum şi Greciei, prin care Marile Puteri învingătoare în Războiul Mondial îşi rezervau dreptul de a verifica dacă țările respective respectă drepturile minorităților. Ca urmare, Iorga s-a aflat în divergență cu Ion I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Național-Liberal şi şeful delegației române la Conferința de pace de la Paris. Neacceptând acel tratat, Brătianu a părăsit, în iulie 1919, capitala Franței. În replică, Marile Puteri amenințau cu excluderea României de la respectiva Conferință.

N. Iorga avea să explice: "Eu am fost dintre aceia care au reuşit să impună acceptarea Tratatului aşa cum este. De aceea eu am fost adesea criticat pentru aceasta, dar eu accept totdeauna aceste critici cu conştiința de a fi făcut un serviciu țării mele. Şi le-am acceptat şi dintr-un alt motiv: că această clauză a minorităților corespunde stării de spirit permanente a poporului român, chiar dacă ea nu ar putea corespunde ideilor unei grupări politice sau alteia. Da, clauza minorităților, cea care asigură protecția minorităților din toate punctele de vedere, corespunde sentimentului milenar de toleranță şi de justiție care constituie chiar baza psihologiei noastre naționale". În acest spirit, N. Iorga ținea să evidențieze deosebirea esențială dintre politica Ungariei şi cea a României: "Noi nu am umplut închisorile, fiindcă nu este obiceiul nostru. Cine a gustat el însuşi închisoarea, trimite mai greu pe alții, fiindcă ştie că este un lucru puțin confortabil". Nu numai că nu au fost reprimate, ci din contra, minoritățile naționale au beneficiat şi ele de reformele înfăptuite în România, între care cea agrară, în urma căreia "țăranii unguri au scăpat şi ei de exploatarea aşa de aspră a marii proprietăți".[16]

În calitate de preşedinte al Consiliului de Miniştri, în 1931, N. Iorga a inițiat înființarea Subsecretariatului de Stat al Minorităților, cu rolul de "organ consultativ al guvernului pentru chestiunile minoritare"[17], în fruntea căruia a fost numit Rudolf Brandsch, liderul Partidului German din România.

Ideile semănate de N. Iorga au fost preluate şi de alți lideri politici, care au militat şi acționat pentru consolidarea României Întregite, pentru dezvoltarea economiei şi culturii naționale. Între aceştia, Vintilă Brătianu, care a promovat politica "prin noi înşine", asigurând astfel crearea unei adevărate industrii naționale.

[16] N. Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*. Ediție Mihai Ungheanu, Bucureşti, Editura Globus, 1991, p. 59.
[17] *Minoritățile naționale din România. 1925-1931*. Coodonatori Ioan Scurtu şi Liviu Boar, Bucureşti, 1996, p. 550.

În perioada interbelică progresele pe linia naționalismului constructiv au fost evidente, dar între vorbele privind susținerea românilor, pentru a fi stăpâni țara lor, şi faptele concrete a rămas o discordanță semnificativă.

Minoritățile naționale au continuat să aibă o pondere extrem de importantă în economia națională a României. Mihail Manoilescu aprecia: "În cei douăzeci de ani de la Unire încoace, burghezia românească - şi mai ales cea liberală - a creat în țară o atmosferă de xenofobie, agitând zgomotos naționalismul economic, dar realizând foarte puțin, ba chiar tolerând mai departe înstrăinarea vieții economice în mâinile evreilor"[18].

Cifrele dezmint categoric aserțiunile unor politicieni, ziariști şi chiar istorici care continuă să susțină că statul român a practicat în perioada interbelică o politică naționalistă şi mai ales antisemită.

În realitate, România a continuat să fie țara spre care emigrau evreii, mai ales cei din Polonia şi Germania, unii dintre ei stabilindu-se în diferite orașe fără forme legale. Un referat întocmit în 1939 de Secția de Studii şi Informații din cadrul Ministerului pentru Minorități menționa că, până în februarie 1938, au fost înregistrați 139 823 evrei "a căror existență pe teritoriul României nu-şi poate afla nici o explicație în afară de aceea că s-au introdus prin fraudă"[19]. Dacă ar fi fost persecutați, aceştia nu ar fi venit în România, ci din contra ar fi plecat şi mulți dintre cei stabiliți de mai mult timp în această țară.

O statistică publicată de Uniunea Camerelor de Comerț şi Industrie privind firmele comerciale şi industriale din România în 1938, arată că, la nivelul întregii țări, firmele româneşti aveau o pondere de 48,49%, deci mai puțin de jumătate, în timp ce firmele evreieşti aveau un procent de 31,14%, deşi evreii reprezentau doar 4% din populație. În Moldova ponderea firmelor evreieşti era de 56,12%, în Basarabia de 63,17%, în Bucovina de 77,01%[20]. Semnificativ este şi faptul că marea majoritate a firmelor româneşti erau de mici dimensiuni (cu 3-4 muncitori) şi cu o dotare tehnică modestă, în timp ce aproape toate marile întreprinderi comerciale şi industriale aparțineau minorităților etnice. *Enciclopedia României*, apărută la sfârşitul perioadei interbelice, conchidea: "Avem o industrie cu capital majoritar străin, cu conducere tehnică, comercială şi administrativă minoritară aproape în totalitatea ei şi

[18] Mihail Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*. Ediție Constantin Schifirneț, Bucureşti, Editura Albatros, 2002, p. 317.

[19] *Al Doilea Război Mondial. Situația evreilor din România, vol. I (1939-1941),* Cluj-Napoca, 1994, p. 14.

[20] *Minoritățile naționale din România. 1931-1938.* Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, 1999, p. 17.

un personal muncitoresc, în vechiul Regat în majoritate român, în noile teritorii, minoritar”[21].

Referindu-se, în ziua de 1 decembrie 1939, la semnificația şi consecințele unirii Transilvaniei cu România, N. Iorga constata că minoritatea maghiară nu numai că şi-a menținut pozițiile economice în acea provincie istorică, dar si-a consolidat situația şi în vechiul Regat, inclusiv în capitala României: “În Bucureşti, cine vrea să cumpere o mobilă, sunt firme maghiare, dacă vrei să faci o întreprindere , se prezintă reprezentanții minoritarilor de acolo, având capital a cărui origine noi n-o scrutăm, elementul indigen, în industrie, în comerț, de câte ori poartă concurență cu elementul minoritar iese învins, fără să mai pomenesc de toate firmele acestea în care nu este altceva decât element minoritar care îşi are toate drepturile muncii sale şi aici, nu numai acasă, au toate drepturile minoritarilor din țara veche, iar nouă să ni se arate uşa, dacă nu prezentăm un certificat că cel puțin timp de trei generații suntem români acolo. Aceasta nu se poate îngădui”[22].

Este, în această constatare, o recunoaştere a faptului că naționalismul constructiv promovat de N. Iorga nu a dat roadele necesare, dar şi o categorică infirmare a aserțiunilor potrivit cărora statul român ar fi promovat în perioada interbelică o politică ostilă minorităților naționale.

[21] *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 112.
[22] N. Iorga, *În luptă*..., p. 231.

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN IAŞI LA SFÂRŞITUL ANULUI 1916 ŞI ÎNCEPUTUL LUI 1917[*]

După doi ani de neutralitate, la 14 august 1916, România a intrat în război alături de Antanta. În *Proclamația* semnată cu acel prilej de regele Ferdinand se aprecia: "După vremuri îndelungate de nenorociri şi grele încercări, înaintaşii noştri au reuşit să întemeieze statul român prin Unirea Principatelor, prin Războiul Independenței, prin munca lor neobosită pentru renaşterea națională. Astăzi, ne este dat nouă să întregim opera lor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea românilor de pe cele două părți ale Carpaților"[1].

Vestea intrării României în războiul pentru eliberarea fraților din Transilvania a fost primită cu entuziasm de populație. Nichifor Crainic, aflat atunci în Bucureşti, avea să-şi amintească: "Oraşul a început să vuiască puternic şi dinspre Calea Victoriei se ridicau uragane de aclamații. Am alergat să delirăm cu mulțimea înnebunită de fericire"[2]. La rândul său, Constantin Argetoianu descria aceeaşi atmosferă: "am trecut pe la Jockey Club unde, pe la 5 p.m. am asistat din balcon la proclamarea mobilizării. În stradă era o mulțime de oameni, ca la sărbătoare. Delir şi îmbrățişări"[3].

Timp de zece zile, românii au trăit euforia victoriei. Armata Română a înaintat cu succes în Transilvania, unde era primită cu bucurie de români. Dar, la 24 august a căzut, ca un trăsnet, vestea dezastrului de la Turtucaia. În urma unei crâncene bătălii, 160 de ofițeri şi 6 000 de soldați au fost ucişi, iar 480 ofițeri şi 28 000 soldați au fost luați prizonieri[4]. Şocul a fost extrem de puternic, afectând grav şi factorii de decizie. Primul ministru Ion I.C. Brătianu "a căzut - potrivit relatării lui I.G. Duca - într-un adevărat marasm. Vreo 15 zile nu a mai fost el, nu îl mai recunoşteam, rătăcea de dimineața până seara din odaie în odaie, nu mai primea aproape pe nimeni, când îi vorbeai parcă nu auzea ce îi spuneai, cu greu puteai obține să rezolve chestiunile care cădeau direct în sfera lui de

[*] „Magazin istoric", iulie 2011.
[1] "Viitorul"din 16 august 1916.
[2] Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre*, Ediție Nedec Lemnaru, Bucureşti, Casa Editorială Gândirea, 1991, p. 117.
[3] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volumele III-V. Ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 2008, p. 12.
[4] Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*, vol. II, Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, f.a., p. 398.

atribuțiuni. Era abătut, aproape îmbătrânit, îl cuprinsese o groaznică disperare”[5]. N. Iorga scria că, după Turtucaia, “Țara era, în cel mai deplin înțeles al cuvântului, fără stăpân. Regele însuşi apărea numai din fuga automobilului, fără să ştie nimeni ce vrea, ce face, ce mai înseamnă”[6].

Marele Cartier General nu avea un plan de rezervă, astfel că a acționat sub impulsul unor situații de moment, transferând trupe de pe un front pe altul, fapt ce a contribuit mai curând la dezorganizarea armatei decât la rezolvarea greutăților ivite.

La sfârşitul lunii septembrie trupele germane şi austro-ungare au trecut la contraofensivă în Transilvania, reuşind să spargă frontul românesc, mai întâi pe Jiu, apoi şi prin trecătorile Carpaților. Armatele bulgare şi turceşti au ocupat Dobrogea, iar la 10 noiembrie mareşalul Mackensen a trecut Dunărea pe la Zimnicea, îndreptându-se spre Bucureşti.

Cuprinsă de panică, populația din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea a luat drumul Moldovei. Mii, sute de mii de români - femei, copii, bătrâni, sănătoşi sau bolnavi - au pornit în bejenie, cu căruța sau pe jos, pentru a nu cădea în mâna invadatorilor. Toți se îndreptau spre Moldova, fără să ştie în ce localitate anume. Imaginea acestor nefericiți, hălăduind prin ploaie, prin zloată şi noroi, fără hrană, fără îmbrăcăminte adecvată a impresionat pe mulți contemporani. Ministrul I.G. Duca recunoştea că guvernul a dispus retragerea în Moldova a tinerilor, dar nu le-a pus la dispoziție nici un mijloc de transport, astfel că aceştia au pornit pe jos. Mulți “nu aveau haine, alții erau desculți, cerşeau de mâncare, căzeau de oboseală, se îmbolnăveau de frig, mureau pe la porțile hanurilor”[7].

Au plecat în refugiu şi mulți oameni politici, bancheri, comercianți, industriaşi etc. Dar în cu totul alte condiții. Constantin Argetoianu constata: “Pe când tinerii recruți şi cercetaşi - până şi copii de 10-12 ani - erau transportați pe jos în Moldova (ca să nu-i poată utiliza inamicul în teritoriul ocupat), şi mureau de-a lungul şoselelor, de foame, de frig, de molimă, căci nu se găseau vagoane, Alecu Constantinescu-Porcu, ministrul agriculturii, încărca şi transporta la Iaşi 17 (şaptesprezece) vagoane îmbâcsite cu tot ce avea în casă. Pe lângă cele necesare unui trai comod, Excelența Sa a evacuat la Iaşi obiecte ca: butoaie goale, mese şi scaune albe de brad pentru bucătărie, putini cu murături - până şi lemne de foc. Brătienii au expediat şapte vagoane încărcate cu butoaie cu vin. Bibicescu de la Banca Națională a încărcat în vagoanele ce i s-au pus la

[5] I.G. Duca, *Memori*i, vol. III. Ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1994, p. 38.
[6] N. Iorga, *O viață de om. Aşa cum a fost*. Ediție Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, pp. 475-476.
[7] I.G. Duca, *op. cit*, p. 86.

dispoziție până şi ficuşii doamnei Bibicescu”[8]. Poate că aceste relatări sunt exagerate, dar este cert că privilegiații care au avut bani şi relații au putut să-şi transporte cu trenul o bună parte din avere, mai ales alimentele necesare traiului în acele vremuri pline de incertitudini.

Refugiații au început să sosească la Iaşi pe la mijlocul lunii octombrie, iar la începutul lui decembrie au ajuns şi numeroşi militari ale căror unități fuseseră răvăşite sau desființate. Primarul oraşului, George Mârzescu, a depus eforturi supraomeneşti pentru a rezolva situația ivită, recurgând la rugăminți adresate proprietarilor de case, dar şi la rechiziții, construind bărăci, amenajând grajduri şi magazii pentru a nu-i lăsa pe oameni sub cerul liber. Unii s-au instalat la hotel, dar din cauza aglomerației, era greu de păstrat curățenia. Renumitul hotel *Traian* a ajuns rapid într-o accentuată stare de degradare, WC-urile devenind neutilizabile, iar instalația de baie se defecta mereu; de săpun nu putea fi vorba, astfel că locatarii acestuia alergau “cu limba scoasă după săpun şi fericiții care posedau câte o bucată o purtau toată ziua în buzunar, de frică să nu le-o fure cineva”[9].

Regina Maria, împreună cu patru copii (Nicolae, Marioara, Elisabeta şi Ileana), a locuit timp de două săptămâni într-un vagon de tren, până i s-a amenajat o locuință la Comandamentul Corpului IV Armată[10]. Regele Ferdinand a rămas la Zorleni, lângă Bârlad, până la sfârşitul lunii ianuarie 1917, când s-a putut stabili în Palatul Cuza Vodă, din strada Lăpuşneanu, în care funcționa Creditul Financiar Urban.

La 9 decembrie 1916 s-a deschis, în sala de spectacole a Teatrului Național din Iaşi, sesiunea ordinară a Parlamentului. În acea atmosferă de deprimare generală, când România întreagă era prăbuşită, deputatul N. Iorga a rostit o cuvântare de 20 de minute prin care a despicat norii negri ce învăluiau țara şi a deschis calea spre o rază de lumină. El a evocat trecutul istoric al poporului român, plin de lupte şi jertfe şi a cerut contemporanilor săi: ”În colțul acesta unde ne-am strâns, să păstrăm cu scumpătate sămânța de credință, că vom vedea şi noi la rândul nostru dispărând negura stăpânirii străine şi vom putea zice ca Petru Rareş, fiul lui Ştefan, că vom fi iarăşi ce am fost şi încă mai mult decât atâta”[11]. Aceste cuvinte profetice au electrizat sala, iar Ion I.C. Brătianu a propus ca discursul profesorului să fie tipărit pe foi volante şi difuzat ostaşilor din tranşee.

[8] C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 54.
[9] *Ibidem*, p. 67.
[10] Maria Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III. Ediție Ioan Cracă, Bucureşti, Editura Eminescu, 1991, p. 109.
[11] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol.I, partea a II-a, p. 358.

Deocamdată, raza de lumină era departe. Şi parcă toate suferinţele nu ar fi fost de ajuns, în noaptea de Anul Nou a avut loc un groaznic accident feroviar pe linia Bârnova - Iaşi. Un tren supraaglomerat s-a defectat, frânele au cedat, şi toată garnitura s-a izbit în gara Ciurea de un alt tren care avea în compunere câteva vagoane cu combustibil. Acestea au luat foc, înregistrându-se circa 800 de morţi şi răniţi. A fost, după aprecierea lui I.G. Duca, "Cea mai înspăimântătoare catastrofă pe care au înregistrat-o vreodată Căile Ferate Române"[12].

De la începutul lunii ianuarie a început să ningă abundent, iar oraşul a fost blocat de mari troiene de zăpadă, după care a urmat un ger cumplit. Lipsa lemnelor făcea ca multe locuinţe să nu poată fi încălzite, iar oamenii au început să moară de frig. Situaţia cea mai gravă o aveau răniţii. Regina Maria nota la 14 ianuarie 1917: "nenorociţii noştri răniţi mureau ca muştele, nu din pricina rănilor, ci a pneumoniei căpătate de pe urma frigului din spitale. Deoarece nu erau lemne pentru încălzitul cazanelor, nu li se puteau spăla rufele, astfel că zăceau în pat jumătate goi sau în cămăşi aşa de murdare încât nu era cu putinţă să scape de infecţie"[13].

Mizeria, frigul şi foamea au generat una dintre cele mai teribile boli: tifosul exantematic, care de la mijlocul lunii ianuarie a început să secere sute de vieţi. N. Iorga descria acest dezastru: "Morţii nu aveau nici patru pereţi de scânduri întregi şi din sicriile hurducate pe străzile încremenite de ger ieşeau mirosuri de putreziciune care ameţeau; atâţia soldaţi au fost coborâţi numai cu cămaşa în tranşee comune, care, ca pe front, ţineau locul de groapă"[14]. Principesa Ileana, atunci în vârstă de 7 ani, avea să-şi amintească: "Ani de-a rândul am văzut în coşmare procesiunea funerară pe care de atâtea ori am văzut-o pe când eram copil, în Iaşi: calul costeliv trăgând o căruţă obişnuită, în care fuseseră stivuite cadavre. În partea din faţă a căruţei era aşezată o scândură groasă, formând astfel o banchetă pe care stătea, alături de vizitiu, un preot în odăjdiile lui şi un soldat trompetist. Într-o zi, când căruţa a trecut prin dreptul geamului nostru, m-am uitat la ea, întrebându-mă cum putea un biet animal slăbănog să tragă după el o încărcătură atât de grea. Dar, deodată, calul s-a oprit şi s-a prăbuşit mort, între osii. Căderea lui a provocat răsturnarea căruţei şi cadavrele goale din ea s-au răspândit ţepene pe stradă"[15].

[12] I.G. Duca, *op. cit.*, p. 151.
[13] Maria Regina, *op. cit.*, p. 146.
[14] N. Iorga, *O viaţă de om*, p. 495.
[15] Ileana, Principesa României, *Trăiesc din nou*. Traducere de Agra Baroti-Gheorghe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, pp. 36-37.

În acea stare de demoralizare şi incertitudini s-au înregistrat fapte greu de imaginat. Constantin Argetoianu scria că la Iaşi ”se răspândiseră zvonuri care nu erau menite să sporească prestigiul moralității înaltei noastre societăți. Se vorbea de adevărate orgii petrecute între medicii francezi şi doamne şi domnişoare bine cunoscute - toate sub înalta oblăduire a Majestății Sale Regina. Multe din eroinele acestor jocuri, în care hazardul este mai puțin amestecat decât amorul, ar fi fost, după spusele lumii, persoane din cel mai apropiat anturaj al Palatului Regal”[16]. Tot Argetoianu găsea o explicație: ”Când toate legile morale sunt răsturnate, când oamenii aleargă după oameni să se omoare, când epidemiile şi mizeria şi toate privațiunile care sunt consecința lor exasperează nervii şi întețesc patimile, când promiscuitatea sexurilor impusă de împrejurări răstoarnă barierele materiale ridicate de confortul paşnicelor civilizații, când viața şi ziua de mâine par iluzii efemere - e natural ca şi criteriile morale să se altereze, şi ca anumite acte să nu mai aibă semnificația şi importanța care li se atribuie în timp normal”[17].

Nichifor Crainic, soldat sanitar la Spitalul Militar din Iaşi, aflat sub patronajul soției ministrului de Justiție (Mihai Cantacuzino), relata că “domnița”avea o cameră în pavilionul de scândură, unde “Trei bărbați o vizitau zilnic în ordine prestabilită, fără greş, un ceas fiecare. Cel dintâi sosea un mare bancher cu nume grecesc. Al doilea, un diplomat român de o rară frumusețe. Al treilea, un artist celebru. La fiecare vizită, suspinele patetice ale domniței se auzeau prin scândurile pavilionului”. Într-o zi, un medic a intrat în camera domniței şi a găsit o carte franțuzească de cugetări asupra amorului. “Una dintre aceste cugetări sfătuia ca, pentru a menține proaspete senzațiile amoroase, femeia trebuie să aibă trei amanți simultan. Şi specifica: de preferință un bancher, un diplomat şi un artist. Aşadar - scria Nichifor Crainic - domnița noastră îşi organiza pasiunea după prescripțiile unui manual de specialitate. Faptul că pavilionul deliciilor se găsea în cel mai lugubru cadru al mizeriei omeneşti, în spitalul acesta cutremurat de urletele durerii, nu stânjenea divina pasiune, ci dimpotrivă, o intensifica prin contrastul suferinței şi al morții pentru țară”[18]. Respectiva domniță se numea Maruca Cantacuzino şi va deveni soția lui George Enescu.

Mulți bărbați îşi petreceau ore în şir, de după amiaza până dimineața, la Jockey Club, unde practicau jocuri de noroc: bridge, maus, poker, room, baccara. Se rulau sume importante, iar cei care pierdeau nu

[16] C. Argetoianu, *op. cit*., p. 110.
[17] *Ibidem*, p. 93.
[18] Nichifor Crainic, *op. cit*., p. 124.

păreau a fi afectați: ”Oamenii dau şi ce nu aveau, nimeni nu se mai gândea la a doua zi”[19].

Cei săraci rămâneau în camerele lor, unde jucau cărți “zi şi noapte, fără întrerupere. Cei care ieşeau din joc porneau la despăduchiat, trecându-şi rufele căptuşite cu straturi de paraziți prin para lumânărilor. Altfel nu era chip, căci toată casa mişuna de păduchi ca un muşuroi de furnici”[20].

În această stare de spirit, oficialii români (rege, guvern, guvernator) au decis transferarea tezaurului Băncii Naționale a României şi a altor bunuri în Rusia. Exista temerea că trupele Puterilor Centrale vor ocupa Moldova şi pentru o asemenea eventualitate principalele valori trebuiau salvate. Nu numai oficialitățile, dar şi persoane particulare au stăruit să li se primească bunurile care să fie astfel salvate[21]. I.G. Duca scria că nu l-a putut refuza pe Vasile Morțun, care a insistat să fie transportată la Moscova colecția sa de tablouri, iar George Enescu a venit la gară cu o lădiță în care avea manuscrise de când era copil şi începuse să compună; regina Maria şi-a depus toate bijuteriile, iar alte doamne din înalta societate şi-au împachetat pantofi, rochii, pălării şi chiar ciorapi, corsete şi combinezoane pentru fi păstrate în siguranță, până la încheierea războiului.

Inițial, guvernul a analizat posibilitatea ca tezaurul să fie expediat în Anglia, dar acțiunea i s-a părut riscantă, din cauza submarinelor germane din Marea Nordului şi a pretențiilor guvernului de la Londra privind cota de asigurare. S-a considerat că Moscova era un loc sigur şi s-a contat pe onorabilitatea oficialilor ruşi. Dacă transportul din decembrie 1916 poate fi acceptat ca rezonabil, cel de-al doilea, din august 1917, ni se pare rodul lipsei de previziune politică. Ion I.C. Brătianu a vizitat Rusia în ianuarie-februarie şi în aprilie-mai 1917, astfel că a putut vedea cu ochii săi starea de degradare a autorității de stat în această țară. I.G. Duca avea să recunoască: ”Nefericită inspirație, pentru că trebuia să ne dăm seama că situația din Rusia era prea nesigură ca să-i încredințăm fără grijă tezaurul nostru”[22].

Pe frontul din Moldova, militarii ruşi au intrat în fierbere imediat după abdicarea țarului în martie 1917. La 13 aprilie stil vechi, 1 mai stil nou, aceştia au organizat o mare manifestație în Iaşi. I.G. Duca descria evenimentele din acea zi: ”de dimineața şi până seara camioane, automobile cu steaguri roşii circulând în toate direcțiile, încărcate cu

[19] C. Argetoianu, *op. cit*., p. 79.
[20] Nichifor Crainic, *op. cit*., p. 121.
[21] Vezi, pe larg, *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova. Documente*. Cuvânt înainte academician Mugur Isărescu. Comentariu istoric şi ediție Cristian Păunescu şi Ştefan Marian, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2011.
[22] I.G. Duca, *op. cit*., p. 264.

soldați care vociferau și chiuiau. În sfârșit, după o mare întrunire, un imens cortegiu cu drapele roșii, cu *Marseillaise*, cu *Internaționala* și, ca o culme, manifestații pe Piața Unirii cu discursuri rostite de pe treptele statuii lui Cuza Vodă, în care cereau nici mai mult nici mai puțin, decât înlocuirea formei de guvernământ din România”[23]. Bolșevicii au pus la cale un complot vizând asasinarea lui Scerbacev, comandantului trupelor ruseşti de pe frontul românesc, și a regelui Ferdinand, dar a fost descoperit, astfel că acțiunea a eșuat[24].

În primăvara anului 1917, s-au înregistrat și unele fapte pozitive pentru locuitorii Iașilor și pentru români în general. Printr-un efort excepțional, doctorul Ioan Cantacuzino, numit directorul Direcției Generale a Sănătății Publice, ajutat de mai mulți medici români și francezi, a reușit să oprească răspândirea tifosului exantematic, după care a trecut la lichidarea acestei boli care făcuse mii de victime.

O contribuție importantă la ameliorarea stării de sănătate a răniților a adus Crucea Roșie, acțiune în care s-au remarcat mai multe doamne din înalta societate, în frunte cu regina Maria.

Și aprovizionarea s-a îmbunătățit, ca urmare a sosirii din Rusia a unor cantități apreciabile de alimente, astfel că s-au putut înființa mai multe popote și cantine la care se servea hrană caldă pentru populație.

La 6 mai 1917, au început lucrările Parlamentului, care avea pe ordinea de zi modificarea Constituției în vederea înfăptuirii reformei agrare și a celei electorale. Trecuseră trei ani de când fusese aleasă Adunarea Națională Constituantă, iar regele Ferdinand promisese la 23 martie 1917 ostașilor-țărani: “Vi se va da pământ. Eu regele vostru, voi fi întâiul a da pildă; vi se va da și o largă participare la treburile statului”[25]. Pe de altă parte, evenimentele din Petrograd și comportarea militarilor ruși aflați pe frontul din Moldova arătau că reformele nu mai puteau fi amânate.

În discursul său, Ion I.C. Brătianu cerea parlamentarilor: “să votăm încă de acum aceste două principii fundamentale ca că rămână câștigate pentru poporul nostru, orice s-ar întâmpla de aici înainte”. Preşedintele Consiliului de Miniștri era convins că reformele erau cerute “de spiritul vremurilor în care trăim” și de perspectiva “întinderii suveranității statului român dincolo de Carpați”[26]. Mai explicit, Take Ionescu declara: ”Noi legiferăm astăzi pentru România Mică, dar legiferăm cu ochii la România de mâine”[27]. Votul în favoare modificării

[23] *Ibidem*, p. 226.
[24] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi. Ferdinand I*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010, p. 38.
[25] “România”din 28 martie 1917.
[26] “Dezbaterile Adunării Naționale Constituante”, nr. 13 ședința din 6 mai 1917, p. 70.
[27] *Ibidem*, nr. 58, ședința din 10 iunie 1917, p. 622.

Constituției a fost dat în ziua de 13 iunie la Adunarea Deputaților şi la 20 iunie în Senat[28].

Armata Română a cunoscut un intens proces de reorganizare, dotare şi instruire. În sfârşit, a sosit armamentul promis de Aliați - Franța şi Marea Britanie -, iar misiunea franceză condusă de generalul Berthelot s-a implicat efectiv în acțiunea de refacere a capacității de luptă a ostaşilor noştri. Noua înfățişare a armatei române s-a văzut în ziua de 10 mai, cu prilejul defilării organizate pe platoul Şorogari de lângă Iaşi, încheiată cu mobilizatorul marş *La arme!*[29]

Peste mai puțin de o lună, la 8 iunie, câteva sute de voluntari ardeleni - foşti prizonieri din armata austriacă, eliberați de guvernul Rusiei - au depus jurământul militar la statuia lui Alexandru Ioan Cuza, în prezența regelui Ferdinand şi a membrilor guvernului României. Cu acel prilej, suveranul li s-a adresat cu cuvintele: ”Vouă țara vă spune bine ați venit, căci în voi ea vede întâile raze ale unui soare nou ce răsare din întuneric; pe voi, oraşul acesta, unde s-a înfăptuit Unirea Principatelor, vă salută cu iubire, ca pe cei dintâi soli ai unirii neamului”[30]. Iar scriitorul George Ranetti, îşi încheia articolul intitulat *Un jurământ istoric* cu cuvintele: ”Să vă dea Dumnezeu noroc, vitejilor, şi în curând să ne revedem la Alba Iulia”[31].

Lunile iulie şi august 1917 au rămas înscrise în istoria României şi a Primului Război Mondial prin marile bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, care au barat planurile Puterilor Centrale de a ocupa Moldova şi a scoate România din război.

Dar aceste victorii nu au putut fi pe deplin valorificate, datorită revoluției bolşevice, în urma căreia, la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, Rusia a ieşit din război. Ca urmare, România - rămasă singură pe frontul de Est - a trebuit să pornească pe calea armistițiului şi apoi a păcii cu Puterile Centrale.

În fond, Armata Română îşi făcuse datoria: arătase întregii lumi voința de a-i elibera pe frații din Transilvania, chiar cu prețul unor grele jertfe de sânge. De la începutul anului 1918 stindardul luptei pentru Unire a fost preluat de românii din Basarabia, Bucovina şi Transilvania. La 1 decembrie 1918 s-au adeverit pe deplin cuvintele rostite cu un an în urmă de N. Iorga: eram iarăşi ceea ce am fost şi încă mai mult decât atât - aveam România Întregită, aveam România Mare.

[28] Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 41- 42.
[29] *Ibidem*, p. 41.
[30] *Cuvântări de Ferdinand I Regele României*, Bucureşti, 1923, pp. 112-113.
[31] “România”din 7 iunie 1917.

MAI 1921 - PRIMUL CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA[*]

Cercetând istoria partidelor politice din România, se poate lesne constata că Partidul Comunist Român (între 1948-1965, cu denumirea Partidul Muncitoresc Român) le-a depăşit cu mult pe toate în privinţa numărului de ani cât s-a aflat la putere.

Partizanatul politic a făcut ca acest partid, inclusiv Congresul de constituire, să nu cunoască o abordare obiectivă – *sine ira et studio*. Lucrările publicate despre primul Congres fie au ignorat momentul, fie i-au exacerbat importanţa, fie l-au împins în derizoriu.

Până la 23 august 1944, istoricii au menţionat cu totul sporadic crearea PCR. De pildă, N. Iorga, în volumul al X-lea din monumentala *Istorie a Românilor*, menţiona doar arestarea şi condamnarea delegaţilor la Congresul din mai 1921: "Atraşi la clubul din dosul Palatului, socialiştii fură arestaţi şi condamnaţi la câte cinci ani; deputaţii lor fură şi ei cuprinşi în această măsură".

După 23 august 1944, istoricul oficial al PCR a devenit Mihail Roller, sub redacţia căruia s-a publicat manualul unic pentru învăţământul mediu (liceu), cu ediţii succesive în 1947, 1948, 1952 şi 1956. Lucrarea a fost elaborată în condiţiile în care România se afla sub ocupaţia sovietică. Despre Congresul I al PCR s-a scris în capitolul intitulat *România în perioada avântului revoluţionar creat sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie (1917-1923).* Semnificaţia acestuia era ilustrată printr-un citat din Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al partidului: „Crearea Partidului Comunist din România a constituit o victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului şi reformismului în mişcarea muncitorească din România. Partidul Comunist s-a plămădit în focul luptelor de clasă din România anilor 1918-1919-1920, în focul avântului revoluţionar produs în ţara noastră de victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie".

După retragerea trupelor sovietice din România, în 1958, şi, mai ales, după *Declaraţia* CC al PMR din aprilie 1964, s-a înregistrat o tendinţă de echilibrare a raportului dintre istoria PCR şi a celorlalte partide, dar s-a menţinut exacerbarea rolului comuniştilor. De exemplu, în lucrarea *România după Marea Unire*, vol. II, partea I (1918-1933), semnată de Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, în capitolul intitulat *Consolidarea*

[*] "Magazin istoric", mai 2011.

statului național unitar român. 1919-1923, Partidul Național-Liberal beneficia de 14 pagini, în timp ce PCR i s-au rezervat 52 de pagini!

După decembrie 1989, s-a trecut în extrema cealaltă. PCR a fost prezentat ca un partid de trădători şi spioni, puşi în slujba Kremlinului, iar regimul politic în fruntea căruia s-a aflat a devenit „ilegitim şi criminal".

Istoricul nu are însă menirea de a elogia sau condamna, de a fi avocat sau procuror, ci de a cerceta documentele vremii şi de a le corobora cu toate sursele posibile, iar, pe această bază, a prezenta evenimentele aşa cum s-au desfăşurat, fără idei preconcepute şi fără a urmări să ilustreze concluziile deja formulate de liderii politici sau diverşi formatori de opinie.

La sfârşitul Primului Război Mondial, în Europa, pe fondul crizei economice şi al deteriorării grave a nivelului de trai al populației, s-au amplificat mişcările sociale. Vinovați erau considerați guvernanții, partidele de la putere, vechii lideri politici. Pe acel fond, s-a dezvoltat un curent radical, comunist, care a vizat înlăturarea burgheziei şi instaurarea dictaturii proletariatului. Succesul Partidului Comunist bolşevic din Rusia, care, în octombrie 1917, a preluat puterea într-una dintre cele mai mari țări din lume, a stimulat mişcările radicale şi constituirea de partide comuniste. În 1918 au apărut primele partide comuniste în Germania, Austria, Finlanda, Polonia, Ungaria, Lituania, Argentina, Mexic; în 1919, în Bulgaria, Regatul Sârbilor, Croaților şi Slovenilor, Norvegia, Olanda; în 1920, în Franța, Grecia, Turcia, Danemarca, Spania, Iran, Indonezia; în 1921, în Anglia, Portugalia, Belgia, Italia, România, Cehoslovacia, Suedia, China etc.

Afirmând că Internaționala a II-a Socialistă a dat faliment, ca urmare a solidarizării partidelor social-democrate cu guvernele burgheze şi a votării creditelor pentru război, Vladimir Ilici Lenin a acționat pentru înființarea Internaționalei a III-a Comuniste. La Congresul de constituire, desfăşurat în martie 1919, au participat 35 de partide şi grupări politice. Spre deosebire de Internaționala a II-a Socialistă – care era un for de dezbatere şi de schimb de experiență – cea de a III-a, a fost concepută ca un partid unic mondial, afilierea fiind acceptată pe baza îndeplinirii a 21 de condiții. S-au constituit şi unele structuri regionale, între care Federația Comunistă Balcanică.

Socialiştii români – problema Congresului general

Şi în România s-au înregistrat mari mişcări sociale, care au culminat cu greva generală din octombrie 1920. În noiembrie 1918, Partidul Social-Democrat şi-a luat numele de Partidul Socialist, adoptând un nou program, prin care-şi propunea cucerirea puterii politice şi realizarea „idealului comunist". În mai 1919, Partidul Socialist din

vechiul Regat, Partidul Social-Democrat din Transilvania şi Partidul Social-Democrat din Bucovina au adoptat un program electoral comun. Deşi Consiliul General a hotărât abţinerea partidului de la alegerile din noiembrie 1919, deoarece, prin menţinerea stării de asediu şi a cenzurii, guvernul nu asigura libertatea de propagandă în campania electorală, câteva organizaţii locale nu au retras listele de candidaţi, astfel că, în primul Parlament al României unite, au intrat 9 socialişti. La următoarele alegeri, din mai-iunie 1920, socialiştii au obţinut 22 de mandate, clasându-se înaintea Partidului Naţional-Liberal (17 mandate).

Încă din 1919, în secţiile (organizaţiile locale) Partidului Socialist se dezbăteau, în principal, două probleme: unificarea partidelor regionale într-o singură formaţiune şi aderarea la noua Internaţională Comunistă. Ca urmare, trebuia să se organizeze un congres general. Data sa a tot fost amânată, atât în urma măsurilor luate de guvernanţi (starea de asediu, cenzura, arestarea unor militanţi), cât şi a necesităţii de a se clarifica spiritul problemelor înscrise pe ordinea de zi, mai ales afilierea la Internaţionala Comunistă.

Pentru cei mai mulţi, afilierea reprezenta o necesitate, impusă de spiritul de solidaritate ce trebuia să anime clasa muncitoare, de tradiţia participării socialiştilor români la Internaţionala I-a şi a II-a. Însă ei au aflat că, pentru aderarea la Internaţionala a III-a, trebuiau îndeplinite anumite condiţii, neştiind însă exact care. Ca urmare, s-a hotărât ca o delegaţie a Partidului Socialist (Gheorghe Cristescu, David Fabian, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Eugen Rozvani, Constantin Popovici şi Ioan Flueraş) să se deplaseze în Rusia, pentru a discuta cu liderii Internaţionalei Comuniste.

Delegaţia, plecată din ţară în august 1920, s-a oprit mai întâi la Harkov, unde s-a întâlnit cu Cristian Racovski, fost conducător al Partidului Social-Democrat Român, ajuns liderul Ucrainei Sovietice, apoi s-a deplasat la Moscova. Acolo a avut mai multe întâlniri cu fruntaşii Internaţionalei (Buharin, Zinoviev, Şablin), de la care au aflat că cele 21 de condiţii erau obligatorii. De asemenea, a fost criticată activitatea socialiştilor români, acuzaţi că au pactizat cu burghezia, acceptând să facă parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei şi deoarece au purtat negocieri cu generalul Averescu. De asemenea, pentru lipsa de sinceritate, atunci când s-au solidarizat cu Partidul Comunist din Rusia, prin lansarea lozincii „Trăiască revoluţia rusă, care ne-a dat Basarabia”. Gheorghe Cristescu a justificat poziţiile adoptate, susţinând că participarea social-democraţilor la Consiliul Dirigent a fost de scurtă durată şi că ei au încercat să-l determine pe Averescu să susţină revendicările socialiştilor (desfiinţarea stării de asediu şi a cenzurii). A respins categoric ideea că nu ar fi susţinători sinceri ai revoluţiei ruse. Cele mai mari rezerve au vizat

condițiile de afiliere şi stabilirea, de comun acord, a listei conducerii partidului, ce trebuia aleasă de congresul general: Constantin Popovici, Gheorghe Cristescu, Ilie Moscovici, Carol Bartha, Boris Ștefanov, Iancu Iliescu, Gheorghe Tănase, Eugen Rozvani, Mihai Bălineanu.

Pentru a pune capăt discuțiilor, reprezentanții Cominternului au cerut ca membrii delegației să răspundă în scris, prin DA sau NU, la următoarele întrebări:

„1) Declarați în numele Comitetului Central al dvs. că sunteți de acord cu cele 21 de condiții?

2) Aceste teze şi condiții trebuie adoptate fără rezerve de către următorul dvs. congres?

3) Declarați că, imediat după întoarcerea dvs. în România, Grigorovici, Jumanca, Flueraş [Erau social-democrații din Bucovina primul, din Transilvania ceilalți doi, care se pronunțaseră pentru Unirea din 1918] şi consorții vor fi excluşi din partid?

4) Declarați că vă supuneți tuturor hotărârilor Federației Comuniste Balcanice şi că-i asigurați cea mai deplină participare şi înțelegere din partea dvs.?

5) Sunteți de acord ca, împreună cu partea comunistă a delegației române, cu participarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste să elaborați o listă a noului Comitet Central al partidului român, compusă din comunişti de încredere?

6) Puteți garanta că, imediat după întoarcerea dvs. în România, organul central îşi va schimba poziția şi va scrie în mod comunist?”

Puşi în fața unui adevărat ultimatum, Gheorghe Cristescu, Eugen Rozvani, Constantin Popovici şi Alexandru Dobrogeanu-Gherea au răspuns DA, astfel că s-au întors în țară cu un angajament ferm.

Succesul moțiunii comuniste

În zilele de 30 ianuarie-3 februarie 1921 a avut loc şedința Consiliului General al Partidului Socialist, la care s-au dezbătut trei moțiuni: una comunistă – care propunea afilierea imediată şi necondiționată la Internaționala a III-a; alta, social-democrată – partidul să se mențină pe linia programului din mai 1919 (revendicări imediate şi realizabile), şi, respectiv, o a treia, de centru (unitaristă) – reluarea dezbaterilor privind aderarea la Internaționala a III-a în secții. Moțiunea comunistă a întrunit cele mai multe voturi (18), urmată de cea a centriştilor (12) şi a social-democraților (8). Faptul i-a determinat pe social-democrați să declare că se retrag din partid; socialiştii unitari au afirmat că rămân, dar nu acceptă funcții de conducere. Astfel că gruparea comunistă, majoritară, a asigurat desfăşurarea tuturor activităților vizând pregătirea şi organizarea congresului partidului.

La 17 martie s-au stabilit data congresului partidului (8-11 mai) şi a sindicatelor (12-14 mai), ca şi ordinea de zi şi raportorii: 1) *Darea de seamă morală şi materială* – Gheorghe Cristescu; 2) *Raportul delegaţiei în Rusia* – Gheorghe Cristescu; 3) *Afilierea şi programul* – Gheorghe Cristescu şi David Fabian; 4) *Problema agrară* – Alexandru Dobrogeanu-Gherea; 5) *Cooperativele* – I. Negru şi Dumitru Stoiculescu; 6) *Presa şi propaganda* – Petre Constantinescu-Iaşi; 7) *Modificarea statutelor* – S. Margulius; 8) *Chestiunea naţionalităţilor* – Eugen Rozvani şi Tiron Albani; 9) a) *Mişcarea tineretului* – I. Roşianu; b) *Mişcarea feministă* – Nina Neuvrit; 10) *Alegerea comitetelor*; 11) *Diverse*.

Pentru congresul sindical: 1) *Darea de seamă* – C. Popovici; 2) *Afilierea* – C. Popovici; 3) *Organizarea* – Ioan Elena şi Bebrici; 4) *Modificarea statutelor* – Nicolae Marian şi Carol Bartha; 5) *Raporturile dintre sindicate şi partid* – Eugen Rozvani şi Constantin Mănescu; 6) *Alegerea comitetelor*; 7) *Diverse*.

Totodată, s-a fixat sistemul de reprezentare: la congresul partidului un delegat la 25 membri; doi delegaţi la 100 membri; la fel şi peste acel număr, pentru fiecare sută de membri câte un delegat (fiecare delegat avea un număr de mandate, proporţional cu numărul de membri ai secţiei respective). La congresul sindicatelor, regula a devenit: un delegat până la 100 de membri; un delegat pentru fiecare sută de membri, respectiv trei delegaţi pentru fiecare uniune. S-a precizat că votarea se va face pe numărul de mandate.

Au urmat dezbaterile în secţii şi alegerea delegaţilor, fiecare primind mandat privind modul cum va trebui să voteze în privinţa afilierii. De asemenea, au fost publicate principalele rapoarte. Între acestea şi cel privind afilierea la Internaţionala a III-a, în care se propunea afilierea fără rezerve.

Ce s-a votat, de fapt

Ministrul de Interne, Constantin Argetoianu, a aprobat desfăşurarea Congresului, cu ordinea de zi anunţată. Iniţial, lucrările s-au desfăşurat în sala redacţiei ziarului „Socialismul”, iar, din 11 mai, în sediul Partidului Socialist din strada Sfântu Ionică.

Comisia de validare a constatat că erau prezenţi 62 delegaţi, care deţineau 540 mandate, reprezentând 27 secţii cu 45086 membri. De asemenea, că 380 mandate erau pentru afilierea fără rezerve la Internaţionala Comunistă, 78 pentru afilierea cu rezerve, iar 82 – deliberative.

Cele mai ample discuţii s-au referit la afilierea la Internaţionala a III-a. Teodor Iordăchescu, reprezentantul centriştilor sau al unitariştilor, a formulat unele rezerve: „Punctul central de deosebire e acela de a da

posibilitatea adaptării modalităților de aplicare a tezelor Internaționalei Comuniste la noi"; Internaționala mergea „până la cele mai mici detalii ale acțiunii pe care trebuie s-o ducă un partid comunist în țară", având dreptul de a da „sancțiuni cu caracter de lege", deşi se baza pe informațiile primite de la birourile sale, fără să fie „ascultate mai întâi organele autorizate". „Înțelegem centralismul, însă aplicarea tezelor să fie lăsată în seama noastră, care ne cunoaştem, lucrând până atunci în înțelegere cu delegatul Internaționalei. Lupta contra burgheziei o vom da fără rezerve. Vrem însă ca deciziunile să aparțină Comitetului Executiv, el fiind autoritatea supremă din țara respectivă, iar Internaționala să rămână organul suprem de critică".

Cel mai categoric în favoarea afilierii necondiționate a fost Eugen Rozvani, care a adresat critici extrem de dure la adresa conducerii Partidului Socialist, pentru că a promovat o politică oportunistă: „Internaționala Comunistă are un plan vast de lucru, şi acest lucru este de cea mai mare importanță. Pentru luptă trebuie să fie un front unic, şi pentru noi acela e realizat de Internaționala Comunistă [...] sub teroarea burgheză noi trebuie să ne afiliem necondiționat Internaționalei Comuniste pentru a grăbi victoria clasei apăsate".

Gheorghe Cristescu a încercat să risipească temerile centriştilor, susținând că, în timpul discuțiilor cu liderii Cominternului, a exprimat unele rezerve, spunându-le că „ei nu pot cunoaşte pe membrii de valoare din mişcarea actuală", dar a acceptat lista propusă, „în mod provizoriu". El era convins că Internaționala nu va da ordine, ci numai „sfaturi şi lămuriri principiale şi tactice".

Urmarea votului a fost: 428 mandate pentru afilierea fără rezerve, 111 pentru afilierea cu rezerve, două voturi informative.

Nu a existat, efectiv, un vot pentru crearea Partidului Comunist din România, dar rezultatul avea acea semnificație.

Aflând rezultatul votului, C. Argetoianu a decis să intervină în forță. A doua zi, 12 mai, organele de ordine au blocat străzile din zonă, fiind pregătite să treacă la acțiune. Ministrul l-a informat pe generalul Averescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, care a convocat imediat şedința de guvern. Potrivit relatărilor lui Argetoianu, generalul ar fi spus: „Trebuie să sfârşim cu comuniştii". Luați prin surprindere, miniştrii au avut reacții negative. Take Ionescu, „galben ca ceara", a rostit trei cuvinte: "Nu se poate". Vorbele au fost repetate de Grigore Trancu-Iaşi şi de Theodor Cudalbu. La rândul său, Nicolae Titulescu s-a declarat „împotriva unor măsuri care pun statul în pericol". Miniştrii erau îngrijorați: „Ce se va zice la Paris, la Londra, ce se va spune la Geneva?". „Afară de generalul Răşcanu şi de Garoflid, toți miniştrii erau contra".

Argetoianu, chemat la telefon de generalul Eracle Nicoleanu, prefectul Poliției Capitalei (1918-1930), a fost însă informat de arestarea tuturor celor care au votat pentru afilierea fără rezerve, operațiunea decurgând fără incidente, congresiştii fiind îmbarcați în dube şi transportați la închisorile Jilava şi Văcăreşti. Revenit în sala de Consiliu, ministrul a declarat: „Pot să vă dau plăcuta asigurare că s-a terminat cu comunismul în România”.

În perspectiva istorică, Constantin Argetoianu (care avea să moară în închisoarea de la Sighet, în februarie 1955) s-a înşelat amarnic.

MAI 1928 – ADUNAREA PNȚ DE LA ALBA IULIA: "NU MAI VREM JUG, NU MAI VREM LANȚURI" *

Întemeiat prin fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc, în octombrie 1926, Partidul Național-Țărănesc a declanşat, în ianuarie 1928, campania de răsturnare a guvernului liberal prezidat de Vintilă Brătianu şi constituirea unui cabinet condus de Iuliu Maniu, una dintre cele mai ample asemenea acțiuni din istoria de până atunci a României.

Campania național-țărănistă a fost precedată de vizitele efectuate în străinătate de mai mulți fruntaşi (Mihai Popovici, Virgil Madgearu, Ion Răducanu), pentru a câştiga bunăvoința guvernelor şi cercurilor financiare occidentale. Ei susțineau că, în România, liberalii instauraseră un regim dictatorial, urât de întregul popor, şi că guvernul Vintilă Brătianu (instalat în noiembrie 1927) nu avea "îndreptățirea legală" de a contracta un împrumut extern.

"Rezistența cetățenească"

În ianuarie 1928, Ion Mihalache, vicepreşedinte al PNȚ, a declarat că partidul a început "rezistența cetățenească". Întrebat în ce consta "rezistența", a explicat: "Vom impune de jos în sus respectul legii. Vom pune în neputință pe jandarm să abuzeze de arma sa, pe primar să fure certificate, pe judecător să fure voturi, poliția să împiedice adunările şi manifestațiile". În campania sa, PNȚ a mobilizat mase mari de cetățeni la luptă împotriva guvernului, organizând întruniri politice la nivelul comunelor şi județelor, apoi pe provincii istorice. La acțiune s-au asociat, în februarie 1928, Partidul Social-Democrat şi Partidul Național (N. Iorga).

Prima întrunire la nivel național s-a desfăşurat în Bucureşti, la 18 martie 1928, cu participarea a circa 40 000 de cetățeni, în fața cărora Mihalache a declarat: "Înalta Regență [instaurată după moartea regelui Ferdinand I, la 20 iulie 1927, în condițiile în care prințul Carol renunțase la calitatea de moştenitor al tronului – *n.a.*] să privească şi să înțeleagă, că de nu, va veni a doua comandă: «Năvăliți, ura!»". Regența nu a dat curs cererii de a încredința imediat mandatul de formare a guvernului lui Iuliu Maniu, fapt ce i-a revoltat pe național-țărăniști, care au decis să se retragă din Adunarea Deputaților şi din Senat.

* "Magazin Istoric", octombrie 2010.

În mod ostentativ, PNȚ a refuzat să participe la festivitățile de la Chişinău, din 27 martie/9 aprilie, consacrate împlinirii a zece ani de la Unirea Basarabiei cu România, considerând că acestora li se dăduse un caracter de partid, în folosul PNL. Astfel, un moment istoric semnificativ a fost boicotat de PNȚ, deşi din conducerea sa făceau parte numeroşi basarabeni, în frunte cu Pan Halippa, care au avut un rol deosebit în realizarea Unirii.

Continuându-şi campania, liderii național-țărăniști au anunțat organizarea unei "mari adunări naționale" la Alba Iulia, la 6 mai 1928. Tot atunci urma să se desfăşoare alte cinci întruniri (la Bucureşti, Craiova, Cernăuți, Iaşi şi Brăila), la care "poporul" să ceară Regenței să încredințeze PNȚ-ului, "în mod solemn şi categoric, mandatul expres de a duce la realizarea imediată a emancipării sale politice, sociale şi economice, în condițiunile şi cu mijloacele pe care le va socoti potrivite".

Liderii PNȚ au considerat că le revenea misiunea istorică de a conduce lupta de emancipare a poporului român. Într-un manifest intitulat *Chemarea Partidului Național-Țărănesc* se afirma că lupta acestei organizații politice era "continuarea străduințelor seculare ale neamului românesc pentru dezrobire şi unire", că, în acel moment, stăteau față în față "o clică despotică şi hrăpăreață şi o națiune românească întreagă". În document se aprecia că, "de zece ani trăim sub un regim de opresiune şi exploatare, în care jandarmeria, starea de asediu, cenzura şi nesocotirea desăvârşită a tuturor legilor a constituit singurul mijloc de a menține dominațiunea guvernelor liberale fățişe sau camuflate" (aluzie la cabinetele conduse de generalul Alexandru Averescu).

PNȚ a considerat că "un asemenea regim politic, vinovat de atâtea grave păcate, nu se mai poate prelungi cu o singură zi fără a primejdui existența însăşi a statului român". În *Chemare*, conducerea PNȚ afirma: "Onoarea națională şi respectul ce trebuie să-l avem față de jertfele înaintaşilor noştri ne obligă să contribuim cu toții la înlăturarea cu un ceas mai devreme a primejdioasei cârmuiri liberale".

"Pe jos, cu căruțele, cu trenul"

Vocabularul național-țărăniştilor a căpătat accente revoluționare. Ziarul „Alba Iulia", editat de organizația PNȚ din respectivul oraş, scria, la 15 aprilie 1928: "Acum, avem cea din urmă şi cea mai mare datorie: să mergem cu toții la Alba Iulia ca să zdrobim capul şarpelui liberal! Căci şarpele nu moare decât dacă îi zdrobeşti capul... Mai mult nu suferim, ci mai bine vom intra vii în mormânt, decât să mai fim sclavii dictaturii liberale". Aceeaşi gazetă aprecia, apoi, câteva zile mai târziu, la 26 aprilie: "Alba Iulia va fi ziua judecății poporului. Va fi răzbunată nedreptatea care ne-a amărât sufletul zece ani... Se vor umple temnițele de

ticăloşi, ocnaşii, care au tăiat în trupul neamului ca într-o ocnă de sare, vor fi închişi la Jilava. Iar Vintilă, de care ne e milă şi nouă, îşi va da sfârşitul în mâinile Creatorului".

Unele apeluri au apărut în versuri:

"Măi române, nu uita
Toți la Alba Iulia
Săriți cu domn Maniu toți
Să scăpăm țara de hoți".

Sau:

"Veniți la Alba Iulia cu toții
Ca să spălăm ruşinea toată
Nu mai vrem jug, nu mai vrem lanțuri
Murim mai bine toți pe roată".

Cetățenii din toate satele şi oraşele României au fost îndemnați să vină la Alba Iulia, fie pe jos, fie cu căruțele, fie cu trenul, şi să ajungă la vreme (până cel târziu în după-amiaza zilei de 5 mai) şi să ia cu ei merinde pentru o săptămână întreagă. Se acredita ideea unei staționări mai îndelungate sau a unei porniri, în masă, spre Bucureşti, tocmai pentru a-şi atinge obiectivul vizat: demisia lui Vintilă Brătianu şi formarea unui guvern condus de Iuliu Maniu.

Unii miniştri erau îngrijorați de atmosfera creată, apreciind că deplasarea unui număr atât de mare de oameni putea avea consecințe grave, cerând chiar interzicerea adunării. După repetate discuții, la 3 mai, guvernul i-a autorizat desfăşurarea, pentru ca "abcesul să crape la Alba Iulia şi puroiul să nu poată curge înafară", după aprecierea ministrului Constantin Argetoianu.

Totodată, guvernul a decis să ia măsuri proprii de siguranță. Ministrul de Interne, I.G. Duca, l-a numit pe Gheorghe Tătărescu (subsecretar de Stat) "comandantul suprem al forțelor guvernamentale". Tătărescu şi-a constituit, la Deva, un "cartier general", alcătuit din generalii Davidoglu şi Chirculescu, colonelul Schipor şi Tătăranu (şeful de cabinet al premierului), având la dispoziție un impresionant efectiv militar alcătuit din ostaşi ai Corpului IV Armată, unități de jandarmi, precum şi o escadrilă de avioane.

Manifestație cu birou de presă

La rândul său, PNȚ a constituit un Comitet organizatoric, în frunte cu Ionel Pop, nepotul lui Iuliu Maniu, care a decis ca fiecare comună să constituie un pluton, plasa o companie, județul un batalion sau legiune, iar provincia o divizie. Comanda le era asigurată de foşti ofițeri, membri ai partidului. Fiecare participant primea o insignă, ca semn de recunoaştere. S-au stabilit locuri de cartiruire în oraş şi în satele din jur, pentru fiecare "unitate", modul de deplasare, spațiul pe care-l ocupa pe platoul din preajma cetății, pancartele şi lozincile ce urmau să fie purtate de participanți. Cetățenii erau îndemnați să vină îmbrăcați în haine de sărbătoare şi să respecte cuvintele de ordine ale organizatorilor. Într-adevăr, din ziua de 2 mai, au început să se îndrepte spre Alba Iulia mari mase de oameni, din Storojineț, Durostor, Mehedinți, Bihor şi din toate celelalte județe ale României.

Măsurile luate de guvern – fixarea, la 6 mai, a alegerilor pentru comisiile comunale, convocarea adunărilor generale ale cooperativelor săteşti, rechemarea în activitatea a unor tineri de la arma jandarmerie, mobilizarea pe loc a personalului de la căile ferate, instalarea unor obstacole pe drumurile ce duceau spre Alba Iulia, etc. – nu au avut efectul scontat. Zeci de mii de oameni afluiau spre Alba Iulia, în coloane bine rânduite, disciplinate, cu steaguri tricolore şi cu muzica în frunte.

Deoarece foarte mulți ziariști, români şi străini, şi-au anunțat participarea, s-a constituit un *birou de presă*, condus de V.V. Tilea. Liderii național-țărăniști au dorit ca jurnaliștii să se informeze de la fața locului şi să nu mai scrie în necunoştință de cauză. O bună parte a presei internaționale (mai ales cea din Ungaria, Marea Britanie şi SUA) a acreditat ideea că la Alba Iulia, PNȚ va proclama autonomia Transilvaniei şi că va porni un "marş asupra Capitalei". Se afirma că în Bucureşti şi în alte oraşe au avut loc "lupte sângeroase" între național-țărăniști şi autoritățile guvernamentale, iar România se afla în pragul "războiului civil".

La solicitarea lui Iuliu Maniu, în ziua de 5 mai, guvernul a retras armata şi jandarmii din Alba Iulia, ordinea fiind asigurată de *gărzile PNȚ*, alcătuite din circa 400 de persoane. Pentru orice eventualitate, cârciumile din oraş au fost închise. Alba Iulia a fost ornată cu drapele tricolore, precum şi cu portretele regelui Ferdinand şi ale reginei Maria.

Primirea, cartiruirea, deplasarea pe platoul cetății au decurs în perfectă ordine. S-a apreciat că au fost prezente aproximativ 100 000 de persoane, între care 2 000 de mineri din Valea Jiului, mobilizați de Partidul Social-Democrat, şi câteva sute de unguri, aduşi de Partidul Popular Maghiar. Preşedintele Partidului Național, N. Iorga, nu a participat, mulțumindu-se să trimită o telegramă lui Iuliu Maniu, prin care

a recunoscut dreptul PNȚ de a conduce țara, atunci când Regența va decide o schimbare de guvern.

În preajma adunării de la Alba Iulia a circulat, cu insistență, zvonul că, la 6 mai, se va produce un "eveniment senzațional". El a fost alimentat de declarația făcută de Maniu ziarului italian „Corriere della Serra": "Atâta timp cât a trăit regele Ferdinand, ne-am urat întotdeauna ca el să revină asupra hotărârii sale [din decembrie 1925] şi să-l recheme pe Carol. Este desigur de preferat un rege propriu-zis unei Regențe".

Se zvonea că, în acea zi, va veni în țară principele Carol, aterizând pe platoul de lângă cetate; de acolo, va porni spre Bucureşti, spre a fi proclamat rege, la 10 mai.

Zvonurile nu erau lipsite de un suport real. În ultimele luni, mai mulți fruntaşi național-țărăniști se întâlniseră cu Carol în capitala Franței, punând la cale planul revenirii. Urmându-l, la 21 aprilie, principele a plecat din Paris spre Bruxelles, iar, de acolo, spre Londra, unde a ajuns la 28 aprilie. Ca urmare a solicitării ministrului I.G. Duca, legațiile României din Franța, Belgia, Olanda, Germania şi Marea Britanie l-au urmărit îndeaproape. Guvernul de la Londra a fost rugat să îi interzică orice activitate politică şi, mai ales, să împiedice o eventuală încercare de a pleca cu avionul spre România.

Ajuns pe pământ britanic, Carol a făcut o serie de declarații de presă, în care a elogiat PNȚ, care avea "un program serios şi cu speranță de reuşită". De asemenea, a fost difuzat un manifest prin care aducea la cunoştința "poporului României Mari" voința de a reveni în țară "spre a continua opera celor doi mari regi ai noştri". Planul a eşuat însă în dimineața zilei de 6 mai, când autoritățile engleze au interzis decolarea avionului la bordul căruia urcase Carol, pe motiv că prezentase un paşaport fals. Astfel, "surpriza senzațională" nu s-a mai produs, iar participanții la adunarea de la Alba Iulia au scrutat cerul în zadar.

În seara zilei de 5 mai a avut loc "sfatul" conducerii PNȚ, şedința prelungindu-se spre 4 dimineața, deoarece unii fruntaşi (mai ales Ion Mihalache şi Alexandru Vaida-Voevod) au susținut ca, după adunare, să se organizeze un marş asupra Capitalei, pentru a impune Regenței demisia imediată a lui Vintilă Brătianu şi formarea guvernului prezidat de Iuliu Maniu.

Preşedintele partidului s-a opus însă cu îndârjire, afirmând că organizația nu îşi putea asuma răspunderea unei asemenea acțiuni.

Rezoluția de la Alba Iulia

La 6 mai, de la ora 8, liderii PNȚ au participat la serviciul divin în cele două mari catedrale ale oraşului (ortodoxă şi unită), după care s-au întrunit în Congres, în sala Teatrului "I.L. Caragiale". S-a votat o rezoluție prin care se cereau demiterea cabinetului liberal şi formarea unui guvern condus de Iuliu Maniu.

După mai puțin de două ore, participanții s-au deplasat pe platoul cetății, unde, de la cele şase tribune, au ținut discursuri în spiritul celor stabilite la congres. Manifestanții purtau pancarte mari, pe care stătea scris: "Vrem Libertate, Dreptate şi Egalitate!", "Vrem alegeri libere!", "Unitate națională!", "Vrem guvern Maniu!". Unii vorbitori (Ion Mihalache, Pan Halippa, Al. Vaida-Voevod) au rostit cuvinte înflăcărate: "Să luptăm prin orice mijloace pentru doborârea dictaturii liberale"; "suntem gata să dăm sângele nostru"; "să doborâm acum guvernul"; "să ne pornim în marş spre Bucureşti".

Conform celor stabilite la congres, la ora 14.00, un preot a urcat la tribuna principală, cerând mulțimii să repete, cu glas tare:

"Jurăm pe bunul Dumnezeu să nu încetăm lupta pentru răsturnarea acestui guvern numit printr-un decret stors mişeleşte regelui Ferdinand pe patul de moarte, amânat de Înalta Regență şi după moartea lui Ion Brătianu.

Jurăm că vom duce lupta în toate oraşele şi satele noastre fără odihnă şi cu orice jertfă. Ne vom ruga în biserici lui Dumnezeu ca să ne dea puterea de luptă împotriva guvernului nelegiuit.

Dumnezeu să-i bată pe cei ce strică România!

Jurăm să creăm o Românie nouă, liberă, mamă ocrotitoare pentru toți fiii țării".

Apoi, preoții au împărțit anafură.

După prestarea jurământului, manifestanții au fost invitați să se întoarcă, în liniște, la casele lor, lăsându-i pe conducătorii PNȚ să decidă asupra acțiunilor viitoare. Mai mulți au cerut să se organizeze un "marş asupra Capitalei". Dar, în continuare, Maniu a dezavuat mişcarea, socotind-o periculoasă, deoarece putea degenera. Ion Mihalache, Sever Dan, Al. Vaida-Voevod şi Aurel Dobrescu s-au oferit ei să îi însoțească pe manifestanți până la București, dând asigurări că marşul se va desfăşura în ordine. Dar preşedintele PNȚ s-a opus categoric, făcând şi o declarație de presă, pentru ca toți să ia act de acea atitudine şi de faptul că nu accepta nicio abatere de la programul stabilit.

Pe platoul cetății s-a creat o stare de confuzie, unii manifestanți dorind să plece spre case, alții spre București. Pentru dispersarea

mulțimii, conducerea PNȚ a apelat la sprijinul lui Gh. Tătărescu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, rugându-l să intervină, pentru a pune la dispoziție cât mai multe trenuri. După câteva ore de tergiversare, guvernul a dat curs solicitării, trimițând vagoane de marfă, inclusiv pentru cărbune (în care s-au urcat minerii din Valea Jiului), adunarea încheindu-se, astfel, fără incidente majore.

Totuși, câteva mii de participanți au pornit spre Capitală. În lipsa unei conduceri şi fiind hărțuiți de jandarmi pe traseu, după 40-50 km au abandonat.

Adunarea de la Alba Iulia a fost cea mai mare acțiune de acest gen desfăşurată până atunci în România. Ea a fost organizată după modelul celor de la Blaj, din mai 1848, şi de la Alba Iulia din decembrie 1918; o uriaşă mobilizare de forțe, zeci de mii (chiar o sută de mii) de participanți; o întâlnire prealabilă a conducerii pentru adoptarea deciziilor majore; deplasarea în mijlocul mulțimii şi rostirea de discursuri înflăcărate.

Regența a primit, la 9 mai, rezoluția de la Alba Iulia, dar nu a dat curs solicitării PNȚ.

În aceeaşi zi, Vintilă Brătianu a trimis legațiilor României o telegramă: "Nu pot decât să mă felicit că am autorizat această întrunire care a pus capăt legendei revoluției şi face dovada completă a lipsei de seriozitate a întregii campanii a domnului Maniu".

După 6 mai 1928, situația guvernului Vintilă Brătianu a devenit din ce în ce mai grea. Presa internațională a publicat, zile în şir, reportaje despre cele întâmplate la Alba Iulia, mediatizând faptul că România traversa o gravă criză politică. Mai mulți lideri național-țărăniști şi-au reluat deplasările în Occident, cu scopul declarat de a torpila împrumutul financiar solicitat de oficialitățile liberale pentru a stabiliza moneda națională. Neobținându-l, Vintilă Brătianu a fost nevoit să îşi prezinte demisia în ziua de 3 noiembrie 1928.

Vestea căderii guvernului a fost primită cu satisfacție de populația României. La 10 noiembrie, noul guvern, prezidat de Iuliu Maniu, depunea jurământul. Organul de presă al PNȚ, „Dreptatea", sublinia: "Ziua de 10 noiembrie 1928 este o mare dată în istoria politică a României. Vremea în care libertățile şi drepturile poporului român înscrise în legile țării nu mai sunt literă moartă a sosit".

Realitatea istorică a fost cu totul alta. În numai câteva luni, pentru milioane de români euforia biruinței s-a transformat într-o cruntă dezamăgire.

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI VINTILĂ BRĂTIANU*

Vintilă Brătianu a trăit şi a muncit decenii de-a rândul în umbra fratelui său cel mai mare, Ion. Era, cum observa Nicolae Iorga, "onest, muncitor, patriot, dar necăjicios şi iute la vădirea mâniei sale, amestecându-se în toate şi luând-se în gură cu toată lumea..., urând orizonturile largi în care «omul de stat» se pierde şi privind cu strălucitorii lui ochi mărunți de cârtiță amănuntele cele mai neînsemnate".

Comparațiile cu Ion I.C. Brătianu îl dezavantajează net. Acesta îşi petrecea cea mai mare parte a timpului acasă, întins pe divan, cu o carte în mână. Venea rar la guvern, şedinţele Consiliului de Miniştri desfăşurându-se fără o planificare anume. Vintilă Brătianu sosea primul la slujbă, uneori chiar înaintea femeilor de serviciu, pentru a vedea dacă nu cumva întârzie vreuna sau nu-şi face treaba bine. Pleca seara târziu şi avea grijă să fie stinse becurile şi închise ferestrele. Evident, "şeful" având un asemenea program, subordonații trebuiau să se supună aceloraşi rigori. Şi ținuta vestimentară îl dezavantaja: Ionel era un om elegant, îngrijit, bine îmbrăcat şi manierat. Vintilă avea hainele ponosite, pantalonii necălcați şi umbla cu galoşi, deşi nu mai plouase de multe zile. Nici la capitolul oratorie nu stătea prea bine: Ionel era un vorbitor cu fraze clare şi bine construite, ştiind să pună accentul pe problemele esențiale. Vintilă vorbea slab şi făcea adesea dezacorduri gramaticale, care erau imediat taxate de ziarişti şi de adversarii lui politici.

Dar poate cea mai mare deosebire consta în modul cum fiecare îşi îndeplinea funcția de şef al guvernului şi al Partidul Național Liberal. Ion I.C. Brătianu se ocupa de problemele mari ale țării, îi lăsa pe miniştri să discute, să elaboreze propunerile pe care apoi le aviza, le amenda sau le modifica, pe baza unor argumente temeinice, astfel încât aceştia plecau convinşi că soluția adoptată era cea mai bună. Vintilă îi supraveghea pe toți, îi suspecta că nu sunt suficient de grijulii cu banii statului, că sunt risipitori, el fiind singurul corect şi devotat muncii pe care o făcea. Publicistul Stere Diamandi aprecia că lui Vintilă Brătianu îi lipseau "calitățile unui bun comandant, cât şi ucenicia necesară. Prin temperament, studii şi ocupații, avea mentalitatea specialistului cu

* "Magazin istoric", septembrie 2010.

perspectivă limitată şi deprinderea muncii migăloase. Era, prin urmare, refractar nuanţelor, fără orizont şi privire a ansamblului. Fire dreaptă şi naivă, era lipsit de abilităţi şi diplomaţie, nepriceput în cunoaşterea oamenilor şi mânuirea lor. Victimă a bunei sale credinţe, a fost deseori înşelat şi tras pe sfoară."

Dr. N. Lupu, ministrul Muncii, Cooperaţiei şi Asigurărilor Sociale, avea să relateze cum a obţinut o sumă foarte mare pentru departamentul său: s-a prezentat la preşedintele Consiliului de Miniştri cu propunerea de a i se repartiza o sumă enormă. Vintilă Brătianu s-a înfuriat, acuzându-l că nu ştia cu câte dificultăţi se confrunta ţara şi cât de mic era bugetul. Dr. Lupu, prefăcându-se supărat, s-a sculat de pe fotoliu şi s-a îndreptat spre uşă. Vintilă, socotind că l-a jignit prea tare, l-a rugat să se întoarcă, să mai discute. Dr. N. Lupu a revenit şi a redus cam cu un sfert suma iniţială. Vintilă s-a mai îmbunat, apreciind că ministrul devenise un om rezonabil. Au urmat noi târguieli, până s-a ajuns cam la jumătate din suma iniţială. Dr. N. Lupu s-a învoit, oarecum necăjit, iar Vintilă a fost bucuros că a reuşit să reducă atât de substanţial cererea ministrului. După ce a ieşit din biroul preşedintelui Consiliului de Miniştri, dr. N. Lupu a devenit surâzător, deoarece el îşi propusese să obţină tocmai suma pe care i-o aprobase Vintilă.

Vintilă, cel de-al treilea fiu al lui Ion C. Brătianu, s-a născut la 3 septembrie 1867. A urmat studii politehnice, obţinând diploma de inginer la Paris (1891). Revenit în ţară, a lucrat pe diferite şantiere, inclusiv la construcţia podului de la Cernavodă, sub conducerea inginerului Anghel Saligny. A îndeplinit diferite funcţii publice, între care cea de director al Regiei Monopolurilor Statului (1897-1899), secretar general al Ministerului de Finanţe (1901-1902), primar general al Capitalei (1907-1910).

A condus publicaţiile „L'Indépendance Roumaine" şi „Voinţa naţională", organe centrale de presă ale Partidului Naţional Liberal. A fost ales, pentru prima dată, deputat în 1903.

Legiuitorul

S-a remarcat ca un excelent specialist în probleme economice, mai ales financiare. În articolul *Prin noi înşine*, publicat în 1905, îşi exprima convingerea că "putem să ne dezvoltăm pe toate căile", folosind capitalul, capacitatea şi munca românilor. Era de acord cu prezenţa capitalului străin în economia românească, dar acesta să se supună legilor României. În calitate de preşedinte al Cercului de Studii al PNL, Vintilă Brătianu a pus în dezbatere principalele puncte programatice în domeniul economico-financiar şi a contribuit la elaborarea proiectelor de lege privind organizarea şi dezvoltarea statului naţional unitar român după

1918. În această privință a primit libertate deplină din partea lui Ion I.C. Brătianu, președintele PNL. În guvernarea din noiembrie 1918-septembrie 1919, s-a preocupat mai ales de refacerea economiei naționale, grav afectată de distrugerile din timpul războiului, precum și de "naționalizarea" (trecerea în proprietatea statului și apoi a cetățenilor români) a bunurilor aparținând cetățenilor din statele foste inamice.

Deplina valoare a muncii sale s-a evidențiat în timpul guvernării liberale din ianuarie 1922 - martie 1926, când a îndeplinit funcția de ministru de Finanțe. În această calitate a contribuit decisiv la elaborarea legislației economice, care avea la bază doctrina "Prin noi înșine". Prin legea minelor, legea energiei și legea apelor adoptate în 1924, primeau autorizație de înființare numai societățile care aveau cel puțin 60% capital românesc, două treimi din membrii Consiliului de Administrație erau cetățeni români, iar președintele acestuia era, de asemenea, cetățean român. Reacția capitalului străin a fost extrem de vehementă. S-a ajuns chiar la amenințări din partea SUA, Marii Britanii și Franței că vor rupe relațiile diplomatice cu România, dacă nu va fi modificată legea minelor (era vorba de prezența marilor trusturi petroliere). În fața unor asemenea presiuni, în decembrie 1925, PNL a fost nevoit să amendeze legea, reducând ponderea capitalului românesc la 50,1%.

În timpul ministeriatului lui Vintilă Brătianu au fost adoptate legile pentru organizarea și funcționarea Societății Anonime "Uzinele de Fier și Domeniile Reșița" (UDR), a Societății de Credit Industrial, precum și pentru înființarea Uzinelor Metalurgice Copșa Mică-Cugir și Industria Aeronautică Română-Brașov, care au devenit curând unele dintre cele mai mari și mai eficiente întreprinderi industriale din Europa acelei perioade.

Vintilă Brătianu și-a legat numele și de adoptarea unui tarif vamal cu un puternic caracter protecționist, menit să protejeze industria națională de concurența produselor străine.

Și-a susținut cu hotărâre și competență toate inițiativele, discursurile sale în Parlament fiind adevărate prelegeri universitare. Asemenea discursuri nu plăceau însă deputaților și, când ministrul de Finanțe urca la tribună, mulți părăseau sala, preferând să-și petreacă timpul la bufet. Răutăcios, Pamfil Șeicaru scria că după ce vorbea Vintilă Brătianu ferestrele Camerei trebuia deschise, pentru ca sala, îmbâcsită, să se aerisească.

Politica – un război prea complicat

Moartea neașteptată a lui Ion I.C. Brătianu, la 24 noiembrie 1927, a luat prin surprindere conducerea PNL. Într-o atmosferă de derută, Comitetul Executiv l-a ales pe Vintilă Brătianu în funcția de președinte. Deși făcea parte din organele superioare ale partidului, Vintilă nu avusese

un rol efectiv în conducerea acestuia. O făcuse personal şi cu mâna unui dirijor sigur fratele său Ionel. Vintilă se ocupase aproape exclusiv de problemele economice şi financiare.

Regența l-a însărcinat cu conducerea guvernului, recomandându-i să realizeze o colaborare cu partidele din opoziție. Dând curs solicitării, el a propus lui Iuliu Maniu participarea PNȚ la guvernare alături de PNL, pe baza a trei puncte: 1) menținerea neştirbită a regimului constituțional existent; 2) apărarea solidară a intereselor externe ale țării şi accelerarea consolidării interne a statului român; 3) în caz de dizolvare a Parlamentului, cele două partide să se prezinte în alegeri pe liste comune, PNȚ având rezervate 45% din locuri, iar PNL 55%. În fond, Vintilă urmărea să obțină sprijinul PNȚ în apărarea actului de la 4 ianuarie 1926, prin care principele Carol era îndepărtat de la succesiunea la tronul României şi pentru perfectarea unui împrumut extern în vederea stabilizării monetare, dar să mențină supremația liberalilor în Parlament. Iuliu Maniu a cerut dizolvarea imediată a Parlamentului şi organizarea de alegeri libere sub un guvern neutru, prezentarea celor două partide pe liste separate şi constituirea unui cabinet pe baza rezultatelor scrutinului. Tratativele au eşuat, astfel că structura guvernului existent nu a fost modificată.

Curând după instalare, guvernul Vintilă Brătianu a fost confruntat cu o problemă gravă privind ordinea publică. În zilele de 4-6 decembrie 1927, la Oradea s-a desfăşurat Congresul Asociației Naționale a Studenților Creştini, în timpul căruia mai mulți participanți au atacat locuințe ale evreilor şi sinagogi, au devastat magazine. Guvernul a decis intervenția armatei, care a reuşit să restabilească ordinea în oraş. Incidentele au avut un puternic ecou internațional, inclusiv în SUA, unde România a fost percepută ca o țară antisemită. Speculând cele întâmplate, național-țărăniştii au atacat guvernul, arătând că acesta nu putea menține ordinea decât prin teroare.

Pe acest fundal, la începutul lunii decembrie 1927, PNȚ a anunțat campania de răsturnare a liberalilor, organizând manifestații la nivelul comunelor, oraşelor, județelor şi provinciilor istorice. Se cerea "îndepărtarea guvernului provizoriu al d-lui Vintilă Brătianu, dizolvarea imediată a Parlamentului, alegeri libere şi cinstite". PNȚ a reuşit să atragă de partea sa Partidul Social-Democrat şi Partidul Național, condus de Nicolae Iorga. În ziua de 18 martie 1928, a avut loc o mare adunare a opoziției în Bucureşti, la care au participat circa 40 000 de oameni. S-au ținut discursuri fulminante. Virgil Madgearu declara: "Dacă glasul nostru nu va fi ascultat nici astăzi, vom mâna masele care ne urmează necondiționat pe alte căi, pentru că avem conştiința că facem operă de salvare națională." La rândul său, Ion Mihalache spunea: "Camarazi!

Puneți baioneta şi faceți piramide. Înalta Regență să privească şi să înțeleagă că de nu, va veni o a doua comandă: «Năvăliți, ura!».”

Regența nu a dat curs solicitării național-țărăniştilor şi aceştia au anunțat organizarea unei mari “adunări naționale” la Alba Iulia, lansând zvonul că atunci se va produce o “surpriză senzațională”, care nu putea fi decât revenirea în țară a principelui Carol pentru a ocupa tronul. Vintilă Brătianu a convocat o şedință a Consiliului de Miniştri, arătând că existau următoarele alternative: 1) autorizarea adunării național-țărăniste, fapt ce putea duce la declanşarea revoluției şi proclamarea ca rege a principelui Carol; 2) interzicerea acesteia, ceea ce ar însemna “năvălirea țăranilor asupra oraşelor”, cu consecințe greu de evaluat. El s-a pronunțat pentru interzicerea adunării şi supravegherea atentă a principelui Carol. Problema a fost dezbătută în trei şedințe de guvern şi până la urmă s-a hotărât autorizarea adunării, dar şi luarea unor măsuri de siguranță, civile şi militare, “pentru ca abcesul să crape la Alba Iulia şi puroiul să nu poată curge în afară” (C. Argetoianu). Gheorghe Tătărescu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, a fost însărcinat să coordoneze forțele de ordine şi să intervină dacă adunarea ar degenera, iar participanții ar recurge la acte ilegale.

În fața celor 100 000 de participanți la adunarea național-țărănistă de la Alba Iulia din 6 mai 1928 s-au ținut discursuri incendiare, guvernul Vintilă Brătianu fiind declarat “duşman al Patriei”.

Guvernul a reuşit să dejoace acțiunea principelui Carol convenită cu liderii PNȚ de a veni în țară în acea zi de 6 mai 1928, iar pe de altă parte, a determinat-o pe principesa Elena să intenteze divorț principelui Carol, sentința pronunțându-se la 21 iulie 1928.

Cazanul liberal sub presiune

Situația continua să fie extrem de tensionată. Unii fruntaşi liberali, între care I.G. Duca, au început să ia în calcul posibilitatea retragerii de la putere, pentru reorganizarea partidului, grav uzat după lungile perioade de guvernare.

La 1 octombrie 1928, Vintilă Brătianu a adresat Regenței un memoriu, prin care se pronunța pentru un guvern de uniune națională, în vederea “aducerii la cumințenie a Partidului Național-Țărănesc” şi a contractării unui împrumut extern pentru realizarea stabilizării monetare. Neprimind răspuns, i-a adresat un nou memoriu la 1 noiembrie, precizând că dacă nici de această dată propunerile sale nu vor găsi ecoul necesar, va demisiona. Regența nu a reacționat şi, la 3 noiembrie, Vintilă Brătianu a prezentat demisia guvernului.

În ziua de 6 noiembrie 1928, a fost organizat un mare banchet în cinstea lui Vintilă Brătianu, la care au participat peste 300 persoane, în

sala mare de la restaurantul Athénée Palace. Prezent la acest banchet, Constantin Argetoianu menționa: "imprimat frumos pe cartoane cu marginile aurite, sub portretul lui Vintilă, într-un medalion, sta scris:

Banchet
Dat în onoarea
Domnului Vintilă Brătianu

şi mai jos:

Icre proaspete
Julienne Dabray
Sturion à la Siberienne
Sos remulat
Fileu de viţel à la forestière
Aspic de ficat gras en belle-vue
Salate de sezon
Îngheţată Nesselrode
Coşuri cu fructe
Cafele
Etc.
Drăgăşani extra vieux
Nicoreşti
Champanie Capşa Sec.

În timpul consultărilor politice, Vintilă a propus realizarea unui guvern de concentrare. Acelaşi punct de vedere l-au susținut şi ceilalți şefi de partide, cu excepția lui Iuliu Maniu.

Şi cum un nou guvern nu se putea constitui fără Partidul Național-Țărănesc, la 9 noiembrie, Regența a încredințat puterea lui Iuliu Maniu, care a doua zi a constituit primul cabinet național-țărănist din istoria României.

Confruntat cu uriaşa popularitate a PNŢ şi cu ostilitatea corpului electoral, PNL a obținut în alegerile parlamentare din 12 decembrie 1928 un rezultat modest: 6,55% din totalul voturilor şi 13 locuri în Adunarea Deputaților.

Spre sfârşitul anului 1929 şi începutul lui 1930, chestiunea dinastică a revenit la ordinea zilei, deşi ea fusese declarată "chestie închisă". În legătură cu această problemă, în cadrul PNL s-au ivit tensiuni serioase. În 1929, Ion Th. Florescu, fost ministru de Justiție, a creat gruparea disidentă "Omul Liber", care cerea "primenirea" programului şi conducerii partidului şi se pronunța pentru venirea principelui Carol în țară. Opinii similare exprimau, mai mult sau mai puțin deschis, şi alți fruntaşi liberali: Alexandru Mavrodi, Gheorghe Tătărescu, Richard

Franasovici şi, mai ales, Gheorghe Brătianu, şeful organizațiilor liberale din Moldova.

Sosirea lui Carol în țară (6 iunie 1930) l-a pus pe Vintilă Brătianu într-o mare dificultate. Gheorghe Brătianu a fost chemat la Cotroceni, pentru ziua de 7 iunie. Înainte de a se întâlni cu prințul Carol, Gheorghe Brătianu l-a vizitat mai întâi pe unchiul său, căutând să-i explice că nu putea refuza invitația. Vintilă a conchis: "Te voi vedea mâine şi te voi judeca după faptele tale."

Abil, principele Carol a reuşit să-l convingă pe Gheorghe Brătianu să sprijine urcarea lui pe tron, afirmând că, în cazul în care nu ar avea măcar susținerea tinerilor liberali, el, ca rege, ar risca să devină prizonierul Partidului Național-Țărănesc. Gheorghe Brătianu a fost măgulit şi, după audiență, s-a prezentat din nou la Vintilă, care, la auzul celor relatate, l-a dat pur şi simplu afară din casă.

Sub impulsul acestei stări de spirit, în şedința Comitetului Executiv din 7 iunie, Vintilă a cerut ca PNL să rămână ferm pe linia hotărârilor de la 4 ianuarie 1926 şi a propus excluderea lui Gheorghe Brătianu din partid. Punctul său de vedere a fost unanim acceptat, iar *Comunicatul* dat publicității preciza că PNL rămânea "în chestiunea constituțională cu nestrămutată hotărâre la punctul de vedere de apărare a ordinei legale stabilite prin actul regelui Ferdinand din 4 ianuarie 1926" PNL nu s-a prezentat în Parlament, iar actul restaurației de la 8 iunie şi urcarea lui Carol pe tron s-au realizat fără liberali.

Vintilă Brătianu s-a menținut pe aceeaşi linie intransigentă, dar păguboasă pentru partid. În ziua de 9 iunie 1930, a avut loc o nouă şedință a Comitetului Executiv al PNL, în care Vintilă Brătianu a declarat că restaurația era "o simplă încercare de aventură fără durată mare".

Atitudinea lui Vintilă distona însă frapant cu cea a altor fruntaşi liberali, care după 8 iunie au adoptat o cu totul altă poziție. Gheorghe Brătianu, dar şi Gheorghe Tătărescu şi chiar I.G. Duca, ştiind că "Regele numeşte pe miniştrii săi", astfel că puterea nu putea fi obținută decât din mâinile lui Carol al II-lea, cereau schimbarea atitudinii partidului față de restaurație şi stabilirea unor relații normale cu suveranul. Rigid, Vintilă nu a luat în calcul eventualitatea retragerii, pentru a lăsa altuia răspunderea unei spectaculoase schimbări de orientare a partidului.

Înfrânt şi umilit

Apăruse şi un nou factor de presiune. La 15 iunie 1930, Gheorghe Brătianu a creat un nou Partid Național Liberal, care se declara "monarhic şi constituțional", hotărât să "primenească" programul şi ideologia liberală, să lupte împotriva "sclerozei bancare care-l amenința", aluzia la Vintilă Brătianu fiind mai mult decât evidentă.

Se crease o adevărată psihoză, întreținută abil de presa ostilă liberalilor, şi anume că partidul "bătrânilor", reprezentați de Vintilă, se va dezagrega, iar cadrele active şi valoroase vor trece de partea tânărului Gheorghe Brătianu.

Până la urmă, împins de colaboratorii cei mai apropiați, Vintilă a cedat, cerând audiență regelui Carol al II-lea, pentru a-i prezenta poziția PNL față de principalele probleme ale țării. Într-o stare psihică deplorabilă, în ziua de 9 iulie 1930, Vintilă Brătianu s-a prezentat în audiență. Regele l-a primit rece, ironic şi a ascultat distrat spusele adversarului înfrânt, neputând să-şi ascundă ostilitatea. L-a concediat fără să dea un răspuns la propunerile liberalilor. A fost cea mai mare umilință din viața lui Vintilă Brătianu.

În vara anului 1930, în interiorul PNL s-a dezvoltat un curent ostil lui Vintilă Brătianu şi favorabil alegerii lui I.G. Duca în fruntea partidului. La 30 iulie, un grup de 21 şefi de sectoare şi membri ai Delegațiilor Permanente ale organizațiilor județene i-au trimis un memoriu, în care se aprecia: "Prietenii noştri, activi până ieri, care au făcut maximul de sacrificii în interesul partidului, azi, din cauza situației complicate din lăuntrul partidului şi a lipsei complete de directive clare, precise şi hotărâte din partea conducerii centrale, se simt cu totul descurajați, dezorientați şi demoralizați politiceşte. Noi înşine ne simțim – ca toți cei conştienți – dezorientați şi descurajați de ziua de mâine, deoarece vedem clar că în situațiunea de azi partidul merge spre prăbuşire sigură... Din nefericire, partidul nostru, după moartea mult regretatului Ion I.C. Brătianu, nu a ştiut nici să prevadă evenimentele şi nici n-a putut să găsească soluții potrivite chiar în fața faptelor deja împlinite. S-au făcut greşeli mari, cu consecințe şi mai mari. Astăzi suntem în plină criză. Înşişi conducătorii noştri cei mai autorizați fac impresia că sunt complet dezorientați." În consecință, cereau convocarea Congresului general al PNL pentru elaborarea unui nou program şi "rezolvarea conducerii partidului".

Trăind într-o tensiune continuă, starea sănătății lui Vintilă s-a deteriorat rapid. Constantin Argetoianu îşi amintea că în august 1930 călătorea cu trenul de la Craiova la Bucureşti. În gara Piteşti s-a urcat Vintilă Brătianu, "gârbovit şi istovit". I-a mărturisit lui Argetoianu că i s-a întâmplat "o mare nenorocire: am pierdut moşia [...] Am făcut contract de asociație cu administratorul meu şi acum el pretinde că moşia e a lui." Apoi, după ce a ațipit puțin, s-a trezit brusc şi a început să vorbească singur: "Toate merg prost. Biata țară! Ce ne facem? Nu văd soluții... El zice că moşia e a lui." Apoi a adormit şi nu s-a mai trezit decât în Gara de Nord.

Deşi situația sa în partid devenea tot mai dificilă, iar starea de sănătate i se agrava, preşedintele în funcție se menținea pe poziție,

socotind ca o datorie a sa apărarea regimului democratic, amenințat de manevrele regelui Carol al II-lea. La 2 decembrie 1930, s-a înregistrat ultimul său act de voință: a convocat Comitetul Executiv şi i-a propus excluderea lui C. Argetoianu din partid deoarece făcuse declarații neconforme cu poziția PNL.

În ziua de 22 decembrie 1930, Vintilă a pornit din Bucureşti spre Mihăeşti (Vâlcea), unde urma să rămână de sărbători. A făcut o criză de apoplexie pe drum şi a murit. Avea 63 de ani. Stere Diamandi scria cu deplin temei: "A căzut doborât de povara responsabilităților pe care soarta le-a pus pe umerii săi. N-a avut nici perspicacitatea şi tăria trebuitoare să preîntâmpine şi să domine evenimentele, nici suplețea şi îndemânarea să se poată adapta noilor situații."

Memoria celui dispărut a fost evocată într-o şedință specială a Adunării Deputaților, la care au luat cuvântul Ştefan Cicio-Pop, Gh.Gh. Mironescu, Nicolae Iorga, Octavian Goga, dr. N. Lupu, I.G. Duca, Gheorghe Brătianu.

În ziua de 29 decembrie, Vintilă Brătianu a fost înmormântat în cavoul familiei de la Florica, alături de tată şi de frate.

Comentând cele întâmplate, fruntaşul național-țărănist Grigore Gafencu scria: *"Pe neaşteptate, a dispărut din viața noastră publică personalitatea cea mai jenantă. Vintilă Brătianu jena pe rege, căruia nu i s-a supus decât pe jumătate şi desigur cu numeroase rezerve mentale, jena partidul său, pe care îl îndepărta de rege şi deci de putere, jena pe Duca, îndepărtându-l de rege, jena partidul nostru [național-țărănesc], viața parlamentară şi viața politică, deoarece era un element de permanentă fricțiune şi iritare, jena viața noastră economică, instituțiile bancare şi industriale care trăiau sub teroarea lui, financiarii străini care îl considerau o continuă primejdie pentru plasamentele lor în România. Acest om, de o aparență modestă, s-a întins într-atâta, în această țară, moştenită de la tatăl lui, încât nu e om care să nu fi resimțit ca o sarcină prezența lui... De zece ani de zile, toate-s tot din vina lui Vintilă. A cui va fi vina de acum înainte?"*

Chiar în această formă negativă, Grigore Gafencu făcea un elogiu unui om care a trăit modest, dar a crezut cu fanatism în virtuțile poporului său, în regimul democratic, în politica cinstită, dedicată binelui obştesc şi dezvoltării economice a României.

CAROL AL II-LEA ŞI FAMILIA SA[*]

După aproape şapte decenii de la moartea sa, Carol al II-lea continuă să fie o persoană controversată. Unii îl consideră un rege puternic, "voievod al culturii" (cum singur s-a definit), sprijinitor al valorilor autentice, în toate domeniile vieții sociale. Ei subliniază faptul că regele Carol al II-lea a avut inițiative salutare, prin care s-a accelerat procesul de modernizare a României. În timpul său economia românească a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare din perioada capitalismului, industria realizând adevărate performanțe europene. România producea avioane şi locomotive diesel, dispunea de instalații pentru rafinarea petrolului la nivelul celor mai eficiente din lume. În București, s-a deschis Bulevardul Brătianu, care rivaliza cu Champs Elysées; a fost amenajată Piața Palatului unde, în 1939, a fost amplasată statuia lui Carol I; s-au regularizat lacurile din nordul capitalei şi s-a pus la dispoziția bucureştenilor un minunat parc. În anii 1938-1940 au apărut trei volume din *Enciclopedia României*, operă interdisciplinară neegalată până în prezent. La Fundațiile Regale s-au tipărit cărțile celor mai importanți scriitori români. Şi exemplele pot continua.

Pe de altă parte, există unii care evidențiază alte aspecte din activitatea lui Carol al II-lea, prin care se cultivă o imagine cu totul negativă. În opinia acestora, numele lui Carol al II-lea este asociat cu aventurile amoroase din tinerețe, renunțarea la calitatea de moştenitor al tronului în 1918, 1919 şi 1925, părăsirea familiei în 1925 pentru o femeie de moravuri uşoare (Elena Lupescu), apoi revenirea ilegală în țară la 6 iunie 1930 şi preluarea coroanei regale, manevrele vizând măcinarea partidelor politice şi instaurarea regimului de autoritate monarhică la 10 februarie 1938, uciderea lui Corneliu Zelea-Codreanu şi a mai mult de 200 de legionari (1938-1939), pierderile teritoriale din vara anului 1940 (Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, nord-estul Transilvaniei, Cadrilaterul).

Evident, istoricii autentici trebuie să depăşească asemenea abordări simpliste şi să analizeze activitatea lui Carol al II-lea în întreaga ei complexitate, fără ură şi fără părtinire, dar, mai ales, fără idei preconcepute.

Personal, de-a lungul anilor, am publicat mai multe studii şi o carte despre Carol al II-lea[1]. În cele ce urmează, mă voi referi la un aspect

[*] „Istorie şi civilizație", februarie 2011.

mai puțin abordat, şi anume viața de familie, contextul în care a trăit principele şi apoi regele şi ex-regele Carol al II-lea.

O copilărie cu multe tensiuni în familie

Prințul Carol s-a născut la 3/15 octombrie 1893, spre marea bucurie a părinților săi, Ferdinand şi Maria, precum şi a regelui Carol I, deoarece prin persoana sa era asigurată succesiunea dinastică pentru două generații. Cu alte cuvinte, nu se va mai repeta situația din 1880, când datorită faptului că domnitorul Carol nu avea copii, a trebuit să se apeleze la un nepot al acestuia (principele Ferdinand). Semnificativ este faptul că, îndată ce a aflat că principesa Maria a născut un băiat, Carol I a intrat în camera tinerei mame, a sărutat-o pe frunte şi i-a adresat un singur cuvânt: "Mulțumesc"[2].

Încă din primii ani de viață, prințul Carol a fost disputat de bunicul şi mama sa. Om al datoriei, regele Carol considera că era dreptul şi obligația sa de a se ocupa de creşterea micului principe şi de a-l pregăti pentru misiunea ce avea să îi revină. El aprecia că principesa Maria era prea tânără (avea doar 18 ani), iar principele Ferdinand prea neîndemânatic pentru a putea face față unei asemenea exigențe.

Fără să ceară opinia părinților, Carol I a stabilit ca guvernanta principelui Carol să fie domnişoara Winter (englezoaică), pe care regina Maria, în memoriile sale, avea să o descrie astfel: "Femeia aceasta avea toate însuşirile ce nu le puteam suferi: era lătăreață, greoaie, cu ochii mari, bulbucați şi ficşi, cogeamite nasul cărnos şi o gură respingătoare; era vulgară, de o vulgaritate pe care nu o putea cântări definitiv decât cineva din aceeaşi naționalitate cu ea. Glasul ei era vulgar şi grosolan, vorba-i mitocănească şi neşlefuită"[3]. Principesa Maria era convinsă că această domnişoară a fost numită nu numai pentru a-l educa pe micul principe, ci şi pentru a o spiona pe ea şi a raporta totul "marelui inchizitor" sau "tiranului bătrân", cum îl "gratula" ea pe Rege. Maria a apelat la soțul ei, Ferdinand, pentru a obține înlăturarea nesuferitei domnişoare, dar acesta nu a avut curajul să-l înfrunte pe autoritarul său unchi. În 1900, prințesa a decis să pună piciorul în prag: a plecat la Gotha, în Germania, unde a născut-o pe principesa Mărioara, iar de acolo a anunțat că nu se mai întoarce în România decât după concedierea domnişoarei Winter. De teama unui scandal public, Regele a cedat,

[1] Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi*, vol. III. *Carol al II-lea*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001 (ediția a II-a, 2004, ediția a III-a, 2010, ediția a IV-a, 2011).

[2] Robert Scheffer, *Orient regal. Cinci ani la Curtea României*. Traducere Rodica Pânzaru, Bucureşti, Editura Saeculum şi Editura Vestala, 1997, p. 36.

[3] Maria, regina României. *Povestea vieții mele*, vol. I, Iaşi, Editura Minerva, 1990, p. 167.

numind în locul acesteia pe domnişoara Folliott (irlandeză), pe care Maria a acceptat-o. Dar domnişoara Folliott nu a reuşit să-şi impună autoritatea necesară asupra prinţului, iar Regele a apelat la un bărbat: elveţianul Mohrlen. Nici acesta nu a fost o alegere bună, deoarece era homosexual şi s-a îndrăgostit de tânărul prinţ, astfel că a trebuit să fie concediat.

Starea de tensiune din interiorul familiei, repetata schimbare a celor numiţi să se ocupe de educaţia sa şi-au pus amprenta asupra caracterului prinţului Carol. El a devenit suspicios - neînţelegând cine are dreptate, mama sau unchiul; plin de importanţă - de vreme ce Regele şi Principesa se certau pentru el, însemna că el este cineva; voluntar - luându-şi libertăţi peste capul educatorilor săi; independent - profitând de disputa "celor mari". Pe de altă parte, el simţea nevoia să fie înţeles, mângâiat, iubit, protejat, adică să fie tratat ca orice copil, cu bucuriile şi necazurile lui, nu doar ca un viitor rege.

Eşecuri şi iar eşecuri

În timpul războiului, regele Ferdinand a decis să îşi ferească fiul de implicarea în acţiunile militare pentru a nu-i pune viaţa în pericol, în timp ce regina Maria îl îndemna să meargă pe front, să devină un exemplu pentru ostaşi, pe care să-i încurajeze, să le câştige simpatia şi încrederea. Principele Carol prefera să stea liniştit, să petreacă cu ofiţerii, să se afle în compania a cât mai multor femei. Ferdinand i-a dat comanda onorifică a unui regiment, aflat în spatele frontului, iar Maria continua să-l mustre, dar Carol nu s-a lăsat impresionat de apelurile ei.

Evenimentele din Rusia, care au dus la abdicarea Ţarului în martie 1917, i-au creat lui Carol convingerea că regimurile monarhice erau istoriceşte depăşite. El îi declara lui Alexandru Marghiloman: "Ştiu bine că în 20 de ani România, ca şi toate celelalte ţări, va fi republică; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau?"[4] Animat de asemenea gânduri, a părăsit unitatea militară, deghizat în uniformă de ofiţer rus, şi la 31 august/ 13 septembrie 1918, s-a căsătorit la Odessa cu Ioana Valentina (Zizi) Lambrino. De la Odessa a adresat o telegramă Regelui prin care-l anunţa că renunţă la calitatea de moştenitor al Coroanei. Peste câteva săptămâni a revenit asupra acestei decizii, iar la 8 ianuarie 1919, tribunalul Ilfov a anulat căsătoria. Dar cei doi - Carol şi Zizi Lambrino - au hotărât să vieţuiască împreună. Mai mult, la 1 august 1919, Carol a renunţat din nou la calitatea de principe moştenitor. Totodată, a declarat în scris că recunoaşte ca fiind al său copilul pe care Zizi avea să-l nască (evenimentul a avut loc în ziua de 8 ianuarie 1920).

[4] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. IV. Bucureşti, 1927, p. 137.

Pentru a-l despărți definitiv de Zizi, Regele şi Regina au pus la cale o excursie a lui Carol în jurul lumii, care a durat şapte luni (februarie - septembrie 1920). La întoarcere, Principele s-a oprit în Elveția, unde se afla familia regală a Greciei, prilej cu care s-a pus la cale căsătoria lui cu principesa Elena (Sitta).

Nunta a avut loc la Atena, în ziua de 10 martie 1921. A doua zi, tinerii căsătoriți au plecat în "luna de miere" la reşedința regală din Tacoi, dar nu au rămas acolo decât nouă zile. Când au revenit la Atena, regina Maria a constatat că Principesa era foarte palidă şi într-o stare jalnică. Era limpede că nu-i putuse rezista priapicului ei soț.

Naşterea principelui Mihai, la 21 octombrie 1921, a fost un moment extrem de dificil pentru Elena. Regina Maria avea să noteze: "N-am asistat niciodată la ceva mai înspăimântător. Copilul a fost scos pur şi simplu, eu însămi i-am administrat Sittei cloroform şi i-am ajutat pe doctori pe post de moaşă". După naştere, "camera arăta ca un abator", iar principesa Elena şi-a revenit cu greu[5]. Scăpată cu viață, aceasta nu a mai acceptat să repete o asemenea experiență, drept care evita să aibă relații cu soțul său şi chiar să se afle în preajma lui.

Cu certitudine, căsătoria lui Carol cu principesa Elena a fost un eşec. Regina Maria îi atrăgea atenția fiului său că trebuie să fie tandru cu soția, să petreacă mai mult timp alături de copil, să fie un adevărat cap de familie. Dar încercările sale nu au dat rezultate. Principesa Elena stătea aproape tot timpul în compania familiei sale, refugiată în România după detronarea regelui George. Aici se vorbea numai greceşte, limbă pe care Carol nu o înțelegea. I se sugera astfel că nu era dorit în această companie.

Între cei doi soți existau deosebiri fundamentale şi în ceea ce priveşte comportarea în viața de zi cu zi. Principesa Elena era o fire pedantă, distantă, prețioasă, care ținea foarte mult la etichetă, în timp ce Carol simțea nevoia unei existențe normale, comportare pe care soția sa o considera "vulgară", incompatibilă cu apartenența la Casa Regală. Prințul Nicolae, fratele lui Carol, aprecia că Elena nu-şi iubea soțul, "ci doar poziția ce i-o asigura principele moştenitor, onorurile şi puterea"; tot el conchidea: "când relațiile sexuale, atât de importante, sunt deteriorate, nu mai există nimic de făcut"[6].

Respins de soție, criticat de regina Maria, Principele a decis să se implice în viața publică. În calitate de moştenitor al tronului, Carol avea

[5] Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. III. Traducere Sanda Racoviceanu. Ediție Vasile Arimia, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 101.

[6] Prințul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra Coroanei*. Documente, amintiri şi comentarii editate de Gh. Buzatu în colaborare cu Stela Cheptea şi Sorin Pârvu, Iaşi, Editura Moldova, 1991, pp. 45-46.

titlul onorific de inspector general al armatei. El a hotărât să participe efectiv în luarea unor decizii, drept care a elaborat un plan de înzestrare a armatei române cu avioane. Dar Ion I.C. Brătianu nu vedea cu ochi buni o asemenea inițiativă princiară, drept care nu a repartizat fondurile necesare realizării acestui proiect. Evident, Carol a înțeles că era boicotat, că Brătianu urmărea să-l țină departe de activitatea guvernamentală şi de deciziile politice.

Principele a încercat să obțină un sprijin de la tatăl său, dar acesta a preferat să nu se implice. Având ca model pe Carol I, un rege cu personalitate, care ştia să-şi impună voința în toate problemele vieții de stat, prințul era iritat de tutela pe care "tripleta" regina Maria - Barbu Ştirbey - Ion I.C. Brătianu o exercita asupra suveranului. Nu odată şi-a exprimat indignarea pentru prezența atât de insistentă a lui Ştirbey la Palat, dar şi pentru că regina Maria îşi impunea propria-i voință în fața soțului său, iar Ion I.C. Brătianu decidea în ultimă instanță.

Pentru Carol era absolut necesară refacerea prestigiului şi autorității regale şi a hotărât să acționeze în această direcție. Prilejul s-a ivit în primăvara anului 1925, când Ferdinand s-a îmbolnăvit, neputându-şi exercita, pentru câteva săptămâni, prerogativele ce-i reveneau. N. Iorga avea să scrie că, atunci, Carol a luat "tonul de stăpân, în palatul care era să fie al lui şi în care n-aveau ce să caute influențe străine şi față de miniştrii de care ar fi avut a se servi"[7]. Dar inițiativa sa s-a lovit de rezistența lui Brătianu, care i-a atras atenția că, potrivit art. 81 din Constituție, în caz de vacanță a tronului, prerogativele regale erau exercitate de Consiliul de Miniştri.

Atitudinea lui Carol i-a dat de gândit lui Brătianu, care a realizat că, în eventualitatea accederii la tron, acesta era gata să nu țină seama de prevederile Constituției pentru a-şi impune propria-i voință. La rândul ei, regina Maria, care era pasionată de politică, a sesizat faptul că, în cazul morții lui Ferdinand, ea ar fi devenit, sub domnia lui Carol al II-lea, o regină-văduvă, izolată şi nebăgată în seamă. Barbu Ştirbey evita "dea ochii" cu Principele moştenitor, care-i vorbea urât şi chiar îl amenința, cerându-i să "nu mai calce" pe la Palat. Pentru el era limpede că sub domnia lui Carol al II-lea îi va fi anulată poziția de "eminență cenuşie".

Regele Ferdinand nu numai că nu-l încuraja pe Principele moştenitor, dar, foarte probabil la insistențele reginei Maria, îl mustra în scris, declarându-se "profund mişcat" că el şi Sitta nu trăiau împreună "cum ar trebui", că se afişa cu tot felul de femei, după care îl avertiza: "Nu lăsa să ajungă lucrurile până acolo ca eu să fiu silit să iau măsuri

[7] N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi*. Ediție Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Editura PRO, 1999, p. 339.

severe spre a te obliga de a te comporta ca prinț, ca soț, ca fiu şi ca gentelmen”[8].

Aşadar, Carol trecea din eşec în eşec. Nimic nu îi ieşea, nici în relațiile de familie (cu soția şi părinții), nici în treburile publice, nici în încercarea de a-l determina pe Ferdinand să fie mai ferm şi mai autoritar. Ca urmare, el a început să fie obsedat de ideea că “este nu numai sabotat în acțiunile sale, dar şi înduşmănit în funcțiunile pe care le îndeplinea”[9].

“Din această zi s-a schimbat tot cursul vieții mele”

Dominat de această stare de spirit, în februarie 1925, prințul Carol şi-a găsit “femeia vieții lui”. La 13 februarie 1940, regele Carol al II-lea nota în jurnalul său: “Se împlinesc 15 ani de la prima întâlnire, de departe, cu Duduia. Parcă ar fi fost azi. Îmi aduc aminte. A fost o zi frumoasă de primăvară, dar friguroasă. Am trecut la şosea cu maşina cea mică a mea, un Amilcar. Nu ne-am vorbit, dar ne-am priceput din ochi. Din această zi s-a schimbat tot cursul vieții mele”[10]. A doua zi, Elena Lupescu era în patul principelui Carol. Pamfil Şeicaru aprecia că Principele “nu putea fi acaparat decât de o femeie care, admițând că n-ar fi avut un temperament excepțional, aducea o vastă experiență în legăturile cu bărbații, de pe urma cărora a căpătat o mare tehnică”, o femeie care ştia “să reîmprospăteze, până la epuizare, dorința partenerului”[11].

Era femeia de care, fizic, priapicul Carol avea nevoie. Dar nu numai din acest motiv, aşa cum s-a acreditat îndeobşte, printr-o interpretare simplistă şi din dorința de senzațional specifică ziariştilor, dar şi multor oameni politici.

De-a lungul timpului, Elena Lupescu a fost “gratulată” în fel şi chip: cocotă, femeie de stradă, femeie fatală, vulpea roşcată etc. Nu a fost, totuşi, o femeie pasageră în viața lui Carol. S-a aflat alături de el timp de 28 de ani, în exil (1925-1930), în țară (1930-1940), din nou în exil (1940-1953). De la o anumită vârstă, relațiile sexuale nu mai aveau un rol determinant, astfel că trebuie acceptată ideea că între Carol şi Elena Lupescu a existat şi o afinitate sufletească, psihică şi chiar intelectuală.

În familia sa, prințul Carol se simțea îngrădit de obligațiile protocolare pe care trebuia să le respecte în calitate de moştenitor al tronului şi de membru al Casei Regale. El spunea adesea că dorea să aibă

[8] Arhivele Naționale Istorice Centrale (Arh.N.I.C.), fond Carol al II-lea. Arhiva Personală, dos. V - 254/1921, f. 1-8.
[9] Nae Ionescu, *Despre “alungarea” prințului Carol*, în *“Cuvântul”* din 2 octombrie 1929.
[10] Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice*, vol. III. Ediție Nicolae Rauş, Bucureşti, Editura Scripta, 1998, p. 74.
[11] Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor Național, Țărănist şi Național-Țărănist*, Bucureşti, Editura Victor Frunză, 2000, p. 280.

măcar atâta libertate cât are lăptarul său, adică cel care îi aducea zilnic lapte proaspăt. Deşi îl considera "rege playboy", Paul Quinlan a sesizat faptul că "sub fațada virilității sale princiare, Carol era cumplit de vulnerabil: un băiat slab, nehotărât, imatur, care avea nevoie - chiar mai mult decât de sex - să fie consolat, reconfortat, alintat şi copleşit cu afecțiune. Mai mult, Carol simțea nevoia să trăiască într-o ambianță familiară, printre lucruri simple care-i lipseau în căminul oficial - mâncare neaoşă românească (Lupescu era o adevărată maestră în pregătirea mămăligii), glume pipărate, fără perdea (pe care le învățase la clubul ofițerilor), muzică populară şi jazz, prieteni români din popor, fără pretenții, jocuri de cărți şi plimbări cu maşini rapide"[12].

Elena Lupescu i-a oferit ceea ce principesa Elena nu i-a putut şi nici nu a vrut să-i ofere: o viață personală afectuoasă, plină de tandrețe, o îngrijire atentă şi o încurajare continuă. Prințul Carol se simțea fericit alături de Elena Lupescu şi nu ezita să apară în public alături de ea.

Pentru a-l despărți de amantă, Ferdinand şi Maria au hotărât să-l trimită să reprezinte familia regală la funeraliile reginei văduve Alexandra a Marii Britanii, decedată la 20 noiembrie 1925. Inițial, Carol s-a opus, dar până la urmă a cedat presiunilor, declarând: "De la Londra o să mă duc să mă plimb. Nu voi reveni atât de curând în țară. Am nevoie să respir, căci simt că mă înăbuş"[13].

Imediat după funeralii, Carol a plecat la Paris; aici a întâlnit-o pe Elena Lupescu, împreună cu care s-a deplasat la Milano, de unde a trimis o scrisoare de renunțare la prerogativele sale de principe moştenitor şi se angaja: "să nu mă întorc în țară timp de zece ani, iar după expirarea acestui termen să nu mă întorc fără autorizația suveranului"[14].

Era a treia renunțare, iar regina Maria scria în jurnalul său: "Fiul meu cel mare este un mort viu", el "şi-a vândut dreptul avut din naştere unei evreice cu părul roşu, care a fost amanta tuturor"[15]. De această dată, Ferdinand a decis să taie "creanga putredă din arborele frumos al dinastiei", iar la 4 ianuarie 1926, parlamentul a ratificat această hotărâre, proclamându-l succesor pe principele Mihai.

Regele Ferdinand a murit la 20 iulie 1927, iar perspectiva ca România să fie condusă timp de 12 ani (când Mihai devenea major, împlinind 18 ani) de Regență a dat de gând multor oameni politici, care au început să ia în calcul posibilitatea anulării actului de la 4 ianuarie. La

[12] Paul Quinlan, *Regele playboy. Carol al II-lea al României*. Traducere din engleză de Mona Antohi, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001, p. 103.
[13] M.I. Costian, *Regele Carol al II-lea şi partidele politice*, Bucureşti, 1933, p. 11.
[14] Arh.N.I.C., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1995, f. 146-147.
[15] Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. VII. Traducere Sanda Racoviceanu. Ediție Vasile Arimia, Bucureşti, Editura Historia, 2008, pp. 336-338.

rândul său, în ziua de 31 iulie 1927, Carol a acordat un interviu ziarului parizian "Le Matin", precizând că a fost "silit" să plece din țară și că "n-aș pregeta niciodată a mă supune poporului meu de a răspunde chemării sale, când ea s-ar îndrepta spre mine"[16]. Cu alte cuvinte, era gata să renunțe la declarația sa din decembrie 1925 şi să ocupe tronul părintesc.

Problema delicată pentru oamenii politici români, care doreau înscăunarea lui Carol, era relația lui cu Elena Lupescu. Pentru a le înlătura dilemele, aceasta a făcut repetate declarații de presă, în care susținea că nu-l va împiedica niciodată pe prințul Carol să-şi îndeplinească misiunea istorică ce-i revenea.

O primă încercare a lui Carol de a veni în România a avut loc la 6 mai 1928, după o înțelegere cu liderii Partidului Național-Țărănesc, care organizaseră în acea zi o mare adunare vizând răsturnarea guvernului liberal. Tentativa a eşuat, ca urmare a intervenției autorităților engleze, care nu au permis decolarea avionului în care se îmbarcase prințul Carol, sub motiv că acesta avea un pașaport fals.

În replică, guvernul Vintilă Brătianu a sugerat principesei Elena să intenteze divorț de Carol, iar regina Maria i-a scris Elenei Lupescu, cerându-i să-l sfătuiască pe prinț să accepte divorțul şi să o ia pe ea de soție. Prin acest "sfat", regina urmărea să dea şi mai multă greutate actului din 4 ianuarie, deoarece în 1926 s-a modificat Statutul Casei Regale, introducându-se obligația legală a membrilor acesteia de a se căsători numai cu persoane care aparțineau unor familii domnitoare. Dar Carol a sesizat cursa ce i se întindea şi a declarat în scris că nu înțelege a achiesa la cererea de despărțire şi că a sperat întotdeauna într-o reconciliere. Sentința de divorț a fost pronunțată la 21 iulie 1928[17].

"Nu confundați motivele politice cu viața mea particulară"

Ajuns la putere în noiembrie 1928, Iuliu Maniu stăruia să obțină din partea lui Carol angajamentul că se va despărți de Elena Lupescu şi că va respecta Constituția României. Dar Principele, într-o discuție cu Virgil Madgearu, precizase încă din iulie 1928: "D-na Elena Lupescu nu a avut niciun rol determinant în decembrie 1925. Rog nu confundați motivele politice cu ceea ce este viața mea particulară"[18]. Era, deci, limpede că nu accepta ideea despărțirii de Elena Lupescu. În privința Constituției, el ținea să precizeze că la urcarea pe tron va jura să o respecte.

La 6 iunie 1930, Carol a venit inopinat în țară, iar la 8 iunie a devenit regele României. Cu o zi înainte s-a întâlnit cu fosta lui soție şi cu

[16] Arh.N.I.C., fond Casa Regală Carol Caraiman, dos. 2/1927, f. 11.
[17] "Monitorul oficial", nr. 144 din 24 iulie 1928.
[18] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 319.

fiul său. După mai mulți ani, regele Mihai avea să relateze: "Mama a fost cea care a venit să mă anunțe că tatăl meu se întorsese. Îmi amintesc că era în mod vizibil tulburată". De la început, ea a pus protocolul mai presus de sentimente: "Mama ceruse în mod imperios să nu fiu eu acela care să meargă înaintea lui, ci el să vină la Rege. A venit deci în casa noastră". Principesa Elena a evitat orice discuție cu fostul soț: "Mama privea pe fereastră, într-o stare de agitație extremă. Deşi stătea cu spatele la mine, ştiam că plânge". Carol şi-a luat fiul în brațe, dar acesta nu simțea "niciun fel de bucurie"[19]. Principesa Elena era tulburată pentru că nu ştia care va fi situația ei, de femeie divorțată, iar lui Mihai îi inoculase un puternic sentiment de ură împotriva tatălui său, pe care acesta l-a păstrat toată viața.

Realitatea este că atât Elena, cât şi Mihai au fost beneficiarii unei situații materiale, morale şi politice datorate lui Carol. Prin legea din 18 iunie 1930, principesa Elena obținea o "dotație" anuală de 7 milioane lei din partea statului român[20]. Era o sumă importantă, dacă ne raportăm la salariul mediu din acel an, care era de circa 2 500 lei pe lună. Situația Principesei era delicată. Odată cu urcarea pe tron, Carol al II-lea devenise şeful Casei Regale, de care depindeau toți membrii acesteia. Elena a refuzat titlul de "Majestatea Sa", de vreme ce nu era şi nu putea fi regină.

O soluție s-a găsit după venirea Elenei Lupescu în țară, astfel că principesa Elena a decis să plece în străinătate. Şi-a negociat "la sânge" condițiile materiale. În ziua de 17 februarie 1932 s-a ajuns la un acord între guvernul prezidat de N. Iorga şi principesa Elena, aprobat de regele Carol al II-lea, prin care aceasta a obținut mărirea listei civile la 7,2 milioane lei, plus 30 milioane lei ca "primă" de instalare în vila Sparta din Florența. Vila a costat 30 milioane lei, din care guvernul român a contribuit cu 28 milioane. La solicitarea Regelui, ministrul de Finanțe, C. Argetoianu, a trebuit să rezolve aceste probleme, păstrând o discreție absolută, pentru ca opinia publică să nu fie şocată de asemenea sume, într-o vreme de profundă criză economică. El avea să scrie: "Principesa, ca şi întreaga familie grecească, s-au arătat şi cu acest prilej de o implacabilă aviditate bănească", iar ea "n-a vrut să ştie de nimic: banii sau viața! M-am trudit şi i-am găsit"[21].

De pe urma lui Carol a beneficiat şi fiul său. În ziua de 8 iunie 1930, Mihai, regele detronat, a primit titlul de Mare Voievod de Alba

[19] Majestatea Sa Regele Mihai al României, *O domnie întreruptă*. Convorbiri cu Philippe Viguié Desplace. Versiune în limba română Ecaterina Stamatin, Bucureşti, Editura Libra 1995, p. 43.
[20] *"Dezbaterile Adunării Deputaților"* (*"D.A.D."*), nr. 75, şedința din 18 iunie 1930.
[21] Constantin Argetoianu, *Amintiri. Pentru cei de mâine....*, vol. IX, p. 361.

Iulia, iar prin legea din 18 iunie 1930, el avea la dispoziție suma de 7 milioane lei pe an. De educația sa se ocupa regele Carol al II-lea, dar principesa Elena a obținut să stea împreună cu fiul ei timp de două luni pe an în străinătate şi să o viziteze atunci când ea venea în România (nu mai mult de patru luni pe an).

Tânărului Mare Voievod, disputat şi alintat de ambii părinți, i s-au satisfăcut toate dorințele. Pasionat de automobile, Carol i-a cumpărat ultimele mărci, l-a inițiat în filatelie şi arta fotografică, îl lua cu el la partide de vânătoare etc. Lua masa împreună cu Regele şi cu Elena Lupescu, vizionau filme, discutau despre programul din ziua următoare ş.a. Prin grija lui Carol al II-lea s-a constituit o clasă specială de elevi, împreună cu care Mihai a făcut liceul, cursurile ținându-se la Palatul Regal. Marele Voievod îl însoțea pe rege la diferitele manifestații publice, a fost integrat în Armata Română, obținând gradul de ofițer.

Elena Lupescu

În ziua de 12 august 1930, Elena Lupescu a venit în țară, fiind prezentată la graniță ca soția ministrului Mihail Manoilescu. Timp de câteva luni, ea a stat la Sinaia, ascunsă de ochii lumii, apoi s-a mutat în vila din Aleea Vulpache din Bucureşti. Nu a ținut să devină "prima doamnă" a României, nu a apărut în public alături de regele Carol al II-lea decât în 1939.

Dar a avut dibăcia şi chiar inteligența de a manevra din umbră şi a deveni o persoană politică extrem de importantă. Cunoscând influența pe care ea o avea asupra lui Carol al II-lea, mulți oameni politici au ținut să o viziteze şi să-i prezinte omagiile lor. Între aceştia, Mihail Manoilescu, I.G. Duca, C. Argetoianu, Gh. Tătărescu, Richard Franasovici, Ion Inculeț, Grigore Gafencu.

Evident, ea era blamată de alți lideri politici din România deoarece a manevrat pentru compromiterea partidelor politice şi a democrației, a contribuit la instaurarea regimului de autoritate monarhică (10 februarie 1938). Dar este clar că ea nu ar fi reuşit în acțiunile sale dacă toți oamenii politici români aveau verticalitate şi principii, dacă ar fi luptat pentru apărarea regimului democratic.

În timp ce Elena Lupescu era confidenta permanentă a Regelui şi se implica în toate problemele țării, Marele Voievod era lăsat să se distreze cu maşinile sale. Dar nici el nu simțea nevoia să cunoască mecanismele de funcționare a statului, să converseze cu oamenii politici, să-şi formeze opinii pe care să le discute cu tatăl său.

După pierderile teritoriale din vara anului 1940, mai ales după Dictatul de la Viena, nemulțumirile populației s-au revărsat împotriva lui Carol al II-lea. În acest context, el a semnat la 6 septembrie o *Proclamație*

prin care anunța că a decis să treacă "grelele sarcini ale domniei" pe umerii fiului său[22], iar a doua zi a părăsit România, împreună cu Elena Lupescu şi câțiva colaboratori devotați.

Relațiile de familie în timpul exilului şi după ...

Marele Voievod de Alba Iulia a depus jurământul în calitate de rege al României la 6 septembrie 1940. Un apropiat al său avea să scrie: "El era regele, dar cu toate acestea nu ştia ce ar trebui să facă, deoarece nu fusese instruit niciodată în privința relațiilor dintre Coroană şi capul sau membrii guvernului. Mai mult decât atât, nici nu cunoştea numele majorității miniştrilor săi"[23]. În aceeaşi zi, generalul Antonescu, conducătorul statului, a adresat o telegramă publică principesei Elena, rugând-o să vină "lângă prea tânărul rege al țării spre a-i completa educația"[24]. Ea a primit titlul oficial de "Regină-mamă" şi s-a aflat în permanență alături de fiul său.

În fond, aceste înalte demnități se datorau faptului că Mihai era fiul lui Carol al II-lea, iar Elena născuse un băiat ca urmare a căsătoriei sale cu prințul Carol. Dar în acele zile fostul Rege era blamat în fel şi chip. Ziarul *"Universul"* scria în ediția sa specială din 6 septembrie: "A abdicat acela care a fost Carol al II-lea. Acela de care generațiile viitoare îşi vor aduce aminte ca de cea mai mare pacoste căzută vreodată pe capul României".

Plecați în exil, Carol şi Elena Lupescu au stat mai întâi în Spania, apoi au trecut în Portugalia, după care au plecat în America Latină, de unde au revenit în Europa, stabilindu-se la Estoril (Portugalia).

Din exil, Carol a adresat regelui Mihai zeci de scrisori, la care acesta nu a răspuns. Nu voia să ştie că are un tată, iar Regina-mamă că a avut un soț.

După 30 decembrie 1947, când Mihai a abdicat şi a părăsit România, Carol al II-lea a stăruit să ia legătura cu fiul său, dar fără rezultat. Nu a fost invitat nici la nunta acestuia cu Ana de Bourbon-Parma, oficiată la Atena în ziua de 10 iunie 1948, nici la botezul ficelor sale.

Toate acestea demonstrează că principele, apoi regele şi ex-regele Carol al II-lea nu a găsit în familia domnitoare atmosfera necesară unei vieți armonioase şi nici măcar normale. El însuşi a contribuit la tulburarea

[22] Arh.N.I.C., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 4/1941, f. 3.
[23] Arthur Gould Lee, *Coroana contra secera şi ciocanul. Povestea regelui Mihai al României*. Traducere Maria Bică, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 18.
[24] "Universul" din 8 septembrie 1940.

spiritelor şi a creat multe momente de tensiune. Dar nici cei din familie (mama, tata, soția, fiul) nu au încercat să-l înțeleagă, să-l înconjoare cu dragostea şi tandrețea de care avea nevoie.

Singura persoana care l-a înțeles, l-a sprijinit şi încurajat a fost Elena Lupescu. În ziua de 7 septembrie 1947, cei doi s-au căsătorit, soția devenind "Principesa Elena de România". Au trăit la Estoril o viață normală până la sfârşitul vieții.

Treptat, eroii studiului nostru au trecut în "lumea umbrelor". Zizi Lambrino a murit la 26 martie 1953. În februarie 1957, Tribunalul Suprem al Portugaliei l-a declarat pe fiul său, Mircea Grigore, copil legitim al lui Carol.

La numai o săptămână de la moartea primei sale soții a încetat din viața Carol al II-lea, la 3 aprilie. Sarcofagul cu trupul său a fost depus în biserica mănăstirii San Vicente din Lisabona. Nici cea de a doua soție, Elena, nici fiul său Mihai nu au participat la ceremonia funerară. După moartea lui Carol au avut loc lungi procese pentru moştenirea averii acestuia între Mihai, Mircea Lambrino şi Elena Lupescu. Cel mai câştigat a fost Mihai, căruia, în 1997, guvernul României i-a recunoscut cetățenia română şi drepturile de moştenitor al bunurilor Casei Regale.

Elena Lupescu i-a supraviețuit soțului timp de 24 de ani, până în 1977. Sarcofagul a fost depus în aceeaşi biserică San Vicente, peste cel al lui Carol.

Regina-mamă Elena nu a agreat la început căsătoria lui Mihai cu Ana de Bourbon-Parma, dar ulterior a acceptat-o. A preferat să rămână la Florența, venind rareori în vizită la Lausanne, unde se stabilise fiul şi familia sa. Cea de a doua soție a lui Carol a murit în 1982.

În februarie 2003, din inițiativa şi pe cheltuiala guvernului României, cele două sarcofage au fost aduse din Portugalia în țară. Cel al lui Carol a fost depus în Paraclisul mănăstirii Curtea de Argeş, aflat lângă biserica în care se află mormintele bunicilor (Carol I şi Elisabeta) şi ale părinților săi (Ferdinand şi Maria). Deşi se afla în țară, fostul rege Mihai a declinat invitația de a participa la acest eveniment. Nici măcar după 49 de ani, de la moartea tatălui, Mihai nu a acceptat că se impunea o creştinească împăcare.

Sarcofagul Elenei Lupescu a fost îngropat în cimitirul mănăstirii Curtea de Argeş. Nedespărțiți în viață din 1925 până în 1953, apoi în moarte din 1977 până în 2003, Carol al II-lea şi Elena Lupescu şi-au găsit odihna veşnică în pământul patriei, dar departe unul de altul.

IULIU MANIU – CAROL AL II-LEA: DE LA SUSȚINERE LA CONFRUNTARE *

Timp de un deceniu (1930-1940), viața politică din România a fost marcată de disputa a două personalități: Carol al II-lea şi Iuliu Maniu; fiecare a urmărit să-şi impună voința asupra celuilalt şi, în ultimă instanță, privind evoluția regimului politic din România.

În primul deceniu interbelic se părea că între cele două personalități existau mari şanse de colaborare, pe o platformă antiliberală. Iuliu Maniu era un adversar intransigent al lui Ion I.C. Brătianu şi al PNL în general, poziție pe care se situa şi prințul Carol, care dorea să "elibereze" instituția monarhică de sub influența liderului liberal. Nu odată, Carol a avut cuvinte critice la adresa mamei sale, regina Maria, şi a prințului Barbu Ştirbey, considerându-i instrumente prin care Ion I.C. Brătianu îşi exercita influența dominatoare asupra regelui Ferdinand.

La rândul său, Iuliu Maniu aducea elogii Principelui, în care vedea un viitor rege energic, care va elimina camarila, conducând țara cu partidele susținute de electorat, în rândul cărora Partidul Național s-a situat la loc de frunte.

La 12 decembrie 1925, principele Carol a renunțat pentru a treia oară la calitatea sa de moştenitor al tronului (o mai făcuse în 1918 şi 1919), fapt ce l-a determinat pe regele Ferdinand să convoace Consiliul de Coroană.

Acesta s-a desfăşurat la Sinaia, în ziua de 31 decembrie, Regele cerând celor prezenți (membrii guvernului, preşedinții Corpurilor legiuitoare, preşedinții partidelor politice parlamentare, foştii prim-miniştri) să ia "cunoştință de renunțarea principelui Carol, în urma căreia să se păşească fără întârziere la măsurile legale pentru recunoaşterea principelui Mihai ca principe moştenitor al României".

În cuvântul său, Maniu a recunoscut că dreptul de a hotărî într-o asemenea problemă aparținea Regelui, dar a apreciat că ar fi necesar să se mai facă un demers "solemn şi oficial" pe lângă Principe, pentru a-l determina să revină asupra declarației de renunțare. Un asemenea punct de vedere au susținut Alexandru Vaida-Voevod şi N. Iorga, dar Regele a declarat că orice nouă intervenție era inutilă, iar participanții au acceptat decizia suveranului.

* „Magazin istoric", iunie 2007

În ziua de 4 ianuarie 1926, Adunarea Națională Constituantă a adoptat legile prin care se primea renunțarea lui Carol, principele Mihai era proclamat moştenitorul tronului şi se constituia o Regență (alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi juristul Gheorghe Buzdugan), care să exercite prerogativele suveranului, în cazul că acesta ar ajunge pe tron înainte de vârsta majoratului (18 ani). În cadrul dezbaterilor, Iuliu Maniu s-a referit numai la instituirea Regenței, afirmând că aceasta era "o prerogativă regală, iar noi nu voim să o discutăm"; totuşi, el nu o socotea necesară şi oportună, deoarece regele Ferdinand "se bucură de o sănătate completă" şi nu era bine să se constituie, alături de acesta "o autoritate latentă".

Evident, majoritățile liberale au votat proiectele de lege în forma prezentată de guvern. Partidele din opoziție, precum şi o bună parte a opiniei publice, apreciau că actul de la 4 ianuarie 1926 era expresia voinței lui Ion I.C. Brătianu impusă regelui Ferdinand.

După un an şi jumătate, la 20 iulie 1927, Ferdinand a murit, principele Mihai a devenit rege la vârsta de 6 ani, astfel că prerogativele acestuia erau îndeplinite de Regență. Iuliu Maniu aprecia, de la tribuna Adunării Deputaților, că Regența a fost alcătuită "fără concursul liber exprimat al națiunii" şi ca atare Partidul Național-Țărănesc o recunoştea numai de fapt şi nu de drept.

În lupta sa pentru înlăturarea de la putere a PNL, Iuliu Maniu a folosit o gamă variată de forme, între care şi "şantajul cu prințul Carol". La sfârşitul anului 1927 şi începutul lui 1928, mai mulți emisari ai săi s-au deplasat la Paris, unde au discutat cu Carol despre eventuala lui revenire în țară pentru a ocupa tronul părintesc. Într-un interviu acordat ziarului italian "Corriere de la Sera", Maniu declara: "Atâta timp cât a trăit regele Ferdinand, ne-am urat întotdeauna ca el să revină asupra hotărârii sale şi să-l recheme pe prințul Carol. Este, desigur, de preferat un rege propriu zis unei Regențe".

A fost elaborat chiar şi un plan, care viza venirea lui Carol în ziua de 6 mai 1928, când la Alba Iulia se desfăşura o mare întrunire organizată de PNȚ, la care s-a cerut Regenței înlăturarea guvernului Vintilă Brătianu şi formarea unui nou cabinet, prezidat de Iuliu Maniu. Planul a eşuat, deoarece autoritățile engleze, alertate de guvernul de la Bucureşti, au interzis decolarea avionului care urma să-l transporte pe Carol în România.

La 10 noiembrie 1928, Iuliu Maniu a depus, în fața Regenței, jurământul de credință față de regele Mihai, în calitatea sa de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Regența a dizolvat parlamentul, au fost organizate alegeri pentru Adunarea Deputaților şi Senat, câştigate de PNȚ cu o majoritate covârşitoare: 77,76%. Acest rezultat exprima excepționala

popularitate a partidului şi uriaşele speranţe pe care cetăţenii şi le puneau în guvern.

Aflat la putere, Iuliu Maniu şi-a nuanţat mult atitudinea faţă de criza dinastică. Nu a mai ridicat problema anulării actului de la 4 ianuarie 1926, ci a acţionat pentru influenţarea Regenţei. Momentul cel mai favorabil s-a ivit în octombrie 1929, când a murit Gheorghe Buzdugan, iar Iuliu Maniu l-a impus în Regenţă pe Constantin Sărăţeanu, un "ilustru necunoscut", dar care era rudă cu Mihai Popovici, unul dintre fruntaşii PNŢ. Ulterior, în 1936, Maniu avea să declare că l-a "ales" pe Sărăţeanu, deoarece acesta "mi-a făgăduit că dacă naţiunea va voi pe rege [Carol], nu se va opune".

Cu alte cuvinte, o alegere condiţionată, regentul putând fi utilizat în manevrele politice ale primului ministru. Atât personalitatea ştearsă, cât şi maniera în care a fost impus Sărăţeanu au contribuit la compromiterea definitivă a Regenţei, care a apărut în ochii opiniei publice ca o instituţie subordonată partidului aflat la putere.

În condiţiile crizei economice, guvernul Maniu s-a dovedit cu totul ineficient; înăbuşirea în sânge a grevei muncitorilor de la Lupeni din august 1929 (în urma căreia s-au înregistrat 22 de morţi şi 58 de răniţi) a generat un adevărat şoc pentru cei care speraseră că naţional-ţărăniştii vor inaugura "o eră nouă" în istoria României. În acest context, mulţi români au început să aprecieze că situaţia putea fi redresată de principele Carol, vlăstar regal, tânăr şi energic.

Iuliu Maniu a trimis mai mulţi emisari la Paris, pentru a negocia cu Carol venirea lui în ţară. Aceştia au căutat să obţină din partea principelui trei "angajamente solemne": 1) se va despărţi de Elena Lupescu; 2) îşi va reface căsătoria cu principesa Elena; 3) va guverna constituţional (adică va respecta legea fundamentală din 1923). Carol a evitat să facă declaraţii ferme, dar a înţeles că şeful guvernului nu se va opune revenirii lui în ţară.

În seara zilei de 6 iunie 1930, Principele a sosit inopinat în Bucureşti, după care s-a deplasat la Palatul Cotroceni, de unde a telefonat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri pentru a-şi anunţa prezenţa: "Domnule Maniu, am sosit!" Răspunsul acestuia a fost: "Bine aţi venit, Alteţă!" Şeful guvernului a acceptat să vină la Cotroceni pentru a discuta cum să se procedeze în continuare.

Acest gest era, în fond, ilegal. În primul rând pentru că Principele se angajase, în decembrie 1925, să nu se întoarcă în ţară "timp de zece ani, iar după expirarea acestui termen să nu mă întorc fără autorizaţia suveranului". Acum, în iunie 1930, el călca în picioare acest angajament scris. Iuliu Maniu cunoştea prea bine respectivul document, dar a acceptat faptul împlinit, asumându-şi acest act ilegal. În al doilea rând, era limpede

că Principele nu venea în țară ca o persoană particulară, ci ca un pretendent la domnie; dar pe tron se afla regele Mihai, căruia Primul-ministru îi jurase credință; cu alte cuvinte, Maniu îşi încălca jurământul depus la 10 noiembrie 1928.

În al treilea rând, Principele sosise în țară în mod fraudulos, cu un paşaport fals, pe care, în dreptul numelui său, era scris Eugen Nicolas. Atunci, în noaptea de 6/7 iunie 1930, excelentul jurist Iuliu Maniu a cedat în fața politicianului cu acelaşi nume, pentru care normele de drept şi moralitatea aveau prea puțină valoare dacă era vorba de exercitarea puterii.

La Cotroceni, discuția a fost dificilă: Maniu a căutat să obțină "angajamentele solemne" solicitate anterior, în timp ce Carol a replicat: el s-a despărțit de Elena Lupescu din momentul în care a decis să vină în România, dar nu vede cum i se poate interzice unui român să se întoarcă în țara sa; refacerea căsătoriei cu principesa Elena era o problemă personală şi, în plus, nu el a inițiat divorțul, în 1928, ci fosta sa soție; va depune jurământul pe Constituție, deci o va respecta în spiritul şi litera ei. Cert este că discuția s-a încheiat într-o atmosferă tensionată şi fără nici un rezultat practic pentru Maniu. El a conchis că va susține alegerea lui Carol în Regență în locul lui Sărățeanu, urmând ca ulterior să se procedeze la anularea legilor din 4 ianuarie 1926.

Deşi era mai tânăr cu 20 de ani decât Maniu şi nu avea experiența politică a acestuia, Carol s-a dovedit mult mai dibace şi eficient decât acesta. După ce a plecat Maniu, Principele a convocat la Cotroceni mai mulți lideri politici, inclusiv fruntaşi ai PNȚ (Ion Mihalache, Grigore Iunian, Aurel Leucuția), care, cu toții, s-au pronunțat pentru proclamarea lui ca rege al României. Aflând despre direcția în care evoluau evenimentele, Maniu şi-a amintit că jurase credință regelui Mihai, drept care, în dimineața zilei de 7 iunie, a decis să demisioneze din fruntea guvernului, pentru a nu deveni sperjur.

S-a format un nou cabinet național-țărănist, prezidat de Gh.Gh. Mironescu, iar în ziua de 8 iunie Parlamentul a votat proiectul de lege prin care se anulau actele normative din 4 ianuarie 1926, astfel că principele Carol, în calitate de bărbat prim născut al lui Ferdinand, devenea regele României. Luând cuvântul în numele majorității parlamentare național-țărăniste, Iuliu Maniu a declarat că "se alătură cu însuflețire ca Reprezentanța Națională să declare de moştenitor al tronului pe Altața Sa regală principele moştenitor Carol".

După depunerea jurământului, regele Carol al II-lea a primit demisia guvernului Mironescu şi a început consultările politice pentru formarea unui nou cabinet. L-a însărcinat mai întâi pe Maniu, dar acesta a refuzat; în comunicatul dat publicității se invocau două motive: primul, că

de 15 ani desfăşura o intensă activitate politică, fără nici cel mai mic repaus şi că de aici "a urmat o serioasă zdruncinare a sănătăţii sale, care pretinde un imediat repaus de câteva luni"; cel de-al doilea era că "nu găseşte indispensabilă prezenţa sa în fruntea guvernului". În realitate, Maniu urmărea să-l aducă pe Carol al II-lea în situaţia de a înţelege că PNŢ era factorul decisiv în viaţa politică a României şi că fără acordul acestuia – care deţinea majoritatea în Parlament – nu se putea forma nici un guvern. Regele l-a însărcinat pe generalul Presan cu formarea unui cabinet de concentrare, dar acesta a eşuat în tentativa sa.

În faţa acestei situaţii, Carol al II-lea a fost nevoit să apeleze din nou la Maniu, care, de această dată, a acceptat să formeze noul guvern. În cele câteva zile se întremase, sănătatea îi revenise, astfel că la 13 iunie a fost cel dintâi preşedinte al Consiliului de Miniştri care a depus jurământul în faţa regelui Carol al II-lea. Sentimentul public era că, în confruntarea dintre Carol şi Maniu, liderul naţional-ţărănist a ieşit învingător. Ziarul "Aurora" scria: "Guvernul actual este guvernul d-lui Maniu. Al d-sale şi numai al d-sale.

Nu este guvernul Regelui, fiindcă Regele a dorit guvern de concentrare, care nu s-a putut realiza". O ideea similară exprima şi N. Iorga: "Învingătorul e domnul Iuliu Maniu, şeful PNŢ. Voinţa sa de fier a izbutit. Ceea ce a vrut, se împlineşte. A învins pe Rege. Ave Cezar".

Încântat de succesul său, Maniu nu a dat atenţie proiectelor întocmite de Rege în timpul crizei guvernamentale şi le-a semnat fără nici un fel de obiecţie. Acestea priveau: înlăturarea unor persoane de la Curtea Regală; instituirea funcţiei de secretar particular al regelui, care a fost atribuită lui Constantin (Puiu) Dumitrescu; numirea unui nou prefect al Poliţiei Capitalei în persoana colonelului Gabriel Marinescu; stabilirea domiciliului reginei Maria la castelul Balcic; atribuirea titlului de Majestatea Sa (dar nu şi de regină) fostei sale soţii Elena. Aceste decizii ale Regelui, aprobate de Maniu, aveau să creeze mari dificultăţi în calea desfăşurării normale a vieţii politice din România timp de un deceniu. Liderul naţional-ţărănist nu a recunoscut niciodată că a fost "tras pe sfoară" de noul Rege.

La 12 august 1930, Elena Lupescu a sosit în ţară, fiind găzduită la Castelul Peleş. Îndată ce a aflat, Primul ministru s-a deplasat la Sinaia, pentru a-i atrage atenţia regelui că nu respectă "obligamentul" de a se despărţi definitiv de Elena Lupescu. Carol a negat categoric că aceasta s-ar afla în Sinaia, dar în faţa stăruinţelor lui Maniu l-a chemat pe administratorul castelului pentru a-i spune dacă exista o asemenea persoană acolo. Acesta a cercetat în faţa celor doi lista cu personalul angajat şi a găsit o spălătoreasă cu numele Elena Lupescu din comuna Baia (judeţul Suceava).

Satisfăcut de "descoperirea" făcută de administrator, Carol a întrebat: "Domnule Maniu, este normal ca pentru o spălătoreasă să se certe regele României cu primul său ministru?" În fața acestui nemaipomenit tupeu, Maniu nu a avut replică şi a plecat de la Sinaia, deşi era convins că Elena Lupescu se afla acolo, la Castelul Peleş. Peste mai mulți ani, Pamfil Şeicaru aprecia că, în acel moment, liderul PNȚ a făcut o greşeală fatală: "Ce s-ar fi întâmplat dacă Iuliu Maniu ar fi dat ordin, în calitatea sa de Prim-ministru, ca Elena Lupescu să fie arestată, sub acuzația de a fi intrat în țară cu paşaport fals?

Cine ar fi cutezat să-i ia apărarea? Atât Partidul Liberal, cât şi celelalte partide din opoziție ar fi aplaudat măsura guvernului, care satisfăcea opinia publică. Regele? În august 1930 el se ferea să provoace opinia publică, pe care orice partid politic ar fi aprins-o mulțumită unei agitații violente şi bine organizate. Pe ce se rezema Carol în august 1930? Absolut pe nimic. Îşi închipuie cineva că Armata Română s-ar fi înfruntat cu unanimitatea partidelor sprijinite de opinia publică spre a apăra pe țiitoarea regelui intrată în țară cu paşaport fals?"

În primele luni de la venirea ei în România, Elena Lupescu a stat la Sinaia, departe de ochii lumii, dar ceva mai târziu s-a mutat într-o somptuoasă vilă din Aleea Vulpache, care a devenit centrul intrigilor politice din România. În fapt, odată cu venirea Elenei Lupescu s-a constituit camarila regală, care a devenit un important pol de putere politică, diferit, şi adesea opus, celui legal, parlamentar-constituțional.

Iuliu Maniu a sesizat pericolul existenței unei camarile regale pentru funcționarea normală a regimului democratic şi a apreciat că cea mai bună soluție pentru a o îndepărta pe Elena Lupescu de la Palat era încoronarea regelui Carol al II-lea, alături de principesa Elena, după modelul aplicat în 1922 regelui Ferdinand şi reginei Maria. Stăruința lui Iuliu Maniu pentru refacerea căsătoriei regale nu avea sorți de izbândă, deoarece atât Carol al II-lea, cât şi principesa Elena nu se suportau reciproc şi nici nu voiau să audă de împăcare.

La începutul lunii octombrie 1930, Iuliu Maniu şi-a prezentat demisia din fruntea guvernului, "din motive de sănătate", pe care Regele a primit-o. La 8 octombrie, s-a format un nou guvern național-țărănesc, prezidat de Gh.Gh. Mironescu, după care a urmat, în aprilie 1931, un cabinet de "uniune națională", condus de Iorga. La 22 iunie 1931, Maniu a demisionat din funcția de președinte al PNȚ, sub motiv că lupta împotriva guvernului echivala cu lupta împotriva Regelui, la care el nu voia să angajeze partidul. La 17 februarie 1932, Carol şi Elena au semnat un acord, potrivit căruia principesa se stabilea în străinătate, putând veni în țară cel mult patru luni pe an; Regele se obliga să-i trimită acolo suma cuvenită, potrivit listei civile.

După eşecul guvernului Iorga, s-a format un cabinet naţional-ţărănist, condus de Alexandru Vaida-Voevod. În timpul campaniei electorale, Iuliu Maniu a desfăşurat o energică acţiune pe cont propriu împotriva camarilei, afirmând că nu dorea să implice guvernul şi PNŢ. După încheierea alegerilor parlamentare, soldate cu victoria PNŢ, Iuliu Maniu a revenit în ziua de 30 iulie la conducerea partidului. În octombrie 1932, Regele a făcut din nou apel la Maniu să formeze guvernul, iar acesta a acceptat, după ce Carol a promis, potrivit afirmaţiilor oferite de Zaharia Boilă: refacerea căsătoriei cu principesa Elena; respectarea normelor constituţionale; recunoaşterea dreptului guvernului de a numi orice funcţionar de stat.

Abia a depus jurământul, la 20 octombrie, când, la 1 noiembrie, a trebuit să mijlocească (în calitate de preşedinte al Consiliului de Miniştri) un nou acord între Carol al II-lea şi fosta lui soţie, potrivit căruia aceasta se stabilea definitiv în străinătate, putând reveni în ţară cu aprobarea Regelui pentru a se afla alături de fiul său, Mihai; primea în schimb importante avantaje financiare, precum şi lista civilă de 7 milioane lei anual. Prin acest acord, se năruia orice speranţă a lui Maniu de refacere a căsătoriei celor doi şi de a o îndepărta astfel pe Elena Lupescu.

În ultima zi a anului 1932 s-a ivit un conflict între ministrul de Interne, Ion Mihalache, şi doi dintre subordonaţii săi: col. Gabriel Marinescu – prefectul Poliţiei Capitalei şi gen. Constantin Dumitrescu – şeful Jandarmeriei, ambii membri ai camarilei regale. Mihalache a propus lui Carol destituirea lor, dar acesta a refuzat. În replică, ministrul de Interne şi-a depus demisia, la 8 ianuarie 1933, iar Regele i-a primit-o. În semn de solidaritate cu Mihalache, la 12 ianuarie, Maniu a prezentat mandatul guvernului şi Carol l-a acceptat. Peste două zile, s-a format un nou cabinet naţional-ţărănist, condus de Alexandru Vaida-Voevod. Prin acest act, Carol al II-lea reuşea să-l atragă pe Vaida de partea sa, folosindu-l împotriva lui Iuliu Maniu.

În şedinţa Delegaţiei Permanente a PNŢ, din 15 ianuarie, Maniu a declarat: “Sunt fericit că în fruntea guvernului este domnul Vaida, pentru că ştiu că el va şti să menţină ordinea şi disciplina în stat. Vă rog fără ezitare să daţi acelaşi sprijin guvernului care s-a instalat acum”. Abia la 28 ianuarie 1933, Maniu a făcut public motivul plecării sale de la guvern, printr-un interviu acordat unui ziar din Oradea: “Adevărata cauză a demisiei mele a fost nepotrivirea punctului meu de vedere cu cel al suveranului, de a asuma răspunderea guvernării”. Din acest moment, confruntarea dintre Iuliu Maniu şi camarila regală a devenit tot mai acerbă.

O luptă politică dură: "care pe care". Carol al II-lea – Iuliu Maniu

La 10 martie 1933, împotriva lui Maniu s-a declanşat o uriaşă campanie mediatică, în legătură cu afacerea Skoda. Acesta era acuzat că, în timpul guvernului său, a fost semnat contractul de la 17 martie 1930, cu firma cehoslovacă Skoda, în condiții total dezavantajoase pentru statul român, în schimbul unor comisioane substanțiale, obținute de cei care l-au negociat şi care aveau girul lui Maniu. Liderul național-țărănist a replicat imediat, negând categoric o asemenea acuzație, dar guvernul Vaida a procedat la cenzurarea discursurilor sale, în care o ataca pe Elena Lupescu şi camarila regală, care ar fi pus la cale această blasfemie. Ca urmare a situației create, Maniu a demisionat, la 2 aprilie 1933, din funcția de preşedinte al PNȚ, în care a fost ales, la 6 mai, Alexandru Vaida-Voevod.

Declarându-se "simplu membru" al PNȚ, Iuliu Maniu s-a angrenat într-o politică de hărțuire a lui Carol al II-lea şi a camarilei sale, neezitând să critice şi guvernul, care ar fi acționat după sugestia "forțelor oculte". La 1 septembrie, Zaharia Boilă, nepotul lui Maniu, a difuzat un fulminant manifest, intitulat *A bătut ceasul*, în care ataca în termeni extrem de duri camarila şi în special pe Elena Lupescu, precum şi guvernul prezidat de Alexandru Vaida-Voevod.

În ziua de 9 noiembrie, Vaida a fost nevoit să-şi prezinte demisia, act primit cu satisfacție de Maniu: "Ştiam că dacă nu se pune de la început piciorul în capul hidrei care s-a încuibat în jurul Palatului, încercarea lui de guvernare nu va reuşi". Mihai Popovici declara la rândul său că între rege şi națiune "s-au interpus oameni nechemați, care prin conspirații oculte au făcut să cadă acest guvern".

Recunoscând că "tactica" sa de colaborare cu camarila a dat greş, Vaida a demisionat de la preşedinția PNȚ, propunându-l în locul său pe Iuliu Maniu. Dar acesta a refuzat, apreciind că cel mai potrivit preşedinte era Mihalache, care a şi fost ales la 21 noiembrie 1933. În fapt, Maniu aprecia că nu sosise momentul pentru angajarea PNȚ în lupta cu Carol al II-lea şi camarila sa, drept care a decis să continue lupta pe cont propriu, de hărțuire a acestora şi de conştientizare a opiniei publice, în primul rând a membrilor propriului său partid, asupra rolului nefast al principalilor săi adversari politici.

Afacerea Skoda a continuat să țină "capul de afiş" al presei româneşti, precum şi în cadrul dezbaterilor parlamentare, timp de un an şi jumătate. Dar încercarea lui Carol al II-lea de a-l implica pe Maniu în afacerea Skoda nu a dat rezultate; acesta a folosit orice prilej pentru a-şi afirma poziția: "Pe mine nu reuşesc să mă intimideze, eu de la calea mea nu mă abat, eu de la hotărârile mele nu mă schimb, eu ce cred că este bine pentru țară şi neam, asta fac".

La 8 aprilie 1935, guvernul Tătărescu a încheiat un nou contract cu firma Skoda (refăcându-l pe cel din martie 1930), iar dezbaterile pe această temă s-au încheiat. Astfel, Maniu a obținut o victorie asupra lui Carol şi a camarilei sale.

Pentru a slăbi pozițiile lui Maniu, care se bucura de o reală popularitate în Transilvania, Regele l-a îndemnat pe Alexandru Vaida-Voevod să părăsească PNȚ şi să înființeze o organizație proprie. Vaida s-a conformat şi la 25 februarie 1935 a anunțat crearea Frontului Românesc; acesta punea accentul pe necesitatea respectării prerogativelor regale şi condamna acțiunea lui Maniu, care ar fi urmărit diminuarea rolului monarhiei în viața de stat. Cu toată campania de propagandă desfăşurată, Frontul Românesc nu a dobândit o reală consistență politică, astfel că Iuliu Maniu şi-a menținut poziția de cel mai influent lider politic în Ardeal.

El era urmărit pas cu pas de Elena Lupescu, prin biroul său de informații, precum şi de Carol al II-lea, prin Serviciul Secret. Cuvântările sale erau stenografiate, după care era trimise regelui şi primului-ministru Tătărescu, iar cenzura intervenea atât de brutal, încât textul publicat în ziare devenea neinteligibil.

La rândul său, Maniu îşi "plasase" şi el oameni la vila din Aleea Vulpache, la Palatul Regal, la Poşta Centrală şi la Palatul Telefoanelor, astfel că urmărirea era reciprocă. Liderul național-țărănist folosea orice loc şi prilej pentru a critica amestecul camarilei în viața politică. De exemplu, la 13 martie 1935, el declara în Adunarea Deputaților că "în țara noastră sunt anumite forțe oculte care împiedică o guvernare reală", nominalizându-i pe Wieder şi familia Lupescu şi punând întrebarea: "Ce prerogative au în țara aceasta de nu pot fi numiți în ziare?"

Într-o cuvântare ținută la Vințul de Jos, în ziua de 31 mai 1936, Maniu afirma că Elena Lupescu "a adunat în jurul ei o ceată de aventurieri, care au acaparat conducerea țării şi şoptesc la urechea regelui visuri dictatoriale".

În acțiunea sa de fărâmițare a partidelor politice, Carol al II-lea a reuşit să-l atragă de partea sa pe Armand Călinescu; acesta a constituit o grupare "centristă" în PNȚ, care se pronunța pentru "respectarea prerogativelor regale" şi era împotriva politicii promovate de Iuliu Maniu. La rândul său, Călinescu a stăruit ca Ion Mihalache să se distanțeze de Maniu printr-o declarație publică, pentru a netezi astfel aducerea PNȚ la guvern de către regele Carol al II-lea.

Campania desfăşurată de Maniu îl deranja pe Ion Mihalache, care aprecia că astfel se punea în pericol şansa PNȚ de a reveni la putere. În şedința Comitetului Central Executiv din 3 aprilie 1937, Mihalache şi-a anunțat demisia din funcția de preşedinte al partidului, propunându-l în locul său pe Maniu, deoarece "nu există posibilitate de succes decât prin

desăvârşită unitate de comandă şi desăvârşită unitate de acțiune". Dar Maniu a refuzat, asigurându-l pe Mihalache că va sta alături de el "cu lealitate, cu cinste, cu devotament". În consecință, şi-a suspendat activitatea politică şi a plecat în străinătate, nu înainte de a aprecia că "succesorul lui Tătărescu va fi Tătărescu".

Într-adevăr, după împlinirea a patru ani de guvernare liberală, a urmat tot un guvern Tătărescu, având misiunea de a organiza alegeri parlamentare. Eşuând în tentativa sa de aducere a PNȚ la putere, Ion Mihalache şi-a anunțat, la 21 noiembrie, demisia, încheind cu cuvintele: "D-le Maniu, ia comanda şi dă porunca!" De această dată, acesta nu a refuzat, ci a spus: "Dumneata eşti comandant. Dumneata ai dat comanda să ocup locul dumitale. Am ascultat întotdeauna comanda dumitale şi când nu-mi plăcea; trebuie să ascult şi acum această ultimă comandă".

Iuliu Maniu aprecia că alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937 aveau un rol decisiv pentru soarta regimului politic din România, drept care a decis să împiedice cu orice preț victoria guvernului Tătărescu, deoarece acesta devenise un cabinet cvasipersonal al regelui Carol al II-lea. În acest scop, a hotărât să acționeze pentru crearea unui front al opoziției, care să împiedice falsificarea alegerilor de către guvern. Încă din martie 1937, Maniu fusese solicitat de Corneliu Zelea Codreanu să realizeze împreună o alianță, împotriva lui Carol al II-lea, dar liderul național-țărănist a propus amânarea discuțiilor pentru toamnă, când avea să rezolve problema succesiunii la guvernare.

Imediat ce a redevenit preşedintele PNȚ, Maniu a luat legătura cu Codreanu, precum şi cu Gheorghe I. Brătianu, semnând împreună, la 25 noiembrie, un "pact de neagresiune", al cărui principal obiectiv era înfrângerea guvernului în alegeri. Alianța PNȚ cu Mişcarea Legionară a creat o adevărată derută în rândul electoratului, care timp de patru ani de zile asistase la o acerbă dispută între cele două organizații, acuzându-se reciproc de "trădare națională", "slujirea unor interese străine" etc.

Campania electorală s-a desfăşurat într-o atmosferă extrem de tensionată şi confuză, principalii oponenți fiind PNȚ şi PNL. Cea mai mare întrunire electorală a PNȚ s-a desfăşurat în sala Marna din Bucureşti, la 12 decembrie. În timpul rostirii discursurilor, în sală au fost aruncate gaze lacrimogene de oamenii guvernului, astfel că adunarea nu a mai putut continua.

Revenit la sediul PNȚ, Iuliu Maniu declara celor care l-au însoțit: "Să nu uitați un moment că stările acestea triste urmează din faptul că la noi domneşte un guvern personal. De şapte ani [de la venirea lui Carol în țară] suferim de guverne personale". În aceeaşi zi, Gheorghe Tătărescu a rostit la radio un discurs în care l-a numit pe Iuliu Maniu "marele infractor", "ros de ambiții şi chinuit de dorul răzbunării". Solicitarea lui

Maniu de a răspunde acestor atacuri a fost respinsă de Consiliul de Administrație al Societății de Radiodifuziune. Organizația PNL din Cluj a adoptat o moțiune în care se afirma că "Ardealul înfierează acțiunea criminală a d-lui Maniu împotriva monarhiei şi a M.S. regelui Carol al II-lea, simbolul neîntrecut al dinastiei noastre glorioase".

Prin activitatea lor, partidele politice se discreditaseră în ochii electoratului, astfel că, la 20 decembrie, nici unul nu a obținut peste 40% din totalul voturilor, pentru a-şi constitui o majoritate parlamentară. PNL s-a clasat pe primul loc cu 35,9% iar PNȚ s-a plasat pe locul următor, cu 20,4%, fapt ce nu-i permitea să pretindă puterea. În fond, pactul de neagresiune a folosit Regelui şi nu lui Iuliu Maniu.

Profitând de această situație, Carol al II-lea l-a numit în fruntea guvernului pe Octavian Goga, preşedintele Partidului Național-Creştin, care câştigase doar 9,15% din voturi. Prin decizia sa, Regele a aplicat lui Iuliu Maniu mai multe lovituri: a eliminat PNȚ de la succesiune, deşi obținuse un număr de voturi dublu față de cel al PNC; a numit în fruntea guvernului un vechi şi hotărât adversar al lui Maniu; a reuşit să facă o nouă spărtură în PNȚ, prin atragerea centriştilor şi numirea lui Armand Călinescu în funcția de ministru de Interne. Iuliu Maniu s-a declarat profund revoltat de maniera în care a procedat Carol al II-lea (care nu l-a consultat, măcar formal, în legătură cu rezolvarea crizei politice), declarând că guvernul Goga era "o adevărată provocare la adresa națiunii", deoarece el "se prezintă ca un nou guvern personal, după ce țara a respins guvernul personal al d-lui Tătărescu".

La 10 februarie 1938, Carol al II-lea a recurs la o lovitură de stat, punând capăt regimului democratic. Solicitat să facă parte din guvernul de "uniune națională", prezidat de patriarhul Miron Cristea, alături de ceilalți foşti prim-miniştri, Maniu a refuzat şi a decis înlăturarea din PNȚ a celor care acceptau demnități din partea noului regim. La 27 februarie a fost adoptată o nouă Constituție, iar în ziua de 30 martie a fost publicat decretul privind dizolvarea tuturor partidelor politice. Maniu a adresat regelui un memoriu, la 27 aprilie, în care aprecia: "Partidele sunt expresia unei necesități organice a vieții de stat moderne"; ele "nu sunt create prin legi, şi prin urmare nu pot fi desființate prin lege".

PNȚ a continuat să funcționeze la nivelul conducerii centrale şi parțial a celor județene.

În următorii doi ani şi jumătate, confruntările între Maniu şi Carol al II-lea au fost numeroase, victoriile alternând, când de o parte, când de cealaltă. La procesul lui Codreanu, desfăşurat în mai 1938, Iuliu Maniu a depus ca martor, având cuvinte bune la adresa acestuia şi aruncând săgeți către Carol al II-lea: "Am putut constata din partea d-sale sinceritate în acțiune, consecvență şi tenacitate, calități care se găsesc atât de rar în

viața noastră politică şi la conducătorii vieții noastre politice. Pentru aceste calități i-am întins mâna cu încredere şi plăcere".

Codreanu a fost condamnat la 10 ani închisoare, iar în noaptea de 29/30 noiembrie a fost omorât, împreună cu alți 13 legionari. Profund revoltat, Maniu i-a trimis Regelui un memoriu prin care cerea "pedepsirea guvernului asasin".

Preşedintele PNȚ şi-a exprimat dezacordul față de crearea Frontului Renaşterii Naționale în decembrie 1938, apreciind că prin acest act erau "confiscate" drepturile fundamentale ale cetățenilor, precum "dreptul la opinie, libertatea de gândire şi de manifestare a credințelor politice, privitoare la viața de stat, la guvernarea şi administrarea țării". Conform legii electorale din mai 1939, Maniu era senator de drept, dar nu şi-a ocupat locul rezervat, deoarece nu accepta să colaboreze cu regimul "nici măcar în calitate de opoziție", aşa cum singur avea să explice.

La 7 iunie 1939, când s-a deschis Parlamentul, Carol al II-lea atinsese culmea puterii politice. Avea în față o masă de uniforme albe (ale FRN); purtătorii lor îi juraseră credință şi îl aplaudau frenetic.

După 10 februarie 1938, presa şi radioul nu mai pridideau cu elogii la adresa "marelui cârmaci", pe stadioane se organizau mari festivități consacrate celui care "salvase" țara şi "conducea cu o mână fermă" poporul român pe calea prosperității, aşa cum o făcuseră, la vremea lor, Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Carol I şi alte mari personalități istorice. Iuliu Maniu era convins că această propagandă era menită să acopere "jaful economic" la care se dedau Carol al II-lea şi camarila sa, în timp ce marile probleme ale României erau neglijate, armata nu era dotată corespunzător, politica externă era lipsită de coerență.

Evoluția vieții internaționale, şi mai ales pactul sovieto-german din 23 august 1939, au avut ca rezultat izolarea politico-diplomatică a României. Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, la 1 septembrie 1939, amenințările tot mai fățişe ale statelor revizioniste, l-au determinat pe Carol al II-lea să pornească pe calea "reconcilierii" cu forțele politice din opoziție. Dar Iuliu Maniu nu a dat curs apelului lansat de Rege la 1 ianuarie 1940, socotind că acesta trebuia lăsat singur, pentru a se prăbuşi, ca urmare a eşecurilor pe care avea să le înregistreze. Doar Mişcarea Legionară a acceptat propunerea suveranului, membrii săi fiind îndemnați de Horia Sima să se înscrie în Frontul Renaşterii Naționale.

Victoriile militare obținute de Germania pe frontul de Vest, incapacitatea Marii Britanii şi a Franței de a face față ofensivei hitleriste, l-au determinat pe Carol al II-lea să opereze modificări substanțiale în politica internă. Frontul Renaşterii Naționale a fost transformat, la 22 iunie 1940, în Partidul Națiunii, care a fost declarat "partid unic şi totalitar", a fost adoptat decretul pentru apărarea "ordinei unice şi

totalitare" a statului român; au fost luate măsuri împotriva evreilor etc. Prin împrumutarea vocabularului politic şi copierea unor modele utilizate la Berlin, Regele spera să câştige încrederea lui Hitler.

Înfrângerea Franței şi capitularea acesteia a constituit un adevărat şoc pentru oamenii politici români, inclusiv pentru Carol al II-lea. Patru zile mai târziu, la 26 iunie, guvernul sovietic a adresat celui român o notă ultimativă, prin care cerea să "înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia" şi să "transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei". Carol a fost informat despre această notă în dimineața zilei de 27 iunie, dar a găsit că era mai important pentru el să asiste la examenul de bacalaureat a fiului său, Mihai; apoi s-a consultat cu membrii Consiliului de Coroană. După o nouă notă ultimativă sovietică, la 28 iunie, s-a luat hotărârea de a se da curs solicitării Kremlinului. Pierderea Basarabiei şi a nordului Bucovinei a reprezentat o grea lovitură primită de poporul român, dar şi de Carol al II-lea.

Pentru Iuliu Maniu, problema esențială nu era aceea a basarabenilor şi bucovinenilor căzuți sub dominație străină, nici raportul de forțe existent pe plan european, ci politica lui Carol al II-lea. La întâlnirea cu principalii săi colaboratori din PNȚ, la 28 iunie, Maniu aprecia că întreaga vină pentru pierderea Basarabiei şi nordului Bucovinei aparține regelui şi că "dacă nu reuşim să ne debarasăm cât mai repede de acest ticălos, suntem pierduți definitiv".

În ziua de 4 iulie, Iuliu Maniu "şi-a călcat pe inimă", prezentându-se împreună cu mai mulți fruntaşi național-țărănişti şi liberali într-o audiență la Palat. În însemnările sale zilnice, Carol al II-lea nota: "am primit delegația bătrânilor politicieni, care au cerut să mă vază urgent. La 1 ½ oră au apărut fosilele, în cap cu Dinu Brătianu şi Maniu", care au afirmat că "țara era demoralizată, că armata este în aşa hal încât nu se mai poate conta pe ea, că toți acei care au condus țara în anii din urmă sunt responsabili, că ei sunt gata să galvanizeze țara împrejurul lor, că regimul este de vină şi că țara cere oameni noi".

Replica suveranului a fost fermă, după cum singur avea să aprecieze: "Foarte răspicat şi cu glas tare am răspuns, profitând de cele spuse asupra armatei, că nu permit nimănui să pună la îndoială sufletul şi spiritul armatei noastre, că regret că abia astăzi au venit aceşti domni să se pună la dispoziția mea, când de ani de zile fac apel la unirea tuturor". Carol al II-lea i-a invitat să se înscrie în Partidul Națiunii şi să contribuie la binele României.

Regele a căutat să obțină sprijinul lui Hitler, drept care, la 4 iulie, a format un guvern filogerman, condus de Ion Gigurtu, în care au fost incluşi trei legionari. În activitatea de propagandă au fost preluate unele sloganuri vehiculate în Italia şi Germania, iar antisemitismul a devenit

politică de stat. Noul guvern declara, la 5 iulie, că "înțelege să facă o politică de integrare sinceră" în sistemul creat de Axa Berlin – Roma. Carol a adresat o scrisoare lui Hitler, prin care-i cerea să trimită o misiune militară în România.

Dar aceste manevre de ultim moment nu şi-au atins scopul. Răspunsul Führerului, venit la 15 iulie, a fost extrem de dur: România să înceapă imediat tratative cu Ungaria şi Bulgaria pornind de la principiul cedării de teritorii în favoarea acestora. Deoarece în cadrul tratativelor româno-ungare nu s-a ajuns la nici un rezultat, Germania şi Italia s-au erijat în calitate de arbitri, convocându-i pe miniştrii de Externe ai României şi Ungariei la Viena, în ziua de 30 august. Arbitrii au decis ca România să cedeze Ungariei partea de nord-est a Transilvaniei.

Pierderile teritoriale din vara anului 1940 erau rezultatul unei politici de forță şi dictat, instaurată în viața internațională, căreia i-a căzut victimă şi România. Dar Iuliu Maniu arunca întreaga vină pe seama lui Carol al II-lea. Potrivit lui Ioan Hudiță, la întrunirea Biroului PNȚ, din 30 august, Iuliu Maniu a apreciat: "Dezastrul de astăzi este opera unui dezechilibrat care de zece ani foloseşte avantajele pe care i le-a dat tronul pentru a corupe oamenii politici, exploatându-le ambițiile şi pasiunea pentru avere.

Această clică de ticăloşi, în cap cu Carol, poartă cea mai mare răspundere pentru nenorocirile care s-au abătut asupra țării". El considera că "prezența acestui ticălos pe tronul țării este o primejdie națională, din moment ce ştim că el este azi un trădător al intereselor țării, noi nu mai putem participa la nici un guvern național câtă vreme el nu abdică şi nu lasă tronul fiului său".

Regele a decis ca în noaptea de 30/31 august să aibă loc un nou Consiliu de Coroană, care să se pronunțe dacă România accepta sau nu arbitrajul Axei. La acest Consiliu au fost convocați şi liderii opoziției. Înainte de începerea şedinței, Carol a avut o discuție cu Maniu. Preşedintele Partidului Național-Țărănesc a simțit că Regele se afla "în corzi", drept care a "punctat" decisiv: a făcut mai întâi un aspru rechizitoriu la adresa politicii urmate după 1930, după care a conchis: "În politică greşelile se plătesc şi se sancționează, ca şi în viața de toate zilele". La întrebarea lui Carol: "Va să zică sunteți de părere să abdic?", Maniu a răspuns: "Da, Majestate, nu văd altă ieşire".

Această poziție a fost expusă pe larg de Maniu la Consiliul de Coroană, conchizând că guvernul existent era "un guvern dictatorial, ieşit dintr-o lovitură de stat şi nu are nici o legătură de drept cu cetățenii acestui stat, deci şi semnătura lui nu are nici o valoare".

Vestea Dictatului de la Viena a fost primită cu indignare de români. Sute de mii de oameni au ieşit în stradă pentru a protesta împotriva cedării fără luptă a unei părți din teritoriul național. La Cluj,

Bucureşti şi în alte oraşe se scanda: “Vrem guvern național în frunte cu Iuliu Maniu!” Dar preşedintele PNȚ a evitat să ia o atitudine publică față de Dictatul de la Viena, fiind de negăsit în acele zile.

El era hotărât să profite de situația existentă pentru a încheia “conturile” cu Carol al II-lea. În acest scop, a purtat tratative secrete cu generalul Ion Antonescu, promițându-i sprijinul PNȚ pentru formarea unui guvern de uniune națională, cu condiția abdicării lui Carol al II-lea. Însărcinat de Rege cu depline puteri pentru conducerea statului român, la 5 septembrie, generalul a obținut abdicarea acestuia chiar a doua zi.

Pentru Maniu şi susținătorii săi, 6 septembrie 1940 era “ziua cea mare”. Ioan Hudiță nota: “Pe la 10 vin Costică Mihăescu şi Lupu cu prăjituri şi o sticlă de şampanie pentru <a sărbători abdicarea bestiei>, zice Lupu. Ne-am îmbrățişat toți trei, ne-am felicitat şi ne-am bucurat ca nişte copii, care se uită la pomul de Crăciun, plin de jucării şi strălucind în lumină”.

O asemenea bucurie, în acele momente tragice pentru România, când sute şi mii de români din Ardealul de nord luau drumul bejeniei pentru a nu rămâne sub ocupația horthystă pare incredibilă, având în vedere că ea era exprimată de fruntaşii unui partid național, care-şi înscrisese în istoria sa momentul 1 Decembrie 1918 - unirea Transilvaniei cu România.

Dar el arată cât de înveninate erau raporturile dintre Carol al II-lea şi liderii PNȚ, în frunte cu Iuliu Maniu. Era, în fond, bucuria că, după un deceniu de confruntare, regele era învins definitiv, fiind astfel răzbunate toate vexațiunile şi umilințele la care au fost supuşi principalii conducători ai PNȚ şi, în primul rând, preşedintele său.

La 6 septembrie 1940, Iuliu Maniu a obținut una dintre cele mai importante victorii din cariera sa politică. Trufaşul Carol părăsea România, împreună cu Elena Lupescu, scăpând ca prin minune de atentatul pus la cale de legionari în gara Timişoara.

Dincolo de imaginea de moment – regele învins definitiv şi Maniu victorios – soarta avea să fie vitregă pentru amândoi. Carol al II-lea a murit în exil, la Estoril (Portugalia), în aprilie 1953, după ce, cu două luni în urmă, în ianuarie 1953, decedase la închisoarea din Sighet marele său rival, Iuliu Maniu.

MAX AUSCHNITT - DE LA POCHERUL REGAL LA ÎNCHISOAREA VĂCĂREŞTI*

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în România a început să se dezvolte industria, mai întâi cea extractivă (petrol, sare etc.), apoi şi cea prelucrătoare. Marile întreprinderi industriale s-au înfiinţat în perioada interbelică, prin contribuţia unor personalităţi precum Nicolae Malaxa, Max Auschnitt, Ion Gigurtu, Oscar Kaufman, Nicolae Shapira, Ion Bujoiu, Dumitru Mociorniţă, L. Margulies.

După urcarea lui Carol al II-lea pe tron la 8 iunie 1930 şi mai ales după ieşirea din criza economică din 1929-1933, statul (guvernul) s-a implicat masiv în sprijinirea marilor întreprinderi prin comenzi, credite şi achiziţionarea produselor fabricate. Între cei care au profitat cel mai mult de această politică s-au aflat Nicolae Malaxa şi Max Auschnitt, membri de bază ai camarilei regale. Uzinele *Malaxa* din Bucureşti, *Uzinele şi Domeniile Reşiţa*, Trustul *Titan-Nădrag-Călan* obţineau profituri uriaşe, din care se înfruptau din belşug regele Carol al II-lea, Elena Lupescu, Ernest Urdăreanu şi alţi apropiaţi ai Casei Regale.

La această situaţie s-a ajuns în timp, după manevre mai mult sau mai puţin subtile. Cei doi - Malaxa şi Auschnitt - şi-au propus să-l cointereseze pe Carol, oferindu-i o consistentă sumă de bani. Operaţiunea părea riscantă, deoarece predecesorii săi - Carol I şi Ferdinand - erau renumiţi prin corectitudinea şi rigiditatea lor în probleme de afaceri, astfel că nimeni nu a îndrăznit să-i mituiască.

Malaxa şi Auschnitt şi-au "încercat norocul" în iunie 1931, când se împlinea un an de la "restauraţie". În preziua aniversării, 7 iunie, ei s-au prezentat la Palat pentru a-l felicita pe suveran, după care au aşezat pe biroul acestuia o geantă masivă: "Majestate, industria grea vă este profund recunoscătoare pentru tot ce aţi făcut şi vă roagă să primiţi această sută de milioane de lei ca o modestă contribuţie pentru operele de asistenţă socială ale Palatului"[1].

Carol al II-lea, nu numai că nu a refuzat cadoul, dar le-a mulţumit şi chiar i-a decorat pentru rolul lor în dezvoltarea economiei naţionale.

Din acel moment, cadourile au devenit o practică, mai ales la zile aniversare, când Carol şi Elena Lupescu (Duduia) primeau bijuterii,

---

* „Historia", decembrie 2011.

[1] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol III. *Carol al II-lea*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010, p. 121.

automobile, tablouri, documente istorice, cai de curse, grajduri, vile etc. etc.

O metodă prin care regele şi Duduia îşi sporeau veniturile era jocul de pocher la care erau invitaţi, cu precădere, cei doi industriaşi. Citǎm, cu titlu de exemplu, din *Însemnările zilnice* ale lui Carol al II-lea din 1937[2]:

18 martie: "partidă de pocher cu Urdăreanu, cu Max /Auschnitt/ şi Malaxa".

21 martie: "la joc /de pocher/ Gavrilă /Marinescu/, Max Auschnitt şi Urdăreanu.

29 martie: "joc de pocher cu Max, Ghandi şi Urdăreanu".

29 aprilie: "După masă la D/uduia/ pocher cu Urdăreanu, Max şi Nicu Condeescu".

În anul 1938 regele nota:

8 iunie: "Pocher cu D, Malaxa, Max şi Urdăreanu"[3].

În anul următor, 1939[4]:

19 martie: "pocher cu Nicu Condeescu, Ernest /Urdăreanu/ şi Max.

Malaxa s-a scuzat, trebuind să aibă o întrevedere cu Wolthat".

2 aprilie: "Pocheraşul obişnuit cu D, Malaxa, Auschnitt, Urdăreanu şi, mai târziu, Condeescu".

23 aprilie: "Obişnuitul pocher cu D, Urdăreanu, Nicu Condeescu şi Max Auschnitt".

7 mai: "După masă, pocher cu Malaxa, Max, D şi Ernest".

11 mai: "pocher cu D, Malaxa, Max şi Nicu Condeescu".

18 mai: "pocher cu D, Malaxa, Max şi Rusescu".

Asemenea însemnări continuă până în vara anului 1939, când din rândul partenerilor suveranului la jocul de pocher a dispărut Max Auschnit.

Marele industriaş şi bancher intrase în dizgraţia suveranului, cu concursul lui Ernest Urdăreanu şi a lui Nicolae Malaxa. Primul era nemulţumit de cuantumul "cotizaţiei" pe care Auschnitt o oferea Palatului, adică Regelui, Elenei Lupescu şi lui. Din 1934, Ernest Urdăreanu devenise cel de-al doilea membru de bază al camarilei, după Elena Lupescu. Profitând de situaţia sa, Urdăreanu l-a "lucrat" pe Auschnitt, prezentându-l Regelui şi Duduii ca un om zgârcit când era

[2] Carol al II-lea, regele României, *Însemnări zilnice*, vol. I. Ediţie Viorica Moisuc şi Nicolae Rauş, Bucureşti, Editura Scripta, 2001, pp. 25, 26, 31, 50.
[3] Ibidem, p. 159.
[4] Carol al II-lea, regele României, *Însemnări zilnice*, vol II, Ediţie Nicolae Rauş, Bucureşti, 2003, pp. 41, 54, 57, 92.

vorba de a finanța Casa Regală, dar urmărind să-l pună în umbră pe suveran în privința operelor caritabile.

Din acest punct de vedere, Urdăreanu avea dreptate. Gabriel Marinescu, membru de bază al camarilei, îi spunea lui Ioan Hudiță că Auschnitt a refuzat să-i cedeze lui Carol al II-lea un pachet de acțiuni în valoare de 500 milioane lei. Pe de altă parte, cu alții se comporta ca un Nabab.

Scriitorul Dumitru Corbea, în memoriile sale, relata că, într-o zi, actorii Grigore Vasiliu-Birlic şi Puiu Iancovescu s-au prezentat la Max Auschnitt, cerându-i o sumă de bani. A avut loc următorul dialog:

"- *Cât, domnilor* ?

- *Cât puteți mai mult, domnule Auschnitt,* a îndrăznit Iancovescu.

Bancherul a apăsat pe un buton şi a deschis un seif cât peretele, ticsit cu teancuri de bancnote, de sus până jos. Birlic s-a speriat şi s-a dat doi paşi înapoi. Nu mai văzuse în viața lui perete căptuşit cu teancuri de bilete de bancă de câte cinci sute şi o mie de lei.

- *Atâta vă ajunge* ? a întrebat Auschnitt, prinzând cu două degete un teanc de bani.

- *Deschideți mai tare degetele, domnule Auschnitt,* a propus Puiu Iancovescu. Bancherul a zâmbit şi a deschis mai tare degetele şi a tras teancul de hârtii"[5].

Evident, aceste gesturi erau larg comentate, iar Auschnitt era prezentat ca un adevărat Mecena.

Despărțirea de Malaxa s-a datorat, în principal, viziunilor diferite în privința orientării politicii economice a României. În contextul încheierii tratatului economic româno-german din 23 martie 1939, Malaxa s-a pronunțat pentru dezvoltarea relațiilor dintre cele două țări, câştigând de partea sa pe Rege şi pe Urdăreanu. În acest spirit, Malaxa a stabilit o colaborare strânsă cu trustul Hermann Goering Werke. La rândul său Auschnitt considera că relațiile economice cu Germania reprezentau un grav pericol pentru România, inclusiv pentru întreprinderile sale, care riscau să fie acaparate de emisarii Reich-ului. El şi-a argumentat poziția într-un memoriu pe care l-a înaintat Regelui, precum şi mai multor lideri politici, între care economistul național-țărănist Virgil Madgearu[6].

Începutul sfârşitului pentru Max Auschnitt s-a consumat în vara anului 1939. La 20 iulie 1939, Constantin Argetoianu nota: "Pe o căldură tropicală am prezidat ieri la Camera de Comerț adunarea generală a *Reşiței.* Câteva discursuri idioate, dar liniştite. La reînnoirea mandatelor celor 6 membri traşi la sorți au fost înlocuiți trei: Kaufman prin Cancicov,

[5] Dumitru Corbea, *Mărturisiri*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1982, p. 35.
[6] Ioan Hudiță, *Jurnal politic. 1940*. Ediție Dan Berindei, Iaşi Institutul European, 1998, p. 97.

Slăvescu prin G. Crețeanu (Banca Românească) şi Orghidan (omul lui Auschnitt) prin Beu, de la Sibiu. Bietul Kaufman, încă o lovitură ! Încetul cu încetul îl curăță de pretutindeni !

După adunare ne-am întrunit în Consiliu, la sediul Societății. Am întronat pe Urdăreanu ca preşedinte. Tipul e plin de curaj şi de stăpânire de sine. Are stofă. A vorbit de sus, de reaua administrație care trebuie să înceteze şi a accentuat punctul esențial al programului său: eliminarea tuturor străinilor şi naționalizarea reală a Societății. (Demagogie destinată celor de afară). A mai declarat că membrii Comitetului de Direcție (preşedintele şi cei doi delegați Malaxa şi Auschnitt) vor lua hotărâri prin majoritate de voturi (înțelegerea Urdăreanu-Malaxa e asigurată) şi că câteştrei renunță la tantiema suplimentară (anul acesta a fost un milion 1/2 pe cap!) pe care statutele le-o asigură. Declarațiile lui Urdăreanu au făcut un efect bun asupra Consiliului, numai Auschnitt şi Revay au părut cam întristați”[7].

Imediat după instalare, Urdăreanu a acționat în forță: l-a acuzat pe Auschnitt de proastă gestiune şi de fraudă, obligându-l să-i dea demisia din Consiliul de Administrație al Societății Reşița, iar acesta s-a conformat la 18 august. A mai fost acuzat de fals în acte publice, invocând o adresă a Societății Reşița către Ministerul Economiei Naționale, prin care se cerea o “compensație la export” sub motiv că aceasta lucra pentru apărarea națională; pe acea adresă, Auschnitt a adăugat şi Societatea Titan-Nadrag-Călan, al cărei principal acționar era. Aceasta fiind o practică obişnuită, Auschnitt nu a cerut acordul preşedintelui Consiliului de Administrație. Revoltat, la 21 august, Urdăreanu s-a adresat Parchetului, care a început imediat urmărirea penală a “infractorului”.

Vestea s-a răspândit cu repeziciune, luând prin surprindere nu numai opinia publică, dar şi pe unii membri ai camarilei regale, care au căutat să-l salveze. La 6 noiembrie 1939, Carol al II-lea l-a chemat pe Gabriel Marinescu, care intervenise la Primul ministru, la ministrul de Justiție şi chiar la procuror pentru a nu se ajunge la arestarea lui Auschnitt. Acesta i-a explicat Regelui că el, Marinescu, avea “datorii morale” față de Auschnitt, care contribuise cu 15 milioane lei la ridicarea clădirii Prefecturii Poliției Capitalei, iar lui personal îi dăruise un grajd pentru cai de curse. Carol al II-lea nota: “i-am pus în vedere să-l lichideze neîntârziat (tot bietul Malaxa va plăti)”. Suveranul ținea să precizeze că

[7] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. 7. Ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 2003, pp. 35-36.

procesul lui Auschnitt era "al unui întreg sistem păcătos cu care trebuie cu orişice preţ să se termine. Este o chestiune de înaltă moralitate publică"[8].

Ca urmare, l-a chemat pe Victor Iamandi, ministrul Justiției, "căruia i-am vorbit foarte serios de chestia Auschnitt, căci este pentru mine un proces istoric în faza de renaştere a României. E începutul unei curățiri şi terminarea unei ere de imunitate a acelora care cred că cu banul lor pot cumpăra orice şi pe oricine"[9].

Asemenea cuvinte, scrise după nouă ani de domnie, însemnau o recunoaştere a faptului că el s-a aflat în fruntea unui regim corupt, iar realitatea demonstra că suveranul nu numai că a patronat, dar a şi fost principalul beneficiar al delapidării banului public.

La 7 noiembrie, Max Auschnitt a fost arestat şi depus la închisoarea Văcăreşti. În actul dresat cu acest prilej erau trecute următoarele date personale[10]:

Numele şi prenumele: Max Auschnitt.
Tatăl: Osias.
Locul naşterii: Galați.
Domiciliul: Aleea Alexandru nr. 1.
Vârsta: 51 ani.
Starea civilă: căsătorit.
Studii: Academia Comercială Viena.
Religia: romano-catolică.
*Naționalitate*a: română.
Originea etnică: evreu.
Starea materială: în țară 200 milioane lei, în străinătate 80 000 lire sterline.

În timpul procesului, presa, aflată sub cenzura guvernamentală, a relatat pe larg abuzurile şi ilegalitățile comise de Auschnitt, reliefând cu precădere următoarele:

1) A înstrăinat ca rentă străină cota de 7,5% în valoare de 18 milioane franci francezi, aparținând Societății Reşița, constituind-o drept gaj, fără autorizația organelor în drept, Societății CEPI din Monaco. Actul era ilegal, deoarece Auschnitt îndeplinea în acelaşi timp funcția de administrator delegat al Societății Reşița şi vicepreşedinte al Consiliului de Administrație al Societății CEPI.

2) Din fierul vechi importat din străinătate destinat în cote stabilite Societății Reşița şi Societății Titan-Nădrag-Călan, Auschnitt a

[8] Carol al II-lea, *op. cit*., vol. II, p. 268.
[9] *Ibidem*, pp. 277-278.
[10] "Timpul" din 18 februarie 1940.

oferit celei de a doua, unde el deținea majoritatea acțiunilor, o cantitate mai mare decât cea prevăzută, păgubind-o astfel pe prima. De asemenea, nu a adus din străinătate întreaga cantitate de fier vechi, pentru care primise devize de la Banca Națională a României, creindu-şi prin abuz un drept disponibil în străinătate. Prin această manevră a lovit şi în capacitatea de apărare a țării, deoarece fierul respectiv trebuia utilizat pentru fabricarea de armament.

3) Max Auschnitt, conştient de abuzurile şi ilegalitățile sale, îşi pregătise un paşaport pentru a pleca definitiv din țară, cu concursul unor cetățeni străini[11].

Presa a prezentat şi comentat pe larg aceste acuzații, dar nu a publicat luările de cuvânt ale acuzatului şi avocaților săi. În esență, aceştia au afirmat:

În 1929, cei mai importanți acționari ai Societății Reşița l-au rugat să preia conducerea acesteia, care se găsea în mari dificultăți financiare. Ca urmare, a acceptat să devină administrator delegat la Reşița, părăsind direcția Societății Titan-Nădrag-Călan, în favoarea fratelui său.

În 1931, când s-a prăbuşit banca Kredit-Ansthalt, unul din cei mai mari creditori şi acționari de la Reşița, acțiunile acesteia au fost preluate de grupul Malaxa-Auschnitt, de Societatea STEG şi de un grup de britanici. În 1934, ca urmare a instabilității politice din Austria, grupul a hotărât să mute sediul activității sale în Monaco, unde a înființat Societatea CEPI, care a devenit deținătoarea unui important pachet de acțiuni la Reşița.

Argumentele lui Auschnit dovedeau, fără putință de tăgadă, că el a lucrat "mână în mână" cu Malaxa.

Opinia publică nu părea convinsă de campania de presă inspirată de camarila regală. Chiar Florian Marinescu, administratorul Casei Regale, îi spunea lui Ioan Hudiță, la 26 ianuarie 1940, că «a urmărit procesul Auschnitt şi e pur şi simplu scandalizat de înscenarea care i s-a făcut acestui om pentru simplul motiv că nu se lasă devalizat de averea lui"[12]. Peste două săptămâni, la 11 februarie, Argetoianu constata: "Afacerea Auschnitt a ajuns să fie singura preocupare a trinității care domneşte peste țară: Regele, Malaxa şi Urdăreanu"[13], aceştia urmărind ca respectivul să fie condamnat cât mai repede şi la cât mai mulți ani.

Îngrijorarea "trinității" a fost amplificată de faptul că, la începutul lunii februarie 1940, fusese difuzat un memoriu-denunț semnat I.D. Dumitrescu, domiciliat în Bucureşti, strada Griviței, nr. 235, adresat

[11] *Ibidem*.
[12] Ioan Hudiță, *op. cit*., p. 48.
[13] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol 8. Ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 2007, p. 100.

ministrului de Finanțe, în care erau prezentate abuzurile şi ilegalitățile comise de Nicolae Malaxa, între care: sustragerea de la plata impozitelor; falsificarea cifrei de afaceri prin utilizarea mai multor sisteme de contabilizare; depunerea unor sume uriaşe la bănci din Londra, Lyon, Zurich şi Berna etc. Denunțătorul scria că posedă "documente fotografice", pe care le putea depune la Ministerul de Finanțe.

Acest document, transmis pe adresa ziarelor şi a mai multor oameni politici, a avut un puternic ecou, contribuind la amplificarea opiniei potrivit căreia Malaxa se bucura de ocrotirea Regelui şi a lui Urdăreanu, "care jefuiesc țara şi trimit capitaluri în străinătate"[14]. La 21 februarie, Regele a fost informat de Urdăreanu despre "încurcătura în care a intrat Malaxa prin contractele ce le-a încheiat cu Auschnitt", iar Suveranul a conchis: "Am discutat cazul şi am hotărât să se facă toate intervențiile necesare ca să fie salvat"[15].

Aşadar, în timp ce urmărea să-l "înfunde" pe Auschnit, Suveranul ținea ca Malaxa să fie "salvat". Malaxa a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a nu se prezenta ca martor la procesul lui Auschnitt; mai întâi s-a declarat bolnav, neputând ieşi din casă, iar apoi a plecat în străinătate, la Londra.

La 13 martie 1940, Max Auschnitt a fost condamnat la 6 ani închisoare. Cum era de aşteptat, el a făcut recurs la Curtea de Apel din București.

Sperând într-o decizie favorabilă, la 5 iunie 1940, Max Auschnit, aflat în închisoarea Văcăreşti, a semnat (ortografiat Auşnit), o declarație prin care, în calitate de administrator al CEPI, hotăra ca cele 400 000 acțiuni nominative de la Reşița să fie repartizate astfel: 200 000 să rămână la CEPI, iar 200 000 să fie atribuite Societății Malaxa din Bucureşti[16].

Asemenea manevre ale lui Max Auschnitt, de a oferi lui Nicolae Malaxa un imens pachet de acțiuni, nu au avut efectul scontat, deoarece Curtea de Apel a respins recursul, astfel că sentința a fost definitivă.

Constantin Argetoianu scria la 9 iulie 1940 că Auschnitt "a fost îmbrăcat în straie vărgate, urcat într-o dubă şi trimis la Doftana. Câtă ură şi cât venin în sufletele bandei [Carol, Urdăreanu, Malaxa] ca să maltrateze aşa pe cel ce juca poker cu Regele acum un an şi-i umplea pe toți cu daruri şi parale !"[17].

După abdicarea lui Carol al II-lea la 6 septembrie 1940, a urmat revizuirea mai multor procese, între care şi cel intentat lui Max Auschnitt.

[14] *Ibidem*, p. 126.
[15] Carol al II-lea, *op. cit*., vol III, p. 81.
[16] www.george-damian.ro
[17] C. Argetoianu, *op. cit*., vol. 8, p. 418.

Astfel, într-un regim cunoscut pentru politica sa antisemită, la 3 iulie 1942, evreul Max Auschnitt a fost eliberat, după ce executase doi ani de închisoare.

Detenția i-a oferit lui Auschnitt prilejul de a reflecta asupra relațiilor sale cu fostul Rege, dar şi cu vechiul său prieten de afaceri (şi ilegalități), Nicolae Malaxa. Şi-a continuat afacerile, dar cu mai multă prudență, până la naționalizările legiferate în iunie 1948.

NICOLAE TITULESCU
ÎNTOTDEAUNA ÎN CENTRUL EVENIMENTELOR [*]

În ziua de 17 martie, 2011, s-au împlinit 70 de ani de la moartea marelui diplomat şi patriot Nicolae Titulescu. Nici o oficialitate a statului român nu a dorit să marcheze acest moment, pentru a evoca pe cel care a fost o adevărată podoabă a naţiunii noastre. Explicaţiile sunt multiple şi ţin de contextul politic actual, precum şi de calitatea celor aflaţi în fruntea României. Pentru aceştia, a-l evoca pe Titulescu ar însemna să ofere românilor posibilitatea unei comparaţii, fapt ce i-ar pune nu numai într-o situaţie dezavantajoasă, ci de-a dreptul ridicolă.

Ca istoric, mă simt obligat să evoc personalitatea lui Nicolae Titulescu. Acesta s-a născut în 1882, şi-a luat doctoratul în Drept la Paris, a devenit profesor universitar şi membru al Academiei Române. După ce a fost, în două rânduri, ministru de Finanţe, s-a consacrat, din 1922 - când a fost numit ministru plenipotenţiar al României la Londra şi reprezentantul ţării noastre la Societatea (Liga) Naţiunilor - activităţii diplomatice.

Dar, pentru a ajunge în această poziţie, au fost necesari ani de trudă şi de acţiuni tenace, unele de anvergură, altele aparent minore, dar toate absolut necesare. În calitate de ministru de Externe (1927-1928, 1932-1936) s-a aflat întotdeauna în miezul evenimentelor, astfel că a putut interveni eficient şi oportun.

Adept al legalităţii internaţionale, al relaţiilor dintre state pe baza respectării tratatelor şi Statutului Societăţii Naţiunilor, Nicolae Titulescu s-a considerat un "soldat în tranşeele păcii". A acţionat pentru crearea unor alianţe regionale, pentru un sistem de securitate colectivă, prin care să fie împiedicată politica revizionistă, revanşardă, promovată de unele state, precum Germania, Italia şi Ungaria.

Una dintre cele mai spectaculoase şi eficiente bătălii diplomatice desfăşurată de Nicolae Titulescu s-a înregistrat în primăvara anului 1933. La 18 martie, Benitto Mussolini a propus încheierea unui pact între Italia, Germania, Franţa şi Marea Britanie, cunoscut sub numele de "Pactul celor Patru", prin care statele respective urmau să reglementeze de comun acord toate problemele economice şi politice din Europa, inclusiv

[*] „Istorie şi civilizaţie", iunie 2011.

eventuale revizuiri teritoriale. Liderii politici de la Paris şi Londra au acceptat această propunere, socotind-o folositoare pentru ţările lor.

Titulescu a sesizat imediat pericolul unui asemenea "directorat", care excludea statele mici şi mijlocii de la rezolvarea problemelor internaţionale, şi care deschidea calea modificării graniţelor stabilite prin tratate. Din iniţiativa sa, în ziua de 25 martie, Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri a dat publicităţii un comunicat prin care se pronunţa împotriva "unor acorduri ce ar avea drept scop să dispună de drepturile terţilor", precum şi a "ideilor revizioniste" cuprinse în propunerea Italiei. Apoi, a pornit într-un voiaj diplomatic la Londra şi Paris.

În capitala Marii Britanii, a discutat cu primul ministru Ramsay Mac Donald şi cu ministrul de Externe, John Simon. Ambasadorul Wickham Steed avea să menţioneze că, după aceste discuţii, a cinat cu Titulescu. Acesta a scos un carnet, din care a citit ce le-a spus fiecăruia dintre cei doi demnitari britanici: "Dvs. sunteţi un atât de mare iubitor al păcii, încât aţi devenit un propovăduitor al războiului. Asta v-o spune Titulescu. Ţineţi minte. Revizuirea tratatelor înseamnă război". Guvernanţii englezi au reflectat asupra spuselor diplomatului român şi au sfârşit prin a-i da dreptate.

De la Londra, Titulescu s-a deplasat la Paris, unde a discutat cu ministrul de Externe, Paul Boncour, căruia, după expresia ziaristei Genevieve Tabois, "i-a tras o săpuneală" zdravănă: "La Quai d'Orsay se aude de la un etaj la altul vocea de stentor a lui Titulescu: «Dacă Franţa renunţă la sfânta sa misiune de protectoare a micilor puteri, ne vom lipsi de ea! Nu suntem până într-atâta părăsiţi de zei încât să nu mai putem găsi prietenii mai loiale şi mai curajoase! Şi chiar de-ar fi să rămânem singuri, nu ne vom înclina în faţa deciziei Clubului păcii al vostru! Şi eu, eu am misiunea să vă previn în mod caritabil că revizuirea tratatelor va aduce războiul»". Aceeaşi ziaristă, care urmărea cu "sufletul la gură" turneul diplomatului român, menţiona că, după discuţia de la Ministerul de Externe, Titulescu "face ocolul tuturor oamenilor politici ai Franţei pentru a-şi vărsa din nou furia".

Argumentele lui Titulescu erau imbatabile: Statutul Societăţii Naţiunilor prevedea că toate statele sunt egale şi, deci, nu se putea ca un grup de patru să decidă soarta celorlalte, iar articolul 19 admitea revizuirea numai cu acordul unanim al statelor membre şi cu consimţământul prealabil al părţilor în cauză.

Dându-şi seama că a pornit pe un drum periculos, Boncour l-a întrebat: "Ce aş putea face?", cum putea ieşi din acea situaţie. Titulescu i-a replicat: "Pe mine nu mă interesează ce faci dumneata, poţi să semnezi dacă vrei Pactul celor Patru Puteri şi astfel să distrugi poziţia Franţei, dar din aceeaşi trăsătură de condei îţi vei anula semnătura de pe alianţa cu Polonia, Cehoslovacia, România şi Iugoslavia". La insistenţele lui

Boncour de a-i sugera o formulă de ieşire din situaţia dificilă în care se afla, Titulescu i-a oferit-o: "Vreau să-mi scrii o scrisoare oficială în care să-mi spui că nimic din Pactul celor Patru Puteri nu poate anula în niciun fel tratatele pe care Franţa le-a făcut deja cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia şi România şi că nu se poate face nicio revizuire a tratatelor de pace fără deplinul consimţământ al Ligii Naţiunilor". Şeful diplomaţiei franceze s-a conformat, iar, la 27 mai 1933, Titulescu transmitea la Bucureşti: "Am cinat astă seară cu Paul Boncour", care i-a spus: "Graţie notei asupra căreia am căzut de acord, Pactul în Patru nu mai păstrează caracterul revizuirii pe care îl doresc Germania şi Italia". Astfel, prin efortul diplomatului român, "directoratul" celor patru nu s-a mai realizat.

Nicolae Titulescu a fost înlăturat din fruntea Ministerului de Externe la 29 august 1936, astfel că nu a mai putut contribui la rezolvarea marilor crize internaţionale, care s-au acutizat, ducând la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, la 1 septembrie 1939.

Nevoit să trăiască departe de ţară, a avut nefericirea de a asista la sfărâmarea integrităţii teritoriale a României, prin pierderea Basarabiei, nordului Bucovinei, nord-estului Transilvaniei şi Cadrilaterului.

A încetat din viaţă la Cannes, în Franţa. Ceruse, prin testament să fie înmormântat la Braşov, în centrul României. Conducătorul Statului, generalul Antonescu, nu a admis aducerea corpului neînsufleţit al marelui diplomat în ţară, afirmând că "nu este oportun politiceşte".

După 23 august 1944, personalitatea lui Titulescu a fost readusă în actualitate, evocându-se mai ales activitatea sa pentru ameliorarea relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Dar, curând, constatându-se că el a militat pentru recunoaşterea apartenenţei Basarabiei la România, a fost trecut în rândul politicienilor burghezi, reacţionari.

Retragerea trupelor sovietice din România, în 1958, şi, mai ales, Declaraţia CC al PMR din aprilie 1964 au marcat reîntoarcerea la valorile naţionale. Promovarea unei politici de independenţă şi implicarea României în viaţa internaţională au fost însoţite de punerea în valoare a tradiţiilor diplomaţiei româneşti, în cadrul căreia activitatea lui Nicolae Titulescu ocupa un loc esenţial. În anii exacerbării cultului personalităţii lui Nicolae Ceauşescu, apelul la opera lui Titulescu s-a diminuat, pentru a nu fi umbrit "genialul cârmaci".

După revoluţia din decembrie 1989, s-a înregistrat o tendinţă de apreciere a trecutului şi a personalităţilor istorice. Pe acest fond, în 1991, a fost înfiinţată Fundaţia Europeană "Nicolae Titulescu", al cărei principal obiectiv este valorificarea operei marelui diplomat, cărturar şi om politic. În martie 1992, osemintele lui Nicolae Titulescu au fost aduse în ţară şi îngropate lângă biserica Sfântu Nicolae din Braşov, realizându-se astfel, după cinci decenii, testamentul acestui mare român.

În ultimii ani, se constată o tendință de minimalizare a trecutului istoric al poporului român, de trimitere în uitare a personalităților sale, inclusiv a lui Nicolae Titulescu. Liderii politici actuali nu simt nevoia să se raporteze la trecut, să învețe din lecțiile istoriei, să se inspire din activitatea înaintaşilor. Mai mult, guvernanții au decis să-i împiedice pe tinerii de astăzi să-şi însuşească istoria națională, hotărând, prin legea educației (denumire cu totul improprie) din ianuarie 2011 reducerea drastică a orelor de istorie din gimnaziu, şcoli vocaționale şi licee, precum şi eliminarea acestei materii de la examenele de capacitate şi de bacalaureat.

Având în vedere această realitate, se impune ca cei care cred că românii trebuie să mai aibă o țară a lor, care să nu fie o simplă anexă a unor vremelnice puteri, că se pot mândri cu personalități care au avut un rol important în istoria României, a Europei şi a lumii, să ştie cine a fost Nicolae Titulescu. Astfel, vor înțelege mai bine prezentul şi aprecia calitatea actualilor lideri politici.

Ioan Scurtu, Dan Berindei, Adrian Năstase, George G. Potra
Simpozion la Fundația Europeană Titulescu, 2009
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI GHEORGHE I. BRĂTIANU [*]

Începuturile activității politice

Debutul lui Gheorghe Brătianu în viața politică s-a înregistrat relativ târziu şi ezitant. Două sunt motivele esențiale: primul este legat de preocuparea pentru realizarea unei cariere profesionale. El nu a dorit să fie, şi nu a fost, un om politic de profesie; de aceea, după absolvirea Universității din Iaşi şi-a completat studiile la Paris, obținând licența la Sorbona, apoi s-a înscris la doctorat, pe care l-a susținut la Universitatea din Cernăuți; în 1923 a devenit profesor la Universitatea din capitala Moldovei. Al doilea motiv al intrării sale ezitante în viața politică s-a datorat atitudinii tatălui său, Ion I.C. Brătianu, preşedintele Partidului Național-Liberal. Acesta văzuse în fiul său un viitor mare istoric, fapt confirmat şi de N. Iorga, care i-a publicat prima lucrare; pe de altă parte, Ion I.C. Brătianu aprecia că fiul său avea o fire sensibilă şi o prea mare onestitate, calități care se puteau transforma în defecte atunci când se implica în politică, unde se cerea rezistență, capacitate de a primi lovituri dintre cele mai nedrepte şi, nu o dată, renunțarea la principii pentru a face față unor conjuncturi de moment. Într-o scrisoare din 2 mai 1919, Ion I.C. Brătianu i se adresa fiului său: "Nu te lăsa de istorie [...] mai bine e să scrii decât să faci istorie"[1]. Prin 1920, Ion I.C. Brătianu a avut o discuție cu Alexandru Lapedatu despre un studiu publicat de Gheorghe Brătianu în "Revista istorică", prilej cu care fruntaşul ardelean şi-a exprimat "temerea că politica îl va prinde în mrejele ei [pe tânărul George], răpindu-l istoriografiei". Răspunsul preşedintelui Partidului Național-Liberal a fost: "Cât voi trăi eu, nu-l voi lăsa. După aceea nu ştiu ce va fi"[2].

Cu tot respectul pe care îl purta tatălui său, Gheorghe Brătianu nu i-a urmat sfatul. Tânărul istoric aprecia că Brătienii erau prea legați de politică pentru ca el să rămână în afara acesteia. Era convins că membrii acestei familii aveau o misiune istorică de îndeplinit, de la care el nu avea

---

[*] „Revista istorică", tom XIV, nr. 5-6, 2003.

[1] Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, Ediție Şerban Papacostea, Bucureşti, 2001, p. 58.

[2] *Apud* I. Ciupercă, *Gheorghe I. Brătianu şi succesiunea uriaşului. Repere*, în *Confluențe istoriografice româneşti şi europene. Gheorghe I. Brătianu*, coord. Victor Spinei, Iaşi, 1988, pp. 224-225.

dreptul să se sustragă. Bunicul său, Ion C. Brătianu, făurise România modernă şi independentă, tatăl său, Ion I.C. Brătianu, realizase România Mare, iar el avea datoria să contribuie la consolidarea şi apărarea acesteia.

În consecinţă, la 11 decembrie 1926 s-a înscris în organizaţia Partidului Naţional-Liberal din Iaşi[3]. Cu câteva luni în urmă, în mai 1926, încetase din viaţă Gheorghe Mârzescu, preşedintele acestei organizaţii, iar Gheorghe Brătianu era privit ca "succesorul de drept" în această funcţie. Preşedintele partidului, Ion I.C. Brătianu, nu a agreat ideea, dar fiul său a candidat în alegerile parlamentare din iulie 1927, fiind ales deputat.

La 12 octombrie 1927, parlamentarii liberali de Iaşi au propus desemnarea lui Gheorghe Brătianu în funcţia de preşedinte al organizaţiei; în acel moment el se afla la Paris, astfel că nu a participat la respectiva şedinţă[4]. Alegerea într-o asemenea funcţie la numai un an după înscrierea în partid era un fapt inedit în istoria Partidului Naţional-Liberal, unde ascensiunea se realiza după anumite criterii, cel mai important fiind contribuţia adusă la realizarea obiectivelor programatice stabilite. Era evident că nu contribuţia sa la activitatea organizaţiei determinase această decizie, ci faptul că aparţinea familiei Brătianu. Hotărârea organizaţiei Iaşi a fost dezavuată de Ion I.C. Brătianu, care a refuzat să o accepte[5].

După moartea lui Ion I.C. Brătianu, la 24 noiembrie 1927, în funcţia de preşedinte al Partidului Naţional-Liberal a urmat Vintilă Brătianu. La 4 decembrie 1927, Congresul filialei din Iaşi a propus desemnarea lui Gheorghe Brătianu în funcţia de preşedinte al organizaţiei, iar Vintilă Brătianu a validat această alegere[6]. În calitate de preşedinte al celei mai mari organizaţii din Moldova, Gheorghe Brătianu a devenit membru al Comitetului Executiv al Partidului Naţional-Liberal.

Pentru cei mai mulţi liberali preşedinţia lui Vintilă Brătianu era o soluţie provizorie, impusă de dispariţia intempestivă a liderului său istoric. Vintilă era un om muncitor, corect, exigent cu sine, dar nu avea calităţile impuse unui şef de partid. Era prea cantonat în problemele economice şi, mai ales, financiare, neavând o largă viziune asupra tuturor problemelor cu care se confrunta România; era prea rigid în relaţiile cu oamenii, inclusiv cu colaboratorii săi cei mai apropiaţi, pe care îi suspecta că nu ar fi fost suficient de devotaţi şi muncitori; nu avea maleabilitatea şi diplomaţia necesare unui conducător de partid. Vintilă Brătianu era secondat de I.G. Duca, pe care Ion I.C. Brătianu îl pregătise pentru a-i urma la preşedinţia Partidului Naţional-Liberal, dar într-o perspectivă mai

[3] "Mişcarea", 14 decembrie 1926.
[4] Victor Spinei, *Gheorghe Brătianu între vocaţia istoriei şi tentaţiile vieţii politice*, în *Confluenţe istoriografice*, p. 264.
[5] Partidul Naţional-Liberal, *Acte, explicaţiuni şi precizări asupra cazului Gheorghe Brătianu. Demascarea impostorului*, Iaşi, 1932, pp. 31-32.
[6] "Mişcarea", 30 decembrie 1927.

îndepărtată. I.G. Duca era un excelent orator, un foarte bun organizator, dar nu era integrat marii finanțe liberale, care domina viața economică a țării; de aceea, mulți fruntaşi nu se împăcau cu gândul că el ar putea deveni preşedintele Partidului Național-Liberal. Devotamentul lui total față de Vintilă Brătianu li se părea suspect, apreciind că era expresia unui oportunism excesiv. Aceştia doreau ca "interimatul" lui Vintilă să dureze cât mai puțin, iar I.G. Duca să fie eliminat de la o succesiune care trebuia menținută în cadrul familiei Brătianu. Cei nemulțumiți de şefia lui Vintilă Brătianu au început să se strângă în jurul lui Gheorghe Brătianu, alcătuind gruparea "tinerilor liberali". Treptat, divergențele din Partidul Național-Liberal au devenit publice, presa ostilă liberalilor (mai ales "Dimineața", "Adevărul" şi "Dreptatea") urmărind să acrediteze ideea că acest partid trecea printr-o gravă criză internă. Repetatele dezmințiri venite din partea conducerii Partidului Național-Liberal nu puteau ascunde realitatea, iar atitudinea față de actul restaurației a dus la ruptura de mult anticipată.

Gheorghe Brătianu şi restaurația. Crearea Partidului Național-Liberal - Gheorghe Brătianu

La 4 ianuarie 1926, principele Carol a fost înlăturat de la succesiunea tronului prin legile adoptate de majoritățile parlamentare liberale, care confirmau hotărârea Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925, prezidat de regele Ferdinand. La 4 ianuarie 1926, principele Mihai a fost proclamat moştenitorul Coroanei şi s-a instituit o Regență, pentru eventualitatea în care acesta ar fi ajuns pe tron înaintea împlinirii vârstei de 18 ani. Regența, intrată în funcțiune la 20 iulie 1927, ca urmare a morții regelui Ferdinand, s-a dovedit a fi o instituție slabă şi fără autoritate. Criza economică declanşată în 1929 a avut ca efect deteriorarea situației sociale şi politice din România. În acest context, unii oamenii politici apreciau că situația putea fi redresată prin aducerea pe tron a principelui Carol; ei au lansat lozinca "Să vină salvatorul!", care a început să câştige tot mai mulți adepți. Vintilă Brătianu se opunea cu îndârjire curentului carlist, cerând guvernului național-țărănist prezidat de Iuliu Maniu să apere legile din 4 ianuarie 1926 şi să ia măsuri împotriva celor care puneau în discuție "problema constituțională".

Profitând de situația creată, principele Carol a sosit inopinat în țară, la 6 iunie 1930, iar Iuliu Maniu nu numai că a acceptat faptul împlinit, dar s-a şi deplasat la Palatul Cotroceni, unde a avut discuții cu pretendentul la tron. Preşedintele Consiliului de Miniştri i-a propus lui Carol să intre în Regență, urmând ca după un timp să fie proclamat suveran. Principele nu a dat un răspuns limpede şi a hotărât să consulte mai mulți fruntaşi politici.

Deoarece era de aşteptat ca Vintilă Brătianu să nu accepte invitația de a veni la Palatul Cotroceni, Carol l-a convocat pe Gheorghe Brătianu, aflat la Iaşi. Acesta a sosit în dimineața zilei de 7 iunie în Bucureşti, având mai întâi o discuție cu Vintilă Brătianu. Profesorul avea să mărturisească: "Am avut o convorbire foarte aprigă şi am spus unchiului meu că nu pot refuza o asemenea chemare, că este în interesul său şi al partidului să văd care este rostul acestei chemări". Vintilă Brătianu s-a opus categoric oricărui contact cu Carol, pe care-l considera un "aventurier", dar cum Gheorghe Brătianu a insistat, preşedintele Partidului Național-Liberal a conchis: "Te voi vedea mâine şi te voi judeca după faptele tale"[7].

Gheorghe Brătianu s-a prezentat la Cotroceni, unde Carol a susținut necesitatea ca toate partidele să se strângă în jurul tronului; de asemenea, el şi-a exprimat dorința de a colabora cu Partidul Național-Liberal, sau măcar cu tineretul din acest partid. Carol i-a explicat lui Gheorghe Brătianu că dacă PNL refuza colaborarea, suveranul risca să devină prizonierul Partidului Național-Țărănesc, aflat la guvernare. În timpul discuției "tânărul" liberal s-a declarat de acord cu anularea legilor din 4 ianuarie 1926 şi cu urcarea Principelui pe tron, exprimându-şi speranța că va putea determina Partidul Național-Liberal să meargă pe făgaşul colaborării cu noul rege. După audiență, Gheorghe Brătianu l-a vizitat din nou pe Vintilă Brătianu; revoltat de atitudinea nepotului său, preşedintele Partidului Național-Liberal a refuzat să mai discute cu acesta, dându-l pur şi simplu afară din casă[8].

Întrunit în aceeaşi zi de 7 iunie, Comitetul Executiv al Partidului Național-Liberal a decis să rămână ferm pe linia apărării actului de la 4 ianuarie 1926. La propunerea lui Vintilă Brătianu, Comitetul Executiv a decis excluderea lui Gheorghe Brătianu din partid.

A doua zi, 8 iunie, Adunarea Deputaților şi Senatul au votat anularea legilor din 4 ianuarie 1926, astfel că succesiunea revenea fiului prim-născut al regelui Ferdinand, adică principelui Carol. În cuvântul rostit după depunerea jurământului, regele Carol al II-lea şi-a exprimat hotărârea de a strânge "într-un mănunchi pe toți cei care au voința şi puterea de a colabora pentru propăşirea patriei" şi a adresat un apel tuturor românilor, "fără deosebire de opinie politică, să se strângă în jurul tronului"[9].

[7] *Partidul Național-Liberal şi regele Carol al II-lea. Impresionanta expunere a d-lui prof. Gheorghe I. Brătianu,* în "Mişcarea", 20 iunie 1930.
[8] *Ibidem.*
[9] *Cuvântările M.S. Regelui Carol II,* Bucureşti, 1940, pp. 13-15.

Conducerea Partidului Național-Liberal refuza să recunoască actul restaurației, fapt ce l-a determinat pe Gheorghe Brătianu să facă pasul decisiv pe arena vieții politice. A declarat că "fiul lui Ion I.C. Brătianu nu poate fi exclus din partidul de care-l leagă sângele și tradiția"[10] și a convocat Congresul general pentru a analiza situația creată. Congresul s-a desfășurat în ziua de 15 iunie în sala Frascatti din București. Între participanți s-au aflat fostul prim-ministru Arthur Văitoianu, fostul ministru C. Banu, juriștii Istrate Micescu și Mihai Antonescu, istoricul Constantin C. Giurescu. Delegații l-au ales pe Gheorghe Brătianu în funcția de președinte al Partidului Național-Liberal[11], după care au adresat o telegramă publică regelui Carol al II-lea, prin care-i transmiteau omagiile acestei formațiuni politice.

Pe scena politică a României a apărut Partidul Național-Liberal prezidat de Gheorghe Brătianu, care spera să atragă după sine principalele cadre liberale, astfel încât organizația condusă de Vintilă Brătianu și I.G. Duca să se destrame. Constantin C. Giurescu avea să scrie în memoriile sale: "În Partidul Liberal existau nemulțumiri în mai toate organizațiile, determinate de ambiții și resentimente locale; exista, pe de altă parte, și dorința unei înnoiri împotriva conducerii cu caracter autocrat și împotriva influenței exercitate de cercurile bancare, grupate în jurul Băncii Naționale - care era de fapt o citadelă liberală - a Băncii Românești din București și a sucursalelor sale - care erau, de drept și de fapt, adevărate fortărețe liberale - și a Băncii Comerțului din Craiova, altă fortăreață liberală. Așa încât lui Gheorghe Brătianu i se alăturară toți cei nemulțumiți din organizațiile județene"[12]. Realitatea a dovedit că Gheorghe Brătianu și-a supraevaluat capacitatea de atracție, iar organizația sa a intrat în istorie sub numele de Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu sau Partidul Național-Liberal georgist.

Acest partid căuta să se impună pe scena politică punând accentul pe relațiile sale cu instituția monarhică. În *Apelul către țară* semnat de Gheorghe Brătianu se afirma: "Trebuie să spulberăm orice echivoc. Partidul Național-Liberal, credincios adevăratelor tradiții, trebuie să păşească cu fruntea sus, la lumina zilei şi să reia legăturile normale şi fireşti cu purtătorul Coroanei". Totodată, se aprecia că "restaurarea integrală a valorilor morale și a libertății de gândire este prima condiție a vieții politice a partidului. Credem că e necesară adaptarea programului acestui mare partid de guvernământ la realitățile vieții de astăzi [...] Credem că trebuie să ne întoarcem la adevăratul liberalism, la

[10] *Partidul Național-Liberal şi regele Carol al II-lea*, loc. cit.
[11] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, 1999, p. 223.
[12] Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, București, 2000, p. 192.

descătuşarea energiilor individuale, în concordanţă cu interesele naţionale”[13].

Carol al II-lea privea cu multă simpatie sciziunea produsă în Partidul Naţional-Liberal. Ziarul “Mişcarea”, oficiosul PNL - Gheorghe Brătianu, scria că “suveranul s-a interesat de acţiunea pe care o desăvârşeşte, în cercuri tot mai largi, şeful nostru”. În luna iulie, regele l-a primit pe Gheorghe Brătianu de trei ori, favoare de care nu a beneficiat nici un alt lider politic.

Propaganda acestui partid se baza pe supraevaluarea calităţilor lui Gheorghe Brătianu. Profesorul Constantin C. Giurescu declara la o întrunire publică: “Avem în frunte omul predestinat să fie ctitorul vieţii noi morale româneşti [...] Gheorghe Brătianu e întruchiparea tinereţii generoase urmărind idealul şi nădăjdea de mai bine a unei ţări întregi”[14].

Dar terenul pe care încerca să se afirme Partidul Naţional-Liberal georgist era şubred. După deruta din zilele restauraţiei, “bătrânii” liberali au început să se replieze. La 24 iunie, Gheorghe Tătărescu aprecia că declaraţiile regelui Carol al II-lea, potrivit cărora suveranul va respecta Constituţia ţării, deschideau “perspective noi şi conducerea partidului le va lua, la timp, în serioasă considerare, pentru a conforma atitudinea partidului în faţa acestor perspective”. În ziua de 9 iulie, Regele l-a primit în audienţă pe Vintilă Brătianu, act care marca restabilirea relaţiilor între Coroană şi Partidul Naţional-Liberal. În aceste condiţii, “bătrânii” liberali îi etichetau pe “georgişti” ca fiind nişte fripturişti, ahtiaţi de putere, care căutau să inducă în eroare opinia publică. Principalele cadre ale Partidului Naţional-Liberal au rămas alături de Vintilă Brătianu şi I.G. Duca.

La rândul său, Gheorghe Brătianu şi-a concentrat atenţia spre tinerii intelectuali, mai ales spre profesorii de istorie din generaţia sa. În această direcţie a obţinut un real succes, partidul său fiind susţinut de Scarlat Lambrino, Radu Vulpe, Victor Papacostea, P.P. Panaitescu, Aurelian Sacerdoţeanu, Vasile Christescu. S-au solidarizat cu acţiunea lui Gheorghe Brătianu personalităţi bine cunoscute, ca arhitectul G.M. Cantacuzino, istoricii Ilie Minea, Orest Tafrali, pictorul Octav Băncilă, geografii Simion Mehedinţi şi Vintilă Mihăilescu, filologul Alexandru Rosetti[15]. Aceştia sperau că tânărul preşedinte va reuşi în tentativa sa de a primeni viaţa politică din România şi de a rezolva marile probleme cu care se confrunta populaţia în acei ani de criză economică.

Dar Gheorghe Brătianu nu avea aplombul necesar unui mare lider; fire timidă, necălit în focul luptelor politice, părea mai curând împins de

[13] “Mişcarea”. 22 iunie 1930.
[14] *Apud* Victor Spinei, *op. cit.*, pp. 270-271.
[15] “Mişcarea”, 20 şi 21 iunie 1930.

alții în avanscenă. N. Iorga nota că tânărul George era "fără prestanță personală", lăsându-se condus "de familia mai de aproape, de generalul Văitoianu şi de C.C. Giurescu. Ei au determinat atitudinea de azi a acestui timid, convins că are un mare drept părintesc şi o mare misiune națională"[16].

Atacurile din partea "bătrânilor" liberali au fost deosebit de dure, între cei care i-au contestat lui Gheorghe Brătianu orice merite - nu numai politice, dar şi ştiințifice - numărându-se Victor Iamandi (şeful organizației "bătrânilor" liberali din Iaşi), istoricii Nicolae Bănescu şi Alexandru Lapedatu, precum şi unii membri ai familiei Brătianu - Ion Pillat (fiul uneia din surorile lui Ion I.C. Brătianu) şi Alexandru Alimănişteanu (cumnatul lui Ion I.C. Brătianu).

Evoluția relațiilor lui Gheorghe Brătianu cu Carol al II-lea

Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu îşi făcea loc cu greu pe scena politică a României. Vintilă Brătianu şi mai ales I.G. Duca au reuşit să umple rapid golurile produse în organizațiile județene, în care unii fruntaşi trecuseră la georgişti; numai la Iaşi aderenții profesorului erau mai numeroşi, dar nu mai influenți, decât cei conduşi de Victor Iamandi.

În ultimă instanță, Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu se baza pe sprijinul şi încurajarea Regelui. Dar, odată cu venirea Elenei Lupescu în țară la 12 august 1930, s-a constituit camarila regală, care urmărea să conducă din umbră societatea românească. În aceste condiții, Gheorghe Brătianu a devenit mult mai rezervat în relațiile cu Suveranul, pronunțându-se pentru respectarea regimului democratic stabilit prin Constituția din 1923.

La 22 decembrie 1930, a încetat subit din viață Vintilă Brătianu, iar în funcția de preşedinte al Partidului Național-Liberal a fost desemnat I.G. Duca. Cu prilejul alegerii sale, I.G. Duca a făcut declarații categorice: "Partidul Național-Liberal stă hotărât astăzi ca întotdeauna în slujba țării şi în slujba Coroanei [...] Călăuzit de aceste sentimente, el înțelege să ajute din toate puterile lui pe M.S. Regele Carol al II-lea în greaua şi înalta sa misiune"[17]. Politician abil, I.G. Duca a urmărit să câştige încrederea Regelui; el a acceptat să susțină guvernul Iorga (constituit la 18 aprilie 1931) în alegerile parlamentare. În acest scop, a fost încheiat un cartel electoral, prin care liberalii candidau pe listele Uniunii Naționale.

În aceste condiții, Gheorghe Brătianu a declanşat o amplă campanie împotriva lui I.G. Duca. În *Manifestul către țară* el afirma:

[16] N. Iorga, *Memorii*, voi. VII, Bucureşti, 1939, p. 147; "Universul", 30 decembrie 1930.
[17] "Universul", 30 decembrie 1930.

“Alții, care totuşi îşi mai zic liberali, au primit pomana pe care le-a hărăzit-o guvernul. Ei şi-au azvârlit steagul, şi-au părăsit programul şi şi-au renegat ființa. O conducere întreagă i-a adus în starea aceasta de ruşine şi de umilință. Sufletul acestora care se resemnează dintr-un simțământ de disciplină rău înțeleasă e plin de amărăciune. Atâtea decenii de luptă şi de izbândă sunt astăzi întunecate prin această părăsire a unei mari tradiții de mândrie şi demnitate. În fața acestei dezertări de la datorie a unei conduceri învinse fără a fi luptat, noi stăm neclintiți, străjeri ai neamului, ai cinstei şi ai demnității Partidului Național-Liberal. Dăm lupta cu bărbăție şi cu încredere. Trecând peste interesele personale şi chiar de partid, voim să primim, fără a ne dezonora, botezul alegerilor generale”[18].

Dincolo de orice considerații ideologice, este cert că I.G. Duca a făcut o mişcare tactică inteligentă, urmărind mai multe obiective: să limiteze spărtura produsă prin sciziunea lui Gheorghe Brătianu (care apărea ca “omul regelui”), să impună partidul său în centrul atenției publice şi să-l apropie de suveran şi astfel de putere.

Rezultatele înregistrate în alegeri au fost dezamăgitoare pentru Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu: 12 locuri în Adunarea Deputaților, în timp ce liberalii “ducişti”, incluşi pe listele Uniunii Naționale, au obținut 71 mandate. Partidul se afirma greu pe scena politică.

Concentrându-se excesiv de mult asupra relațiilor cu Regele şi atacurilor împotriva lui I.G. Duca, Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu a acordat prea puțină atenție problemelor concrete cu care se confrunta România. Abia în noiembrie 1931, deci la aproape un an şi jumătate de la înființare, a adoptat un program mai cuprinzător. Acesta viza descentralizarea administrativă, combaterea abuzurilor, micşorarea impozitelor, creşterea producției agricole, favorizarea industriilor de export, unificarea asigurărilor sociale, construirea de locuințe ieftine pentru muncitori, perfecționarea învățământului ş.a. Dar asemenea deziderate erau înscrise şi în programele altor partide din România, astfel că ele nu au atras în mod deosebit atenția electoratului. Dovadă este faptul că în alegerile parlamentare din iulie 1932 Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu a obținut 6,53% din totalul voturilor şi 14 deputați. În aceste alegeri, Partidul Național-Liberal condus de I.G. Duca a câştigat 13,63% din voturi, revenindu-i 28 de locuri în Adunarea Deputaților, adică dublu față de georgişti[19]. În mod cert, încercarea lui Gheorghe Brătianu de a atrage de partea sa majoritatea organizațiilor şi cadrelor

[18] “Mişcarea”, 30 mai 1931.
[19] “Monitorul oficial”, nr. 173/26 iulie 1932 şi nr. 176 /29 iulie 1932.

liberale a eşuat. La rândul său, regele Carol al II-lea se declara "complet deziluzionat" de activitatea lui Gheorghe Brătianu[20].

"Momentul adevărului" s-a consumat la 14 noiembrie 1933, când Suveranul l-a numit în funcția de președinte al Consiliului de Miniştri pe I.G. Duca. Reacția lui Gheorghe Brătianu a fost extrem de dură. El aprecia că guvernul Duca "nu reprezintă o cârmuire național-liberală; este cel mult vorba de guvernul unei camarile care înstrăinează pe Rege de năzuințele şi nădejdile acestei națiuni, de un guvern al robirii economice şi al ameninţării străine"[21].

În campania electorală din noiembrie-decembrie 1933 s-au confruntat direct cele două partide liberale: Partidul Național-Liberal condus de I.G. Duca se afla la putere, în timp ce Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu rămăsese în opoziție. Comparativ cu situația din iunie 1930, rolurile se schimbaseră: I.G. Duca supralicita încrederea de care se bucura din partea Regelui, în timp ce Gheorghe Brătianu afirma că suveranul nu-şi îndeplinea rolul constituțional, deciziile sale fiind influențate de forțe oculte. La o întrunire electorală, el declara: "Nu vom dezarma până nu vom da Coroanei întreaga ei putere de a hotărî şi întreaga ei libertate de a alege. Nu vom dezarma până nu vom smulge din rădăcini buruienele care înăbuşe scaunul domnesc al țării"[22]. Era un vocabular aproape identic cu cel al lui Iuliu Maniu, care devenise cel mai înverşunat adversar al camarilei şi al tendințelor autoritare ale regelui Carol al II-lea.

La 9 decembrie 1933, guvernul Duca a dizolvat Legiunea Arhanghelul Mihail (Garda de Fier), care nu a mai putut participa la alegeri. Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu, ca şi celelalte partide din opoziție, a criticat această decizie, socotind-o "samavolnică". Ziarul "Mişcarea" scria: "În legile noastre există toate mijloacele de a pune ordinea publică în afară de posibilitatea oricărei tulburări", astfel că nu era nevoie de acel Jurnal al Consiliului de Miniştri, pe care-l considera "provocator, brutal şi dictatorial"[23]. Interesant este că în circulara din 10 decembrie 1933, Corneliu Zelea-Codreanu cerea legionarilor să voteze în Transilvania pentru Iuliu Maniu şi în celelalte teritorii pentru Gheorghe Brătianu, iar unde candida mareşalul Averescu pentru acesta personal. Căpitanul ținea să precizeze: "Cu aceşti oameni nu m-am întâlnit, n-am vorbit, nu mi-au cerut acest lucru şi nici nu le-am promis. Ordinul pe care vi-l dau este de la mine"[24]. El pornea de la faptul că cei trei lideri politici

[20] Valeriu Râpeanu, *Cultură şi istorie. N. Iorga - Gheorghe I. Brătianu.* Bucureşti, 1981, p. 146.
[21] "Mişcarea", 16 noiembrie 1933.
[22] *Declarațiile domnului Gh. Brătianu la Iaşi*, în ibidem, 5 decembrie 1933.
[23] "Mişcarea", 12 decembrie 1933.
[24] "Cuvântul", 25 decembrie 1933.

se manifestaseră ferm împotriva camarilei regale şi a actului de dizolvarea a Mişcării Legionare.

Alegerile au fost câştigate, conform tradiției, de partidul aflat la putere, care a întrunit 50,99% din voturi şi 300 mandate, în timp ce Partidul Național-Liberal - Gheorghe Brătianu a obținut 4,96% din sufragii şi 10 locuri în Adunarea Deputaților[25].

La 29 decembrie 1933, I.G. Duca a fost asasinat de legionari pe peronul gării din Sinaia. Gheorghe Brătianu a condamnat acest act; el a trimis o telegramă de condoleanțe doamnei Nadia Duca şi a exprimat cuvinte de apreciere pentru cel dispărut. În şedința Adunării Deputaților din 1 februarie 1934, el declara: "Profunde deosebiri de vederi ne-au despărțit în anii din urmă, dar oricare ar fi aceste deosebiri şi oricare pasiune inerentă luptei politice, astăzi, când el este dincolo de orice patimă, ne simțim îndurerați, atât de tragicul lui destin, cât şi de pierderea pe care viața noastră publică a încercat-o [...] Suntem între aceia care, fără reticențe şi fără nici un calcul politic, repudiază violența împotriva oricui s-ar exercita, a celor mari ca şi a celor mici. Respectul vieții omului, pe orice treaptă socială s-ar găsi el, stă la temelia credinței noastre, alături de respectul legilor şi al libertăților".

În fruntea Partidului Național-Liberal a fost ales, la 4 ianuarie 1934, Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, unchiul lui Gheorghe Brătianu. Preşedinția Consiliului de Miniştri a fost încredințată de Carol al II-lea lui Gheorghe Tătărescu, exponent al "tinerilor" liberali. Între şeful partidului şi şeful guvernului aveau să se manifeste permanente fricțiuni, generate mai ales de faptul că Tătărescu a devenit executorul fidel al sugestiilor primite din partea Regelui, ocolind forurile de decizie ale Partidului Național-Liberal. Pe acest fond, s-a înregistrat o diminuare treptată a tensiunilor între cele două partide liberale, conturându-se perspectiva fuziunii lor în vederea apărării regimului parlamentar-constituțional, amenințat pe de o parte de extrema dreaptă, iar pe de altă parte de Carol al II-lea şi camarila sa.

Gheorghe Brătianu şi politica externă a României

Un domeniu în care Gheorghe Brătianu a adoptat o atitudine diferită de cea a guvernului Tătărescu şi a regelui Carol al II-lea a fost cel al politicii externe. În anii 1934-1936 România promova - prin ministrul său de Externe, Nicolae Titulescu - politica de securitate colectivă, sperând ca astfel să împiedice acțiunea statelor revizioniste. Gheorghe Brătianu şi-a manifestat neîncrederea într-o asemenea politică, sesizând

[25] "Monitorul oficial", nr. 300 /29 decembrie 1933 şi nr. 301 /30 decembrie 1933.

faptul că cele două mari state democratice - Franța şi Marea Britanie - promovau o politică de concesii față de Germania şi Italia, chiar dacă astfel se încălcau tratatele de pace semnate în 1919-1920.

La 5 octombrie şi 26 noiembrie 1935, Gheorghe Brătianu a adresat în Adunarea Deputaților interpelări în legătură cu negocierile româno-sovietice privind încheierea unui pact de asistență mutuală. El aprecia că un asemenea pact era neavenit şi chiar periculos pentru România, din cel puțin trei motive: 1) Uniunea Sovietică nu recunoştea Unirea Basarabiei cu România şi făcuse repetate declarații că atunci când "slăbiciunea ei militară va fi de domeniul trecutului" va recupera teritoriul dintre Prut şi Nistru; 2) pericolul ca trupele sovietice odată intrate pe teritoriul României să nu se mai retragă, țara noastră neavând forța materială pentru a le impune plecarea; 3) pericolul extinderii bolşevismului, susținut de Internaționala a III-a Comunistă, cu sediul la Moscova. În răspunsul său, dat la 13 decembrie 1935, Nicolae Titulescu a declarat că nu aveau loc negocieri pentru semnarea unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, dar că România accepta garantarea integrității sale teritoriale, indiferent din partea cui ar veni.

Tratativele româno-sovietice s-au desfăşurat în cel mai strict secret, iar la 14 iulie 1936 Nicolae Titulescu a ajuns la un acord cu Maksim Litvinov, parafându-se proiectul pactului de asistență mutuală între cele două state. Dar, în timp ce ministrul român de Externe avea împuterniciri din partea guvernului de la Bucureşti să semneze pactul, omologul său sovietic nu era abilitat în acest sens, tratatul urmând să fie definitivat şi semnat în toamnă.

Dintr-o multitudine de motive - între care eşuarea politicii de securitate colectivă, dorința regelui Carol al II-lea de a prelua în mâinile sale conducerea politicii externe a României - Nicolae Titulescu a fost înlăturat din guvern la 29 august 1936. Deşi suveranul, premierul Gheorghe Tătărescu şi noul ministru de Externe, Victor Antonescu, declarau că politica României nu se va schimba, era limpede că înlocuirea lui Nicolae Titulescu nu era rezultatul unei simple remanieri guvernamentale, vizând omogenizarea cabinetului, aşa cum se explicase în mod oficial.

Pe de altă parte, Gheorghe Brătianu cerea abordarea cu realism a situației internaționale, caracterizată prin puternica ascensiune a Germaniei şi prin politica defensivă promovată de Franța şi Marea Britanie. El aprecia că România se afla între două blocuri revizioniste, reprezentate de Uniunea Sovietică în Est şi de Germania în Vest. O alianță cu Moscova nu era posibilă, datorită problemei Basarabiei, dar o apropiere de Berlin putea avea sorți de izbândă, deoarece acesta nu avea litigii teritoriale cu Bucureştii. Gheorghe Brătianu considera că Reich-ul

avea nevoie de petrolul şi cerealele României, astfel că putea fi convins să nu susţină pretenţiile revizioniste ale Ungariei, care urmărea anexarea Transilvaniei.

La rândul său, Germania era extrem de ostilă politicii de securitate colectivă, pe care o aprecia ca urmărind "încercuirea" ei, fapt pe care Adolf Hitler nu-l putea accepta. În anii 1935-1936, tocmai pentru a evita participarea României la această încercuire, susţinută de Franţa, Führer-ul era dispus să-i dea acesteia anumite garanţii de securitate.

Pe acest fond a avut loc la Berlin în ziua de 16 noiembrie 1936 întâlnirea între cancelarul Adolf Hitler şi Gheorghe Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal georgist. El a cerut audienţă prin Legaţia României în Germania pentru ziua de 15 noiembrie, dar Adolf Hitler i-a transmis că dorea să-l primească a doua zi, pentru o discuţie mai lungă[26]. Gheorghe Brătianu a fost primit de Führer în Cancelaria Reich-ului, în prezenţa secretarului de Stat Meissner, care a luat note, pentru a fi păstrate în Arhiva Cancelariei. Discuţia a durat mai mult de o oră şi jumătate; deşi avea un caracter particular, ea a avut o importanţă deosebită pentru istoria relaţiilor româno-germane[27].

Încă de la început, Gheorghe Brătianu a declarat că politica externă a României se putea rezuma în următoarele puncte: "1) Barieră împotriva comunismului. România trebuie să-şi reia, ca mai înainte, misiunea la Nistru şi la Marea Neagră. 2) Nu voim să fim drum de trecere, nici câmp de bătaie". El a explicat că în cazul unui război germano-rus, o Românie neutră era mai importantă pentru Germania decât una aliată, care ar prezenta greutăţi de prelungire a frontului. Această situaţie nu ar impune ruperea legăturilor cu Franţa, cu care România avea un tratat de prietenie, dar ar demonstra că ţara sa nu se subordona unui pact fie sovietic, fie francez, fie cehoslovac. "3) Relaţii economice strânse cu Germania, fapt care ar contribui la dezvoltarea normală a economiei româneşti". Totodată, Gheorghe Brătianu şi-a exprimat îngrijorarea faţă de declaraţiile făcute în ziua de 1 noiembrie 1936 la Milano de Benitto Mussolini, prin care ducele cerea "să se facă dreptate Ungariei mutilate".

Adolf Hitler a început prin a preciza: "Natural, nu se poate cere nici unui popor, nici unui stat, nici unui partid să renunţe la un teritoriu". El a semnalat faptul că în "Völkischer Beobachter", oficiosul Partidului Naţional-Socialist, apăruse un articol semnat de Alfred Rosenberg, scris după indicaţiile lui, în care se menţiona că cererile revizioniste ale Ungariei nu priveau Germania. În opinia Führer-ului, problema centrală

[26] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, voi. I, Bucureşti, 1999, p. 17.
[27] *Nota lui Gheorghe Brătianu asupra convorbirii avute cu Adolf Hitler*, în Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, Bucureşti, 1999, pp. 13-16.

era lupta împotriva bolşevismului, fapt ce nu era îndeajuns înțeles în Apus, mai ales în Franța şi Marea Britanie; prin politica sa, Germania se apăra pe sine dar şi întreaga Europă de acest pericol.

Adolf Hitler a apreciat că trebuiau luate în considerare realitățile: Ungaria avea revendicări teritoriale pe seama Cehoslovaciei, Iugoslaviei şi României, dar problema esențială era aceea a stăvilirii expansiunii comunismului. România ar trebui să caute sprijin la statele care duceau o asemenea politică: "Dacă România s-ar elibera de tendințele influenței bolşeviste şi ar avea cu Germania relații economice mai bune, aşa cum a făcut Iugoslavia", atunci "*interesul Germaniei ar spori să vadă în acest colț al Europei o Românie independentă şi puternică*".

Declarația i s-a părut lui Gheorghe Brătianu extrem de importantă şi de aceea l-a întrebat pe Adolf Hitler dacă putea comunica regelui Carol al II-lea şi factorilor de răspundere din România conținutul acestei convorbiri, pe care a sintetizat-o astfel: "*Dacă am înțeles bine gândul D-voastră, domnule cancelar, ar fi deci posibil ca, dacă politica României se desface de influența sovietică şi dacă se realizează mai bune legături economice cu Germania, să găsim acelaşi sprijin, pe care Iugoslavia l-a căpătat, împotriva revendicărilor revizioniste ungureşti*". Führer-ul a răspuns: "*Da, acelaşi lucru se poate face pentru România. Aş merge în cazul acesta foarte departe şi aş spune-o în mod public şi oficial, la Roma şi la Budapesta, şi mai cu seamă la Budapesta. Când Germania a făcut sacrificiile pe care şi le-a impus, şi alte țări trebuie să înțeleagă această situație în interesul general european*". Adolf Hitler l-a autorizat pe Gheorghe Brătianu să comunice Regelui şi tuturor oamenilor de răspundere din România punctul său de vedere.

După audiență, Gheorghe Brătianu l-a informat pe Ilcuş, ataşatul de presă, asupra discuției avute, deoarece în acel moment Nicolae Petrescu-Comnen, ministrul României la Berlin, se afla în țară. Ilcuş a dorit să se informeze şi "dintr-o a doua sursă", drept care a avut o discuție cu Meissner. Acesta i-a spus: "Hitler a rugat pe Brătianu să comunice Regelui că nu are nici cea mai mică intenție să susțină Ungaria în acțiunea ei revizionistă [...] Te rog să spui Regelui că suntem nu numai gata să garantăm fruntariile actuale ale României, dar şi să sprijinim prin toate puterile noastre revendicările pe care le-ați mai avea de valorificat dincolo de granițele ei. Nu cerem în schimb României să-şi părăsească alianțele sale, nici cu Polonia, nici cu Mica înțelegere, nici cu Franța. Toate aceste alianțe nu ne supără nicidecum [...] Tot ce vă cerem e să nu adoptați o atitudine şi o politică ostilă Germaniei. Ne mulțumim cu atât, şi suntem gata să ne înțelegem pe terenul economic"[28].

[28] Constantin Argetoianu, *op. cit.,* pp. 17-18.

Ilcuş l-a informat pe Nicolae Petrescu-Comnen îndată ce s-a întors la post. Declarațiile lui Adolf Hitler i s-au părut ministrului român la Berlin "extraordinare", drept care i-a cerut lui Meissner o întâlnire. Cei doi au luat masa împreună: "Meissner i-a repetat atunci cuvânt cu cuvânt declarațiile făcute de Führer lui Gheorghe Brătianu. Cuvintele reproduse de Meissner au fost identice cu cele raportate de Brătianu"[29]. A doua zi Comnen l-a vizitat pe Hermann Göring; acesta a scos din sertar o hârtie, pe care a urmărit-o cu ochii (avea, probabil, protocolul lui Meissner), a repetat lui Comnen toate declarațiile făcute de Führer lui Brătianu. Observând mirarea de pe fața ministrului român, Hermann Göring a replicat: "Nu mă crezi? Vrei să auzi cuvintele pe care ți le-am spus din gura lui Hitler? Uite, iau telefonul şi mâine, azi chiar, poți să-l vezi". Nicolae Petrescu-Comnen a declarat că nu punea la îndoială spusele "domnului Prim-ministru", că îi ajungeau cuvintele acestuia[30]. Evident, reprezentantul diplomatic al României la Berlin a informat Ministerul de Externe de la Bucureşti asupra acestei conversații.

Guvernul român nu numai că nu a căutat să profite de declarațiile lui Adolf Hitler, dar s-a complăcut într-o totală rezervă. Abia după două săptămâni, Victor Antonescu i-a transmis lui Nicolae Petrescu-Comnen că "atitudinea reprezentantului Germaniei la Bucureşti nu se încadra cu îndrumările schițate de Führer lui Brătianu şi de Göring lui Comnen", astfel că România rămânea "fără şovăire credincioasă alianțelor şi politicii ei"[31].

Într-o discuție avută cu Nicolae Petrescu-Comnen, la 3 decembrie 1936[32], Hermann Göring a afirmat că era autorizat de Adolf Hitler să facă oficial următoarele declarații: "Dorim a ajunge cu Domniile voastre la aceleaşi relațiuni ca şi cu Iugoslavia. Cu aceasta, avem azi un aranjament stabilit, lămurit. Ceea ce cerem de la dvs. este să ne asigurăm că nu sunteți şi nu vă veți angaja în nici un fel (de combinațiuni) împotriva Germaniei". În schimb, Reich-ul se angaja să dea "o garanție formală de stat" pentru integritatea teritorială a României, avantaje economice, să contribuie la întărirea militară a acesteia, inclusiv prin livrarea "celor mai bune şi mai secrete arme". Hermann Göring a apreciat că Germania nu era împotriva alianțelor pe care le avea România, că "se bucura" de îmbunătățirea relațiilor acesteia cu Polonia, că dorea ca Mica Înțelegere să-şi mențină caracterul inițial, îndreptat împotriva revizionismului maghiar, că alianța româno-franceză, nefiind îndreptată împotriva

[29] *Ibidem,* p. 18.
[m] *Ibidem,* p. 19.
[31] *Ibidem.*
[32] Pe larg, Ioan Chiper, *România şi Germania nazistă,* Bucureşti, 2000, pp. 211-212.

Germaniei, nu constituia o dificultate. El a mai precizat că Reich-ul nu cerea României să ia atitudine împotriva Uniunii Sovietice.

Guvernanții de la Bucureşti nu au făcut pasul necesar pentru a aprofunda relațiile cu Germania; ei erau preocupați de menținerea şi consolidarea alianțelor cu Cehoslovacia şi Franța şi nu erau dispuşi să facă nici un gest care ar fi putut fi interpretat ca o abatere de la politica externă tradițională.

Evident, Germania urmărea scopuri politice proprii, în primul rând slăbirea Franței, dar nu mai puțin adevărat este că şi România ar fi trebuit să-şi urmărească mai atent interesele. Nu ştim "ce s-ar fi întâmplat dacă" România se apropia de Germania, aşa cum preconiza Gheorghe Brătianu în 1935-1937, dar ceea ce ştim cu certitudine este că politica "principială", dar lipsită de pragmatism, a guvernanților de la Bucureşti s-a dovedit a fi ineficientă.

Pentru apărarea regimului democratic, împotriva regimurilor autoritare

În lupta împotriva camarilei regale, Gheorghe Brătianu s-a situat pe aceeaşi platformă cu alți lideri politici, în primul rând Alexandru Averescu, Iuliu Maniu şi Grigore Filipescu. Au existat şi unele tentative de realizare a unui "front constituțional": la 11 mai 1934 a fost publicat un comunicat semnat de Alexandru Averescu şi Gheorghe Brătianu, în care se arăta că Partidul Poporului şi Partidul Național-Liberal, luând în considerare "evenimentele politice din ultimul timp şi posibilitatea unor împrejurări grave ce se pot ivi în viața noastră politică"[33], se angajau să colaboreze strâns în vederea unor hotărâri comune pentru a împiedica modificarea Constituției din 1923.

Pe de altă parte, camarila regală a inițiat o amplă acțiune vizând scindarea partidelor politice democratice. În acest cadru se înscriu şi manevrele prin care se urmărea "destabilizarea" partidului condus de Gheorghe Brătianu. Unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi, Constantin C. Giurescu, ajunsese la concluzia că Gheorghe Brătianu "avea reale însuşiri de cărturar, dar sub raport politic s-a dovedit a fi departe de părintele său" Ion I.C. Brătianu, predominând la el "elementul negativ"[34]. În februarie 1935, Ion Sân-Giorgiu - unul dintre informatorii lui Carol al II-lea - scria: "Țin să aduc la cunoştința Majestății Voastre că poate conta pe loialitatea integrală a lui Giurescu şi a grupului său. Între Brătianu şi Giurescu prăpastia se sapă tot mai mult. Giurescu a intervenit

[33] "Îndreptarea", 11 mai 1934.
[34] Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, p. 215.

recent pe lângă Brătianu, cerându-i răspicat să atenueze atacurile la adresa Coroanei şi ameninţând cu plecarea”[35].

Un obiectiv important al camarilei regale a fost împiedicarea eventualei fuziuni între cele două partide liberale. La sugestia Regelui, “tinerii” liberali s-au opus cu îndârjire unei asemenea perspective, astfel că Gheorghe Brătianu şi Constantin I.C. Brătianu au convenit ca o hotărâre să fie luată după alegerile parlamentare.

Pe fondul nemulţumirilor produse de amestecul camarilei în viaţa politică a ţării şi de tendinţele autoritare ale Regelui, în anii 1936-1937 s-au înregistrat noi încercări de coalizare a forţelor ostile regelui Carol al II-lea şi camarilei sale, de formare a unui “front constituţional”, în care s-a implicat şi Gheorghe Brătianu. În această luptă s-a angajat şi Corneliu Zelea-Codreanu, din februarie 1937, când a rupt orice relaţii cu suveranul. Mai mult, şeful Mişcării Legionare le-a propus lui Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu încheierea unei alianţe între PNŢ, PNL - Gheorghe Brătianu şi Mişcarea Legionară; cei doi oameni politici s-au declarat de acord, urmând ca aceasta să fie oficializată după schimbarea de guvern, care urma să aibă loc în toamnă.

În decembrie 1937 expirau cei patru ani de existenţă a Adunării Deputaţilor şi Senatului, astfel că - potrivit obiceiului - urma să se formeze un nou guvern care să organizeze alegeri parlamentare. Spre surprinderea generală, la 17 noiembrie Regele a reînnoit mandatul acordat lui Gheorghe Tătărescu, fapt ce demonstra hotărârea sa de a continua procesul de subordonare a executivului ţelurilor sale politice.

Pentru a împiedica un eventual succes al cabinetului Tătărescu în alegeri, Gheorghe Brătianu a decis să semneze, la 25 noiembrie, împreună cu Iuliu Maniu şi Corneliu Zelea-Codreanu, un “pact de neagresiune”. Potrivit documentului încheiat, Partidul Naţional-Ţărănesc, Mişcarea Legionară şi Partidul Naţional-Liberal - Gheorghe Brătianu se angajau să apere “libertatea şi corectitudinea alegerilor”, să “înconjoare” actele şi limbajul de violenţă şi de denigrare, ceea ce nu împiedica “afirmarea ideologiei proprii şi discuţia de bună credinţă”[36]. Acest pact - mai ales alianţa dintre Iuliu Maniu şi Corneliu Zelea-Codreanu - a produs derută în rândul cetăţenilor, dar, în acelaşi timp, a contribuit la desfăşurarea campaniei electorale fără obişnuitele violenţe guvernamentale.

Partidul Naţional-Liberal, de fapt gruparea Tătărescu, a obţinut 35,92% din totalul voturilor, deci mai puţin de 40%, care i-ar fi îngăduit să beneficieze de prima electorală şi constituirea unei majorităţi parlamentare. Partidul Naţional-Liberal - Gheorghe Brătianu a câştigat

[35] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond Casa Regală, dos. 6/1935, f. 10.
[36] “Dreptatea”, 26 noiembrie 1937.

3,89% din totalul voturilor şi 16 locuri în Adunarea Deputaților[37], fapt ce arata că acest partid nu reuşise să se impună ca o forță puternică pe scena politică a României. Regele a profitat de rezultatul nedecis al alegerilor şi l-a numit în fruntea guvernului pe Octavian Goga, al cărui Partid Național-Creştin obținuse 9,15% din totalul voturilor.

Ascensiunea extremei drepte, în primul rând a Mişcării Legionare, care obținuse 15,58% din totalul voturilor, a alertat forțele politice democratice. Pe acest fond, la 10 ianuarie 1938 s-a realizat fuziunea celor două partide liberale. În urma fuziunii, Gheorghe Brătianu a fost ales vicepreşedintele Partidului Național-Liberal, post nou creat. Astfel se diminua poziția lui Gheorghe Tătărescu (secretarul general al formațiunii), considerat a fi principalul vinovat pentru pierderea alegerilor parlamentare şi pentru deficiențele din timpul guvernării sale.

În luna ianuarie şi la începutul lui februarie 1938, Gheorghe Brătianu a avut discuții cu Alexandru Averescu, Grigore Iunian şi Iuliu Maniu în vederea constituirii unui "bloc constituțional", care să asigure menținerea regimului democratic. Aceste convorbiri nu s-au finalizat până la 10 februarie 1938, când regele Carol al II-lea a recurs la o lovitură de stat, în urma căreia a suspendat Constituția din 1923 şi a instaurat regimul de autoritate monarhică. În ziua de 27 februarie 1938 a fost promulgată o nouă lege fundamentală, iar la 30 martie toate partidele politice erau dizolvate.

În noul context istoric, Gheorghe Brătianu şi-a continuat activitatea politică în conducerea Partidului Național-Liberal, dar în limite mult mai restrânse, pentru a nu provoca reacția autorităților. El l-a secondat pe Constantin I.C. Brătianu în toate manifestările publice şi a contribuit la elaborarea unor memorii pe care preşedintele partidului le trimitea regelui, uneori singur, alteori împreună cu Iuliu Maniu, protestând împotriva politicii "dictatoriale" a regimului, care punea în pericol existența statului român.

Politica externă promovată de Carol al II-lea a fost profund afectată de atitudinea Franței şi Marii Britanii, care au adoptat o politică de conciliere cu Germania; această politică a culminat cu acordul de la München din 29 septembrie 1938, prin care integritatea teritorială a Cehoslovaciei a fost sacrificată. În acest context, regele Carol al II-lea i-a solicitat lui Gheorghe Brătianu să meargă în Germania pentru a sonda care era atitudinea conducătorilor Reich-ului față de România. Vizita s-a desfăşurat în zilele de 2-12 noiembrie, principalul lider de la Berlin cu care Gheorghe Brătianu a discutat fiind Hermann Göring, care l-a asigurat că "Germania nu şi-a schimbat poziția față de pretențiile revizioniste ale

[37] "Monitorul oficial", nr. 301 /30 decembrie 1937 şi nr. 4 /5 ianuarie 1938.

Ungariei”[38]. În fapt, Gheorghe Brătianu avea misiunea de a pregăti vizita regelui Carol al II-lea în Germania şi întâlnirea acestuia cu Adolf Hitler, care avea să aibă loc în ziua de 24 noiembrie 1938. De această dată, Führer-ul nu mai era dispus să ofere garanţii de securitate României. La 23 august 1939 a fost semnat pactul Molotov-Ribbentrop, prin care Germania şi Uniunea Sovietică şi-au împărţit sferele de influenţă în spaţiul cuprins între Marea Baltică şi Marea Neagră.

În urma notelor ultimative din 26 şi 27 iunie 1940 adresate guvernului român, URSS a anexat Basarabia şi Nordul Bucovinei. După această catastrofă naţională, Carol al II-lea a decis ca România să adere la Axa Roma-Berlin, în speranţa că va evita noi pierderi teritoriale. În fapt, se trecea la aplicarea orientării preconizate de Gheorghe Brătianu în anii 1935-1936. Era însă prea târziu, iar Hitler nu credea în sinceritatea acestei schimbări de optică din partea lui Carol al II-lea.

A urmat Dictatul de la Viena, din 30 august 1940, prin care România a fost nevoită să cedeze Ungariei partea de nord-est a Transilvaniei. La Consiliul de Coroană din noaptea de 30/31 august a fost invitat şi Gheorghe Brătianu, care s-a pronunţat ferm împotriva cedării teritoriale. El a spus: “*Ştiu că suntem în cea mai grea situaţie a ţării şi în cea mai tragică clipă a istoriei noastre. Cunosc alternativa care s-a pus ieri noapte şi nu este greu de prevăzut că, dacă se alegea alternativa rezistenţei, aveam în faţă zdrobirea; dar s-a ales cealaltă, şi tare aş vrea să fiu rău profet, pentru că mă tem că ne aşteaptă prăbuşirea, prăbuşirea prin demoralizare, neputinţă şi anarhie. Eu nu vreau nici să îngreunez aceste dezbateri şi nici să fac procesul trecutului, deşi odată va fi făcut; dacă nu-l vom face noi, alţii îl vor face, dar ţin să amintesc un lucru: am luptat pentru o anumită politică, în afară de ceea ce era în ultimii ani. Ţin să spun că dacă am luptat pentru această politică, am luptat pentru că aveam nădăjdea şi convingerea - şi eu am făcut chiar declaraţii în această privinţă -, că prin această politică puteam păstra graniţele ţării. Dacă amintesc acest lucru este că aceasta mă îndreptăţeşte cu atât mai mult să afirm astăzi, când d-l Romalo, ministrul nostru de la Berlin, spunea că la Viena am fost ameninţaţi cu duşmănia Reich-ului, să spun că prefer duşmănia Reich-ului, decât disprețul Reich-ului, pe care mă tem că îl avem cu prisosinţă astăzi*”[39].

Acceptarea Dictatului de la Viena a dus la prăbuşirea regimului instaurat de Carol al II-lea la 10 februarie 1938. În ziua de 5 septembrie 1940, Regele a încredinţat puterea generalului Ion Antonescu, iar la 6

[38] Andreas Hilgruber, *Hitler, regele Carol şi mareşalul Antonescu. Relaţiile româno-germane. 1938-1944.* Bucureşti, 1994, p. 59.
[39] *Apud* Ioan Scurtu, *Un episod dramatic din istoria României. 30 august 1940.* Bucureşti. 1990. pp. 137-138.

septembrie a fost nevoit să abdice. În timpul negocierilor pentru formarea noului guvern, pe care generalul Ion Antonescu le-a avut cu Constantin I.C. Brătianu şi Iuliu Maniu, s-a avansat ideea ca Gheorghe Brătianu să ocupe funcția de ministru de Externe. Dar negocierile au eşuat, astfel că generalul Antonescu a constituit un cabinet sprijinit de Mişcarea Legionară.

În timpul regimului antonesciano-legionar Gheorghe Brătianu a privit cu îngrijorare escaladarea actelor de violență. Aflând de asasinarea lui N. Iorga la 27 noiembrie 1940, el a cerut studenților săi să păstreze un moment de reculegere; față de refuzul câtorva de a da curs acestei solicitări, Gheorghe Brătianu nu a ezitat să le ceară părăsirea sălii, deoarece "au dat mâna cu asasinii"[40].

După înfrângerea rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, Gheorghe Brătianu a semnat, alături de Alexandru Marcu (decan), Ion Andrieşescu, Alexandru Busoiceanu, Nicolae Cartojan, Ştefan Ciobanu, Constantin C. Giurescu, Dumitru Caracostea, V. Grecu, N. Herescu, Scarlat Lambrino, Gh. Oprescu, Al. Rosetti, T. Sauciuc-Săveanu, Tudor Vianu, Dimitrie Gusti, Ion Nistor şi alți profesori de la Facultatea de Litere şi Filosofie o scrisoare adresată generalului Antonescu, prin care-l rugau să primească "omagiul lor împreună cu cele mai calde urări pentru scumpa noastră patrie"[41].

După eliminarea legionarilor de la putere, generalul Antonescu i-a oferit din nou lui Gheorghe Brătianu conducerea Ministerului de Externe. Dar concepția autoritară a lui Antonescu şi cea democratică a lui Gheorghe Brătianu nu puteau fi reconciliate. De aceea, el a declinat oferta. De asemenea, a refuzat şi solicitarea de a face parte din cabinetul de "uniune națională" preconizat în iunie 1941 în perspectiva angajării României în războiul alături de Germania, pentru recuperarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei.

În timpul războiului Gheorghe Brătianu a fost mobilizat la Armata a III-a, unde a fost folosit ca translator de limba germană. De asemenea, a ținut lecții în fața studenților de la Universitatea Militară din zona de operații, astfel încât aceştia - pe baza unui ordin al mareşalului Antonescu - să se poată prezenta la examenele pentru promovarea anilor de studii. Consecvent crezului său moral, Gheorghe Brătianu a publicat mai multe lucrări de istorie, în care a argumentat apartenența Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei la România, a denunțat rapturile teritoriale din vara anului 1940. De asemenea, prin articole publicate în presă, prin conferințe ținute în diverse localități, precum şi la radio, el a justificat participarea la

[40] I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 232.
[41] *Pe marginea prăpastiei*, vol. II, Bucureşti, 1992, p. 181.

războiul antisovietic şi a subliniat necesitatea ca la Conferința păcii să se confirme refacerea graniţelor României Mari. El a beneficiat de faptul că vechiul său colaborator, Mihai Antonescu, devenise al doilea om în stat, astfel că putea să-şi expună, fără reticenţe, punctele de vedere în toate problemele interne şi internaţionale. La rândul său, conducătorul statului îl aprecia pe istoric, acceptând să-l primească în mai multe audienţe, în calitate de mesager al unchiului său Constantin I.C. Brătianu şi al lui Iuliu Maniu, prin care liderii celor două partide istorice criticau politica promovată de Mareşal, cereau retragerea armatei de pe front şi încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite.

În dimineaţa zilei de 23 august, Iuliu Maniu, preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc, l-a vizitat pe Constantin I.C. Brătianu. Cei doi, precum şi Constantin-Titel Petrescu, preşedintele Partidului Social-Democrat, au convenit să se facă un nou demers pe lângă mareşalul Antonescu - întors în seara zilei de 22 august de pe front - pentru a i se cere în mod imperativ să încheie el armistiţiul, precizându-i-se că opoziţia îl va sprijini în această decizie. Drept urmare, Gheorghe Brătianu s-a deplasat la Snagov, în jurul orei 10, unde a pledat în sensul celor stabilite. Mareşalul s-a declarat de acord, cu condiţia să obţină asentimentul scris al opoziţiei. Gheorghe Brătianu a promis să aducă, până la ora 15, scrisori de garanţie semnate de Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu, deoarece la 15,30 avea programată audienţa la regele Mihai[42].

După ce au aflat rezultatul misiunii lui Gheorghe Brătianu, preşedinţii celor două partide s-au declarat de acord să dea Mareşalului documentul scris cerut de acesta. În consecinţă, Gheorghe Brătianu i-a comunicat vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, cu câteva minute înainte de ora 15, că mareşalul putea folosi respectivul argument în discuţia cu Regele. Dar, în după-amiaza acelei zile de 23 august, Constantin I.C. Brătianu a plecat la conacul Florica din Ştefăneşti (Argeş), iar Iuliu Maniu a apreciat că nu era nici o grabă, astfel că "scrisoarea de garanţie" cerută de mareşalul Antonescu nu a mai fost redactată.

După răsturnarea regimului antonescian, Gheorghe Brătianu a sperat că se va reveni la democraţie. El era împotriva comunismului, care a "înăbuşit libera manifestare, provocând dezordine în viaţa statului"; se pronunţa pentru unirea tineretului "pentru a putea duce lupta cu folos împotriva comunismului"[43]. Dar situaţia lui Gheorghe Brătianu a devenit tot mai dificilă. El era acuzat de sovietici şi de presa comunistă din România că ar fi luptat voluntar împotriva Naţiunilor Unite.

[42] *Procesul Mareşalului Antonescu. Documente,* vol. I, Bucureşti, 1995, p. 215.
[43] R*omânia. Viaţa politică în documente. 1945,* Bucureşti, 1994, p. 383.

În septembrie 1944, "Scânteia" publica articolul intitulat *Schimbarea la față a d-lui Gheorghe Brătianu*, în care fruntaşul liberal era acuzat că s-a pronunțat în repetate rânduri pentru o politică externă alături de Germania, că a fost primit de Adolf Hitler, că a fost un "instigator antisovietic în Parlament" (aluzie la interpelările din 1935-1936, privind încheierea pactului de asistență mutuală între România şi Uniunea Sovietică), că a participat activ la războiul antisovietic. În consecință, declarațiile lui Gheorghe Brătianu în favoarea democrației erau considerate nesincere, el fiind un prohitlerist şi un antisovietic[44]. A fost chemat în fața comisiei de anchetă, instituită din ordinul ministrului Educației Naționale, privind activitatea antidemocratică, hitleristă şi antisovietică a unor cadre didactice de la Universitatea din Bucureşti. Documentele prezentate au fost convingătoare, astfel încât comisia a decis menținerea lui Gheorghe Brătianu în Universitate. Dar, în mod cert, deasupra profesorului se afla ghilotina epurării.

Deşi a continuat să facă parte din conducerea Partidului Național-Liberal, în noile condiții Gheorghe Brătianu nu avea nici o şansă de a deveni preşedintele acestuia, chiar dacă starea sănătății lui Constantin I.C. Brătianu era tot mai precară. Profesorul a trebuit să se limiteze la îndrumarea ziarului "Liberalul", evitând să participe la întrunirile publice ale partidului. Gheorghe Brătianu şi-a concentrat eforturile pe tărâm ştiințific şi, mai ales, spre rezolvarea problemelor Institutului de Istorie Universală, în fruntea căruia se afla.

După dizolvarea Partidului Național-Țărănesc şi arestarea conducătorilor lui, în vara anului 1947, Constantin I.C. Brătianu a trimis o circulară către organizațiile județene, prin care anunța suspendarea activității Partidului Național-Liberal. Totuşi, perspectiva arestării fruntaşilor liberali devenea tot mai amenințătoare. În acest context, Gheorghe Brătianu a fost sfătuit să plece din țară pentru a-şi continua activitatea ştiințifică în străinătate[*]. El a refuzat, afirmând că "Brătienii nu dezertează din România!"[45]

În septembrie 1947, i s-a fixat domiciliu obligatoriu la locuința sa din Bucureşti, iar în noaptea de 5/6 mai 1950 a fost arestat şi dus la

[44] "Scânteia", 22 septembrie 1944.

[*] Acad. Cornelia Bodea a relatat, la Sesiunea ştiințifică a Institutului de Istorie "N. Iorga", desfăşurată în ziua de 5 iunie 2003, că era la Facultatea de Litere şi Filozofie din cadrul Universității din Bucureşti, când prof. univ. Alexandru Rosetti l-a vizitat pe Gheorghe Brătianu în cabinetul său. După plecarea acestuia, Gheorghe Brătianu i-a relatat domnişoarei Cornelia Bodea că îi adusese un paşaport semnat de Ana Pauker (ministrul de Externe), cu care putea pleca din țară. La întrebarea: "Şi plecați, domnule profesor?", răspunsul a fost ferm: "Mă numesc Brătianu, domnişoară Bodea!".

[45] Victor Spinei, *op. cit.*, p. 344.

închisoarea Sighet. Fără a fi judecat şi condamnat, a murit la 27 aprilie 1953. la vârsta de 55 de ani.

În loc de concluzii

Gheorghe Brătianu s-a lansat în viața politică în anul 1927, considerând că, aparținând unei familii profund implicate în făurirea României moderne, avea datoria să acționeze pentru consolidarea acesteia.

Adept al restaurației din iunie 1930, a fondat un partid politic pe care l-a condus până în ianuarie 1938. El nu a acceptat să devină un instrument în mâna camarilei regale, care urmărea dezagregarea vieții democratice din România.

A sesizat eşecul politicii de securitate colectivă promovată de Nicolae Titulescu şi a militat, din anul 1935, pentru o apropiere de Germania, considerând că astfel Hitler nu va sprijini pretențiile revizioniste ale Ungariei. A protestat împotriva Dictatului de la Viena din 30 august 1940 şi a susținut participarea României la războiul din Est pentru recuperarea Basarabiei şi nordului Bucovinei.

S-a implicat în acțiunile opoziției vizând încheierea armistițiului cu Națiunile Unite şi a fost ultimul lider politic care a discutat cu mareşalul Antonescu la Snagov, în dimineața zilei de 23 august 1944.

După această dată a avut de suportat atacurile forțelor de ocupație sovietice şi ale presei comuniste din țară, fiind nevoit să abandoneze activitatea politică.

Deşi nu a îndeplinit nici o funcție guvernamentală, a fost arestat în 1950. Motivele reale erau că purta un nume pe care internaționaliştii anilor '50 nu-l puteau suferi, dar şi pentru că a fost un savant şi un patriot român.

IDEOLOGIE ŞI FORMAŢIUNI DE DREAPTA ÎN ROMÂNIA*
(1919-1943)

La sfârşitul Primului Război Mondial în Europa au apărut şi s-au dezvoltat mişcări extremiste, de natură totalitară, în mai multe state. Ele au fost generate de deteriorarea gravă a condiţiilor de viaţă ale milioanelor de oameni, de pierderile suferite în timpul războiului, de incapacitatea guvernelor existente de a face faţă situaţiei, de schimbările produse în mentalul colectiv şi de dorinţa de reînnoire a structurilor social-politice.

Un puternic avânt au cunoscut mişcările sociale, care contestau ordinea existentă şi arborau revendicări dintre cele mai radicale. Ţara care a cunoscut cea mai rapidă dezorganizare a fost Rusia; în anul 1917, aceasta a trecut prin două revoluţii: una democratic-burgheză în februarie, şi alta bolşevică în octombrie. Preluarea puterii de către Partidul Comunist bolşevic şi instaurarea dictaturii proletariatului a marcat trecerea la totalitarism a unuia din cele mai mari state ale vremii.

Valul mişcărilor social-politice, cu tendinţe spre extrema stângă, s-a întins în Slovacia, Ungaria, Germania, unde - pentru perioade scurte - comuniştii au reuşit să se instaleze la putere. Între anii 1917-1921 au luat fiinţă partide comuniste în aproape toate statele europene, precum şi în ţări din America si Asia.

Ca o contrareacţie la totalitarismul de stânga s-a afirmat totalitarismul de dreapta, care a câştigat teren în Ungaria, Italia, Bulgaria şi în alte state, unde a cucerit puterea politică.

În anul 1918, România şi-a înfăptuit unitatea naţional-statală, prin unirea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu patria mamă. Marea Unire a însemnat realizarea celui mai scump ideal al poporului român.

În viaţa politică au început să se manifeste curente politice care vizau *"ruperea cu trecutul"* şi edificarea unei societăţi întemeiate pe o largă democraţie şi satisfacerea deziderateloe maselor de cetăţeni. În acest context au fost legiferate şi înfăptuite reforma electorală - prin introducerea votului universal, şi reforma agrară - printr-o largă expropriere

* Studii introductive la volumele apărute sub egida Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului cu titlul: *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluţie. Documente. 1919-1927*, (Bucureşti, 1996) şi *Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România*, vol. II (1927-1931); vol. III (1931-1934); vol. IV (1934-1938); vol. V (1938-1940); vol. VI (1940-1941); vol. VII (1941-1943), publicate în anii 2000-2009.

a pământului moşieresc şi împărţirea lui la ţărani. Sistemul partidelor politice a cunoscut modificări esenţiale: partidele conservatoare au intrat rapid într-un proces de destrămare şi au părăsit scena politică; au apărut noi organizaţii politice, cu o largă bază de masă, din rândul cărora se remarcă Liga Poporului şi Partidul Ţărănesc; în contextul vieţii politice româneşti s-au integrat partidele din provinciile recent unite (Partidul Naţional Român din Transilvania, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, Partidul Ţărănesc din Basarabia); au luat fiinţă partide ale minorităţilor naţionale (Partidul German, Partidul Maghiar ş.a.); s-au consolidat poziţiile Partidului Naţional-Liberal, care a dominat cu autoritate scena politică a României în primul deceniu interbelic.

Statul român a evoluat pe o cale democratică, adaptându-şi structurile la noile realităţi naţionale de după Marea Unire. În martie 1923 a fost adoptată Constituţia României, care acorda largi drepturi şi libertăţi tuturor cetăţenilor, stabilea mecanismul de conducere a statului român, întemeiat pe separarea puterilor executivă, legislativă şi judecătorească. Dintre legile adoptate în primul deceniu interbelic se remarcă cea administrativă (1925) şi cea electorală (1926) care au avut un rol important în consolidarea statului naţional unitar român.

Ca şi majoritatea statelor europene, România a cunoscut fenomenul totalitarismului de stânga şi al celui de dreapta. O analiză atentă a societăţii româneşti ne conduce la concluzia că totalitarismul de dreapta a avut la origine mai mulţi factori:

Totalitarismul de dreapta a fost o reacţie la totalitarismul de stânga. Situaţia concretă din România la sfârşitul Primului Război Mondial era, din multe puncte de vedere, extrem de dificilă. Distrugerile provocate de război, dezorganizarea producţiei, lipsa produselor de primă necesitate au avut ca efect degradarea rapidă a vieţii materiale a oamenilor. Aceştia au început să-şi exprime nemulţumirea faţă de asemenea stări de lucruri, să organizeze adunări de protest si greve, care au cunoscut o largă extindere în anii 1919-1920. Aceste acţiuni aveau un pronunţat caracter politic, solicitând - pe lângă satisfacerea unor revendicări materiale - şi înlăturarea orânduirii de stat, a monarhiei, cerând "Republica Socialistă Sovietică" etc. Steagurile roşii ale internaţionalismului tindeau să înlocuiască steagul tricolor al României.

În *Declaraţia de principii* adoptată în decembrie 1918 se preciza foarte limpede că pentru Partidul Socialist lupta pentru "*cucerirea prin orice mijloc a puterii politice din mâinile burgheziei române şi întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunist formează unicul scop*".

Ca şi în alte partide socialiste din Europa, şi în Partidul Socialist din România s-a dezvoltat un curent comunist, care cerea afilierea la Internaţionala a III-a. În mai 1921, Congresul general al Partidului Socialist

a hotărât afilierea la Internaţionala Comunistă, devenind o secţie a acesteia.

Faptul că Rusia Sovietică a rupt relaţiile diplomatice cu România în 1918, nu recunoştea legitimitatea unirii Basarabiei, recurgea la repetate provocări pe graniţa Nistrului, a generat o atmosferă tensionată între cele două ţări. Obligaţia pe care Partidul Comunist din România şi-a luat-o de a urma întru totul hotărârile şi orientările Internaţionalei a III-a, care era în fapt o secţie de politică externă a Partidului Comunist al Rusiei (Uniunii) Sovietice a creat îngrijorare în rândul cercurilor conducătoare şi a unei bune părţi a opiniei publice româneşti. În decembrie 1923, Federaţia Comunistă Balcanică a stabilit ca Partidul Comunist din România să adopte lozinca autodeterminării până la despărţirea de statul român a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei şi Dobrogei, ceea ce însemna un apel la destrămarea statului naţional unitar român făurit în 1918. S-a trecut şi la acţiuni concrete, de destabilizare a statului român, cum a fost cea de la Tatar-Bunar, în septembrie 1924.

În acest context, a apărut replica de pe poziţii de extrema dreaptă, vizând înăbuşirea mişcărilor socialiste şi comuniste, reinstaurarea ordinei şi apărarea valorilor naţionale.

Un factor de tensiune în societatea românească a fost acela al minorităţilor naţionale. Ca urmare a Unirii din 1918, România a devenit un stat cu importante minorităţi naţionale. Conform recensământului din 1930, românii reprezentau 71,9% din totalul populaţiei, maghiarii - 7,9%, germanii - 4,1%, evreii - 4%, rutenii şi ucrainenii - 3,2%, ruşii - 2,3%, bulgarii - 2%, ţiganii -1,5%, turcii - 0,9% etc. Minorităţile naţionale s-au situat pe poziţii sensibil diferite faţă de statul român. Cea mai adaptabilă s-a dovedit a fi minoritatea germană, care a recunoscut legitimitatea Unirii din 1918 şi a pornit pe linia colaborării cu oficialităţile româneşti. Minoritatea maghiară a adoptat la început (în anii 1918-1920) o atitudine de *"rezistenţă pasivă"*, iar după Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920) a început să se organizeze pentru a se opune statului român, a cărui existenţă o recunoştea doar ca o situaţie de fapt. Maghiarii din România - în ansamblul lor - nu s-au putut adapta la condiţia de minoritate naţională, după ce secole de-a rândul s-au obişnuit cu situaţia de naţiune dominantă. Minoritatea evreiască nu a constituit un partid propriu, adoptând tactica de a acţiona din interiorul tuturor partidelor româneşti pentru a influenţa adoptarea deciziilor şi a liniei politice a statului român.

Faptul că minorităţile naţionale deţineau poziţii dominante în viaţa economică (industrie, bănci, comerţ) a generat o mişcare naţionalistă românească. La sfârşitul Primului Război Mondial şi în anii imediat următori, un număr mare de evrei - după unele cifre de ordinul zecilor de mii - au părăsit Rusia, Polonia (Galiţia) şi Ungaria, unde erau supuşi la persecuţii şi s-au stabilit în România, cu deosebire în Moldova şi Basarabia. Ei se adăugau evreilor deja existenţi în aceste teritorii.

Intervenția statului pentru promovarea intereselor națiunii majoritare a fost deficitară, iar rezultatele descurajatoare. Potrivit unor date statistice, în 1923 în Basarabia numărul întreprinzătorilor industriali din mediul urban era de 36 români, 202 evrei, 24 ruşi, 4 polonezi etc. În Transilvania, în anul 1925, numărul industriaşilor români era de 1272, iar cel al minorităților naționale (din rândul cărora se detaşau maghiarii) era de 8714, ceea ce însemna un raport de 12,7% la 87,28% în favoarea minorităților.

Lucrarea *Situația demografică a României* publicată de Em. Vasiliu în 1920 prezenta câteva cifre privind situația din învățământul superior. La Universitatea din Cernăuți: Facultatea de Filosofic: români - 174, evrei - 574; Facultatea de Drept, după religie: ortodocşi - 237 (români şi ruteni), catolici - 98, luterani - 26, alte religii - 31, mozaici - 506. La Universitatea din Iaşi: Facultatea de Medicină: români - 546, evrei - 831; Facultatea de Farmacie: români - 97, evrei - 299; Facultatea de Litere: români - 351, evrei - 100; Facultatea de Ştiințe: români - 722, evrei - 321.

Problema drepturilor politice pentru minoritățile din Basarabia, Bucovina si Transilvania s-a rezolvat odată cu ratificarea actelor de Unire de către oficialitățile române. În vechiul Regat, singura minoritate care nu avea drepturi politice era cea evreiască. Această chestiune s-a rezolvat prin decretele din 29 decembrie 1918, 22 mai şi 12 august 1919, care stabileau acordarea cetățeniei locuitorilor evrei care o solicitau. Totuşi, în urma unor puternice presiuni din partea finanței evreieşti internaționale, Conferința de la Paris (1919-1920) a impus ca în tratatele de pace să se prevadă în chip expres acordarea cetățeniei pentru evrei. Statele succesoare monarhiei habsburgice au fost obligate să semneze un "tratat al minorităților", care stabilea angajamentul acestor state de a acorda *"tuturor locuitorilor săi întreaga şi deplina protecție pentru viața şi libertatea lor, fără deosebire de naştere, de naționalitate, de limbă, de rasă sau de religie"*. Tratatul prevedea la art.7: *"România se obligă a recunoaşte ca supuşi români, de plin drept şi fără nici o formalitate, pe evreii locuind în țară pe teritoriile României şi care nu pot a se prevala de nici o altă naționalitate"*.

După Primul Război Mondial în toate statele naționale s-au dezvoltat unele curente naționaliste, atât în rândul populației majoritare, cât şi al minorităților naționale. În România, activitatea minorităților era privită cu atenție şi o anumită suspiciune privind, mai ales, atitudinea şi devotamentul lor față de statul național unitar.

Ideea apărării intereselor națiunii române s-a materializat în organizarea unor "frății de cruce", "gărzi ale conştiinței naționale" etc. De asemenea, unii oameni politici şi de cultură, precum Octavian Goga şi Vespasian V. Pella, au stăruit asupra necesității de a fi sprijinită națiunea română majoritară.

Mulți dintre promotorii naționalismului românesc au apreciat că minoritățile *"creştine"* se integrau în ansamblul societății româneşti şi de aceea au manifestat o anumită toleranță față de ieşirile vădit antinaționale ale unor exponenți ai maghiarilor, germanilor, ucrainenilor etc. Ei susțineau că singura minoritate care refuză programatic integrarea şi deci loialitatea față de statul român era cea evreiască.

Ideea apărării românilor în fața ofensivei economice a elementului evreiesc a fost promovată încă din secolul al XIX-lea de unele personalități ilustre ale culturii şi politicii româneşti, între care Vasile Conta, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Mihai Eminescu, Ion Heliade Rădulescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Costache Negri, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga; aceştia s-au opus cu energie împământenirii evreilor. Se cuvine menționat faptul că antisemitismul nu a fost un fenomen specific societății româneşti, ci unul cu caracter general european. Spre deosebire de unele state din Europa centrală şi occidentală, în România antisemitismul nu se întemeia pe concepții rasiale, nu viza distrugerea fizică a evreilor, ci apărarea românilor față de expansiunea economică a evreilor.

După Primul Război Mondial, antisemitismul a căpătat o evidentă conotație politică datorită, în principal, lui A.C. Cuza şi discipolului său Corneliu Zelea Codreanu. Printr-o logică particulară ei puneau semnul egalității între evrei, comuniști şi francmasoni susținând că aceştia puteau constitui un pericol de moarte pentru statul român.

Corneliu Zelea Codreanu afirma: *"conducătorii muncitorilor români comunişti, nu erau nici români şi nici muncitori"*, ei erau evrei. Aceştia se foloseau de o seamă de *"muncitori români rătăciți"*, dar şi de unii oameni politici români, mai ales cei înscrişi în francmasonerie, de o presă foarte numeroasă şi agresivă, de libertățile democratice, pentru a cultiva ura împotriva românilor, a ordinei legale, a incita la revoltă, a ataca Coroana şi biserica creştină, a săpa la temeliile statului național român. Dintre evreii aflați în fruntea Partidului Socialist şi apoi Comunist erau citați: Ilie Moscovici, Gheorghe Grigorovici, Litman Ghelerter, Şerban Voinea, Iacob Pistiner, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, David Fabian, Marcel Pauker. Este un fapt că majoritatea membrilor Comitetului Central al Partidului Comunist din România era alcătuită din evrei, astfel că antisemitismul extremei drepte s-a suprapus pe anti-comunismul acesteia.

Tot Codreanu susținea că, deoarece numărul de studenți evrei depăşea cu mult proporția pe care această minoritate o avea în ansamblul populației României, exista pericolul ca elita conducătoare a statului român să devină străină şi antinațională. În 1922, s-a declanşat o mişcare naționalistă care viza limitarea numărului de studenți evrei *(numerus clausus").* Această mişcare s-a transformat într-o grevă generală, care a

cuprins toate Universitățile din țară; inițiatorii ei aveau să se numească *"Generația de la 22"*

Profesorul A.C. Cuza a căutat să dea un cadru politic organizat mişcărilor antisemite şi a înființat, la 4 martie 1923, Liga Apărării Național-Creştine (LANC) la care au aderat şi alte organizații, în primul rând Fascia Națională Română şi Acțiunea Românească.

Inițiativa lui A.C. Cuza era o reacție la modificarea art.7 din Constituție şi acordarea de drepturi politice pentru evrei. Legea fundamentală, promulgată la 29 martie 1923, prevedea, la art. 7: *"Deosebirile de credințe religioase şi confesiuni, de origine etnică şi de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturi civile şi politice şi a le exercita"*. Art. 133 din Constituție se referea în chip expres la evrei: *"Se ratifică decretele: nr. 3902 din 29 decembrie 1918, publicat în "Monitorul oficial" nr. 223 din 30 decembrie 1918 privind acordarea drepturilor cetățeneşti; nr. 2085 din 22 mai 1919, publicat în "Monitorul oficial" nr.33 din 28 mai 1919 şi nr. 3464 din 12 august 1919, publicat în* "Monitorul oficial" *nr.93 din 13 august 1919, privitor la încetățenirea evreilor care locuiau în vechiul Regat. De asemenea, se ratifică şi toate decretele-legi de încetățenire individuală, care s-au făcut înaintea decretelor specificate mai sus. Evreii, locuitori în vechiul Regat, care nu-şi vor fi regulat încetățenirea în termenul prevăzut de decretul-lege nr. 3464 din 12 august 1919, vor putea face declarațiunile de încetățenire conform decretului lege nr. 2085 din 22 mai 1919 în termen de trei luni de la promulgarea acestei Constituțiuni"*.

Adoptarea Constituției democratice, prin care se acordau drepturi politice depline pentru evrei, a fost interpretată de liderii mişcării naționaliste, în frunte cu A.C. Cuza şi Corneliu Zelea Codreanu, ca un act de trădare față de neamul românesc.

Carențele democrației româneşti au constituit un alt factor care a facilitat ascensiunea totalitarismului de dreapta. Unele atitudini şi gesturi politice derutau masa de cetățeni, care - lipsită de o cultură civică adecvată - nu le putea înțelege. Astfel adversarii din partidele democratice se etichetau reciproc cu cuvinte ca: *"hoți de urne" "criminali" "trădători" "reacționari"* etc.

Iuliu Maniu, preşedintele Partidului Național, califica alegerile pentru Adunarea Națională Constituantă, din martie 1922, ca un *"scandal european"* şi nu recunoştea parlamentului ales dreptul de a legifera în numele națiunii române. Partidul Național şi Partidul Țărănesc nu au participat la serbările încoronării regelui Ferdinand la Alba Iulia (octombrie 1922) sub motiv că acestea fuseseră reduse de liberali la rolul unei simple manifestații de partid. De asemenea, cele două partide au declarat că nu recunosc Constituția votată în martie 1923 şi o considerau *"nulă de drept"*. Partidele din opoziție cultivau o imagine extrem de

sumbră asupra societății româneşti, aruncând întreaga vină asupra guvernanților.

Totalitarismul de dreapta, pornind de la asemenea manifestări şi atitudini, a început să acrediteze ideea că democrația contribuia la învrăjbirea națiunii şi slăbirea ei în fața *"blocului unit al puterii iudaice"*. Mai mult decât atât, oamenii politici democrați se aflau în slujba finanței evreieşti, participând - conştient sau nu - la surparea temeliilor statului român.

S-a conturat astfel ideea pedepsirii vinovaților, sau măcar a unora dintre ei, spre a-i atenționa şi pe ceilalți. Astfel s-a pus la cale complotul care viza uciderea a şase miniştri în frunte cu cel al Justiției (Gheorghe Mârzescu), a tuturor rabinilor, a unor bancheri (Blank şi Bercovici), ziarişti (Rosenthal, Filderman, Honigman-Fagure). Dar complotiştii au fost descoperiți şi arestați la 6 octombrie 1923, datorită *"trădării"* studentului Vernichescu.

În timpul procesului, Ion Moța a tras asupra lui Vernichescu şapte focuri de revolver, rănindu-l grav. Procesul s-a încheiat cu achitarea complotiştilor. A urmat procesul lui Ion Moța; acesta a susținut cu tărie că *"trădarea trebuie pedepsită"*, iar completul de judecată a dat un verdict de achitare.

La 25 octombrie 1924, Corneliu Zelea Codreanu l-a împuşcat pe Constantin Manciu, prefectul Poliției din Iaşi, care căutase să împiedice dezvoltarea mişcărilor naționaliste, recurgând la şicane, arestări şi acte de violență. Actul lui Codreanu a suscitat ample discuții, inclusiv de la tribuna Parlamentului. În timp ce forțele democratice condamnau cu energie introducerea terorismului şi asasinatului în viața politică, cele de dreapta susțineau că Corneliu Zelea Codreanu s-a aflat *"în legitimă apărare"*, că el a recurs la un act *"disperat"* şi *"eroic"*.

Procesul - pregătit la Iaşi, transferat la Focşani şi apoi la Turnu Severin - a fost însoțit de ample manifestații politice organizate de adepții lui Corneliu Zelea Codreanu. Inculpatul s-a erijat în purtătorul de cuvânt al tinerii generații, care era gata să-şi asume orice sacrificiu pentru salvarea patriei. La 26 mai 1925, Corneliu Zelea Codreanu a fost achitat. Acest verdict a încurajat mişcarea totalitaristă de dreapta; Codreanu s-a întors la Iaşi ca un învingător, fiind salutat în toate gările de grupurile de manifestanți.

La afirmarea totalitarismului de dreapta a contribuit şi conflictul dintre generații. A fost desfăşurată o adevărată campanie a *"tinerilor"* împotriva *"bătrânilor"*. Se aprecia că toate relele de care suferă România se datorau *"bătrânilor"*, care se aflau la conducerea statului. În opinia unor cărturari şi oameni politici, între care Nae Ionescu, *"bătrânii" nu aveau capacitatea de a se adapta "noilor condiții de viață"* şi ei trebuiau

înlăturați, pentru a face loc *"tinerilor"*. Cunoscutul filosof, mentor al tineretului universitar scria în februarie 1927: *"incapacitatea de adaptare a bătrânilor la noile condiții de viață, neputința lor creatoare, înăbuşe viața noastră politică şi închirceşte energiile națiunii. Nu există astăzi - decât cu disperant de rare excepții - în țara românească om trecut de 50 de ani, care să nu ocupe locul unuia mai tânăr şi mai capabil"*.

Corneliu Zelea Codreanu se desemna tot mai mult ca un lider al tineretului naționalist, hotărât să schimbe din temelii societatea românească. În timp ce A.C. Cuza se menținea pe linia legalității şi a unui antisemitism mai mult teoretic, Corneliu Zelea Codreanu cerea o acțiune energică, de organizare a tineretului.

În ziua de vineri 24 iunie 1927, Corneliu Zelea Codreanu a decis înființarea Legiunii Arhanghelul Mihail sub conducerea sa. Din acest moment totalitarismul de dreapta a căpătat o *formă organizatorică distinctă* urmărind să lichideze regimul democratic şi să instaureze o formă totalitară de conducere a statului român.

O apreciere de ansamblu asupra totalitarismului de dreapta din România în anii 1919-1927 ne conduce la concluzia că acesta se afla într-o fază embrionară, nereuşind să influențeze evoluția societății româneşti. Din acest punct de vedere este semnificativ faptul că în mai 1926, la primele alegeri parlamentare la care s-a prezentat, Liga Apărării Național-Creştine a obținut 4,76% din voturi şi 10 locuri în Adunarea Deputaților, pentru ca la cele din iulie 1927 să înregistreze sub 2% (mai exact 1,90%) şi conform legii electorale nu a obținut nici un loc în Parlament; la rândul ei, "Gruparea Corneliu Zelea Codreanu" (titulatură sub care a candidat Legiunea Arhanghelul Mihail) a înregistrat în iulie 1927 abia 0,39% din voturi.

Aceste date concrete arată limpede că regimul democratic din România - cu toate limitele lui - nu era pus sub semnul întrebării. După agitațiile din anii 1918-1920, situația socială a început să se stabilizeze, pe fondul refacerii şi dezvoltării economiei naționale. Partidul Comunist din România nu a reuşit să câştige o aderență semnificativă, iar în 1924 a fost scos în afara legii.

Extremismul de dreapta, foarte activ în anii 1922-1924, a cunoscut un adevărat recul, mişcările naționaliste diminuându-se considerabil; în fruntea organizațiilor studențeşti au fost aleşi tineri interesați în desfăşurarea unei vieți universitare normale, care să asigure colegilor o pregătire profesională cât mai temeinică.

Un merit important în calmarea spiritelor şi atenuarea extremismelor - de stânga şi de dreapta - a avut Ministerul de Interne, care a urmărit îndeaproape pe promotorii totalitarismului în societatea românească, oferind factorilor de conducere informațiile necesare adoptării unor măsuri de apărare şi consolidare a regimului democratic.

Numărul foarte mare de documente provenind din sursele Ministerului de Interne, demonstrează că toate acțiunile care vizau, într-un fel sau altul, punerea sub semnul întrebării a ordinei de stat existentă erau ținute sub observație. Documentele atestă faptul că la aceste acțiuni participa un număr mic de persoane, cel mai adesea unele şi aceleaşi (Corneliu Zelea Codreanu, Ion Moța, Ion Zelea Codreanu, A.C. Cuza, Corneliu Şumuleanu ș.a.).

Anticomunismul a rămas în bună parte, fără obiect datorită măsurilor guvernamentale, luate mai ales din 1924. *Antisemitismul* nu a depăşit limitele unor altercații minore, locale. *Antidemocratismul* n-a avut credibilitatea dorită de promotorii totalitarismului. *Conflictul dintre generații* s-a desfăşurat mai mult la nivel teoretic.

Totuşi, între anii 1919-1927 totalitarismul de dreapta şi-a făcut loc în societatea românească. Constituirea "Generației de la "22", crearea LANC, *pedepsirea"* lui Constantin Manciu, înființarea Legiunii Arhanghelul Mihail, lupta împotriva "*bătrânilor"* au devenit repere pentru dezvoltarea totalitarismului de dreapta în deceniile următoare.

* * *

Crearea Legiunii Arhanghelul Mihail, la 24 iunie 1927, a marcat un moment esențial în afirmarea curentului de dreapta, de factură totalitară. După aproape un deceniu de la Marea Unire din 1918, carențele regimului democratic deveneau tot mai evidente, iar o parte a opiniei publice - mai ales a tinerilor - considera că erau necesare alte soluții pentru "salvarea" țării. În acest context a fost creată Legiunea Arhanghelul Mihail.

Corneliu Zelea Codreanu afirma că întemeierea Legiunii Arhanghelul Mihail "a durat un minut", adică atât cât a citit textul: *"Astăzi, vineri, 24 iunie 1927 (Sf. loan Botezătorul), ora zece seara, se înființează Legiunea Arhanghelul Mihail, sub conducerea mea. Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli. Fixez ca şef al gărzii de la Icoană pe Radu Mironovici. Semnează Corneliu Zelea Codreanu"*. Era vorba de o copie a icoanei de la Mănăstirea Văcărești, reprezentându-l pe Sfântul Mihail, care fusese păstrată în Căminul Studenților Creştini din Iaşi.

A doua zi, cei câțiva întemeietori ai Legiunii - "Văcăreştenii" - au mers la A.C. Cuza, cerându-i să-i dezlege de jurămintele pe care le-au depus în cadrul Ligii Apărării Național-Creştine, precizându-i în scris: "Pe calea care mergeți acum, noi nu vă putem urma, deoarece nu mai credem într-însa. A merge fără credință nu putem, deoarece, nouă,

credința ne-a dat tot avântul în luptă". A.C. Cuza i-a dezlegat de jurăminte şi i-a sfătuit să nu facă greşeli, deoarece "în politică, greşelile se plătesc scump". Apoi, "Văcăreştenii", deveniți legionari, l-au vizitat pe Corneliu Şumuleanu, preşedintele LANC-Statutară, citindu-i o scrisoare în termeni similari.

Înființarea Legiunii a trecut neobservată de opinia publică, iar presa nu a consemnat acest moment. Noua organizație nu a fost înscrisă la Tribunal, deoarece Codreanu considera că Legiunea Arhanghelul Mihail nu era un partid politic, ci o mişcare politică şi națională, care nu se putea încadra în prevederile legale (program, statut, conducere aleasă). Membrii Legiunii îşi ziceau legionari, iar conducătorul lor - "născut, iar nu făcut" - era Corneliu Zelea Codreanu, numit "Căpitan". În acel moment, Legiunea nu avea sediu şi nici resurse financiare. Cei câțiva aderenți se adunau într-o cameră de la Căminul Studențesc Creştin din Iaşi. Pe pereții acesteia erau lipite fâşii de hârtie, pe care fuseseră scrise următoarele maxime: "Cel ce n-are sabie să-şi vândă haina şi să-şi cumpere"; "Feriți-vă de pofta cărnii, care omoară sufletul"; "Nu alunga eroul din tine"; "Cine ştie să moară nu va fi rob niciodată"; "Aştept învierea patriei mele şi nimicirea cetelor de vânzători".

Legiunea păşea în viața politică a României fără nici un program, deoarece - afirma Codreanu - "nu ne-am legat împreună cei ce cugetam la fel, ci acei ce simțeam la fel. Nu cei ce aveam acelaşi fel de a gândi, ci acei care aveam aceeaşi construcție sufletească. Era un semnal că statuia unei alte zeități - Rațiunea - va fi sfărâmată". El susținea că "Țara aceasta piere din lipsă de oameni, nu din lipsă de programe", că "*Piatra unghiulară de la care porneşte Legiunea este omul; nu programul politic*". În opinia sa, Legiunea Arhanghelul Mihail va fi "mai mult o şcoală şi o oaste decât un partid politic". Din "şcoala legionară *va trebui să iasă un om nou, un om cu calități de erou. Un uriaş în mijlocul istoriei noastre, ca să lupte şi să biruiască împotriva dușmanilor Patriei*".

Caracterul totalitar al Legiunii Arhanghelul Mihail rezultă din atitudinea sa politică, ostilă democrației, partidelor politice, parlamentului, votului universal, precum şi din modul de organizare şi conducere a acesteia.

Atacul principal a fost îndreptat împotriva sistemului democratic, întemeiat pe partidele politice. În opinia lui Codreanu, politicienii României ofereau programe atrăgătoare pentru a înşela alegătorii. În fapt, ei erau un factor distructiv, trăiau în lene şi petreceri scandaloase; ei aveau nevoie de bani pentru viața proprie, dar şi pentru a întreține clientela politică, pentru a obține voturi, pentru cumpărarea de conştiințe. În acest scop, politicienii urmăreau să obțină guvernarea țării, adică posibilitatea spolierii ei, să intre în cât mai multe consilii de administrație

ale întreprinderilor evreieşti, pentru a încasa tantieme şi jetoane, să facă afaceri scandaloase. Astfel, corupția se întindea ca o pecingine peste țară. Când statul nu le va mai putea da banii necesari, politicienii vor ceda bancherilor străini bogățiile pământului şi, cu ele, independența națională. "O adevărată pletoră de oameni de afaceri se va întinde ca o pânză peste toată România, care nu vor munci, care nu vor mai produce nimic, ci vor suge vlaga țării. Acesta este politicianismul. Jos, se va întinde: mizeria, dezolarea şi deznădejdea".

O altă direcție majoră de atac se îndrepta împotriva evreilor, asimilați cu comuniștii. În opinia legionarilor, evreii au invadat țara, profitând de complicitatea politicienilor şi de spiritul tolerant al poporului român. Evreii nu produc nimic, ci numai exploatează şi urmăresc distrugerea statului român. Ei erau acuzați că lovesc în fibra poporului român, mai ales a țăranului, prin cumpărarea produselor agricole la prețuri de nimic şi împânzirea satelor cu cârciumi, la care vând produse alcoolice falsificate; ei ocupă slujbele cele mai bine plătite, înlăturând pe funcționarii români; ei au ajuns să copleşească, prin numărul lor, oraşele pentru a le deznaționaliza; ei au invadat Universitățile, urmând să înlăture elita românească; ei sunt stăpânii presei din România; ei sunt proprietarii întreprinderilor industriale şi ai băncilor din țară; îi cumpără pe politicieni, care adoptă legi şi iau măsuri dirijați din umbră de evrei.

Asemenea idei fuseseră propagate şi de A.C. Cuza timp de mai multe decenii, dar aderența lor în rândul populației a fost slabă. Din acest punct de vedere. Legiunea Arhanghelul Mihail nu venea cu elemente noi, prin care să se impună în peisajul politic al României.

După eşecul în alegeri, Corneliu Zelea Codreanu şi-a concentrat atenția spre organizarea Legiunii şi impunerea ei în viața politică a României. Problema şefiei nu se punea în nici un fel, deoarece - aşa cum scria Ion. I. Moța - Legiunea Arhanghelul Mihail "are un şef, neales de nimeni, ci consimțit de cei ce, atraşi de o forță tainică, au venit să se constituie sub conducerea şefului, celulele ordonate şi disciplinate ale organizației. Acest şef al nostru este Corneliu Zelea Codreanu". Era una din caracteristicile esențiale ale Legiunii, într-o vreme în care lupta pentru şefie constituia un obiectiv de bază în celelalte organizații politice, iar multe sciziuni şi confruntări au fost generate tocmai de această luptă.

La 1 august 1927, a apărut primul număr al gazetei Legiunii Arhanghelul Mihail, intitulată "Pământul strămoşesc", care se tipărea la Orăştie, prin efortul părintelui Moța. În primul număr erau publicate versurile lui George Coşbuc din poezia *Decebal către popor:* "Din Zei de-am fi coborâtori,/ C-o moarte tot suntem datori,/ Dar nu-i tot una leu să mori/ Ori câine înlănțuit!/". Gazeta a devenit un important mijloc de propagandă legionară. În octombrie 1927, "Pământul strămoşesc" avea 2586 de abonați, număr considerat de Codreanu ca un succes remarcabil.

Aderența la noua organizație a fost extrem de slabă. Horia Sima avea să scrie: "Corneliu Codreanu nu putea să conteze decât pe indivizi izolați în orașe şi sate. Asta era tot ce mai rămăsese din miile de tineri ce luptaseră în rândurile mişcării studențești. Cea mai mare parte dintre ei, luați de curentul vieții, se îndepărtaseră de politică; alții stagnau încă în incertitudine. În condițiile acestea sistemul anterior de organizare, întemeiat pe comitete județene, nu mai era valabil. Nu se puteau numi şefi de județ, acolo unde nu existau decât câteva elemente în fiecare județ. Corneliu Codreanu s-a văzut constrâns să adopte un alt sistem de organizare, ce reuneşte într-un ansamblu dinamic şi maleabil cele mai slabe efective existente. De aici necesitatea «cuibului»“. Acesta era alcătuit dintr-un număr de 3-13 oameni, sub comanda unui şef, care era numit de Căpitan. Corneliu Zelea Codreanu a stabilit că: fiecare membru al cuibului desfăşoară o activitate concretă; cuibul rezolvă problemele (de exemplu: săparea unei fântâni, repararea unui podeț); cuibul este uşor transformabil, din unitate de muncă în unitate de luptă şi invers; creează un mare număr de cadre, deoarece oamenii se pot specializa în arta conducerii; localizează efectul unei trădări sau defecțiuni; este cel mai bun loc unde se poate face educație, toți fiind prieteni, putându-şi destăinui necazurile, putând primi un sfat sau o pedeapsă. Cuibul trebuia să se conducă după şase “legi”: a disciplinei; a muncii; a tăcerii; a educației; a ajutorului reciproc; a onoarei.

Legiunea a fost organizată pe patru secțiuni: de Tineret (Frățiile de Cruce); de Protecție; de Ajutor a Femeilor Române; Internațională. Prima secție cuprindea tinerii “care se prind cu noi frați ca să apere, să curețe şi să dezrobească pământul nostru strămoşesc, crescând, muncind şi luptând în iubire de țară, după principiile Legiunii”. Cel înscris avea următoarele obligații: să facă 5 abonamente la revista “Pământul strămoşesc”, pe termen de cel puțin 5 luni; să lucreze un sfert de oră pe zi pentru Legiune, sau să dea a 40-a parte din câştig; să boteze cinci copii în credința Legiunii, în termen de 5 luni; să-şi ajute frații din Legiune. Secția de Protecție era alcătuită din oameni maturi, care doreau “să susțină, să încurajeze şi să protejeze sforțările către o viață nouă, creştină, românească şi disciplinată, a tinerimii din Legiune”; membrii acestei secții trebuiau să contribuie la ajutorul Legiunii (un sfert de oră pe zi sau a 40-a parte din câştig), să se ajute şi să se susțină reciproc “în toate întreprinderile şi împrejurările”. Secția de Ajutor a Femeilor Române viza “restabilirea morală a societății româneşti”; mamele trebuiau să-şi crească copiii în credința creştină, contra “frivolității, a dezgolirii trupului, care dezonorează, urâțeşte şi dezgustă”, să combată “dansurile nesănătoase şi nemorale”, să lupte ca fetele de la țară să nu mai ajungă servitoare la evrei. În Secția Internațională urmau să se grupeze toți românii aflați în

afara hotarelor țării; scopul ei era de a "propovădui" adevărul despre invazia pământului românesc de către evrei, să adune calomniile debitate de evrei la adresa românilor, pentru a fi publicate şi cunoscute în țară; să țină legătura cu alte organizații similare din lume "în vederea rezolvării problemei jidoveşti".

Legionarii aveau obligația să se conducă după patru "linii": 1) credința în Dumnezeu, prin care considerau că se asigură "contactul cu morții noştri şi ai neamului"; 2) încrederea în misiunea proprie - "o încredere nelimitată în steaua noastră şi a neamului"; 3) dragostea reciprocă - "ca şi cum am fi fost din aceeaşi familie şi ne-am fi cunoscut de mici copii"; 4) cântecul - ca formă de manifestare a stării lăuntrice; între cântece se numărau: *Pe o stâncă neagră* - care-l glorifica pe Ştefan cel Mare; *Ca un glob de aur* - închinat lui Mihai Viteazul; *Cântecul lui Avram Iancu; Să sune iarăşi goarna* - cântecul Şcolii Militare de Infanterie din 1917; *Sculați Români* - compus de Iustin Ilieşiu şi Istrati, care a fost proclamat *Imnul Legiunii.*

Legionarii trebuiau să fie mai întâi ei, "oameni noi", "cu calități de erou", un fel de prototip pentru românul de mâine, care "să frângă în două întreaga istorie şi să pună temeliile începutului unei alte istorii româneşti". De aici, preocuparea pentru crearea unui mediu special, prin viața comună în cuib, în tabere de muncă, în organizația şi "familia legionară", după care legionarul va fi "trimis" în mijlocul lumii: *să trăiască,* pentru a învăța să fie corect; *să lupte,* pentru a se învăța viteaz şi tare; *să muncească,* pentru a se învăța muncitor, iubitor de toți cei ce muncesc; *să sufere,* pentru a se oțeli; *să se jertfească,* pentru a se deprinde cu depăşirea propriei lui persoane, slujindu-şi neamul". Unde se va duce, legionarul va crea un mediu de aceeaşi natură, va face alți legionari şi lumea îl va urma; toți la un loc vor constitui o oaste, o forță, care va birui.

În Legiunea Arhanghelul Mihail s-au înscris câțiva foşti militanți în LANC, precum inginerul Gheorghe Clime, avocatul Mile Lefter, inginerul Blănaru. De Legiune s-au apropiat gen. Macridescu şi prof. Ion Găvănescul. Dar, în general, aderența a fost foarte slabă. De aceea, Codreanu a decis: "Să mergem să cucerim România! Plecați în sate şi strigați: - S-a făcut o nouă organizație politică, înscrieți-vă cu toții într-însa".

În ziua de 8 noiembrie 1927, a fost organizată, la Iaşi, festivitatea de depunere a primului legământ legionar. Solemnitatea a început prin amestecarea țărânii aduse de la localități istorice: Turda, Războieni, Sarmizegetusa, Călugăreni, Podul Înalt, Suceava, Neamț, Hotin, Soroca, Alba Iulia, Țebea, Roşcani, Tg. Jiu, Oituz, Caşin, Prunaru, Turtucaia. Apoi, au fost umplute pungulițe făcute din piele şi legate cu şnur, pe care legionarii le-au primit cu ocazia jurământului pentru a le purta la piept. Primii care au depus jurământul au fost Corneliu Zelea Codreanu, Ion I. Moța, Ilie Gârneață, Radu Mironovici, Corneliu Georgescu, îmbrăcați în

costume naționale, purtând o zvastică mare în dreptul inimii.

Procesul de organizare a Legiunii Arhanghelul Mihail era în plină derulare, când s-a desfăşurat, la Oradea, în zilele de 4-6 decembrie 1927, Congresul studenților creştini. În apelul lansat de Lorin Popescu, preşedintele Uniunii Naționale a Studenților Creştini din România, se cerea o acțiune unită pentru "zăgăzuirea primejdiei" reprezentată de evrei şi pentru afirmarea hotărârii de a apăra integritatea Patriei, pusă în discuție de revizioniştii maghiari. O scrisoare cu un conținut similar a adresat Ion I. Moța, cerând studenților să ia atitudine "față de acțiunea jidănească îndreptată contra nației româneşti".

Congresul s-a desfăşurat pe fondul conflictelor generate de sciziunea LANC, punându-se problema atitudinii studenților față de cele două grupări aflate în dispută: cea condusă de A.C. Cuza şi cea a profesorului Cătuneanu de la Cluj. În timp ce A.C. Cuza nu a participat la Congres, cel de-al doilea a apărut în sala Teatrului şi a fost solicitat să vorbească. La acest Congres, Corneliu Zelea Codreanu "s-a remarcat prin tăcere", aşa cum arăta un document al vremii, el mulțumindu-se să declare că "Legiunea nu are alt dușman decât dușmanul neamului românesc".

Congresul a decis ca studenții să nu susțină nici una din cele două organizații ale LANC, cerând ca ele să se reunească până la 1 octombrie 1928, în caz contrar ei luându-şi libertatea de acțiune. În una din rezoluțiile adoptate, studenții afirmau - în numele românilor - că "sunt hotărâți să nu mai sufere stăpânirea jidovească în această țară", că "nu vor tolera ca cineva să se atingă, măcar cu cuvântul, de integritatea statului românesc".

O parte a presei independente - mai ales "Adevărul" şi "Dimineața" -, precum şi cea național-țărănistă a desfăşurat o vie campanie împotriva guvernului liberal, care a aprobat desfăşurarea Congresului într-un oraş aflat în apropierea graniței cu Ungaria şi care avea o populație minoritară numeroasă. În timpul Congresului s-a creat o stare tensionată, care a degenerat în acte de violență: refuzul unui evreu, proprietar de hotel, de a accepta cazarea unor studenți a fost scânteia care a dus la acte de vandalism în centrul orașului, unde au fost devastate mai multe magazine evreieşti. Au intervenit poliția, jandarmii şi pompierii pentru a restabili ordinea, iar peste 20 de studenți au fost arestați. Acte similare s-au înregistrat după Congres, la Cluj şi în alte localități.

Evenimentele de la Oradea au suscitat ample discuții şi luări de atitudine, inclusiv de la tribuna parlamentului. Răspunzând unei interpelări adresată de Wilhelm Filderman în legătură cu Congresul studențesc de la Oradea, ministrul de Interne I.G. Duca a reiterat opoziția categorică a guvernului față de orice act de agresiune şi hotărârea sa de a pedepsi pe cei vinovați. Ministrul a declarat că nu trebuia asociată

întreaga studenţime la acele "acte reprobabile, pentru care nu am destule cuvinte de înfierare".

Studenţilor arestaţi li s-a intentat un proces în urma căruia 9 dintre aceştia au fost condamnaţi de Consiliul de Război pentru "devastări constituite în bandă". Incidentele create în relaţiile dintre evrei şi unii studenţi sau alţi creştini au fost, de fiecare dată, exacerbate, presa căutând să le dea o notă dramatică şi generalizatoare. În timp ce presa antisemită (mai ales "Apărarea naţională" şi "Pământul strămoşesc") dădea o extindere extraordinară unor incidente în care evreii au admonestat pe creştini, alte organe de presă - îndeosebi "Dimineaţa" şi "Adevărul" - au căutat să acrediteze ideea că studenţimea română, în ansamblul ei, era antisemită. Presa evreiască internaţională - mai ales cea americană - a supradimensionat excesiv evenimentele, prezentând o imagine apocaliptică a violenţelor la care au fost supuşi evreii din România.

În ultimă instanţă, evenimentele de la Oradea au fost speculate de opoziţie pentru a cere demisia guvernului liberal, condus de Vintilă Brătianu, care nu mai putea face faţă situaţiei explozive din ţară. LANC, prin A.C. Cuza, s-a disociat de actele de violenţă din timpul şi consecutive Congresului studenţesc, susţinând că problema evreiască trebuia rezolvată numai pe cale legală. La rândul ei, Legiunea Arhanghelul Mihail a pus accentul pe provocările la care s-au dedat evreii, afirmând că studenţii au fost nevoiţi să riposteze.

Corneliu Zelea Codreanu era preocupat de organizarea şi impunerea Legiunii în viaţa politică. Încă din primul număr al gazetei "Pământul strămoşesc" se afirma: "Vom crea o mişcare idealistă tinerească voluntară, organizată pe principiul ierarhiei. În diferitele ei secţiuni vor intra elementele bune de orice vârstă". Despre cei înscrişi în Legiunea Arhanghelul Mihail se afirma că ei nu au făcut politică: "Noi avem o religie, noi suntem robii unei credinţe. În focul ei ne consumăm şi, în întregime stăpâniţi de ea, o slujim până la ultima putere. Pentru noi nu există înfrângere şi dezarmare, căci forţa ale cărei unelte vrem noi să fim e etern invincibilă".

Corneliu Zelea Codreanu preciza că mişcarea pe care o conducea nu viza nici instaurarea dictaturii, nici regimul democratic. Dictatura presupunea "voinţa unui singur om, impusă cu forţa celorlalţi oameni dintr-un stat". Mişcarea Legionară se întemeia pe "suprapunerea" voinţei şefului şi voinţei poporului. El se pronunţa pentru "o formă nouă de conducere a statelor", nemaiîntâlnită până atunci, care are la bază "acea stare de înaltă conştiinţă naţională, care mai devreme sau mai târziu se întinde până la periferiile organismului naţional"; întregul popor ajunge la "conştiinţa de sine, la conştiinţa rostului său şi a destinului său în lume". Şeful "este expresia acestei stări de spirit nevăzute. Simbolul acestei stări de conştiinţă".

Legiunea cerea "depoliticizarea țării", susținând că în locul "partidelor parazite se simte nevoia unei baghete magice, căreia să i se supună toată suflarea românească", o "unitate de comandament". Această perspectivă nu putea fi acceptată de politicienii dirijați din umbră de evrei, care - în opinia lui Codreanu - vor recurge la provocări pentru a desființa Legiunea. Căpitanul mărturisea că era frământat de gândul: "Ce vom face dacă ne vor provoca? Vom scoate din nou pistoalele şi vom trage, pentru ca să ne putrezească oasele în închisori şi planurile noastre să se sfarme? În fața acestor perspective ce ni se deschideau, ne-a încolțit în minte gândul retragerii în munți. Acolo unde românul a primit lupta cu toate puhoaiele duşmane [...] Vom ataca de acolo, coborând în viesparele jidăneşti. Sus, vom apăra viața copacilor şi a munților de pustiire. Jos, vom împrăştia moarte şi milă. Vor trimite să ne prindă şi să ne omoare. Vom fugi; ne vom ascunde; vom lupta; iar la urmă vom fi, desigur, răpuşi. Căci noi vom fi puțini, urmăriți de batalioane şi de regimente româneşti. Atunci vom primi moartea. Sângele nostru, al tuturora, va curge. Acest moment va fi cel mai mare discurs al nostru adresat neamului românesc şi cel din urmă". Corneliu Codreanu era convins că jertfa va fi înțeleasă de români, iar sufletul şi conştiințele lor se vor cutremura; acesta va fi un punct de pornire, un punct de înviere a lumii româneşti. Astfel, Căpitanul a ajuns la o concluzie dramatică: "Neputând învinge în viață fiind, vom învinge murind".

Problemele financiare continuau să-l preocupe pe Codreanu, mai ales că el nu voia să apeleze la sprijinul unor bănci sau întreprinderi industriale, deoarece "un şef care admite finanțarea mişcării sale din afara organizației, este ca şi omul care-şi învață organismul să trăiască din medicamente. În măsura în care administrezi unui organism medicamente, în aceeaşi măsură îl condamni să nu mai reacționeze singur. Şi mai mult, în momentul în care i-ai ridicat medicamentele, moare. E la discreția farmacistului! Tot astfel, o mişcare este la discreția celor care o finanțează". După opinia sa, cei ce aveau posibilități financiare erau evreii, iar partidele politice democrate, fiind susținute material de evrei, erau la discreția acestora, care urmăreau să "extermine pe români în țara lor".

La sfârşitul anului 1927 a fost lansat, prin gazeta "Pământul strămoşesc", apelul către legionari de a aduna bani pentru achiziționarea unei camionete. Acțiunea a avut succes şi, la 19 februarie 1928, a fost cumpărată maşina dorită, căreia i s-a dat numele de "Căprioara". Ea a devenit principalul mijloc de transport pentru fruntaşii legionari, constituind - pentru acei ani - un element eficient de propagandă politică.

În primăvara anului 1928, legionarii au reînceput munca la cărămidăria din Ungheni, în vederea terminării Căminului Studenților Creştini. Pentru obținerea de bani, Radu Mironovici făcea curse cu

"Căprioara", ducând pasageri de la Iaşi la mănăstirile din județul Neamț. Codreanu şi-a deschis un birou de avocatură la Ungheni, mai mulți legionari cultivau zarzavat, pe care-l vindeau în diverse târguri. Cu toții trăiau în condiții extrem de modeste. Codreanu nota: "De 6 ani nu mai intrasem la teatru, la cinematografe, la baluri, la petreceri".

În acest timp, viața politică era dominată de confruntarea dintre guvernul liberal şi Partidul Național-Țărănesc. Campania de răsturnare a guvernului a culminat cu adunarea național-țărănistă de la Alba Iulia din 6 mai 1928, la care au participat peste 100 000 de cetățeni. După câteva luni, la 3 noiembrie 1928, guvernul Vintilă Brătianu a trebuit să demisioneze, iar la 10 noiembrie s-a constituit guvernul național-țărănesc prezidat de Iuliu Maniu. Venirea Partidului Național-Țărănesc la putere a fost întâmpinată cu o explozie de entuziasm în întreaga țară. Mărturia cea mai clară a extraordinarei popularități de care se bucura acest partid - ce simboliza speranța într-o "eră nouă" în istoria României - este rezultatul obținut pe listele național-țărăniste în alegerile parlamentare din 15 decembrie 1928: 76,76% din totalul voturilor şi 348 din cei 387 deputați. Celelalte partide au înregistrat rezultate extrem de slabe: pe locul al doilea s-a clasat Partidul Național-Liberal cu 6,55% din voturi şi 13 locuri în Adunarea Deputaților. Aflată în plină criză, ca urmare a conflictelor interne, LANC a obținut numai 1,14% din voturi şi nu şi-a putut trimite reprezentanți în Adunarea Deputaților. Legiunea Arhanghelul Mihail n-a participat la aceste alegeri, înțelegând că nu avea nici o şansă, în acea atmosferă de "psihoză colectivă" în favoarea Partidului Național-Țărănesc.

În zilele de 3-4 ianuarie 1929, a avut loc la Iaşi prima adunare a şefilor de cuib, care s-a desfăşurat în casele generalului Ion Tarnovschi. Au fost prezente circa 40 de persoane, ceea ce arată că numărul membrilor Legiunii era de 400-500. Cu acest prilej, s-a constituit *Senatul Legiunii*, compus din bărbați de peste 50 de ani, care - aşa cum preciza Codreanu - urmau să fie convocați "în momente grele, ori de câte ori se va simți nevoie de sfatul lor. *Nu sunt aleşi. Sunt indicați de şeful Legiunii şi cooptați de Senat. Este cea mai înaltă treaptă la care poate aspira un legionar*". În Senat au fost numiți: Hristache Solomon, gen. Macridescu, gen. Ion Tarnovschi, Spiru Peceli, col. Paul Cambureanu, Ion Butnaru, iar după câteva luni şi prof. univ. Traian Brăileanu.

Eforturile lui Codreanu de a impune Legiunea Arhanghelul Mihail în conştiința publică nu dădea rezultatele scontate. Mişcarea sa era puțin cunoscută; conducerea era asigurată de tineri neexperimentați, alături de care au venit câțiva bătrâni fără calități politice deosebite; disputa dintre Legiunea Arhanghelul Mihail şi LANC a continuat să se accentueze, ajungându-se în fața justiției pentru stabilirea dreptului de proprietate

asupra Căminului Cultural Creştin din laşi; în septembrie 1929, studenții cuziști au fost scoşi cu forța de cei legionari din cămin.

Pentru a atrage atenția opiniei publice, Codreanu a decis să recurgă la acțiuni spectaculoase. În vara anului 1929 a organizat două "marşuri educative", la Galați şi Focşani, al căror scop era dezvoltarea voinței, acceptarea vieții grele, impunerea obligației fiecărui participant de a fi neînduplecat cu sine, de a nu ceda sub povara efortului.

În acelaşi timp, Codreanu a decis experimentarea "pedepsei legionare" (care de regulă însemna aplicarea unor lovituri, pe care cel vinovat trebuia să le suporte fără să crâcnească), pentru dezvoltarea simțului responsabilității şi al supunerii necondiționate față de hotărârea comandantului. De altfel, căpitanul însuşi avea să scrie că îşi pregătea camarazii "prin marşuri lungi, încărcați de poveri, executate prin ploaie, vânt, căldură tropicală sau noroaie şi în cadență şi aliniere, cu ore întregi de interdicție a vorbirii. Prin viață aspră, dormind în pădure şi mâncând simplu. Prin obligația de a fi severi cu ei înşişi, în toate privințele, începând de la ținută şi gesturi. Prin crearea de obstacole pe care ei erau obligați a le învinge, escaladând stânci, trecând ape". Obiectivul urmărit era acela de a le inocula sentimentul de învingători, a-i obişnui să trăiască în grup şi în unitate. A urmat un nou marş în Bucovina şi Moldova, de la Rădăuți la Neamț. Pe parcurs, legionarii luau contact cu populația, care privea uimită spre aceşti "băieți tineri", energici, plini de hotărâre. Serviciul Secret de Informații - care-l urmărea permanent pe Codreanu - consemna că, pretutindeni, legionarii "au fost primiți cu o ospitalitate extrem de binevoitoare din partea sătenilor". Tot în 1929, un grup de legionari a făcut un marş în Munții Apuseni, unde au constatat situația tragică în care trăiau moții.

În ziua de 8 noiembrie 1929, a fost organizată la Iaşi "Ziua Legiunii". Au participat circa 300 de tineri, dintre care 200 din diferite localități din țară. Ei au dat onorul lui Corneliu Zelea Codreanu, care a trecut în revistă "trupa". El li s-a adresat cu cuvintele: "Trăiască poporul român la el acasă!", "Trăiască M. S. Regele Mihai I!" Apoi, cu drapelul Legiunii în frunte, participanții s-au îndreptat, în coloană de marş, spre Mitropolie, unde au asistat la un *Te Deum* pentru Rege. Revenind la cămin, s-au ținut discursuri privind pericolul evreiesc şi necesitatea luptei pentru ca România să fie a românilor.

O altă manifestare a fost organizată la 10 decembrie, proclamată Ziua Studențimii Creştine - în amintirea evenimentelor de la 10 decembrie 1922. La Căminul Studenților Creştini din Iaşi au participat circa 100 de studenți, în fața cărora Codreanu a evocat semnificația acestei zile, care înseamnă fixarea unui nou ideal: "România românească şi creştină". El a relatat propriile amintiri, între care pregătirea complotului din 1923, care "tindea la pedepsirea celor ce vând şi celor ce cumpără interesele

statului", precum şi conflictul cu prefectul Constantin Manciu. precizând că a fost apostrofat de acesta chiar în sala de şedinţe a Judecătoriei "şi atunci n-a aşteptat decât sfârşitul şedinţei ca să-l omoare, ceea ce s-a şi întâmplat". La 13 decembrie, Codreanu a ţinut o conferinţă despre Ştefan cel Mare. invocând duhul acestuia, care "să ne ajute şi pe noi în lupta contra cotropitorilor străini".

Apreciind că, după doi ani şi jumătate de muncă, reuşise să câştige un număr suficient de aderenţi, cu care să poată ieşi în public, ca legionari, Codreanu a anunţat prima întrunire la 15 decembrie 1929, în Tg. Bereşti, jud. Covurlui. Dar maiorul de jandarmi şi procurorul, veniţi de la Galaţi, au declarat că Ministerul de Interne nu a aprobat întrunirea. După pertractări cu Codreanu, cei doi au acceptat desfăşurarea acesteia, cu condiţia să nu facă "dezordini". La ora fixată au fost prezenţi doar vreo 100 de oameni. Codreanu a declarat: "Am venit să ţin o întrunire. Dar autorităţile îmi opresc oamenii cu forţa. În contra tuturor ordinelor, voi ţine 10 întruniri. Să mi se aducă un cal şi voi merge călare din sat în sat, prin toată plasa Horincii!"

Într-adevăr, în zilele următoare, Codreanu, însoţit de patru legionari au mers în mai multe sate, se oprea în curtea bisericilor, iar când se aduna lumea, curioasă de o asemenea apariţie insolită, căpitanul - înălţându-se în şaua calului - ţinea un mic discurs: "Să ne unim cu toţii, bărbaţi şi femei, să ne croim nouă şi neamului nostru altă soartă. Se apropie ceasul de înviere şi mântuire românească. Cel ce va crede, cel ce va lupta şi suferi, va fi răsplătit şi binecuvântat de neamul acesta. Vremuri noi bat la porţile noastre! O lume cu sufletul sterp şi uscat moare şi o alta se naşte: a acelora cu sufletul plin de credinţă. În lumea aceasta nouă, flecare îşi va avea locul său, nu după şcoală, nu după inteligenţă, nu după ştiinţă, ci în primul rând după credinţa sa şi după caracterul său". După aceste cuvinte, Codreanu pleca, la fel de misterios după cum venise, iar lumea, impresionată, îl petrecea cu privirea. Apoi legionarii mergeau în alt sat, procedând la fel. Numărul însoţitorilor s-a mărit, cel al călăreţilor s-a ridicat la 20; legionarii şi-au pus un semn distinctiv la căciulă, pene de curcan şi intrau în sate cântând imnuri patriotice. După acest "turneu", Codreanu a revenit în Tg. Bereşti, însoţit de 50 de călăreţi. De această dată la întrunire au participat "peste trei mii de oameni".

Metoda s-a dovedit eficientă; de aceea, în zilele de 23-27 decembrie 1929, Codreanu a efectuat un "marş" de propagandă legionară în Transilvania. A poposit la Ludoşul de Mureş în ajunul Crăciunului; în zilele următoare a repetat "scenariul" exersat în Moldova. Legionarii călări, cu pene de curcan la căciuli, intrau în sate cântând; Codreanu ţinea discursuri scurte: "Le-am spus - nota căpitanul - numai că venim din Moldova ca să chemăm la înviere sufletul necăjit al românilor; căci o mie de ani de robie, de nedreptate şi de mormânt ne-au fost de ajuns. România

Mare s-a făcut cu multă jertfă, dar parcă stăpânirea străină şi vechea nedreptate se prelungesc încă şi dincoace de înfăptuirea acestei Românii. Zece ani de guvernări româneşti n-au reuşit să ne vindece rănile care ne dor şi nici n-au reparat nedreptăţile seculare. Ele ne-au dat o unitate de formă, dar sufletul românesc ni l-au frânt în atâtea bucăţi, câte partide sunt. Învierea neamului acestuia clocoteşte sub pământ şi va izbucni în curând, luminând cu lumina ei întreg trecutul nostru întunecat. Cel ce va crede, va fi biruitor!"

Codreanu a lăsat în zonă pe Nicolae Totu să organizeze ţărănimea în cadrul Legiunii Arhanghelul Mihail, pe plutoane şi batalioane. Dar, după câteva zile, jandarmii din Ludoş l-au arestat pe Totu şi pe preotul din sat pentru "aţâţare la dezordine şi tulburarea liniştii publice". Acţiunea a fost, astfel, lichidată din faşă.

La începutul anului 1930, Căpitanul a decis să-şi îndrepte atenţia asupra unei alte provincii, în care minorităţile aveau o pondere importantă: Basarabia. În ianuarie 1930, după o nouă deplasare prin Valea Horincei, a trecut în Basarabia, la Cahul. Călăreţii aveau pe piept o cruce de 20 cm din pânză albă, iar Codreanu ţinea în mână o cruce de lemn; legionarii cântau *Scoală, scoală, măi române.* La barieră, ei au fost întâmpinaţi de un comisar de serviciu, care i-a invitat la Prefectură pentru a arăta scopul venirii lor în oraş. Dar aceştia şi-au continuat drumul până în piaţă, unde, după aprecierea lui Codreanu, se aflau 7 000 de ţărani, iar după rapoartele poliţiei înjur de 1 000. Căpitanul afirma: "Nimeni dintre ei nu ştia cine suntem şi ce voim". Codreanu şi-a început discursul, dar a fost întrerupt de poliţai, care a declarat că întrunirea nu era legală. Atunci, Codreanu a decis ca aceasta să aibă loc la marginea oraşului. Dar acolo a apărut un detaşament de soldaţi cu baioneta la armă, iar colonelul Cornea l-a ameninţat pe Codreanu cu revolverul. Acesta a replicat: "Domnule colonel, de ce să mă împuşti, căci nu am făcut nici un rău. Am şi eu un revolver, dar n-am venit să mă bat cu nimeni şi mai cu seamă cu armata română". A sosit apoi prefectul şi au plecat împreună la Prefectură. Aici Codreanu a trebuit să accepte contramandarea adunării, dar a precizat: "Lunea viitoare ne întâlnim din nou în acelaşi loc". Peste mai mulţi ani, Căpitanul avea să aprecieze: "Suferisem o înfrângere. Acum nu mai puteam cânta, ne întorceam fără să mai vorbim unul cu altul".

Pentru pregătirea adunării din 3 februarie 1930, Codreanu a tipărit afişe şi a dat ordin legionarilor din Valea Horincei, Galaţi, laşi, Bucureşti, Focşani şi Turda să fie prezenţi în număr cât mai mare la Cahul. Şeful Legiunii Arhanghelul Mihail a plecat la Bucureşti pentru a obţine aprobarea din partea Ministerului de Interne. Aici a discutat cu D.R. Ioanițescu, subsecretar de stat, care i-a dat aprobarea în scris, în schimbul angajamentului că adunarea se va desfăşura în cea mai perfectă ordine. În dimineaţa zilei de 3 februarie, trecerea Prutului s-a făcut într-o ordine

militară: în linia întâia - 100 călăreți, cu drapel, toți cu pene la căciulă, fiecare cu cruce albă din pânză pe piept; linia a doua - pedeştrii în coloană de marş, cu steaguri; linia a treia - 80 de căruțe încărcate fiecare cu 4-6 oameni şi cu drapel. La locul întrunirii erau "peste 20 000 de țărani", aprecia Codreanu.

În discursul său, Căpitanul a folosit aceleaşi fraze generale, spunând țărănimii: "Că noi n-am lăsat-o uitată în robia jidovească, în care zace astăzi. Că ea va deveni liberă, stăpână pe rodul muncii ei, stăpână pe pământul ei, stăpână pe țara ei. Că zorile zilei celei noi a neamului se arată. Că în lupta începută, ea să dea numai *credință* - credință până la moarte - şi va primi în schimb, *dreptate şi mărire"*. Au vorbit mai mulți legionari şi, la sfârşit, Ion Zelea Codreanu, timp de două ore. Apoi participanții s-au împrăştiat în linişte.

Legionarii începeau să câştige teren pe fondul deziluziilor produse de guvernarea național-țărănistă. Mult sperata "eră nouă" nu numai că nu a venit, dar din contră - sub impactul crizei economice - situația materială a populației s-a deteriorat rapid, iar promisa moralitate în viața publică s-a dovedit a fi un eufemism. După câteva luni de la constituirea sa, guvernul Maniu a fost confruntat cu grave probleme sociale. Momentul cel mai dificil s-a înregistrat în august 1929, când s-a declanşat greva muncitorilor minieri din Valea Jiului. Autoritățile au recurs la represiunea armată, înregistrându-se 22 morți şi 58 răniți în rândul minerilor. Deteriorarea condițiilor de viață a determinat amplificarea tensiunilor sociale. La 19 aprilie 1930 a avut loc, în Bucureşti, Congresul invalizilor, văduvelor şi orfanilor de război, urmat de o manifestație de stradă, în cursul căreia s-au înregistrat altercații între participanți şi forțele de ordine. Consemnând evenimentele petrecute în fața Cercului Militar Național, unde, din ordinul guvernului, manifestanții au fost întâmpinați cu tulumbele de apă ale pompierilor şi de armată, ziarul "Adevărul" scria că, după împrăştierea acestora, strada "era acoperită cu bețe, cârje, resturi de îmbrăcăminte, drapele rupte, bucăți de piatră, cărămidă etc. Au fost adunați 12 inşi răniți". O bună parte a studențimii - cu deosebire cea naționalistă - şi-a manifestat solidaritatea cu invalizii, orfanii şi văduvele de război. În sala Societății "Tinerimea Română" din Bucureşti a avut loc o manifestație la care s-a condamnat energic atitudinea guvernului. Din nou au intervenit forțele de ordine, care au arestat mai mulți studenți.

Ziaristul Tudor Teodorescu-Braniște, cunoscut pentru concepția sa democratică, făcea - în acele zile - o consemnare tristă: "Fiecare partid combate în opoziție ceea ce va practica la guvern şi practică la guvern metodele pe care le va combate în opoziție". El dădea exemplul național-țărăniştilor, care în anii de opoziție au combătut practicile guvernelor liberale, pentru ca, ajunşi la putere, să dea uitării programul pe baza

căruia au fost aleşi în decembrie 1928: "în programul acela din anii eroici de opoziție nu erau înscrise nici masacrul de la Lupeni, nici schingiuirile de la poliție, nici confiscările de ziare. Erau înscrise, dimpotrivă, proteste împotriva masacrului de la 13 decembrie 1918, proteste împotriva schingiuirilor din beciurile Siguranței şi - iarăşi - proteste împotriva confiscărilor de ziare". La rândul său, Nae Ionescu aprecia că viața politică "de după război nu a cunoscut o mai penibilă guvernare ca cea a d-lui Maniu".

Constatând că național-țărăniştii pierdeau teren, iar starea de nemulțumire era în creştere, fapt ce putea fi speculat de Partidul Comunist pentru organizarea unor acțiuni împotriva statului român, Corneliu Zelea Codreanu a decis să lanseze "o nouă organizație națională, pentru combaterea comunismului jidănesc, în care să intre şi Legiunea Arhanghelul Mihail şi oricare alte organizații de tineri, peste deosebirile de partide". Acestei organizații politice i-au dat numele de Garda de Fier. Se avea în vedere participarea Gărzii de Fier în alegerile parlamentare, drept care s-a adoptat şi un semn electoral: crucea inspirată din gratiile închisorii.

Horia Sima aprecia: "Garda de Fier şi-a făcut apariția într-un complex special de circumstanțe. Ea a fost concepută pentru a servi drept bază de regrupare a întregului tineret românesc, dincolo de deosebiri de *credo* politic, în scopul de a întări capacitatea defensivă a națiunii contra pericolului comunist. Din nefericire, apelul lui Corneliu Codreanu nu a avut rezonanța dorită. Fie din pricina neînțelegerii gravului moment politic, fie din gelozie, tinerii ce făceau parte din alte grupări politice preferau să se țină deoparte, lăsând ca legionarii să se zbată singuri în fața provocărilor comuniste. Redusă la legionari, Garda de Fier nu se distingea de Legiunea Arhanghelul Mihail. Cele două organizații sfârşiseră prin a se suprapune, Garda de Fier nefiind decât o altă denumire a Mişcării".

Numele Garda de Fier a avut o mai mare penetrație, înlocuind-o pe cea a Legiunii Arhanghelul Mihail; membrii ei se numeau legionari și acționau pe baza ordinelor Căpitanului Corneliu Zelea Codreanu. În decembrie 1930, Garda de Fier a publicat un program, care conținea o virulentă critică la adresa situației economice, sociale şi politice din România şi propunea unele soluții, precum ştergerea datoriilor făcute de țărani, stârpirea corupției, pedepsirea celor care jefuiseră bunul public etc.

Deşi tendințele de extremă dreaptă începeau să câştige teren, în 1929-1930 speranțele de îndreptare a situației nu mergeau în această direcție, ci spre principele Carol. Înlăturat de la succesiunea tronului la 4 ianuarie 1926, el apărea ca o victimă a manevrelor liberalilor, care au urmărit sa se dispenseze de un om incomod, ce nu accepta dominația pe care aceştia o exercitau asupra monarhiei. După moartea regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, a fost instalată o Regență, deoarece Mihai

avea doar 6 ani. Național-Țărăniștii au folosit "chestia Carol" în anii de opoziție, pentru a lovi în liberali, dar după ce s-au instalat la putere, au căutat să domine Regența, declarându-se fideli actului de la 4 ianuarie 1926.

În condițiile decepțiilor provocate de guvernarea Maniu, o bună parte a opiniei publice s-a orientat spre susținerea venirii lui Carol pe tron, fiind convinsă că un rege tânăr şi energic va redresa situația României. Profitând de această stare de spirit, principele Carol a venit inopinat în țară la 6 iunie 1930, iar peste două zile a devenit regele României. Comentând semnificația acestui eveniment, Nicolae Iorga aprecia: *"Astăzi amurgul se lasă asupra vieții de partid"*. Noul rege a acționat pentru creşterea rolului monarhiei în viața de stat, urmărind instaurarea unui regim autoritar.

Curentul de dreapta câştiga teren în Europa, ceea ce influența, desigur şi situația din România. Faptul că din 1929, România era înconjurată de state cu regim autoritar, de diferite nuanțe - exceptând Cehoslovacia - constituia o încurajare pentru totalitarismul de dreapta. Susținătorii acestui curent deveneau tot mai incisivi. Ei îşi îndreptau atacurile împotriva "bătrânilor", care guvernau țara şi care nu erau capabili să înțeleagă noile realități. În *Manifestul Crinului Alb,* publicat în revista "Gândirea" din 1928, se scria: "Ne tutelează şi ne boscorodeşte o generație în care nimeni n-a gândit cu adevărat. În capul lor domneşte golul, un gol etern şi iritant, mascat de o vitrină de împrumut şi împrejmuit de colbul vechimii, al neaerisirii din casele părăsite". Pe aceşti bătrâni, cei tineri trebuiau să-i scoată din "extazul porcin" şi să-i cheme în fața "tribunalului grijii de onoarea națională".

Mircea Eliade aprecia că între tineri şi bătrâni "nu există punte, ci numai zvârlituri de lănci", că bătrânii "nu pot înțelege nici în ce constă lupta, nici de ce trebuie să învingem". Bătrânii au transpus în România realitățile din Apus, astfel că, în fapt, nu au creat nimic. Eliade considera că tânăra generație, trecută prin experiența războiului, a fost pusă "în contact imediat şi precoce cu o realitate multiplă", în timp ce vechea generație "s-a osificat". El scria că după o criză puternică se petrece "o iluminare, o dezlănțuire de bucurii creatoare, o schimbare de viziune", iar România se afla în această fază decisivă.

Profesorul Nae Ionescu - un adevărat mentor al tinerei generații - susținea, în iulie 1930, că există o "criză a partidelor politice", manifestată pe plan european, dar şi în România. Fiind doar "o parte" dintr-un întreg, partidul politic are tendința să-şi înlăture adversarul. Dar înfrângerea adversarului este premisa desființării partidului, care tinde să se identifice cu "țara", cu întregul. Se ajungea astfel la "dictatura maselor", care înseamnă înlăturarea partidelor.

La aceste dezbateri teoretice a participat activ şi A.C. Cuza, liderul Ligii Apărării Naţional-Creştine. El afirma că doctrina sa nu se limita la antisemitism - lupta contra evreilor - ci era o "doctrină naţionalistă creştină, în genere". Ea dovedea "din totalitatea elementelor ei, biologice, teologice, economice, sociologice, istorice şi din fiecare în parte, că singura soluţie posibilă a problemei jidăneşti este eliminarea jidanilor, care presupune acţiune imediată pe toate terenurile şi în orice moment, pe baza unui program lămurit, cu scopul acestei eliminări, necesare şi realizabile".

A.C. Cuza scria că doctrina sa - "ca sistem de gândire şi acţiune" - avea "zece teze fundamentale" şi anume: *naţionalitatea* ("puterea organică, spirituală a sângelui unificat sau a rasei"); *legea naţionalităţii* ("puterea creatoare a culturii umane", în baza căreia omenirea se împarte în naţii); *naţia* ("totalitatea indivizilor de acelaşi sânge"); *naţia jidănească* ("o naţie corcită şi degenerată, parazitară"); *religia naţiei jidăneşti* (care justifică "stăpânirea parazitară a lumii de către jidani"); *cărţile sfinte ale jidanilor* (care au ca atribute "minciuna şi crima"); *antisemitismul* ("reacţiunea firească, legitimă, de apărare a celorlalte naţii" împotriva evreilor); *creştinismul* (învăţătura lui Isus Hristos); *eliminarea jidanilor* (din sânul celorlalte naţiuni); *acţiunea imediată* (eliminarea evreilor din orice domeniu şi "aşezarea lor pe un pământ liber, pe care să-şi creeze şi ei cultura lor proprie, muncind productiv").

Curentele, ideile şi organizaţiile de extremă dreaptă, care în ultimă instanţă urmăreau lichidarea regimului democratic, întemeiat pe partidele politice au primit replica unor importante personalităţi ale vremii. Astfel, Mihai Ralea scria că partidele "reprezintă interese de grup, de clasă socială, ori măcar particularităţi de regiune, de naţionalitate, de cultură", fiind utile, deoarece ele "regulează echilibrul între diferitele interese ale unei naţiuni", sunt o stavilă în calea capriciilor "opiniei publice amorfe, schimbătoare de la zi la zi, falsificată de răuvoitori sau de aventurieri", ele "împiedică tirania de jos, ca şi pe cea de sus". Ralea scria că democraţia este "singurul regim politic în care e posibil controlul". La rândul său, Tudor Teodorescu-Branişte critica pe cei care afirmau că exista o "criză a democraţiei" şi conchidea că democraţia "rămâne ceea ce a fost întotdeauna: sistemul de guvernământ care - în antichitate ca şi astăzi - a dat rezultatele cele mai strălucite. Singurul sistem de guvernământ care corespunde spiritului acestor vremuri".

Legiunea Arhanghelul Mihail - Garda de Fier căuta să-şi croiască drum în viaţa politică prin intensificarea activităţii sale. Corneliu Zelea Codreanu a decis, în vara anului 1930, să reia campania de întruniri în Basarabia, unde terenul părea propice pentru câştigarea de noi aderenţi. După experienţa din anul precedent el a avut o întrevedere cu ministrul de Interne Alexandru Vaida-Voevod. Cei doi au avut o discuţie de peste trei

ore; Căpitanul avea să noteze că Vaida îi considera pe legionari "nişte tineri zvăpăiați, care vor să rezolvăm problema jidovească prin spargeri de geamuri"; Codreanu a expus punctul său de vedere în chestiunea evreiască, prezentând-o ca foarte gravă pentru poporul român. El a obținut aprobarea marşului în Basarabia, după ce s-a angajat să păstreze cea mai perfectă ordine. Peste câteva zile, Codreanu a adresat un manifest către tineretul țării şi un ordin de marş, prin care anunța că acesta se va desfăşura începând cu 20 iulie, iar trecerea Prutului se va face prin şapte puncte, între Cetatea Albă şi Tighina.

Vestea organizării unei asemenea campanii a îngrijorat autoritățile centrale, precum şi organele de ordine locale, care, în repetate rânduri avuseseră confruntări cu legionarii şi cuziştii. Arhivele păstrează numeroase rapoarte întocmite de organele de informații şi de poliție. Acestea apreciau că Legiunea Arhanghelul Mihail desfăşoară o activitate "la lumină şi alta ocultă", că în ultimul timp apelurile şi cuvântările lui Codreanu aveau "un ton agresiv şi provocator, semnul unor apropiate acte de terorism". Se citau materiale diverse; de exemplu, scrisoarea unui legionar din Galați către un camarad din Soroca, în care se afirma: "Vorbeşte țăranilor moldoveni despre Legiunea noastră, care este o oaste, nu un partid politic şi spune-le că Legiunea e singura care va scăpa țărănimea de molima jidovească. Să nu aştepte mântuirea de la cei mari, care rod țara. Mântuirea vine de la noi, țăranii, care ne vom face dreptate cu ghioaga cât de curând. Dacă autoritățile îți vor face ceva, să le spui că le aşteaptă soarta prefectului Manciu de la Iaşi". Alte rapoarte multiplicau artificial pericolele, afirmând că legionarii s-au organizat pe baze militare, fiind gata de acțiune la ordinul ce-l vor primi "în plicuri sigilate"; că se constituiau grupe "spre a putea face transmisiuni şi legături, de exemplu: să-şi procure biciclete, motociclete şi orice fel de mijloace de locomoțiune repede"; că "Legiunea posedă arme cu repetiție şi revolvere automate"; că în instrucțiuni se vorbeşte despre "îngrijiri pentru răniți", ceea ce arată că ei aveau în vedere confruntări violente; că "Legiunea Arhanghelul Mihail a proiectat un congres internațional al studențimii creştine la Cluj, la care, se spune, va fi invitat şi Hitler, şeful organizațiunii germane Hacken-Kreuz", după care Codreanu va fixa "ziua cea mare", preparativele fiind făcute "cu multă perseverență şi după un plan bine chibzuit"; în acest scop se adunau bani, dovadă fiind circulara prin care legionarii erau îndemnați ca de la Crăciun şi până la Sf. Ion "să organizeze pluguşoare, coruri, baluri şi orice fel de serbări, pentru strângerea de fonduri", precum şi recomandarea ca fiecare legionar să plătească o cotizație între 10 şi 50 de lei pe lună. Concluzia unui raport de sinteză era următoarea: "Legiunea Arhanghelul Mihail este o organizație naționalist-extremistă, mai mult ocultă, alcătuită quasi-milităreşte, cu caracter «nu de apărare, ci de atac». Este antipoliticianistă şi antisemită, urmărind scopul «de a scăpa țara de

politicieni din toate partidele şi de evrei». Scopul şi mijloacele o arată ca tulburătoare a ordinii de stat".

La rândul ei, presa de stânga - mai ales "Adevărul" şi "Dimineaţa" - a desfăşurat o vie campanie împotriva lui Al. Vaida-Voevod, pe care-l acuzau că încurajează mişcările antisemite, a relatat despre starea explozivă din Basarabia, despre actele de agresiune ale legionarilor împotriva evreilor.

Supus unei puternice presiuni, guvernul a decis să retragă aprobarea pe care o dăduse pentru organizarea marşului în Basarabia. În faţa acestei situaţii. Codreanu a publicat "Un apel şi un avertisment", în care, după ce arată că interzicerea marşului anunţat era o victorie a inamicilor României, a evreilor, avertiza: "'O Românie Nouă nu poate ieşi din culisele partidelor, după cum România Mare n-a ieşit din calculele politicienilor, ci de pe câmpiile de la Mărăşeşti şi din fundul văilor bătute de grindina de oţel. O Românie Nouă nu poate ieşi decât din luptă. Din jertfa fiilor săi". El anunţa că în curând Garda de Fier va organiza o mare adunare în Bucureşti pentru apărarea maramureşenilor şi bucovinenilor. Manifestul se încheia cu aceste cuvinte: "Scrieţi pe steagurile voastre: «Străinii ne-au copleşit. Presa înstrăinată ne otrăveşte. Politicianismul ne omoară». Sunaţi din trâmbiţe alarma. Sunaţi din toate puterile. În clipa când duşmanii ne copleşesc şi politicienii ne vând. Români, strigaţi cu înfrigurare, ca pe potecile munţilor în ceasurile de furtună: «Patria! Patria! Patria!»".

În vara anului 1930, un eveniment senzaţional a reţinut atenţia opiniei publice: incendiul din localitatea Borşa (Maramureş). Potrivit relatărilor "presei din Sărindar" ("Adevărul" şi "Dimineaţa"), în ziua de 4 iulie, agenţi antisemiţi au dat foc locuinţelor evreilor, pentru a-i obliga să plece din această zonă românească. Corneliu Zelea Codreanu a dat o altă variantă: la începutul lunii iunie 1930, la poarta casei sale din Iaşi a apărut o căruţă cu doi cai, din care au coborât doi preoţi, un ţăran şi un tânăr. Preoţii erau Ion Dumitrescu (ortodox) şi Andrei Berinde (unit) din Borşa. Au afirmat că nu mai pot "de mila nenorociţilor de români din Maramureş. Au făcut memorii peste memorii. Le-am adresat pe unde ne-a tăiat capul: Parlament, Guvern, miniştri, Regenţă. De nicăieri nici un răspuns. Nu ştim ce să mai facem. Am venit cu căruţa până aici, la Iaşi, să rugăm studenţimea română să nu ne lase".

Codreanu a decis să trimită în Maramureş pe Nicolae Totu, Eremeiu, Savin şi Dumitrescu-Zăpadă. Aflând despre această intenţie, evreii "au recurs la un mijloc infernal. Au dat foc Borşei, aruncând vina asupra românilor". Au urmat incidente grave: cei doi preoţi au fost atacaţi de evrei, bătuţi cu pietre şi alungaţi din sat, apoi au fost arestaţi şi închişi la Sighet. De asemenea, au fost arestaţi cei patru legionari. Procesul s-a

desfăşurat într-o atmosferă de mare tensiune, mai întâi la Sighet şi apoi la Satu Mare. În boxă au fost aduşi încă 50 de români si 20 de evrei. Între avocații românilor s-au aflat Corneliu Zelea Codreanu, Ion I. Moța şi prof. Ion Cătuneanu. După opt zile de dezbateri, procesul s-a încheiat prin achitarea tuturor inculpaților.

Evenimentele de la Borşa au reținut atenția prin gravitatea lor, dar starea de tensiune între români şi evrei a existat în multe localități din țară, fiind întreținută de ambele părți. Documentele vremii consemnează situații în care evreii au atacat pe români, sau când reclamațiile lor împotriva studenților erau fie exagerate, fie neadevărate. Spre exemplu, în decembrie 1930, a avut loc, la Brăila, Congresul Uniunii Studenților Creştini din România. Deşi Congresul s-a desfăşurat fără incidente majore, deputatul evreu M. Landau declara în şedința Adunării Deputaților din 12 decembrie 1930, că "populația evreiască nu-şi poate reține mirarea şi indignarea, văzând cum guvernul suportă cheltuielile unui Congres al urii de rasă, din fonduri publice, care nu face altceva decât să înarmeze o parte turbulentă a studențimii împotriva paşnicei populațiuni evreieşti". El întreba pe preşedintele Consiliului de Miniştri "ce măsuri s-au luat pentru identificarea şi acționarea în judecată a tuturor agresorilor, ce măsuri înțelege să ia în contra reprezentanților forței publice, care şi-au făcut o specialitate de a nu reacționa în astfel de prilejuri şi ce măsuri înțelege guvernul să ia pentru prevenirea tuturor agitațiunilor ce se anunță în urma Congresului de la Brăila".

În intervenția sa, deputatul Nicolae Iorga, rectorul Universității din Bucureşti, aprecia că "s-au întâmplat, într-adevăr, lucruri reprobabile, dar care nu trebuiesc exagerate. Trebuie să se aştepte - dacă nu vrea cineva să aţâţe spiritele - să vie un raport al poliției, care n-a venit până acum; să aştepte sancțiunile judecătoreşti, care nu s-au pronunțat, să aştepte acțiunea Universității, care nu se poate produce până nu există sancțiunile judecătoreşti".

Un alt moment de tensiune s-a înregistrat în Bucureşti, prin atentatul tânărului Gheorghe Beza asupra subsecretarului de stat Constantin Angelescu. În seara zilei de 20 iulie 1930, când se afişa manifestul de protest semnat de Corneliu Codreanu împotriva interzicerii marşului în Basarabia, la sediul Legiunii Arhanghelul Mihail a venit studentul Gheorghe Beza; el i-a mărturisit lui Codreanu că a decis să demisioneze din Liga "Vlad Țepeş" şi să se înscrie în Garda de Fier. De altfel, Beza încercase cu trei zile în urmă să publice în ziarul "Epoca" - unde era redactor - un articol elogios la adresa Gărzii de Fier, pe care directorul nu l-a acceptat şi chiar l-a concediat pe autor.

La 21 iulie, un grup de patru studenți s-a prezentat în audiență la subsecretarul de stat C. Angelescu şi, în timp ce acesta citea memoriul ce-i fusese înmânat, Gh. Beza a tras asupra lui mai multe focuri de revolver,

rănindu-l. C. Angelescu, preşedintele organizaţiei Partidului Naţional-Tărănesc din judeţul Caliacra, era considerat de Beza ca unul din inspiratorii legii pentru reglementarea proprietăţii în Dobrogea Nouă, prin care se lovea în interesele coloniştilor macedoneni. La anchetă, în buzunarele lui Beza s-au găsit manifeste ale Gărzii de Fier, iar "presa din Sărindar" a pus gestul acestuia pe seama legăturilor sale cu Mişcarea Legionară.

În consecinţă, Codreanu a fost chemat la judecătorul de instrucţie; aici Căpitanul a declarat că nu avea nici o cunoştinţă şi nici o legătură cu actul lui Beza. A doua zi, "Dimineaţa" a publicat articolul *Corneliu Codreanu înfierează fapta lui Beza.* Socotindu-se "călcat în picioare de presa jidovească", Corneliu Zelea Codreanu a dat publicităţii un manifest, în care anunţa că "voi apăra pe tânărul Beza şi cauza lui cu toată căldura sufletului meu şi cu toată puterea". Chemat din nou la instrucţie, Codreanu a fost arestat şi depus la Văcăreşti; în aceeaşi dubă se aflau încă şapte tineri macedoneni: Caranica, Papanace, Pihu, Ciumeti, Mamali, Ficata, Ghetea, care scriseseră un manifest de solidarizare cu Beza. În zilele de detenţie aceştia, impresionaţi de personalitatea lui Corneliu Zelea Codreanu, au decis să se înscrie în Mişcarea Legionară. Procesul s-a încheiat cu achitarea lui Codreanu, dar procurorul a făcut apel; procesul s-a rejudecat, iar sentinţa a fost aceeaşi, astfel că liderul Legiunii Arhanghelul Mihail a fost eliberat, după ce făcuse o lună şi jumătate de puşcărie.

La 10 octombrie 1930, s-a produs o schimbare de guvern, în urma căreia Alexandru Vaida-Voevod a fost înlocuit din funcţia de ministru de Interne cu Ion Mihalache; acesta a decis să ia măsuri energice împotriva Mişcării Legionare.

În ultimul timp, Legiunea Arhanghelul Mihail cunoscuse o evoluţie ascendentă. Dacă în 1929 avea 40-50 de cuiburi, cu mai puţin de 1 000 de membri, la sfârşitul anului 1930 ajunsese la 11 "batalioane" cu aproximativ 6 000 de membri. Aceste "batalioane" erau repartizate astfel: Galaţi, Câmpulung (Suceava), Turda, Iaşi, Fălciu, Dorohoi, Cahul, Borşa, Bereşti (Iaşi), Bucureşti şi Orăştie. Ţinând seama că, în acea perioadă, România avea 71 de judeţe, rezultă limpede că Legiunea îşi putuse constitui, pe parcursul a trei ani şi jumătate de existenţă, structuri organizatorice pe aproximativ 15% din teritoriul naţional.

La 8 noiembrie 1930, a fost inaugurat sediul central al Gărzii de Fier, în Bucureşti, într-un spaţiu aflat pe Calea Victoriei nr. 40 (pasajul Regina Maria), pus la dispoziţie de un negustor macedonean; în biroul Căpitanului au fost instalate tablouri reprezentând pe regele Carol al II-lea, pe Hitler şi pe Mussolini.

Extinderea organizaţiei Legiunii a provocat îngrijorarea unei bune

părți a presei din Capitală, precum şi a unor lideri politici, care considerau că aceasta trebuia scoasă în afara legii, deoarece căuta să se impună în viața publică prin teroare şi asasinat. Luarea unei decizii a fost grăbită de atentatul asupra lui Emil Socor, directorul ziarului "Adevărul". Atentatorul era un tânăr licean din laşi. Constantin Dumitrescu, implicat în evenimentele de la Borşa, motiv pentru care stătuse câteva luni în închisoarea de la Sighet. El a venit la Bucureşti, a căutat redacția ziarului "Adevărul" şi a declarat portarului că are o scrisoare pentru Emil Socor; adus în biroul directorului, C. Dumitrescu a tras asupra acestuia, dar fără rezultat, deoarece revolverul era defect. A fost imediat imobilizat şi anunțate organele de ordine şi de justiție. La fața locului a venit însuşi ministrul de Interne, Ion Mihalache. Atentatorul a declarat că a fost trimis să comită acest act de avocatul Mile Lefter, "fiul vitreg al d-lui A.C. Cuza". El a mai spus că era decis să-l ucidă pe Emil Socor, deoarece ziarul "Adevărul" publicase numeroase articole împotriva sa, precum şi a Gărzii de Fier, în rândurile căreia intrase de câteva luni. În ziua comiterii atentatului, Corneliu Codreanu se afla la Focşani, dar a fost imediat chemat la judecătorul de instrucție şi anchetat; constatându-se că nu avea nici o legătură cu actul petrecut la Bucureşti, a fost eliberat.

Pe fondul unei campanii vehemente împotriva legionarilor, în ziua de 2 ianuarie 1931, Consiliul de Miniştri a adoptat - în urma raportului prezentat de Ion Mihalache - o decizie, prin care "autorizează Ministerul de Interne să împiedice funcționarea şi să dizolve pe cale administrativă organizațiile şi asociațiile cu caracter subversiv, care nu au personalitate juridică sau aprobarea autorităților competente": Legiunea Arhanghelul Mihail, Garda de Fier, Societatea Studenților Macedoneni, Federația Elevilor Şcolii Politehnice; de asemenea, ministrul de Interne era autorizat să facă formalitățile legale pentru retragerea personalității juridice şi pentru dizolvarea societății Tineretul Ligii Apărării Național-Creştine. La rândul lor, ministerele Instrucțiunii şi Cultelor, al Agriculturii şi al Industriei erau însărcinate "să ia măsuri pentru aplicarea pedepselor disciplinare studenților şi elevilor din şcolile secundare care participă la mişcări sau asociații străine de preocupările lor culturale" şi pentru "exercitarea unui control sever în căminele studențeşti". Ministerul Armatei urma "să retragă avantajele date pe baza legii recrutării în ce priveşte amânarea încorporării tuturor studenților care sunt dovediți că participă la asociații şi manifestații străine preocupărilor culturale". Totodată, ministrul de Interne era autorizat să ia măsurile necesare pentru a împiedica răspândirea ziarului "Ordinea", care publicase informații "alarmiste" şi gravuri "tendențioase".

În perioada cuprinsă între 24 iunie 1927 (întemeierea Legiunii Arhanghelul Mihail) şi 2 ianuarie 1931 (prima interzicere a acestei

organizații), totalitarismul de dreapta a cunoscut o anumită extindere, pe fondul unor carențe tot mai evidente ale regimului democratic întemeiat pe partidele politice, a decepțiilor produse de guvernele național-țărăniste şi a tendințelor noului rege, Carol al II-lea, de a-şi depăşi prerogativele stabilite prin Constituție, de a impune o guvernare peste partide. Alături de Legiunea Arhanghelul Mihail s-a creat o organizație politică - Garda de Fier - care a început să câştige teren, fără a putea pune sub semnul întrebării regimul democratic existent în România.

*** * ***

Într-un interval de numai trei ani (1931-1934) în viața internațională au survenit modificări importante. Ele au fost generate, în principal, de criza economică, izbucnită în 1929 şi ale cărei efecte s-au resimțit până în 1933, când a început un proces de redresare a industriei, agriculturii şi a celorlalte ramuri de producție. S-au înregistrat mari convulsii sociale, greve, manifestații de stradă, intervenția în forță a organelor de ordine, soldate cu victime, mai ales în rândurile muncitorilor.

Pe acest fond, viața politică a devenit mai agitată, iar forțele extremiste au câştigat teren. Instalarea lui Adolf Hitler la putere în Germania, în ianuarie 1933, a reprezentat un mare succes al extremismului politic, cu tendințe de extindere la nivelul întregului continent. Una dintre cele mai mari puteri ale Europei a îmbrățişat deschis politica de revizuire a tratatelor de la Versailles, care stăteau la baza organizării lumii după Primul Război Mondial.

Statele din zona centrală şi sud-est europeană au cunoscut ample frământări interne.

În Bulgaria, regimul autoritar fusese instaurat încă din iunie 1923, dar treptat cunoscuse o anumită relaxare; în mai 1934 a avut loc o lovitură de stat organizată de Liga Ofițerilor şi de gruparea Zveno, care a înăsprit măsurile împotriva adversarilor politici.

În Iugoslavia, după lovitura de stat din ianuarie 1929, a urmat dizolvarea partidelor politice, decretarea stării de asediu şi a cenzurii, iar în septembrie 1931 a fost adoptată o nouă constituție, care consfințea dictatura regelui Alexandru.

Regimul autoritar instalat în Ungaria de Horthy Miklos încă din 1920 s-a consolidat; în octombrie 1932, conducerea guvernului a fost încredințată lui Gömbös Gyula, care a promovat o politică de alianță cu Germania, cu ajutorul căreia urmărea să obțină revizuirea (până la anulare) a Tratatului de la Trianon.

În Polonia, regimul sanației, instaurat în 1926, făcuse din Joseph Pilsudski principalul factor de decizie în stat, iar opoziția era admisă numai în măsura în care nu deranja regimul său autoritar.

Austria nu şi-a găsit, după prăbuşirea Imperiului Habsburgic, echilibrul interior; în septembrie 1931, liderul extremist Walter Pfrimer a organizat o lovitură de stat în provincia Styria, care a fost înfrântă; în replică, guvernul condus de Engelbert Dollfuss a suspendat Parlamentul, a suprimat libertatea presei şi a întrunirilor (martie 1933); în februarie 1934 a avut loc o insurecție a muncitorimii, înăbuşită în sânge de forțele guvernamentale (s-au înregistrat peste 1000 de morți); prin Constituția din aprilie 1934 au fost suprimate toate drepturile şi libertățile democratice, legalizându-se dictatura cancelarului Dollfuss.

Încă din 1922, Italia avea un regim dictatorial, în frunte cu ducele Benito Mussolini, iar din 1925 fuseseră desființate toate partidele politice, singurul partid legal rămânând cel fascist.

Albania era dominată de personalitatea lui Ahmed Zogu, care a instaurat un regim dictatorial încă din decembrie 1921, iar în septembrie 1928 s-a proclamat rege, sub numele de Zogu I.

Grecia a cunoscut o viață politică extrem de agitată, cu repetate lovituri de stat; în august 1926, conducerea a fost preluată de Eleutherios Venizelos, adversar al regimului monarhic, care a promovat o politică dură față de oponenții săi; în mai 1934, în Grecia a avut loc o grevă generală, care a fost înfrântă prin intervenția armatei.

Dintre țările din zonă, numai Cehoslovacia avea un regim democratic, dar şi acesta era zdruncinat de conflictele tot mai evidente dintre cehi şi slovaci, precum şi dintre aceştia şi germanii din zona sudetă.

În acest context european, viața politică din România a cunoscut o evoluție spectaculoasă.

Noul suveran a acționat pentru întărirea poziției monarhiei în viața de stat şi diminuarea rolului partidelor politice. El a susținut necesitatea unor guverne de "uniune națională", care să nu depindă de partide, ci numai de rege. După intense manevre de culise, în aprilie 1931 el a reuşit să constituie un astfel de guvern sub preşedinția lui Nicolae Iorga. Lista membrilor guvernului fusese întocmită de Rege şi înmânată Primului ministru, care avea să scrie: "Aceea, sau oricare alta, îmi era indiferent. Nu era vorba, ca într-un guvern al meu, cu oamenii mei, care să mă cunoască, să mă stimeze şi să mă iubească, de a avea inițiativă în toate ministerele, ci numai de a încerca sfaturi prietenești, pe care le primește cine vrea". Dar guvernul Iorga nu a putut să facă față situației economice extrem de grele, astfel că, în mai 1932, a fost nevoit să demisioneze.

Regele a trebuit să facă apel la un partid politic şi l-a numit în funcția de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe Alexandru Vaida-

Voevod, vicepreşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc. În octombrie 1932, Vaida a demisionat, locul său fiind ocupat de Iuliu Maniu, preşedintele partidului. Noul Prim ministru a intrat în conflict cu Regele şi camarila sa, opunându-se amestecului acesteia în treburile publice.

În ianuarie 1933, camarila a pus la cale o manevră: un gest de nesubordonare a prefectului Poliţiei Capitalei şi a comandantului Corpului de Jandarmi faţă de ministrul de Interne Ion Mihalache; ministrul a cerut demisia celor doi, dar Regele a refuzat să semneze decretele ce i-au fost prezentate.

În faţa acestei situaţii, Mihalache şi-a înaintat demisia, iar Iuliu Maniu s-a solidarizat cu ministrul său. Regele a primit demisia lui Maniu şi a numit în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe Alexandru Vaida-Voevod, care a minimalizat conflictul, acceptând, în fond, amestecul camarilei în activitatea guvernamentală.

Iuliu Maniu şi-a prezentat demisia din calitatea de preşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc şi a început o campanie publică împotriva camarilei, în special a Elenei Lupescu, cerând, totodată, respectarea întocmai a Constituţiei, în litera şi spiritul ei, adică a principiului potrivit căruia "regele domneşte, dar nu guvernează".

Măcinat de conflicte interne, contestat de o bună parte a conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc (în frunte cu Iuliu Maniu şi Ion Mihalache), guvernul Vaida a demisionat în noiembrie 1933.

Oarecum surprinzător, Carol al II-lea l-a numit în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe I.G. Duca. Acesta fusese un colaborator apropiat al lui Ion I.C. Brătianu, considerat principalul artizan al înlăturării principelui Carol de la succesiunea tronului în ianuarie 1926. În iunie 1930, cu prilejul revenirii lui Carol în ţară, I.G. Duca declara că preferă să-şi încheie cariera politică, decât să colaboreze cu acesta; potrivit altor surse, ar fi spus că "preferă să i se taie mâna, decât să o întindă aventurierului".

Dar curând după urcarea lui Carol pe tron, I.G. Duca şi-a modificat poziţia, prezentându-se, în iulie 1930, în audienţă la Suveran; mai mult decât atât, în primăvara anului 1933, el i-a făcut o vizită Elenei Lupescu, prezentându-i "omagiile" sale.

Pe de altă parte, I.G. Duca era preşedintele unui partid puternic, se bucura de o bună reputaţie în Occident (Franţa şi Marea Britanie), iar regele Carol al II-lea a trebuit să ţină seama de această realitate.

Una dintre primele măsuri luate de guvernul Duca a fost dizolvarea Mişcării Legionare - Garda de Fier, prin Jurnal al Consiliului de Miniştri. Acest act, primit cu ostilitate de forţele politice de opoziţie, avea să genereze o mare tragedie: asasinarea Primului ministru de către legionari, la 29 decembrie 1933. În funcţia rămasă vacantă a fost numit dr. Constantin Angelescu, care a organizat funeraliile naţionale pentru

Primul ministru decedat. Apoi, la 3 ianuarie 1934, Regele l-a însărcinat cu formarea guvernului pe Gheorghe Tătărescu, înainte ca Partidul Național-Liberal să-şi aleagă un nou preşedinte şi să propună un prim ministru. Prin această manevră, Carol al II-lea a urmărit să-şi impună voința şi să alimenteze conflictul, care devenise evident, între "tinerii" şi "bătrânii" liberali. Într-adevăr, după numirea "tânărului" Gheorghe Tătărescu în fruntea guvernului, "bătrânii" au reuşit să-l aleagă pe "bătrânul" Constantin I.C. Brătianu în funcția de preşedinte al Partidului Național-Liberal, la 4 ianuarie 1934. Perioada următoare avea să fie marcată de permanente lupte între "tinerii" aflați la conducerea guvernului şi "bătrânii" care aveau poziții dominante în partid.

În această perioadă (1931-1934), s-au înregistrat mai multe sciziuni în rândul partidelor democratice. Astfel, din Partidul Național-Țărănesc a plecat o grupare în frunte cu Grigore Iunian, care a constituit, în noiembrie 1932, Partidul Radical-Țărănesc; cu câteva luni mai înainte, în aprilie 1932, Octavian Goga, care plecase din Partidul Poporului, a creat Partidul Național-Agrar. La rândul său, Constantin Argetoianu, care în decembrie 1930 devenise "independent", a pus bazele unei formațiuni politice proprii, numită Uniunea Agrară (iunie 1932).

Criza economică, nemulțumirile sociale, conflictele din interiorul partidelor politice, precum şi ascensiunea forțelor de extrema dreaptă pe plan european au încurajat ascensiunea unor forțe similare în România.

Principala organizație de extrema dreaptă era Legiunea Arhanghelul Mihai - Garda de Fier. Alături de aceasta, o pondere importantă avea LANC, condusă de A.C. Cuza. Alături de acestea existau şi alte organizații de extremă dreaptă, care însă nu aveau o aderență semnificativă. Între acestea, Partidul Național-Socialist care edita gazeta "Național-socialismul", al cărui lider, Ştefan Tătărescu, a fost primit în audiență de Adolf Hitler, în septembrie 1933. De asemenea, în rândul minorității germane din România s-a conturat o grupare cu orientare național-socialistă în frunte cu Fritz Fabricius şi Alfred Bonfert.

În iunie 1931, "Gruparea Corneliu Z. Codreanu" a participat la alegerile generale, dar a obținut abia 1,05% din totalul voturilor. Candidând în alegerile parțiale din județul Neamț, în august 1931, Corneliu Zelea Codreanu a reuşit să obțină victoria în confruntarea cu reprezentanții principalelor partide democratice (Partidul Național-Țărănesc şi Partidul Național-Liberal).

Astfel, pentru prima dată de la înființarea sa, Legiunea Arhanghelul Mihail a devenit o organizație parlamentară.

În activitatea practică, Legiunea a îmbinat activitatea legală (organizare de întruniri publice, difuzare de manifeste şi broşuri, luări de poziție de la tribuna Adunării Deputaților etc.) cu cea ilegală sau la limita

legalității (admonestarea adversarilor politici, inclusiv a forțelor de ordine, a unor cetățeni - mai ales evrei, recrutarea de informatori din rândul lucrătorilor în aparatul de stat etc). Întreaga activitate a legionarilor se desfăşura sub semnul naționalismului agresiv, ei considerându-se singurii reprezentanți autentici ai poporului român, ceilalți oameni politici fiind străini sau vânduți străinilor.

Din inițiativa lui Corneliu Zelea Codreanu s-au constituit, în mai 1933, "echipele morții", alcătuite din legionari "curajoşi", capabili de orice sacrificiu. Ei repetau de două ori pe zi, dimineața şi seara, următorul text:

"1. Jur că nu voi uita niciodată suferințele camarazilor mei.

2. Jur că voi cerceta zi şi noapte pentru a găsi pe cei care au ordonat şi pe cei care au executat schingiuirea camarazilor mei.

3. *Jur în fața lui Dumnezeu că voi urmări până la sfârşitul zilelor mele pe aceşti călăi, pe familiile lor, pentru a da pedeapsa pe care o merită în fața lui Dumnezeu şi în fața națiunii române"*.

În cadrul organizației se cultiva "cultul morții", apreciindu-se că jertfa de sine va aduce nu numai "salvarea neamului românesc", dar şi "marea bucurie a învierii".

Unele carențe ale democrației din România, în primul rând modul de schimbarea a guvernelor şi desfăşurarea alegerilor parlamentare, dar şi afacerile la care au recurs unii lideri politici aparținând partidelor democratice au creat terenul prielnic pentru activitatea forțelor extremiste. În alegerile parlamentare din iulie 1932, "Gruparea Corneliu Zelea Codreanu" a obținut 2,37% din voturi şi 5 locuri în Adunarea Deputaților. La rândul său, LANC a câştigat 3,89% din voturi în alegerile din iunie 1931 şi 8 locuri în Adunarea Deputaților, iar în cele din iulie 1932 a înregistrat 5,32% din voturi şi 11 deputați.

LANC a rămas la vechea sa doctrină, întemeiată pe antisemitism, în timp ce Legiunea Arhanghelul Mihail a urmărit să teoretizeze necesitatea unui nou regim, total diferit de cel existent.

Deosebit de activ s-a dovedit a fi Corneliu Zelea Codreanu. El şi-a structurat organizația ca o formațiune militară, în care "ordinul se execută, nu se discută" şi a lansat teoria potrivit căreia democrația era ostilă neamului românesc, deoarece îi sfărâma unitatea, împărțindu-l în partide, uşurând astfel acțiunea forțelor străine, mai ales a celor iudeo-masonice. De asemenea, el susținea că "un popor nu se conduce prin el însuşi, ci prin elita lui. Adică prin acea categorie de oameni născuți din sânul său, cu anumite aptitudini şi specialități".

În susținerea şi propagarea ideologiei legionare s-au angajat trei cărturari de marcă: Nichifor Crainic, Nae Ionescu şi Mihail Polihroniade; aceştia au pus la dispoziția legionarilor sau au scris chiar ei în ziarele pe care le conduceau: "Cuvântul", "Calendarul" şi "Axa". În opinia lor,

democrația dăduse faliment şi venise timpul "naționalismului integral", pe care Legiunea Arhanghelul Mihail - Garda de Fier şi Căpitanul ei, Corneliu Zelea Codreanu, îl exprimau cel mai consecvent.

Organele de ordine au urmărit îndeaproape activitatea LANC şi mai ales a Legiunii Arhanghelul Mihail; deplasarea liderilor legionari era consemnată în rapoarte înaintate Direcției Generale a Poliției, care, la rândul ei, stabilea măsuri de împiedicare a propagandei acestora. În martie 1932, din inițiativa lui Nicolae Iorga, Legiunea a fost din nou scoasă în afara legii, dar, ca şi în ianuarie 1931, nu s-au luat măsuri energice pentru desființarea efectivă a acesteia. De altfel, peste câteva luni, "Gruparea Corneliu Zelea Codreanu" avea să participe la alegerile parlamentare, obținând un nou succes.

Opiniile guvernanților erau împărțite. Alexandru Vaida-Voevod, preşedintele Consiliului de Miniştri în perioada ianuarie - noiembrie 1933, a văzut în Legiunea Arhanghelul Mihail o forță politică ce putea fi contrapusă Partidului Comunist. De altfel, Vaida însuşi avea să declare: "Când a apărut Mişcarea Arhanghelul Mihail, Garda de Fier de mai târziu, nu m-am speriat, ci am căutat să-mi aliez acest tineret în mişcarea pe care am hotărât să o duc pentru pacificarea spiritelor şi exterminarea curentelor extremiste şi dizolvante".

Pe de altă parte, Armand Călinescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, a cerut organelor din subordinea sa măsuri de împiedicare a activității legionarilor. Printr-o circulară din 29 aprilie 1933, el ordona ca poliția şi jandarmeria să percheziționeze toate sediile organizațiilor legionare, să confişte publicațiile, manifestele şi ziarele răspândite de acestea, să-i îndepărteze din zona lor de activitate pe agitatorii veniți din alte localități, să risipească orice adunări, procesiuni sau marşuri ale legionarilor. La 1 iulie 1933, Armand Călinescu a redactat un Jurnal al Consiliului de Miniştri prin care erau desființate organizațiile extremiste, dar Primul ministru a cerut amânarea discutării lui, astfel că Jurnalul nu a mai putut fi adoptat de guvernul național-țărănist.

Această decizie avea să fie luată de guvernul liberal prezidat de I.G. Duca. Ea fusese promisă de I.G. Duca încă din vara anului 1933, când a făcut un turneu în țările occidentale, dând asigurări guvernelor de la Paris şi Londra că, sub conducerea Partidului Național-Liberal, România va continua politica externă tradițională şi va lua măsuri drastice împotriva Mişcării Legionare, pe care o acuza că urmărea să schimbe orientarea țării spre Germania lui Hitler.

Mişcarea Legionară se consolidase din punct de vedere organizatoric, astfel că, în perspectiva alegerilor parlamentare din decembrie 1933, a pregătit liste de candidați în 68 din cele 71 de județe ale României.

Ştiind că guvernul Duca va lua măsuri împotriva organizației pe care o conducea, Corneliu Zelea Codreanu a cerut legionarilor să fie "gata de moarte", precizând: "De astăzi înainte vă acord dreptul de a vă apăra cum veți socoti și cred că veți şti să uzați de această dezlegare şi vă veți apăra bine [...]. În lupta care se deschide nici unul dintre noi nu vom admite poziția lașă de a supraviețui unei striviri nedrepte şi infame a Gărzii de Fier".

Încă de la instaurarea guvernului liberal condus de I.G. Duca, forțele de ordine au primit dispoziții să împiedice propaganda electorală a Mişcării Legionare; în mai multe localități din țară s-au înregistrat ciocniri între jandarmi şi polițişti pe de o parte şi legionari, de cealaltă, soldate cu răniți de ambele părți și chiar cu morți din rândul legionarilor.

Ziarul "Viitorul", oficios liberal, aprecia că România nu putea ieşi din situația grea în care se afla, "din cauza unei grupări care înțelege să facă politică cu revolverul şi să-şi legitimeze existența prin terorizarea autorităților şi a cetățenilor paşnici". Ziarul conchidea: "România nu poate fi lăsată pradă pârjolului dezlănțuit de Garda de Fier".

C. Argetoianu afirma că principalul rol în dizolvarea Gărzii de Fier a revenit lui Nicolae Titulescu; acesta "a învârtit pe rege, l-a convins că Garda de Fier e în serviciul hitlerismului şi că succesul ei ar fi egal cu implantarea influenței germane în România [...]. Cuvântul lui Titulescu a fost hotărâtor şi pentru procedura de dizolvare a Gărzii".

O opinie similară avea şi subsecretarul de stat la Ministerul de Interne, Victor Iamandi: "Am fost chemat de Titulescu, care se întorsese din străinătate în aceeaşi seară [8 decembrie 1933]. Fireşte, m-am dus. Când a auzit că s-a hotărât nedizolvarea Gărzii de Fier a început să vocifereze, amenințând că dacă nu se dizolvă această organizație, nu numai că el pleacă din guvern, dar vom avea şi complicații externe. S-a dus apoi la Palat şi după discuții violente purtate până târziu s-a hotărât, sub presiunea amenințărilor lui Titulescu, dizolvarea Gărzii de Fier". Ulterior, Titulescu avea să nege că el ar fi avut acest rol în decizia adoptată la 9 decembrie 1933.

Jurnalul Consiliului de Miniştri s-a publicat în ultima zi de depunere a listelor electorale, astfel că Mişcarea Legionară nu a putut candida în alegerile parlamentare. A doua zi, guvernul a constatat că Legiunea Arhanghelul Mihail - Garda de Fier nu era înscrisă la tribunal, deci nu putea fi dizolvată, iar "Gruparea Corneliu Zelea Codreanu" fusese acceptată în alegerile anterioare. De aceea, s-a adoptat un nou Jurnal, în care se preciza că hotărârea din 9 decembrie "se aplică întru totul şi organizațiilor neînregistrate, inclusiv «Grupării Corneliu Zelea Codreanu»".

Imediat după publicarea Jurnalului Consiliului de Miniştri guvernul a decis interzicerea presei legionare şi arestarea mai multor

fruntaşi ai Legiunii. Dar între cei reținuți nu s-au aflat principalii lideri - Corneliu Zelea Codreanu şi generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul.

Decizia guvernului a fost criticată de toate partidele de opoziție. Grigore Iunian, preşedintele Partidului Radical-Țărănesc, aprecia că dizolvarea unei organizații politice era abuzivă şi "gravă în consecințe".

Extrem de critic a fost ziarul "Cuvântul", condus de Nae Ionescu; acesta scria la 20 decembrie 1933: "Domnul Duca, luând țara în arendă, a tăbărât mai întâi cu ciomagul pe lume. Ca să fie dezordine. Fiindcă altfel nu avea prilejul să facă ordine. Şi să-şi aplice programul. Poate că socotelile d-lui Duca ar fi mers ele, acum, dacă în calculele sale n-ar fi neglijat ceva: existența unui tineret care nu ştie ce-i teama. Şi care nu rabdă să fie pălmuit".

La 25 decembrie 1933, Nae Ionescu publica articolul intitulat "Măcelul", în care afirma: *"Toate trebuiesc plătite. Şi cele rele, desigur. Dar şi cele bune. Când s-a născut Hristos, Herodes a pus de a măcelărit patrusprezece mii de prunci de doi ani şi mai jos [...]; toate nădejdile noastre purced dintr-un act de răscumpărare, de aceea, noi toate le primim; şi nebunia cruntă a lui Herodes - şi jertfa pruncilor nevinovați. Căci s-a născut Hristos"*.

Acest articol avea să fie considerat un apel adresat legionarilor de a se răzbuna pe cel care dizolvase Legiunea Arhanghelul Mihail.

În seara zilei de 29 decembrie 1933, primul ministru I.G. Duca a fost asasinat pe peronul gării din Sinaia de o echipă formată din trei legionari. Asasinatul a fost considerat atunci ca fiind actul unei organizații politice care-şi fixase ca obiectiv lichidarea adversarilor politici. Ziarul "Viitorul" scria la 4 ianuarie 1934: "Preşedintele I.G. Duca a căzut victimă unui vast complot din care fac parte toți conducătorii grupării anarhice ce se intitulează Garda de Fier. Aceştia au înarmat mâna ucigaşilor şi le-au dat ordin de asasinat [...] Dacă asasinul Corneliu Zelea Codreanu ar fi fost condamnat pentru omorul comis asupra prefectului Manciu, azi era la ocnă şi nu mai avea putința unui nou asasinat mai odios".

Sub impresia actului comis de legionari, guvernul condus de dr. Constantin Angelescu a instituit starea de asediu şi cenzura, a arestat numeroşi legionari, precum şi susținători ai acestora, între care Nae Ionescu şi Nichifor Crainic, a suspendat gazetele pro-legionare ("Cuvântul", "Calendarul", "Axa"). În aprilie 1934 a fost adoptată legea pentru apărarea ordinii în stat prin care guvernul era împuternicit să dizolve organizațiile care periclitau ordinea politică şi socială. Legea avea un caracter antilegionar, deoarece viza grupările politice "care în propaganda ideologiei sau în executarea programului lor, vor propaga sau săvârşi acte de violență organizată, care pun în pericol siguranța ordinei de stat sau a ordinei publice de stat sau a ordinei sociale"; cele care "în

propaganda lor recurg la formațiuni de luptă înarmate", care foloseau "uniforme, costume speciale, steaguri sau orice alte embleme care învederează participarea la activitatea unei grupări politice dizolvate" etc.

Dacă în decembrie 1933 a existat un curent de opinie extrem de puternic de condamnare a actului asasinării lui I.G. Duca, treptat acesta s-a atenuat, în prim plan trecând dezbaterea privind legalitatea Jurnalului Consiliului de Miniştri privind dizolvarea Mişcării Legionare - Garda de Fier şi, mai ales, măsurile luate după uciderea primului ministru (interzicerea unor ziare, arestarea mai multor sute de legionari, precum şi a unor persoane bănuite că ar fi încurajat acest act), modul în care s-a desfăşurat campania electorală (guvernul fiind acuzat de numeroase abuzuri şi ilegalități), situația Partidului Național-Liberal (conflictul dintre "tineri" şi "bătrâni") etc.

Pe acest fond, procesul intentat asasinilor lui I.G. Duca s-a transformat într-o confruntare politică între guvern şi opoziție. Procesul a început la 19 martie 1934, în fața Consiliului de Război al Corpului II Armată. Faptul că între acuzați se afla generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul a impus ca din completul de judecată să facă parte numai generali (Ignat, Constandache, Comănescu, Dona, Filip, Petrovicescu - ultimul în calitate de comisar al Regelui).

Erau judecate 53 de persoane, care au propus 809 martori, între aceştia numărându-se aproape toți liderii politici ai vremii.

Asasinii - Nicolae Constantinescu, Ion Caranica, Dumitru Belimace - şi-au asumat răspunderea actului comis, dar au negat că ar fi acționat în numele Legiunii sau la ordinul conducătorului acesteia. Cei mai mulți martori au condamnat asasinatul, dar au susținut că el nu era rezultatul unei acțiuni politice ordonate de liderii Legiunii.

O profundă impresie a produs declarația lui Alexandru Vaida-Voevod, fost prim ministru, care a spus că el se consideră "părintele spiritual al Gărzii de Fier, ba mai mult, naş al acestei organizații. De aceea, locul meu nu ar fi aici, între martori, ci pe banca acuzaților".

Comisarul regal Petrovicescu a declarat că renunță la acuzațiile aduse generalului Cantacuzino, lui Corneliu Zelea Codreanu şi celorlalți fruntaşi ai Gărzii de Fier, cerând achitarea lor, deoarece ajunsese la concluzia că singurii vinovați erau cei trei autori ai atentatului.

Astfel, procesul s-a încheiat prin condamnarea doar a făptuitorilor asasinatului din 29 decembrie 1933.

Horia Sima avea să aprecieze că, în urma acestui verdict, "Legiunea ieşea din închisoare încoronată de laurii victoriei". Iar unul dintre fruntaşii legionari avea să afirme: *"Noi, gardiştii, suntem profund recunoscători Regelui că a supravegheat ca cercetările justiției militare să se facă în cea mai strictă legalitate. Am ieşit din închisoare cu două*

sentimente întărite: adânc devotament pentru Rege şi încrederea deplină în armată. Am vrea ca Majestatea Sa să ştie că tineretul din întreaga țară, care ascultă de lozinca Gărzii, îi stă necondiționat la dispoziție. Mai mult încă, noi toți suntem de părere să punem forța națională a tineretului la dispoziția suveranului, care s-o utilizeze aşa cum crede de cuviință".

În ziua de 29 aprilie 1934, a avut loc o manifestație legionară în Piața Palatului Regal, la care s-a scandat "Trăiască Garda", "Trăiască Codreanu", "Trăiască Regele". Carol al II-lea a ieşit în balconul Palatului, salutându-i pe "studenți".

În concluzie, putem aprecia că, în anii 1931-1934, pe fondul ascensiunii forțelor de extrema dreaptă pe plan european, al unor carențe tot mai evidente ale regimului democratic din România, Legiunea Arhanghelul Mihail – Garda de Fier a devenit o organizație tot mai influentă, reuşind să-şi trimită reprezentanți în Adunarea Deputaților. Ideologia legionarilor a început să se contureze tot mai clar, înscriindu-se pe o linie antidemocratică, anticomunistă şi antisemită, preconizând un nou tip de stat, naționalist şi autoritar.

Mulți cărturari şi oameni politici au sesizat pericolul pe care-l reprezenta Mişcarea Legionară pentru statul român democratic, dezvăluind esența ideologiei şi lozincilor acesteia. Au fost luate unele măsuri pe linia guvernamentală împotriva acesteia, dar ele nu au fost aplicate cu consecvență.

Nici măcar asasinarea primului ministru I.G. Duca nu a generat o solidaritate pentru apărarea regimului parlamentar-constituțional.

Disputele politice au primat față de interesul general, iar regele Carol al II-lea nu-şi ascundea o anumită simpatie pentru Legiunea Arhanghelul Mihail - Garda de Fier, pe care urmărea să o folosească în propriul interes, vizând creşterea rolului monarhiei în viața de stat şi discreditarea sistemului politic întemeiat pe partidele democratice.

* * *

Verdictul pronunțat de Justiție în procesul intentat asasinilor lui I.G. Duca, preşedintele Consiliului de Miniştri, a fost primit cu satisfacție de Mişcarea Legionară. Deşi inițial conducerea acestei organizații fusese acuzată de asasinarea lui Duca, Justiția nu i-a condamnat decât pe făptaşi: Nicolae Constantinescu, Ion Caranica şi Doru Belimace. Aceştia au fost proclamați de Corneliu Zelea Codreanu ca eroi ai Mişcării Legionare, lor dedicându-li-se *"Cântecul Nicadorilor"*.

În 1934-1936, legionarii s-au bucurat de simpatia regelui Carol al II-lea şi de o largă toleranță din partea guvernului. Legionarii foloseau orice prilej pentru a-şi face simțită prezența. Un document consemnează că în ziua de 22 iunie 1934, cu prilejul depunerii pietrei fundamentale la Casa Studenților din București - în prezența Regelui şi a membrilor guvernului - *"un grup de studenți îmbrăcați în cămăşi verzi, având un drapel cu însemnele unei grupări politice* [Garda de Fier], *s-a postat in fața tribunei invitaților. Un membru al acestui grup* [Gheorghe Furdui] *a vorbit într-un ton lipsit de cea mai elementară măsură şi a cutezat să proslăvească pe unul dintre agitatori, care nu are răspundere şi care, prin acțiunea sa nesăbuită, a contribuit la odiosul atentat din gara Sinaia"* (era vorba despre Corneliu Zelea Codreanu). Deputatul național-țărănist Ion Răducanu îl întreba pe Gheorghe Tătărescu, preşedintele Consiliului de Miniştri: *"Cum poate îngădui guvernul asemenea manifestațiuni, care macină autoritatea de stal şi ordinea socială?"*. A răspuns ministrul de Interne, Ion Inculeț, care a afirmat că *"serbarea nu a fost oficială"*, iar Regele şi guvernul au participat în calitate de oaspeți.

La 1 decembrie 1934, Corneliu Zelea Codreanu a decis să proclame data de 10 decembrie (când s-a publicat Jurnalul Consiliului de Miniştri privind dizolvarea Gărzii de Fier) *"Ziua suferinței legionare"* pentru ca *"În fiecare an la 10 decembrie să ne aducem aminte de nedreptatea ce ni s-a făcut de cei care au comis-o"*.

În acea zi de 10 decembrie, el a adresat o scrisoare generalului Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul: *"Vă rog să înființați un nou partid pentru ca toți cei ce cred într-o Românie nouă să poată activa politiceşte sub formă legală. [...] Eu rămân pe vechea poziție - astăzi ilegală - a Gărzii de Fier pe care nu o pot părăsi, deoarece socotesc că pe nedrept şi fără nici o justificare a fost dizolvată"*. Noul partid şi-a luat numele Totul pentru Țară şi s-a înscris la tribunal în ziua de 20 martie 1935. Acest partid era forma legală sub care activa Mişcarea Legionară, în care - aşa cum aprecia Horia Sima - *"exista un singur şef suprem: Corneliu Zelea Codreanu. Generalul nu era decât un soldat la ordinele lui, însărcinai cu o importantă funcție politică în cadrul Mişcării. El nu întemeiase noul partid decât după ce primise autorizația expresă a Căpitanului"*. Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul a trecut la organizarea partidului pe 13 "regiuni", astfel că Mişcarea Legionari avea următoarea structură: cuib - garnizoană - plasă - județ - regiune.

În octombrie 1935, s-a desfăşurat prima Conferința națională a şefilor de regiuni, la care Corneliu Zelea Codreanu a stăruit asupra educației legionare, ca principal mijloc de creştere a influenței mişcării pe care o conducea.

Una dintre cele mai eficiente forme de penetrare a legionarilor în rândul populației a fost aceea a taberelor de muncă. În vara anului 1934 a

fost organizată prima tabără legionară din Transilvania, în cătunul Dealul Negru, com. Mănăstireni, plasa Huedin, în vecinătatea localității Fântânele, câmpul de luptă al lui Avram Iancu împotriva armatei ungare conduse de Vásvary. Aici legionarii au construit o şcoală. Unul dintre organizatorii taberei îşi amintea: *„Studentele (6 la număr) care urmau să se ocupe de pregătirea meselor, au fost cazate în casa unui moț, iar noi, băieții, ne-am construit un bordei în pământ. [...] În tabără duceam o viață organizată, bazată pe o disciplină conştientă. După deşteptare şi înainte de culcare ne făceam rugăciunea în fața steagului tricolor prins în vârful unui brad unde era ridicat dimineața şi coborât seara. În zilele de duminică şi de sărbători organizam şezători la care participau nu numai oamenii satului, ci şi oameni veniți din satele vecine. Noi ne prezentam ideile şi planurile Mişcării Legionare, iar moții îşi prezentau necazurile lor. [...] Şezătorile erau animate de povestiri şi cântece legionare, iar soțiile moților venite în număr mare cu tulnicele lor ne desfătau cu cântece şi doine specifice regiunii”*. A fost scris şi *Imnul taberei legionare de la Dealul Negru,* pe versuri de M. Gaftoi şi muzică de Ionel Zeană, care se încheia cu aceste versuri: *„Din munca noastră se ridică/ Măreț locaş în sus, spre cer,/ Spre fericirea țării noastre,/ Spre cinstea Gărzilor de Fier”*.

Într-o perioadă de exacerbare a cultului pentru viața materială, legionarii au venit cu trăirea modestă şi credința în Dumnezeu. Îmbrăcați în uniforme verzi, cu centură şi diagonală, ei intrau în sate în formație de marş, se opreau la biserică, unde se închinau, cântau imnuri de slavă pentru Dumnezeu şi Isus Hristos. Ortodoxismul se împletea cu antioccidentalismul catolic. Occidentul era perceput şi ca un leagăn al francmasoneriei, prin care evreii urmăreau să-şi asigure dominația lumii, folosindu-se de creştini, pentru a submina statele naționale. Un argument era şi acela că francmasonii activau în toate partidele politice. De asemenea, chiar şi unii *“naționalişti”* români nu-şi făceau probleme că sunt colegi în consilii de administrație cu cetățeni aparținând minorităților naționale, mai ales evrei. Astfel, Octavian Goga era coleg la “Banca Anglo-Română” cu Louis Blanc, la “Asigurarea Românească” cu Marcu Zendler, la “Agricola-Fonciera” cu Willy Filderman (preşedintele Uniunii Evreilor Pământeni), la “Astra-Vagoane” cu Oskar Kaufman şi Michael Schapira. Un alt naționalist, Alexandru Vaida-Voevod figura la societatea “Româno-Americană” alături de S. Schneidler. R. Bolton, la “Dermata” cu Mozes Farcaş, A. Anhaut, la societatea auriferă “Mica” cu Buchman şi Martin Şain. La rândul său, Mihail Manoilescu era acționar la “Banca Română” alături de Hermann Guttman, la “Țesătura-Iaşi” cu Iacob Goldestein, la “Fabrica de Sticlă” - Mediaş cu O. Kaufman, I. Margulies etc. În aceste condiții, legionarii se prezentau ca singurii români sinceri, cu adevărat naționalişti, iar lozinca lor *“România românilor”* avea o

anumită credibilitate.

Legionarii au căutat să impună antisemitismul ca o doctrină cu largă susținere internațională. Pe această linie se înscrie participarea lui Ion I. Moța la Congresul de la Montreux, unde a propus crearea unui "front mondial anti-iudaic".

În 1935 au apărut mai multe partide de extrema dreaptă. Astfel, în Partidul German curentul național-socialist a devenit dominant. Principalii promotori ai noii orientări au fost Fritz Fabritius şi Alfred Bonfert. Primul a reuşit să fie ales, în octombrie 1935, în funcția de preşedinte al Uniunilor Germanilor din România şi să impună Partidului German un nou program, care prevedea: toți germanii din lume constituiau un singur popor; reînnoirea vieții interne a comunități germanilor; cultivarea unor relații de încredere cu poporul român; întărirea disciplinei în cadrul partidului. Alfred Bonfert, care era mai radical, a constituit, în mai 1935, Partidul Poporului German, care aprecia că fiecare german din România trebuia să fie conştient de faptul că el este un element al *"marelui Reich"*, ale cărui interese este dator să le slujească. În programul acestui partid se exprima devotamentul pentru statul român şi regele său; se cerea respectarea drepturilor stabilite prin Constituție, în special completa egalitate în drepturi cu poporul român şi autonomia culturală; cultivarea spiritului german hitlerist în viața culturală; membrii partidului, ca reprezentanți ai tuturor germanilor din România, erau datori să acorde egală considerație tuturor compatrioților, îndeplinindu-şi obligațiile şi ajutându-se în muncă, indiferent de starea socială. Partidul răspundea de modul cum fiecare german îşi ducea viața publică sau privată; fiecare german trebuia să fie un *"reprezentant onorabil"* al comunității; principiul fundamental al membrilor partidului era *"binele social, înaintea binelui personal"*.

În disputa dintre cei doi, Fritz Fabritius a fost preferat de liderii de la Berlin, fiind ales preşedintele Uniunii Germanilor Minoritari din Europa; în această calitate el era subordonat direct lui Rudolf Hess. Uniunea avea următoarele puncte programatice: germanii, oriunde ar locui, au un singur Führer: Adolf Hitler; germanii au o singură mamă: Germania; germanii din toată lumea au o singură cultură: cea germană; germanii de pretutindeni au datoria de a contribui la propăşirea Reich-ului prin toate mijloacele (fonduri, forță de muncă, sânge).

Un rol însemnat în viața comunității germane din România l-a avut Arthur Alfred Konradi, care avea funcțiile oficiale de ataşat comercial al Legației germane din Bucureşti, de secretar al Camerei de Comerț româno-germane şi de reprezentant al firmei "Maschinischen Fabrik A.G. Magdeburg-Bukau". El era şi preşedintele *Asociației Germanilor din Reich,* organizație hitleristă cu sediul în Bucureşti, care

avea misiunea de a informa *"Organizația pentru străinătate a Partidului Nazist" (Ausland Organisation - A.O.)* asupra activității populației germane din România şi de a o influența în sensul ideilor hitleriste. A. Konradi a stabilit strânse legături cu Fritz Fabritius. Devenind preşedintele organizației din România a *Partidului Național-Socialist German* (NSDAP), Arthur Alfred Konradi deținea, în ierarhia demnitarilor Partidului Național-Socialist din Germania (NSDAP), un rang superior față de Wilhelm Fabricius, ministrului Reich-ului. Konradi a primit din partea guvernului german autorizația de a încadra în secția din România a NSDAP, cu titlul de membri corespondenți, şi germani cetățeni români, care erau apoi trimişi pentru îndoctrinare în Germania.

Tot în 1935 s-a constituit o altă organizație de dreapta, numită Frontul Românesc. Încă din ianuarie 1933 exista un conflict între Iuliu Maniu şi Alexandru Vaida-Voevod, în legătură cu atitudinea față de camarila regală şi de tendințele autoritare ale lui Carol al II-lea. Stimulat de Rege, Alexandru Vaida-Voevod a decis să treacă la ruperea Partidului Național-Țărănesc. Căutând să dea o bază programatică acțiunii sale, el a cerut ca programul partidului să cuprindă ideea naționalistă *"numerus valahicus*" (proporționalitatea în sens etnic în toate funcțiile publice, *"valahii"* urmând să aibă o pondere de 80%). Deoarece Comitetul Executiv Central al Partidului Național-Țărănesc nu a acceptat această propunere, Alexandru Vaida-Voevod a pornit într-un turneu de propagandă prin țară, în favoarea "valahismului", iar la 25 februarie a anunțat constituirea organizației Frontul Românesc. La 5 martie, Delegația Permanentă a Partidului Național-Țărănesc a dezavuat atitudinea lui Alexandru Vaida-Voevod, ca fiind în contradicție cu hotărârile Comitetului Central Executiv, iar în şedința din 13-14 martie 1935 a hotărât să-l desărcineze din funcția de preşedinte al organizației Partidului Național-Țărănesc din Transilvania, fapt ce echivala cu excluderea din partid.

Amestecul Regelui şi al camarilei în constituirea Frontului Românesc este evidențiat şi de faptul că unul dintre liderii național-țărăniști, D.R. Ioanițescu, a fost îndemnat de însuşi Gabriel Marinescu (membru de bază al camarilei) să părăsească Partidul Național-Țărănesc şi să se alăture lui Alexandru Vaida-Voevod. Întemeierea Frontului Românesc nu a modificat echilibrul forțelor politice din România. În fond, lozinca naționalistă lansată de Alexandru Vaida-Voevod figura, într-o formă sau alta, şi în programul altor partide şi organizații politice - LANC, Partidul Național-Agrar, Totul pentru Țară. Evident, trecerea deschisă a lui Alexandru Vaida-Voevod de partea forțelor naționaliste a creat o anumită impresie, deoarece el fusese în trei rânduri preşedintele Consiliului de Miniştri al României. Dar Alexandru Vaida-Voevod nu a reuşit să creeze o organizație puternică, să atragă după sine majoritatea

fruntaşilor Partidului Naţional-Ţărănesc din Transilvania pentru a-l izola pe Iuliu Maniu, aşa cum sperase regele Carol al II-lea.

După eşecul parţial înregistrat prin constituirea Frontului Românesc, camarila regală a perseverat pe drumul găsirii unei alternative la politica Partidului Naţional-Ţărănesc şi mai ales a lui Iuliu Maniu. Regele Carol al II-lea a reuşit să-l convingă pe Octavian Goga, adversar înverşunat al lui Maniu, că ar fi utilă fuziunea partidului său, Naţional-Agrar, cu LANC. Rezultatul a fost că în ziua de 14 iulie 1935 s-a oficiat contopirea celor două organizaţii, constituindu-se Partidul Naţional-Creştin. Cu acest prilej, A.C. Cuza a fost proclamat preşedinte de onoare, iar Octavian Goga preşedinte activ al noii formaţiuni. Aceasta avea două organe de presă: "Apărarea naţională" (cuzist) şi "Ţara noastră" (gogist); de la LANC a preluat formaţiunile înarmate - lăncierii şi uniformele - de culoare albastră. Programul Partidului Naţional-Creştin prevedea: modificarea Constituţiei în vederea întăririi puterii executive, reducerea numărului de deputaţi; creşterea rolului Senatului; aplicarea unui "*numerus clausus*" în toate instituţiile şi întreprinderile din România; revizuirea cetăţeniei acordate evreilor după 1919; întărirea educaţiei religioase a poporului, mai ales a tinerilor; menţinerea alianţelor externe existente, dar şi întărirea colaborării cu Germania şi Italia. Prin această fuziune, frontul de dreapta s-a consolidat, cei doi lideri politici - Octavian Goga şi A.C. Cuza - militând cu consecvenţă pentru creşterea rolului monarhiei în viaţa de stat, împotriva partidelor democratice, considerate a fi *"jidovite"*.

Alături de aceste partide îşi desfăşurau activitatea şi alte organizaţii de extrema dreaptă, care nu aveau o reală influentă politică. Dintre acestea menţionăm: Partidul Naţional-Socialist, condus de Ştefan Tătărescu, Svastica de Foc, în frunte cu Ion V. Emilian, Frontul Naţionalist Român, iniţiat de Lucia Al. Caragea-Aliot.

Pe de altă parte, anii 1935-1936 au marcat şi intensificarea acţiunilor vizând consolidarea forţelor democratice în lupta împotriva extremei drepte. Succesul Frontului Popular Antifascist în Franţa i-a încurajat pe mulţi oameni politici şi cărturari români să acţioneze în această direcţie. Încă din 1933, s-a înfiinţat în România Comitetul Naţional Antifascist, în frunte căruia se aflau personalităţi marcante, precum Nicolae Titulescu, dr. Nicolae Lupu, Mihail Sadoveanu, Grigore Filipescu. De asemenea, în ţara noastră îşi desfăşura activitatea o secţie a Reuniunii Universale pentru Pace, care participa la congresele organizate de aceasta.

În septembrie 1935, a fost încheiat, la Băcia, acordul între Frontul Plugarilor şi MADOSZ, în noiembrie s-a semnat un acord similar, la Bucureşti, între Blocul Democratic şi Partidul Socialist (Popovici). Apoi,

în decembrie 1935, cele patru organizaţii au încheiat acordul de Front Popular la Ţebea, lângă gorunul lui Horea şi la mormântul lui Avram Iancu. În acest document se preciza că organizaţiile semnatare vor lupta: împotriva dictaturii fasciste, indiferent de forma pe care aceasta o îmbrăca; împotriva permanentizării cenzurii şi stării de asediu; pentru libertatea presei şi a întrunirilor; împotriva organizaţiilor fasciste; împotriva războiului; pentru pace; pentru menţinerea şi întărirea pactelor de alianţă şi prietenie încheiate de România etc. Organizaţiile semnatare adresau un apel de colaborare Partidului Social-Democrat, Partidului Naţional-Ţărănesc, Partidului Radical-Ţărănesc şi altor formaţiuni democratice. Acestea nu au dat curs invitaţiei deoarece Frontul Popular le apărea ca o manevră a Internaţionalei a III-a Comuniste, prin care guvernul sovietic urmărea să destabilizeze situaţia din România.

Autorităţile s-au arătat foarte îngrijorate de activitatea comuniştilor, drept care au decis să reacţioneze în forţă. Au fost intentate procese unor cunoscuţi militanţi comunişti: Ana Pauker, Petre Constantinescu-Iaşi, Gheorghe Apostol, Tudor Bugnariu. În timp ce guvernul îi acuza că desfăşoară activităţi de subminare a statului român, că se aflau în solda Moscovei, opoziţia democratică - inclusiv o bună parte a Partidului Naţional-Ţărănesc - aprecia că procesele constituiau un abuz al guvernanţilor, care încălcau drepturile şi libertăţile democratice.

În acelaşi timp, guvernul era extrem de tolerant faţă de organizaţiile de extremă dreaptă. La sfârşitul anului 1935 şi în 1936 devenise un spectacol cotidian arderea pe rug a unor ziare - "Adevărul", "Dimineaţa", "Lupta", "Zorile", considerate ca fiind "*iudeo-masonice*" -, ameninţarea cu moartea a unor lideri politici democraţi, acţiunile antisemite.

Alegerile pentru barourile de avocaţi s-au desfăşurat la sfârşitul anului 1935 într-o atmosferă de mare tensiune, urmare a faptului că legionarii şi cuziştii au interzis prin forţă participarea avocaţilor evrei la şedinţele respective. Acţiuni de acest fel au avut loc şi cu prilejul alegerilor la alte organizaţii profesionale - ale medicilor, arhitecţilor, inginerilor etc. De fiecare dată autorităţile asistau impasibile la actele de violenţă ce se înregistrau în faţa sălilor unde urmau să aibă loc alegerile. Lucreţiu Pătrăşcanu, referindu-se la alegerea de la baroul de Ilfov, desfăşurată în ziua de 8 decembrie 1935, scria: *"Nu a fost o alegere de breaslă, ci una eminamente politică, atât prin mijloacele întrebuinţate, cât şi prin semnificaţia ei adevărată. În această alegere s-au ciocnit două, concepţii, nu profesionale, ci politice: concepţia reprezentată de blocul naţional-creştin, plus ramura fascizantă a Partidului Liberal, şi concepţia reprezentată de un bloc nu al stângii propriu-zise, totuşi cu un larg caracter democratic"*. Luând cuvântul în şedinţa Adunării Deputaţilor din 11 decembrie 1935, Grigore Iunian - care în alegerile

pentru baroul de Ilfov întrunise 234 voturi, față de 992 obținute de Istrate Micescu, fruntaş al Partidului Naţional-Liberal - nu contesta desfăşurarea propriu-zisă a alegerilor, ci atmosfera în care acestea au avut loc, arătând că în fața Palatului de Justiție s-au înregistrat incidente, provocate de reprezentanții unui *"curent politic"*, respectiv de cuzişti. El îşi exprima îngrijorarea în legătură cu *"sâmburele de anarhie care se sădeşte în fiecare zi şi sub diferite forme"*, cu *"lipsa de autoritate a forțelor de ordine"*. Pe de altă parte. A.C. Cuza ținea să afirme că alegerea de la barou a reprezentat *"triumful ideilor"* sale. Este semnificativ faptul că, venind de la barou la Adunarea Deputaților, Istrate Micescu nu s-a aşezat alături de parlamentarii liberali, ci de cei aparținând Partidului Național-Creştin, organizație în care se va înscrie la sfârşitul anului 1937.

Începutul lui 1936 a fost dominat de alegerile parlamentare parțiale din județele Hunedoara şi Mehedinți, care au devenit un adevărat test privind evoluția regimului politic din România. S-au confruntat candidații Partidului Național-Țărănesc - dr. Nicolae Lupu şi Ghiță Popp - sprijiniți şi de alte forțe politice (Partidul Comunist, Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor) şi cei ai Partidului Național-Creştin - Octavian Goga şi Silviu Dragomir. Alegerile s-au desfăşurat în luna februarie; în ambele județe au învins candidații Partidului Național-Țărănesc. După alegeri, Octavian Goga a adresat o interpelare guvernului, în şedința Adunării Deputaților din 27 februarie 1936, acuzându-l că nu a luat măsuri împotriva propagandei comuniste şi apreciind că voturile obținute de Partidului Național-Țărănesc au fost de fapt *"în favoarea Frontului Popular"*.

În zilele de 2-4 aprilie 1936, s-a desfăşurat, la Tg. Mureş, Congresul Uniunii Naționale a Studenților Creştini din România, care era de fapt un congres legionar. Participanților li s-au pus la dispoziție trenuri, spații pentru cazare şi pentru desfăşurarea lucrărilor. În drum spre Târgu Mureş, câțiva studenți au oprit trenul în gara Sinaia şi au urinat pe placa pusă în memoria lui I.G. Duca. La congres s-a discutat despre românizarea industriei şi comerțului, francmasonerie, sectele religioase, situația materială a studenților ş.a. Un participant a afirmat că adversarii Legiunii puneau la cale asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu, drept care a propus constituirea unor *"echipe ale morții"*, pentru sancționarea *"canaliilor";* au fost nominalizați: Virgil Madgearu, Gabriel Marinescu, Mihail Stelescu ş.a.; o echipă specială trebuia să se ocupe de *"ocultă"* (adică de Elena Lupescu). Membrii celor zece echipe, care s-au constituit pe loc, au depus următorul jurământ: *"Jur, cu prețul sângelui, că voi apăra onoarea şi voi pedepsi pe trădători. Dacă voi da un pas înapoi asupra mea să cadă blestemul neamului întreg. Aşa să-mi ajute Dumnezeu"*.

Acest congres a suscitat vii discuții. Ziarul național-țărănist "Dreptatea" scria la 19 aprilie 1936 că la Târgu Mureș a avut loc un congres al Gărzii de Fier, *"reprezentată prin membrii ei studenți"*, că acest congres *"a fost ținut pe cheltuiala statului, în trenurile statului, cu mese de la stat, cu primiri oficiale de la stat, cu muzici de la stat; şi acest stat este reprezentat prin guvernul Tătărescu"*. Într-un memoriu adresat Regelui, Ion Mihalache aprecia: *"Diversiunea a scăpat din mâinile guvernului. Forțele de care a vrut să se servească guvernul urmează mişcarea lor proprie, slujindu-se de guvern, dar urmărind țelurile lor proprii"*. Primit de Carol al II-lea la 25 mai, Armand Călinescu a expus pe larg *"pericolul Gărzii de Fier"*, criticând *"metodele teroriste, care duc la război civil şi scăderea autorității puterilor din Stat"*. Consemnând această întrevedere, fruntaşul național-țărănist scria: *"Opinez pentru represiune, arăt că aceasta n-o poate face decât un guvern nou, cu autoritate şi rezemat pe o mare forță populară"*. Împotriva legionarilor au luat atitudine Constantin I.C. Brătianu, Victor Iamandi, George Fotino şi alți fruntaşi liberali.

Congresul de la Târgu Mureș a marcat o cotitură în relațiile dintre Rege şi Garda de Fier. Încă din aprilie 1935 apăruseră unele semne care atestau începutul deteriorării raporturilor dintre Suveran şi Corneliu Zelea Codreanu. O expresie a noului curs ce se contura în relațiile dintre cei doi o constituie manifestația legionară desfăşurată la 15 februarie 1935 în fața Palatului Regal, împotriva interzicerii unei conferințe a lui Nae Ionescu. Manifestația a fost împrăştiată de armată, iar în timpul ciocnirilor au fost răniți mai mulți gardişti. De asemenea, din spirit de frondă, legionarii s-au solidarizat cu doctorul Gerota, care fusese arestat, întrucât atacase pe Carol al II-lea şi camarila sa, cerând instaurarea unui regim republican.

Pe aceeaşi linie se înscriu şi primele contacte ale unor fruntaşi ale Mişcării Legionare cu Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu. cunoscuți pentru atitudinea lor anticamarilistă. Legionarii au difuzat manifestul intitulat *„Duduia"*, în care se prezenta pe larg rolul Elenei Lupescu şi al rudelor sale în viața politică şi economică a țării, rețeaua de informatori de care ea se folosea. Documentul o înfățişa pe Elena Lupescu ca o *"Esteră"* modernă, ale cărei sfaturi Regele le executa în consecință.

La începutul lunii aprilie 1936, s-au făcut unele încercări de a redeschide procesul asasinării lui I.G. Duca, în lumina unor noi mărturii. Nicolae Constantinescu-Bordeni, deputat georgist, a cerut instituirea unei comisii de anchetă parlamentară, în vederea clarificării depline a împrejurărilor în care a fost asasinat fostul Prim-ministru şi a tragerii la răspundere a tuturor vinovaților. Problema era deosebit de complexă, deoarece țintea obiective variate: în timp ce liberalii "bătrâni" urmăreau ilegalizarea partidului Totul pentru Țară, georgiştii, averescanii şi adepții lui Iuliu Maniu căutau să implice masiv camarila, inclusiv pe Elena

Lupescu, în acest act, iar legionarii, la rândul lor, doreau să discute despre un plan de asasinare a lui Corneliu Zelea Codreanu, pus la cale din inspirația Palatului. Cum nici una dintre grupările aflate în dispută nu avea curajul să ia o inițiativă decisivă, s-a acceptat, în mod tacit, ideea lui Valer Pop de a se lăsa Ministerului de Justiție timpul necesar pentru elucidarea împrejurărilor în care a fost asasinat I.G. Duca. Astfel chestiunea a fost abandonată.

Carol al II-lea urmărea cu atenție evoluția forțelor politice din opoziție, acționând pentru slăbirea lor. Deoarece Mişcarea Legionară luase un adevărat avânt, camarila regală a încercat să producă o fisură în conducerea ei şi să-i discrediteze pe Corneliu Zelea Codreanu, folosindu-se în acest sens de Mihail Stelescu. Acesta era un vechi *"camarad"*, care adusese o contribuție însemnată la dezvoltarea Mişcării Legionare. El s-a lăsat convins să organizeze un atentat împotriva Căpitanului; dar cel ales pentru a-l otrăvi pe Corneliu Zelea Codreanu a cedat nervos, iar la 5 septembrie 1934 s-a autodenunțat. *"Consiliul de Onoare"* întrunit la 24 septembrie l-a declarat pe Mihail Stelescu *"vinovat de înaltă trădare"* față de Legiune şi Căpitan. Corneliu Zelea Codreanu a decis excluderea lui din Mişcare, cu precizarea: *"Acord lui Stelescu dreptul ca, într-un viitor cât mai îndepărtat, care rămâne la aprecierea mea, să-şi poată răscumpăra în fața aceluiaşi Consiliul de Onoare, convocat de mine în acest scop, numai prin jertfă, onoarea pierdută şi păcatul făptuit"*.

Dar Mihail Stelescu nu numai că nu s-a căit, ci a înființat organizația *Vulturii Albi*, care apoi şi-a luat numele de Cruciada Românismului, începând o amplă campanie împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu. Gazeta "Cruciada Românismului", editată de Mihail Stelescu, a fost, în 1935-1936, cea mai senzațională publicație din România. Nemaiputând suporta atacurile la adresa *"Căpitanului"*, legionarul Ion Caratănase a adunat un grup de zece legionari hotărâți *"să dea un exemplu istoric"*, pedepsindu-l pe *"trădător"*. În ziua de 16 iulie 1936, Mihail Stelescu a fost asasinat în Spitalul Brâncovenesc din Bucureşti, unde se afla internat. *"Decemvirii"* l-au ciuruit de gloanțe, după care l-au tăiat în bucăți cu securea. După uciderea lui Mihail Stelescu, mai mulți legionari, în frunte cu Gheorghe Furdui şi Alexandru Cantacuzino, au lansat un manifest în care se afirma: *"Dacă timp de doi ani de zile Mihail Stelescu nu şi-a pus pistolul la tâmplă şi nu s-a sinucis, este că actuala societate românească e un câmp de infecție din care se nutreşte şi prosperă: trădarea, corupția, laşitatea şi vânzarea de neam. Tineretul este hotărât să schimbe, cu armele lui, aceste timpuri de ruşine. S-a împlinit sorocul judecății. De azi înainte vor trăi căpeteniile româneşti şi vor muri trădătorii. Mihail Stelescu a trădat şi ca orice trădător a căzut sub gloanțele unui pluton de execuție. [...] Studențimea română, înțelegând gestul celor zece camarazi întemnițați, priveşte spre asfințitul*

lumii de azi, cum urca generații noi, scăpate de blestemul trădărilor şi de şerbia laşității. La orizont de abia acum se întrezăreşte lumina unei adevărate măriri româneşti". Cei 10 asasini şi-au asumat întreaga răspundere a actului comis şi au fost condamnați: 8 dintre ei la muncă silnică pe viață, iar ceilalți doi la 10 ani temniță grea; Corneliu Zelea Codreanu nu a fost chemat la proces nici măcar în calitate de martor.

În octombrie 1936 a fost publicată cartea *Pentru legionari*, scrisă de Corneliu Zelea Codreanu, în care era înfățişată lupta pe care a dus-o pentru impunerea mişcării sale în viața politică a României. Aici el argumenta pe larg de ce legionarii erau adversarii declarați ai democrației, francmasoneriei, iudaismului şi comunismului.

După ce în septembrie 1935 au fost înființate primele "cooperative legionare", în octombrie 1936 s-a creat Corpul Muncitoresc Legionar sub comanda inginerului Gheorghe Clime. Din inițiativa acestuia au fost înființate cantine şi magazine pentru muncitori.

La 5 noiembrie 1936, Corneliu Zelea Codreanu a adresat Regelui şi oamenilor politici un memoriu în care spunea: *"Cerem ca Majestatea Voastră să pretindă tuturor celor ce conduc, sau îşi manifestă păreri cu privire la politica externă, să răspundă cu capul pentru directivele pe care şi le însuşesc. Aşteptăm, de asemenea, acelaşi gest de mare curaj şi de cavalerism şi din partea Majestății Voastre, în ceea ce priveşte linia regală de politică externă a României. [...] Nu există Mică Înțelegere, nici Înțelegere Balcanică. Cine crede în acestea, dovedeşte că nu a înțeles nimic. Lupta se duce numai între bolşevism şi statele naționale*".

Puternica ascensiune a Mişcării Legionare a început să-l îngrijoreze pe Carol al II-lea, care a cerut luarea unor măsuri de limitare a activității acesteia. În august 1936, a fost efectuată o importantă remaniere de guvern, în urma căreia Ion Inculeț a fost înlăturat din fruntea Ministerului de Interne, conducerea acestuia fiind preluată de Dumitru Iuca, iar subsecretarul de Stat, Eugen Titeanu, a fost înlocuit cu Aurelian Bentoiu, apropiat al camarilei regale. Forțele de ordine au primit dispoziții să aplice prevederile legale, care interziceau taberele de muncă, purtarea de uniforme, marşul în coloană, intonarea de cântece cu semnificație politică etc.

Dar legionarii şi-au continuat activitatea, extinzându-şi taberele, care erau deschise în aproape toate județele țării. Cea mai frecventată era cea de la Carmen-Sylva (jud. Constanța), unde lucra şi Căpitanul. De asemenea, în cartierul Bucureştii Noi s-a ridicat noul sediu al Mişcării Legionare, numit Casa Verde, care a fost inaugurat la 8 noiembrie 1936.

Începutul anului 1937 a fost marcat de extinderea influenței Mişcării Legionare. Acest fapt a ieşit puternic în evidență cu prilejul funeraliilor lui Ion I. Moța şi Vasile Marin. Cei doi fruntaşi legionari au

murit în ziua de 13 ianuarie 1937, în timpul luptelor de la Majadahonda (Spania). Trupurile lor au fost transportate la Toledo, unde au fost îmbălsămate la morga spitalului. Pentru aducerea lor în țară s-au deplasat generalul Cantacuzino-Grănicerul şi Virgil Ionescu. Vagonul cu cei doi legionari a străbătut Franța, Belgia, Germania, Polonia, intrând în țară pe la punctul de frontieră Ghica Vodă, la 8 februarie. Între timp. cu aprobarea patriarhului Miron Cristea, din inițiativa lui Corneliu Zelea Codreanu, a început construirea unei *"capele mausoleu"* în cartierul Bucureştii Noi, unde să fie înmormântați Ion I. Moța şi Vasile Marin.

Constituția din 1923 prevedea la art. 32: *"Nici un român, fără autorizarea guvernului, nu poate intra în serviciul unui stat străin, fără ca însuşi prin aceasta să-şi piardă cetățenia"*. Moța şi Marin se puseseră în slujba lui Franco, împotriva guvernului republican din Spania. Totuşi, ministrul de Interne, Dumitru Iuca, a pus la dispoziție o garnitură specială de tren pentru transportarea celor doi legionari şi a asigurat condițiile ca aceasta să urmeze un itinerar propriu, neprevăzut în *"mersul trenurilor"*. Înmormântarea s-a desfăşurat în ziua de 13 februarie; cortegiul funerar, lung de 4 km, a paralizat întreaga circulație în centrul Capitalei. Patru sute de preoți cântau psalmi, mai mulți țărani interpretau din buciume acorduri funebre. Procesiunea a durat 6 ore, carul mortuar străbătând principalele artere ale Capitalei; acesta, drapat în verde, era tras de 200 de legionari; carul era urmat de familiile celor doi, de Corneliu Zelea Codreanu, de Senatul Legionar, de generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul, preşedintele partidului Totul pentru Țară. Printre participanți se aflau: Octavian Goga, A.C. Cuza, Nae Ionescu, Simion Mehedinți, Corneliu Şumuleanu, Traian Brăileanu. Au fost prezenți reprezentanții diplomatici ai Spaniei, cu toată Legația, şi cei ai Germaniei, Italiei, Japoniei, Iugoslaviei, Portugaliei, precum şi însărcinatul cu afaceri al Poloniei. Au fost depuse coroane de flori din partea lui Franco, Mussolini şi Hitler. Prin aceste gesturi se exprima, în mod public, sprijinul unor puteri străine pentru o mişcare politică din România.

Problema participării diplomaților străini la funeraliile celor doi legionari a constituit obiectul unei interpelări în şedința Adunării Deputaților din 16 februarie 1937. Armand Călinescu a afirmat: *"Noi ştiam că, spre mândria acestei țări, epoca în care consulii străini se amestecau în luptele interne dintre partide a dispărut încă din timpul Divanurilor ad-hoc şi credeam că sentimentul de demnitate națională impune oricărui patriot să împiedice reîntoarcerea sub orice formă a unei asemenea epoci de tristă amintire"*. La rândul său, Grigore Filipescu întreba dacă ministrul de Externe nu credea necesar să atragă atenția guvernelor Germaniei, Italiei şi Portugaliei *"asupra gravității acestor abateri de la cele mai elementare uzanțe diplomatice, care nu admit imixtiunea agenților străini în treburile noastre interne"*. Răspunzând pe

loc, Gheorghe Tătărescu a precizat că reprezentanţii unui stat străin nu pot fi prezenţi la nici un fel de manifestare de politică internă, astfel că *"participarea agenţilor diplomatici la o solemnitatea religioasă făcută sub egida unui partid politic şi transformată astfel într-o manifestaţie politică este o înfrângere a tuturor uzanţelor internaţionale"*, iar guvernul român va acţiona pentru apărarea demnităţii naţiunii române. Într-adevăr, ca urmare a demersurilor diplomatice întreprinse, guvernele Germaniei, Italiei şi Portugaliei s-au desolidarizat public de gestul reprezentanţilor lor în Bucureşti, exprimându-şi regretul pentru cele petrecute.

La sfârşitul lunii februarie 1937, a avut loc o întâlnire secretă între Carol al II-lea şi Corneliu Zelea Codreanu. Cu acest prilej, Regele a afirmat că *"simpatizează foarte mult"* Mişcarea Legionară, că vrea să înlăture guvernul Tătărescu şi să instaureze un regim personal, bazat pe Mişcarea Legionară. Suveranul i-a cerut lui Corneliu Zelea Codreanu să-l proclame *"Căpitanul"* Mişcării Legionare, iar el îl va numi şeful guvernului. Corneliu Zelea Codreanu nu a acceptat însă oferta, afirmând că legionarii nu erau încă pregătiţi pentru guvernare, iar în privinţa şefiei a arătat că legionarii i-au jurat lui credinţă, nu altcuiva, şi că această credinţă nu putea fi obiectul unui trafic politic.

Din acel moment s-a produs ruptura definitivă a relaţiilor dintre Carol al II-lea şi Corneliu Zelea Codreanu. La 23 februarie a avut loc o remaniere guvernamentală: Gheorghe Tătărescu - foarte receptiv la orice schimbare *„de front"* dictată de Carol al II-lea - a preluat conducerea Ministerului de Interne, fiind secondat, ca subsecretar de Stat, de Gabriel Marinescu. Astfel s-a oficializat intrarea camarilei în guvern; Gabriel Marinescu avea să-i explice lui Armand Călinescu: relaţiile dintre Carol al II-lea şi legionari au ajuns într-un asemenea stadiu, încât *"dacă nu-i suprimă el pe ei, va cădea el şi Rex apoi victime"*. La sugestia Regelui, guvernul Tătărescu a început să ia măsuri împotriva legionarilor: închiderea temporară a universităţilor şi evacuarea căminelor studenţeşti, interzicerea formaţiunilor paramilitare şi a uniformelor, limitarea propagandei legionare, desfiinţarea taberelor de muncă.

În ziua de 1 martie 1937, a avut loc atentatul asupra profesorului Traian Bratu, rectorul Universităţii din Iaşi. A doua zi a intervenit în Adunarea Deputaţilor fruntaşul naţional-ţărănist Armand Călinescu; el a condamnat cu vehemenţă acest act: *"Am venit ca, în faţa Camerei şi în faţa ţării, să ridic un protest vehement împotriva stării de totală anarhizare în care a căzut aparatul nostru de Stat"*. A răspuns Victor Iamandi, ministrul Cultelor şi Artelor, care a exprimat adânca sa *"indignare şi revoltă"* împotriva actului de la Iaşi, după care a precizat: *"Îngăduiţi-mi să vorbesc deschis: răspunderea acestei stări de lucruri apasă, deopotrivă, asupra întregii noastre clase conducătoare. De trei*

ani încoace mişcările acestea au fost speculate. [...] Chiar ieri, pentru că ne referim la cazul nenorocit de la Iaşi, în această incintă s-au rostit la adresa rectorului Universității din Iaşi vorbe, care au fost necontrolate, în ce priveşte informațiile ce stăteau la baza lor". Totodată, Victor Iamandi a precizat că nu trebuia confundată *"studențimea universitară, care se ridica la aproape 40 000, cu cei câteva sute de rătăciți, care sunt crescuți în cultul crimei şi asasinatului"*. Nicolae Iorga, luând cuvântul în Senat, a cerut modificarea mijloacelor de luptă politică: *"Împotriva acelora care prin ziare şi cuvântări la întrunire publică aduc un tineret neexperimentat şi nesocotit în situațiunea de a deveni ucigaşi şi călăi, împotriva acelora trebuie să se ridice orice om cu iubire de această țară şi orice om care are respectul umanității, care nu se exprimă în nici o formă mai frumoasă decât libertatea gândului onest, care nu trebuie să aducă după dânsul nici glontele revolverului, nici înțepătura pumnalului"*. Referirile la acțiunile lui A.C. Cuza şi ale lui Corneliu Zelea Codreanu erau mai mult decât evidente.

Pe măsură ce relațiile dintre Rege şi legionari se deteriorau, se constată o intensificare a contactelor vizând stabilirea unei punți de legătură între Iuliu Maniu şi Corneliu Zelea Codreanu. La 11 martie 1937, în casa inginerului Ionică din Bucureşti a avut loc o întrevedere între Corneliu Zelea Codreanu şi Zaharia Boilă. Cu acest prilej, şeful legionarilor a afirmat că Regele urmărea să-l suprime, că a înțeles clar că *"două săbii nu încap într-o teacă"*. De aceea, el propunea o alianță cu Iuliu Maniu, fiind convins că *"dacă Regele ne ştie de aliați, nu va îndrăzni să se atingă de noi"*. De asemenea, la 22 aprilie, Corneliu Zelea Codreanu s-a întâlnit cu Gheorghe Brătianu, convenind asupra unei acțiuni comune împotriva lui Carol al II-lea.

În acest context, s-a produs înlăturarea principelui Nicolae din rândul familiei regale. Revoltat de faptul că fratele său, Carol al II-lea, refuza să-i recunoască legalitatea căsătoriei cu Ioana Dolete - în timp ce el, regele țării, trăia cu Elena Lupescu, ale cărei sfaturi politice le urma cu fidelitate - principele Nicolae a decis să recurgă la un *"şantaj politic":* a intrat în legătură cu Garda de Fier, oferindu-i sprijin material. Elena Lupescu a sesizat pericolul şi a stăruit pe lângă Carol să-l înlăture urgent pe principele Nicolae din rândul familiei domnitoare şi să-l expedieze peste graniță. Convocat în ziua de 8 aprilie, Consiliul de Coroană a validat această decizie. În timp ce toate partidele au acceptat hotărârea Consiliului de Coroană, Garda de Fier a dat publicității, la 11 aprilie 1937, un comunicat-circulară în care se critica *"lichelismul Primului-ministru care vorbeşte de echivoc şi prestigiul dinastiei, când admite prezența şi amestecul în treburile statului a doamnei Lupescu. Prințul Nicolae s-a căsătorit de 6 ani cu o româncă creştină din neamul băştinaş al țării şi nu trăieşte cu o femeie din rasa cu care neamul meu se*

vrăjmăşeşte pe viaţă şi pe moarte, femeie prin care azi jidanii şi jidoviţii conduc ţara! Adevărul este că de 6 ani prinţul Nicolae nu a vrut să se plece în faţa d-nei Lupescu şi n-a înţeles ca soţia sa legitimă şi românca şi creştină să devie sluga intrusei venetice. [...] Ţara freamătă de indignare şi de nelinişte. Nu e vorba de ţara d-lui Tătărescu, compusă din poliţie, agenţi liberali şi spioni; mai este şi o altă ţară în afară de aceasta". Documentul era semnat de generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul, şeful partidului Totul pentru Ţară.

Vara anului 1937 s-a caracterizat printr-o puternică ascensiune a Mişcării Legionare. În fapt, cei patru ani de guvernare Tătărescu au contribuit decisiv la compromiterea regimului democratic, a Parlamentului şi a partidelor politice. Foarte mulţi cetăţeni îşi îndreptau speranţa spre "băieţi", acei tineri care intrau în sate cântând imnuri patriotice, ridicau poduri, reparau şcoli, înălţau biserici şi troiţe, ajutau la strângerea recoltei, cântau în strană în zilele de sărbătoare sau participau la horă, îmbrăcaţi în costume naţionale. Faptul că aceşti "băieţi" erau împotriva democraţiei, a partidelor, că promiteau pedepse grele pentru adversarii politici nu era de natură să-i sperie pe ţărani. Emil Cioran scria, în martie 1937, că exista o dorinţă de *"renunţare la libertate"*, pe care o explica astfel: *"Mulţimea vrea să i se comande. Cele mai sublime vise şi extaze comunicate prin flauturi de îngeri, n-o pot pune în mişcare ca un marş militar"*. Ţărănimea *"nu aşteptă altceva decât dezintoxicarea de libertate, de toate ficţiunile şi iluziile acesteia. Un adevărat strigăt după dictatură şi o ură invincibilă împotriva unei libertăţi inutile, […] Democraţia n-a putut face din ea un factor activ al istoriei, încât prostimea eternă a fost angajată într-o responsabilitate la care nu se simte chemată în mod esenţial. Ţăranii ar vrea ca totul să se facă peste ei, încât dictatura este paradisul lor terestru. [...] Mulţimea aistorică n-are decât un ideal: pierderea libertăţii. Alţii să-şi ia răspunderea; ea nu vrea să judece, şi de frica anarhiei se încântă de teroare"*.

La ancheta ziarului "Buna Vestire", cu titlul *De ce cred în biruinţa Mişcării Legionare,* Mircea Eliade răspundea: *"Cred în destinul neamului românesc - de aceea cred în biruinţa Mişcării Legionare. Un neam care a dovedit uriaşe puteri de creaţie, în toate nivelurile realităţii, nu poate naufragia la periferia istoriei, într-o democraţie balcanizată şi într-o catastrofa civilă"*. Acesta era limbajul pe care-l utiliza şi Nae Ionescu: *"Dintre toate mişcările care, de la război încoace - pentru a nu vorbi decât în strictă contemporaneitate - au încercat să organizeze destinele naţiei noastre, nici una nu s-a aşezat mai sigur în matca istoriei româneşti, ca cea a tinerilor care stau sub ocrotirea Arhanghelului cu sabia de foc [...] pe tinerii aceştia care merg chiuind în luptă şi în moarte, nimic nu-i abate din drumul lor; nici violenţa, nici trădarea, nici*

linguşirea, nici corupția, nici ademenirea, nici prigoana. Căci nu merg drumul lor, ci drumul naţiei, care e al mântuirii, pentru că pe el străjuieşte Dumnezeu. [...] Victoria legionară înaintează ca o necesitate de destin, iar a te împotrivi ei însemnează a lua istoria în răspăr". Legionarii propagau ideea după care acela hărăzit de istorie şi de Dumnezeu să conducă neamul românesc era Corneliu Zelea Codreanu. După convingerea lui Traian Herseni, *"Căpitanul nu e ales de oameni, nu e conducător făcut, ci trimis de ursita cea fără greş a neamului, născut anume ca să mântuiască ţara"*.

În perspectiva împlinirii celor patru ani de guvernare liberală, Ion Mihalache aştepta ca Regele să facă Partidului Național-Țărănesc *"dreptate"*, adică să-l cheme la putere. Pe de altă parte, Partidul Național-Creştin devenise extrem de activ. Octavian Goga declara că un guvern Mihalache *"ar însemna un premiu pentru politica lui Iuliu Maniu, ar deschide astfel cele mai sumbre perspective în ordinea internă"*. Totodată, el aprecia că ar exista pericolul declanşării unui război civil, Partidul Național-Creştin neacceptând să se ştirbească prestigiul şi autoritatea Coroanei. Presa de dreapta şi de extremă dreaptă a declanşat o campanie furibundă împotriva Partidului Național-Țărănesc, care era prezentat ca o organizație înfeudată Internaționalei a III-a şi iudeo-masonilor, antinațională; principalii acuzați erau Ion Mihalache, Virgil Madgearu, dr. N. Lupu. Ziarele "Apărarea națională" şi "Porunca vremii" nu ezitau să ceară dizolvarea Partidului Național-Țărănesc.

Problema succesiunii s-a rezolvat la 17 noiembrie 1937, când Regele a decis formarea unui nou guvern, prezidat de Gheorghe Tătărescu. Din inițiativa acestuia, Partidul Național-Liberal a încheiat un cartel electoral cu Frontul Românesc şi cu Partidul German, organizații cu orientare de dreapta şi extrema dreaptă.

În fața acestei situații, la 23 noiembrie, Ion Mihalache a demisionat din funcția de preşedinte al Partidului Național-Țărănesc, în favoarea lui Iuliu Maniu, adversar hotărât al camarilei şi al regelui Carol al II-lea.

În ziua de 25 noiembrie, Iuliu Maniu a încheiat cu Corneliu Zelea Codreanu şi cu Gheorghe Brătianu un pact de neagresiune, prin care Partidul Național-Țărănesc, Mişcarea Legionară şi Partidul Național-Liberal georgist se angajau să apere libertatea şi corectitudinea alegerilor. La acest pact a aderat şi Constantin Argetoianu, preşedintele Partidului Agrar. În fapt, prin semnarea pactului de neagresiune, Iuliu Maniu a intenționat să folosească Garda de Fier pentru atingerea unor obiective proprii: înfrângerea guvernului în alegeri, câştigarea acestora de către Partidul Național-Țărănesc şi ajungerea sa la guvern. Astfel, credea că-l va sili pe Rege să respecte regimul parlamentar-constituțional, iar pe de

altă parte, că va determina grupările de stânga şi de centru din Partidul Național-Țărănesc să-l urmeze, ca unul care găsise calea accederii la putere. În acelaşi timp, Iuliu Maniu a urmărit să evite agresiunile legionarilor împotriva național-țărăniştilor; mai mult, guvernul era pus în gardă de faptul că eventualele acțiuni ale forțelor de ordine împotriva Partidului Național-Țărănesc puteau primi riposta Mişcării Legionare.

Alianțele electorale încheiate de cele două mari partide democratice au creat derută în rândul electoratului. Până atunci se vorbise despre *"dreapta şi stânga"*, dar acum cele două extreme se aflau în alianțe bizare. Ziarul "Lumea noua" - organul central de presă al Partidului Social-Democrat - scria: *„În loc de pact democratic, d-l Iuliu Maniu ne-a invitat să aderăm la un pact de neagresiune cu partidele opoziționiste de dreapta, care sunt duşmanul democrației, duşmanul oricăror libertăți cetățeneşti, pentru desființarea alegerilor şi introducerea dictaturii. [...] Noi putem merge în lupte deschise pentru democrație şi libertăți, dar nu putem fi o anexă într-o asociație la formarea căreia noi n-am fost consultați, al cărei scop ascuns nu-l cunoaştem, al cărui scop mărturisit nu-l înțelegem"*. La rândul său, Grigore Iunian, preşedintele Partidului Radical-Țărănesc, se adresa astfel lui Iuliu Maniu: *"Nu vi se pare straniu să faceți acord cu partidul [Totul pentru Țară], a cărui doctrină este înlăturarea libertăților şi a democrației, precum şi instaurarea unui regim totalitar, în care unul porunceşte şi ceilalți se supun? Un asemenea partid să fie chemat de partidele democratice ca să asigure libertatea alegerilor?"*

Chiar în interiorul Partidului Național-Țărănesc erau mulți adversari ai pactului de neagresiune. Armand Călinescu nota, cu vădită îngrijorare: *"Acțiunea noastră în acord cu Garda [de Fier] şi Gh. Brătianu are aerul îndreptat contra Regelui. Nu o aprob. Mihalache îmi spune că trebuie să lăsăm să se facă şi această experiență"*. La rândul său, Nicolae Costăchescu îşi afirma intenția de a demisiona din Partidul Național-Țărănesc. Împotriva pactului cu legionarii au fost, mai mult sau mai puțin fățiş, dr. Nicolae Lupu, Octav Livezeanu, Mihail Ralea, Petre Andrei, Virgil Potârcă, Grigore Gafencu, Mihai Ghelmegeanu ş.a.

În conformitate cu spiritul pactului de neagresiune, național-țărăniştii au distrus toate manifestele şi alte documente electorale care atacau ideologia şi practica legionarilor, iar din propaganda orală au înlăturat orice apreciere negativă la adresa acestora. Mai mult, cu prilejul unei adunări electorale desfăşurate la Cluj, Iuliu Maniu a ținut să aducă elogii conducătorilor Italiei şi Germaniei: *"Avem ca exemplu pe Mussolini în Italia şi pe Hitler în Germania, care prin voințele lor nestrămutate au reuşit să trezească conştiințele națiunilor respective, ajungând astăzi la realizări invidiate de întreaga omenire. E drept că atunci când pe firmamentul politic a apărut un Mussolini şi apoi un*

Hitler, noi i-am privit cu oarecare neîncredere. Faptele lor însă le justifică cu prisosință existența şi noi ca spectatori obiectivi trebuie să-i admirăm". Chiar dacă termenii acestei declarații apărute în presă au fost contestați de preşedintele Partidului Național-Țărănesc, rămâne esențial faptul că, într-o campanie electorală decisivă pentru soarta regimului politic din România, Iuliu Maniu a adus elogii celor doi dictatori.

În timpul campaniei electorale s-a discutat zile în şir despre dizolvarea Gărzii de Fier în decembrie 1933, participanții la acest act, inclusiv Nicolae Titulescu, căutând să se disculpe. În această atmosferă, Corneliu Zelea Codreanu afirma: *"Legionarii, gata de a înfrunta toate adversitățile, păşesc hotărât şi biruitor în lupta care a început"*. De asemenea, Căpitanul a convocat presa, căreia i-a prezentat o declarație scrisă, în care afirma: *"Eu sunt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sunt contra Micii Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice şi n-am nici un ataşament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sunt pentru o politică externă a României alături de Roma şi Berlin. Alături de statele revoluțiilor naționale, în contra bolşevismului. O spune un om care n-a călătorit şi n-a cerşit nimic nici la Roma şi nici la Berlin. În 48 de ore după biruința Mişcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma şi Berlinul, intrând astfel în linia misiunii sale istorice în lume: apărarea crucii, a culturii şi a civilizației creştine"*. Cu acelaşi prilej, Căpitanul a precizat că *"pe orice listă ar fi să apară domnul Titulescu, îl vom combate cu cea mai mare energie"*. Se cuvine menționat faptul că Nicolae Titulescu candida pe listele Partidului Național-Țărănesc din județul Olt. Legionarii au fost susținuți de mai mulți oameni politici şi de cultură, între care Dragoş Protopopescu, Traian Brăileanu, Radu Meitani, Radu Demetrescu-Gyr. Mihail Manoilescu. dr. Dimitrie Gerota - care au candidat pe listele partidului Totul pentru Țară.

Ca de obicei, partidele politice au publicat în timpul campaniei electorale programe şi manifeste cuprinzând modul în care fiecare vedea rezolvarea problemelor cu care se confrunta România, dar, în fapt, lupta politică a fost dominată de confruntarea dintre cele două mari partide democratice: Partidul Național-Liberal, aflat la guvern, şi Partidul Național-Țărănesc, principala forță de opoziție. Iuliu Maniu aprecia: *"De şapte ani suferim de guverne personale. [...] Mi se pare comic ca oamenii să discute despre dreapta şi despre stânga, când ar trebui să vorbim cu toții cum s-o scoatem pe d-na Lupescu din țară, care a încurcat complet lucrurile şi care, cât este în situația ei de astăzi, în fruntea camarilei, împiedică orice politică sănătoasa, fie de dreapta, fie de stânga"*.

Din inspirația camarilei s-a desfăşurat o amplă acțiune de discreditare a lui Iuliu Maniu, precum şi a lui Corneliu Zelea Codreanu. Astfel, în moțiunea adoptată de organizația Partidului Național-Liberal din Cluj se denunța *"acțiunea criminală a d-lui Iuliu Maniu împotriva*

monarhiei şi a M. S. regelui Carol al II-lea, simbolul neîntrecut al dinastiei noastre glorioase". La 1 decembrie 1937, Istrate Micescu s-a înscris în Partidul Național-Creştin, din interiorul căruia a desfăşurat o intensă campanie împotriva lui Iuliu Maniu, dar mai ales împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu. Referindu-se la declarațiile de politică externă ale şefului Mişcării Legionare, Istrate Micescu susținea că orientarea României *"nu se poate schimba de altcineva decât de Rege"*.

Deşi tensiunea politică a fost mare, alegerile parlamentare din decembrie 1937 s-au desfăşurat fără incidente sângeroase. Nota caracteristică a alegerilor a constituit-o atmosfera de confuzie şi de neîncredere în capacitatea partidelor de a conduce țara. Pe primul loc s-a situat Partidul Național-Liberal, cu 35,92% din voturi, dar el nu a întrunit procentul de cel puțin 40% pentru a beneficia de prima electorală, ceea ce însemna că guvernul a pierdut alegerile. Partidul Național-Țărănesc s-a plasat pe locul al doilea, cu 20,40%, astfel că nu a obținut succesul dorit de Iuliu Maniu. Clasată pe locul al treilea, cu 15,58%, Mişcarea Legionară a înregistrat un veritabil succes, reuşind să obțină aproape o jumătate de milion de voturi; ele constituie mărturia faptului că o bună parte a electoratului nu mai avea încredere în partidele democratice şi dorea o schimbare de regim. Corneliu Zelea Codreanu a beneficiat, datorită pactului de neagresiune, de girul politic şi moral al lui Iuliu Maniu, personalitate bine cunoscută de cetățenii români. Pe locul al patrulea s-a clasat Partidul Național-Creştin, care a obținut 9,15% din voturi, reuşind să câştige mai multe sufragii decât simpla însumare a celor înregistrate în 1932 şi 1933 de LANC şi de Partidul Național-Agrar. Alegerile au consemnat o orientare spre dreapta a electoratului român, circa 25% dintre alegători votând pentru partidul Totul pentru Țară şi Partidul Național-Creştin, adică mai mult decât cei ce şi-au dat votul Partidului Național-Țărănesc.

Desigur, înfrângerea cabinetului Tătărescu a reprezentat pentru Rege o lovitură, deoarece ea a însemnat blamarea soluției dată crizei din noiembrie, precum şi a activității desfăşurate de Gheorghe Tătărescu în decursul celor patru ani de guvernare. Totuşi, rezultatul alegerilor i-a oferit suveranului o largă posibilitate de manevră pentru realizarea, printr-o altă formulă guvernamentală, a principalului său obiectiv politic.

La 28 decembrie, Octavian Goga a fost însărcinat oficial cu formarea noului cabinet, care era deja urzit în culise. În aceeaşi zi, guvernul a depus jurământul. Nu era un cabinet național-creştin, deoarece ministerele-cheie - Internele, Justiția, Externele - au fost încredințate unor persoane care nu făceau parte din acest partid sau care abia se înscriseseră (Istrate Micescu). Prin chemarea lui Octavian Goga la putere, Regele şi-a atins mai multe obiective: a dat satisfacție curentului de dreapta, dar a

evitat antrenarea la guvernare a legionarilor; noul preşedinte al Consiliului de Miniştri era un adversar înverşunat al lui Iuliu Maniu, astfel că lupta împotriva acestuia avea să continue la cote şi mai ridicate: prin includerea lui Armand Călinescu în guvern a produs o ruptură în Partidul Național-Țărănesc, slăbindu-i pozițiile politice, iar pe de altă parte regele era sigur că în fruntea Ministerului de Interne se afla un om energic şi profund ostil Mişcării Legionare. Numirea lui Istrate Micescu în calitate de ministru de Externe semnifica decizia de a continua politica tradițională a României, orientată spre Franța şi Marea Britanie, dar şi dorința de ameliorare a raporturilor cu Italia şi Germania. Prezența generalului Ion Antonescu în fruntea Ministerului Apărării Naționale sublinia încrederea armatei în guvern. Cabinetul Goga nu reprezenta un partid sau o coaliție de partide, ci era expresia voinței regale. De altfel, într-o declarație făcută presei, Carol al II-lea a precizat: *"Este guvernul meu şi trebuie să aibă aprobarea mea. În ziua când nu aş fi mulțumit de felul cum guvernează voi cere o schimbare"*.

Pe linia programului Partidului Național-Creştin s-au luat unele măsuri împotriva *"iudeo-masonilor"*. Astfel, la 30 decembrie 1937, au fost suprimate ziarele "Adevărul", "Dimineața", "Lupta"; au fost retrase permisele de liberă circulație pe CFR ziariştilor evrei. La 22 ianuarie 1938 a apărut decretul-lege privind revizuirea cetățeniei acordate evreilor, prin care se cerea ca în termen de 30 de zile primarii să alcătuiască un tablou al evreilor înscrişi în registrele de naționalitate ale comunei, urmând ca după 20 de zile de la afişare toți cei trecuți pe aceste tablouri să aducă actele doveditoare ale întrunirii condițiilor legale pentru obținerea cetățeniei române. Decretul nu s-a aplicat, deoarece guvernul a trebuit să demisioneze la 10 februarie 1938. În general, măsurile antisemite nu au avut amploarea preconizată în opoziție de Partidul Național-Creştin, fapt ce l-a nemulțumit pe A.C. Cuza - care ocupa funcția de secretar de Stat; acesta s-a retras în mod ostentativ la Iaşi, refuzând să mai participe la activitatea guvernului, după 6 ianuarie 1938.

Activitatea guvernului a fost subminată de contradicțiile dintre forțele care-l alcătuiau. Partidul Național-Creştin fusese creat prin contopirea organizațiilor LANC cu cele ale Partidului Național-Agrar, dar în unele județe fuziunea a avut un caracter formal; acum, când s-a ivit posibilitatea ocupării unor funcții publice - primari, prefecți, inspectori generali - între gogişti şi cuzişti au izbucnit conflicte, care uneori s-au transformat în confruntări de stradă. Pentru a restabili ordinea, ministrul de Interne, Armand Călinescu, a cerut poliției să intervină.

Nici în domeniul politicii externe guvernul nu a putut urma linia Partidului Național-Creştin. În momentul instalării sale, Octavian Goga a trimis telegrame lui Hitler şi Mussolini, prin care-şi exprima dorința dezvoltării relațiilor României cu Germania şi Italia. Dar regele Carol al

II-lea a ținut să declare că România rămâne ferm atașată alianțelor existente, iar Istrate Micescu a depus mari eforturi pentru a convinge guvernele de la Paris şi Londra, precum şi Consiliul Societății Națiunilor, că guvernul Goga nu intenționa să schimbe orientarea politicii externe a țării şi că măsurile antisemite vizau numai o mică parte a evreilor stabiliți în țara sa.

Deoarece guvernul nu avea o bază parlamentară, Regele a decis să dizolve Parlamentul la 18 ianuarie 1938, anunțând noi alegeri la 2 martie pentru Adunarea Deputaților şi la 12-17 martie pentru Senat.

După alegerile parlamentare din decembrie 1937 s-a înregistrat o puternică ascensiune a Mişcării Legionare. Din ordinul lui Corneliu Zelea Codreanu s-a constituit o comisie pentru elaborarea Constituției României legionare, s-au înființat şcoli de primari şi de prefecți legionari, ceea ce a creat impresia că Garda de Fier se pregătea să preia puterea. La 13 ianuarie s-a constituit *"Corpul Militar Moța-Marin"*, alcătuit - potrivit surselor furnizate de legionari - din 100 000 de persoane, care au depus următorul Jurământ: *"Nu avem alt ideal decât de a ne hărăzi Dumnezeu fericirea să murim sfârtecați sau chinuiți pentru scânteia de adevăr ce ştim că o avem în noi şi pentru a cărei apărare pornim la încleştare cu stăpânitoarele puteri ale întunericului, pe viață şi pe moarte. Stau gata de moarte. Jur!"* Declarațiile lui Corneliu Zelea Codreanu produceau fiori multor lideri politici: *"îndată ce vom fi stăpâni pe țară, vom pune politicienii care au contribuit să aducă România în mizeria în care se află, să construiască o autostradă de la Bucureşti la Berlin"*. În marşurile lor, legionarii fredonau cântecul intitulat *"Prigoana"*, care conținea aceste versuri: *"Dar vom plăti, dar vom plăti/ Dar vom plăti noi tuturor/ Iudeo-francmasonilor/ Şi vouă liberalilor/ Şi vouă țărăniştilor/ Şi tuturor partidelor/ Şi tuturor partidelor/ Nimeni nu va scăpa din mâini/ Vă vom ucide ca pe câini"*.

Nae Ionescu a reînceput tipărirea ziarului "Cuvântul" (interzis după asasinarea lui I.G. Duca), prin care desfăşura o amplă campanie împotriva politicienilor, între care cel mai vizat era Nicolae Iorga, adversar hotărât al Mişcării Legionare. Într-unul din aceste articole, Nae Ionescu scria: *"Noi ne îngrozim. De sufletele moarte ale acestor bătrâni cu un picior în groapă, care după ce au făcut tot binele, desigur, dar şi tot răul pe care au putut să-i facă se aşează cu îndărătnicie de-a curmezişul istoriei*". Referindu-se direct la Nicolae Iorga, acelaşi Nae Ionescu preciza: *„Tot ce am învățat de la el, nu mai e bun. Pentru el - nu pentru mine [...] formula maselor democratice a fost de mult depăşită - probă, prelungita descompunere a partidelor politice, instrumente <u>per excellentiam</u> ale democrației - înțelegem că trebuie să existe încă un element creator de istorie - cel pe care îl trece cu vedere d. Iorga: care să*

nu fie nici omul împotriva maselor (dictatura), nici masele împotriva omului (democrația degenerată de azi); ci: omul pe care l-au găsit masele". Acel om era *"Căpitanul"* Corneliu Zelea Codreanu. Răspunzând celor care acuzau Mişcarea Legionară că nu are program, Nae Ionescu aprecia: *"Un program e un instrument de propagandă. Spui oamenilor ce ai de gând să faci, ca doar-doar o să le câştigi adeziunile. Eu, însă, ştiu că n-am văzut încă un guvern care să se țină de un program anunțat în opoziție. [...] Pe de altă parte, un program e o invenție democratică. Faptul de a avea un program e un semn de democrație. [...] Ce program are bobul de grâu care încolțeşte, ce program are ploaia care cade? Naționaliştii sunt gospodari; iar gospodăria este o stare naturală. Mă rog - plugarul care ară şi seamănă are program? Nu. El are, pur şi simplu, rost la treabă; şi la fiecare soroc face ce trebuie. Asta e"*.

Imediat după constituirea guvernului Goga, Iuliu Maniu a intenționat să prelungească pactul de neagresiune cu Corneliu Zelea Codreanu, dar acesta a refuzat; apoi, Iuliu Maniu a luat o atitudine fermă împotriva Gărzii de Fier. Într-un discurs rostit la Cluj, în ziua de 26 ianuarie 1938, președintele Partidului Național-Țărănesc a spus: *"Este direct criminal acel român care, direct sau indirect, vrea să ducă politica externă a României în orbita politicii germane. Căci aceasta este expansionistă, revizionistă şi primejdioasă pentru pacea mondială"*.

La rândul lor, liberalii au adoptat o atitudine de condamnare energică a legionarilor. Un articol apărut în "Viitorul" din 1 februarie aprecia că Garda de Fier *"şi-a înscris actul de botez în viața politică prin crimă"*, că *"viața noastră politică, oricât de agitată şi pasionată ar fi fost, nu a dat încă, până la apariția Gărzii de Fier, pilda suprimării prin sânge a adversarului"*. Oficiosul de presă al Partidului Național-Liberal considera că, prin victoria lor în alegeri, legionarii *"ar duce țara la pieire"*.

Campania electorală a luat de la început un curs extrem de tensionat şi violent. Acțiunile teroriste erau inițiate adesea de membrii Partidului Național-Creştin, care sperau că vor intimida forțele opoziționiste şi vor obține victoria în alegeri. Nu o dată s-au înregistrat ciocniri: între gogo-cuzişti şi forțele polițieneşti, fapt ce a ilustrat şi mai pregnant contradicțiile din sânul guvernului. În acelaşi timp, Regele a autorizat pe Armand Călinescu să facă uz de arme împotriva Gărzii de Fier. Ciocnirile dintre legionari şi autorități au devenit tot mai frecvente, soldându-se cu victime de ambele părți. În timp ce doi legionari ucişi se aflau depuşi la *"Casa Verde"*, Mihail Sturdza s-a dus la primul-ministru pentru a-l întreba dacă avea cunoştință de cele ce se petreceau sub oblăduirea lui. Atunci, Octavian Goga l-a rugat pe Mihail Sturdza să-i mijlocească o întâlnire cu Corneliu Zelea Codreanu, deoarece "*ar fi*

tragic şi comic ca două mişcări naționaliste să se încaiere şi să se distrugă una pe alta, spre bucuria adversarului comun". La o concluzie similară ajunsese şi oficiul de politică externă al NSDAP, care a intervenit direct în disputa dintre Partidul Național-Creştin şi Garda de Fier, cerându-le să ajungă cât mai repede la un acord. La 8 februarie s-a încheiat înțelegerea Goga-Codreanu, în urma căreia *"Căpitanul"* s-a angajat să se retragă din campania electorală, urmând ca legionarii să voteze listele Partidului Național-Creştin. Hotărârea lui Corneliu Zelea Codreanu era determinată de convingerea că trebuia evitat pericolul unui război civil, spre care, credea el, împingea țara Armand Călinescu.

Pe de altă parte, cercurile guvernamentale din Franța şi Marea Britanie au intervenit la regele Carol al II-lea pentru a stopa ofensiva legionarilor spre putere, deoarece România trebuia să se mențină ferm pe linia politicii sale externe tradiționale. O puternică presiune au exercitat şt cercurile evreieşti internaționale, mai ales cele din SUA şi din Franța, care nu au ezitat să sesizeze Consiliul Societății Națiunilor în legătură cu politica antisemită a guvernului Goga. De asemenea, o bună parte a evreilor din România şi-a retras banii din băncile româneşti, depunându-i în băncile occidentale, mai ales elvețiene, fapt ce a generat o criză financiară internă. Mulți politicieni apreciau că România se afla în pragul unui război civil. Chiar şi liderii principalelor partide democratice erau îngrijorați, deoarece nu puteau stăpâni situația tot mai tensionată din țară. Iuliu Maniu a depus la Palat un memoriu în care descria situația critică din România şi cerea Regelui *"să avizeze"*. Mult mai explicit Constantin I.C. Brătianu s-a prezentat în audiență la Carol al II-lea, cerându-i să revoce convocarea corpului electoral şi să creeze un guvern de uniune națională.

Carol al II-lea era convins că şansele sale de reuşită erau maxime, astfel că, la 10 februarie 1938, a recurs la o lovitură de stat, prin care a pus capăt regimului democratic, pluripartidist din România. Noul regim era îndreptat împotriva legionarilor, acuzați că au pus în pericol ordinea de stat.

Corneliu Zelea Codreanu a sesizat dificultatea în care se afla şi, la 21 februarie 1938, a adresat legionarilor o circulară în care arăta; *"Noi am înțeles să acționăm în cadrul legal, manifestându-ne credințele noastre. Lovitură de stat nu voim să dăm. Prin esența însăşi a concepției noastre, noi suntem contra acestui sistem. Ea însemnează o atitudine de bruscare, de natură exterioară, pe când noi aşteptăm biruința noastră de la desăvârşirea în sufletul națiunii a unui proces de perfecțiune omenească. Nu vom întrebuința aceste mijloace pentru că tineretul de astăzi are prea adânc înfiptă conştiința misiunii sale şi a răspunderii sale pentru a face acte necugetate care să transforme România într-o Spanie însângerată"*.

În consecință, Corneliu Zelea Codreanu anunța că, începând cu data de 21 februarie, partidul Totul pentru Țară *"nu mai există"*. El aprecia: *"Generația noastră vede bine mănuşa care i s-a aruncat. Mănuşa aruncată va rămâne jos. Noi refuzăm s-o ridicăm. Ceasul biruinței noastre încă n-a sunat. E încă ceasul lor"*. După ce făcea cunoscut că peste o lună va pleca la Roma pentru a se ocupa de traducerea şi tipărirea în italiană şi în franceză a cărții sale *Pentru legionari* şi că va scrie volumul al doilea al acestei lucrări, Căpitanul încheia cu îndemnul: *"Credeți, camarazi din sate, din oraşe, din munți şi din câmpii în viitorul legionar al României, pe care nici ura, nici uneltirea vicleană şi nici moartea nu-l pot împiedica"*.

La solicitarea regelui Carol al II-lea o comisie a redactat în grabă textul noii Constituții, care a fost publicată la 20 februarie, iar peste patru zile, la 24 februarie, a fost supusă *"spre bună ştiință şi învoiala"* cetățenilor României. Evident că alegătorii nu au avut timpul necesar pentru a cunoaşte conținutul Constituției, dar au votat masiv în favoarea acesteia: votul nu exprima o stare de conştiință, ci una emoțională, anume că prin actul de la 10 februarie s-a barat ascensiunea legionarilor spre putere. Constituția a fost promulgată la 27 februarie, în cadrul unei ceremonii desfăşurate la Palatul Regal. Între măsurile luate de autorități, la sugestia lui Nicolae Iorga, s-a aflat şi închiderea cooperativelor legionare şi desființarea comerțului legionar. Acest fapt l-a determinat pe Corneliu Zelea Codreanu să-i trimită, la 26 martie, o scrisoare lui Nicolae Iorga, prin care-l acuza: *"Eşti necinstit, eşti necinstit sufleteşte"*. Prin decretul-regal din 30 martie 1938 partidele politice au fost dizolvate. Regimul autoritar de dreapta fusese instaurat şi în România, ca şi în majoritatea statelor europene.

*** * ***

Noul regim avea o puternică tentă antilegionară, fapt reflectat de propaganda oficială, precum şi de planurile ministrului de Interne Armand Călinescu. Informat de Nicolae Iorga că a primit o scrisoare insultătoare din partea lui Corneliu Zelea Codreanu, ministrul l-a sfătuit să-l dea în judecată pe "căpitanul" Mişcării Legionare.

Procesul intentat de Nicolae Iorga a oferit un bun prilej lui Carol al II-lea şi susținătorilor săi de a declanşa o amplă acțiune vizând lichidarea Mişcării Legionare. La 15 aprilie a apărut decretul-lege pentru apărarea ordinii în stat, prin care era vizată în special activitatea Mişcării Legionare. Deşi Nicolae Iorga a cerut, printr-o scrisoare adresată

comisarului regal, încetarea acțiunii împotriva lui Codreanu, procesul şi-a continuat cursul, acesta fiind condamnat în ziua de 19 aprilie la 6 luni închisoare. Din ordinul lui Călinescu, organele de ordine au făcut în noaptea de 18/19 aprilie percheziții la sediile Mişcării Legionare şi la locuințele fruntaşilor acesteia pentru a aduna probe prin care să-l încrimineze pe Corneliu Zelea Codreanu. Totodată au fost arestați mai mulți legionari şi transportați în lagărele de la Miercurea-Ciuc, Tismana, Dragomirna ş.a. Codreanu a fost imediat implicat într-un alt proces, pe baza unor acuzații extrem de grave.

Procesul intentat lui Codreanu s-a desfăşurat în zilele de 23-26 mai, fiind citați 117 martori, între care Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Mihail Manoilescu, Ion Mihalache, Constantin C. Giurescu, Simion Mehedinți, Ion Antonescu, Nichifor Crainic, Gheorghe Tătărescu, Nae Ionescu.

În depoziția sa, Iuliu Maniu a declarat: "Am urmărit cu atenție activitatea şi atitudinile d-sale. Am putut constata, din partea d-sale sinceritate în acțiune, consecvență şi tenacitate, calități care se găsesc atât de rar în viața noastră politică şi la conducătorii vieții politice". La rândul său, generalul Antonescu a apreciat: "Domnul Codreanu a avut o atitudine foarte frumoasă față de interesele țării".

În ultimul său cuvânt, Codreanu a spus: "Aveți în mâinile dvs. onoarea întregului tineret al neamului românesc".

Sentința a fost comunicată în ziua de 27 mai, la ora 3 dimineața, fapt puțin obişnuit pentru justiția română. Codreanu a primit pedeapsa cea mai grea: 10 ani muncă silnică şi şase ani de degradare civică, pentru crimă de lovitură de stat, crimă de trădare, deținerea şi reproducere în public a unor acte interesând siguranța statului etc.

Presa, supusă cenzurii, nu a publicat întreaga desfăşurare a procesului, ci numai acele documente şi luări de poziție menite să-l învinovățească pe Codreanu. De asemenea, a fost publicată o broşură, intitulată *Cine este Zelinsky Codreanu,* cuprinzând actul de acuzare, din care se desprindea concluzia că acesta nu era român, ci un alogen extrem de periculos pentru statul român.

La rândul lor, legionarii au reuşit să editeze cartea *Adevărul în procesul Căpitanului,* pe care au început să o difuzeze clandestin în august 1938.

Au urmat, în primăvara şi vara anului 1938, noi arestări şi procese intentate unor fruntaşi legionari, între care Gheorghe Clime, preşedintele partidului "Totul pentru Țară" (după moartea lui Gh. Cantacuzino-Grănicerul în octombrie 1937) şi condamnarea lor la mulți ani închisoare. Între cei arestați în mai 1938 s-a aflat şi Nae Ionescu, depus la Miercurea-Ciuc, împreună cu alți legionari. În iulie a fost trimis în acest lagăr şi Mircea Eliade sub motiv că a refuzat să semneze o declarație de desolidarizare de

Mişcarea Legionară. Refuzul era justificat de faptul că nu fusese înscris în această organizaţie şi nu participase la activităţile ei.

Evoluţia vieţii internaţionale, puternica ascensiune a Germaniei şi politica conciliatoristă promovată de Marea Britanie şi Franţa a culminat, în 1938, cu acordul de la München din 29 septembrie, prin care Cehoslovacia, ţară membră a Societăţii Naţiunilor, a fost sacrificată sub presiunea lui Adolf Hitler.

În acest context, regele Carol al II-lea a efectuat un turneu diplomatic la Londra şi Paris pentru a vedea în ce măsură România se putea baza pe sprijinul celor două mari puteri occidentale. Rezultatul a fost dezamăgitor pentru Suveran, care la întoarcerea spre ţară s-a oprit în Germania, unde a avut o întâlnire cu Führer-ul (24 noiembrie). Ofertele de colaborare făcute de Carol nu au primit un răspuns pozitiv din partea lui Hitler, care nu putea uita politica promovată de-a lungul timpului de România şi, mai ales, încercările lui Nicolae Titulescu de a realiza securitatea colectivă pe care el o considera ca o atitudine antigermană.

Carol a înţeles că nu era agreat de Hitler, care ar fi preferat ca în fruntea guvernului României să se afle o persoană care în mod consecvent s-a pronunţat pentru alianţa cu Germania. Regele ştia că acel om era Corneliu Zelea Codreanu, drept care a decis - de comun acord cu Armand Călinescu - lichidarea acestuia.

În noaptea de 29/30 noiembrie, Codreanu, împreună cu alţi 13 legionari (asasinii lui Duca şi ai lui Stelescu) au fost ucişi. Prin acest act, Regele a urmărit nu numai dispariţia unui adversar politic, ci şi demoralizarea legionarilor, care, rămaşi fără "căpitan", nu mai aveau un conducător unanim recunoscut şi apreciat de ei.

Obiectivul a fost atins în parte, un număr important de legionari, aflaţi în lagăre, făcând declaraţii de supunere faţă de regim şi de renunţare la orice activitate politică, după care au fost eliberaţi.

Pentru a atrage tineretul de partea sa, în decembrie 1938, guvernul a decis reorganizarea străjeriei, Carol al II-lea devenind "marele străjer". Deviza celor care făceau parte din Straja Ţării era: "Credinţă şi muncă, pentru ţară şi rege".

Tot în decembrie a fost înfiinţat Frontul Renaşterii Naţionale, care devenea "unica organizaţie politică în stat". În zilele de 1 - 2 iunie 1939 au fost organizate alegeri parlamentare în care numai Frontul Renaşterii Naţionale a avut dreptul de a depune liste de candidaţi.

În timp ce Carol al II-lea acţiona pentru consolidarea puterii sale şi anihilarea oricărei opoziţii, situaţia internaţională se degrada de la o zi la alta. La 15 martie 1939, Germania a ocupat Cehoslovacia, care a fost desfiinţată ca stat.

În condițiile în care trupele Reich-ului se aflau la granița de nord a României, la 23 martie a fost semnat tratatul economic româno-german. Cinci luni mai târziu, la 23 august 1939, s-a încheiat Pactul Molotov - Ribbentrop, prin care Germania şi Uniunea Sovietică îşi împărțeau zonele de dominație în Estul Europei, de la Marea Baltică la Marea Neagră.

Peste o săptămână, la 1 septembrie, a început cel de-al Doilea Război Mondial prin atacarea Poloniei de către Germania.

Consiliul de Coroană, întrunit la 6 septembrie, a decis neutralitatea României. Guvernul Călinescu a admis ca preşedintele, guvernul, trupe şi cetățeni polonezi să se retragă pe teritoriul României, unde au fost primiți cu ospitalitate.

Această decizie a fost interpretată la Berlin ca un act de ostilitate față de Germania, drept care a fost pusă la cale asasinarea lui Armand Călinescu, în ziua de 21 septembrie. Dispariția lui Armand Călinescu a constituit o puternică lovitură pentru Carol al II-lea, care nu a mai găsit un om politic atât de ferm şi devotat regimului său.

Reacția noului guvern prezidat de generalul Argeşanu a fost extrem de dură: s-a trecut la uciderea a câte 3-4 legionari în fiecare județ, precum şi a unor fruntaşi ai Mişcării aflați în detenție. Pentru prima dată în istoria României, asasinatul a devenit politică de stat. Potrivit unor aprecieri, în acele zile, au fost ucişi 256 de legionari. Această politică nu numai că nu a fost împărtăşită de masa populației, dar a creat o reacție negativă chiar în rândul susținătorilor lui Carol al II-lea.

Având în vedere evoluția evenimentelor din vestul Europei, lipsa oricărui sprijin din partea Marii Britanii şi Franței pentru România, regele Carol al II-lea a decis să treacă la o politică de "reconciliere națională", anunțată în discursul rostit cu prilejul Anului Nou 1940. Această nouă orientare a fost acceptată numai de legionari, mulți dintre ei semnând declarații de fidelitate față de regim. Pe această bază, începând din martie 1940 s-a trecut la eliberarea legionarilor din lagăre şi închisori; la 18 iunie Regele l-a primit în audiență pe Horia Sima, noul "comandant" al Mişcării. Suveranul spera că prin reconcilierea cu legionarii va tempera ostilitatea lui Hitler şi, astfel, va salva integritatea teritorială a României.

Capitularea Franței la 22 iunie 1940 a reprezentat un adevărat şoc pentru clasa politică românească, inclusiv pentru Carol al II-lea. Acesta a decis să se "adapteze" la noile realități; în chiar ziua de 22 iunie, Frontul Renaşterii Naționale a fost transformat în "partid unic şi totalitar sub denumirea de Partidul Națiunii", aflat sub conducerea supremă a Regelui. A doua zi, 23 iunie, Horia Sima a adresat legionarilor apelul de a se înscrie în Partidul Națiunii.

Manevrele de ultim moment ale lui Carol al II-lea nu au dat rezultatele scontate. La 26 iunie, guvernul sovietic a adresat guvernului român o notă ultimativă prin care-i cerea "înapoierea" Basarabiei şi "transmiterea" nordului Bucovinei. Deoarece România nu a dat un răspuns satisfăcător, Moscova a adresat la 27 iunie o nouă notă ultimativă, iar Armata Roşie a trecut la ocuparea teritoriilor respective.

În toiul acestor evenimente, la 29 iunie, Horia Sima a acceptat postul de subsecretar de Stat la Ministerul Cultelor şi Artelor. Astfel, pentru prima dată în istorie, Mişcarea Legionară devenea forță politică de guvernământ.

În noul guvern, prezidat de Ion Gigurtu, constituit la 4 iulie, legionarii au primit trei posturi ministeriale: Horia Sima - ministrul Cultelor şi Artelor, Vasile Noveanu - ministrul Inventarului Avuției Publice, Augustin Bidianu - subsecretar de Stat la Ministrul de Finanțe. Guvernul Gigurtu a declarat că România a decis să facă o politică de "integrare sinceră" în sistemul creat de Axa Roma - Berlin.

Încercările lui Carol al II-lea de a câştiga bunăvoința lui Hitler nu au avut sorți de izbândă; la 15 iulie, Führer-ul a cerut Regelui să înceapă tratative cu Ungaria şi Bulgaria, pornind de la ideea cedării de teritorii în favoarea acestor state.

Horia Sima a demisionat din guvern la 6 iulie, după numai două zile de la numirea sa, pentru a demonstra că legionarii nu erau dispuşi să sprijine politica lui Carol al II-lea. Într-o audiență la Rege, care a avut loc în ziua de 7 iulie, Horia Sima, însoțit de un grup de legionari, a cerut să li se acorde puterea, pentru a salva situația disperată în care se afla România. Carol al II-lea a fost uimit de o asemenea pretenție, pe care o socotea de-a dreptul absurdă.

Regele a continuat tactica vizând câştigarea încrederii lui Hitler, adoptând la 8 august decretul-lege privind starea juridică a locuitorilor evrei, prin care antisemitismul devenea, ca şi în Germania, politică de stat. De asemenea, a acceptat semnarea unor noi acorduri economice cu Berlinul, în condiții dezavantajoase pentru România. Dar toate manevrele sale au fost sortite eşecului.

La 27 august 1940, Hitler a fixat noua graniță între România şi Ungaria, care a fost comunicată de "arbitri" (Ribbentrop şi Ciano) la Viena în ziua de 30 august.

Dictatul de la Viena a generat ample mişcări de stradă în întreaga țară; începute sub semnul ostilității față de Hitler şi Mussolini, acestea s-au transformat rapid într-o amplă acțiune împotriva lui Carol al II-lea, considerat a fi principalul vinovat pentru sfărâmarea statului național unitar român.

La această "deturnare" a manifestațiilor, un rol important l-au avut legionarii dar şi Partidul Național-Țărănesc condus de Iuliu Maniu.

În ziua de 1 septembrie, Horia Sima a alcătuit un manifest prin care cerea abdicarea regelui Carol al II-lea, precizând că Mişcarea Legionară era gata să-şi asume răspunderea conducerii țării şi că nici o putere din lume nu o va putea împiedica să dea națiunii române "liniştea şi dreptatea după care e însetată".

În seara zilei de 3 septembrie, legionarii au atacat sediile unor instituții publice din Braşov, Constanța, Alba Iulia, Sibiu, Timişoara, Deva şi Bucureşti, au ocupat Piața Palatului şi au început să tragă focuri de revolver pentru a-l intimida pe Carol al II-lea.

În acele zile de 1-4 septembrie s-a desfăşurat "revoluția legionară", care a paralizat complet regimul instaurat la 10 februarie 1938.

Carol al II-lea a fost nevoit să apeleze la generalul Ion Antonescu, pe care l-a învestit, în ziua de 5 septembrie, cu depline puteri pentru conducerea statului român.

A doua zi, Regele a semnat un apel către români prin care anunța decizia de a trece "grelele sarcini ale domniei" pe umerii fiului său Mihai.

La 6 septembrie 1940, se deschidea o nouă pagină în istoria României, în care legionarii aveau să joace un rol extrem de important.

Mişcarea Legionară a parcurs în cei doi ani şi jumătate (februarie 1938 - septembrie 1940), cel mai spectaculos drum pe care s-a înscris vreodată o organizație politică: de la forță politică oprimată, pe care Armand Călinescu a încercat s-o decimeze, la reconciliere şi participare la guvernare. Capacitatea de rezistență a legionarilor, credința în justețea crezului lor au avut un rol excepțional în această spectaculoasă răsturnare de situație.

Dar factorul decisiv a fost cel extern, şi anume victoriile obținute de Germania pe frontul de Vest, care i-au asigurat supremația în Europa. În acest context, România, complet izolată şi fără nici un sprijin extern, nu mai putea să promoveze o politică proprie, ci trebuia să se integreze în Axă; legionarii, care au cerut în mod constant o politică de alianță cu Roma şi Berlinul, erau, în mod firesc, principalii câştigători în lupta pentru putere.

Nu au reuşit să meargă "până la capăt" şi nu au oferit o formulă de guvernare, astfel că au acceptat să colaboreze cu generalul Ion Antonescu şi cu noul rege.

* * *

După ce, la 6 septembrie 1940, generalul Ion Antonescu a fost reînvestit de regele Mihai în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri cu depline puteri pentru conducerea Statului Român s-au intensificat negocierile vizând formarea unui nou guvern.

Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu nu au acceptat ca Partidul Național-Țărănesc, respectiv Partidul Național-Liberal, să participe la guvernare. Pe de altă parte, Mişcarea Legionară voia să preia conducerea țării pentru a-şi impune propria ideologie şi schimbarea din temelii a statului român.

Puțini erau cei care - precum profesorul Ion Zelea Codreanu, tatăl Căpitanului - socoteau că Mişcarea nu era încă pregătită pentru guvernare. Între adepții lui Horia Sima şi cei ai lui Codreanu aveau să se înregistreze puternice tensiuni, care uneori au degenerat în acte de violență.

După încheierea negocierilor dintre Ion Antonescu şi Horia Sima, la 14 septembrie, prin decret-regal, România a fost proclamată Stat Național-Legionar; Mişcarea Legionară era singura mişcare recunoscută în noul stat; generalul Ion Antonescu devenea conducătorul Statului Național-Legionar şi şeful regimului legionar, iar Horia Sima era conducătorul Mişcării Legionare.

În guvernul format în aceeaşi zi, generalul Antonescu ocupa funcția de Conducător al Statului, preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru al Apărării Naționale, în timp ce Horia Sima era ministru secretar de Stat şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Legionarii au obținut conducerea Ministerelor de Interne, Externe, Educației Naționale, Cultelor şi Artelor, Muncii, Sănătății şi Ocrotirii Sociale. Miniştrii legionari erau dublați de subsecretari de Stat devotați lui Antonescu.

Conducătorul statului a făcut, din prima zi a preluării acestei funcții, apel către țară şi mai ales către tinerii (legionari) să păstreze liniştea şi ordinea pentru a se putea lucra în vederea redresării situației create prin pierderile teritoriale, exodul populației din Basarabia, nordul Bucovinei, nord-vestul Transilvaniei şi Cadrilater, izolarea internațională a României.

Generalul Antonescu a acționat ferm pentru lichidarea vechiului regim şi a susținătorilor lui Carol al II-lea; au fost desființate rezidențele regale, Partidul Națiunii, Frontul Național Studențesc, breslele etc.

S-a trecut la arestarea mai multor fruntaşi ai vechiului regim, iar generalii şi ofițerii superiori care s-au implicat în susținerea politică a lui Carol al II-lea au fost eliminați din armată.

O preocupare de seamă a generalului a fost anihilarea instituției monarhice, declarând că regele nu are dreptul să se amestece în politică, suveranul fiind doar ,,un simbol". Regele însuşi avea să recunoască: "Antonescu luase în mâinile lui treburile țării, iar eu devenisem un figurant". Şi-a stabilit reşedința la Sinaia şi nu participa la nici o activitate legată de treburile Statului. Acolo se plimba cu automobilul, schia, făcea vizite prin satele din preajmă. Nu mergea la Bucureşti decât atunci când îl convoca Antonescu: "Convoca, acesta este cuvântul potrivit" menționa regele Mihai.

Preluând puterea în stat, generalul Antonescu nu a elaborat o nouă Constituție, care să o înlocuiască pe cea din februarie 1938, suspendată de Carol al II-lea la 5 septembrie 1940. El a decis să guverneze prin decrete regale, decrete-legi, hotărâri ale guvernului şi ordonanțe. Generalul nu a avut în vedere organizarea unor alegeri care să-i legitimeze puterea. Explicația poate fi aceea că el nu avea un partid şi nu dorea să-şi întemeieze unul; nu accepta să "reînvie" partidele dizolvate de Carol al II-lea şi nici să ofere Mişcării Legionare posibilitatea de a se prezenta ca expresia legitimă a "voinței naționale".

Conştient de rolul său istoric, Antonescu aprecia că el purta întreaga răspundere pentru soarta țării, în timp ce miniştrii erau executanți ai hotărârilor sale, pe care trebuiau să le îndeplinească şi apoi să-i raporteze cum au fost realizate. Unii dintre colaboratorii săi apreciau că generalul, crescut şi format în cazarmă militară, nu şi-a depăşit şi nici nu a dorit să-şi depăşească condiția. Pentru el, ordinul şi disciplina, executarea fără comentarii a directivelor primite de subordonați era lege. Uneori admitea discuții, explicații, dar deciziile erau ale sale, deoarece el era singurul răspunzător în fața istoriei. De aceea şi folosea în mod curent formule ca: "Generalul Antonescu a spus"; "Generalul Antonescu vă cere"; "Generalul Antonescu a ordonat" etc.

La 12 octombrie 1940, au sosit în Bucureşti primii ofițeri din Misiunea Militară Germană; ea avea menirea oficială de a contribui la instruirea trupelor române; în realitate, acestea erau trupe de ocupație, fiind plasate în zone strategice, mai ales în Valea Prahovei.

La 21 noiembrie, a apărut decretul-lege privind constituirea Grupului Etnic German din România, care-şi exprima "voința națională" prin Partidul Muncitoresc Național-Socialist German. Cu alte cuvinte, alături de Mişcarea Legionară mai exista un partid, fapt ce contravenea decretului regal din 14 septembrie 1940.

În politica externă, Antonescu a declarat că "România merge sută la sută cu Axa"; în acest spirit, la 23 noiembrie, a semnat Protocolul privind aderarea țării la Pactul Tripartit. Generalul aprecia că, astfel, România era pusă la adăpost față de o eventuală agresiune sovietică, va obține din partea Germaniei şi Italiei ameliorarea situației românilor din

nord-vestul Transilvaniei, ocupat de Ungaria, iar într-o conjunctură favorabilă va reface granițele României din 1918.

Din punct de vedere politic, guvernul se sprijinea pe Mişcarea Legionară, dar situația internă a acestei organizații nu era clară. După moartea lui Corneliu Zelea Codreanu, în noiembrie 1938, a început o competiție pentru şefie între diferite grupări din interiorul Mişcării. Câştig de cauză a avut Horia Sima, dar el era contestat de unii legionari (în primul rând de Ion Zelea Codreanu), iar alții îl acceptau fără convingere. Constantin Papanace, unul dintre colaboratorii lui Corneliu Zelea Codreanu, avea să scrie: "Horia Sima n-are nici pregătire, nici posibilități pentru noua misiune de guvernare în care se angajează Mişcarea Legionară şi nici metoda de a valorifica şi utiliza alte elemente în acest scop".

Ajunşi la putere, legionarii nu aveau o doctrină închegată şi nici program de guvernare. La propunerea lui Horia Sima s-a creat un Subsecretariat de Stat pentru Probleme Doctrinare, care a fost atribuit lui Horia Cosmovici, dar rezultatele concrete s-au lăsat aşteptate.

Deşi nu aveau o concepție clară, legionarii au încercat, pentru prima dată în istoria României, să impună guvernarea prin partidul-stat. Mişcarea Legionară se întreținea din fondurile statului, preluând patrimoniul avut de "Straja Țării", în valoare de circa un milion de lei (bani lichizi), la care se adăuga clădiri, aparatură etc.

Întregul aparat de propagandă al statului a fost pus în slujba legionarilor. Cel mai modern mijloc de propagandă era Radioul. Încă de la 6 septembrie, semnalul postului național de Radio a devenit imnul "Sfântă tinerețe legionară", compus de Nelu Manzatti, pe versuri de Radu Gyr. Este semnificativ faptul că marele industriaş Nicolae Malaxa, fost susținător al lui Carol al II-lea, a "oferit" lui Horia Sima pachetele de acțiuni aparținând fostei Societăți Anonime "Dimineața" şi "Adevărul" din strada Sărindar, pe care le cumpărase după interzicerea celor două ziare de către guvernul Goga, în decembrie 1937; aici au început să funcționeze "Imprimeriile «Cuvântul»" care editau ziarul cu acelaşi nume, întemeiat de Nae Ionescu şi condus acum de profesorul universitar Petre P. Panaitescu. Cu un tiraj de 120 000 de exemplare, "Cuvântul" era cel mai răspândit ziar din România. Alături de "Cuvântul", un rol important l-au avut ziarele "Buna Vestire", "Dacia", "Porunca Vremii".

Prin conferințe susținute la radio şi prin articole în presă, erau elogiați "eroii" Mişcării Legionare, care-i asasinaseră pe I.G. Duca şi pe Armand Călinescu. Spre exemplu se afirma că "Miti Dumitrescu a săvârşit cel mai frumos atentat din istoria lumii din punct de vedere etic", ucigându-l pe primul ministru Armand Călinescu.

Istoria a devenit mijloc de propagandă politică. Întreaga evoluție a României mergea spre un singur țel: biruința Mișcării Legionare și a comandantului ei, Horia Sima. Se adoptase ideea că Decebal și Traian, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, Eminescu și Conta, Hașdeu și Xenopol au pregătit, prin lupta și prin scrisul lor, nașterea "României Legionare".

Învățământul s-a aflat și el în atenția legionarilor și a lui Antonescu, urmărindu-se adaptarea lui la noul regim. În ziua de 2 noiembrie, generalul Antonescu a aprobat decretul-lege elaborat de ministrul Traian Brăileanu intitulat: "Adaptarea învățământului superior la structura Statului Național-Legionar", pe baza căruia s-a constituit "Comisia de Revizuire pentru Universități și Școli Speciale", prezidată de Petre P. Panaitescu, rectorul Universității din București. S-a creat, astfel, o stare extrem de tensionată în instituțiile de învățământ, profesorii fiind supuși "selecției" studenților legionari. Cei care avuseseră o atitudine antilegionară, militaseră în partidele democratice sau îl sprijiniseră pe Carol al II-lea își vedeau amenințată situația în învățământ.

În primele două luni de guvernare, legionarii au fost preocupați să-și comemoreze morții, organizând deshumări și înmormântări la care, pe lângă preoți și rude, participau zeci de mii, chiar sute de mii de oameni. În acest context se desfășura o vehementă campanie împotriva celor vinovați de moartea atâtor "eroi" și mai ales a căpitanului Corneliu Zelea Codreanu.

La 30 septembrie, presa anunța că li s-a impus domiciliu obligatoriu mai multor foști demnitari, printre care generalul Gheorghe Argeșanu, Ion Bengliu, Gabriel Marinescu, Florea Țenescu, precum și foștilor miniștri Victor Iamandi, Teofil Sidorovici, Mihail Ghelmegeanu, Eduard Mirto. În comunicatul oficial se menționa că măsura a fost luată pentru "a-i pune la adăpost de orice violență publică, pentru încetarea agitațiunilor pe care le puneau la cale clandestin și pentru că sunt în cercetarea justiției". Ulterior, unii dintre aceștia, precum și alte persoane implicate în represiunile antilegionare, au fost depuse la închisoarea Jilava.

Deoarece aparatul Ministerului de Interne era "vechi", înțesat cu cadre care participaseră la represiunile antilegionare, s-a hotărât constituirea unui organism nou, alcătuit din "oameni noi". A fost creată Poliția Legionară, care funcționa paralel cu cea de stat. Poliția Legionară avea dreptul de a face percheziții la orice oră din zi și din noapte, de a opera arestări, fără nici o formalitate "birocratică", de a ancheta persoanele reținute.

Transformările radicale au vizat și economia. Apreciind că aceasta fusese acaparată de străini, mai ales de evrei, Antonescu, de comun acord cu Horia Sima, a decis "românizarea economiei naționale"; comisarii de românizare erau, aproape în totalitate, legionari. Ei aveau dreptul de a

executa "controlul şi supravegherea tuturor actelor de administrare". Economia trebuia să fie modelată în conformitate cu necesităţile statului legionar. Horia Sima aprecia că "un regim legionar nu poate să dăinuiască cu o structură economică liberală", astfel că accentul "trebuie să cadă pe elementul politic în economie". Libera concurenţă, economia de piaţă erau considerate forme depăşite, materialiste, liberale, pe care Mişcarea Legionară, devenită partidul-stat, nu le putea admite.

Legionarii apreciau că edificarea noului stat se putea realiza numai prin lichidarea vechilor structuri politice, administrative, juridice etc. Într-un astfel de stat, justiţia "clasică" devenise anacronică, o frână în calea pedepsirii vinovaţilor.

Considerând că Antonescu tergiversa tragerea la răspundere a celor vinovaţi de moartea lui Corneliu Zelea Codreanu, precum şi de asasinatele din 1938-1939, legionarii au decis să acţioneze energic. În noaptea de 26/27 noiembrie au asasinat 64 de foşti demnitari aflaţi în închisoarea Jilava, iar în ziua de 27 noiembrie pe Virgil Madgearu şi pe Nicolae Iorga. Prin aceste asasinate, legionarii realizau o performanţă unică în Europa: uciderea a patru foşti preşedinţi ai Consiliului de Miniştri (I.G. Duca - decembrie 1933, Armand Călinescu - septembrie 1939, Nicolae Iorga şi Gheorghe Argeşeanu - noiembrie 1940).

Nu mult a lipsit ca şi alţi oameni politici de marcă să fi avut această soartă. Mai mulţi lideri - între care foştii prim-miniştri Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu, Ion Gigurtu - au fost ridicaţi de la casele lor şi duşi la Prefectura Poliţiei Capitalei, cu scopul de a fi interogaţi, "judecaţi" şi pedepsiţi. Numai intervenţia promptă a lui Alexandru Rioşanu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne pentru Poliţia de Siguranţă, omul de încredere al generalului Antonescu, a făcut ca aceştia să scape cu viaţă.

Antisemitismul, devenit politică de stat în timpul lui Carol al II-lea, s-a amplificat. Alături de românizarea economiei, s-a trecut la exproprierea proprietăţilor rurale evreieşti, excluderea evreilor de la serviciul militar, înlăturarea lor din învăţământul de stat, din teatre etc. Dominantă era ideea excluderii evreilor, aceştia urmând să-şi limiteze existenţa şi activitatea la cadrul propriei lor comunităţi. În acest spirit s-a aprobat constituirea şi funcţionarea şcolilor evreieşti, a Teatrului "Baraşeum" şi a altor instituţii finanţate de evrei.

Horia Sima a urmărit ca Mişcarea Legionară să devină o organizaţie de masă "pentru a demonstra că aceasta se bucură de adeziunea cetăţenilor". În acest scop, a reînfiinţat "Ajutorul Legionar", în cadrul căruia funcţionau cantine şi restaurante populare; aici se adunau obiecte de îmbrăcăminte care se împărţeau celor săraci etc.

Muncitorii erau înregimentați în "Corpul Muncitoresc Legionar", condus de Dumitru Groza; acesta promitea că va desființa "exploatarea omului de către om".

Tineretul universitar a fost încadrat în "Uniunea Națională a Studenților Creștini", condusă de Viorel Trifa, care, cu prilejul preluării funcției de președinte, a declarat: "Am nevoie de puteri absolute în viața studențească. N-am timp de pierdut cu fleacuri democratice şi nici cu formalități de paragrafe. Formula este simplă: să se execute tot ceea ce poruncesc şi răspund pentru ceea ce am ordonat". Un obiectiv esențial urmărit de UNSC a fost epurarea corpului profesoral din Universități.

Într-o atmosferă de exaltare şi misticism, mulți cetățeni s-au înscris în Mişcarea Legionară, fapt ce a afectat serios principiile stabilite de Codreanu şi anume de a nu fi acceptați decât oamenii temeinic verificați. Noii legionari au fost numiți "simişti", care erau departe de calitățile "codreniştilor".

Legionarul devenise personajul dominant în societatea românească. El era prezent peste tot, în oraşe şi în sate, în instituții şi întreprinderi, ba chiar şi în casele oamenilor. De regulă, legionarii umblau îmbrăcați în uniformă şi erau înarmați.

Cei mai mulți dintre cetățenii României trăiau într-o stare de nesiguranță; temându-se pentru avutul şi chiar pentru viața lor. Nemaiputând suporta presiunile psihice la care erau supuşi, foştii miniştri Petre Andrei şi Teofil Sidorovici s-au sinucis.

Afirmația lui Horia Sima, potrivit căreia perioada guvernării legionare a reprezentat "Era Libertății" (acesta fiind şi titlul uneia din cărțile sale) pentru că "pentru prima oară, întregul popor român s-a simțit liber pe destinul lui", nu şi-a găsit corespondent în realitate.

Considerându-se stăpâni pe situație, legionarii au recurs la numeroase abuzuri. Sub pretextul "românizării", ei îi deposedau pe evrei de bunurile lor, recurgând adesea la acte de violență; chiar şi întreprinderile unor români au fost "românizate". Astfel, din exces de zel, legionarii au expropriat fabrica de hârtie "Letea" din Bacău, al cărei principal acționar era Constantin I.C. Brătianu, președintele PNL.

Documentele vremii consemnează faptul că s-au înregistrat sute de sechestrări de persoane, zeci de violări de domiciliu, mii de însuşiri de bunuri prin vânzări forțate şi confiscări etc. Potrivit unor statistici, legionarii şi-au însuşit bunuri în valoare de peste un miliard de lei. Jurământul legionar impus de Corneliu Zelea Codreanu: "Să trăim în sărăcie, ucigând în noi poftele de îmbogățire materială; Să trăim o viață aspră şi severă, cu alungarea luxului şi îmbuibării" era uitat cu totul de legionarii "simişti".

În acțiunea de "românizare" a întreprinderilor evreieşti, legionarii erau concurați de germanii originari din România sau veniți din Reich. Au

apărut chiar unele dispute, care au determinat intervenția lui Neubacher pe lângă Horia Sima; în context, demnitarul german l-a acuzat pe comandant de "atitudine neamicală a Mişcării Legionare în relațiile economice româno-germane".

După circa două luni de guvernare antonesciano-legionară, când parcă întreaga societate românească intrase în transă, entuziasmul inițial s-a diminuat până la epuizare. Oamenii au început să se dezmeticească, să-şi pună întrebări: Cine ne sunt conducătorii? Unde vor să ne ducă? Ce urmăresc ei? La început, reacția a fost mută; mulțimile nu mai răspundeau la apelurile legionarilor. Intransigența, violența, intoleranța, răzbunarea erau fapte noi, nemaiîntâlnite la români. Formula: "Cine nu este cu noi este împotriva noastră" nu mai fusese experimentată până atunci în România, iar aplicarea ei a generat o stare de nesiguranță şi de teamă la nivel național.

În prima lună de guvernare, Antonescu şi Horia Sima apăreau la manifestațiile publice împreună. Generalul îmbrăca cămaşa verde şi se adresa legionarilor cu sintagma "Copiii mei", iar vicepreşedintele Consiliului de Miniştri accentua ideea că membrii organizației sale sunt profund devotați Conducătorului Statului. La marea manifestație legionară de la Iaşi, desfăşurată în ziua de 8 noiembrie, alături de generalul Antonescu şi Horia Sima s-au aflat regele Mihai şi regina-mamă Elena. Presa a ținut să sublinieze faptul că Regele şi-a serbat ziua onomastică în mijlocul legionarilor, iar capitala Moldovei a fost proclamată "Oraşul Mişcării Legionare", deoarece aici a pus Corneliu Zelea Codreanu bazele organizației. Cu acest prilej s-a emis şi primul timbru legionar, având desenată efigia Căpitanului.

Dincolo de aparențele care au fost cultivate timp de câteva săptămâni, colaborarea dintre Ion Antonescu şi Horia Sima era extrem de dificilă. Generalul se considera principalul sau chiar unicul răspunzător de situația României, în timp ce Horia Sima aprecia că el trebuia să fie factorul decisiv în stat, deoarece se afla în fruntea Mişcării Legionare, singura organizație politică recunoscută. Horia Sima avea să scrie: "Generalul Antonescu avea mitul propriei lui personalități. Tot ce se întâmpla raporta la sine şi judeca în funcție de sine. Nu suferea pe nimeni să-i întunece autoritatea şi gloria".

Ținute un timp în surdină, divergențele dintre Antonescu şi Sima au devenit publice printr-un schimb de scrisori. La 16 octombrie, şeful Mişcării Legionare aprecia că se impunea o nouă concepție privind structura economică a României, în care elementul esențial trebuia să fie cel politic. În răspunsul său din 21 octombrie, Antonescu îl acuza pe Sima că a introdus oameni nepricepuți în administrație şi în economie, după care i se adresa în termeni ultimativi: "Sau vă luați singur răspunderea în

fața țării şi a istoriei şi conduceți țara după conştiința şi priceperea dumneavoastră; sau îmi dați toată libertatea şi toată autoritatea în conducerea țării, alegerea oamenilor şi repararea greşelilor şi tuturor dezordinilor". Ideea despărțirii era clar formulată: "Convocați-vă prietenii şi hotărâți! Cu două capete nu se duce un singur corp decât la dezastru".

Horia Sima răspundea, peste o săptămână, la 28 octombrie: "Regimul legionar cere guvernare în spirit legionar, guvernare totalitară", dar constata el, guvernul Antonescu avea o largă înțelegere pentru oamenii din "lumea veche" şi nu scăpa nici un prilej pentru a-i critica pe legionari. Sima îi declara limpede Conducătorului Statului: "Mişcarea Legionară nu se poate retrage de la cârma țării pentru că ea a venit împreună cu dumneavoastră, biruind o lume veche". Cu alte cuvinte, Antonescu trebuia să guverneze în spirit legionar, deoarece "împiedicarea revoluției legionare este fatală țării".

În noua sa scrisoare de răspuns, Antonescu relua ideea că nu se poate ca "un corp să meargă cu două capete".

Divergențele serioase au apărut în legătură cu atitudinea față de vechii oameni politici, responsabili pentru represiunile antilegionare. Horia Sima mărturisea că, la începutul lunii noiembrie 1940, a avut o discuție cu Ion Antonescu; cu acest prilej, generalul a ridicat problema celor închişi la Jilava, afirmând că aceştia vor fi pedepsiți, dar "nu vreau vărsare de sânge", că ei vor fi "condamnați la pedepse grele, dar nu la pedeapsa capitală". Horia Sima a replicat că Mişcarea Legionară nu cerea "tragerea la răspundere a tuturor celor culpabili de crime contra legionarilor, ci numai a marilor vinovați, adică aproximativ 60 de persoane pentru că, altfel "ce vor zice masele legionare când vor afla că principalilor vinovați li s-a cruțat viața?".

Aşadar, chiar din propria sa mărturie rezultă că Horia Sima nu accepta ca acestora să li se cruțe viața, ci trebuiau eliminați fizic pentru a fi răzbunați, astfel, legionarii asasinați, în primul rând Corneliu Zelea Codreanu.

Legionarii apreciau că, pe lângă cei care au comis asasinatele, o răspundere deosebită revenea lui Nicolae Iorga. El era socotit principalul vinovat pentru uciderea lui Codreanu. Încă de la 8 septembrie 1940, profesorul era atacat, în termeni extrem de duri, în ziarul "Porunca Vremii". Atacurile s-au întețit, iar la 30 octombrie, printr-un decret semnat de Ion Antonescu şi Traian Brăileanu, Nicolae Iorga era pensionat de la Universitatea din Bucureşti, precum şi de la Institutul de Istorie Universală pe care-l întemeiase. Odată cu el au mai fost pensionați şi alți profesori care aveau mai mult de 65 de ani, între care savantul medic Gheorghe Marinescu. Ei trebuiau să lase loc liber pentru "promovarea tineretului".

Pe fondul unei campanii furibunde împotriva "marilor vinovați" au avut loc asasinatele din 26-27 noiembrie 1940. Ele au marcat începutul rupturii definitive între Horia Sima şi Ion Antonescu. Stenograma şedinței Consiliului de Miniştri din 27 noiembrie nu s-a păstrat, dar din reconstituirea făcută de unii participanți, rezultă limpede că Antonescu a dezavuat în termeni duri asasinatele. A fost dat publicității un comunicat oficial, în care se afirma "Generalul Antonescu, guvernul şi Mişcarea Legionară reprobă acest act" şi se preciza că vor fi aplicate "sancțiuni severe".

Pus în dificultate, Horia Sima a trebuit să declare public că Mişcarea Legionară "reînnoieşte generalului Antonescu legământul de totală credință". Prin decretul-lege din 28 noiembrie 1940 se fixau pedepse drastice pentru cei are ar atinge "libertatea individului ori domiciliul său", pentru cei care "violează sau uzurpă proprietatea"; "omorul cu premeditate" se pedepsea cu moartea.

Cenzura controlată de legionari nu a admis publicarea nici unui articol despre asasinarea lui Nicolae Iorga şi a lui Virgil Madgearu, înmormântarea lor desfăşurându-se într-o atmosferă extrem de încărcată. În schimb, timp de o săptămână s-au adus elogii lui Corneliu Zelea Codreanu, iar ceremonia de reînhumare a acestuia la Casa Verde din Bucureşti, în ziua de 30 noiembrie, a devenit o adevărată manifestare națională, fiind transmisă în direct la radio; printre participanți s-au aflat generalul Antonescu şi membrii guvernului, precum şi reprezentanții personali ai lui Hitler şi Mussolini.

În timp ce opinia publică era consternată şi revoltată de asasinatele din 26-27 noiembrie, mai ales de uciderea lui Nicolae Iorga, Horia Sima primea, la 5 decembrie, de la Heinrich Himmler, o scrisoare de încurajare pentru actele comise: "O asemenea măsură este justă pentru că ea nu poate fi adusă la îndeplinire de justiția ordinară, care este legată de paragrafe şi va depinde întotdeauna de un formalism al paragrafelor. Cele mai sincere urări pentru Dv. şi pentru Mişcarea Legionară".

La ceremonia reînhumării lui Codreanu, generalul Antonescu a apărut pentru ultima dată în cămaşă verde. Măsurile antilegionare, aplicate începând cu 28 noiembrie, au continuat la 5 decembrie, când Antonescu a decis desființarea Poliției Legionare, iar la 10 decembrie s-a publicat decretul prin care se interziceau violările de domiciliu. Aceste măsuri vizau lichidarea "cuceririlor" obținute de legionari în primele două luni de guvernare. Devenise limpede că "divorțul" dintre Antonescu şi legionari se apropia.

În luna decembrie, legionarii şi-au constituit adevărate depozite de arme şi muniție prin sustragere de la unitățile militare, golirea depozitelor aflate în gestiunea Poliției sau a diferitelor magazine.

Paralel se desfăşura o propagandă insidioasă, de la om la om, împotriva lui Antonescu, acuzat că ar fi "omul" englezilor şi al francmasoneriei. S-a lansat zvonul că, de Anul Nou, în România va fi o "noapte a Sfântului Bartolomeu", când vor fi lichidaţi vechii politicieni. Se mai spunea că Horia Sima are sprijinul Germaniei, în timp ce Antonescu nu se mai bucura de încrederea lui Hitler. Ordinele erau transmise verbal, evitându-se orice material scris, care ar fi putut ajunge în mâinile lui Antonescu.

Conducătorul Statului ştia că factorul decisiv în rezolvarea crizei politice era Adolf Hitler. De aceea, la 9 ianuarie 1941, Antonescu a declarat că dorea să meargă în Germania pentru a discuta cu Cancelarul unele probleme privind situaţia din România. Invitaţiile oficiale au sosit în ziua de 12 ianuarie, pentru Antonescu şi pentru Horia Sima.

Oarecum surprinzător, Horia Sima nu a dat curs invitaţiei, pretextând că nu era bine să lipsească din ţară atât Conducătorul Statului, cât şi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri. În fapt, el socotea că nu era pregătit pentru o asemenea întâlnire, la care ar fi fost pus în umbră de generalul Antonescu.

Întâlnirea Hitler-Antonescu din 14 ianuarie 1941 a fost decisivă pentru soluţionarea conflictului dintre Conducătorul Statului şi legionari. Hitler a apreciat că era util ca generalul Antonescu să devină şi conducătorul Mişcării Legionare, dar generalul s-a arătat reticent. Führerul a conchis că "orice s-ar întâmpla, el este convins că Antonescu este singurul om capabil de a călăuzi destinele României".

Pentru Hitler, afinităţile ideologice contau mai puţin decât interesul de a fi menţinută ordinea în România. Perspectiva războiului împotriva Uniunii Sovietice se apropia, iar Antonescu era un partener pe care putea conta. De asemenea, Hitler avea nevoie de petrolul românesc pentru aprovizionarea maşinii de război germane şi numai asigurarea funcţionării normale a statului îi putea oferi certitudinea că vor fi respectate contractele economice româno-germane.

Întors în ţară, Antonescu i-a trimis, la 15 ianuarie 1941, o scrisoare extrem de dură lui Horia Sima, prin care legionarii erau acuzaţi că împing ţara în prăpastie dacă nu încetează cu dezordinile. Generalul îl avertiza: "Veţi să mergeţi astfel înainte, mergeţi singuri, dar nu cu generalul Antonescu. El nu şi-a închiriat onoarea şi trecutul lui nepătat, cum un negustor îşi închiriază sau vinde o firmă cu vad reputat. El a intrat în politică pentru a salva ţara, nu pentru a o duce la un dezastru şi mai mare".

La 18 ianuarie, Ion Antonescu a decis desfiinţarea comisarilor de românizare de pe lângă întreprinderi.

A doua zi, 19 ianuarie, au avut loc întruniri legionare în mai multe oraşe din țară. În Bucureşti, secretarul general al Mişcării Legionare, Nicolae Petraşcu, a declarat că "divorțul dintre noi şi general este iremediabil" şi că "s-a săpat o prăpastie între noi şi generalul Antonescu". A mai apreciat: "Noi suntem mulți, iar el este singur", ceea ce însemna că victoria legionarilor era certă.

În aceeaşi zi s-a înregistrat un act cu consecințe deosebite: asasinarea maiorului german Döring, în apropierea hotelului "Ambasador" din Bucureşti. Fapta era gravă, dar ea a căpătat proporții extraordinare.

*** * ***

Antonescu a cerut ministrului de Interne, generalul Petrovicescu, lui Alexandru Ghyka, directorul general al Poliției şi lui C. Maimuca, director în aceeaşi instituție, să-l prindă pe asasin.

Deoarece aceştia nu şi-au îndeplinit misiunea, Antonescu a decis destituirea lor. Acest act marca înlăturarea legionarilor din fruntea unor instituții esențiale pentru menținerea lor la putere. Horia Sima l-a chemat pe Viorel Trifa, preşedintele Uniunii Naționale a Studenților Creştini Români, cerându-i să difuzeze un manifest care să exprime punctul de vedere al Mişcării Legionare. În manifest se afirma: "Un maior german a fost ucis mişeleşte din ordinul Angliei printr-un agent al Inteligence Service-ului pe străzile Capitalei"; protectorii şi apărătorii asasinului sunt Eugen Cristescu, şeful Serviciului Secret şi Alexandru Rioşanu, "omul jidanilor şi al grecilor"; iar cel destituit era "viteazul general şi om de caracter, generalul Petrovicescu, fiindcă aşa a ordonat Legația engleză şi masoneria". Se pretindea "înlocuirea tuturor persoanelor masonice iudaizate din guvern. Cerem guvern legionar!"

În seara zilei de 20 ianuarie, legionarii s-au adunat în Piața Universității, de unde au pornit spre Piața Victoriei şi s-au oprit în fața Guvernului, scandând lozinci: *Vrem guvern legionar! Trăiască Horia Sima, comandantul Legiunii! Moarte masonilor şi jidanilor!* Manifestații similare au început şi în țară, legionarii adunându-se în fața primăriilor şi prefecturilor.

În dimineața zilei de 21 ianuarie cei numiți în locul lui Ghyka şi Maimuca s-au prezentat pentru a-şi lua în primire posturile, dar nu au fost acceptați de legionari, care s-au baricadat în localul Siguranței. Trupa, venită să-i evacueze, a fost întâmpinată cu foc. Pe străzi au început să apară legionari înarmați, cei mai mulți făcând parte din Corpul Muncitoresc Legionar condus de Dumitru Groza. Au fost ocupate

Prefectura Poliției Capitalei şi alte instituții, între acestea şi cazarma gardienilor publici din spatele palatului Preşedinției Consiliului de Miniştri, unde se afla generalul Antonescu. Militarii trimişi pentru evacuarea legionarilor au fost întâmpinați şi aici cu focuri de armă.

Generalul Antonescu a decis destituirea tuturor prefecților de județe care aparțineau Mişcării Legionare şi înlocuirea lor cu militari. Ca şi în Bucureşti, cei mai mulți legionari au refuzat să-şi părăsească posturile, baricadându-se în interiorul clădirilor. Conflictul Antonescu - legionari a luat o formă violentă. Deşi se afla în fruntea Mişcării Legionare, Horia Sima nu a apărut în stradă pentru a-şi conduce şi mobiliza camarazii, preferând să stea ascuns.

În cursul zilei de 21 ianuarie legionarii au reuşit să ocupe postul național de radio, care a devenit un instrument de propagandă în slujba lor. De asemenea, au ocupat tipografiile principalelor ziare, iar acestea au fost nevoite să publice materiale puse la dispoziție de Mişcarea Legionară. Mulți legionari, profitând de starea de haos, de lipsa autorității publice s-au dedat la jafuri şi însuşirea bunurilor cetățenilor. Deosebit de grav a fost faptul că ei au trecut la uciderea evreilor în casele lor sau la marginea localității (mai ales în pădurea Snagov), înregistrându-se un adevărat pogrom. În seara zilei de 21 ianuarie Horia Sima i-a trimis la Antonescu pe P.P. Panaitescu, rectorul Universității din Bucureşti şi pe V. Chirnoagă, rectorul Politehnicii, căruia i-a propus: retragerea trupelor în cazărmi, după care se vor retrage şi legionarii; constituirea unui guvern numai din legionari, desemnați de Horia Sima. Generalul Antonescu a declarat: acceptă această condiție, dar mai întâi să se retragă "rebelii" din cazarma gardienilor publici; va constitui un guvern format din legionari, dar care să aibă experiență şi să fie competenți în domeniul respectiv. Horia Sima nu a acceptat, ci a pus alte condiții: generalul să se retragă de la conducerea efectivă a guvernului, iar în funcția de prim-ministru să fie numit el, Horia Sima.

Pentru ziua de 22 ianuarie 1941, *Darea de seamă* alcătuită de Marele Stat Major consemna: "La *Timişoara*, legionarii continuă a se baricada în 3 camere la Prefectură"; "La *Lugoj*, legionarii sunt baricadați la Prefectură şi Poliție. La fel la *Caransebeş* şi la *Orşova;* la *Blaj*, legionarii sunt baricadați la Prefectură şi Poliție"; la *Argeş:* "Prefectura şi Poliția ocupate de legionari"; la *Teleorman:* "Prefectura şi Poliția au fost ocupate la *Turnu Măgurele";* la *Câmpulung,* "legionarii nu vor să predea Prefectura"; la *Vlaşca:* "Prefectura este ocupată de legionari"; "La *Ploieşti,* legionarii sunt baricadați la Prefectură, Chestură şi Telefoane"; la *Tecuci:* "Prefectura ocupată de legionari"; la *Câmpulung* (Suceava): "Toate autoritățile sunt ocupate de legionari"; la *Tulcea:* legionarii "Sunt baricadați la Prefectură cu arme şi mitraliere". Era "linişte" în mai multe

județe: Arad, Turda, Sibiu, Mehedinți, Gorj, Vâlcea, Romanați, Olt, Dâmbovița, Ialomița, Bacău, Covurlui, Tutova, Vaslui, Roman, Neamț, Botoşani, Dorohoi, Constanța. Interesantă era situația în Hunedoara, unde 250 de legionari "au ovaționat la Prefectură pe domnul generalul Antonescu, Mişcarea Legionară şi Horia Sima". De asemenea, la Braşov, unde între legionari şi armată s-a stabilit o înțelegere: trupele să intre în cazărmi, iar comandanții legionari să răspundă de ordine; autoritățile "sunt ocupate în comun de legionari şi armată".

Situația din România era privită cu interes de statele revizioniste. Unele documente înregistrează faptul că guvernul de la Budapesta făcea pregătiri pentru "redobândirea întregului Ardeal - sau cel puțin până la linia Mureşului". La rândul său, Uniunea Sovietică, prin Partidul Comunist din România, a încurajat acțiunile de destabilizare a statului român. Şeful Corpului muncitoresc Legionar, Dumitru Groza, era considerat "militant comunist", "unul din cei mai încarnați militanți ai extremismului de stânga". De asemenea, la granița de nord, în Bucovina, se vorbea la începutul lunii ianuarie 1941, că "în România se aşteaptă izbucnirea unei revoluții, care va da posibilitatea armatei sovietice să atace şi să ocupe țara noastră". În Basarabia au fost concentrate numeroase trupe care păreau a fi gata să invadeze România.

Pe de altă parte, Germania dorea liniște şi ordine în România, pe care numai Antonescu le putea asigura. După o convorbire telefonică cu Hitler, Antonescu a decis intervenția armatei pentru restabilirea ordinei. Acțiunea a început în după amiaza zilei de 22 ianuarie, când armata a luat cu asalt clădirile ocupate de legionari.

Înțelegând că nu va mai avea nicio şansă, Horia Sima a semnat în dimineața zilei de 23 ianuarie, ora 5, următorul ordin către toți legionarii:

"Pentru împiedicarea vărsării de sânge pe care nu am vrut-o şi care n-a servit decât duşmanilor comuni ai României şi Axei, cunoscând că politica Germaniei şi Italiei cer condiții speciale, pe care Mişcarea Legionară le recunoaşte şi având în vedere că între conducerea statului şi Mişcarea Legionară au început tratative pentru limpezirea situației, ca să uşurăm mersul acestor tratative.

Ordon

Ca să înceteze imediat orice luptă.

Legionarii vor părăsi de îndată instituțiile publice ocupate şi vor reintra în viața normală.

Cer ca acest ordin să se execute fără şovăire şi cu cea mai mare strictețe. Vreau ca în cel mai scurt timp țara să-şi reia cursul normal".

În aceeaşi zi generalul Antonescu a adresat un apel către români, care începea cu aceste cuvinte: *"Am străbătut din nou clipe de zbucium, de teroare şi ruşine [...), copiii mai dragi, ale căror greşeli le-am luat 5 luni în spatele meu, n-au găsit altă mărturie de recunoştință, pentru mine*

şi pentru ţara care crezuse în puterea idealurilor lor, decât să-mi trimită gloanţe şi să vrea răsturnarea statului". După ce prezenta varianta proprie privind evoluția evenimentelor din ultimele zile, preciza că: *"Armata a pus ordine şi prin jertfa ei a salvat statul"*. În acelaşi timp, ținea să se știe că îşi face o "datorie de onoare" din a mărturisi că "*am simțit în spatele meu umbra loială a marelui Führer şi onoarea Reich-ului german, care ne-a garantat frontierele"*. Generalul dădea asigurări că va pregăti "noua aşezare politică a statului".

În ziua de 24 ianuarie s-a dat publicității un bilanț al pierderilor "cu prilejul rebeliunii":

Armata
în Capitală şi în provincie:
- 21 ofițeri, subofițeri şi soldați morți.
- 53 ofițeri, subofițeri şi soldați răniți.

Rebeli şi populație civilă
în Capitală:
- 236 morți (din care 118 evrei executați de rebeli)
- 254 răniți.

în provincie:
- 117 morți.
- 73 răniți.

În total: 374 morți şi 380 răniți.

În zilele şi săptămânile următoare, numeroşi legionari, în frunte cu Horia Sima, au părăsit clandestin România, ajutați de germani, ajungând în Reich, cei mai mulți fiind internați în lagăre şi ținuți sub pază.

Asupra evenimentelor din ianuarie 1941 există diverse interpretări. Legionarii apreciau că atunci a avut loc o lovitură de stat dată de generalul Antonescu. În cartea sa intitulată *Era libertății. Statul național-legionar,* Horia Sima scria: "În ce priveşte victimele din ianuarie 1941, români şi evrei, răspunderea cade în întregime asupra aceluia care a provocat «rebeliunea», în realitate lovitura de stat a generalului Antonescu". Iar concluzia sa era limpede: "N-am căzut de la putere pentru greşelile noastre, ci pentru virtuțile noastre. Pentru puterea creatoare a Mişcării. Pentru vitalitatea acestui regim capabil să înfrângă toate obstacolele".

Un alt legionar, făcând parte din rândul codreniştilor (adepților lui Corneliu Zelea Codreanu), Ştefan Palaghiță, avea un alt punct de vedere: "Rebeliunea a fost organizată de ambele părți: pe de o parte politicienii din jurul lui Antonescu, iar pe de altă parte Sima şi oamenii săi. Sima însă a pornit-o, ceea ce-i măreşte gravitatea, căci făcând jocul adversarului, el se dovedeşte nerealist, apolitic şi total incapabil de a conduce". Concluzia lui Palaghiță: "Mişcarea Legionară se prăbuşeşte, după patru luni de

guvernare, din cauza incapacității lui Sima". El o citează pe Lilica (Elena) Codreanu [soția lui C.Z.C. – n.e.], care ar fi spus: "Sima înscrie în istorie unicul caz al unui guvern care face rebeliune ca să cadă de la putere".

În lucrarea intitulată *Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie 1941*, apărută sub egida Consiliului de Miniştri în 1942, întreaga responsabilitate este pusă în seama legionarilor: "Ei sunt aceia care au conceput, au pregătit, au organizat şi executat rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941, având drept scop uzurparea conducerii statului, deşi de nenumărate ori au jurat credință și ascultare generalului".

Dincolo de asemenea interpretări este limpede că alianța dintre legionari şi Antonescu a fost una de conjunctură, impusă de situația existentă la începutul lunii septembrie 1940: "Divorțul" era inevitabil, fiecare parte aşteptând momentul potrivit pentru despărțire. Pasul a fost făcut de legionari, care s-au ridicat împotriva conducătorului statului. Conform decretului regal din 6 septembrie 1940, acesta avea dreptul de a numi şi destitui funcționarii publici, inclusiv pe miniştri. Faptul că ministrul de Interne, directorul general şi directorul Poliției nu s-au supus deciziei lui Antonescu reprezenta un act de încălcare a legii, numit chiar atunci de adversarii legionarilor, ca rebeliune.

Evident, comentarii se mai pot face, dar rămâne faptul esențial că perioada septembrie 1940-ianuarie 1941 a fost singura din istoria României, când la putere s-a aflat o organizație de extremă dreapta. Bilanțul acestei guvernări a fost mai curând unul negativ. Legionarii s-au dovedit a fi nepregătiți pentru a conduce cu succes ministerele care le-au fost încredințate, iar Mişcarea Legionară nu şi-a putut stăpâni membrii şi aderenții; mulți dintre aceştia au recurs la abuzuri, ilegalități şi chiar asasinate. Mişcarea Legionară a ieşit compromisă, iar explicațiile ulterioare, potrivit cărora guvernarea lor a reprezentat o "eră a libertății", nu au avut credibilitate. Măsurile represive luate de regimul antonescian, disensiunile din interiorul Mişcării au slăbit tot mai mult această organizație, care nu a reuşit să-şi recapete influența din timpul lui Corneliu Zelea Codreanu.

Ca urmare a înlăturării legionarilor de la putere se impunea formarea unui nou guvern. Antonescu a negociat cu liderii național-țărăniști şi național-liberali pentru crearea unui guvern de "uniune națională", dar fără succes. Până la urmă a acționat într-o manieră specifică unui comandant militar. Despre modul cum s-a constituit acest guvern există relatarea lui Nichifor Crainic: în ziua de 27 ianuarie 1941 el se afla la redacția revistei "Gândirea", când a primit un telefon de la Preşedinția Consiliului de Miniştri, fiind chemat să vină imediat la Guvern. După controlul de rigoare a intrat în clădire, unde a fost întâmpinat de Mihai Antonescu, care l-a rugat "să ia loc în sala de

aşteptare, fără absolut nicio lămurire. Sala a început să se populeze cu figuri de generali", dar nimeni nu ştia de ce a fost chemat. După câteva ore de aşteptare au fost poftiți în cabinetul Conducătorului statului, unde se afla şi un preot cu crucea în mână: "Am înțeles. Am început pe rând să depunem jurământul, care nu se mai făcea în fața Regelui, ci numai a lui Ion Antonescu. Abia după jurământ mi s-a spus că sunt ministru la Propaganda Națională".

La 6 februarie 1941, Antonescu avea să explice: "De ce am pus militari în guvern? Fiindcă n-am găsit pe cineva care să-şi ia asupra lui grija să facă această operație. Am stat de vorbă cu civilii. Dar n-am găsit acest curaj civic. Am apelat la ei, pentru că nu voiam să bag armata într-o acțiune politică. Am luptat cu dinții să nu bag armata. Dar când am văzut lipsa de curaj civic la oamenii noştri, care numai critică pe stradă, iar când le-am cerut răspundere şi i-am chemat la lucru şi le-am oferit ministere, s-au dus la o parte. Au spus: să vină militarii".

Într-adevăr, coloratura guvernului era dată de militari. în cabinetul constituit la 27 ianuarie 1941 ei dețineau următoarele posturi: Preşedinția Consiliului de Miniştri (generalul Ion Antonescu, conducătorul statului); Ministerul de Interne (generalul Dumitru I. Popescu); Ministerul de Externe (generalul Antonescu), Ministerul Finanțelor (generalul Nicolae Stoenescu), Ministerul Apărării Naționale (generalul Iosif Iacobici), Ministerul Coordonării Statului Major Economic (locotenent-colonelul Nicolae Dragomir), Ministerul Înzestrării Armatei şi Producției de Război (generalul Gheorghe Dobre), Ministerul Agriculturii şi Domeniilor (generalul Ion Sichitiu); Ministerul Educației Naționale, Cultelor şi Artelor (generalul Radu Rosetti); Ministerul Economiei Naționale (generalul Gheorghe Potopeanu), Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicațiilor (generalul Grigore Georgescu). Persoane civile se aflau în fruntea următoarelor ministere: Secretariatul de Stat (Mihai Antonescu), Ministerul de Justiție (Gheorghe P. Docan), Ministerul Propagandei Naționale (Nichifor Crainic), Ministerul Muncii, Sănătății şi Ocrotirilor Sociale (Petre Tomescu). Aşadar, din cele 14 posturi ministeriale, 10 erau ocupate de militari şi 4 de civili. Cea mai importantă modificare s-a înregistrat la 22 iunie 1941, căci Mihai Antonescu a fost numit vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, iar de la 30 iunie 1941 şi ministru de Externe.

Restabilirea ordinei interne a fost primită cu satisfacție de opinia publică şi de mai mulți lideri politici. Constantin I.C. Brătianu, într-o expunere făcută la o întrunire a "prietenilor săi" din conducerea PNL în ziua de 14 februarie 1941, aprecia: "Astăzi avem un guvern de generali. Era cea mai bună soluție ce se putea da crizei actuale. Soluție care asigură ordinea în țară, care poate prin Armată, care s-a arătat că este la înălțimea speranțelor noastre, să domine curentele anarhice şi sub direcția

Conducătorului statului să rezolve multe din grelele probleme ce sunt la ordinea zilei".

Pe adresa generalului Antonescu au fost trimise telegrame de omagii pentru restabilirea ordinei în țară, semnate de numeroase personalități, între care Constantin Daicoviciu, decanul Facultății de Litere din Cluj, de profesorii şi conferențiarii Facultății de Filosofie şi Litere din Bucureşti (Ion Andrieşescu, Gh. Brătianu, Traian Brăileanu, Constantin C. Giurescu, Ion Nistor, Gh. Oprescu, Dimitrie Gusti, Ioan Petrovici, Alexandru Rosetti, Tudor Vianu ş.a.), Ioan Flueraş şi Eftimie Gherman - din partea breslelor de lucrători. Au exprimat sentimente de recunoştință față de generalul Antonescu şi delegația familiei legionare «General Cantacuzino-Grănicerul», generalul C. Dona, generalul Aurel Butunoiu etc.

Ca urmare a rebeliunii, Mişcarea Legionară era practic dizolvată. În legătură cu baza politică a guvernării Antonescu a existat o vie preocupare la Berlin. Unii fruntaşi ai Reich-ului doreau o reconciliere între generalul Antonescu şi Horia Sima pentru reluarea colaborării lor. Ecoul acestora s-a făcut simțit în discursul rostit cu prilejul aniversării "revoluției național-socialiste" (30 ianuarie 1941), de ministrul Manfred von Killinger; el îşi exprima speranța că "cercurile naționale şi forțele sănătoase din România, care spiritualiceşte ne stau atât de aproape, se vor regăsi iarăşi lângă generalul lor şi îşi vor întinde mâna, pentru ca să poată constitui o Românie nouă, în interesul țării lor şi în interesul Germaniei".

În acest spirit, la 22 martie 1941, Horia Sima i-a trimis lui Antonescu o scrisoare, care începea astfel: "Cu toate că am fost lovit greu, nu am încercat nici cea mai modestă apărare a persoanei mele, pentru că am nădăjduit întotdeauna la o restabilire a raporturilor. De la acele evenimente, pe care eu le consider provocate de duşmanii neamului, peste voința unor oameni care au voit să facă numai bine. necontenit am îndemnat pe legionari, cu câți am avut putința să stau în legătură, la ordine şi liniște". Horia Sima îi propunea lui Antonescu să găsească mijloacele şi înțelegerea "pentru a readuce pacea în mijlocul poporului nostru, atât de încercat". Scrisoarea a fost predată de profesorul Găvănescul, căruia Antonescu i-a răspuns, tot în scris, precizând: "Lipsa de considerație cu care privesc astăzi pe acest om, m-ar obliga să las scrisoarea fără răspuns"; a făcut-o din considerație pentru profesor: "Citind scrisoarea, v-am spus imediat că n-o pot lua în considerare, fiindcă în principiu nu pot trata cu rebelii şi găsesc scrisoare perfidă". A accepta propunerea lui Horia Sima ar fi "catastrofal pentru toți".

Guvernul a decis ca bunurile care au aparținut Mişcării Legionare să fie lichidate şi folosite pentru ajutorarea populației refugiate în urma pierderilor teritoriale din 1940.

În prima şedinţă a noului guvern, din 3 februarie 1941, generalul Antonescu a făcut un istoric al activităţii sale de după 6 septembrie 1940. El a apreciat că formarea unui guvern împreună cu Mişcarea Legionară s-a datorat conjuncturii politice şi a faptului că spiritul ei "pătrunsese de la elita naţiunii până la ultimul ţăran". Era, desigur o exagerare, dar este cert că Mişcarea Legionară a fost singura forţă activă şi extrem de dinamică în septembrie 1940. A explicat şi modul cum înţelegea să lucreze în continuare: "Metoda mea este înfrăţirea, unirea şi utilizarea tuturor elementelor capabile, a elitelor acestei naţiuni". La bază trebuia să se afle "justiţia şi plugărimea". Justiţia să fie independentă: "eu n-am dreptul şi nici dvs. nu aveţi dreptul să vă amestecaţi în mersul justiţiei". Situaţia plugărimii trebuia mult îmbunătăţită, deoarece ea constituia baza statului român. A afirmat că şcoala şi biserica trebuiau scoase de sub orice influenţă politică. împotriva profesorilor, care în timpul rebeliunii au ieşit în stradă cu elevii, să se dea "câteva exemple de sancţiuni"; "preoţii care au lăsat crucea din mână şi au luat pistolul" trebuiau "trimişi la ocnă".

În opinia sa trebuia "să ajungem ca statul să fie un stat românesc şi viaţa lui să fie dirijată de români. Vom pătrunde în comerţ şi industrie, însă încetul cu încetul, cu procedee înţelepte, nu barbare. Vom pătrunde în toate activităţile vieţii industriale, dar numai pe măsură ce vom avea elemente pregătite şi ne vom putea organiza astfel, ca circulaţia să favorizeze tot ce este element românesc".

Guvernul era, în fond, unul de tehnicieni, iar generalul cerea miniştrilor să aibă "o atitudine deasupra luptelor care se duceau înainte între ideologiile politice", soldate cu rezultate dezastruoase pentru ţară. "Deocamdată nu este permisă o activitate politică pe întreaga suprafaţă a ţării; nici legionară, nici ţărănistă, nici liberală". Data la care va putea începe o asemenea activitate "o fixez eu. Este o dată care va veni cât mai târziu posibil. Cât va fi război, după opinia mea, statul nu mai are timp să se dedea la acţiuni politice, care consumă energia şi îl aruncă în vrajbă".

Căutând să profite de starea de spirit a românilor, bucuroşi că au scăpat de haosul din timpul legionarilor, Antonescu a anunţat organizarea unui plebiscit pentru zilele de 2-5 martie 1941, prin care cetăţenii să se pronunţe prin *da* sau *nu* asupra "chipului cum generalul Antonescu a condus ţara de la 6 septembrie 1940". Aflând despre această iniţiativă, la 27 februarie, Iuliu Maniu îi trimitea generalului un memoriu, prin care-l anunţa că "Partidul Naţional-Ţărănesc nu poate avea decât o atitudine, aceea de abţinere de la votare", deoarece acest plebiscit era "organizat într-un regim complet lipsit de libertatea necesară manifestării opiniilor şi sentimentelor adevărate ale ţări". Menţinerea stării de asediu şi cenzurii nu promitea o reală dezbatere, astfel că plebiscitul era "lipsit de libertate şi sinceritate".

Cum era de aşteptat, rezultatul plebiscitului a fost aproape unanim *da* (99,9%); din cei 2 963 294 votanți, 2 960 298 au răspuns *da* şi 2 996 au răspuns *nu.* În *Proclamația* difuzată după anunțarea rezultatelor, generalul Antonescu aprecia că cetățenii au dovedit "că mai presus de toate este țara" şi că "în toate viețile româneşti bate o singură inimă", drept care îşi exprima "nu recunoştința, ci mândria mea de a fi cârmaciul unui popor hotărât şi unit".

În legătură cu definirea regimului politic din perioada ianuarie 1941-august 1944 există puncte de vedere diferite, cele mai multe fără o argumentație concretă. Este semnificativ faptul că nici Ion Antonescu, nici Mihai Antonescu nu au dat o *definiție* clară şi cuprinzătoare a *regimului* în fruntea căruia se aflau. Niciodată, dar absolut niciodată, ei nu au afirmat că regimul lor ar fi fascist. Caracterizarea dată atunci regimului antonescian de Partidul Comunist din România, la indicația Comintern-ului, avea un caracter propagandistic. Această caracterizare s-a impus după ce PCR a devenit partid de guvernământ şi se menține şi astăzi la mulți politologi şi chiar istorici.

O analiză a documentelor vremii, arată că, deşi au existat preocupări vizând crearea unei ideologii şi promovarea unei concepții privind organizarea şi funcționarea statului român, în fapt nu s-a ajuns la structurarea unei concepții clare promovată de la nivelul factorilor de decizie. Ion Antonescu era un militar pragmatic, iar veleitățile sale de teoretician nu s-au putut materializa. Al doilea om în stat era Mihai Antonescu, jurist, conferențiar la Facultatea de Drept din Bucureşti, dar nici el nu s-a remarcat prin analize politologice şi sociologice aprofundate, care să conducă la structurarea unei concepții clare privind caracterul regimului politic din acea perioadă. Ceilalți demnitari se străduiau să explice, într-o formă teoretică, indicațiile pragmatice ale conducătorului statului, sau pur şi simplu să ceară executarea lor.

Din cuvântările şi scrierile lui Ion Antonescu şi ale lui Mihai Antonescu se pot extrage unele caracterizări ale regimului respectiv. Ele erau făcute, cel mai adesea, în legătură cu anumite fapte concrete, care cereau o anume rezolvare. De exemplu, în şedința Consiliului de Miniştri din 6 martie 1941 s-a discutat despre aprovizionarea piețelor cu produse alimentare. La un moment dat, Antonescu a amintit că atunci când el a venit la guvern, fiecare membru al Grupului Etnic German avea dreptul să trimită în Germania câte un pachet de 4-5 kg de alimente pe săptămână; la fel procedau şi militarii germani. El, Antonescu, a luat "taurul de coarne" şi a interzis să se mai trimită asemenea pachete. După această prezentare a unor fapte concrete, a făcut următoarea apreciere: "Prin urmare, toată problema este să nu lăsăm să ne scape prețurile din mână. Dacă am constituit un sistem de dictatură în Țara Românească, trebuie să ne

folosim de toate avantagiile pe care acest sistem ni le oferă, nu să avem dezavantagiile dictaturii, fără să avem vreun folos de pe urma ei. Vreau să nu se mai petreacă cu alte mărfuri, cazul ştofelor pe care l-am dat ca exemplu. O mulțime de evrei au cumpărat ştofe cu 1 500 lei metrul în toamna trecută şi le-au scos acum la vânzare cu 4 000 lei metrul, iar noi stăm cu brațele încrucişate". Aşadar, ceea ce ar putea fi considerat ca o definiție a regimului - *dictatură* - era de fapt o apreciere în legătură cu aprovizionarea populației cu produse de primă necesitate.

La 22 iunie 1941, răspunzând la trei memorii adresate de Maniu, generalul scria: "Prin lovitura de stat de la 6 septembrie eu am rupt-o total şi definitiv cu aceste sisteme [democratice]. În politica internă reprezint un regim de autoritate, iar în politica externă sunt şi rămân alături de puterile Axei". După ce explica modul cum a decurs colaborarea cu legionarii, Antonescu afirma: "Cu evenimentele din ianuarie am lichidat o experiență, pentru mine nespus de dureroasă". În opinia sa, partidele politice au avut un rol negativ şi preciza: "De altfel, guvernământul autoritar exclude principial jocul partidelor politice. El face apel la toate forțele creatoare ale națiunii, pe care le pune în serviciul colectivității, potrivit principiului economiei şi randamentului maxim. Națiunea întreagă urmează a fi organizată într-o formă în care individul să-şi găsească locul cel mai potrivit capacității sale şi cel mai util colectivității". Antonescu ținea să precizeze: "Am spus de repetate ori că nu sunt un tiran, că sunt gata să ascult păsul oricui, precum şi sugestiile folositoare pentru opera de reorganizare ce am întreprins". În acelaşi document generalul îi scria lui Maniu: "D-voastră sunteți pentru regimul democratic parlamentar şi pentru o politică externă alături de puterile democrațiilor apusene; eu sunt pentru regimul intern al statului național totalitar şi pentru o politică externă alături de puterile Axei". Şi conchidea: "rezultatele regimului democratic aplicat în România sunt cunoscute. Ele s-au soldat cu destrămarea internă totală, cu sfâşierea hotarelor şi cu cele mai grave amenințări pentru însăşi existența statului. Asupra *regimului statului național*, inaugurat la 6 septembrie, nu se poate face o judecată definitivă".

Aşadar, răspunzând la un memoriu, Antonescu îşi definea regimul în fruntea căruia se afla, regim de autoritate, guvernământ autoritar, stat național totalitar, precizând că el nu era un tiran. O analiză oricât de sumară a acestor termeni arată că ei nu sunt identici.

La rândul său, Mihai Antonescu, într-un discurs din 1942, definea "sensul totalitar şi național pe care trebuie să-l aibă statul de mâine": un stat întemeiat "pe constantele istorice şi pe indicațiile destinului național"; un stat "care leagă toate interesele, le disciplinează, le pune în valoare prin organizații profesionale"; un stat care "dă vieții naționale mijloace de coeziune noi şi care oferă nu succesiv, în timp şi în grupuri dezorganizate,

ci concomitent şi în grupuri nevrăjmaşe, posibilitatea fiecărui om şi fiecărui interes de a se valorifica în viaţa naţională deopotrivă şi în acelaşi timp". Aşadar, pentru Mihai Antonescu regimul era totalitar şi naţional, dar despre modul cum funcţiona acesta făcea mai curând declaraţii de intenţii decât abordări concrete.

În fond, terminologia vehiculată - regim de autoritate, guvernământ autoritar, stat naţional totalitar, stat naţional - arată că definirea regimului nu era foarte strictă şi exactă, chiar din partea promotorilor lui.

Pe de altă parte, opoziţia avea o abordare mai clară, ceea ce nu însemnează că era şi mai exactă. Preşedintele PNŢ, Iuliu Maniu, aprecia, într-un memoriu transmis lui Ion Antonescu la 8 noiembrie 1941, că acesta "menţine în viaţa de stat sistemul dictatorial, care exclude afirmarea democratică şi paşnică a voinţei naţionale". Aprecieri similare făcea şi liderul naţional-liberal Constantin I.C. Brătianu. La rândul său, PCR în *Platforma-program* din 6 septembrie 1941, propunea "răsturnarea guvernului şi regimului militaro-hitlerist trădător de ţară, în frunte cu Antonescu, sluga lui Hitler".

Urmărind activitatea concretă a guvernului se pot desprinde câteva elemente definitorii. Unul dintre acestea, poate chiar primul, este *naţionalismul.* Conducătorul statului punea accentul pe educaţia patriotică, drept care a aprobat răspândirea la toate instituţiile publice a unor hărţi ale României în graniţele sale istorice, tablouri cu eroi ai neamului, broşuri conţinând poezii şi cântece patriotice; de asemenea, a apreciat că în emisiunile de radio "ar trebui să se cânte marşuri, nu valsuri sau tangouri". El cerea "dezvoltarea sentimentului eroic al naţiunii", precum şi cultivarea sentimentului de ură "împotriva duşmanilor naţiei. Aşa am crescut eu: cu ură împotriva turcilor, jidanilor, ungurilor".

În acţiunea de redresare morală şi de educaţie a poporului, un rol important revenea *şcolii* şi *bisericii.* Generalul considera că statul era dator să se implice în viaţa celor două instituţii. La o întâlnire cu patriarhul şi cu mitropoliţii, avută la 10 aprilie 1941, generalul le-a spus: "Dacă vreţi ca statul să se intereseze de biserică şi să contribuie cu mijloacele lui, atunci trebuie să consimţiţi ca statul să aibă dreptul să dirijeze biserica, nu în ceea ce priveşte canoanele şi partea spirituală, ci sub raportul administrativ şi al disciplinei de stat". El aprecia că "sub raport moral biserica se găseşte într-o carenţă groaznică", că existau mulţi preoţi imorali. De aceea, se impunea o curăţire, pe care să o facă ierarhii, pentru ca biserica să fie "la înălţime".

În vocabularul promotorilor regimului se întâlnea adesea expresia: omul nou. Un "om nou" - cu suflet de erou preconizase Corneliu Zelea Codreanu; un "om nou" - cu un ridicat nivel politic şi ideologic voia Partidul Comunist din România.

Mihai Antonescu afirma că omul nou "nu este acela care pândeşte la răspântiile istoriei", ci acela "care poartă în sângele lui, care poartă în ochii lui, care poartă în fapta lui toată credința.

Omul nou este Patria şi voința lui de a o sluji.

Om nou este acela care, pentru a-şi sfinți fruntea, primeşte! Sau să moară anonim în şanțurile războiului, sau să-şi stingă ultima fărâmă de viață, în munca pentru Neam şi pentru Rege".

O altă coordonată a politicii regimului era anticomunismul. Având în vedere faptul că de la 22 iunie 1941, România se afla în război cu Uniunea Sovietică, în fruntea căreia se afla Partidul Comunist bolşevic, o asemenea politică era impusă de realități. Ion Antonescu şi Mihai Antonescu au încercat să dea acestei componente a regimului o dimensiune istorică şi europeană. Deseori ei au pledat pentru războiul "sfânt", "apărarea crucii", împotriva "barbariei", "antichristului" etc. Guvernul a instituit, prin decretul din 1 aprilie 1942, medalia comemorativă *Cruciada împotriva Comunismului*, ce se acorda militarilor şi civililor care au adus o contribuție la războiul din Est.

Mihai Antonescu susținea, într-o conferință din 19 martie 1942, că România era o "Poartă latină în contra slavilor din Răsărit". În opinia sa, această poziție va fi valorificată "atunci când Europa germanismului şi a latinității se va organiza pe baze noi şi pe realități economice. Prin Carpații nordici, noi întindem o punte către marea masă germană. Ne legăm prin linia Lemberg cu Marea Baltică. Scurgem bogățiile nordului european spre sudul şi orientul Europei. Prin Dunăre noi aparținem Europei Centrale, suntem coroana Balcanilor. Prin Marea Neagră întindem surorii noastre Italia, brațele credinței latine de totdeauna".

Regimul antonescian avea un evident caracter antidemocratic; partidele politice, parlamentul, presa liberă erau privite ca adevărate pericole pentru un stat puternic, unitar, disciplinat. În toată perioada guvernării sale, Antonescu a menținut starea de asediu şi cenzura. Practic, libertățile cetățeneşti au fost suprimate. În timpul războiului toate statele au luat măsuri similare, neîngăduind manifestarea unor opinii ostile politicii oficiale. Efortul tuturor cetățenilor era îndrumat într-o singură direcție: înfrângerea inamicului.

Statul avea un rol decisiv nu numai în viața politică, ci şi în dirijarea vieții economice. Mihai Antonescu spunea în şedința Consiliului de Miniştri din 7 mai 1942: "Producția este un fenomen care trebuie, mai ales în perioada de război, să fie dirijată, să fie organizată. Fără această dirijare, fără această organizare, nu putem avea producție". Peste o săptămână, la 16 mai, revenea asupra acestei teme: "economie dirijată nu înseamnă numai injoncțiune şi teroare supra producției; economie dirijată însemnează, mai ales în vreme de război, luarea unor măsuri de răspundere şi indicarea soluțiilor pentru producători, punându-se la

îndemâna lor toate mijloacele pentru executarea programelor". Urmărind să risipească orice confuzie, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri preciza la 28 mai 1942: "Ne interesează în principal să stabilim o dirijare a acestei producții. În statul nostru producția este stabilită pe baze individualiste de libertatea completă. Fiecare proprietar de bun industrial îşi organizează producția, statul făcând numai unele înlesniri de import şi export, sau luând măsuri vamale pentru împiedicarea concurenței străine"; cu alte cuvinte, statul trebuie să-l susțină pe producător "pentru ca el să nu ajungă într-o bună zi să-şi închidă întreprinderea şi să nu mai poată produce din lipsă de materii prime sau din pricina conjuncturii de război".

Întregul eşafodaj teoretic, în măsura în care acesta avea o anumită coerență, se baza pe cultul conducătorului. Generalul (mareşalul) Antonescu era considerat omul providențial, apărut într-un moment de grea cumpănă din istoria românilor, pentru a salva țara. El şi-a asumat răspunderea, munceşte zi şi noapte, fără răgaz, pentru salvarea neamului şi reînscrierea lui pe orbita istoriei. La cultivarea acestei imagini contribuia însuşi conducătorul statului, care vorbea despre sine la persoana a treia: "Generalul Antonescu a hotărât ... Mareşalul Antonescu a vizitat" etc. etc. În februarie 1942 se gândea la înființarea unui Consiliu de Stat: "Eu doresc să am acest Consiliu de Stat pentru că îmi trebuie un element pe care să mă sprijin şi din care să-mi trag diferitele soluțiuni pentru marile probleme ale statului. Nu pot eu să-mi iau toată răspunderea organizării statului. Am făcut o revoluție, am făcut-o şi pe a doua şi aş fi prea închipuit, dacă aş crede că eu am să pot rezolva, în mod ideal, toate problemele importante ale acestui stat. Şi atunci, ca un maximum de garanție, îmi trebuie un Consiliu de Stat, pe care nu-l putem face deocamdată. Pe de altă parte, mă întreb: cine va intra în acest Consiliu de Stat şi dacă nu voi fi nevoit, vreodată, să intervin şi acolo milităreşte". Până la urmă a renunțat la această idee.

Deoarece Curtea de Casație avea dreptul de a judeca constituționalitatea legilor (şi eventual de a le anula), la 23 septembrie 1942 a fost adoptat decretul-lege prin care se abrogau articolele respective, astfel ca în noile condiții "nicio instanță judecătorească nu are dreptul să judece constituționalitatea nici unei legi, decret-lege sau decret". Astfel, conducătorul statului deținea nu numai puterea executivă, ci şi pe cea legislativă. Justiția îşi putea exercita prerogativele în domenii particulare şi nu în cele privind problemele guvernării.

La conducătorul statului veneau cele mai diverse informări, memorii, cereri, documentare etc. Acesta punea rezoluții care trebuiau transpuse în măsuri concrete. De exemplu: la 24 martie 1941 generalul era informat de Academia Română că în ziua de 21 martie a fost rostit "un panageric" de către Ioan Petrovici pentru Nicolae Titulescu, recent decedat, iar discursul nu a apărut în ziare. Antonescu a scris:

„24.III.41. Nu este oportun politiceşte să se facă elogiul politic al omului care a strălucit cu inteligența sa, care a încercat să facă țării multe servicii, dar care are nevoie de transportare în timp pentru a fi judecată la justa ei valoare. Se poate face însă o recenzie a cuvântării ținută numai în ceea ce priveşte calitățile strălucite naturale ale dispărutului şi activității sale profesionale şi literare sau ştiințifice". Pe o notă în care se arăta că "Iuliu Maniu a afirmat că Grupul Etnic German din România funcționează ca stat în stat", Antonescu a scris la 13 decembrie 1941: "Domnului Mihai Antonescu pentru a aduce la realitatea statului român pe domnul Andreas Schmidt". Luând cunoştință de un articol din 3 septembrie 1942, publicat în ziarul "Curentul" sub titlul *Măcelarii din Zărneşti au urcat prețul cărnii*, mareşalul a scris: "Să trimită în lagăr pe speculanți. Prețul cărnii trebuie scăzut cu 20%".

Încă din martie 1941, Ion Antonescu a adoptat tactica invitării adversarilor săi politici, Maniu şi Brătianu, să-şi asume ei răspunderea conducerii statului. Citățm dintr-o scrisoare adresată președintelui PNL: "Dacă însă credeți că atât dvs., cât şi dl. Maniu, puteți face mai mult, luați-vă, vă rog, răspunderile. Sunt gata să vi le trec". În ce-l priveşte, el socotea că apără interesele neamului şi "Istoria mă va judeca. Stau cu fruntea sus şi aştept să mă judece şi pe mine, ca şi pe alții". Tot lui C.I.C. Brătianu i se adresa la 29 octombrie 1942: "Poftiți, domnule Brătianu, vă ofer conducerea statului şi guvernului. Retrageți dvs. armata şi «aranjați-vă» cu Anglia. Numai că trebuie să întreb şi armata şi poporul". Aşadar, îi oferea puterea, dar nu fără anumite condiții, pe care el însuşi le punea.

Al doilea om în stat, Mihai Antonescu, a cultivat până la suprasaturație cultul conducătorului. Însărcinat cu conducerea guvernului ca urmare a faptului că Ion Antonescu era pe front, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri s-a dovedit un bun organizator, reuşind să facă față multiplelor probleme cu care se confrunta societatea românească, de la aprovizionarea piețelor, la relațiile economice cu Germania, de la problemele vieții universitare la salariile muncitorilor şi situația spitalelor de campanie. Cel mai adesea el invoca indicațiile mareşalului Antonescu, iar miniştrii ştiau că cei doi se consultau şi stabileau împreună modalitățile de acțiune. Vicepremierul a ținut să se respecte ierarhiile stabilite, să existe o bună informare reciprocă între membrii guvernului, el acordând miniştrilor încrederea necesară: "niciodată nu am luat contact cu organele în subordine", deoarece "eu am o geometrie, care este o adevărată poziție a statului şi fiindcă îmi dau seama că, fără respectul geometriei acesteia, se surpă statul", preciza el în şedința Consiliului de Miniştri din 27 octombrie 1942. Realitatea este că, deşi condițiile erau extrem de grele, mai ales datorită efortului de război, statul a funcționat bine, ordinea şi coeziunea au fost menținute, fără a fi nevoie să se recurgă

la măsuri represive de amploare (exceptându-i pe legionari şi, parţial, pe comunişti).

Ceilalţi înalţi funcţionari se considerau executanţii ordinelor şi directivelor primite. Petre Strihan, secretar de Stat în Ministerul de Interne, aprecia la 1 octombrie 1942: "D-l Mareşal a preluat singur conducerea statului fără un parlament care să-i atenueze răspunderea". Organele de stat şi persoanele învestite cu atribuţii în anumite domenii purtau întreaga răspundere pentru îndeplinirea obligaţiilor ce le reveneau din "legile şi ordinele conducătorului statului". Se impunea o colaborare între acestea şi o bună coordonare. "Pentru viaţa administrativă nu legea, ci acţiunea este esenţială". În trecut se făceau legi, cât mai multe legi, dar ele nu se aplicau. Trebuia luat modelul Germaniei, unde din ordinul Führer-ului s-a instituit "un stop legislativ, în sensul că nici o lege nu se mai elaborează în afară de cele strict necesare pentru conducerea războiului".

În cadrul regimului politic regele Mihai juca un rol minor. Acesta stătea aproape tot timpul la Sinaia, unde repara maşini, făcea fotografii, se plimba, împreună cu mama sa, prin împrejurimi. Problemele statului nu-l preocupau şi nici generalul Antonescu nu accepta să se implice. De exemplu, când în dimineaţa zilei de 23 ianuarie 1941, Regele - la solicitarea legionarilor - a pornit spre Bucureşti pentru a încerca să medieze conflictul, a fost oprit la Câmpina din dispoziţia generalului Antonescu, pe care Regele a acceptat-o fără nicio reacţie de împotrivire. După înăbuşirea rebeliunii, Mihai I i-a trimis lui Antonescu o telegramă de felicitare şi a anunţat decorarea post-mortem a militarilor ucişi de legionari.

Generalul nu l-a consultat în legătură cu formarea noului guvern la 27 ianuarie. În ziua de 15 februarie 1941, el a semnat decretul înaintat de Antonescu privind abrogarea decretului regal din 14 septembrie 1940 prin care România fusese declarat stat naţional-legionar.

Numele regelui era invocat la diferite festivităţi, portretul său se afla în instituţiile publice şi în manualele şcolare (alături de al lui Antonescu) etc. La 10 mai 1941, generalul Antonescu i-a încredinţat "din partea oştirii şi în numele ţării, bastonul de mareşal". Având doar 19 ani, necomandând nicio armată, neremarcându-se prin vreun act de bravură militară, regele Mihai nu era îndreptăţit să fie ridicat în cea mai mare demnitate militară. Totuşi, a acceptat cu bucurie, deşi actul era exclusiv politic şi este foarte probabil că Antonescu îşi pregătea pentru sine înălţarea la acest grad. Deoarece Regele era "capul oştirii", Antonescu nu putea avea un grad superior acestuia.

Aşa cum singur avea să mărturisească, în ziua de 22 iunie 1941, regele Mihai a aflat de la *Radio BBC* că România a intrat în război.

Conform decretului din 6 septembrie 1940, regele era "capul oştirii", dar în fapt acesta nu-şi exercita prerogativele. Totuşi, a găsit de datoria sa să-i transmită o telegramă publică lui Antonescu, prin care afirma că-i este "recunoscător" pentru decizia luată şi îi transmitea "sănătate şi putere". La solicitarea lui Antonescu, Regele l-a însoțit, în zilele de 9 şi 10 iulie 1941 pe front. Biograful său, Arthur Gould Lee avea să scrie: "În seara zilei de 8 iulie, în mod neaşteptat, Antonescu i-a telefonat Regelui la Sinaia, spunându-i că în două ore trebuie să fie gata să plece într-o inspecție pe front. Deşi indignat de un asemenea ordin categoric, Regele nu a vrut să piardă ocazia de a apărea în fața opiniei publice şi a militarilor români ca un susținător activ al luptelor pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei".

O altă vizită a făcut-o la 24 iulie 1941 în oraşul Cernăuți, recent eliberat. Apoi, la solicitarea mareşalului Antonescu, a făcut o vizită în zilele de 30 iulie - 3 august 1942, inspectând trupele aflate pe teritoriul sovietic, inclusiv în zona Sevastopol.

Regele a fost implicat în unele acțiuni de protocol, ca de exemplu primirea unor diplomați acreditați la Bucureşti, dar de fiecare dată era însoțit de regina-mamă Elena, care participa activ la discuții, vorbind în locul suveranului; acesta rostea doar câteva cuvinte, după care se mulțumea să asculte. Deşi avea exemplul reginei Maria, care în războiul din 1916-1917 s-a implicat plenar, fiind o prezență activă în organizarea asistenței medicale a răniților şi încurajarea ostaşilor, regina-mamă Elena a preferat să rămână la Sinaia. Rareori vizita câte un spital cu răniți, după care se plângea că a stat prea mult în picioare şi a obosit. Din cadrul familiei regale s-a implicat doar principesa Ileana în alinarea suferințelor ostaşilor răniți; ea a amenajat la Bran un spital, numit "Inima Reginei" (evident, a reginei Maria).

Regina-mamă era deranjată de faptul că Maria Antonescu, soția mareşalului, şi-a creat un fel de curte proprie, se ocupa de Consiliul de Patronaj, iar acțiunile ei erau puternic mediatizate prin presă şi radio. Uneori, Regina-mamă a avut reacții publice, ca de exemplu cu ocazia vizitării unui spital, unde a găsit fotografia soției mareşalului cu semnătura *Maria;* a dat dispoziții să fie adunate aceste fotografii, deoarece numai doamnele de rang regal puteau semna doar cu numele de botez.

O coordonată esențială a activității guvernamentale după 23 ianuarie 1941 a fost distrugerea Mişcării Legionare, urmărirea, arestarea, judecarea şi pedepsirea membrilor ei. Aceştia erau considerați cel mai mare pericol pentru ordinea şi liniştea statului român; față de ei nu trebuia să se manifeste nici cea mai mică clemență. Asemenea acțiuni erau însoțite de o vastă campanie propagandistică. În februarie 1942, a apărut

lucrarea, în două volume, intitulată *Pe marginea prăpastiei* în care, pe de o parte se prezenta atitudinea pozitivă a lui Antonescu față de legionari, atragerea lor la guvernare, iar pe de altă parte reacția negativă a acestora, acțiunile lor ilegale şi abuzive, care au culminat cu rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941 când România a fost adusă pe "marginea prăpastiei", fiind salvată prin acțiunea energică şi curajoasă a generalului.

În toată guvernarea sa, Antonescu a avut obsesia pericolului legionar. Măsurile represive nu au anihilat manifestările publice ale legionarilor. Un moment şocant pentru autorități s-a înregistrat la 10 mai 1941, când conform dispozițiunilor ministrului Radu Rosetti, în toate şcolile au avut loc manifestații prilejuite de Ziua Națională a României. În Aula Facultății de Drept a Universității din Bucureşti, după ce s-a făcut rugăciunea şi s-a cântat *Imnul Regal*, un grup de studenți a început să intoneze *Sfântă tinerețe legionară.* Radu Rosetti relata în şedința guvernului din 13 mai 1941: "A fost o zăpăceală generală. Unii, în semn de protest, au ieşit din sală, alții au rămas pe loc. după ce a vorbit rectorul şi când urma să cânte corul, din nou s-a auzit un cântec legionar". Ministrul informa că "la Academia de Comerț s-a găsit un nou *Buletin legionar"*. Luând act de asemenea situații, Mihai Antonescu a propus ca, din acel moment, rectorii să comunice Ministerului de Interne când vor avea loc festivități, pentru ca acesta să intervină la timp şi să nu permită nicio manifestare legionară.

Potrivit unei statistici oficiale, până la 30 mai 1941 fuseseră arestați 7 681 participanți la rebeliune, dintre care 4 412 fuseseră condamnați şi 3 268 achitați. Mai rămăseseră arestate şi nejudecate 749 persoane.

Au fost organizate mai multe loturi, în funcție de momentul şi gravitatea faptelor, care au fost supuse judecății Curții Marțiale. Sentințele pentru cei vinovați de crimele din 26-27 noiembrie au fost următoarele: 6 condamnări la moarte; 14 condamnări la moarte în contumacie; 2 la muncă silnică pe viață, 5 la 15 ani muncă silnică, 1 la 8 ani şi încă 1 la 2 ani, ambii în contumacie. Au fost achitate 5 persoane, iar alte 2 au fost disjunse din proces. Prefectura Poliției Capitalei a decis ca familiile celor executați să asiste numai la înmormântare, făcându-se precizarea că la cimitir "Nu se permit însemnele legionare".

La 22 iunie 1944, generalul Antonescu a semnat *Ordinul de zi către armată*, cu celebrele cuvinte:

"Ostaşi,

Vă ordon: Treceți Prutul".

Obiectivul fundamental era eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, ocupate de sovietici în urmă cu un an. Era în acelaşi timp o luptă pentru "dreptatea lumii", o luptă alături de "Armata Marelui Reich şi neîntrecutul ei comandant Adolf Hitler".

Aşa cum am menționat, Regele nu a fost înştiințat de această decizie, care nu a fost discutată nici în guvern. Ea a fost luată de generalul Antonescu, după o înțelegere verbală cu Adolf Hitler.

La 5 iulie a fost eliberat Cernăuțiul, iar la 16 iulie oraşul Chişinău. În ziua de 25 iulie s-a anunțat oficial că *"Lupta pentru dezrobirea brazdei româneşti de la Răsărit s-a terminat. Din Carpați până la Mare suntem din nou stăpâni pe hotarele străbune"*.

Două zile mai târziu, 27 iulie, Adolf Hitler îi trimitea un mesaj lui Antonescu în care constata "concordanța concepțiilor noastre comune" şi sublinia "hotărârea dvs. de a duce până la ultima consecință, alături de Reich-ul german, acest război", solicitându-i colaborarea dincolo de Nistru. Generalul Antonescu răspundea la 29 iulie că România va continua acțiunile militare alături de Germania, pentru zdrobirea inamicului comun. El preciza că "nu pun nici un fel de condiții şi nu discut cu nimic această cooperare militară pe un alt teritoriu". În ordinul de zi către Armata a 3-a, generalul Petre Dumitrescu explica:

"*Ne plătim o datorie de recunoştință însoțind şi ajutând în luptă pe camarazii germani. Fără ei nu am fi putut face reîntregirea neamului.*

Fiți mândri, ostaşi ai Armatei a 3-a, că vi s-a rezervat această mare cinste [...]

Este lupta binelui contra răului. A civilizației contra sălbăticiei. Lupta pentru distrugerea păgânismului.

Este lupta pentru consolidarea granițelor sfinte ale neamului românesc".

La 21 august 1941, regele Mihai a semnat decretul prin care generalul Antonescu era înălțat la "demnitatea de mareşal al României", pentru "servicii aduse patriei şi tronului pe câmpul de bătaie în conducerea războiului pentru dezrobirea hotarelor de răsărit". În acel moment "hotarul de răsărit" era eliberat de mai mult de o lună, iar armata română lupta la Odessa, pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Decizia de a continua războiul dincolo de Nistru a provocat, la vremea respectivă, controverse, care se mențin şi astăzi. În şedința Consiliului de Miniştri din 5 septembrie 1941, Ion Antonescu explica: "Istoria se scrie cu spada"; România nu putea redobândi Basarabia şi nordul Bucovinei fără Germania. "Şi după ce le-am, luat cu ajutorul

armatei germane, puteam să mă opresc la Nistru? Puteam eu să spun: Eu mi-am luat partea mea, mă opresc aici?" Aceasta ar fi însemnat dezonoare. Cei care credeau că putem "să aşteptăm de la englezi Basarabia şi Bucovina se înşeală".

Eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei a ridicat în faţa guvernului probleme complicate, vizând regimul proprietăţii, structura administrativă etc. Legea din 3 septembrie 1941 prevedea organizarea a două provincii, având fiecare administraţie proprie, condusă de un guvernator. În aceeaşi zi s-a adoptat legea privind unele măsuri legislative, care stabilea:

"Sunt şi rămân în vigoare în Basarabia şi nordul Bucovinei eliberate legile ce se aplicau la 28 iunie 1940.

Dispoziţiile legilor şi regulamentelor intervenite după 28 iunie 1940, care sunt în vigoare în România, se vor aplica de la data publicării prezentei legi, pe întregul teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de nord".

Statul român intra în posesia bunurilor ce aparţineau evreilor sau persoanelor juridice evreieşti la data de 28 iunie 1940, sau dobândite de aceştia, după acea dată. Proprietarii, cu excepţia evreilor, reintrau în posesia bunurilor pe care le-au avut la 28 iunie 1940. Toate actele juridice referitoare la bunuri încheiate după acea dată erau "nule de drept". În fond, prin asemenea prevederi se anulau naţionalizarea şi colectivizarea efectuate de regimul sovietic.

Prin acordul româno-german din 19 august 1941 teritoriul dintre Nistru şi Bug, numit Transnistria, a trecut sub administraţia României, fiind condusă de un guvernator, subordonat direct conducătorului statului; Transnistria nu făcea parte din România, ci era doar administrată de aceasta.

După lupte grele, la 16 octombrie Armata Română a cucerit Odessa. Armata a 4-a română a înregistrat 17 329 morţi, 63 345 răniţi şi 11 471 dispăruţi. Mareşalul Antonescu explica aceste pierderi prin faptul că, timp de 20 de ani, armata a fost neglijată de factorii politici de conducere, neasigurându-i pregătirea şi dotarea necesare.

Cucerirea Odessei a fost receptată de opinia publică din ţară ca finalul războiului purtat de România. Acest sentiment a fost întreţinut şi de oficialităţi. În ziua de 8 noiembrie, Sfinţii Mihail şi Gavril, ziua onomastică a Regelui, s-a organizat defilarea trupelor române întoarse de pe front, pe sub Arcul de Triumf din Bucureşti. La întâlnirea cu ofiţerii decoraţi cu Ordinul *Mihai Viteazul*, din aceeaşi zi, mareşalul Antonescu a afirmat: *"Am biruit în Răsărit şi ne-am îndeplinit drepturile, prin lupta şi sângele ostaşilor, prin vrednicia jertfitoare a ofiţerilor, subofiţerilor şi soldaţilor [...] Neamul românesc trăieşte azi nu numai plinătatea unei biruinţe câştigate prin lupte, prin sânge şi peste morminte, dar şi*

siguranța unei vieți pline de înțeles nou, în care patria şi datoria viitorului apasă cu greutatea răspunderii în toate conştiințele".

Pe acest fond, la 9 noiembrie 1941, s-a organizat un nou plebiscit, prin care populația era chemată să-şi exprime aprobarea sau dezaprobarea asupra guvernării Antonescu. Şi de această dată, Iuliu Maniu i-a adresat lui Antonescu un memoriu prin care contesta legitimitatea unei asemenea consultări, în condițiile menținerii cenzurii şi stării de asediu, a imposibilității cetățenilor de a-şi exprima liber opiniile. Cum era de aşteptat, rezultatul a fost covârşitor favorabil, înregistrându-se 3 446 889 opțiuni *da* (99,98%) şi doar 68 *nu* (0,002%). Mareşalul Antonescu aprecia: "Acest plebiscit este mai mult decât semnalul unității şi înțelepciunii româneşti. Acest plebiscit românesc este plebiscitul Basarabiei şi Bucovinei", care "au fost, sunt şi vor rămâne pământuri româneşti".

Dar războiul nu s-a terminat, aşa cum sperau românii, Mareşalul hotărând continuarea participării la lupte pe teritoriul Uniunii Sovietice. Liderii politici, în special Maniu şi Brătianu, i-au trimis în repetate rânduri memorii, prin care cereau retragerea armatei de pe front şi păstrarea ei pentru momentul luptei pentru recuperarea nord-estului Transilvaniei ocupat de Ungaria. Spre exemplu, într-un memoriu din 12 august 1942 cei doi insistau asupra necesității "de a nu istovi forțele armate române în lupte duse departe de hotarele țării şi de obiectivele ei firești" şi asupra nevoii "de a păstra pentru realizarea integrală a revendicărilor naționale amenințate şi încălcate de vecinii noştri [...] Națiunea română cere să se termine acest război, iar armata ei să fie adusă acasă ca să apere hotarele țării şi glia strămoşească".

Teoretic, cererile lor erau îndreptățite, dar practic aceasta era o imposibilitate. În primul rând, guvernul sovietic nu a acceptat ca Basarabia şi nordul Bucovinei să revină la România, nu i-a propus armistițiul, astfel că obiectivul pentru care a intrat în război nu era atins. În al doilea rând, Germania nu accepta ca România să se retragă din război, în timpul desfăşurării acestuia, afirmând că soarta Europei se va decide la conferința păcii.

Antonescu nu a admis existența legală a partidelor politice, dar a acceptat să corespondeze cu Iuliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu şi cu alți lideri național-țărăniști şi național-liberali, să-i primească în audiență şi să aibă schimburi de opinii cu ei. Mareşalul aprecia că în politică nu trebuie să se meargă "pe o singură mână", că la un moment dat situația se poate modifica radical şi atunci trebuia să existe o rezervă.

În România a continuat să funcționeze legal *Grupul Etnic din Germania,* condus de Andreas Schmidt. Acesta avea ca un principal obiectiv educarea etnicilor germani în spiritul doctrinei național-socialiste

şi era foarte activ prin presă, conferinţe, acţiuni de pregătire şcolară şi militară, tabere de instruire, serbări etc. Mareşalul a fost nevoit să accepte existenţa Grupului Etnic German, dar era foarte atent la acţiunile pe care acesta le desfăşura. Dintr-un document, datat 31 decembrie 1941, aflăm că "Grupul Etnic German din Turda a primit în sânul său elemente maghiare cu sentimente dubioase şi ostile statului român. Aceste elemente fiind înscrise în organizaţia germanilor localnici se bucură "de o largă protecţie a comunităţii". Mareşalul Antonescu a pus următoarea rezoluţie: "Să fie toţi eliminaţi. Oricine aleargă la protecţia germană să fie dublu sancţionat".

Pe parcursul anului 1942, relaţiile guvernului cu Grupul Etnic German au fost mai curând încordate, datorită tendinţei conducătorilor acestuia de a ieşi de sub controlul autorităţii statului român. Un documentar alcătuit în 1942 de S.S.I. prezenta scopul, organizarea şi formaţiunile Grupului Etnic German din România. Obiectivul esenţial era "pe de o parte ideea educării şi transformării membrilor în naţional-socialişti autentici (bărbaţi idealişti, leali, disciplinaţi, eroici), iar pe de altă parte principiul selecţionării severe şi permanente după criteriul rasei, caracterului şi prestaţiei". Principiul selecţionării viza şi soţiile membrilor, "care nu se puteau logodi sau căsători decât cu aprobarea specială a şefului formaţiunii. Aprobarea se acorda numai atunci când fata respectivă corespundea exigenţelor rasiale tip rasial-nordic - era sănătoasă prin ereditate şi însufleţită de voinţa de a dărui «ca mamă germană a poporului german numeroşi copii»". Se avea în vedere formarea unei noi nobilimi, "politică şi socialistă". Membrii Grupului ţineau cursuri de însuşire a doctrinei naţional-socialiste şi a istoriei Germaniei, făceau instrucţie militară (teoretică şi practică), educaţie fizică şi sport.

Ion Antonescu a decis să intervină personal pentru a clarifica relaţiile Grupului Etnic German cu autorităţile statului român. După o discuţie cu Mareşalul, Andreas Schmidt transmitea, la 18 februarie 1942, o circulară către organizaţiile Grupului Etnic German prin care le cerea să se prezinte "în fiecare săptămână, cel puţin odată, domnilor prefecţi, pentru a discuta şi tranşa în spiritul colaborării amicale toate chestiunile din circumscripţia judeţului lor", iar populaţia germană "va ajuta în mod exemplar pe domnii prefecţi în executarea însărcinărilor primite din partea conducerii statului".

La rândul său, ministrul de Interne David Popescu, transmitea organelor în subordine, la 19 februarie 1942, instrucţiuni în legătură cu activitatea Grupului Etnic German:

Era îngăduit: a) constituirea şi funcţionarea Partidului Socialist German al Grupului Etnic German din România; b) arborarea, pe lângă drapelul statului român şi a "drapelului poporului german"; înfiinţarea şi conducerea şcolilor de grad primar şi secundar, teoretic şi practic, şi a

instituţiilor de educaţie germane, de orice categorie; d) cu aprobarea conducătorului statului, Grupul Etnic German putea da dispoziţii cu caracter de obligativitatea pentru membrii lui, "în scopul menţinerii şi consolidării vieţii lor interne".

În aceeaşi adresă se preciza că era interzis: a) organizarea de formaţiuni paramilitare sau de secţii poliţieneşti, adunări în uniformă şi demonstraţii în cadrul acestor formaţiuni; portul uniformei putea fi îngăduit de ministrul de Interne, de acord cu şeful Grupului Etnic German, numai la anumite solemnităţi sau aniversări, la care asemenea manifestări nu aveau nimic ostentativ; b) luarea şi depunerea altor jurăminte decât cele prevăzute de legile statului român; c) înarmarea formaţiunilor Einsatz - Staffel, admiţându-se numai organizarea şi funcţionarea poligoanelor de tragere în condiţii stabilite de Marele Stat Major; d) adunări şi întruniri, serbări şi şedinţe secrete, fără o prealabilă aprobare; e) cursuri de pregătire militară sau paramilitară, marşuri şi exerciţii de instrucţie pe câmp; f) propaganda politică interzisă cetăţenilor români; g) trecerea frontierei fără forme legale, impuse cetăţenilor români şi sustragerea de la controlul vamal; h) afişarea firmelor comerciale scrise în limba germană; i) acapararea de alimente şi aprovizionări destinate Germaniei, în afara convenţiilor existente între statul român şi german; j) boicotarea aprovizionării militare a trupelor române; k) sabotarea oricăror altor măsuri de ordin economic, impuse de guvern. În concluzie, se menţionează în adresă, "se interzice Grupului Etnic German orice fel de manifestări care depăşesc drepturile sau obligaţiilor cetăţenilor români".

Din acest document rezultă limpede că populaţia germană beneficia de drepturi pe care nu le aveau ceilalţi cetăţeni ai României. Era singura care avea un partid, deşi existenţa partidelor politice era interzisă prin lege. Putea organiza şcoli şi alte instituţii de cultură şi educaţie, iar Grupul Etnic German putea da dispoziţii cu caracter obligatoriu pentru membrii lui. Pe de altă parte, lunga listă de interdicţii demonstrează numeroasele abateri ale acestei organizaţii de la legile statului român şi efortul Ministerului de Interne de a impune respectarea acestora.

Deşi existau instrucţiuni clare date de Ministerul de Interne, Grupul Etnic German continua să se comporte ca un "stat în stat". O notă a Serviciului Secret de Informaţii menţiona că acesta "supraveghează pe funcţionarii şi intelectualii români anglofili", ţinând o evidenţă-fişier.

Au existat iniţiative ale Grupului care au generat reacţii negative din partea unor etnici germani. De exemplu, obligaţia de a plăti taxe şi cotizaţii impuse de acesta. De asemenea, se comenta că în fruntea cooperativelor germane erau plasaţi "toţi şefii şi conducătorii de grupe, cu un venit imens de mare. Toate acestea sub cutele drapelului naţional-socialist şi pe spinarea noastră". O notă a SSI din 9 septembrie 1942

consemna faptul că unii etnici germani spuneau: “Noi ne-am săturat. Ochii noştri văd acum clar. Nu avem nici un avantaj din partea comunităţii naţionale. Nu primim nicio apărare, numai şi numai obligaţii şi îndatoriri”. Mai mult chiar, după o analiză a stării de spirit, în unele comune din Banat: “Se aud şi aici înjurături contra hitlerismului”.

Pentru a restabili unitatea, Grupul Etnic German a înfiinţat o organizaţie de poliţie SS: “Scopul este de a observa atitudinea membrilor Grupului Etnic German, dacă respectă sau nu dispoziţiile Grupului, legăturile şi raporturile cu românii, ungurii şi celelalte naţionalităţi, precum şi toată activitatea ce desfăşoară”.

În România funcţionau *Institutul German* şi *Institutul Italian*, care aveau ca principal obiectiv popularizarea valorilor culturale şi ştiinţifice din cele două ţări, prin conferinţe, simpozioane, concerte, expoziţii etc. Evident, din activitatea acestora nu lipsea elogierea realizărilor Germaniei naţional-socialiste şi ale Italiei fasciste.

Pe baza acordurilor încheiate de societăţile de radiodifuziune, în România se difuzau *Ora Germaniei* şi *Ora Italiei,* iar în cele două ţări *Ora României.* Evident, componenta ideologică era prezentă. De exemplu, în aprilie 1941, la *Ora Germaniei* se transmitea o emisiune specială dedicată zilei de naştere a lui Hitler, în care se aprecia: “Viaţa lui este fericirea Germaniei, grija lui şi forţa lui sunt jertfite viitorului Germaniei. Opera lui este Germania Mare, care va purta numele lui în veşnicie. Bărbăţia lui ne-a dat libertatea pierdută, voinţa lui ne-a oţelit într-o naţiune frăţească. Credinţa lui este credinţa noastră, voinţa lui este voinţa noastră, munca lui este munca noastră, jurământul lui este jurământul nostru. Cu cuvintele lui ne identificăm”. În aceeaşi lună la *Ora Italiei* se pleda pentru presa fascistă: “Ziarul fascist e întâi de toate un ziar de luptă şi de opinie şi apoi un ziar de informaţie”. Ziaristica în Italia “nu este numai o profesiune, ci o şcoală de viaţă, o misiune. Ea îndeplineşte o funcţie naţională şi educativă”.

Urmărirea legionarilor a constituit în continuare o preocupare majoră a autorităţilor. Activitatea acestora era destul de intensă, astfel că la 9 decembrie 1942, Ministerul de Interne a decis înfiinţarea unei *brigăzi speciale,* în vederea urmăririi acţiunii legionare în Bucureşti care “să organizeze şi să îndrume acţiunea de căutare a informaţiilor în ceea ce priveşte activitatea desfăşurată în Mişcarea Legionară”.

Potrivit unui Ordin al Direcţiei Generale a Poliţiei, din 31 ianuarie 1942, legionarii cărora li s-a suspendat executarea pedepsei nu aveau dreptul să părăsească domiciliul fără încuviinţarea autorităţii poliţieneşti locale; ei trebuiau să se prezinte de două ori pe lună la aceste autorităţi în ziua şi la ora fixate. Cei care au fost condamnaţi pentru fapte în legătură cu rebeliunea şi au executat pedeapsa, fiind liberi, cei care au fost trimişi

în judecată şi au fost achitați, cei care sunt socotiți elemente periculoase, fără a intra în categoriile menționate, "vor fi supravegheați şi de îndată ce vor fi constatați a fi colportat sau răspândit ştiri false ori prin atitudinea lor contribuie la tulburarea ordinii şi liniştei publice, li se vor încheia acte şi se va interveni pentru internarea lor în lagăr".

După rebeliunea din ianuarie 1941 conflictele din interiorul Mişcării Legionare, declanşate după moartea lui Corneliu Zelea Codreanu în noiembrie 1938, s-au amplificat. Gruparea condusă de Horia Sima continua să aibă rolul decisiv. Din această grupare mai făceau parte Corneliu Georgescu, Vasile Iasinschi, Constantin Papanace. Dar Horia Sima era contestat şi considerat un uzurpator de Ion Zelea Codreanu (tatăl căpitanului), precum şi de alți "codrenişti", precum preotul Dumitrescu-Borşa, Augustin Bidianu, Vasile Noveanu, Ion Victor Vojen.

Pentru mareşalul Antonescu şederea lui Horia Sima în Germania era un element de îngrijorare. Un document al Poliției menționa: "circulă zvonul că Horia Sima se află în Germania şi dacă domnul mareşal Antonescu nu va asculta de directivele Germaniei va fi înlocuit cu Horia Sima, care cu acest scop şade în Germania". O asemenea idee chiar exista în mintea unor fruntaşi ai regimului național-socialist. De aceea şi înverşunarea guvernului de la Bucureşti împotriva legionarilor era deosebit de puternică.

Antisemitismul a constituit o caracteristică esențială a regimului antonescian. În mai 1941 s-a înființat Centrul Național de Românizare, care se ocupa de trecerea bunurilor evreieşti intrate în patrimoniul statului în seama întreprinzătorilor români. Aceasta nu era o operațiune mecanică. Ion Antonescu se adresa miniştrilor la 7 martie 1941: "S-a făcut, din ordinul meu, o statistică în care veți vedea în ce inferioritate se găseşte capitalul românesc față de capitalul străin şi jidănesc. Veți vedea că nu se rezolvă aşa uşor problema, ci metodic, în etape succesive, deoarece acest capital, infiltrat timp de 20 ani după război, nu poate fi scos într-o zi. Ar trebui să punem altul în loc şi nu avem. Aceasta a fost marea problemă a neamului românesc. Dacă scoatem pe evrei, se produce acest vid imens în economia națională, care va produce o catastrofă generală şi iremediabilă pentru statul nostru şi redresarea lui va fi imposibilă. Prin urmare, scoaterea acestui capital trebuie făcută progresiv".

În perioada iunie 1941 - octombrie 1942 politica antisemită a regimului a atins amploarea holocaustului. La sfârşitul lunii iunie 1941 au avut loc evenimente dramatice la Iaşi. Prefectul județului raporta la 2 iulie: "În noaptea de 28/29 iunie a.c. către ora 21, numeroase focuri de armă au început să fie trase" din mai multe clădiri şi cartiere ale oraşului; "marea majoritate a focurilor de armă au fost trase din clădirile ocupate de evrei". În ziua de 29 iunie au fost aduşi la chestura de Poliție "indivizii care au

fost găsiți în casele din care au fost trase focuri de armă. Din cercetările făcute s-a constatat că aceştia sunt în majoritate evrei". Au fost aduşi "circa 3 500 suspecți, în cea mai mare parte evrei". În după amiaza acelei zile a început să se tragă din nou; fapt ce a determinat "îndârjirea soldaților germani şi români, însărcinați cu paza şi menținerea ordinei, aceştia dedându-se la maltratarea atât a celor aflați arestați în Chestură, cât şi a celor găsiți în casele din care s-au tras focuri de armă. Pentru ca cei arestați să nu fie împuşcați sau omorâți prin maltratare de către soldații germani şi români şi chiar de către populația creştină, s-a intervenit de către d-l general, comandant al Div. 14 la Armata 3-a, pentru a se evacua şi trimite din oraş cei găsiți suspecți şi arestați la Chestura de Poliție. Un prim transport a fost format din 2 430 indivizi, fiind îndreptat spre Tg. Frumos, dar comandantul german din localitate nu a permis debarcarea lor, drept care trenul a fost direcționat spre Călăraşi (Ialomița). Al doilea transport din 1 902 persoane a fost trimis la Podul Ilioaiei, unde au fost debarcați". În ziua de 30 iunie s-a tras asupra unor maşini germane, iar la controlul făcut în clădire au fost găsiți "20 indivizi, toți evrei, care au fost executați pe loc de către germani". Prefectul conchidea: "Din ansamblul cercetărilor şi informațiunilor rezultă că tulburările care au avut loc la Iaşi în zilele de 28-30 iunie a.c. au fost provocate de evrei, care în marea lor majoritate sunt comuniști, la care s-au adăugat şi unele elemente de comuniști creştini. Scopul acestor tulburări a fost de a produce panică şi dezordine în spatele unităților aflate în luptă cu inamicul pe Prut [...] Mişcarea fiind reprimată la timp, scopul pe care şi l-au propus aceste elemente criminale, puse în serviciul inamicului, n-a putut fi atins".

Dincolo de asemenea aprecieri, evident subiective, în iunie 1941, la Iaşi s-a înregistrat un adevărat progrom. Potrivit unor calcule au fost ucişi 14 850 evrei. Comunicatul oficial difuzat de guvern indica cifra de 500 "iudeo-comunişti" ucişi în timpul "evenimentelor" de la Iaşi. Datele exacte nu au putut fi stabilite.

O decizie dramatică a regimului a fost deportarea evreilor din Basarabia şi Bucovina în Transnistria. Planul privind deportarea a fost adoptat la 6 septembrie 1941 şi s-a aplicat începând din luna octombrie. Au fost ridicați evreii în masă, indiferent de vârstă, sex, pregătire profesională, stare de sănătate etc. Cu acest prilej s-a remarcat Traian Popovici, primarul oraşului Cernăuți, care a obținut aprobarea de a nu fi deportați 19 000 de evrei, argumentând că aceştia erau absolut necesari pentru asigurarea funcționării normale a vieții economice a localității. Nevoiți să meargă pe jos distanțe foarte mari (între 100 şi 200 km), fără îmbrăcăminte adecvată, pe frig şi zloată, fără hrană, foarte mulți evrei au murit pe drum. În lagărele din Transnistria nu erau asigurate locuri de încartiruire, iar condițiile neigienice au dus la apariția tifosului, astfel că

mulți evrei s-au îmbolnăvit şi au murit. Prin deportarea evreilor s-a urmărit o purificare etnică, mai ales în Basarabia şi Bucovina. Această decizie era considerată de Antonescu necesară, după evenimentele din iunie 1940.

La 21 octombrie 1941, mareşalul Antonescu îi răspundea lui Wilhelm Filderman, care-i adresase două petiții referitoare la tragedia evreilor deportați. Conducătorul statului afirma că "nimeni nu poate să fie mai sensibil ca mine la suferințele celor umili şi fără apărare", dar "trebuie, dar mai ales trebuia să înțelegeți şi d-voastră la timp pe a mea, care era aceea de a uni un neam întreg"; în vara anului precedent, evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei "au scuipat ofițerii noştri, le-au smuls epoleții, le-au rupt uniformele şi când au putut au omorât mişeleşte soldații cu bâtele"; iar în timpul ocupației sovietice i-au denunțat pe români "urgiei comuniste" etc. Desigur, Antonescu exagera, iar pentru asemenea acte individuale nu trebuia pedepsită o întreagă colectivitate şi încă într-o manieră atât de brutală.

Un episod dramatic s-a consumat la 23 octombrie 1941, când sediul Comandamentului Militar Român din Odessa a fost aruncat în aer, iar mai mulți ofițeri români, în frunte cu generalul Glogoveanu, au murit. Apreciind că acest act s-a datorat evreilor, Antonescu a dat ordin "să se împuşte câte 200 evrei pentru fiecare mort şi 100 de evrei pentru fiecare rănit". Era un alt ordin care privea o întreagă colectivitate, deşi era limpede, că atentatul respectiv a fost pus la cale de anumite persoane, care nu erau neapărat evrei (documentele converg spre ideea că ele aparțineau Armatei sovietice şi KGB-ului).

Numărul de evrei morți nu poate fi stabilit cu precizie. Dinu C. Giurescu aprecia că au murit atunci 108 710 evrei. *Raportul final* al Comisiei pentru Studiul Holocaustului în România, publicat în 2005, menționa că "numărul total al evreilor români şi ucraineni care au murit în teritoriile aflate sub administrație românească este între 280 000 şi 380 000".

Față de evreii din vechiul Regat măsurile au vizat, mai ales: deposedarea de proprietățile pe care le dețineau, prin politica de românizare a economiei naționale; lipsirea lor de drepturi cetățeneşti, între care şi acela de a efectua stagiul militar şi a lupta pe front împotriva bolşevismului.

Pe de altă parte, guvernul a aprobat înființarea unei rețele de şcoli, întreținute de evrei, de nivel elementar, mediu şi chiar superior. În Bucureşti a funcționat singurul teatru evreiesc din Europa acelor ani. Sinagogile au rămas deschise, iar viața religioasă nu a cunoscut îngrădiri, educația tineretului în spirit iudaic a continuat. Regimul a îngăduit evreilor să aibă o viață comunitară proprie. Prin decretul-lege din 17 octombrie 1941 era desființată Federația Uniunii Comunităților Evreieşti din România şi se înființa Centrala Evreilor din România, sub directivele

şi controlul unui împuternicit al guvernului. Federația a desfăşurat o impresionantă activitate de ajutorare a evreilor deputați şi a celor aflați în dificultate, edita o revistă proprie etc.

Mareşalul Antonescu nu a acceptat "soluția finală" aplicată de Germania. La 20 ianuarie 1942 a avut loc Conferința de la Wannesse, lângă Berlin, la care s-a stabilit exterminarea tuturor evreilor din Europa. în acest scop au fost construite mai multe lagăre de exterminare, la Auschwitz, Maidaneck, Belzec ş.a. S-a stabilit şi numărul de evrei, care urmau să-şi găsească sfârşitul în lagărele morții; pentru România (inclusiv Basarabia) erau prevăzuți 342 000 evrei. La 13 octombrie 1942, guvernul român e decis să nu admită deportarea evreilor în lagăre de exterminare naziste, hotărând, totodată, sistarea deportărilor în Transnistria. Ei au primit dreptul să se întoarcă în țară. Din octombrie 1942, guvernul a încurajat emigrarea evreilor, urmărind ca pe această cale să se reducă numărul acestora.

Şi țiganii au fost victima politicii regimului Antonescu. La 25 iunie 1942, printr-un ordin al Preşedinției Consiliului de Miniştri s-a decis deportarea țiganilor nomazi în Transnistria. Au fost deportați circa 25 000 de țigani, dintre care 11 000 au murit.

Un moment de cotitură în istoria celui de-al Doilea Război Mondial l-a reprezentat bătălia de la Stalingrad (4 septembrie 1942 - 2 februarie 1943). Făcând parte din frontul german, Armata Română a fost angajată în condiții total dezavantajoase: un front foarte larg, fără suficiente tunuri anticar, fără rezervele minime şi chiar fără muniția necesară. La 19 noiembrie, Armata Roşie a declanşat o amplă contraofensivă, în urma căreia trupele române au fost încercuite şi decimate.

La 3 decembrie 1942, mareşalul Ion Antonescu îi scria generalului Ilie Şteflea:

"Am dat de mai multe ori semnalul de alarmă. Alarma a fost fără rezultat.

Istoria va judeca.

Arătați generalului Dumitrescu şi comandanților că încrederea mea în ei a rămas neclintită, eu ştiu că s-au bătut ca cei mai bravi soldați din toate timpurile, că o greşeală de concepție, de conducere şi de neputință din cauza lărgirii excesive a liniilor de comunicație şi a subestimării inamicului a dus fatal la distrugerea armatelor noastre. [...] Răspunderea în fața istoriei o port eu, pentru că nu am făcut mai mult decât am făcut pentru a împiedica masacrarea armatelor, datorită uşurinței cu care a procedat conducerea germană, a lipsei de prevedere şi a impasivității cu care a primit semnalele noastre de alarmă şi pregătirile ştiute din vreme ale inamicului. Comunicați generalului

Hauffe acest răspuns al meu. El este după mine principalul vinovat pentru că, deşi de mai multe ori i-am atras atenția asupra condițiunilor în care accept să trimit eşalonul doi pe front şi să intre în sector, nu şi-a respectat promisiunile şi nici cuvântul dat în numele Comandamentului Superior”.

Evoluția situației pe front a influențat puternic şi politica regimului. În discursul rostit cu prilejul Anului Nou 1943, regele Mihai şi-a exprimat speranța că acest an “ne-ar aduce sfârşitul acestui război”, că “pacea şi armonia” vor reveni printre oameni. Textul fusese redactat de Ion Mocsony-Stârcea şi fusese avizat de Mihai Antonescu, care nu a sesizat nuanța “pacifistă” a acestuia. Discursul l-a înfuriat pe Manfred von Killinger, care s-a prezentat la Preşedinția Consiliului de Miniştri unde a protestat împotriva a ceea ce el considera a fi intenția guvernului de a scoate România din război. În fața acestei situații, la festivitatea prilejuită de ziua sa onomastică (Sf. Ion, 7 ianuarie), mareşalul Antonescu şi-a exprimat hotărârea de a continua lupta, din care “nu se poate să ieşim înfrânți”, deoarece ostaşii români luptă pentru “cauza civilizației”. A dat asigurări că “nu voi ceda lupta decât atunci când se va trece peste trupul meu. Soldatul român va lupta până la ultimele puteri, ca să apere granițele şi să le aşeze acolo unde cere dreptatea”.

Bătălia de la Stalingrad s-a încheiat la 2 februarie prin capitularea trupelor germane comandate de mareşalul von Paulus. În această bătălie, Armata Română a pierdut 155 010 militari (morți şi dispăruți), între care 6 generali.

În *Comunicatul* oficial prin care se anunța încheierea bătăliei de la Stalingrad se menționa: “Au fost răpuse, aşadar, de superioritatea inamicului şi de împrejurări nefavorabile, două divizii române încercuite acolo, alături de Armata a 6-a germană, sub exemplara comandă a mareşalului Paulus, o divizie de artilerie antiaeriană a aviației germane şi un regiment croat, într-o frăție de arme desăvârşită până la ultimul sacrificiu”.

Mareşalul Antonescu a decis ca în ziua de duminică 7 februarie 1943 să se facă slujbe pentru cinstirea eroilor de la Stalingrad.

În istoria celui de-al Doilea Război Mondial, dar şi în istoria României, precum şi a ideologiei şi formațiunilor de dreapta, începea o nouă etapă.

22 IUNIE 1941 - ROMÂNIA ÎN FAȚA UNEI DECIZII MAJORE [*]

Participând, în calitate de expert al delegației României la Conferința păcii de la Paris, istoricul Alexandru Lapedatu avea să consemneze că, la 28 iunie 1919, "tunurile au început să bubuie, anunțând Parisului încheierea păcii cu Germania. Jos, în parc, o lume imensă aştepta plecarea delegațiilor, salutându-le cu urale. De la o fereastră a Galeriilor [Palatului de la Versailles] am privit câteva momente, alături de Ion I.C. Brătianu, acest spectacol. El nu era câtuşi de puțin încântat nici pentru noi, nici pentru alții. - Nu se poate încătuşa şi ține în lanțuri o națiune de 80 milioane, cu calitățile şi virtuțile poporului german"[1]. Prin Tratatul de la Versailles puterile învingătoare, în primul rând Franța, au urmărit să impună Germaniei astfel de condiții, încât să nu se mai poată reface şi amenința pacea Europei şi a lumii. Istoria a demonstrat că Ion I.C. Brătianu a avut dreptate, iar mulți specialişti apreciază că, în fond, au urmat doua decenii de armistițiu, iar cel de-al Doilea Război Mondial era continuarea primei conflagrații mondiale.

Populația din țările participante la război, inclusiv din cele învingătoare, se confrunta cu grave probleme economice şi sociale, de care se făceau vinovați cei aflați la putere. În acest context, artizanii tratatelor de pace au fost sancționați de propriul electorat. Georges Clémenceau, preşedintele Conferinței de pace, a fost înfrânt în alegerile parlamentare din noiembrie 1919, Lloyd George a trebuit să demisioneze în octombrie 1922, iar Senatul SUA a respins în noiembrie 1919 Tratatul de pace cu Germania, inclusiv Pactul Societății Națiunilor pentru care militase Woodrow Wilson.

Nici liderul politic român, care condusese țara în timpul războiului, nu a avut parte de un tratament mai bun. La revenirea în țară, opoziția îi pregătise o manifestație de protest în Gara de Nord din Bucureşti. Pentru a evita o asemenea situație neplăcută, Brătianu a coborât din tren la Predeal, urmând să-şi continue călătoria cu automobilul. I.G. Duca avea să scrie: "Împreună cu Vintilă Brătianu şi cu Mârzescu am mers la Predeal întru întâmpinarea lui. Acolo s-a coborât din tren şi după un modest dejun în restaurantul gării, ne-am urcat cu toții în automobil şi am pornit spre Bucureşti. Mi-a fost dat astfel să asist la

[*] *Document*, nr. 3, 2011.

[1] Alexandru Lapedatu, *Amintiri.* Ediție Ioan Opriş, Cluj-Napoca, 1998, pp. 177-178.

acest spectacol de neînchipuit: omul care înfăptuise visul secular al neamului, omul care aducea în geanta lui tratatul internațional care recunoştea graniţele României întregite, străbătând satele şi oraşele ca un simplu turist, fără o recepție, fără o aclamație, fără un arc de triumf şi intrând în Capitala României Mari neobservat de nimeni, ca cel din urmă anonim. El, învingătorul, se întorcea ca un învins”[2].

Din punctul de vedere al relațiilor internaționale, primul deceniu interbelic s-a caracterizat printr-o stare de spirit optimistă. Mulți credeau că prin înființarea Societății Națiunilor se evitau războaiele. În 1925, Adunarea Generală a acesteia a decis constituirea unei comisii care să pregătească o conferință a dezarmării, iar prin Pactul Briand-Kellogg din 1928, războiul era exclus ca mijloc de rezolvare a diferendelor dintre state.

O asemenea stare de spirit exista şi în România. Prin sacrificiul a 800 000 de români din Vechiul Regat în războiul reîntregirii, şi realizarea Marii Uniri prin voința basarabenilor, bucovinenilor, ardelenilor şi bănățenilor, confirmată prin Tratatele de pace din 1919-1920, se realizase cel mai profund ideal. Exista convingerea că “dreptatea noastră este eternă” şi era garantată de marii aliați, Franța şi Marea Britanie.

Românii îşi puneau mari speranțe în Societatea Națiunilor, care-şi propunea, prin Statut, “să respecte şi să mențină în contra oricărei agresiuni exterioare integritatea teritorială şi independența politică a tuturor membrilor Societății”[3]. La Geneva, ministrul de Externe român Nicolae Titulescu a desfăşurat o amplă activitate şi se bucura de un mare prestigiu, fiind ales de două ori, în 1930 şi 1931, preşedintele acestui important for internațional.

În spiritul Pactului Societății Națiunilor, România a încheiat convenții alianță cu Polonia (1921); cu Cehoslovacia şi Regatul Sârbilor, Croaților şi Slovenilor (Iugoslavia) constituind Mica Înțelegere tot în 1921; cu Franța şi Italia, ambele în 1926; România, împreună cu Iugoslavia, Grecia şi Turcia au înființat, în 1934, Înțelegerea Balcanică. Toate aceste alianțe vizau menținerea păcii şi a *statu-quo*-ului teritorial.

Sistemul de alianțe viza, în principal, Ungaria. Parlamentarii acestei țări, după ce au ratificat Tratatul de la Trianon, au jurat că nu se vor împăca niciodată cu prevederile sale. În aceste condiții este de înțeles că Mica Înțelegere viza acțiunea comună a celor trei state în cazul unui atac neprovocat din partea Ungariei. Realitatea istorică a demonstrat că, deşi România încheiase asemenea alianțe, avea 295 000 km pătrați, în

[2] I.G. Duca, *Portrete şi amintiri*, p. 31.
[3] *Istoria politicii externe româneşti în date*. Coordonator Ion Calafeteanu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 230.

timp ce Ungaria avea doar 93 000 km pătrați, iar populația României era de 3 ori mai numeroasă comparativ cu cea a Ungariei, în vara anului 1940 câştigătoare avea să fie Budapesta.

Două sunt cauzele principale. Prima, s-a datorat propagandei externe, căreia guvernanții români nu i-au acordat atenția necesară, în timp ce Ungaria s-a angajat într-o amplă acțiune internațională de contestare a Tratatului de la Trianon. Într-o conferință publicată în 1926, N. Iorga spunea: ”Nu se ştie îndeajuns ce formidabilă e propaganda ungurească contra noastră astăzi şi cât de adânc pătrunde pretutindeni, ce oameni de seamă din toată lumea ajung să se convingă că noi suntem nişte barbari răpitori, balcanizatorii unor teritorii care revin Coroanei Sfântului Ştefan; o să ne întâlnim cândva cu rezultatele acestei propagande şi o să ne muşcăm mâinile până la sânge pentru că facem economii unde nu trebuie şi unde trebuie să n-avem curajul să o facem fiindcă întâlnim pretutindeni partizani politici”[4].

Semnalul tras de N. Iorga nu a fost ascultat, iar propaganda românească a rămas slabă, neîndemânatică şi ineficientă. Peste zece ani, în 1936, acelaşi N. Iorga vorbea la radio despre *Apărarea noastră în străinătate*: “Să nu ne înşelăm de articole şi cărți care se fac de complezență, sau pe care le plătim - şi asta aşa de rar: nu suntem iubiți în străinătate. Şi mai ales, chiar dacă-şi aduce aminte cineva de buna noastră primire, aşa de largă după datini, ba uneori şi destul de linguşitoare, poate chiar din interes, dar mai mult din vechiul obicei al sclavului de a cădea în genunchi, noi nu suntem prețuiți. Acesta nu e un lucru de azi de ieri. De veacuri întregi, prin nu ştiu ce potrivire a sorții, desigur nedreaptă, aşa a fost cu noi. Am întâmpinat necontenit aceeaşi antipatie”[5].

Pe de altă parte, propaganda maghiară a câştigat numeroşi aderenți, nu numai în Italia şi Germania (state revizioniste), dar şi în Marea Britanie, SUA, Canada şi chiar în Franța. Foarte mulți ziariști, parlamentari şi alți oameni politici au ajuns să creadă că Transilvania era locuită în majoritate de unguri, care erau supuşi unei crunte politici de desnaționalizare din partea Statului Român şi că o asemenea situație trebuia să înceteze şi să se facă dreptate Ungariei.

A doua greşeală constă într-o anumită rigiditate a politicii externe a României, orientată unidirecțional spre Franța, “marea noastră soră latină”, chiar atunci când se vedea limpede că guvernanții de la Paris mergeau pe linia cedărilor în fața statelor revizioniste, nesocotind tratatele de pace încheiate în 1919-1920. Acest fapt a ieşit pregnant în evidență

[4] N. Iorga, *Propaganda noastră în străinătate*, în *Politica externă a României*. 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, Bucureşti, 1926, p. 272.
[5] N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric*, pp. 354-355.

atunci când, în 1935, Italia a invadat Abisinia, şi mai ales la 7 martie 1936, când Germania a ocupat zona demilitarizată a Renaniei, iar guvernul de la Paris s-a limitat la câteva proteste platonice.

Pe de altă parte, în România se cultivau sentimente ostile Germaniei, care era prezentată ca un fel de "duşman natural", de care trebuia să se păzească. Ofertele guvernului de la Berlin de a dezvolta relațiile economice erau respinse de oficialii români, pentru a nu trezi suspiciunea Franței, deşi aceasta nu se arăta doritoare să achiziționeze cereale din România, preferându-le pe cele din Canada şi SUA, de o mai bună calitate. Nici solicitările Bucureştilor de a achiziționa armament din Franța şi Marea Britanie cu era încurajate.

Semnificativ este momentul 16 noiembrie 1936, când Gheorghe I. Brătianu a avut o discuție cu Hitler. Cu acel prilej, führerul a afirmat că dacă România "ar avea cu Germania relații economice mai bune", atunci interesul Reich-ului "ar spori să vadă în acest colț al Europei o Românie independentă şi puternică". La întrebarea lui Gh. Brătianu dacă dezvoltând relații economice cu Germania, aceasta ar sprijini România "împotriva revendicărilor revizioniste ungureşti", Hitler a răspuns: "Aş merge în cazul acesta foarte departe şi aş spune-o în mod public şi oficial, la Roma şi la Budapesta, şi mai cu seamă la Budapesta"[6]. Hitler a cerut ca la discuție să participe un secretar de stat, care "să noteze cuvintele sale pentru încheierea unui protocol care să rămână în cancelaria Reich-ului", şi "a rugat pe Brătianu să comunice Regelui că nu are nici cea mai mică intenție să susțină Ungaria în acțiunea ei revizionistă [...]. Tot ce vă cerem este să nu adoptați o atitudine şi o politică ostilă Germaniei"[7].

Întors în țară, Gh. Brătianu a informat factorii politici responsabili - Rege, Prim-ministru, şefii partidelor parlamentare - asupra acestei discuții. Ministrul de Externe Victor Antonescu s-a consultat cu oficiali de la Paris şi Londra, după care a declarat public că România rămâne fără şovăire credincioasă aliaților şi politicii ei. Cu alte cuvinte respingea oferta făcută de Hitler.

Nu ştim dacă acea propunere era reală sau doar un balon de încercare, dar este cert că guvernanții români s-au menținut pe o linie rigidă, cu consecințe negative pentru integritatea teritorială a țării lor.

Aliațele României au început să se clatine. Iugoslavia a încheiat, în ianuarie 1937, un tratat de prietenie cu Bulgaria, iar în martie acelaşi an cu Italia - state revizioniste - fără să-şi consulte aliații din Mica Înțelegere şi Înțelegerea Balcanică.

[6] Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 16.
[7] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. II. Ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1999, pp. 17-18.

Politica de concesii a Franței şi Marii Britanii a permis Germaniei să anexeze Austria, în martie 1938, desființând-o ca stat, iar în septembrie 1938, prin acordul de la München, a fost satisfăcută cerere lui Hitler ca Germania să ocupe o parte a Cehoslovaciei (regiunea Sudeților).

Alertat, regele Carol al II-lea a făcut o vizită la Londra (15-18 noiembrie) şi Paris (19-21 noiembrie) pentru a obține garanții de securitate pentru România. Rezultatele au fost descurajatoare, guvernanții de la Londra şi Paris recunoscând "prioritatea economică" a Germaniei în sud-estul Europei.

În ziua de 24 noiembrie, Regele a avut o discuție cu Hitler, propunându-i extinderea relațiilor economice între cele două state, dar acesta s-a arătat rezervat. La stăruința lui Carol de a cunoaşte "poziția Germaniei față de aspirațiile revizioniste ale Ungariei față de România", Führerul a răspuns că "un conflict româno-ungar nu priveşte direct Germania şi în consecință ea nu are de ce să ia poziție în acest caz"[8]. Cu alte cuvinte, Germania nu mai era dispusă să acorde garanții de securitate României.

Contestarea statului național unitar român a fost una dintre coordonatele politicii externe a Uniunii Sovietice şi ale activității Internaționalei a III-a Comuniste, care reprezenta, în fapt, interesele Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. O influență considerabilă aveau, în conducerea acestei Internaționale, reprezentanții partidelor comuniste din Bulgaria şi Ungaria, respectiv Ghiorghi Dimitrov şi Béla Kun. Ca urmare, în rezoluția la Congresul al III-lea al PCR, desfăşurat în 1924 la Viena, Cominternul a impus următorul obiectiv: "Partidul Comunist din România trebuie să lupte cu hotărâre împotriva anexării violente a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei şi Dobrogei şi să sprijine în chip practic lupta pentru eliberarea şi independența lor națională"[9]. Era, în fond, un apel la sfărâmarea statului național unitar român făurit în 1918, fapt ce a determinat scoaterea PCR în afara legii în decembrie 1924.

Dar şi partidele de guvernământ au avut un anumit rol în acreditarea ideii că provinciile istorice unite cu România în 1918 erau discriminate. Spre exemplu, cu prilejul dezbaterilor privind noua Constituție, din 1923, liderii Partidului Național şi Partidului Țărănesc din Basarabia au editat o broşură cu titlul *Declarațiile Opoziției Unite şi protestele Transilvaniei şi Basarabiei în contra proiectului de Constituție al guvernului liberal*, în care Iuliu Maniu, Mihai Popovici, Pan Halippa, Daniel Cigureanu, Alexandru Vaida-Voevod susțineau că cele două

[8] Ibidem, pp. 19-20.
[9] Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, *Istoria Partidului Comunist Român.* Sinteză. Documente pentru uz intern, p. 102.

provincii istorice nu recunosc Constituția impusă de guvernul Brătianu. În presă şi de la tribuna Parlamentului, dr. N. Lupu, C. Stere, Pan Halippa au făcut repetate declarații prin care condamnau politica guvernului liberal, care ar trata Basarabia ca pe o colonie. Asemenea declarații politicianiste, iresponsabile, erau preluate de presa sovietică şi de cea a Internaționalei a III-a, folosindu-le ca argumente în favoarea teoriei că în 1918, Armata Regală română a ocupat Basarabia.

Vechea practică a "reclamațiilor la Înalta Poartă" a continuat şi după 1918, de această dată locul Istanbulului fiind luat de Paris şi Londra. Cel mai adesea campania de răsturnare a guvernului de la Bucureşti începea în Franța şi Anglia, prin declarații făcute presei, cu descrierea situației catastrofale în care se afla România, ca urmare a politicii guvernului, iar poporul ajunsese la limita disperării. Pentru evitarea unui război civil şi pentru pacea acestei zone a Europei, acel guvern trebuia să plece imediat. Mulți occidentali chiar credeau că asemenea declarații descriau o situație reală.

Nu este de mirare că în aprilie-mai 1928 aproape toată presa străină scria că România era în pragul dezmembrării, iar zeci de jurnalişti au ținut să participe la adunarea PNȚ de la Alba Iulia din 6 mai 1928, pentru a asista la momentul în care acest partid va proclama autonomia Transilvaniei. Evident, acest act nu a avut loc, dar imaginea României a fost profund afectată.

Parcă pentru a nu rămâne mai prejos, I.G. Duca, preşedintele PNL, declara la Paris în august 1933 că guvernul prezidat de Alexandru Vaida-Voevod era netrebnic, a suspendat plata datoriilor externe ale României, a recurs la încurajarea Mişcării Legionare care urmărea schimbarea orientării politicii externe direcționând-o spre Roma şi Berlin. Ca urmare, PNL cerea sprijinul Occidentului pentru înlăturarea guvernului național-țărănist şi dădea asigurări că partidul său va onora plata datoriilor externe, va dizolva organizațiile extremiste (cu referire directă la Mişcarea Legionară) şi va continua cu fermitate politica externă alături de Franța şi Anglia.

Occidentalii, neobişnuiți cu un astfel de stil politic, erau adesea derutați, iar presa descria România ca o țară aflată în permanentă fierbere, instabilă, măcinată de conflicte.

Propaganda maghiară a ştiut să speculeze această imagine şi să o îngroaşe mult, finanțând trusturi de presă influente, precum cel patronat de lordul Rothermere, care promova, cu profesionalism, revizionismul ungar.

Nu mai puțin activă a fost presa sovietică şi cea a Cominternului în cultivarea ideii că România era un stat "cârpăcit", care exploata fără milă minoritățile naționale, drept care acestea aveau datoria să lupte pentru eliberarea lor de sub jugul imperialiştilor români.

Relațiile diplomatice dintre România şi Rusia au fost rupte în ianuarie 1918 din inițiativa guvernului sovietic. În nota semnată de V.I. Lenin se scria: ”Acoperită de fărădelegi, oligarhia română a deschis operațiunile militare împotriva Republicii Ruse. Obişnuită să-şi impună dominația bazată pe sărăcia, robia şi sângele țăranilor şi muncitorilor români, monarhia română a încercat să se salveze şi să-şi salveze moşierii şi bancherii săi prin răpirea Basarabiei şi prin transformarea acesteia într-o pavăză împotriva torentului puternic al revoluției ruse”. Ca urmare, “Toate relațiile diplomatice cu România încetează”, iar “Tezaurul României, aflat în păstrare la Moscova, se declară intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică îşi asumă răspunderea de a păstra acest tezaur pe care îl va preda în mâinile poporului român”[10].

Se cuvine reținut faptul că în acest document nu se făcea nici o referire la poporul moldovenesc, care ar fi cu totul altul comparativ cu cel român. Motivațiile erau doar de ordin militar, teritorial şi politic (“pavăză împotriva torentului puternic al revoluției ruse”). Era vremea când Lenin credea în succesul revoluției mondiale, aflată în desfăşurare în Slovacia, Ungaria şi Germania. Moldovenismul şi limba moldovenească aveau să fie lansate în 1924, pentru a justifica înființarea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldoveneşti[11], în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, care făcea parte din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Afirmația potrivit căreia oligarhia română a deschis operațiunile militare împotriva Republicii Ruse nu se susține din punct de vedere istoric. Documentele arată că, în evul mediu, unele popoare s-au organizat în mai multe state. De exemplu, cel german a trăit în peste 300 state unificându-se în 1871, iar cel italian în circa 20 de state, care s-au coagulat în 1861. Românii au format la mijlocul secolului al XIV-lea, patru state - Moldova, Muntenia (Țara Românească), Transilvania şi Dobrogea. Rusia a cunoscut şi ea un proces similar, unificarea începând în secolele XV - XVI, în jurul Marelui Cnezat al Moscovei, după care a început extinderea teritorială.

În aprilie 1711, Petru cel Mare a semnat Tratatul de la Luck cu domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir, care prevedea: “Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele

[10] *Relațiile româno-sovietice. Documente*. vol. I. 1917-1934. Redactor responsabil al ediției române Dumitru Preda, București, Editura Enciclopedică, 1999, pp. 15-16.
[11] Vezi, pe larg, Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul şi originile « moldovenismului »*, Chişinău, Editura Civitas, 2009.

țării Munteneşti şi ale Transilvaniei şi marginile Poloniei, după delimitările făcute cu aceste țări”[12].

Peste un secol, în 1812, câştigând un război cu Turcia, Rusia a ocupat Moldova dintre Prut şi Nistru, numită Basarabia. În martie 1918, prin votul Sfatului Tării, acest teritoriu s-a unit cu România.

Relațiile diplomatice dintre România şi Uniunea Sovietică au fost reluate în iunie 1934, prin efortul comun al lui Nicolae Titulescu şi Maksim Litvinov. În schimbul de scrisori dintre cei doi miniştri de externe nu exista nici o referire la problemele teritoriale, dar se menționa: ”Guvernele țărilor noastre îşi garantează mutual plinul şi întregul respect al suveranității fiecăruia din statele noastre şi abținerea de la orice imixtiune, directă sau indirectă, în afacerile interne”[13].

În 1935-1936, Titulescu şi Litvinov au negociat un pact de asistență mutuală, care se înscria în politica de securitate colectivă. În documentul convenit la 21 iulie 1936, Nistrul era menționat, de patru ori, ca graniță de stat între România şi Uniunea Sovietică, fapt ce-l determina pe Titulescu să aprecieze: ”Teritoriul român până la Nistru; teritoriul rus începând de la acest fluviu ! Aşadar, Nistrul era recunoscut ca frontieră, fără ca Basarabia să fie cedată României de URSS”[14]. În realitate, Titulescu îşi făcea iluzii, deoarece Litvinov nu avea mandat să semneze un asemenea document, drept care a cerut amânarea parafării lui. Înlăturarea lui Titulescu din guvern la 29 august 1936 a constituit o bună ocazie pentru ministrul sovietic să-i declare în septembrie: “actul din 21 iulie 1936 nu mai este valabil între noi, căci considerăm că demiterea Dv în împrejurările cunoscute echivalează cu o schimbare a politicii externe”[15]. În iunie 1937, Litvinov îi spunea lui Titulescu: “Vrem ca potențialul economic pe care îl reprezintă Basarabia să devină rus şi nu german. De aceea, țin să vă comunic că vom încerca să reluăm Basarabia prin toate mijloacele juridice şi militare care ne vor fi posibile”[16].

La 23 august 1939, a fost încheiat Pactul Molotov-Ribbentrop, prin care Uniunea Sovietică şi Germania îşi delimitau teritoriile pe urmau să le ocupe, de la Marea Baltică la Marea Neagră. Art. 3 din Anexa secretă prevedea: ”În privința Europei sud-estice, partea sovietică

[12] *Istoria României în texte*. Coordonator Bogdan Murgescu, Bucureşti, Editura Corint, 2001, p.164.
[13] *Ibidem*, p. 429.
[14] Nicolae Titulescu, *Basarabia pământ românesc*. Ediție Ion Grecescu, Bucureşti, Editura Rum-Irina, 1992, p. 93.
[15] *Ibidem*, p. 94.
[16] *Ibidem*, p. 98.

subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul dezinteres politic faţă de aceste teritorii”[17].

Peste o săptămână, la 1 septembrie 1939, izbucnea cel de-al Doilea Război Mondial, prin atacarea Poloniei de către Germania, urmată de ocuparea, la 17 septembrie, de către Uniunea Sovietică a teritoriilor poloneze stabilite prin pactul Molotov-Ribbentrop. Franţa şi Marea Britanie a declarat război numai Germaniei.

România se afla în faţa unei decizii majore: atitudinea faţă de taberele aflate în conflict. În toată perioada interbelică guvernanţii români au promovat o politică “principială”, de respectarea a tratatelor internaţionale, de menţinere a păcii şi *statu-quo*-ului teritorial. Acum, odată cu izbucnirea războiului, toate aceste principii aparţineau trecutului şi nu mai aveau nici o eficacitate practică. Întrunit la 6 septembrie, Consiliul de Coroană a decis “observarea strictă a neutralităţii stabilită prin convenţiunile internaţionale”[18].

Actele politice se judecă nu prin intenţiile celor care le-au iniţiat şi promovat, ci prin rezultatele lor. Din acest punct de vedere, la izbucnirea războiului situaţia României era nu numai dificilă, dar chiar îngrijorătoare: sistemele de alianţă din care făcea parte nu mai funcţionau; trei dintre vecinii săi - Ungaria, Uniunea Sovietică şi Bulgaria - aşteptau momentul prielnic pentru a-şi satisface pretenţiile asupra unor teritorii româneşti; pe plan intern tensiunile ajunseseră la extrem, ca urmare a asasinării primului ministru Armand Călinescu de către legionari la 21 septembrie 1939 şi a replicii sângeroase ce a urmat.

Speranţa ar fi trebuit să se îndrepte spre “braţul înarmat al ţării” - armata. De-a lungul anilor nu a existat mesaj regal în care să nu se sublinieze “grija deosebită” pentru armată şi să se dea asigurări că aceasta era pregătită să apere fiecare “palmă de pământ”, să asigure independenţa şi suveranitatea României.

Realitatea era cu totul alta: alocaţiile bugetare pentru armată erau printre cele mai mici din Europa; soldaţii nu aveau nici măcar echipamentul necesar, astfel că cei mai mulţi foloseau hainele şi încălţămintea cu care veniseră de acasă. Replicând, în 1943, unor critici ce-i fuseseră adresate de Constantin I.C. Brătianu, Ion Antonescu menţiona: “Timp de 20 de ani nu au fost concentraţi pentru instrucţie nici ofiţerii, nici soldaţii şi nici măcar specialiştii în rezervă. Spectacolul dat

[17] *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, Chişinău, Editura Universitas, 1991, p. 7.
[18] “Monitorul oficial”, nr. 206 din 7 septembrie 1939.

zilnic în stradă de soldații în zdrențe şi desculți şi de ofițerii destrăbălați de demoralizare, nu s-a putut încă uita şi nu se va uita niciodată”[19].

Până la mijlocul anilor 30 s-a folosit numai armamentul rămas din timpul războaiele din 1913 şi 1916-1919; în lipsă de puşti, mulți soldați foloseau la instrucție un fel de ciomege care imitau arma.

Este un fapt că cele mai mari afaceri din perioada interbelică s-au făcut pe seama înzestrării armatei. Este cunoscută afacerea Skoda, are a ținut prima pagină a presei timp de doi ani (1933-1935) în care au fost implicați național-țărăniștii. Dar nici Casa Regală nu a fost mai prejos. De exemplu, în februarie 1932 s-a ajuns la un acord între Carol al II-lea şi fosta sa soție Elena, care urma să se stabilească în străinătate, pretinzând diverse compensații, între care şi suma de 30 de milioane lei. Regele i-a cerut ministrului de Finanțe, Constantin Argetoianu, să “găsească o soluție”, iar acesta s-a conformat “Înaltului Ordin”: a luat 27 milioane de la fondul timbrului de aviație şi 3 milioane de la Ministerul Agriculturii[20]. Aşadar, în timp ce se cerea cetățenilor să contribuie la timbrul pentru aviație, armă modernă pentru apărarea patriei, banii erau folosiți la reglementarea unei situații materiale în familia regală. În memoriul adresat în 1934 primului ministru Tătărescu, şeful Marelui Stat Major, generalul Ion Antonescu, se declara “îngrozit” de situația armatei: “Putregaiul este aşa de mare, încât a rămâne în mijlocul lui înseamnă a-mi lega şi eu numele de un dezastru care este inevitabil, dacă continuăm sistemul şi metodele de lucru actuale”[21]. Carol al II-lea, simțindu-se vizat, l-a destituit pe Antonescu şi a menținut “sistemul”.

Măsurile luate începând cu anul 1935 pentru dotarea armatei erau tardive, astfel că în momentul izbucnirii războiului mondial situația acesteia continua să fie incertă. În iunie 194l, deficitul la unele categorii de armament ajungea la 80% (mitraliere antiaeriene)[22].

Este evident că serviciile secrete ale statelor vecine revizioniste erau la curent cu situația reală din România, iar guvernele acestora aşteptau momentul prielnic pentru a-i da lovitura decisivă.

Din partea sovieticilor a existat mai întâi o “pregătire psihologică”. La 29 martie 1940, V.G. Molotov declara în Sovietul Suprem: “Printre țările vecine din sud, este una cu care nu avem un pact

[19] Mareşal Antonescu, *Istoria mă va judeca.* Ediție Constantin Hlihor, Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1993, p. 185.
[20] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IX. Ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1997, p. 361.
[21] Ion Antonescu, mareşal al României, *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*. Ediție Gh. Buzatu, Iaşi, Editura Moldova, 1992, pp. 61-62.
[22] *Armata română în al Doilea Război Mondial*, vol. I, Coordonatori Alesandru Duțu şi Mihai Retegan, Bucureşti, Editura Militară, 1996, p.76.

de neagresiune, România. Aceasta se explică prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de URSS, deşi aceasta nu a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară". După ce a amintit de "rolul de loc convenabil pe care autoritățile române l-au jucat în 1938 în ce priveşte pe Butenko" (diplomat sovietic acreditat în România care a rămas în Occident), preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului a conchis: "Credem că România va înțelege că asemenea lucruri nu pot fi tolerate"[23].

La 8 mai 1940 erau difuzate *Directivele Internaționalei Comuniste pentru Partidul Comunist din România*, în care se cerea acestuia să militeze pentru rezolvarea "pe cale paşnică a chestiunii Basarabiei şi a problemelor litigioase cu țările balcanice vecine pe baza autonomiei teritoriale pentru toate regiunile ocupate şi recunoaşterea dreptului la autodeterminare până la despărțire de stat a naționalităților asuprite"[24].

Guvernul sovietic a profitat de starea de derută creată la Bucureşti de capitularea Franței la 22 iunie 1940. Pentru români, "invincibilitatea armatei franceze a fost multă vreme o axiomă, un dat fundamental"[25], astfel că au rămas consternați la vestea ruşinoasei înfrângeri.

A doua zi, 23 iunie, Molotov a avut o discuție cu ambasadorul Schulenburg, anunțându-l că guvernul sovietic a luat decizia de a aplica pactul din 23 august 1939 referitor la România, adăugând la pretenția asupra Basarabiei şi pe cea privind Bucovina. Liderul sovietic a precizat: "Dacă România nu va accepta soluționarea paşnică a problemei basarabene, Uniunea Sovietică o va rezolva prin forța armată"[26].

La 25 iunie, Schulenburg a comunicat decizia lui Ribbentrop: "Germania rămâne fidelă acordurilor de la Moscova. Ea este deci dezinteresată de problema Basarabiei", dar constata că pretenția asupra Bucovinei era "o noutate". Ribbentrop conchidea: "Conducerea Reichului este pregătită, în spiritul înțelegerii de la Moscova, să sfătuiască conducerea română pentru o clarificare paşnică a problemei Basarabiei, în sensul rusesc"[27]

În seara zilei de 26 iunie 1940, Molotov a înmânat lui Gheorghe Davidescu, ministrului României la Moscova, nota guvernului sovietic prin care cerea ca guvernul român: "1. Să înapoieze Basarabia către

[23] *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol.II., 1935-1941. Responsabil volum Costin Ionescu, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 2003, p. 295.
[24] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri. 1933-1940. Documente*, Bucureşti, Editura Fundației România de Mâine, 2000, p. 156.
[25] Alexandru Cretzeanu, *Ocazia pierdută*. Ediție Florin Dobrinescu, Iaşi, Institutul European, 1995, p. 64.
[26] *Relațiile...*, vol. II, pp. 316-317.
[27] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 158

Uniunea Sovietică" şi "2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei", răspunsul fiind aşteptat "în decursul zilei de 27 iunie curent"[28]. Textul a fost tradus la Legația României şi transmis la Bucureşti cu titlul *Notă ultimativă*.

La Consiliul de Coroană, cei care aveau menirea de a asigura apărarea granițelor României - ministrul Apărării Naționale, generalul Ion Ilcuş, ministrul Înzestrării Armatei, Victor Slăvescu şi şeful Marelui Stat Major, generalul Florea Țenescu - s-au pronunțat pentru cedare. Împotriva primirii ultimatumului au fost 11 oameni politici, în timp ce pentru acceptarea lui au votat 10, pentru discuții au fost 4, iar 1 rezervat[29]. Propunerea guvernului român de "a începe imediat şi în spiritul cel mai larg discuțiunea amicală şi de comun acord a tuturor problemelor emanând de la guvernul sovietic"[30], a fost respinsă de Kremlin, care a transmis, în dimineața de 28 iunie (ora 1,30), o nouă notă ultimativă în care se cerea: "În decurs de 4 zile, începând de la orele 14, după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de trupele româneşti"; se mai preciza că "În decursul zilei de 28 iunie, trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chişinău, Cetatea Albă" [31]. Răspunsul era aşteptat nu mai târziu de 28 iunie ora 12, după ora Moscovei.

În acea zi, la ora 11, ora Moscovei, ministrul Gheorghe Davidescu înmâna lui Molotov răspunsul: "Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță şi deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic"[32]. În după amiaza zilei de 28 iunie, Armata Roşie a ocupat principalele oraşe din Bucovina de nord şi Basarabia.

Ulterior, s-a încercat să se prezinte ultimatumul sovietic ca fiind rezultatul negocierilor cu guvernul României. Astfel, art. 3 din Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, semnată de România cu Coaliția Națiunilor Unite prevedea: "Se stabileşte frontiera de stat între Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice şi România, stabilită prin convenția sovieto-română din 28 iunie 194o"[33]. În Tratatul de pace din 10 februarie 1947, există o formulare puțin diferită: "Frontiera româno-sovietică este

[28] *Relațiile...* vol. II, p. 325.
[29] Carol al II-lea regele României, *Însemnări zilnice*, vol. III. Ediție Nicolae Rauş, Bucureşti, Editura Scripta, 1998, pp. 218-219.
[30] *Relațiile...*, p. 341.
[31] Ibidem, p. 346.
[32] Ibidem., p. 348.
[33] "Monitorul oficial", nr. 219 din 22 septembrie 1944.

astfel fixată în conformitate cu acordul sovieto-român din 28 iunie 1940" (Partea I-a, Frontiere, art. 1)[34].

În realitate nu a fost nici o convenţie şi nici un acord între cele două ţări, ci o ameninţare cu forţa din partea Uniunii Sovietice în faţa căreia guvernul român a cedat. Acest fapt este evident atât din discuţia lui Molotov cu Schulenburg din 23 iunie, cât şi din conţinutul primei note ultimative: "În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei... Acum când slăbiciunea militară a URSS este de domeniul trecutului", acesta "cere rezolvare rapidă a chestiunilor moştenite din trecut". În cea de-a doua notă se respingea ideea unor negocieri înaintea cedărilor teritoriale şi se stabileau localităţile care urmau să fie ocupate de Armata sovietică peste doar câteva ore. Aceeaşi idee a ameninţării cu forţa la adresa României apare şi în răspunsul guvernului de la Bucureşti: "pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei".

Este limpede că formulările din documentele din 1944 şi 1947 aparţineau guvernului sovietic, la care s-au asociat şi cel englez şi cel american. Pentru respectarea adevărului istoric ar fi trebuit să se menţioneze că Basarabia a fost anexată de Uniunea Sovietică în conformitate cu pactul Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939. Dar conţinutul acestuia era ţinut secret, iar Marea Britanie şi SUA erau aliatele Uniunii Sovietice împotriva Germaniei, în timp ce România era tratată ca un stat învins, iar istoria o scriu învingătorii.

Sfărâmarea unităţii statului român prin pierderea Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa a deschis cutia Pandorei, amplificând poftele revizioniste ale vecinilor. Chiar în ziua de 27 iunie guvernele de la Budapesta şi de la Sofia au intervenit la Berlin, cerând să li se facă şi lor "dreptate"[35].

Manevrele de ultimă oră ale guvernanţilor români - renunţarea la garanţiile anglo-franceze, orientarea spre Axă, solicitarea unei misiuni militare care să contribuie la instruirea Armatei Române etc - nu puteau înşela pe nimeni. Hitler nu era dispus să facă nici o concesie, iar atitudinea sa faţă de România era una de ostilitate. Grigore Gafencu scria pe drept cuvânt, că "pentru a face o politică exclusiv germano-filă e nevoie şi de germani... E o umilire care nu serveşte la nimic"[36].

Hitler nu a uitat politica ostilă faţă de Germania promovată de Titulescu şi nici de refuzul de a accepta mâna întinsă de el României în

[34] Ministerul Afacerilor Externe, *Tratat de pace între România, Puterile Aliate şi Asociate, semnat la* Paris la *10 februarie 1947*, Bucureşti, 1947, p. 5.
[35] Ioan Scurtu, *Relaţiile...*, pp. 161-163.
[36] Grigore Gafencu, *Jurnal. iunie 1940-iulie 1942*. Ediţie Ion Ardeleanu şi Vasile Arimia, Bucureşti, Editura Globus, 1994, pp. 24, 27.

1936. Ca urmare, la 15 iulie 1940, pe un ton ultimativ, a cerut regelui Carol al II-lea să înceapă negocieri cu Bulgaria şi Ungaria, pornind de la ideea cedării de teritorii în favoarea acestora[37]. În tratativele cu bulgarii, partea română a confirmat acordul de a ceda Cadrilaterul, dar cu ungurii nu s-a ajuns la nici un rezultat. Adolf Hitler a intervenit şi a stabilit la, 27 august, cu mâna sa, noua graniță. Aceasta a fost comunicată de miniştrii de Externe ai Germaniei şi Italiei - erijați în arbitri - miniştrilor de Externe ai României şi Ungariei, convocați la Viena în ziua de 30 august 1940.

Din vara anului 1940, în fața românilor a reapărut obiectivul fundamental al refacerii statului național, în granițele sale etnice. O generație glorioasă înfăptuise Marea Unire în 1918, o altă generație, nevrednică, o pierduse în 1940. Istoria nu putea fi oprită în loc. Harta României întregite în 1918 devenise steaua polară după care se orienta poporul român.

Ca şi în timpul Primului Război Mondial, se punea problema la care tabără să se alăture România. În 1916, a intrat în război alături de Antanta pentru eliberarea Transilvaniei şi Bucovinei. A avut noroc şi de dezagregarea Imperiilor Rus şi Habsburgic, astfel că a obținut tot ce putea să spere: Transilvania, Bucovina şi Basarabia.

Acum, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, era limpede că vechea linie de politică externă eşuase. Franța era ocupată, Anglia supusă bombardamentelor germane, Mica Înțelegere şi Înțelegerea Balcanică nu mai existau. Ungaria nu era mulțumită cu cât obținuse la Viena, iar Uniunea Sovietică acționa în forță, anexând mai multe insule din Delta Dunării.

Pe de altă parte, la 30 august 1940, după acceptarea arbitrajului (dictatului) de la Viena, miniştrii de Externe ai Germaniei şi Italiei au înmânat ministrului de Externe român câte o scrisoare, cu conținut identic, prin care-l anunțau că cele două guverne au decis să acorde garanții "pentru integritatea şi inviolabilitatea teritoriului statului român"[38]. În răspunsul său, Mihail Manoilescu declara că guvernul român a luat act "cu satisfacție de această comunicare şi acceptă garanția acordată României"[39].

După ce a "rezolvat problemele teritoriale" cu vecinii României, conducerea de la Berlin era interesată să dezvolte relațiile cu această țară, de unde obținea petrolul necesar maşinii sale de război, precum şi pentru

[37] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. III. *Carol al II-lea*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010, p. 310.
[38] Idem, U*n episod dramatic din istoria României: 30 august 1940*, Bucureşti, Editura Universității, 1990, p. 121.
[39] "Universul" din 5 septembrie 1940.

poziția ei geo-strategică, în perspectiva deschiderii ostilităților împotriva Uniunii Sovietice.

Practic, România nu avea de ales. Singura politică realistă era alianța cu Germania şi Italia, care-i asigurau existența statală. Pe această cale a decis generalul Ion Antonescu să se îndrepte.

Se cuvine menționat faptul că, în perioada interbelică, Antonescu fusese un susținător al politicii externe a României alături de Franța şi Marea Britanie. În decembrie 1937, el a acceptat să intre în guvernul Goga numai după ce regele Carol al II-lea şi Primul ministru l-au asigurat că vor menține orientarea politicii externe spre cele două mari puteri occidentale. În toamna anului 1940, el a devenit filo-german din necesitate, neavând o altă formulă de politică externă. Ca urmare, în calitate de conducător al statului, generalul Antonescu a semnat, la 23 noiembrie 1940, aderarea României la Pactul Tripartit (Axa Berlin-Roma-Tokio).

Prin alianța cu Germania, Antonescu urmărea să înceapă acțiunea de refacere a statului național unitar român, în granițele sale din 1918. De aceea, când la 12 iunie 1941, Hitler i-a adus la cunoştință decizia sa de a declanşa războiul împotriva Uniunii Sovietice, Antonescu a declarat că "el însuşi doreşte să lupte din prima zi"[40].

La 22 iunie 1941, generalul a semnat *Ordinul de zi* către armată:

"*Ostaşi ! Vă ordon: Treceți Prutul !* [...]

Luptați pentru dezrobirea fraților noştri, a Basarabiei şi Bucovinei"[41].

Vestea a fost primită cu bucurie de români. Citățm dintr-un cântec foarte popular în acel moment:

"*Azi noapte, la Prut, războiul a-nceput*
Românii trec dincolo iară
Să ia înapoi prin arme şi scut
Moşia pierdută astă vară".

Regele Mihai, care aflase de la radio Londra că țara sa intrase în război, s-a grăbit să-i trimită o telegramă lui Antonescu: "În clipa când trupele noastre trec Prutul şi codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta țară a Moldovei lui Ştefan cel Mare, gândul se îndreaptă către Domnia Voastră, domnule general, şi către ostaşii țării"[42].

La rândul său, Iuliu Maniu, președintele PNȚ, i-a trimis, la 6 şi 18 iulie 1941, telegrame de felicitare lui Ion Antonescu pentru succesul luptei de eliberare a Basarabiei şi nordului Bucovinei. Grigore Gafencu

[40] Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, p. 91.
[41] "Universul" din 22 iunie 1941.
[42] Ibidem din 23 iunie 1941.

nota, la 3 august 1941, o discuție avută cu Maniu: ”El nu se ridică împotriva războiului cu Rusia. Noi nu suntem de vină, ci guvernul sovietic, dacă ne aflăm azi în luptă pentru a recuceri ceea ce ni s-a luat în mod samavolnic, anul trecut”[43].

Aşadar, se părea că, aflat în fața unei decizii majore, la 22 iunie 1941, conducătorul României a făcut o opțiune în consens cu voința națională. În iulie, a fost refăcută granița de Est, teritoriile ocupate de sovietici în urmă cu un an fiind reintegrate în statul român.

Evoluțiile ulterioare: constituirea coaliției Națiunilor Unite; victoriile obținute pe front de Armata Roşie; înțelegerile Stalin-Churchill-Roosevelt, au făcut ca obiectivul pentru care România a intrat în război să nu fie atins. În martie 1944, trupele sovietice au reocupat Basarabia şi nordul Bucovinei, precum şi o parte din Moldova. A urmat actul de la 23 august 1944, prin care România a ieşit din alianța cu Germania şi s-a alăturat Națiunilor Unite.

Cu toate jertfele de sânge pe frontul de Vest, România a fost tratată, la Conferința păcii de la Paris, ca un stat învins, aliat al Germaniei.

Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța au rămas în componența Uniunii Sovietice până la prăbuşirea acesteia în 1991.

Acum, la împlinirea a 70 de ani de la momentul 22 iunie 1941, se cuvine să-i omagiem pe cei care, cu prețul vieții lor, au contribuit la eliberarea, fie şi temporară, a Basarabiei şi nordului Bucovinei şi reintegrarea lor în Patria Mamă - România.

[43] Grigore Gafencu, *op. cit*., p. 188.

DESPRE SUBIECTIVISMUL LA ROMÂNI [*]

Subiectivismul este o caracteristică general-umană, care nu se referă doar anumite categorii sau la unii indivizi. El este mai frapant la oamenii de cultură, care sunt consideraţi modele pentru semenii lor. De aceea, aprecierile cuprinse în memorii, jurnale, amintiri redactate de aceştia, şi nedate publicităţii în timpul vieţii lor, pot fi surprinzătoare pentru oamenii obişnuiţi, care credeau că un rol principal într-o piesă de teatru, promovarea la gradul de profesor universitar sau primirea în Academia Română se datorau exclusiv meritelor personale, recunoscute de cei aflaţi în funcţii de decizie.

În cele ce urmează vom cita din însemnările unor cărturari de marcă, pe care, din diferite motive, subiectivismul i-a determinat să facă aprecieri extrem de critice şi nedrepte la adresa unor colegi de breaslă şi nu numai. Evident, pentru cunoaşterea valorii acestora trebuie să le fie cunoscută opera, rolul şi locul lor în societate, "urma" pe care ei au lăsat-o în istoria României. Astfel, se va ajunge la restabilirea adevărului, pe care subiectivismul semenilor lor îl ocultează.

Scriitorul Gala Galaction consemna, în *Jurnalul* său, multele greutăţi ridicate în calea fiicei sale, actriţa Elena Galaction, de confratele său, Liviu Rebreanu, directorul Teatrului Naţional din Bucureşti. Pentru a-l determina s-o distribuie pe fiica sa în rolul principal, Galaction a scris piesa de teatru *Riţa-Crăiţa*, în care evoca, după propria-i mărturisire, "amintirile, mediul, simţirea, soarele, codrul şi zilele petrecute între ţigani între 1883 şi 1893"[1]. A discutat cu Liviu Rebreanu şi l-a rugat să introducă piesa în repertoriul Teatrului Naţional şi să o distribuie pe Elena Galaction.

La 23 septembrie 1941, scriitorul nota: "După ce mi-a dat asigurări supreme, după ce mi-a jurat că nu are altă preocupare decât aceea de a da satisfacţie fiicei mele şi de a mângâia inima mea de părinte, şi-a călcat cuvântul şi şi-a necinstit obrazul într-un chip odios! A chemat, prin iunie, pe fiica mea, i-a dat o piesă unde era un rol potrivit pentru ea, a invitat-o să-l studieze, ca fiind hotărât pentru ea, când colo...în ziua

[*] *Continuitate istorică în spaţiu şi timp. Profesorul Vladimir Osiac la 70 de ani*. Coordonatori: Sorin Liviu Damean şi Marusia Cîrstea, Craiova, Editura Universitaria, 2011.

[1] Gala Galaction, *Jurnal*, vol. II. Ediţie Teodor Vârgolici, Bucureşti, Editura Minerva, 1977, p. 384.

repartizării, fiica mea s-a pomenit că rolul a fost atribuit alteia, iar directorul Rebreanu a trecut pe lângă ea fără nici o explicație! M-am gândit mult că această durere mi-a fost trimisă de Dumnezeu pentru păcatele mele. Am sângerat în taină şi am pomenit pe nevrednicul Liviu Rebreanu la Sfânta Proscomidie, între cei "ce ne urăsc pe noi". Aştept ca Dumnezeu, care mi-a hotărât să fiu preot - deci să nu port sabie şi să nu pot să mă bat în duel - să se lupte pentru mine şi să mă învețe la ce este bună răbdarea în numele Lui şi cât adevăr stă în porunca şi în declarația Lui... A mea e răzbunarea! În *Riţa-Crăiţa*, fiica mea va avea putința să dea o mlădioasă expresie puterilor ei de comediană. Aştept şi mă rog lui Dumnezeu. El are grijă de prietenii mei"[2].

Speranțele lui Galaction s-au risipit când a aflat că piesa a fost respinsă de Comitetul de lectură al Teatrului Național.

În ziua de 28 martie 1942 scria: "Cred că avem de-a face cu o intrigă, cu o nedreptate, cu ceva ascuns şi viclean, care îşi va primi pedeapsa mai târziu". Din Comitetul de lectură făceau parte Liviu Rebreanu, Nicolae Herescu, Ionel Teodoreanu, Dem. Teodorescu, Corneliu Moldoveanu şi actorul Pop Marțian. De la Herescu şi Teodoreanu nu avea "nici o pretenție", deoarece erau nişte "figurine depărtate şi ipocrit amabile"; Corneliu Moldoveanu "este o javră arhaică, o lichea franco-filă, care m-a defăimat adeseori prin ziarele care apăreau în Iaşii exilului, prin anii 1917-1918", Liviu Rebreanu "este omul fără nici o altă demnitate şi tărie decât talentul său epic". Galaction se mira de atitudinea lui Dem. Teodorescu: "Acest confrate este un om de duh, un strălucit ziarist şi o forță intelectuală", dar care nu i-a dat nici un semn de viață, precum şi de actorul Pop Marțian care a citit "magistral" textul piesei, trimeţându-i "în taină" felicitări[3].

Galaction îl văzuse înainte de verdict pe directorul Rebreanu: "Unsuros, dezolat, gata să moară pentru mine şi pentru fiica mea". I-a dat de înțeles că piesa ar putea fi respinsă, deoarece este "o apologie a țiganilor şi, dacă piesa are succes, ungurii de la Budapesta, care nu ne scot din țigani, or să izbucnească triumfători: Iată, dreptatea noastră a ieşit la lumină. Bucureştenii aplaudă această apologie a țiganilor ! Vocea sângelui !"[4]. Galaction i-a replicat: "Tu ştii că eu am scris piesa asta numai pentru fiica mea Elena Galaction... N-am nici o ambiție de autor dramatic !...Respingeți *Riţa-Crăiţa*, dar dați fiicei mele alt rol să-l interpreteze !"[5].

[2] *Ibidem*, p. 385.
[3] *Ibidem*, p. 407.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*

Scriitorul era convins că fiica sa avea talent, dar era boicotată de directorii de teatru. La 13 februarie 1943 scria că Elena a trecut "prin ceasuri triste", temându-se că rolul ei în piesa *Anna Christie* va fi oferit altei actrițe: "Poate că a fost numai o alarmă, am simțit din nou, în mine, tot amarul nedreptății care se face bietului meu copil.

O, Liviu Rebreanu, tu Soare Z. Soare şi voi toți dușmanii copilului meu, veți răspunde, într-o zi, înaintea Stăpânului meu, de toate suspinele mele !"[6].

Alarma s-a dovedit a fi neîntemeiată, deoarece Elena Galaction a fost distribuită în rolul dorit. Cu câteva ceasuri înainte de premieră, Gala Galaction nota, la 17 mai 1943, că s-a rugat în biserică, cerând "cu genunchii pe lespezi, Stăpânului Euharistic, ajutorul cel mai presus de fire şi favoarea-i divină pentru fiica mea care se pregătea să-şi înfrunte soarta. Sunt poate zece ani de când bietul copil așteaptă ziua biruinței definitive, închisă de jur-împrejur de conjurația puterilor negre. O cabală infamă, o conspirație de vânduți şi de vândute au ținut-o mereu departe de rolurile cele mari care ar fi consacrat-o de multă vreme. Toți directorii de teatru, de zece ani încoace, prizonieri intrigilor, geloziilor şi favoritismului, au exclus-o sistematic pe fiica mea de la lumina rampei. Un om putred, o prostituată masculină, un director de scenă care stoarce pe actrițe şi vinde rolurile principale s-a găsit tovarăş firesc cu fostele sultane valide şi a consolidat opoziția"[7].

Galaction consemna cu satisfacție sprijinul primit din partea prietenului său Tudor Arghezi, care a publicat în ziarul "Informația zilei" un fulminant articol împotriva atmosferei care domnea în teatrele din România: "Publicul nu o prea cunoaşte pe Elena Galaction. Nu din pricina lui, nici din pricina ei", ci a aranjamentelor de culise, unde "s-au posomorât câteva sfinte cucoane. Vestitele cocoşnițe, care cu gura strâmbă, care cu manechinul stricat, n-au nici o chemare pentru o profesie susținută cu fotografiile din adolescență, dar nu pot uita nici tinerețea, nici noutatea ei. La teatru stăpâneşte mătuşa pe care nu o poți răsturna cu bobârnacul, ținută într-un simulacru de viață cu oxigenul puturos al presei. Uită-te mai bine: în dosul mai al fiecărei babe juvenile stă pitit un autor de veleități ori un domnișor.

Leanță, dumneata n-ai maimuțoi, ai numai talent. Domnişoară Leanță, vei birui !"[8]

Premiera piesei a constituit o victorie pentru Elena Galaction. Tatăl său nota că în ziua de 16 mai 1943: "Draga tatei a venit acasă cu

[6] *Ibidem*, p. 451.
[7] *Ibidem*, p. 459.
[8] "Evenimentul zilei" din 4 mai 1943.

brațe pline de flori”[9], iar la 6 iunie scria fericit: ”De la 16 mai şi până astă seară, Nunuța a jucat zilnic, şi uneori şi de două ori pe zi. Este izbânda definitivă [...] Draga tatei a biruit lunga conjurație pe care duşmanii noştri comuni o întrețin de atâția ani”[10].

Istoricul Ioan Hudiță avea mai multe motive să fie subiectiv: pierduse un concurs de conferențiar la Universitatea din Iaşi, avea dificultăți în obținerea unei catedre la Universitatea din Bucureşti, iar în calitate de fruntaş al Partidului Național-Tărănesc îi detesta pe transfugi.

În *Jurnal politic*, Ioan Hudiță s-a referit adesea la concursul câştigat de contracandidatul său Andrei Oțetea, ca urmare a unor manevre de culise. Ioan Hudiță s-a transferat la Şcoala de Arhivistică din Bucureşti, iar după desființarea acesteia, în octombrie 1941, a fost numit conferențiar suplinitor la Universitatea din Capitala României, unde după două luni a fost titularizat.

În jurnalul său, Hudiță consemnează discuțiile cu diverşi colegi de la Facultatea de Litere a Universității Bucureşti. În vizor s-au aflat, cel mai adesea, Gheorghe I. Brătianu, Constantin C. Giurescu, Mihai Ralea, Mihai Ghelmegeanu şi Alexandru Rosetti. Iată câteva aprecieri cuprinse în menționatul jurnal:

La 11 decembrie 1941 nota că a primit Ordinul de numire pe postul de conferențiar definitiv, semnat de ministrul Ioan Petrovici, dar nu era pe deplin mulțumit: “colegii mei Ralea, Rosetti, Bădărău, Oțetea, Giurescu etc, cu studii mult inferioare mie, şi cu doctorate care nici pe departe nu se pot compara cu al meu, sunt deja profesori de 10-14 ani. Este adevărat că toți aceştia sunt nişte secături slugarnice, colaboratori neruşinați ai dictaturii carliste, iar azi sunt dispuşi să slugărească la fel pe Antonescu şi pe nemți numai să-şi poată susține situațiile căpătate, în cea mai mare parte prin mijloace deplorabile”[11].

În ziua de 16 decembrie 1941 scria că a avut o discuție cu Victor Papacostea, care-l consideră pe Gheorghe Brătianu “un mediocru şi un îngânfat cu numele tatălui său”, iar pe Constantin C. Giurescu un “om lipsit de caracter”. În opinia lui Papacostea: “Cele mai mari lichele din generația noastră sunt Giurescu şi Rosetti, primul cu nota 10, iar al doilea cu nota 9”. Hudiță l-a completat: ”E unul care-i întrece pe toți, dar tu n-ai avut de unde să-l cunoşti, l-am întrerupt eu, pe Mişu Ralea, care pe

[9] Gala Galaction, op. cit., p. 459.
[10] *Ibidem*, p. 460.
[11] Ioan Hudiță, *Jurnal politic. 22 iunie 1941-28 februarie 1942*. Ediție Dan Berindei, Iaşi, Editura LUCMAN, 2005, p. 282.

deasupra e şi corcitură străină, jumătate bulgar, jumătate evreu, căsătorit tot cu o evreică”[12].

Alte consemnări subiective în jurnalul lui Hudiță:

19 decembrie 1941: Întâlnire cu Șerban şi cu Herescu, comentarii despre Giurescu şi Ralea, foşti miniştri sub Carol al II-lea, şi concluzia: ”aceşti bandiți şi colaboratorii lor să fie pedepsiți exemplar pentru oportunismul lor dezgustător”[13].

9 ianuarie 1942: Discuție cu Gheorghe Brătianu, care-i declară că “s-a înşelat foarte mult” când l-a susținut pe Andrei Oțetea să ocupe postul de la Iaşi, iar acum constată că acesta, “pe lângă că nu are pregătirea necesară, dar e şi lipsit de conştiinciozitate şi caracter, de altfel ca şi toți prietenii săi, în cap cu Ralea”[14].

17 martie 1942: Victor Papacostea “veşnic trist şi demoralizat. Se plânge mereu de Giurescu şi de Gheorghe Brătianu, care nu vor să-l ajute în chestiunea titularizării”[15].

16 iunie 1942: “Petre Papacostea, care dă o masă pentru sărbătorirea fratele său Victor, ridicat, în fine, profesor de câteva zile. Din motive de echilibru politic, frații s-au înțeles între ei ca această masă să aibă loc la Petre Papacostea, unde n-au fost invitați Gh. Brătianu şi Giurescu, care se duşmănesc de moarte. Pe aceştia i-a invitat Victor separat”. [16]

1 iunie 1942: Gheorghe Pascu, de la Universitatea din Iaşi, a trimis o scrisoare profesorului german Gamillscheg în care afirma că mareşalul Antonescu “s-a înconjurat de toți germanofilii improvizați şi ține la distanță, ba îi şi persecută pe adevărații şi vechii prieteni ai Germaniei”. El menționa numele unor “elemente anglofile camuflate, deprinse să joace pe toate tablourile”: Dimitrie Gusti, Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Constantin C. Giurescu, Dumitru Cartacostea, “indivizi care se dau azi drept prieteni ai Germaniei, după ce s-au bălăcit în toate guvernele antigermane”. Profesorul Gamillscheg a trimis scrisoarea lui Ion Antonescu, iar acesta a pus rezoluția: ”Individul care îşi denigrează țara, invocând astfel de calomnii, nu mai poate rămâne în învățământ şi trebuie internat în lagăr. Ministrul Învățământului şi cel de Interne vor lua măsurile de rigoare”. Ca urmare, Pascu a fost suspendat de la Universitate şi trimis în lagăr. Ministrul Ioan Petrovici i-a promis lui Hudiță că, “după ce se vor potoli lucrurile”, va vorbi cu Mareşalul pentru a fi pus în

[12] *Ibidem*, p. 292.
[13] *Ibidem*, p. 297.
[14] *Ibidem*, p. 328.
[15] Ioan Hudiță, *Jurnal politic. 1 martie 1942-31 ianuarie 1943*. Ediție Dan Berindei, București, Editura Comunicare.ro, 2009, pp. 58-59.
[16] *Ibidem*, p. 150.

libertate şi integrat la catedră, deoarece "Pascu este un foarte bun profesor şi om de ştiinţă"[17].

La 23 septembrie 1942, Hudiţă scria indignat: "Văd din ziare că licheaua de Traian Ionaşcu a fost transferat la Bucureşti. Această nulitate, care şi-a luat un biet doctorat la Paris şi care a cântat tot timpul din vioară prin diferite cafenele şi săli mici de cinema, a reuşit, ca om de casă a lui Mârzescu, să fie numit ilegal profesor la Cernăuţi, s-a înscris la naţional-ţărănişti ca să nu-i anuleze numirea, s-a transferat apoi la Iaşi şi acum la Bucureşti. A trădat pe Mârzescu, a trădat pe naţional-ţărănişti, devenind rezident regal în timpul lui Carol şi acum a trecut de partea lui Antonescu". În aceeaşi categorie "de intelectuali improvizaţi şi total lipsiţi de caracter" erau menţionaţi: Gheorghe Zane, Andrei Oţetea, Constantin Balmuş, Iorgu Iordan, Alexandru Bădărău, Mihai Ralea, Constantin C. Giurescu. Toţi aceştia "trebuie scoşi din învăţământ ca elemente corupătoare ale tineretului universitar"[18].

La 22 octombrie 1942, Hudiţă, care lupta pentru obţinerea unui post de profesor, a discutat cu Giurescu. Acesta i-a oferit tot sprijinul, dar l-a atenţionat: "Nu conta pe Gh. Brătianu, care nu ţi-e favorabil, îmi spune el. Acest prost ambiţios caută să călărească pe toată Catedra de Istorie Universală", care ar trebui împărţită în trei: medievală - şef Gh. Brătianu, modernă - Ioan Hudiţă, contemporană - Constantin Marinescu (de la Universitatea din Cluj)[19]. Giurescu nu cerea nimic pentru el, deoarece era titularul Catedrei de Istoria Românilor.

5 noiembrie 1942: Victor Papacostea a observat că Giurescu era foarte atent cu Hudiţă, dar îi cerea să nu se lase înşelat: "Giurescu are un suflet atât de versatil, încât nu vede în oameni decât instrumente care-i pot servi la ascensiunea sa"[20].

Scriitorul, avocatul şi ziaristul Petre Pandrea a lăsat în memoriile sale numeroase portrete extrem de negative ale unor cărturari români. Pentru el, I.L. Caragiale era un "grecotei, cu negru în cerul gurii"[21], iar "Ralea era neîntrecut ca om al culiselor şi răbduriu în anticamere la cei puternici şi deţinători ai puterii politice constituite. Nu-l întrecea nici Mefisto în ductibilitate şi schimbări bruşce de fronturi şi atitudini"[22].

[17] *Ibidem*, p. 135.
[18] *Ibidem*, p. 238.
[19] *Ibidem*, p. 282.
[20] *Ibidem*, p. 300.
[21] Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii*. Ediţie Nadia Marcu-Pandrea, Bucureşti, Editura Vremea, 2005, p. 126.
[22] *Ibidem*, p. 206.

Nu mai puțin subiectiv a fost, în memoriile sale, profesorul Iorgu Iordan la adresa multor colegi de la Universitatea din Iaşi. Iată portretul lui Ioan Petrovici, titularul Catedrei de Istoria filosofiei moderne: ”Era destul de superficial şi supărător de bombastic, atât ca vorbitor, cât şi ca scriitor. Încrezut peste măsură în sine, prin temperament, prin educație şi prin ascensiunea rapidă în cariera universitară şi politică - la 22 de ani doctor, la 24 conferențiar universitar şi, probabil, curând după aceea profesor, la mai puțin de 40 de ani ministru - ținea cu orice preț şi în orice împrejurare să arate, adesea chiar direct, cine este şi, în consecință, căuta, în toate felurile să-şi impună punctul de vedere în toate problemele, cu deosebire în cele privitoare la ocuparea catedrelor vacante, la numirile de cadre didactice ajutătoare şi la alegerile de decan. Avea totdeauna candidații săi, aleşi după criterii foarte subiective”[23].

Mult subiectivism a existat şi în privința primirii de noi membri ai Academiei Române. O victimă a acestei realități a fost profesorul Constantin C. Giurescu. Acesta se remarcase ca un valoros cercetător, iar împreună cu câțiva tineri istorici, din rândul cărora se distingeau Gheorghe Brătianu şi P.P. Panaitescu, a început să editeze în 1931 “Revista Istorică Română”, care promova o “nouă şcoală de istorie”, opusă celei tradiționale, patronată de N. Iorga.

În mai 1933, a devenit vacant un loc de membru corespondental Academiei Române, ca urmare a decesului lui N. Docan. Inițiativa propunerii lui Giurescu a avut-o Gheorghe Vâlsan, care l-a caracterizat ca fiind “cel mai reprezentativ istoric al generației tinere”[24]. N. Iorga a reacționat ferm: ”am arătat că nu pot privi decât ca o adâncă şi intolerabilă jignire a mea o astfel de alegere”[25]. Giurescu a întrunit majoritatea voturilor în Secția de Istorie, urmând ca propunerea să fie supusă aprobării în Adunarea generale. Raportul, întocmit de Silviu Dragomir, sublinia virtuțile ştiințifice ale candidatului, conchizând: ”Secția Istorică a Academiei nu îşi face decât datoria propunându-l pe dl. C.C. Giurescu între membrii săi corespondenți”[26]. Conform regulamentului, pentru primul tur era nevoie de o majoritate de două treimi din numărul voturilor exprimate. Dacă acest număr nu era obținut urma, în ziua următoare, al doilea tur de scrutin, tot cu două treimi; dacă nici de această dată nu se obținea acest scor, urma cel de-a treilea tur, unde se cerea majoritatea simplă. N. Iorga, pentru a împiedica alegerea lui Giurescu, l-a convins pe

[23] Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1977, p. 128.
[24] Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, Ediție Dinu C. Giurescu, Bucureşti, Editura ALL, 2000, p. 236.
[25] N. Iorga, *O şcoală nouă istorică*, București, 1936, p. 13.
[26] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 236.

preşedintele Academiei, Andrei Rădulescu, să se organizeze primul tur de scrutin în ultima zi a sesiunii, adică pe 31 mai 1933, astfel că nu s-a mai putut trece la turul al doilea şi al treilea. În amintirile sale, Giurescu aprecia că la cel de-al treilea tur ar fi întrunit 17 voturi pentru şi 10 contra şi era astfel ales. Dar, ca urmare a subiectivismului manifestat de Iorga, un important istoric a fost împiedicat să devină membru al Academiei Române.

Tot datorită subiectivismului unor "nemuritori" au fost împiedicaţi şi alţi valoroşi oameni de cultură să intre în Academia Română. Unul dintre aceştia a fost Eugen Lovinescu, reputat critic literar, iniţiatorul cenaclului *Sburătorul*, autorul unor lucrări fundamentale privind istoria civilizaţiei române şi istoria literaturii române.

De altfel, Academia Română, creată pentru cultivarea limbii, gramaticii şi istoriei naţionale, nu a găsit loc în rândurile sale pentru personalităţi precum Mihai Eminescu, I.L. Caragiale sau Ion Creangă.

Pe de altă parte, când la 11 martie 1935, s-a înfiinţat Academia de Ştiinţe din România, conducerea Academiei Române nu a ezitat să conteste existenţa acesteia, deşi o asemenea instituţie exista în Franţa, Italia, Norvegia şi în multe alte state. Într-un memoriu adresat preşedintelui Consiliului de Miniştri la 5 martie 1936, se afirma că Academia de Ştiinţe atingea "interesele şi drepturile Academiei Române", care era "lovită în dreptul ei de a conduce şi îndruma cultura ştiinţifică"[27].

Geloşi şi subiectivi, "nemuritorii" nu au ezitat să se adreseze justiţiei, cerând interzicerea Academiei de Ştiinţe. Procesul s-a încheiat la 19 decembrie 1936, prin respingerea solicitării Academiei Române.

Necâştigând în instanţă, mai mulţi academicieni au recurs la manevre de culise, reuşind să obţină, în iulie 1938, adoptarea unui decret-lege care prevedea: "Cuvântul Academie, singur sau urmat de alte cuvinte, nu poate fi întrebuinţat drept denumire sau firmă de nici o persoană fizică sau juridică în afară de Academia Română"[28]. Astfel, se asigura un monopol asupra unui cuvânt care figura în dicţionarul limbii române. Ca urmare, Academia de Ştiinţe şi-a luat numele de Institutul de Ştiinţe al României.

Subiectivismul, manevrele de culise, loviturile "sub centură" nu au fost caracteristice numai societăţii româneşti, ele constituind o

[27] Biblioteca Academiei Române, fond Dr. Constantin Angelescu, XXI, varia 36; Nicolae Peneş, *Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieţi*, Bucureşti, Editura Monteoru, 1998, pp. 155-161.
[28] "Monitorul Oficial", nr. 154 din 8 iulie 1938.

trăsătură general-umană. Şi oamenii "mari" pot fi "mici", când este vorba de interese, relații sau de plătit polițe.

Dacă profesorii universitari şi academicienii erau supărăcioşi, scriitorii se delectau la aflarea veştilor proaste şi bârfelor despre colegii lor, pe care le savurau cu multă plăcere, la renumita cofetărie Capşa, aflată în centrul Bucureştilor. De altfel, în toiul disputelor, unii recitau cu plăcere, renumitul catren scris de N. Crevedia [29]:

La Capşa unde vin toți seniorii
E un local cu două mari despărțituri
În una se mănâncă prăjituri
Şi-n alta se mănâncă scriitorii.

[29] Ioan Scurtu, *Istoria civilizației româneşti. Perioada interbelică (1918-1940)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2009, p. 336.

CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU – UN SOȚ ÎNGRIJORAT *

În jurnalul său[1], Constantin Rădulescu-Motru nota, la 20 august 1943: "La veştile pesimiste, care vin de pe teatrul războiului şi care lasă să se întrevadă, din ce în ce mai lămurit, că o victorie totală nu o putem avea, germanii şi noi, s-a adăugat astăzi încă una, care pentru familia mea are însemnătatea unei catastrofe. O notiță din ziarul "Universul" îmi relevă că, în noua lege a pensiunilor, se prevede că văduvele care, la data căsătoriei lor, erau cu peste 25 ani sub vârsta soțului lor, nu au dreptul la pensie".

Într-adevăr, la 11 iulie 1943, apăruse în "Monitorul Oficial" noua lege privind dreptul la pensie, în care era şi prevederea la care se referea Rădulescu-Motru, academician, profesor universitar, filosof, retras acum la conacul său din Butoieşti, județul Mehedinți.

În 1943, Rădulescu-Motru avea 75 ani şi era firesc să se gândească la soarta soției sale Elena, care din 1921 îi asigura "liniştea muncii mele de profesor şi publicist". Îngrijorat de perspectiva ca soția sa să nu aibă asigurată existența după moartea sa, profesorul i-a trimis a doua zi, 21 august, o scrisoare ministrului de Finanțe, Alexandru D. Neagu, care se încheia cu următoarele cuvinte: "Dacă socotiți, domnule ministru, că activitatea mea publică de până acum merită o solicitudine din partea Domniei Voastre, rog insistent să cumpăniți, dacă prin o modalitate oarecare poate fi amendat art. 11 al legii, şi prin aceasta să-mi dați liniştea de care am nevoie în ultimii mei ani, ani care, ca şi până acum, vor fi consacrați culturii naționale".

Filosoful era obsedat de noua lege, afirmând că "Îmi pironeşte gândul şi îmi face cu neputință orice ocupație intelectuală. Cu mare sforțare mă țin liniştit, pentru a nu da de bănuit soției mele", căreia nu i-a vorbit de noua lege a pensiilor.

Neprimind răspuns de la ministru, Rădulescu-Motru a decis să-i scrie şi lui Mircea Vulcănescu, subsecretar de Stat la Finanțe. Dar, nici ministrul, nici subsecretarul de Stat nu s-au grăbit cu răspunsul. La 23 septembrie profesorul nota: "Sunt amărât de indiferența pe care mi-o arată

---

* „Clipa", noiembrie 2010.

[1] Constantin Rădulescu-Motru, *Revizuiri şi adăugiri*. 1943. Volum îngrijit de Rodica Bichiş şi Gabriela Dumitrescu. Comentariu de Dinu C. Giurescu. Versiune finală de Stancu Ilin, Bucureşti, Editura Floarea Darurilor, 1996.

domnii de la Ministerul de Finanțe, care nu-mi răspund un cuvânt la scrisorile mele privitoare la nedreptatea făcută soției mele prin legea de pensii, şi sunt amărât şi de perspectiva întunecată pe care prelungirea războiului o deschide înaintea viitorului culturii româneşti".

Peste aproape o lună, la 17 octombrie 1943, a aflat că s-a operat o modificare a legii, precizându-se că "numai femeile căsătorite după 11 iulie 1943 intră în categoria celor care pierd dreptul la pensie, în cazul când ele au o diferență de vârstă mai mare de 25 de ani, față de cea a soțului". Abia după această veste profesorul i-a spus soției despre frământările sale. La 18 octombrie nota bucuros: "Mare uşurare mi-a adus în suflet modificarea art. 11 din legea pensiilor".

Şi-a putut astfel continua, în liniște, activitatea ştiințifică, beneficiind de acelaşi mediu familial, care avea să-i fie întreruptă după ocupația sovietică. Acuzat că a promovat idei reacționare, chiar fasciste, şi că a fost un susținător al Germaniei hitleriste, Constantin Rădulescu-Motru a fost exclus din Academie, lucrările sale au fost interzise, averea confiscată. A trăit într-o neagră mizerie până în 1957, când a încetat din viață la vârsta de 89 ani.

1943 – O DISPUTĂ ÎNTRE CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU ŞI LUCIAN BLAGA*

În anul 1943, s-a declanşat un puternic conflict dintre doi filosofi de marcă: Constantin Rădulescu-Motru şi Lucian Blaga. Primul era pensionar şi locuia mai mult în conacul său de la Butoieşti, judeţul Mehedinţi, în timp ce preopinentul său era în plină activitate, la Sibiu, unde se mutase Universitatea din Cluj după Dictatul de la Viena.

Vom reconstitui acest conflict după însemnările zilnice ale lui Motru, publicate sub titlul *Revizuiri şi adăugiri. 1943.* Volum îngrijit de Rodica Bichiş şi Gabriela Dumitrescu. Comentariu de Dinu C. Giurescu. Versiune finală Stancu Ilin, Editura Floarea Darurilor, Bucureşti, 1996.

La 7 mai 1943, C. Rădulescu-Motru nota că a trimis la „Revista Fundaţiilor Regale" articolul intitulat *Ofensiva contra filosofiei ştiinţifice,* în care "am voit să dovedesc lipsa de seriozitate a filosofiei pe care o scrie colegul Lucian Blaga: filosofie izvorâtă din ingeniozitatea metaforelor şi care întronează cultul misterului". Recunoaşte că ar fi trebuit să-l publice în "Revista de filosofie", dar a preferat „Revista Fundaţiilor Regale", deoarece aceasta era "mai răspândită şi astfel poate intra în mâinile mai multor profesori secundari. Căci intenţia mea a fost să stăvilesc atracţia spre misticism în tineretul nostru, atracţie care face ca acest tineret să se înstrăineze de spiritul ştiinţific".

Replica lui Blaga a fost extrem de dură. În numărul 5 (iulie-august) pe 1943 al revistei „Saeculum", pe care o edita la Sibiu, a publicat articolul *Săpunul filosofic*, semnat cu iniţialele L.B. în care susţinea că Rădulescu-Motru "din filosofie are darul de a nu înţelege nimic". Articolul a fost primit cu satisfacţie de unele cadre didactice din Sibiu. Însuşi Florian Ştefănescu-Goangă ar fi declarat: "Să sfârşim odată cu bătrânii".

Aflând de acest articol, Rădulescu-Motru aprecia că a fost "insultat şi batjocorit, cum n-am fost vreodată până acum în viaţa mea. Articolaşul m-a mâhnit profund. N-aş fi crezut niciodată că un coleg de profesorat şi de Academie, căci sunt dublu coleg cu Blaga, să se scoboare la întrebuinţarea atâtor trivialităţi şi calomnii". Era decis să nu-i răspundă, dar îşi va face "datoria de a atrage atenţia, aşa cum am făcut-o şi până acum, asupra faptului că o filosofie ieşită din speculaţii metafizice, în genul aceleia reprezentată de Lucian Blaga, este un adevărat pericol

* „Istorie si civilizaţie", decembrie 2010.

pentru viitorul culturii româneşti. O asemenea filosofie distrage tineretul de la preocupările serioase ştiinţifice, şi-l îndeamnă să hoinărească prin divagaţiile mitologice, păstrate de folclor". Comandamentul suprem al neamului nostru este astăzi să intrăm în istoria lumii, iar nu să persistăm în preistorie". În opinia sa, filosofia adevărată, întemeiată pe ştiinţă, era înlocuită de Blaga cu "o metafizică ieşită din interpretarea descântecelor băbeşti".

Replica lui Blaga a generat mai multe comentarii în revistele de cultură şi în presa cotidiană. Ziarul de mare tiraj, "Timpul" a publicat, la 5 noiembrie 1943, sub titlul *Omagiu profesorului C. Rădulescu-Motru* mai multe luări de atitudine în favoarea lui Motru, între care şi filosofii Ion Petrovici, Nicolae Bagdasar, Mircea Florian, Anton Dimitriu.

Academia Română s-a solidarizat cu Motru, căruia i-a trimis o scrisoare la Butoieşti, datată 29 octombrie 1943, cu următorul conţinut:

Mult stimate domnule coleg,

Îmi face o deosebită plăcere să vă transmit, alăturat, adresa colegilor de Academie, prin care vă exprimă sentimentele lor de călduroasă afecţiune personală şi de înaltă preţuire ştiinţifică.

Ţin să vă arăt că, alături de colegii care locuiesc în provincie şi de cei ce lipsesc din capitală (domnii Mihail Sadoveanu, Gh. Petraşcu şi Ştefan Ciobanu) toţi ceilalţi s-au solidarizat cu această manifestaţiune.

Primiţi, vă rog, domnule coleg, expresiunea sentimentelor mele de înaltă stimă,

Secretar general,
Al. Lapedatu.

Textul adresei era următorul:

Stimate domnule coleg,

Membrii Academiei Române, după ce în şedinţa de vineri, 15 octombrie curent, au luat cunoştinţă cu dureroasă surprindere de atacul brutal din revista Saeculum, îşi exprimă adâncul lor regret că acesta vine din partea unui membru al Academiei Române, lipsit de cea mai elementară deferenţă faţă de instituţia din care face parte şi vă trimite - cu cea mai caldă simpatie - nestrămutatele lor sentimente de înaltă stimă colegială.

I. Simionescu, Al. Lapedatu, D. Gusti, Vasilescu-Karpen, preot N.M. Popescu, G. Ionescu-Siseşti, dr. Gr. Antipa, Ion I. Nistor, Victor Slăvescu, G.I. Brătianu, Th. Capidan, N. Cartojan, Liviu Rebreanu, I.A. Brătescu-Voineşti, N. Bănescu, George Enescu, Andrei Rădulescu, D. Pompeiu, G. Macovei, dr. Ciucă, D. Voinov, Gh. Murnu, D. Caracostea, L. Mrazek, Radu Rosetti, Traian Săvulescu, C. Parhon, P.P. Negulescu, I. Petrovici.

În ziua de 1 noiembrie 1943, C. Rădulescu-Motru a trimis secretarului general al Academiei o scrisoare de răspuns, prin care-şi exprima recunoştinţa pentru acea luare de atitudine a colegilor săi. A socotit util să dea unele lămuriri privind conflictul devenit public între doi membri ai Academiei. În opinia sa, Lucian Blaga, obişnuit "să se plimbe cu gândirea sa de poet prin sferele misterului suprapământesc", nu mai avea consideraţie pentru "un umil cercetător în ale filosofiei, aşa cum sunt eu. Ce poate să însemne activitatea mea profesorală, bazată pe aplicarea metodelor experimentale ştiinţifice, faţă de creativitatea sa, izvorâtă direct din lumina luciferică a Cerului? Motivarea adversităţii o înţeleg, aşadar, şi aşteptam să se producă. M-a mâhnit însă adânc trivialitatea în care ea a fost îmbrăcată".

Venit în Bucureşti pentru a participa la sesiunea Academiei, Rădulescu-Motru a mulţumit, în ziua de 19 noiembrie 1943, colegilor săi, precizând: "Lipsa de consideraţie pe care o acordă L. Blaga activităţii mele filosofice nu mă supără. De aceeaşi lipsă de consideraţie se bucură şi activitatea sa filosofică în ochii mei. Aş fi dorit însă ca paginile scrise de dânsul în „Saeculum" să păstreze o formă civilizată. Dacă n-a păstrat această formă civilizată, cauza este de căutat probabil în temperamentul său irascibil, în primul rând, şi în al doilea rând în laudele exagerate care i s-au adus la intrarea sa în Academie, de către propunătorul candidaturii sale şi de preşedintele de onoare al Academiei din acea vreme[...] Aceste laude exagerate sunt de natură să i se ridice la cap şi unui om cumpănit, darămite unui poet înclinat spre venalitate".

Motru făcea referire la faptul că Blaga a fost primit direct membru titular al Academiei Române, în 1936, fără a mai fi trecut prin treapta de membru corespondent.

În jurnalul său, Rădulescu-Motru consemna concluzia lui Ion Simionescu, la sfârşitul şedinţei din 19 noiembrie 1943: "adresa pe care a trimis-o Academia şi aplauzele cu care membrii prezenţi au primit cuvântarea mea, dovedesc că Academia reprobă actul brutal săvârşit prin „Saeculum" şi-mi acordă mie toată simpatia şi stima".

După cum se poate constata şi "nemuritorii" aveau probleme de caracter, dar mai ales de orgoliu. Desigur, diferenţa de vârstă dintre C. Rădulescu-Motru (75 ani) şi Lucian Blaga (48 ani), adică conflictul dintre generaţii şi-a spus cuvântul şi cu acest prilej. Dar, dincolo de asemenea dispute, este limpede că, în esenţă, se confruntau două concepţii filosofice, iar istoria a dovedit că ambele s-au înscris în patrimoniul cultural al poporului român.

MIHAIL SEBASTIAN ŞI INTELECTUALII ROMÂNI (1940-1944). PRIETENIE ÎN VREMURI DE RESTRIŞTE*

După intrarea României în război, la 22 iunie 1941, a urmat o perioadă de restricții pentru toți cetățenii, indiferent de mediul în care locuiau (sat sau oraş), de profesie, de vârsta, nivel de cultura etc. Dar cei mai afectați au fost evreii. Se cuvine menționat faptul că, încă din timpul lui Carol al II-lea, au fost adoptate unele legi cu caracter antisemit, cea mai restrictivă datând din 8 august 1940 privitoare la "starea juridică a locuitorilor evrei din România". La articolul 7 se prevedea ca aceştia nu puteau fi militari, obligațiile lor în această materie fiind de natură fiscală sau de muncă "potrivit nevoilor statului şi instituțiilor publice, la muncile de interes obştesc, după capacitatea şi situația fiecăruia"[1].

După 6 septembrie 1940, au fost luate noi măsuri cu caracter antisemit, între care decretul-lege privind statutul militar al evreilor, din 4 decembrie 1940, prin care aceştia erau excluşi de la serviciul militar. *Articolul 1* prevedea: "Ei (evreii) sunt însă obligați a plăti taxe militare stabilite prin legi, cum şi de a presta munci de interes obştesc, potrivit nevoilor statului". *Articolul 4* stabilea că: "Obligația la plata taxelor militare sau la munci de interes obştesc durează pe tot timpul cât ceilalți cetățeni fac parte din elementele armatei"[2].

În ziua de 22 iunie 1941, generalul Antonescu a dat celebrul ordin: "Ostaşi, vă ordon treceți Prutul", act ce marca declanşarea operațiunilor militare pentru eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei ocupate de Uniunea Sovietică în iulie 1940. A doua zi, 23 iunie, Wilhelm Filderman a adresat, în numele Federației Comunităților Evreieşti din România, o scrisoare generalului Ion Antonescu, în care menționa: "Prin două memorii v-am rugat să binevoiți a reveni asupra măsurilor prin care s-a îndepărtat din armată populația evreiască. Acum, când glorioasa armată a țării este mobilizată pentru a recuceri provinciile pierdute, într-un gând şi o simțire, populația evreiască vă roagă să binevoiți a-i reda onoarea de a-şi apăra țara"[3].

---

* „Istorie şi civilizație", iunie 2010.

[1] "Monitorul oficial" din 9 august 1940.

[2] *Ibidem* din 5 decembrie 1941.

[3] *Ideologii şi formațiuni de dreapta în România*, vol. VII, 1941-1943, Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2009, p. 237.

Conducătorul statului nu a dat curs acestei solicitări. Ca urmare, nici Mihail Sebastian, pe numele său adevărat Iosif Hechter, nu a fost mobilizat, deşi avea vârsta de 34 de ani (se născuse la Brăila în 1907), el urmând să presteze munci de interes obştesc. Sebastian era un intelectual bine cunoscut, mai ales după ce în 1934 a publicat romanul *De două mii de ani,* cu o prefață de Nae Ionescu, fapt ce a generat o amplă polemică timp de câteva luni. Colaborase la ziarul "Cuvântul", condus de Nae Ionescu, dar şi la alte gazete, scriind cronici de teatru şi litere, eseuri etc. Frecvența cercurile scriitorilor şi artiştilor, cafenelele, cinematografele etc. Marele său succes a fost piesa *Jocul de-a vacanța,* jucată în 1938 la *Teatrul Comedia* de Leni Caler, George Vraca, Mişu Fotino şi V. Maximilian.

Măsurile antisemite l-au afectat pe Sebastian, care nu mai putea practica meseria de avocat, nu mai putea publica în ziarele şi editurile româneşti, nu i se puneau în scenă piesele pe care le scria. Ca urmare, a fost nevoit să se angajeze profesor suplinitor la Colegiul Evreiesc "Onescu", de unde primea salariu, să împrumute diverse sume de bani (mai ales de la coreligionarul său A.L. Zissu), să facă traduceri (din engleză şi franceză) contra-cost.

Recitind *Jurnalul* lui Mihail Sebastian[4] putem urmări modul în care au reacționat prietenii săi români în acele vremuri de restriște. În seara zilei de 22 iunie 1941, Mihail Sebastian, care locuia în Bucureşti, pe Calea Victoriei (cu chirie), a ieşit pe stradă şi a constatat ca oraşul era "pustiu, ca într-o duminică de vacanță mare, în plină vară". Peste două zile a văzut "pe ziduri, pe vitrine, două afişe de propagandă, realizate de Anestin (grafician evreu)". Sebastian scria: "e adevărat că el nu semnează, deşi linia lui Anestin e mai mult decât o semnătură: o amprentă. Unul îl reprezintă pe Stalin, îmbrăcat într-un şorț alb, pe care se văd urme de mâini însângerate. Legenda: «Măcelarul din Piața Roşie». Al doilea, cu legenda: «Cine sunt stăpânii bolşevismului» - reprezintă un jidan în caftan roşu, perciuni, tichie, barbă, ținând în mână o seceră şi într-alta un ciocan."

La 24 iulie, Mihail Sebastian a vorbit la telefon cu mai vechiul sau prieten, scriitorul Camil Petrescu, la 8 iulie s-a întâlnit cu profesorul universitar şi editorul Alexandru Rosetti şi cu Camil Petrescu. În semn de prietenie, Rosetti i-a dat lui Sebastian să citească în corectură (şpalt) textul despre el scris de George Călinescu şi care urma să apară în *Istoria literaturii române*. *De la origini până în prezent*. La 17 iulie, Sebastian nota în jurnalul său: "Am citit ieri în corecturi (date de Rosetti) pagina dedicată mie în *Istoria literaturii* a lui Călinescu. E probabil cel mai sever lucru ce s-a scris împotriva mea. Nici talent artistic, nici o atitudine de

[4] Mihail Sebastian, *Jurnalul 1935-1944.* Text îngrijit de Gabriela Omăt. Prefață şi note Leon Volovici, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996.

scriitor". În *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent* apărută la sfârşitul lunii iulie 1941[5], George Călinescu aprecia că Mihail Sebastian a realizat o operă literară de "un sensualism rece, lucid, cultivat cu exactități de geometru", dar că el este "încă prea tânăr spre a i se determina personalitatea". Evident, judecățile de valoare formulate de George Călinescu pot fi discutate, dar nu este de trecut cu vederea faptul că, într-o perioadă dominată de antisemitism, el a consacrat o pagină scriitorului evreu Iosif Hechter, cunoscut sub numele de Mihail Sebastian. În acelaşi timp, este cert că Sebastian era la începutul activității sale literare, astfel încât George Călinescu avea dreptate când îl socotea "prea tânăr pentru a i se determina personalitatea"[6].

În ziua de 30 iunie 1941, Preşedinția Consiliului de Miniştri a difuzat un comunicat oficial prin care anunța că la Iaşi "iudeo-comuniştii au tras focuri de armă din case asupra soldaților români şi germani; ca urmare, pentru restabilirea ordinei au fost ucişi 500 dintre aceştia"[7]. Sebastian nota în aceeaşi zi: "la Iaşi, 500 de iudeo-masoni sunt executați. Comunicatul guvernului apărut în ediții speciale, spune că au fost complici cu paraşutiştii sovietici". Citind ziarele, scriitorul menționa numeroasele abuzuri ale autorităților împotriva evreilor: restricții de circulație, chemarea la munci de interes obştesc, confiscarea de bunuri, deportări. Înregistra asemenea acțiuni, fiind îngrijorat şi de propria-i situație.

La 9 septembrie 1941 scria: "de mâine dimineață trebuia să purtăm «steaua [galbenă] în şase colțuri». Ordinul fusese dat Comunității [Evreieşti] şi comunicat comisariatelor de poliție. Totuşi, în urma unei audiențe de azi-noapte a lui Filderman la Conducător [Ion Antonescu], s-a revenit. Nu-mi face nici o plăcere această revenire. Mă obişnuisem cu gândul ca voi purta un petec galben cu un magendavid".

În contrast cu politica oficială, vechii prieteni continuau să se întâlnească cu scriitorul evreu Mihail Sebastian şi să-i dovedească sentimentele de solidaritate. Din *Jurnalul* său aflăm că la 21 iulie 1941 a făcut o plimbare cu automobilul alături de gazetarul Titu Devechi, la 26 iulie a discutat cu Camil Petrescu şi cu ziaristul Nicolae Carandino, la 27 iulie cu diplomatul Constantin Vişoianu, la 29 iulie cu criticul de artă I.D. Suchianu, scriitorul Camil Petrescu şi politologul Ghiță Ionescu. În ziua de 31 iulie a servit dejunul împreună cu ziaristul Tudor Teodorescu-Branişte şi cu bancherul Aristide Blank la scriitoarea Alice Voinescu. La

[5] Alexandru Piru, *Reeditarea unei opere fundamentale*, în George Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. VII.
[6] George Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Editura Minerva, 1982, p. 963.
[7] "Universul" din 30 iulie 1941.

4 august nota: "ieri am făcut tot felul de curse (Alice, Branişte, Vişoianu, admirabili de devotament, de prietenie, de grabă în a face câte ceva)". La 6 august a fost în vizită la Marie Ghiolu, soția lui Stavri Ghiolu (cel care, în august 1942, avea să intre în guvernul Antonescu, în calitate de subsecretar de Stat la Ministerul Economiei), precum şi la scriitoarea Alice Voinescu.

Era preocupat de soarta coreligionalilor săi şi nota cu o vădită îngrijorare. 22 iulie 1941: "Se intră în case evreieşti - luate cam la nimereală – şi se ridică lingerie: cearceafuri, perne, cămăşi, pijamale, cuverturi. Fără explicație, fără avertisment". 2 august: "Toți evreii, de la 20 la 36 de ani, convocați la Prefectura Poliției"; 4 august: "sergenții şi comisarii au umblat din casă în casă, în diverse oraşe, cartiere - şi au sculat lumea din somn, pentru a aduce la cunoştință că nu numai evreii de la 20 la 36 de ani, ci şi cei de la 36 la 50 trebuie să se prezinte la Prefectură". În aceeaşi zi notează: "pe seară lucrurile par a se calma puțin. Vin veşti că s-a renunțat la chemarea celor de 35-50 de ani". La 6 august menționa: "Se suspendă, deocamdată, prezentarea la Procuratură", dar şi că a făcut o vizită doamnei Marie Ghiolu.

Măsurile cele mai dure îi viza pe evreii din Basarabia şi Bucovina, pe care guvernul a decis să-i trimită în Transnistria. Încă de la 8 iulie 1941, Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, s-a pronunțat pentru "purificare etnică şi revizuire națională"[8], iar acțiunea a început la sfârşitul lunii august. În *Jurnalul* său, Sebastian consemna o discuție, avută la 21 august, cu locotenentul Vicky Hillard, întors de pe front: acesta i-a vorbit despre "masacrul evreilor dincoace şi dincolo de Nistru. Zeci, sute, mii de evrei împuşcați".

La 22 septembrie, de Roş Haşaşana: "Am trecut dimineața pe la Templu. L-am ascultat pe Şafran [rabinul-şef], care tocmai îşi termina predica. Stupid, pretențios, eseistic, gazetăreşte, fără adâncime, fără seriozitate, fără patimă. Dar lumea plângea şi eu însumi aveam lacrimi în ochi". După amiază, Sebastian s-a întâlnit la Tudor Vianu cu Şerban Cioculescu, Eugen Ionescu, [Dionisie] Pippidi, Victor Iancu, profesorul [Liviu] Rusu, [Alexandru] Ciorănescu. Am vorbit literatură. Parcă n-am fi fost în septembrie 1941", conchidea el. Este adevărat că frontul se depărtase, luptele se desfăşurau în Crimeea, astfel că cei aflați în țară nu mai trăiau psihoza războiului.

În ziua de 7 octombrie, Sebastian i-a făcut o vizită criticului de artă George Oprescu, iar a doua zi s-a întâlnit cu ziaristul Tudor Teodorescu-Branişte, împreună cu care a mers la Alice Voinescu, unde a

[8] *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri*. Prefața de acad. prof. dr. Nicolae Cajal. Volumul alcătuit de Lya Benjamin, Bucureşti, Editura Hasefer, 1996, p. 267.

servit dejunul. La 20 octombrie a făcut o vizită la Uniunea [Federația] Comunităților Evreieşti, unde a aflat că "Drumurile Basarabiei şi Bucovinei sunt pline de cadavrele evreilor goniți de la casele lor spre Ucraina […] E o demență antisemită pe care nimeni nu o poate opri. Nu e nicăieri nici o frână, nici o rațiune". În acest context, Sebastian simțea nevoia unei solidarități umane pe care prietenii săi nu ezitat să i-o exprime. La 23 octombrie 1941: "Lungă după-amiază petrecută cu Branişte, la o masă de bodegă (După ce ne întorsesem de la Alice unde am dejunat). Am o afecțiune mereu mai mare pentru el. Un om cumsecade". Totuşi îngrijorarea nu-l părăsea, iar la 26 octombrie nota: "Mâine dimineață s-ar putea să fim scoşi din casă şi aruncați în ghetouri – fără ca măsura să mai pară cuiva exagerată[…] Sunt împietrit de spaimă şi nelinişte". La 28 octombrie o nouă consemnare: "Vicky (a doua secretară a lui Roman) îmi povesteşte că un prieten al ei, ofițer, reîntors din Transnistria, e îngrozit de ce a văzut acolo. Aveau ordin să împuşte pe toți evreii".

In acele vremuri de restrişte, prietenia căpăta o importanță cu totul excepțională. Citäm din jurnalul său: 29 octombrie 1941: " Ascult la Lena [Constante] *Variațiunile Simfonice* ale lui Franck". 30 octombrie 1941: " Seară cu Vişoianu, Branişte, Aristide [Blank], la Alice". 14 noiembrie: "Câteva ore de muzică la Lena". 18 noiembrie: "Dejunat cu Ghiță Ionescu la Gina". *25 noiembrie*: "Multă muzică la Gina şi Ghiță […] Am băut un vin bun". 30 noiembrie: "Am văzut în două zile aproape toți puținii oameni pe care obişnuiesc să-i văd: Aristide [Blank], Alice [Voinescu], Branişte, Belu [Silber], Eugen, Camil [Petrescu], [Alexandru] Rosetti, Gulian, Lena [Constante], Harry [Brauner]. Cu toții am vorbit despre război". În aceeaşi zi: "Vizită pitorească la Bibeşti. Antoine neschimbat. Nevastă-sa, lovită de o gravă amnezie generală. Totuşi, încă nespus de inteligentă. Am stat îndelung de vorbă, în camera lui Antoine (*la Athénée Palace*)". 28 decembrie: "Dejun – ca în toate dimineții – cu Aristide [Blank] şi Branişte la Alice". 10 ianuarie 1942: "Dejunat la Nenişor"; *11 ianuarie*: "Masă de seară cu Rosetti şi Camil la M.G. Cantacuzino"; 28 ianuarie: "Am dejunat azi la Nenişor"; 10 februarie: "Şerban Cioculescu, văzut azi la aperitiv".

La 26 februarie 1942, Sebastian a fost la *Teatrul Baraşeum*, unde "actori evrei joacă cu un imens succes de public o revistă. Biletele sunt vândute, până la ultimul loc, cu zece zile înainte. Am fost şi eu ieri, cu Benu (după stăruința lui Sandu Eliad, Ronea, Bereşteanu) – şi am fost uimit de vulgaritatea textului şi a publicului. E oare posibil ca evreii care au trăit şi trăiesc atâtea crâncene tragedii să scrie, să joace, să asculte şi să aplaude asemenea mizerii?". Întrebarea lui Sebastian era valabilă pentru situații normale, dar în vremuri de mare tensiune oamenii simt nevoia

unei relaxări, astfel că vizionarea unui spectacol de revistă contribuia la descărcarea nervilor prea încordați.

După repetate amânări, Sebastian a fost nevoit să presteze zece zile de muncă de interes obștesc, în intervalul 4-13 martie 1942. Iată notițele sale din acele zile 4 martie: "Doborât de oboseală. Plecat la 5 ½ dimineața de acasă, m-am întors la 8 seara. Munca propriu-zisă e o badjocură (lucrăm undeva pe o linie de triaj, dincolo de halta Grivița). Ce e extenuant este statul în picioare, drumul, aşteptare, formalitățile". A doua zi, 5 martie scria: "Foarte obosit, dar nu ca ieri. Lucrurile încep să se organizeze – ceea ce reduce mult timpul pierdut cu diverse formalități (apel, dovezi, vize …). Am plecat dimineața la 6 ½ şi am fost acasă la 6". Aşadar a plecat cu o oră mai târziu şi s-a întors cu două ore mai devreme. A treia zi, 6 martie, nota: "E în detaşamentul meu o voie-bună inexplicabilă. Fiecare om trăieşte în plină primejdie, de care e conştient. Fiecare din noi ştie că ziua de mâine poate aduce mizerii mai mari". Şi concluzia: "Suntem totuşi un neam uimitor". Duminică, 8 martie: "ne-am întors la ora 2". În cea de-a zecea zi, *13 martie*, a primit "adeverință CFR. cu zece ştampile albastre şi una roşie, care arată că «am lucrat la curățirea zăpezii în stația Bucureşti Grivița de la 4 la 13 martie 1942»".

Următoarea consemnare este din 16 martie: "Revăzut în trei zile pe toți oamenii mei obişnuiți: Rosetti, Camil, Aristide, biroul Roman, liceul, Zissu, Leni, Nicuşor etc. Nimic schimbat. Totul mereu şi mereu la fel. Singurul schimbat între ei, în oarecare măsură, eu: schimbat de soare, de aer liber. Bronzat, puțin slăbit, am ceva din aerul meu de Balcic sau Predeal. Parcă aş fi după o vacanță de zece zile. Şi efectiv mă simt refăcut fizicește".

În ziua de 20 martie 1942 a avut o discuție cu actrița Beate Fredanov şi cu Constantin Vişoianu, iar în 22 martie: "După-amiază agreabilă, cu Branişte la o bodegă". 3 aprilie: "Spre seară m-am plimbat cu Lereanu şi cu Comşa spre lacuri".

Scriitorul recunoaşte că nu era prea cumpătat în privința cheltuielilor. La 4 aprilie scria: "Cumpărat cu 1500 lei, câştigat serile trecute la poker, un quartet milanez de Mozart şi al treilea concert brandemburghez de Bach. Ca să-mi fac şi mie o bucurie în dimineața asta de primăvară, cu atâta soare, cu atâta tinerețe". La 16 aprilie: "Nunta lui Baby, fiica lui Alice. Cununia la Biserica Amzei, bufetul la dejun în Delea Veche".

În acest timp Mihail Sebastian scria piesa de teatru "Alexandru cel Mare" şi făcea traduceri pentru bani (din engleză şi franceză), urmărea, la radio, evoluția războiului.

A avut şi zile plăcute la domeniul lui Antoine Bibescu de la Corcova (judeţul Mehedinţi), în perioada 25 august – 5 septembrie. La 6 septembrie 1942 scria în jurnalul său: "Întors ieri dimineaţă de la Corcova, refăcut, odihnit, calm, ars de soare, cu aerul meu de vacanţă - de care pe vremuri eram atât de mândru. Zece zile de vacanţă liberă, în plin soare, în plină libertate, pot face încă din mine un om nou". Într-un fel, prin aceste zece zile, prietenul său român le-a compensat pe cele în care Sebastian a efectuat munca obligatorie.

La 25 septembrie (vineri) notează că a dinat împreună cu Jacques Truelle, ambasadorul guvernului de la Vichy, la Bibeşti, în restaurantul Athénée Palace: "totul se petrece ca şi cum aş fi în viaţa lor [a Bibeştilor] un personaj capital". Tot în ziua de 25 septembrie scria: "I-am făcut două vizite lui Mircea Ştefănescu", precum şi: "Aseară, în grup, cu Leni la Teatrul evreiesc, ca să vedem revista lui Stroe. Totul mi s-a părut – scenă, actori, sală, public – o curată nebunie. Moartea e lângă noi - şi noi avem un teatru evreiesc cu fete decoltate, cu jazz, cu cuplete, cu bancuri, cu goange. Unde e realitatea?". A doua zi, Sebastian a mers nu la unul, ci la două teatre româneşti, fiind invitat de Antoine Bibescu: "Spunea că n-ar putea suporta să vadă acelaşi spectacol de la început la sfârşit […]. A venit îmbrăcat într-un costum alb de doc, iar în picioare avea nişte papuci de casă pe care-i trăgea după el, cu fiecare pas. Am încercat, la plecare, să-l conving să se îmbrace mai ca lumea, dar n-a fost chip". Au plecat după primul act: " Restul serii am petrecut-o mult mai agreabil, plimbându-ne pe Calea Victoriei şi apoi stând în Piaţa Ateneului, foarte confortabil instalaţi pe piatra grilajului". Era un adevărat spectacol: un principe român ("os domnesc"), alături de un scriitor evreu, şezând la taclale şi privind trecătorii în plin centrul Capitalei.

Viaţa de zi cu zi a lui Sebastian a fost afectată de hotărârea guvernului de a nu permite ca evreii să aibă servitor români (romînce). La 1 octombrie 1942 scria: "a plecat Octavia, servitoarea noastră, tânăra ţărancă de 18 ani, care se simţea atât de bine în casa noastră. A plâns ca un copil. Viaţa ne va fi şi mai grea. Tot felul de mizerii zilnice, mici, desigur, dar insuportabile, se ridică: măturatul, spălatul vaselor, spălatul rufelor, târguielile. Mama săraca e prea bolnavă şi obosită, noi suntem prea neîndemânatici".

Peste două săptămâni a venit o ştire bună pentru evrei. În şedinţa Consiliului de Miniştri de 13 octombrie 1942, la care au participat şi guvernatorii Basarabiei, Bucovinei şi Transnistriei, Mihai Antonescu a anunţat că "se suspendă toate trimiterile de evrei peste Nistru"[9]. A doua

[9] *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştrii. Guvernarea Ion Antonescu, vol. VIII (august-decembrie 1942)*. Ediţia de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă şi Maria Ignat, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2004, p. 328.

zi, 14 octombrie, Mihail Sebastian nota în *Jurnalul* său: "Au fost liberați aseară toți cei care, în Sfântul Ion Nou, aşteptau deportarea. Oameni întorşi de la moarte. Mi se spune că în momentul în care li s-a dat drumul au fost scene de delir. Urlete, leşinuri. S-a strigat <Trăiască România Mare>, <Trăiască Mareşalul!>". Ce semnificație are această eliberare, nu ştiu. E o revenire? O suspendare? Se renunță la deportări? Se amână? *Bukarester Tageblat* avea, duminică [11 octombrie 1942], un articol în care se reînnoia asigurarea că până în toamna 1943 nu vor mai fi evrei în România".

Respectivul ziar – care exprima punctul de vedere al Berlinului – se înşela. Momentele cele mai grele trecuseră. În Transnistria, ca urmare a deportărilor transmise de regimul Antonescu, îşi pierduseră viața cel puțin 109 000 evrei[10]. La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial în România trăia cea mai mare comunitate evreiască din Europa.

[10] Dinu C. Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial (1939-1945)*, Bucureşti, Editura ALL, 1999, p. 149.

ACTIVITATEA POLITICĂ A REGELUI MIHAI *

Regele Mihai a domnit de două ori: între iunie 1927 şi iunie 1930, când, fiind minor, a fost tutelat de o Regență, şi între septembrie 1940 şi decembrie 1947[1]. Prima dată a ajuns rege datorită faptului că moştenitorul de drept, principele Carol (tatăl său) a renunțat la această calitate în decembrie 1925. Mai renunțase de două ori (în 1918 şi 1919), fapt ce l-a determinat pe regele Ferdinand să taie "creanga putredă" din arborele dinastiei.

Hotărârea sa a fost confirmată de Consiliul de Coroană de la 31 decembrie 1925 şi de Adunarea Națională Constituantă, la 4 ianuarie 1926. Articolul 77 din Constituția adoptată în 1923 stabilea: "Puterile constituționale ale regelui sunt ereditare în linie coborâtoare directă şi legitimă a Majestății Sale regelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură şi cu excluziunea perpetuă a femeilor şi coborâtorilor lor".

Articolul 83 din Constituție prevedea: "Regele, în viață fiind, poate numi o Regență, compusă din trei persoane, care, după moartea regelui, să exercite prerogativele regale în timpul minorității succesorului tronului".

Pe de această bază, tot la 4 ianuarie 1926, s-a adoptat legea prin care se primea Regența alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi juristul Gheorghe Buzdugan.

Ca urmare a morții regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, principele Mihai a devenit rege, prerogativele suveranului fiind exercitate de Regență. Având doar 6 ani, Mihai I nu a putut depune jurământul, în formula prevăzută de Constituție: "La suirea pe Tron, el [regele] depune mai întâi în sânul Adunărilor întrunite următorul jurământ: <Jur a păzi Constituțiunea şi legile poporului român, a menține drepturile lui naționale şi integritatea teritoriului>" (art. 82).

Fiind doar un copil, regele nu putea participa la adoptarea unor decizii politice (acestea reveneau Regenței), dar era adus la unele festivități: deschiderea lucrărilor Parlamentului, defilarea din ziua de 10 mai etc. Preocuparea sa de bază era conducerea şi repararea maşinilor, îndeletniciri pentru care avea un real şi precoce talent.

---

* „Studii şi Articole de Istorie", 2009.

[1] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866 – 1947)*, vol. IV *Mihai I*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2011.

În seara zilei de 6 iunie 1930, principele Carol a sosit inopinat în România, cu intenția fermă de a ocupa tronul părintesc. Regele Mihai avea să-şi amintească: "Mama a fost cea care a venit să mă anunțe că tatăl meu se întorsese. Îmi amintesc că era în mod vizibil foarte tulburată. Mama ceruse în mod imperios să nu fiu eu acela care merge înaintea lui, ci el să vină la rege. A venit deci în casa noastră.

Îmi amintesc ca şi cum s-ar fi întâmplat ieri [relatarea este din 1990]. Se aflau acolo unchiul meu – prințul regent Nicolae, mătuşa mea – principesa Elisabeta, şi mama mea, adunați toți în salon. Mama privea pe fereastră, într-o stare de agitație extremă. Deşi stătea cu spatele la mine, ştiam că plânge. Iar acolo, aşezat călare pe un scaun, se afla un bărbat pe care nu-l cunoşteam... Înalt, arătos, cu o mustață scurtă. Era tatăl meu. M-a privit îndelung, apoi s-a ridicat în picioare şi m-a luat în brațe, strângându-mă foarte tare. Mă simțeam prizonierul lui. Aş fi vrut să scap, eram foarte stânjenit deoarece, în timp ce mă strângea în brațe, eu întorceam capul spre mama care plângea pe tăcute"[2].

La 8 iunie 1930, Parlamentul[3] a decis anularea legilor din 4 ianuarie 1926, astfel că principele Carol redevenea moştenitorul tronului. Printr-o lege adoptată în aceeaşi zi, regele detronat a primit titlul de "Mare Voievod de Alba Iulia". A urmat ceremonia de depunere a jurământului de către regele Carol al II-lea, în formula prevăzută de Constituție.

Principesa Elena divorțase de principele Carol în iulie 1928, iar cei doi nu acceptau ideea refacerii căsătoriei. Elena Lupescu, amanta lui Carol, a revenit în țară la 12 august 1930, iar principesa Elena a fost nevoită să se stabilească în străinătate, la Florența. Din cauza acestei situații, principele Mihai a trebuit să facă "naveta" la Florența, pentru a fi timp de câteva luni pe an alături de mama sa.

Regele Carol al II-lea a înființat o clasă de elevi la Palat, unde fiul său a parcurs şcoala primară şi liceul, examenul de bacalaureat fiind promovat în iunie 1940. În acelaşi timp, Marele Voievod a făcut o pregătire militară, devenind ofițer superior al Armatei Române. De asemenea, el a participat la diferite festivități alături de tatăl său, la partide de vânătoare, dar marea lui pasiunea a rămas automobilismul. Viața politică nu-l interesa, dar nici Carol al II-lea nu s-a preocupat să-l țină la curent cu problemele de stat.

Ca urmare a pierderilor teritoriale din vara anului 1940, situația Regelui devenise critică. El a fost nevoit să apeleze la generalul Ion

[2] Majestatea Sa Regele Mihai al României, *O domnie întreruptă*. Convorbiri cu Philippe Viguié Desplaces, Bucureşti, Editura Libra, 1995, p. 43.
[3] Vezi, pe larg, "Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 42, şedința din 8 iunie 1930.

Antonescu, pe care l-a numit în ziua de 5 septembrie în funcția de preşedinte al Consiliului de Miniştri, învestit cu "depline puteri pentru conducerea statului român"[4].

În aceeaşi zi a fost suspendată Constituția şi a fost dizolvat Parlamentul. În noaptea de 5/6 septembrie, Antonescu i-a cerut lui Carol să abdice, fapt ce a creat la Palat o stare extrem de tensionată şi confuză. Când Marele Voievod a întrebat ce se întâmplă, tatăl său, "nervos şi pe un ton tăios, a refuzat să-i răspundă"[5].

În dimineața zilei de 6 septembrie, Carol al II-lea a semnat un manifest în care aprecia: "Azi, zile de vitregie nespusă îndurerează țara, care se găseşte în fața unor mari primejdii. Aceste primejdii vreau, din marea mea dragoste pentru acest pământ în care am fost născut şi crescut, să le înlătur trecând astăzi fiului meu, pe care ştiu cât de mult îl iubiți, grelele sarcini ale domniei"[6]. Prin această formulă, Carol lăsa deschisă formula revenirii sale la tron şi avea să scrie: "N-am făcut decât o delegație, fără a abdica în mod formal"[7].

Generalul Antonescu a semnat imediat un decret-lege în care se afirma că: "Având în vedere actul de abdicare a M.S. regelui Carol al II-lea", succesiunea la tron revenea Marelui Voievod Mihai.

În consecință, acesta a fost invitat să depună jurământul. Când a sunat aghiotantul, Mihai încă dormea, iar când a pus mâna pe receptor i s-a comunicat: "Majestatea Voastră este chemată la orele zece în Sala Tronului, pentru a depune jurământul de încoronare"[8].

S-a conformat solicitării primite, coborând în Sala Tronului, unde se aflau doar trei persoane oficiale: generalul Ion Antonescu – Conducătorul Statului, Nicodim – Patriarhul României şi D.Gh. Lupu – primul preşedinte al Înaltei Curți de Casație şi Justiție. Marele Voievod a depus jurământul într-o formulă nouă, dictată de Antonescu: *"Jur credință națiunii române. Jur să păzesc cu sfințenie legile statului. Jur să păzesc şi să apăr ființa statului şi integritatea teritorială a României. Aşa să-mi ajute Dumnezeu"*[9].

Datorită situației României din acel moment, noul Rege nu a putut depune jurământul în fața Parlamentului, fapt ce-l va determina pe Carol al II-lea să conteste legitimitatea urcării pe tron a fiului său.

[4] "Monitorul oficial", nr. 205, din 5 septembrie 1940.
[5] Arthur Gould Lee, *Coroana contra secera şi ciocanul. Povestea regelui Mihai al României*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 14.
[6] "Monitorul oficial", nr. 206 bis, din 6 septembrie 1940.
[7] Carol al II-lea, regele României, *Însemnări zilnice*, vol. III, Ediție Nicolae Rauş, Bucureşti, Editura Scripta, 1998, p. 303.
[8] Arthur Gould Lee, *op. cit*., p. 13.
[9] "Monitorul oficial", nr. 206 bis, din 6 septembrie 1940.

Primul decret semnat de regele Mihai a fost cel privind învestirea generalului Antonescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, cu depline puteri pentru conducerea statului român. Biograful său, Arthur Gould Lee, referindu-se la acest moment, scria: "El era regele, dar cu toate acestea nu ştia ce trebuie să facă, căci nu fusese niciodată instruit în privinţa relaţiilor dintre Coroană şi capul sau membrii guvernului. Mai mult decât atât, nu cunoştea numele majorităţii miniştrilor săi"[10].

Asumându-şi răspunderea conducerii statului, generalul Antonescu era ferm hotărât să nu îngăduie implicarea Regelui în luarea deciziilor. În şedinţa Consiliului de Miniştri din 7 septembrie 1940, el declara: "Palatul nu se amestecă în nici o problemă a statului şi acel ministru sau funcţionar al statului ce va fi prins de mine [că întreţine legături cu regele] va fi destituit imediat şi sancţionat". În opinia sa, regele era doar "un simbol şi nu are dreptul să se amestece în conducerea statului"[11].

Regele Mihai avea să mărturisească: "Antonescu luase în mâinile lui treburile ţării, iar eu devenisem un figurant". Şi-a stabilit reşedinţa la Sinaia, împreună cu regina-mamă Elena: "Nu mă duceam în Bucureşti decât din raţiuni oficiale, atunci când mă convoca Antonescu. <Convoca>, acesta este cuvântul". Conducătorul statului îi trimitea pentru semnat unele decrete regale, între care cel din 14 septembrie 1940, când România a fost proclamată Stat Naţional-Legionar. Regele a ţinut să întărească semnătura sa printr-o telegramă adresată lui Antonescu: "Legiunea subordonându-se azi hotărât acţiunii de refacere a ţării pe care domnia voastră aţi pornit-o, vă felicit, domnule general şi vă urez, atât domniei voastre personal, cât şi Mişcării Legionare, completă reuşită pentru binele românismului"[12]. Peste câteva luni, după înfrângerea rebeliunii legionare din ianuarie 1941, Regele a semnat decretul prin care se anula decretul din 14 septembrie 1940.

La 10 mai 1941, Ziua Naţională a României, prin decret semnat de Ion Antonescu, regele Mihai a fost înălţat la gradul de mareşal, bastonul fiindu-i înmânat de conducătorul statului[13]. Nici calităţile militare, nici vârsta, nici activitatea concretă nu justifica acceptarea unei asemenea demnităţi, dar Antonescu aspira el însuşi la gradul de mareşal şi îşi pregătea astfel terenul.

După propria sa mărturisire, Mihai a aflat, în ziua de 22 iunie 1941, de la radio Londra (B.B.C.), în timp ce se plimba cu regina-mamă,

[10] Arthur Gould Lee, *op. cit*., p. 18.
[11] *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri: Guvernarea Antonescu*, vol. I (*septembrie – decembrie 1940*). Ediţie Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 1997, pp. 2-3.
[12] "Universul" din 8 octombrie 1940.
[13] Arh. N.I.C., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 10/1940, f. 33.

că țara sa intrase în război[14]. A simțit nevoia să-i trimită urgent o telegramă lui Antonescu: "În clipa când trupele noastre trec Prutul şi codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta țară a Moldovei lui Ştefan cel Mare, gândul se îndreaptă către domnia voastră domnule general şi către ostaşii țării"[15].

În ziua de 21 august 1941, Regele a semnat decretul prin care "Pentru servicii aduse patriei şi tronului pe câmpul de bătaie", generalul Antonescu era avansat la gradul de mareşal[16]. În timpul războiului, regele a făcut, la solicitarea lui Antonescu, câteva vizite pe front, prilej cu care a decorat mai mulți ostaşi pentru actele lor de bravură.

Mihai I nu era interesat de evoluția evenimentelor politice şi militare. Preluând, la 29 martie 1944, postul de şef al Casei Militare a Regelui, generalul Sănătescu, nota: "Văd că am o misiune grea. Mai întâi, Regele este foarte tânăr, de-abia are 21 de ani. Constat că este străin de treburile statului, nu din vina sa, ci din vina mareşalului, care nu l-a pus la curent cu nimic. Este mult de lucru, aşadar".

Sănătescu a discutat cu Regina-mamă despre "necesitatea ca Regele să se pregătească mai mult în vederea îndeplinirii sarcinii ce-i revine ca rege, şi pe care eu o văd venind în curând. Ar trebui să ia şi lecții de dicțiune, pentru a vorbi cât mai clar, şi să se obişnuiască a ține cuvântări.

Regelui îi plac vânătoarea, mecanica şi motoarele, dar asta e prea puțin pentru un rege. Eu nu pot să-i fac un program de activitate, pentru a nu avea aerul că, abia venit, am şi început cu inovațiile. Am rugat-o pe Regină ca toate să aibă aerul că pornesc de la ea; Regele ține foarte mult la mama sa, aşa că va asculta de sugestiile ei"[17].

Regina-mamă Elena, tinerii aflați la Curtea Regală (mai ales Ion Mocsony-Stârcea), liderii partidelor istorice (Iuliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu), precum şi cei ai PCR şi PSD (Lucrețiu Pătrăşcanu şi Constantin Titel Petrescu) au reuşit să-l convingă să iasă din pasivitatea în care se complăcea şi să acționeze pentru scoaterea României din război. Regele a participat la unele discuții privind formarea noului guvern, dar nu s-a ajuns la nici un rezultat, deoarece Iuliu Maniu a declinat oferta de a-şi asuma răspunderea conducerii acestuia.

În ziua de 23 august 1944, în cadrul unei discuții avute la Palatul din Calea Victoriei, Mihai i-a cerut lui Ion Antonescu să semneze imediat armistițiul, dar acesta a refuzat. Ca urmare, Regele i-a comunicat decizia de a-l demite din funcția de conducător al statului, iar în clipele următoare

[14] Arthur Gould Lee, *op. cit*., pp. 46-47.
[15] "Universul" din 23 iulie 1941.
[16] "Monitorul oficial", nr. 200 din 24 august 1941.
[17] Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, pp. 126-127.

o echipă de militari i-au arestat pe Mareşal şi pe Mihai Antonescu, aflat şi el în audienţă. În seara aceleiaşi zile, s-a difuzat la radio o *Proclamaţie* către ţară[18], prin care Regele anunţa ieşirea României din alianţa cu Puterile Axei, încetarea războiului împotriva Naţiunilor Unite, formarea unui guvern de unitate naţională şi sfârşitul dictaturii. Vestea a fost primită cu satisfacţie de întreaga ţară, inclusiv de Armata Română.

Prin actul de la 23 august s-a evitat transformarea României în teatru de război, s-a asigurat trecerea acesteia de partea Naţiunilor Unite şi revenirea la un regim democratic. Gestul Regelui a fost apreciat de liderii statelor învingătoare în război, deoarece astfel s-a grăbit înfrângerea Germaniei. Pentru actul său de la 23 august, Mihai I a fost decorat de Prezidiul Sovietului Suprem al URSS cu *Ordinul "Victoria"*, în iulie 1945[19], şi de preşedintele SUA cu *"Legiunea de Merit"*, în mai 1947[20].

Realitatea a demonstrat că lovitura de stat de la 23 august s-a desfăşurat sub semnul improvizaţiei şi al confuziei: a fost încropit un guvern condus de generalul Sănătescu; fostul conducător al statului a fost lăsat în seama unei "gărzi patriotice", aparţinând PCR, fiind apoi preluat de sovietici; conducerea armatei a fost încredinţată generalului Mihail, trecut în rezervă de Antonescu în septembrie 1940; decretul constituţional prin care se asigura legalitatea noului regim a fost publicat abia la 2 septembrie etc.

Dar cel mai grav a fost faptul că, prin proclamaţia regală, se anunţa: "România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii", drept care românii erau îndemnaţi: "Primiţi pe soldaţii acestor armate cu încredere. Naţiunile [Unite] ne-au garantat independenţa ţării şi neamestecul în treburile noastre interne". Acestea afirmaţii erau absolut false şi au provocat României mari daune umane şi materiale. Armistiţiul s-a încheiat abia la 12 septembrie 1944, iar până atunci sovieticii – ca şi englezii şi americanii – au continuat să considere România un stat inamic.

Armata Roşie a procedat la ocuparea ţării, la dezarmarea trupelor române, luând circa 150 000 de prizonieri. În mod cert, a existat o mare discrepanţă între dorinţa Regelui, susţinut de partidele care alcătuiseră Blocul Naţional Democrat, la 20 iunie 1944 (PNŢ, PNL, PSD şi PCR), şi realitatea concretă: la 23 august, România nu numai că nu şi-a dobândit independenţa, dar a devenit o ţară ocupată de sovietici.

Liderii PNŢ şi PNL şi-au pus mari speranţe în sprijinul SUA şi al Marii Britanii, neştiind sau neputând să creadă că între marile democraţii

[18] "România liberă" din 24 august 1944.
[19] "Scânteia" din 9 iulie 1945.
[20] "Adevărul" din 13 mai 1947.

occidentale şi URSS exista o înțelegere privind împărțirea sferelor de influență, iar România se afla în spațiul rezervat Kremlinului.

Principalul instrument politic al sovieticilor în România a fost PCR, care a pornit o amplă ofensivă pentru cucerirea puterii. La 6 martie 1945, sub presiunea manifestațiilor populare inițiate de PCR prin Frontul Național Democrat şi a intervenției brutale a comisarului sovietic A.I. Vîşinski, Regele a acceptat guvernul propus de dr. Petru Groza.

În zilele de 17 iulie – 2 august 1945, a avut loc Conferința de la Potsdam, la care liderii SUA, Marii Britanii şi URSS au hotărât că vor încheia tratate de pace cu guvernele democratice recunoscute de Marile Puteri.

La 6 august, Uniunea Sovietică a hotărât să stabilească relații diplomatice cu România, dar SUA şi Marea Britanie au anunțat că nu recunosc guvernul Groza, deoarece avea un caracter nedemocratic. Sfătuit de reprezentanții americani şi englezi la Bucureşti, precum şi de Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu, Regele a decis să acționeze pentru schimbarea guvernului. În ziua de 20 august, el i-a cerut lui Groza "să-l ajute" pentru constituirea unui cabinet pe care SUA şi Marea Britanie să-l recunoască.

Deoarece Groza nu a dat curs acestei solicitări, la 21 august Regele s-a adresat guvernelor englez, american şi sovietic cu "rugămintea de a interveni". Până la rezolvarea situației, Mihai a decis să întrerupă legăturile cu guvernul Groza, intrând în grevă[21].

Sprijinit de sovietici, acest guvern şi-a continuat activitatea ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. La 6 septembrie 1945, când s-au împlinit 5 ani de la urcarea lui Mihai pe tron, presa guvernamentală a publicat articole elogioase la adresa acestuia, iar primul ministru Petru Groza şi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri Gheorghe Tătărescu i-au trimis o telegramă de felicitare.

În ziua de 8 noiembrie, membrii guvernului au participat la Te-deumul de la Patriarhie, iar "Scânteia" şi "România liberă" au subliniat rolul suveranului la 23 august 1944, când s-a aflat "alături de popor". Pe de altă parte, în aceeaşi zi, partidele istorice au încurajat organizarea unei manifestații de protest împotriva "guvernului nedemocratic" prezidat de Petru Groza şi de susținere a regelui Mihai. Manifestația a prilejuit o confruntare violentă cu susținătorii guvernului, în urma căreia s-au înregistrat câțiva morți şi mai mulți răniți[22].

[21] Vezi, pe larg, Dinu C. Giurescu, *Imposibila încercare. Greva regală din 1945. Documente diplomatice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1999.

[22] *1945. România. Viața politică în documente*. Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1994, pp. 391-427.

În tot acest timp, Regele s-a aflat la Sinaia, unde, alături de vechile sale pasiuni (automobilismul şi vânătoarea), şi-a găsit altele noi: câinii de rasă şi fotografia artistică.

La Conferința miniştrilor de Externe ai SUA, Marii Britanii şi URSS, desfăşurată la Moscova în zilele de 16-20 decembrie 1945, s-a discutat şi situația din România. Cele trei guverne au decis să dea "sfatul" cerut de Rege şi anume ca în cabinetul prezidat de dr. Petru Groza să intre câte un membru al PNȚ şi PNL, iar guvernul să organizeze alegeri parlamentare "libere şi nestingherite", la care să participe toate "partidele democratice şi antifasciste"[23]. Pe această bază, la 7 ianuarie 1946, Mihai a restabilit legăturile cu guvernul. La rândul lor, SUA şi Marea Britanie au recunoscut, în ziua de 5 februarie 1946, guvernul prezidat de Petru Groza.

În *Jurnalul* său, Constantin Sănătescu aprecia că Uniunea Sovietică "şi-a impus voința" şi conchidea: "În definitiv, dacă era vorba ca anglo-americanii să cedeze, apoi era bine ca la 21 august 1945 să ne fi lăsat în pace şi să nu fi îndemnat pe Rege la o rezistență care se vede că a fost inutilă şi a stricat relațiile Regelui cu Rusia şi cu partidele de stânga"[24].

După experiența grevei sale, Regele a evitat să mai meargă pe linia confruntării cu guvernul şi a refuzat sistematic să dea curs sugestiilor formulate de Maniu şi Brătianu. Pentru a sublinia noua sa orientare, Regele a semnat la 26 ianuarie 1946, decretul-lege vizând ridicarea unui monument în Bucureşti "pentru glorificarea eroilor Armatei Sovietice care şi-au dat viața pentru eliberarea țării noastre" şi care să constituie un "simbol al veşnicei noastre prietenii cu URSS"[25].

Monumentul a fost dezvelit în ziua de 10 mai 1946, în prezența Regelui, membrilor guvernului, mareşalului sovietic Tolbuhin şi a altor oficialități. În acelaşi spirit, la 26 mai 1946, Mihai a semnat decretul pentru decorarea lui Petru Groza cu "Ordinul Serviciul Credincios", în gradul de Colan, pentru realizările guvernului instalat la 6 martie 1945.

Regele a semnat toate decretele elaborate de guvern, inclusiv cel privind legea electorală, care avea un evident caracter anticonstituțional, deoarece desființa Senatul, una din cele două Camere prevăzute de legea fundamentală din 1923.

La sugestia guvernului, Regele nu a făcut uz de dreptul său de a acorda armistia în privința mareşalului Antonescu şi a altor trei colaboratori ai săi, care au fost executați în ziua de 1 iunie 1946.

[23] "Ardealul" din 29 decembrie 1945.
[24] C. Sănătescu, *Jurnal*, p. 156.
[25] "Monitorul oficial", nr. 23 din 28 ianuarie 1946.

Diplomatul american Schnyler aprecia că societatea bucureşteană a rămas "consternată de execuție. Se pare că aproape toți se așteptau ca Regele să comute toate sentințele în ultima clipă", dar că "el a considerat că recomandarea guvernului reprezintă în întregime atitudinea Uniunii Sovietice şi, prin urmare, nu a avut de ales şi s-a conformat"[26].

Desigur, dacă Regele ar fi dorit cu adevărat să-l salveze pe Antonescu, sau măcar să demonstreze că nu era de acord cu uciderea mareşalului, avea o cale de ales şi anume abdicarea. Prin acest gest oficialitățile de la Bucureşti, precum şi Kremlinul, ar fi fost puse într-o situație delicată, iar opinia publică ar fi luat act de un asemenea gest cu urmări imprevizibile. Dar Regele a preferat să rămână la remorca guvernului şi a sovieticilor.

O atitudine similară a adoptat şi față de rezultatul alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946. Partidele Național-Țărănesc, Național-Liberal, Social-Democrat Independent au contestat vehement rezultatele oficiale, cerând anularea acestora şi organizarea de noi alegeri. Maniu şi Brătianu au căutat să-l determine pe Rege să nu participe la deschiderea lucrărilor Adunării Deputaților. Potrivit unor relatări, Maniu i-ar fi spus: "Majestate, dacă te duci să deschizi acest Parlament, acesta va fi şi cel care te va detrona şi nu mai poți spune că n-a fost poporul care te-a detronat"[27].

Regele nu a urmat aceste sfaturi, iar în ziua de 1 decembrie a citit mesajul de deschidere a lucrărilor Adunării Deputaților, în care afirma: "Sunt fericit să mă găsesc în mijlocul reprezentanților țării, întruniți astăzi pentru întâia oară, după o îndelungată întrerupere a vieții parlamentare"[28].

Mihai I a semnat toate legile adoptate de Adunarea Deputaților, inclusiv cea pentru etatizarea Băncii Naționale a României (decembrie 1946) şi pentru înființarea şi funcționarea Oficiilor Industriale, care permitea intervenția statului în întreprinderile particulare (mai 1947).

Ministerul de Interne a declanşat, încă de la începutul anului 1947, o amplă represiune împotriva adversarilor regimului, mai ales din rândul PNȚ şi PNL. Liderii acestor partide au cerut Regelui, în repetate rânduri, să intervină. La 20 mai 1947, Constantin I.C. Brătianu i-a transmis un memoriu în care aprecia: "Suveranul, pentru îndeplinirea menirii sale constituționale, trebuie să considere guvernul Groza ca un simplu guvern de giranți, să nu mai semneze nici o lege cu scopul de a aduce modificări esențiale în structura politică şi economică a țării şi să facă apel la cele

[26] C.V.R. Schnyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945 – 20 septembrie 1946)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 335.
[27] Un *martor al istoriei. Emil Ghilezan de vorbă cu Adrian Niculescu*, Bucureşti, Editura All, 1998, p. 151.
[28] "Dezbaterile Adunării Deputaților", nr. 1, şedința din 1decembrie 1946, p. 1.

trei Mari Puteri spre a găsi formula unui guvern în măsură a reprezenta voința și aspirațiile reale ale țării”[29].

Dar Regele se convinsese că asemenea intervenții erau zadarnice, astfel că nu a dat curs sugestiilor primite.

La 14 iulie 1947, a fost arestat un grup de fruntaşi ai PNȚ, sub pretextul că a încercat să fugă din țară pentru a crea un guvern ostil celui existent; a urmat dizolvarea acestui partid la 29 iulie şi trimiterea în judecată a fruntaşilor săi. Procesul s-a judecat în perioada 29 octombrie - 4 noiembrie 1947 şi s-a încheiat cu aspre condamnări (Iuliu Maniu şi Ion Mihalache la temniță grea pe viață). Regele nu a intervenit pentru exercitarea dreptului său constituțional de amnistie în materie politică.

Membrii guvernului evitau să-l informeze pe Rege despre activitatea lor, căutând să-l țină cât mai departe de activitatea concretă. Arthur Gould Lee avea să scrie: “Deşi două sau trei zile pe săptămână erau destinate întrevederilor cu miniştrii, sfera discuțiilor a început să se reducă progresiv şi nu odată i s-a raportat că nu era nimic de discutat”[30]. La 6 noiembrie, Regele a semnat decretul prezentat de dr. Petru Groza pentru numirea lui Vasile Luca în funcția de ministru de Finanțe şi a Anei Pauker în cea de ministru de Externe, act ce marca consolidarea pozițiilor PCR în guvern, ca urmare a înlăturării grupării Tătărescu.

Având timp liber, Regele se ocupa cu vânătoarea, făcea fotografii, se plimba cu maşina, însoțit de mama sa. O bună parte din timp şi-o petrecea la Săvârşin, unde zbura cu avionul, experimentând mai multe tipuri de aparate (între care şi pe cel primit cadou de la I.V. Stalin).

Avea 26 de ani, astfel că, atât Regina-mamă, cât şi preşedintele Consiliului de Miniştri, apreciau că era timpul să se căsătorească.

Potrivit obiceiului său, Groza se prezenta la Rege jovial şi gata să-i dea sfaturi. Odată i-a spus: “Credeți-mă, veți avea o soție drăgălaşă şi veți fi fericit, sunt sigur. Veți avea o familie frumoasă şi cinci copii”[31]. Regina-mamă trimitea scrisori la diferite curți regale, unde erau fete de măritat şi primea din partea acestora confirmarea şi poza respectivelor principese. Era primul pas spre cunoaşterea tinerilor.

Prilejul s-a ivit la mijlocul lunii noiembrie 1947, când Mihai a participat la căsătoria principesei Elisabeta, moştenitoarea Coroanei Marii Britanii. La Londra a cunoscut-o pe Ana de Bourbon Parma, cu care a decis să se însoare.

Folosind ocazia prezenței sale la acest eveniment, Regele a discutat cu mai mulți lideri politici situația din România. Rezultatele au fost

[29] *1947. România. Viața politică în documente*. Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1994, p. 160.
[30] Arthur Gould Lee, *op. cit*., p. 245.
[31] Nicoleta Frank, *O înfrângere în victorie*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 347.

dezamăgitoare; el avea să relateze că s-a întâlnit şi cu ministrul britanic de Externe: "Timp de peste două ore, mama mea şi cu mine i-am povestit toate evenimentele din ultimele luni. L-am întrebat atunci ce intenționează să facă pentru a ne veni în ajutor. <Nu vreau să vă las speranțe deşarte. Anglia nu este în măsură să facă nici cel mai mic lucru pentru dumneavoastră>. Un răspuns dur, dar care avea meritul sincerității"[32].

A revenit în țară, unde a avut, la 22 decembrie, o discuție cu Petru Groza. Regele i-a relatat despre întâlnirea sa cu Ana, care-i era "foarte dragă", dar că Regina-mamă avea "ambiții mai mari", zicând că aceasta era "cam săracă". L-a rugat pe Primul ministru să fie alături de el şi s-o convingă pe Regina-mamă. Regele avea să-şi amintească faptul că, în timpul discuțiilor, Groza "a strecurat, într-o conversație vădit anodină, mici fraze cum au fost: <lumea s-a schimbat> şi cuvinte ca <socialism>, <libertate>"[33]. La rândul său, Mihai a declarat: "Nu înțeleg să mă opun lucrurilor la care nu te poți opune. Văd ce este în jurul meu", dar nu ar vrea să trăiască în hoteluri ca fostul rege al Iugoslaviei, sau la Piramide, ca fostul împărat al Italiei", exilat în Egipt. Groza l-a asigurat că, după abdicare, îşi va păstra cetățenia română, castelele şi averea. Cu acelaşi prilej, el i-a supus spre semnare decretul de numire a lui Emil Bodnăraş în funcția de ministru al Apărării Naționale, iar Regele a spus: "nici o rezervă, îl cunosc, e energic"[34].

În ziua de 30 decembrie, Petru Groza, însoțit de Gheorghe Gheorghiu-Dej, s-au deplasat la Palatul Elisabeta, unde i-au prezentat Regelui actul de abdicare. Acesta a cerut 48 de ore pentru a-l studia, dar Groza a replicat: "Este imposibil. Poporul nostru aşteaptă ştirea abdicării. Dacă nu vom avea curând semnătura dv, se vor ivi neplăceri"[35].

Mihai s-a retras într-o cameră alăturată, prilej cu care a constatat că legăturile telefonice erau tăiate, iar garda fusese schimbată cu militari aparținând Diviziei "Tudor Vladimirescu". În aceste condiții, Regele a semnat actul de abdicare, după care l-a înmânat dr. Petru Groza. În lucrarea sa, Arthur Gould Lee avea să scrie că, după acest moment, „regele aştepta încordat ca ei să plece, prezența lor fiind deja prea mult".

Dar Groza nu a putut rezista unui ultim impuls melodramatic. Îndreptându-se către Regina-mamă, s-a bătut cu palma peste buzunarul lateral: <Ia pipăiți ce am aici>. Regina s-a dat înapoi, dar Groza, nestingherit, s-a întors către Rege, care a văzut, când Primul ministru a ridicat clapa buzunarului, patul unui [pistol] Browning automat. <N-am

[32] *O domnie întreruptă*, pp. 114-115.
[33] *Ibidem*, p. 118.
[34] Arh. N.I.C., fond CC al PCR, colecția 103, dos. 486/1947, ff. 1-3.
[35] Ioan Scurtu, *Mihai I*, p. 190.

vrut să risc nimic, a zis Groza chicotind. Nu aveam de gând să vă las să îmi faceți ce i-ați făcut lui Antonescu>“[36].

În aceeaşi zi, Adunarea Deputaților a luat act de abdicarea lui Mihai I şi a proclamat Republica Populară Română, act de marca încheierea celor 80 de ani de regalitate în România.

Dintre cei patru regi, Mihai I a avut soarta cea mai ingrată. Devenit rege la 6 ani, a fost detronat la 9 ani; a revenit la domnie când avea 19 ani şi a abdicat la 26 de ani. Singurul act notabil de care şi-a legat numele a fost cel de la 23 august 1944, dar valoarea lui este controversată. A avut ghinionul să fie rege în timpul unui dictator vivace (Ion Antonescu) şi apoi a ocupației sovietice. În aceste condiții, nu şi-a putut manifesta calitățile de conducător, astfel că a intrat în istorie ca o victimă a oamenilor şi a vremurilor.

[36] Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 196.

REGIMUL POLITIC DIN ROMÂNIA (1948-1989) *

În 1989 şi după această dată, a intrat în vocabularul curent aprecierea că regimurile din statele membre ale Tratatului de la Varşovia erau comuniste. De aici şi afirmaţia că în 1989 s-a prăbuşit comunismul din Europa. Terminologia a fost folosită de politologi, ziarişti şi oameni politici din Occident, impunându-se apoi ca un adevăr indubitabil.

Aprecierea a fost luată ca atare, aşa cum la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial toate regimurile totalitare erau caracterizate ca fasciste. Fascist era regimul din Italia, instaurat de Mussolini, fascist era cel din Germania în frunte cu Hitler, fascist era cel din Spania lui Franco, fascist era cel din România condusă de Antonescu. O asemenea apreciere s-a întins pe durata mai multor decenii, astfel că şi la începutul secolului al XXI-lea, la distanţă de peste 60 de ani, ea continuă să fie prezentă. Totuşi, mulţi istorici şi politologi, care au studiat cu atenţie acele regimuri, au ajuns la concluzia că între ele existau deosebiri substanţiale, care impun o tratare diferenţiată. Unele regimuri se bazau pe un puternic partid politic şi au ajuns la putere prin vot (Italia, Germania), altele în urma unui război civil (Spania) sau a unei catastrofe naţionale (prăbuşirea graniţelor) – România; unele se bazau pe biserică, altele nu au acordat nici o importanţă religiei; unele au promovat o politică tolerantă faţă de minorităţile naţionale, altele au urmărit lichidarea acestora, mai ales a evreilor, mergând până la holocaust. Cu cât analiza este mai aprofundată, cu atât mai mult apar deosebiri de fond şi de nuanţă, de conţinut şi de formă între aceste regimuri, catalogate multă vreme, ca fiind fasciste. În ultimii ani în circuitul ştiinţific a intrat o terminologie mai complexă şi mai aproape de esenţa regimurilor respective: regim fascist, regim naţional-socialist (nazist), regim corporatist, regim de dictatură militară, regim autoritar etc.

O dezbatere temeinică asupra regimului politic din Uniunea Sovietică şi din celelalte state în fruntea cărora s-au aflat partide comuniste nu a avut încă loc. Orice dezbatere ar trebui să pornească de la documente şi de la realitatea concretă, aşa cum se procedează pentru alte perioade istorice. În primul rând de la surse, de la izvoare. Este bine cunoscut faptul că o inscripţie din secolul al II-lea, un hrisov din veacul al XVI-lea sau un act din secolul al XIX-lea suscită vii discuţii; specialiştii cercetează atent conţinutul, contextul istoric în care a fost elaborat

* „Studii şi Articole de Istorie”, LXXIV, 2009.

respectivul document, mergând până la analiza suportului pe care a fost scris, formulei de adresare folosită, formei literelor etc. etc.

În cazul documentelor provenite de la partidele comuniste şi de la organele de stat, cel mai adesea ele nici măcar nu sunt invocate, nu sunt citate în forma lor originală, ci sunt înlocuite cu formule care au căpătat deja notorietate, şi sunt acceptate fără rezerve de foarte mulți analişti, politologi, oameni politici, istorici etc. Se cuvine subliniat faptul că nici un document de partid, dar absolut nici unul, provenind din Uniunea Sovietică, Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Iugoslavia, Polonia, România, dar şi din China, Cuba, R.D. Vietnam, R.P.D. Coreea nu conține aprecierea că regimul politic din statul respectiv ar fi comunist. Nici un lider politic, dar absolut nici un unul, nu a susținut vreodată că țara sa ar trăi în comunism, deşi ar fi fost cei mai îndreptățiți să afirme că au reuşit să edifice "societatea cea mai bună şi mai dreaptă" de pe Pământ. Totuşi, lor li se atribuie cuvinte pe care nu le-au rostit şi aprecieri pe care nu le-au făcut.

În România a mai existat un asemenea precedent nefericit, prin caracterizarea regimului Antonescu din anii 1941-1944 ca fiind fascist. Deşi nici un document oficial nu folosea această caracterizare, iar Ion Antonescu a declarat în repetate rânduri că regimul său nu era fascist, cu toate că ar fi avut toate motivele să-i facă pe plac ducelui Mussolini, ca un antemergător în promovarea acestui regim. Totuşi, au existat mulți istorici care au caracterizat regimul lui Antonescu drept fascist. Atunci exista un comandament politic – venit de la Moscova şi preluat de PCR – iar unii istorici l-au slujit cu mult zel, falsificând documentele vremii şi introducând cuvântul fascist în discursurile lui Antonescu şi în legislația adoptată de acesta, deşi acest cuvânt nu fusese rostit şi nici scris de conducătorul statului din anii 1940-1944. Citățm cu titlu de exemplu, cartea intitulată *Contribuții la studierea regimului politic din România. Septembrie 1940 – august 1944* semnată de Mihai Fătu. În argumentația sa, autorul apelează la aprecierile din documentele PCR şi la cuvântările lui Nicolae Ceauşescu, dar şi la textul rostit de acuzatorul public în procesul intentat lui Antonescu: "Ne stăruie şi acum în minte valoarea morală a unei sublinieri făcută la începutul Procesului Marii Trădări Naționale din anul 1946 de către acuzatorul public-şef al Tribunalului Poporului, Vasile Stoian: «În cercetarea crimelor regimului care a subjugat poporul român timp de patru ani, instrucția s-a străduit să nu alunece pe panta indignării. Ne-am dezbrăcat de toată amintirea umilințelor, suferințelor îndurate de acest popor ieri, totuşi am meditat asupra consecințelor pe care le suportă azi o nație întreagă, pentru a

examina şi expune faptele cu toată obiectivitatea»[1]. Un proces, apreciat de la bun început ca fiind al "marii trădări naționale", în care sentințele erau dinainte stabilite la Moscova, nu putea să fie obiectiv, astfel că argumentul lui Fătu este descalificant pentru un istoric. Pe parcursul a 368 de pagini autorul foloseşte numeroase citate, dar când Ion Antonescu sau Mihai Antonescu îşi caracterizează regimul din perioada septembrie 1940 – august 1944, în locul cuvintelor acestora, sunt puse fie puncte, puncte, fie aprecierile "istoricului" menționat: fascist, militaro-fascist, hitlerist.

Comparația pare a fi forțată, deoarece în caracterizarea regimului în fruntea căruia s-a aflat Antonescu posibilități de dezbatere şi confruntare publică erau extrem de reduse, datorită cenzurii şi a obligațiilor istoricilor români de a se orienta după aprecierile cuprinse în documentele PCR. Totuşi, chiar şi atunci au existat cercetători, între care A. Simion – care a reuşit să formuleze concluzii pe baza unor documente ale vremii, să încadreze regimul Antonescu în contextul general al celui de-al Doilea Război Mondial, să marcheze evoluții semnificative şi contradicții, cu alte cuvinte să elimine abordarea lineară, şi într-o singur registru a problematicii respective. Având în vedere această nefericită experiență istoriografică, este necesar ca şi în cazul regimului politic din 1948-1989 să nu se recurgă la formule prestabilite, ci, într-o societate democratică, să aibă loc o dezbaterea deschisă, în urma căreia să se formuleze concluzii argumentate şi susținute documentar.

Unii afirmă că denumirea de regim comunist rezultă din faptul că țările respective erau conduse de partide comuniste. Afirmația este numai în parte valabilă, deoarece nu orice regim politic este definit prin partidul aflat la putere. Dacă luăm exemplul României din perioada interbelică, ar trebui să admitem că a existat un regim liberal şi unul național-țărănist (când PNL, respectiv PNȚ, s-au aflat la guvernare). În această logică ar trebui să afirmăm că în timpul cât la conducere era Partidul Poporului (1920-1921 şi 1926-1927), România a avut un "regim popular", dar nimeni nu s-a încumetat până acum să facă o asemenea afirmație. După cum nu s-a găsit o denumire a regimului politic în timpul unor guverne de coaliție alcătuite din mai multe partide (1919-1920, 1927) sau a unui guvern care nu se sprijinea pe un partid (1931-1932) şi care se declara "de uniune națională". Până în prezent, nici un istoric nu a caracterizat regimul politic din perioada interbelică în funcție de partidul aflat la putere, măcar şi pentru faptul că în România schimbările de guvern se derulau cu o mare rapiditate (într-un interval de două decenii, între 1918 şi 1938, s-au perindat 26 guverne). Istoricii sunt aproape unanimi în aprecia că în anii 1918-1938 a existat un regim democratic, parlamentar-

[1] Mihai FĂTU, *Contribuții la studierea regimului politic din România. Septembrie 1940 – august 1944*, Bucureşti, Editura Politică, 1984, pp. 7-8.

constituțional, urmat între 1938 şi 1940 de regimul de autoritate monarhică. Aşadar, "tiparul" *partid de guvernământ = regim politic* "nu se potriveşte", este o formulă simplistă şi, în fond, neadevărată.

Se poate invoca faptul că o asemenea analiză nu se poate aplica în cazul partidelor comuniste. Dar mai întâi se cuvine precizat că nu toate partidele din statele pe care le avem în vedere se numeau comuniste. Au avut acest nume partidele din Uniunea Sovietică (1917), Cehoslovacia (1921), Bulgaria (1948). În România partidul aflat la putere a purtat numele de Partidul Muncitoresc Român din 1948 până în 1965, când a redevenit Partidul Comunist Român, pe care-l avea din 1922 (inițial, în 1921, s-a numit Socialist-Comunist). În Polonia partidul aflat la conducere se numea Partidul Muncitoresc Unit Polonez, în Ungaria – Partidul Muncitoresc Socialist Ungar, în Republica Democratică Germană – Partidul Socialist Unit din Germania, în Iugoslavia – Uniunea Comuniştilor din Iugoslavia, în Albania – Partidul Muncii din Albania. Este de analizat de ce a existat o asemenea varietate de denumiri, deşi toate declarau că se întemeiază pe învățătura marxist-leninistă. Vor trebui avute în vedere tradițiile, contextul concret istoric, anumite evenimente care au marcat evoluția țărilor respective etc. Este o temă asupra căreia istoricii trebuie să se aplece, şi să nu folosească numai denumiri generice, ci să explice varietatea şi semnificația numelor avute de fiecare în parte.

Desigur, având în vedere faptul că partidele aflate la putere în Uniunea Sovietică, Polonia, Cehoslovacia, R.D. Germană, Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria şi Albania aveau aceeaşi bază ideologică şi îşi propuneau acelaşi obiectiv – construirea socialismului şi comunismului în statele respective – denumirea generică de partide comuniste poate fi admisă, dar ea nu o poate înlocui pe cea reală.

Un alt element concret, de care nu se poate face abstracție, este denumirea statelor respective, care a avut, de asemenea, o anumită specificitate. După 1948, Bulgaria, Iugoslavia, Albania, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, România s-au numit Republici Populare. La rândul ei, partea de Est a Germaniei, constituită ca stat în 1949, s-a numit Republica Democrată. Regimul politic din aceste țări era caracterizat ca fiind "regim democrat-popular". Era o formulare pleonastică, deoarece demos înseamnă popor; s-a afirmat că ea a fost utilizată pentru a deosebi acest regim de celelalte democrații (sclavagistă, burgheză)[2].

Ulterior, Cehoslovacia, Iugoslavia, Albania şi România şi-au luat numele de Republică Socialistă. Numele complet al Uniunii Sovietice era Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (din 1922). În 1989, situația era

[2] O analiză mai detaliată, în Ioan SCURTU şi Gheorghe BUZATU, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, Bucureşti, Editura Pleiade, 1999 (Capitolul XXII: *1948 – Anul instaurării regimului stalinist în România*).

următoarea: 5 – Republici Socialiste, 2 – Republici Populare, 1 – Republică Democrată. După cum se observă, nici una din aceste ţări nu s-a intitulat Republică Comunistă, aşa cum aveau să fie caracterizate după 1989. Evident, nu era vorba doar despre un element formal, ci de unul de conţinut, care merită o analiză concretă şi găsirea motivaţiilor acestei diversităţi.

Liderii din ţările menţionate ştiau prea bine definiţia lui Karl Marx, potrivit căreia societatea comunistă se va caracteriza printr-o abundenţă de bunuri materiale şi spirituale care va permite realizarea unui deziderat fundamental al omului: "De la fiecare după munca sa, fiecăruia după necesităţi". Ori, este cunoscut că în nici o ţară aşa-zis comunistă nu s-a realizat acest deziderat, ci din contra, s-a înregistrat, mai ales de la sfârşitul anilor '70, o deteriorare a situaţiei economice, materiale, cu consecinţe grave asupra nivelului de trai al populaţiei. S-a ajuns în unele state – ca de exemplu în România – la introducerea de cartele şi raţii la principalele produse de consum. Din punct de vedere spiritual, existenţa cenzurii, a controlului ideologic asupra învăţământului, ştiinţei şi culturii a îngustat considerabil libertatea de expresie artistică şi satisfacţia intelectuală. Lipsa posibilităţii de opţiune politică, restricţiile impuse de regim afectau grav necesitatea fiinţei umane de a se manifesta liber în spaţiul public.

Conştienţi de această realitate, conducătorii statelor respective au lansat lozinca potrivit căreia "comunismul este visul de aur al omenirii", un ideal îndepărtat, care putea fi atins prin eforturi şi sacrificii pe care generaţiile prezente trebuiau să le facă pentru fericirea copiilor şi nepoţilor lor. Aceştia urmau să trăiască în comunism. O asemenea perspectivă justifica, în mentalitatea liderilor partidelor respective, privaţiunile la care erau supuşi cetăţenii: aveau un loc în istorie pentru paşii făcuţi spre vârful dealului, de unde aveau să vadă zorii luminoşi ai comunismului.

Se acredita astfel o nouă religie, a muncii şi sacrificiului, pentru colectivitate, care tindea să ia locul creştinismului. Religia creştină preconizează ideea că abstinenţa şi suferinţa din această lume vor fi răsplătite pe lumea cealaltă, care va fi veşnică, unde se afla Raiul, cu râuri de lapte şi miere, cu munţi de pilaf, precum şi cu flori şi păsări care delectau sufletele credincioşilor.

Noua religie – a comunismului ca liman al fericirii – căuta să estompeze nu doar realitatea, ci însăşi teoria lui Marx despre societatea în care fiecare ar obţine tot ce doreşte, "după necesităţi". În realitate, nu a existat şi nu va exista vreo societate care să satisfacă asemenea deziderate, deoarece dorinţele, aspiraţiile, pretenţiile, necesităţile oamenilor cresc de la o generaţie la alta în progresie geometrică. Vom da câteva exemple: în anul 1900, cine avea un automobil era un om cu stare materială deosebită sau un extravagant; în 2000 automobilul a devenit o necesitate şi un bun

comun, nefiind puține cazurile când fiecare membru al unei familii are propria mașină; astăzi, nimeni nu mai este impresionat când vede un automobil, doar marca sau puterea acestuia, măsurată în cai putere, poate trezi interesul unora. În anii '30 ai secolului trecut, televizorul era o raritate și o curiozitate tehnică; în prezent, televizorul a devenit un obiect comun, o necesitate, astfel că s-a ajuns – în multe familii – ca aceasta să fie instalat în fiecare cameră, ba chiar și în bucătărie. Un alt exemplu poate fi calculatorul: în anii '50 el era un obiect ieșit din comun, pentru ca după 2000 să devină nelipsit în activitatea oricărui funcționar, conducător de întreprindere, intelectual și chiar muncitor; astăzi copii de 5-6 ani simt nevoia să lucreze pe calculator și să navigheze pe internet, făcând-o cu dezinvoltură de adevărați maeștri. Este evident că asemenea exemple se pot da cu sutele și cu miile, pentru a demonstra cât de utopică a fost teoria lui Karl Marx.

Cei care susțin că în statele Tratatului de la Varșovia, dar și în Albania, Iugoslavia ar fi existat regimuri comuniste, sau că ele există încă în China, Vietnam, Coreea de Nord și Cuba, utilizează un argument imbatabil: existența proprietății comune (colectiviste) asupra mijloacelor de producție (întreprinderi industriale, bănci, căi ferate, terenuri agricole etc. etc.). În realitate, dincolo de formulele teoretice vehiculate, muncitorii nu au fost și nu s-au simțit proprietari ai fabricilor în care lucrau, după cum nici țăranii cooperatori nu credeau că pământul le aparține. A fost o proprietate gestionată de aparatul de partid și de stat, care impunea normele de lucru, cantitatea și calitatea materiilor prime, desfășurarea procesului tehnologic, caracteristicile produsului finit, piața de desfacere și prețul acestuia. Lozincile potrivit cărora poporul era "stăpân" pe soarta sa, că el era deținătorul tuturor bunurilor materiale și spirituale s-au dovedit a fi complet false. Evenimentele din 1989, au demonstrat foarte limpede că muncitorii și țăranii erau ostili proprietății comune, care nu era a lor.

Revenind pe terenul analizei documentelor vremii, se cuvine menționat că pentru aprecierea regimului politic dintr-o țară se impunea analiza Constituției, care stabilește structura puterii și modul de exercitare a acesteia. Dincolo de caracterul pur formal, declarativ al drepturilor și libertăților democratice, se cuvine reținut faptul că în toate Constituțiile din țările menționate orânduirea de stat era apreciată ca fiind socialistă. Nici una, dar absolut nici una, dintre Constituțiile din Uniunea Sovietică, Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Polonia, România, Ungaria nu menționau că regimul politic ar fi comunist. Citățm, cu titlul de exemplu, Constituția Republicii Socialiste România, votată în august 1965, care menționa la art. 2: "în strânsă unire, clasa muncitoare – clasa conducătoare în societate –, țărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, construiesc orânduirea

socialistă, creând condiţiile trecerii la comunism”[3]. Formulări similare existau şi în legile fundamentale ale celorlalte state avute în vedere.

O altă categorie de documente care necesită o cercetare atentată este aceea care provenea de la conducerea partidelor respective. Din punctul de vedere al stadiului de dezvoltare a societăţii în anii '80, partidele comuniste din Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Ungaria şi Iugoslavia afirmau că ele construiesc societatea socialistă dezvoltată. În România a fost adoptat în 1974, Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism[4], în care se menţiona: “În concordanţă cu noile condiţii, el [Programul] trasează obiectivele fundamentale ale etapei următoare din istoria României socialiste”. Documentul conţinea mai multe aprecieri, între care şi aceea că: “în condiţiile făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate se accentuează realizarea unor principii ale treptei superioare comuniste”. Erau reiterate principiile formulate de Karl Marx şi se conchidea: “Comunismul presupune realizarea unui înalt nivel al forţelor de producţie, pe baza celor mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii, asigurarea unei producţii de bunuri materiale care să satisfacă din plin toate necesităţile, determinate ştiinţific, ale populaţiei”. Perioada de trecere era apreciată la 20-25 de ani, ceea ce însemna că abia după anul 2000 se punea problema trecerii la edificarea societăţii comuniste.

În Uniunea Sovietică, Nichita Sergheevici Hruşciov şi Leonid Ilici Brejnev au susţinut că ţara lor încheiase etapa socialistă şi începea construirea societăţii comuniste. Mihail Gorbaciov a renunţat la asemenea declaraţii triumfaliste şi a apreciat că socialismul însuşi se afla în criză şi trebuia reformat pentru glasnosti şi perestroika.

Analiza documentelor elaborate de partidele care conduceau aceste ţări arată limpede că nici unul, dar absolut nici unul, nu aprecia că se aflau în fruntea unor ţări comuniste sau că ar construi societatea comunistă. Nici un lider din Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Polonia, R.D. Germană, Ungaria sau Uniunea Sovietică nu afirma că regimul politic din ţara lor ar fi unul comunist. Se spune că Mihail Gorbaciov ar fi încercat să reformeze regimul comunist prin perestroika şi glasnosti. În realitate, Gorbaciov nu s-a referit absolut niciodată, dar absolut niciodată, la reformarea comunismului. În decembrie 1988 el declara: “Suntem în prezent preocupaţi la cel mai înalt

[3] *“Buletinul oficial al Republicii Socialiste România”*, nr. 1 din 21 august 1965.
[4] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român. 25-28 noiembrie 1974*, Bucureşti, Editura Politică, 1975, pp. 614-749.

nivel de clădirea unui stat socialist de drept”[5]. În februarie 1989, acelaşi Mihail Gorbaciov afirma: “Cercetările noastre actuale au drept scop găsirea unei modalități mai puțin dureroase, poate un mijloc optim de a da socialismului o față umană, un chip de om”[6]. Aşadar, după mai mult de şapte decenii de la preluarea puterii politice, PCUS nu aprecia că asigurase evoluția Rusiei (Uniunii) Sovietice pe calea comunismului.

Deoarece se foloseşte în mod curent expresia: “în decembrie 1989 a fost răsturnat regimul comunist din România”, menționăm că în Raportul prezentat la Congresul al XIV-lea al PCR, din noiembrie 1989, de Nicolae Ceauşescu, secretarul general al PCR, se aprecia că acel Congres marca trecerea României la o nouă etapă de dezvoltare: “la realizarea fazei superioare a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate şi crearea condițiilor necesare înfăptuirii în viață a principiilor de muncă şi viață comuniste”[7]. Momentul trecerii la construirea comunismului era mai îndepărtat față de cel stabilit în 1974. Programul – directivă adoptat la Congres prevedea dezvoltarea economico-socială a României până în anii 2000 – 2010, “în vederea îndeplinirii neabătute a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism”. Cu alte cuvinte, cu mai puțin de o lună înainte de revoluția din decembrie, Nicolae Ceauşescu considera că România se afla în etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, urmând ca după 2010 să apară posibilitatea trecerii la realizarea “principiilor comuniste”. Cu toate acestea, numeroşi oameni politici, ziarişti, politologi şi istorici nu au ezitat să afirme că în decembrie 1989 a fost înlăturat regimul comunist din România. Dacă Ceauşescu s-ar ridica din mormânt şi ar afla cum este caracterizat regimul în fruntea căruia s-a aflat, foarte probabil că s-ar întoarce înapoi, liniştit, că nu este vorba despre el.

O analiză atentă a situației concrete din statele conduse de partidele comuniste arată că, în fapt, ele nu au realizat “visul de aur al omenirii” preconizat de Karl Marx. Aceste partide s-au inspirat din învățătura marxist-leninistă şi au realizat: lichidarea societății burgheze bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție şi crearea “proprietății socialiste”; desființarea claselor sociale şi lichidarea vechilor elite; o anumită omogenizare a societății în vederea constituirii “poporului unic muncitor”; guvernarea unui singur partid, care aplica “dictatura proletariatului” (din anii '70 s-a renunțat la această denumire, folosindu-se

[5] Mihail GORBACIOV, *Memorii.* Traducere de Radu Pontbriant, Bucureşti, Editura Nemira, 1994, p. 219.
[6] *Ibidem,* p. 227.
[7] Nicolae CEAUŞESCU, *Raport la cel de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român. 20 noiembrie 1989,* Bucureşti, Editura Politică, 1989, p. 114.

cea de "democrație revoluționară"); controlul ideologic asupra învățământului, științei şi culturii; impunerea unui model unic de existență a fiecărui cetățean, considerat a fi o rotiță în marele angrenaj al societății socialiste etc.

Un asemenea regim, în care partidul comunist se considera "centrul vital al națiunii" şi singurul îndreptățit să conducă, în care cetățeanului îi era anulat orice drept de opțiune liberă, democratică, era – dincolo de sloganul potrivit căruia "socialismul se construieşte cu poporul, pentru popor" – un regim totalitar. Cum de-a lungul istoriei au existat mai multe tipuri ale unui astfel de regim, apreciem că în statele din Europa Centrală şi de Sud-Est, în care puterea aparținea partidelor comuniste, acest regim a fost unul socialist-totalitar. Socialist – pentru că aşa rezultă din toate documentele oficiale din perioada respectivă, iar un istoric nu are dreptul să facă abstracție de aceste documente, sau să le înlocuiască pentru a-şi impune propria schemă teoretică. În acelaşi timp, istoricul nu trebuie să cadă în capcana sloganurilor oficiale ale timpului şi nici ale celor ulterioare, ci să analizeze modalitatea concretă în care acționa regimul respectiv. Iar această analiză conduce la concluzia că a fost un regim totalitar, în care individul era obligat să se subordoneze fără nici o rezervă sau împotrivire directivelor celor care pretindeau că reprezintă întregul, adică "poporul". Toate pârghiile de conducere aparțineau unui partid-stat, iar orice opoziție era drastic sancționată. În timpul unui asemenea regim sute de mii şi chiar milioane de oameni au fost lichidați pentru simplul motiv că aveau o altă opțiune decât cea oficială.

Credem că se impune necesitatea unor analize şi dezbateri aprofundate, pe bază de documente, a regimului politic din anii 1948-1989, fără scheme şi idei preconcepute. În mod cert, statele din zona centrală şi de sud-est a Europei nu au avut o evoluție lineară, de-a lungul celor 45 de ani cât a durat regimul socialist-totalitar. În esență, se pot desprinde câteva etape: în anii 1945-1948 în statele aflate în sfera de influență sovietică, partidele comuniste au devenit partide de guvernământ. Ele au colaborat cu alte forțe politice, în cadrul unor fronturi, populare sau democratice, întărindu-şi mereu pozițiile. Spre sfârşitul acestei perioade, "tovarăşii de drum" au fost abandonați, partidele comuniste devenind singurele (sau principalele) forțe de guvernământ.

În anii 1948-1952, s-a desfăşurat un proces extrem de alert, prin care au fost impuse, în toate domeniile, structurile de tip sovietic, s-a acționat pentru lichidarea fizică a adversarilor politici. A fost perioada celor mai crunte represiuni; lozinca lui Stalin, potrivit căreia pe măsura înaintării pe calea socialismului "lupta de clasă se ascute", a fost aplicată pe scară largă şi cu efecte devastatoare asupra elitelor (politice, culturale etc.).

După moartea lui Stalin (în 1953), s-a înregistrat o anumită relaxare internă, o tendință de reformare a sistemului totalitar. Pe această

linie s-a înscris Raportul lui N.S. Hruşciov la Congresul al XX-lea al PCUS, din februarie 1956, în care a fost condamnat cultul personalității lui Stalin şi au fost dezvăluite numeroasele crime, cărora le-au căzut victimă milioane de cetățeni sovietici. Pe acest fond, au apărut unele încercări reformatoare în statele socialiste, mai ales în Polonia şi Ungaria. Dacă situația din Polonia a putut fi ținută sub control, în Ungaria s-a ajuns, în noiembrie 1956, la lupte de stradă, ca urmare a intervenției trupelor sovietice. La rândul său, conducerea Partidului Muncitoresc Român, acționând cu multă prudență, a reuşit să obțină retragerea Armatei Roşii din România în 1958.

În anii '60 a avut loc o diversificare a opțiunilor, în limitele regimului socialist-totalitar; alături de conduceri foarte obediente (precum cele din Bulgaria şi din R.D. Germană), manifestându-se tendințe centrifuge față de Uniunea Sovietică. Pe această linie s-au înscris Declarația din aprilie 1964, adoptată de Partidul Muncitoresc Român, şi încercarea Partidului Comunist din Cehoslovacia de a instaura un "socialism cu față umană" (după expresia lui Alexander Dubcek) în 1968. În timp ce acțiunea românească a avut un anumit succes, "primăvara de la Praga", a fost înăbuşită de trupele Tratatului de la Varşovia (mai puțin ale României, care a condamnat această intervenție).

În anii '70-'80, internaționalismul proletar a fost înlocuit cu "patriotismul socialist". Evoluțiile au fost contradictorii: în Uniunea Sovietică, după înlăturarea lui Hruşciov (1964), a urmat o lungă perioadă de stagnare, în "era Brejnev"; apoi, din 1985, s-a înregistrat o acțiune de reformare a sistemului socialist-totalitar (politica de glasnosti şi perestroika), inițiată de Gorbaciov. Asemenea evoluții s-au manifestat şi în celelalte state, mai ales în Ungaria şi Polonia. O situație atipică a cunoscut România, care, sub conducerea lui Nicolae Ceauşescu, după o perioadă reformatoare, s-a plasat, de la începutul anilor '80, pe poziții tot mai rigide şi mai conservatoare.

Anul 1989, a găsit regimurile socialist-totalitare din Europa Centrală şi de Sud-Est în plină criză, dar cu situații concrete diferite. În cele mai multe țări, acestea s-au reformat din interior, prin schimbarea echipelor de conducere. Noii lideri au permis apariția unor forme de pluralism politic, au inițiat un dialog cu forțele reformatoare, democratice.

În România, dintr-o multitudine de motive, între care politica lui Nicolae Ceauşescu, exacerbarea cultului personalității, lipsa unei "echipe de schimb" în conducerea PCR şi a unei societăți civile (chiar incipiente), regimul a cunoscut o dramatică involuție, cu consecințe extrem de negative asupra întregii societăți. Acest regim a fost spulberat în decembrie 1989, printr-o amplă mişcare populară, care a impus revenirea la un regim democratic, în consens cu evoluțiile din Europa acelui an.

ÎMPOTRIVA FALSIFICĂRII ISTORIEI. "MINI-REVOLUȚIA CULTURALĂ" INIȚIATĂ ÎN 1971 DE NICOLAE CEAUŞESCU*

A devenit un "un fapt comun" aprecierea potrivit căreia, în iulie 1971, după o vizită în China şi Coreea de Nord, liderul comunist român Nicolae Ceauşescu, impresionat ce cele văzute la Beijing şi Phenian, a lansat "Tezele din iulie", care au stat la baza "minirevoluției culturale" din România. Stalinist convins, după ce câțiva ani a acceptat o anumită liberalizare a "regimului comunist", Ceauşescu a decis să intervină energic, introducând în România modelul chinezesc, act ce marca o întoarcere la ideologia şi practicile anilor `50.

O asemenea versiune a fost puternic mediatizată după 1989, prin radio, Tv, presă, precum şi cu prilejul unor simpozioane, conferințe, sesiuni ştiințifice, şi chiar în unele studii şi cărți privind istoria României din anii 70 -80 ai secolului trecut şi mai ales despre activitatea politică a lui Nicolae Ceauşescu. Ea a fost inclusă în cele mai multe manuale de istorie aflate în uz.

Un rol important în răspândirea acestei versiuni l-a avut apropierea în timp - doar 12 zile de la revenirea în București - după vizita efectuată de delegația de partid şi de stat condusă de Nicolae Ceauşescu în China (1-9 iunie), RPD Coreeană (9-15 iunie), RD Vietnam (15-19 iunie) şi RP Mongolă (21-24 iunie).

Mulți istorici străini au împărtăşit acest punct de vedere. De exemplu, francezul Jean-Marie le Breton, într-o amplă sinteză privind Europa Centrală şi Orientală între anii 1917 şi 1990 scria: "La întoarcerea sa dintr-o călătorie în Coreea şi în China (1971), Ceauşescu luă un anumit număr de măsuri privitoare la tineret şi la inteligența. Atunci a fost destituit şi tânărul secretar de partid Ion Iliescu"[1]. Mult mai explicit este germanul Thomas Kunze, în lucrarea consacrată biografiei lui Ceauşescu: "Vizita în China a devenit piatra de hotar pentru dezvoltarea ulterioară a lui Ceauşescu. Acesta a fost fascinat de schimbarea care s-a petrecut în China între prima sa vizită din 1964 şi cea din 1971. Consecvența cu care

* Acest studiu a fost publicat, cu mici modificări, în revista „Istorie şi Civilizație", numerele din august şi septembrie 2011.

[1] Jean Marie le Breton, *Europa Centrală şi Orientală între 1917 şi 1990*. Traducere Micaela Slăvescu, București, Editura Cavallioti, 1996, p. 222.

Mao Zedung şi-a impus principiile de conducere l-a impresionat tot aşa de mult ca şi cultul pentru şeful statului şi Partidului Comunist Chinez"[2].

În *Raportul final* elaborat de Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România se afirmă: "Înclinațiile staliniste ale lui Ceauşescu au fost accentuate de o vizită pe care a efectuat-o în China şi Coreea de Nord în mai 1971 [greşeală în text, corect iunie 1971 - nota I.S.]. Se pare că acesta a luat în considerare posibilitatea de a importa modelele de îndoctrinare folosite în timpul Revoluției Culturale a lui Mao. Aceasta nu era numai o problemă de preferință personală: Ceauşescu încerca să stăvilească mişcarea de liberalizare din România, să limiteze frământările din rândurile intelectualității şi să-i împiedice pe studenți să-i urmeze pe rebelii lor colegi din alte state comuniste. El încerca, de asemenea, să-şi consolideze puterea personală şi să se descotorosească de acei membri ai aparatului care ar fi putut visa la un "socialism cu față umană". De aceea, în iulie 1971, el a făcut publică o "propunere de îmbunătățire a activității ideologice", un monument de obscurantism jidanovist. Ceea ce a urmat a fost o restalinizare radicală şi apariția unui cult al personalității fără precedent care îl înconjura la început numai pe Ceauşescu, iar după 1974 şi pe partenerul său politic cel mai apropiat: soția sa, Elena". Asemenea aprecieri şi etichetări caracterizează întregul *Raport*, deoarece respectiva Comisie avea menirea de "a fundamenta intelectual şi moral actul de condamnare a comunismului". Cu alte cuvinte, aceasta a lucrat pe baza unor concluzii prestabilite, autorii lucrând ca nişte procurori care aveau misiunea politică de a demonstra că "regimul comunist din România (1945-1989) a fost nelegitim şi criminal"[3].

Au existat şi istorici care au exprimat alte puncte de vedere, cerând să se analizeze contextul internațional şi mai ales relațiile româno-sovietice după 1964. Între aceştia, Florin Constantiniu şi Ioan Opriş, cu prilejul unei dezbateri ştiințifice organizate în 2004 de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. Se pare că ei nu au convins, iar lucrarea cu comunicările respectivei sesiuni a fost publicată în 2005 cu titlul *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu. Minirevoluția culturală*.

La patru decenii de la consumarea acelui eveniment şi la mai mult de două decenii de la moartea lui Ceauşescu este timpul să se părăsească

[2] Thomas Kunze, *Nicolae Ceauşescu. O biografie*. Traducerea Alexandru Teodorescu, Bucureşti, Editura Vremea, 2002, p. 239.
[3] *Raport final*. Editori: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, pp. 140-141.

anumite şabloane lansate în anii 90, şi să se formuleze aprecieri pe baza documentelor vremii.

Este un fapt că, după *Declaraţia* CC al PMR din aprilie 1964, în România a avut loc un proces de liberalizare a regimului politic, marcat de eliberarea deţinuţilor politici, derusificarea culturii şi învăţământului, revenirea la valorile naţionale etc. S-a înregistrat o mai largă posibilitate de informare, inclusiv din publicaţii apărute în Occident, traducerea unor autori străini, includerea în repertoriul teatrelor şi cinematografelor a unor opere realizate în Franţa, Italia, SUA etc, tipărirea unor lucrări de istorie cu o bază documentară solidă ş.a. Este semnificativ faptul că, după două decenii de propagandă ateistă, cu prilejul sărbătorilor de Paşti din 1968 au fost puse în vânzare felicitări cu ouă roşii şi urarea "La mulţi ani !».

În aprilie 1968 au fost condamnate abuzurile şi ilegalităţile comise de Securitate în timpul lui Gheorghiu-Dej şi au fost reabilitate mai multe persoane, între care Lucreţiu Pătrăşcanu.

În *Declaraţia* din aprilie 1964 au fost formulate principiile politicii externe a României: independenţa şi suveranitatea naţională, neamestecul în treburile interne şi avantajul reciproc. Pe această bază, au fost respinse planurile de integrare economică a statelor membre ale CAER, precum şi propunerile de instituire a unui comandament militar unic al Tratatului de la Varşovia. Pe de altă parte, au fost extinse relaţiile cu statele occidentale, cu rezultate spectaculoase, precum stabilirea de relaţii diplomatice cu RF Germană (1967), sau vizitele în România a preşedintelui Franţei, generalul de Gaulle (mai 1968) şi a preşedintelui Statelor Unite ale Americii, Richard Nixon (august 1969). Totodată, ţara noastră a început să-şi modernizeze economia cu tehnologie achiziţionată din Occident.

La Plenara din 5-6 octombrie 1967 au fost dezbătute *Directivele CC al PCR cu privire la perfecţionarea conducerii şi planificării economiei naţionale corespunzător noii etape de dezvoltare socialistă a României*, care au fost supuse aprobării Conferinţei Naţionale a PCR din 6-8 decembrie 1967[4]. Cu acel prilej s-a abordat, pentru prima dată într-un stat socialist, problema rentabilităţii şi a economiei de piaţă, s-a adoptat un program vizând descentralizarea deciziilor economice şi creşterea responsabilităţii întreprinderilor, încurajarea unor iniţiative private (construirea de locuinţe proprietate personală, înfiinţarea unor ateliere meşteşugăreşti, deschiderea de restaurante şi cofetării de către mandatari) etc. Aceste decizii au generat ostilitatea Moscovei şi a sateliţilor ei, care acuzau PCR că neglija teza leninistă potrivit căreia "proprietatea privată generează capitalism, ceas de ceas şi în proporţie de masă".

[4] Vezi, pe larg, *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român. 6-8 decembrie 1967*, Bucureşti, Editura Politică, 1968.

Dintr-o abordare cronologică se poate observa că reformele inițiate de conducerea PCR le-au devansat pe cele din Cehoslovacia, care aveau să fie anunțate în primăvara anului 1968. Este semnificativ faptul că Ota Sik, ambasadorul Cehoslovaciei în România, a devenit vicepreşedintele Consiliului de Miniştri cu misiunea de a conduce procesul de reforme economice din țara sa. În februarie 1968, Nicolae Ceaușescu a efectuat o vizită la Praga, prilej cu care a discutat cu Dubcek şi ceilalți lideri cehoslovaci despre întărirea colaborării între cele două partide şi state.

Dar, în timp ce în România reformele se derulau într-o atmosferă de liniște şi calm, sub un control riguros de la nivel central, în Cehoslovacia, Aleksander Dubcek s-a lansat într-o campanie propagandistică pentru un "socialism cu față umană", lăsând frâu liber intelectualilor să se manifeste în voie, desființând practic cenzura şi controlul de partid asupra mass-media.

Leonid Brejnev, secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a apreciat că evoluțiile din Cehoslovacia şi România puneau în pericol existența socialismului în aceste state. El a elaborat o doctrină proprie, potrivit căreia atunci când socialismul se afla în primejdie într-o țară, celelalte aveau dreptul şi obligația să intervină prin orice mijloace, inclusiv militare.

Încă de la începutul lunii martie 1968, liderii politici din URSS, Bulgaria, Ungaria, Polonia şi RD Germania au avut consfătuiri în legătură cu evoluțiile din Cehoslovacia şi România, hotărând să-şi exprime public dezacordul în cadrul forurilor proprii de partid.

Ca urmare, la Plenara CC al PC Bulgar din 29 martie 1968, Todor Jivkov declara: "Suntem obligați să luăm măsuri pentru introducerea ordinii în Cehoslovacia, ca şi în România". Apoi punea întrebări la care tot el răspundea: "Care este linia urmată de conducerea României ? Contrarevoluționară, antisovietică ! În favoarea cui este o asemenea linie politică ? Cine le permite conducătorilor români să se joace cu soarta clasei muncitoare din România, cu interesele sistemului nostru, pentru care ne-am luptat atâția ani ? Cine le-a permis asta, cine le-a dat acest drept ?... trebuie să acționăm"[5].

La rândul său, Leonid Brejnev aprecia la Plenara CC al PCUS din iulie: "Conducerea României a ținut să se disocieze de acțiunea colectivă a partidelor frățești cât de repede a putut. Conducerea României joacă un joc dubios, ca să mă exprim cu blândețe. Bucureştiul îşi arată simpatia față de conducerea Partidului Comunist Cehoslovac şi o aplaudă pentru

[5] Larry Watts, *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România.* Traducere din limba engleză Camelia Diaconescu, Bucureşti, Editura RAO, 2011, p. 367 (în continuare se va cita Watts).

abordarea unui aşa-zis drum politic independent. Conducătorii Partidului Comunist Român intenționează clar să acționeze critic față de acțiunile convenite de partidele frățești referitoare la evoluțiile din Cehoslovacia. Trebuie să spunem clar, tovarăşi, că această poziție, care corespunde cu linia politică generală a conducătorilor români, se află la distanță kilometrică de internaționalismul proletar”[6].

La 20 iulie, un ofițer de informații polonez, membru al Grupului de intervenție din cadrul Tratatului de la Varşovia, l-a informat pe un coleg al său român că “Brejnev personal, împreună cu Andropov - şeful KGB şi comandanți ai Armatei Roşii au pregătit o invazie în Cehoslovacia, România şi Iugoslavia”[7], oferind detalii care cuprindeau grafice, planuri, modul de acțiune etc. Ca urmare a acestor informații, conducerea de la Bucureşti a creat la nivelul CC al PCR un «grup de criză”, alcătuit din Nicolae Ceauşescu, Ion Gheorghe Maurer şi Emil Bodnăraş, care a început că lucreze împreună cu ministrul Apărării Naționale, şeful Marelui Stat Major, şeful Direcției Securității Statului, şeful Comitetului pentru Rezervele de Stat la elaborarea planurilor de acțiune în cazul unei invazii.

În timp ce Leonid Brejnev şi supuşii săi colaboratori János Kádar, Walter Ulbricht, Todor Jivkov şi Wladislav Gomulka aprobau decizia de invadare a Cehoslovaciei [8], Nicolae Ceauşescu vizita Praga (15-17 august) unde făcea declarații publice de susținere a politicii promovate de Aleksander Dubcek: ”*Partidul şi întregul nostru popor au urmărit şi urmăresc cu caldă simpatie eforturile Partidului Comunist din Cehoslovacia, preocuparea sa intensă pentru perfecționarea vieții sociale şi de stat, pentru dezvoltarea democrației socialiste, corespunzător cu năzuințele şi aspirațiile popoarelor țării dumneavoastră*”[9].

La conferința de presă organizată cu prilejul încheierii vizitei, un ziarist l-a întrebat ce atitudine va adopta România în eventualitatea unei intervenții a trupelor Tratatului de la Varşovia împotriva Cehoslovaciei, la care Ceauşescu a răspuns că acesta a fost creat pentru a riposta în cazul unei agresiuni imperialiste şi nicidecum împotriva unei țări membre.

Imediat după întoarcerea la Bucureşti, Ceauşescu a informat Comitetul Executiv despre rezultatele vizitei şi starea de tensiune existentă între conducerea de la Praga şi cea de la Moscova: “*Este într-adevăr aici vorba de o confruntare între două concepții, tovarăşi, între o concepție care vrea să mențină ca principiu de rezolvare a*

[6] *Ibidem*, p. 368.
[7] Cristian Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații* şi *Securitate a regimului comunist d*in *România.1965-1989*, Bucureşti, Editura Elion, 2004, p. 128.
[8] Vezi, pe larg, Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă*, Bucureşti, Editura RAO, 1988.
[9] “Scânteia” din 16 august 1968.

problemelor interne teroarea şi represiunea şi consideră partidul ca un aparat de represiune, şi concepția care merge pe calea ca problemele să fie rezolvate în mod democratic, pe calea convingerii, ca să atragă poporul la rezolvarea problemelor țării sale şi a făuririi victoriei sale"[10]. Această declarație arată limpede că Ceauşescu era adeptul rezolvării problemelor pe cale democratică, în cadrul sistemului politic existent, el susținând că în România socialismul se construia "cu poporul, pentru popor".

La numai trei zile după vizita lui Ceauşescu a avut loc invazia militară a celor cinci state în Cehoslovacia. Liderul român a condamnat cu vehemență această agresiune. Documentele infirmă alegațiile lui Pacepa potrivit cărora principala grijă a lui Ceauşescu în acel moment a fost de a se salva, fugind în China[11], precum şi pe cele ale lui Tismăneanu, care a scris că actul de condamnare a intervenției în Cehoslovacia "nu a fost altceva decât o mascaradă"[12]. Declarația lui Ceauşescu, transmisă în direct de TVR s-a bucurat de o fermă susținere din partea poporului român şi a avut un extraordinar ecou internațional.

Leonid Brejnev nu i-a iertat niciodată lui Ceauşescu această atitudine, iar ideea unei acțiuni similare cu cea împotriva lui Dubcek nu l-a părăsit nici o clipă. Istoricul american Larry L. Watts a prezentat mai multe documente care demonstrează faptul că în 1969, conducerea sovietică a decis să treacă România din rândul statelor socialiste deviaționiste (alături de China şi Albania) cum era până atunci, în categoria adversarilor Tratatului de la Varşovia, în rând cu țările membre ale NATO[13].

În presa din Bulgaria, Ungaria, RD Germania, Polonia şi URSS apăreau periodic articole prin care România era acuzată că subminează unitatea statelor socialiste, făcând jocul țărilor imperialiste, în primul rând ale SUA.

Serviciile secrete române şi occidentale au reuşit să cunoască planurile sovietice de invadare a României. Un document al spionajului est-german din ianuarie 1969 menționa: "Moscova va folosi aplicațiile comune [din România] pentru a încerca să obțină, aşa cum a fost în Cehoslovacia, staționarea permanentă a trupelor sovietice şi, de asemenea,

[10] Arh.N.I.C., fond CC al PCR Cancelarie, dos. 131/ 1968, ff. 4-10.
[11] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Un falsificator al istoriei: Ion Mihai Pacepa*, în "Istorie şi Civilizație", noiembrie 2009.
[12] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 238.
[13] Watts, pp. 368-369.

înlocuirea unor înalte oficialități de partid şi de stat, care s-au opus, într-un fel sau altul, liniei sovietice”[14].

Aflând de această intenție, regimul de la Bucureşti a decis să nu mai permită aplicații militare ale Tratatului de la Varşovia pe teritoriul României şi luat măsuri de apărare, între care înființarea unor noi unități de mecanizate şi consolidarea apărării pe Prut şi în Dobrogea. Sovieticii au reuşit să intre în posesia acestor planuri în 1971, ca urmare a trădării generalului Serb.

În preajma Congresului al X-lea al PCR, Ion Gheorghe Maurer a pus în discuția Prezidiului Permanent al CC al PCR modul în care sovieticii l-au înlăturat pe Aleksander Dubcek din fruntea partidului: folosind de un grup complotişti, la o Plenară a Comitetului Central. Pentru a se evita în România o asemenea situație, el a propus ca secretarul general să nu mai fie ales de Comitetul Central, care putea fi convocat în câteva ore, ci de congresul partidului, întrunirea acestuia necesitând un timp mai îndelungat[15]. Ca urmare, Congresul, desfăşurat în august 1969, a decis modificarea Statutului, iar Nicolae Ceauşescu a devenit secretarul general al Partidului Comunist, nemaifiind subordonat Comitetului Central.

În mai 1970, au avut loc ample discuții la Moscova între delegația de partid şi de stat a României condusă de Nicolae Ceauşescu şi cea sovietică în frunte cu Leonid Brejnev[16]. Atmosfera a fost extrem de tensionată.

Spicuim din afirmațiile lui Leonid Brejnev: “Poziția României este pusă uneori în contradicție deschisă cu a celorlalte țări socialiste”, dovadă fiind stabilirea de relații diplomatice cu RF Germană; PCR “a întreprins demonstrativ paşi pe arena internațională împotriva acțiunii comune a țărilor socialiste”; vizita preşedintelui american Nixon la Bucureşti (în august 1969) “a avut un caracter de cochetărie cu puterile imperialiste”; “România vrea să obțină avantaje economice prin schimbarea cursului său”; “Poate că România nu mai doreşte să mai participe la Tratatul de la Varşovia. În acest caz, ar fi bine să o spună deschis”. După asemenea aprecieri, liderul sovietic a conchis: “nu putem trece peste acestea”.

În replică, Ceauşescu a declarat: “România respinge în mod categoric aprecierile, acuzațiile şi insinuările” conducerii sovietice şi a ținut să precizeze că PCR “este un partid marxist-leninist care duce o politică de solidaritate internațională, alături de celelalte țări şi partide

[14] *Ibidem*, p. 451.
[15] Paul Niculescu-Mizil, *De la Comintern la comunismul național*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 2001, p. 442.
[16] Vezi textul stenogramei în Paul Niculescu-Mizil, *op. cit*., pp. 518-552.

comuniste"; România promovează o politică externă independentă; "în ceea ce priveşte legăturile diplomatice nu poate exista obligația de a ne consulta"; vizita unui şef de stat (respectiv a lui Nixon) "nu putea constitui o problemă a relațiilor româno-sovietice".

Starea de tensiune dintre cele două țări este reflectată şi de faptul că, deşi în februarie 1968 expirase Tratatul de prietenie, colaborare şi asistență mutuală între România şi Uniunea Sovietică, semnat în 1948, Brejnev refuza să dea curs invitației de a veni la Bucureşti pentru a reînnoi acest document, lăsând să planeze un echivoc privind relațiile bilaterale. Abia în iulie 1970, tratatul a fost semnat la nivel de prim-miniştri, respectiv de Aleksei Kosâghin şi Ion Gheorghe Maurer.

Pe de altă parte, Nicolae Ceauşescu a participat la Congresul al XXIV-lea al PCUS din aprilie 1971, unde a ținut un discurs care venea în contradicție flagrantă cu "doctrina Brejnev", pledând pentru independență, suveranitate, neamestec în treburile interne. Vădit afectat, Brejnev a organizat întâlniri particulare cu toți secretarii generali din țările socialiste care făceau parte din Tratatul de la Varşovia, mai puțin cu Nicolae Ceauşescu. Gestul liderului sovietic a fost viu comentat de mai multe publicații Occidentale.

Vizita lui Nicolae Ceauşescu în China în iunie 1971 a umplut paharul nemulțumirilor sovietice față de conducerea de la Bucureşti. Conflictul sovieto-chinez ajunsese la apogeu, iar Ceauşescu era primul şi singurul conducător de partid dintr-o țară membră a Tratatului de la Varşovia care s-a încumetat să efectueze o "vizită de prietenie" în China. În timpul discuțiilor avute cu Mao Zedong şi ceilalți lideri chinezi, Ceauşescu a condamnat politica imperialistă de amestec în treburile interne ale altor state promovată de unele superputeri, a accentuat necesitatea promovării unor relații internaționale bazate pe independența şi suveranitatea națională, în timp ce chinezii au condamnat deschis politica de mare putere a Kremlinului.

Foarte interesante au fost discuțiile de la Ulan-Bathor, unde liderul mongol Țedenbal, aliat fidel al Kremlinului, a evocat suferințele provocate poporului său de dominația chineză. În replică, Ceauşescu s-a referit la "jugul țarist" asupra românilor şi la faptul că sovieticii au confiscat în 1918 tezaurul României pe care nu l-au mai restituit. Tedenbal a vorbit apoi despre faptul că în 1968 "imperialiştii voiseră să ocupe Cehoslovacia", care a fost salvată prin intervenția celor cinci state membre ale Tratatului de la Varşovia. Vădit iritat, Ceauşescu a replicat: "Nu am venit aici ca să ascult predicile dumneavoastră despre Cehoslovacia, să-mi dați mie lecții, pentru că noi ştim mai bine"[17].

[17] Watts, p. 541.

Evident, stenograma convorbirii a ajuns după numai câteva ore la Kremlin.

În timpul acestei vizite presa din Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria a publicat mai multe articole în care era condamnată politica PCR, care sprijinea revizionismul chinez şi urmărea să spargă unitatea statelor socialiste membre ale Tratatului de la Varşovia. Chiar în acele zile armata sovietică desfăşura programul IUG-71, ample manevre militare în zona Odessa, aproape de graniţa României, cu o evidentă semnificaţie politică.

În ziua de 24 iunie, delegaţia de partid şi de stat română, la întoarcerea spre ţară, a făcut o escală la Moscova, unde a fost întâmpinată de premierul Aleksei Kosâghin şi de secretarul CC al PCUS cu probleme ideologice, Mihail Suslov. Cu acest prilej, Kosâghin a făcut un aspru rechizitoriu la adresa politicii promovate de România şi de conducerea PCR[18].

După ce a afirmat că vizita a oferit conducătorilor chinezi un nou prilej de a ataca Uniunea Sovietică şi de a ataca ţările mici şi mijlocii împotriva URSS, Kosâghin l-a întrebat pe Ceauşescu: ”A ameninţat Uniunea Sovietică pe cineva? V-a ameninţat Uniunea Sovietică pe dumneavoastră ? Aţi vorbit de superputeri. La urma urmei, România are frontieră numai cu Uniunea Sovietică, Bulgaria, Ungaria şi Iugoslavia. Asta înseamnă că numai Uniunea Sovietică ameninţă România”.

Ceauşescu a explicat că el nu a nominalizat Uniunea Sovietică şi s-a referit la necesitatea promovării unei politici bazată pe independenţa statelor şi neamestecul în treburile lor interne.

Argumentele au fost respinse de liderul sovietic, care a declarat că nu mai pot fi admise acţiunile de subminare a unităţii Tratatului de la Varşovia şi de promovare a unei politici antisovietice.

Prezent la această discuţie, George Macovescu avea să noteze: ”*După cele întâmplate în 1968 în Cehoslovacia sunt posibile orice gesturi faţă de România. Întâlnirea de pe aeroportul din Moscova trebuie să dea de gândit conducerii ţării şi a partidului. Pericolul unei invazii de tipul celei din Cehoslovacia nu este înlăturat*”[19].

De altfel, mareşalul Greciko, profund iritat de faptul că România nu accepta planul de integrare militară susţinut de celelalte state membre ale Tratatului de la Varşovia, i-a declarat lui Brejnev că “armata sovietică este pregătită şi că operaţiunea poate fi realizată mult mai rapid decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovacia”[20].

[18] Arh. N.I.C, fond CC al PCR Cancelarie, dos. 72/1971, ff. 10-15.
[19] Apud Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*. Ediţia a IV-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2010, p. 505.
[20] Watts, p. 603.

Acesta este contextul în care au fost lansate "Tezele din iulie". Experiența Ungariei din 1956 şi a Cehoslovaciei din 1968 arăta limpede că Uniunea Sovietică nu tolera abaterile de la "ortodoxismul marxist", nu permitea să i se pună sub semnul întrebării rolul ei pe arena internațională. Cu acele prilejuri s-a văzut clar că SUA şi Marea Britanie respectau cu strictețe zona de influență (dominație) sovietică stabilită la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, limitându-se la condamnări verbale, de circumstanță, a actelor respective.

Pentru Nicolae Ceauşescu şi colaboratorii săi devenise limpede că singura politică prin care se putea diminua tensiunea din relațiile bilaterale şi evita ocupația sovietică era promovarea, cu ostentație, a "ortodoxismului marxist". Este pe deplin valabilă aprecierea istoricului Florin Constantiniu: "Invazia în Cehoslovacia a arătat țărilor din Estul Europei că orice inovație considerată primejdioasă de Moscova atrage după sine venirea trupelor sovietice. A rămâne în limitele ortodoxiei marxiste însemna a lua Kremlinului motivul sau pretextul intervenției militare"[21]. La o concluzie similară a ajuns şi Ioan Opriş: "pentru a feri România de o intervenție sovietică, de presiunile sovietice care erau foarte puternice, Ceauşescu a dorit să dea o garanție de fidelitate față de ortodoxia marxistă, prin prezentarea tezelor din iulie"[22].

Liberalizarea de după 1964 şi mai ales reformele introduse în 1967 puteau duce la fenomene care să scape de sub controlul regimului, aşa cum s-a întâmplat în Cehoslovacia, iar sovieticii să susțină că în România socialismul era în primejdie şi ei trebuie să aplice "doctrina Brejnev".

Ca urmare, conducerea de la Bucureşti a decis să renunțe la politica de reforme şi să promoveze o linie ideologică fermă, să întărească controlul de partid asupra întregii societăți. Această idee s-a frământat timp de aproape doi ani, astfel că nu a fost una determinată de vizita în China şi Coreea de Nord. Ceea ce Nicolae Ceauşescu şi colaboratorii săi au văzut la Beijing şi Phenian le-a confirmat şi întărit noua orientare preconizată de conducerea PCR.

Nu era însă vorba de a prelua modelul revoluției culturale din China. În nici o împrejurare Ceauşescu nu a făcut vreo declarație în favoarea acesteia. Din contra, el a privit cu multe rezerve acțiunile distructive ale revoluției culturale. În şedința Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 iunie 1971, în care a prezentat informarea privind vizita în

[21] Florin Constantiniu, *op. cit*., p. 503.

[22] *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu: Minirevoluția culturală din 1971*. Ediție îngrijită şi cuvânt înainte de Ana-Maria Cătănuş, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005, pp. 18-19 (intervenția lui Ioan Opriş).

țările socialiste din Asia[23], Nicolae Ceaușescu a afirmat: ”Știam că în timpul revoluției culturale au fost multe pierderi”, și a ținut să sublinieze că la Beijing a vorbit “despre succesele obținute în condițiile interne ale revoluției culturale; *n-am spus că revoluția culturală e bună*“.

Așadar, potrivit propriei sale declarații, Nicolae Ceauşescu nu a spus că revoluția culturală este bună și că ea ar trebui aplicată în România. Acesta fiind realitatea, este absolut falsă teoria potrivit căreia Ceauşescu a fost un suporter al revoluției culturale chineze.

Este însă cert că liderul politic român a fost impresionat de spiritul de ordine, de rolul activității ideologice în mobilizarea exemplară a chinezilor și nord-coreenilor pentru scoaterea țărilor respective din starea de înapoiere. În opinia sa, componenta ideologică trebuia folosită cu mai multă hotărâre și de PCR.

Această idee nu i-a venit în timpul vizitei în China, dovadă fiind faptul că de mai mult timp se constituise o comisie care lucra la documentul ce urma să fie supus dezbaterii și aprobării unei Plenare a CC al PCR pe probleme ideologice. Citățm din informarea lui Ceauşescu: “*Înainte să plec am avut o ședință de Secretariat și acolo am stabilit să pregătim un material pentru Plenară, că propaganda noastră este nemulțumitoare, că ea nu corespunde sarcinilor de educare a tineretului și a poporului în general*”.

Și parcă pentru a replica celor care aveau să pună pe seama vizitei în China și Coreea de nord adoptarea programului ideologic, el a menționat: “*Așa că am spus-o înainte de a merge în China. Dar ceea ce am văzut în China și Coreea demonstrează că concluzia la care am ajuns este justă*”.

Nu a spus-o în mod explicit, dar este limpede că i-au plăcut marile adunări populare, cu lozinci și tablouri uriașe ale lui Mao Zedung și Kim Ir Sem, ovațiile și cântecele de slavă ce le erau dedicate, și foarte probabil s-a gândit că și el ar trebui să beneficieze de asemenea elogii din partea românilor.

La ședința Comitetului Executiv din 6 iulie 1971, Nicolae Ceaușescu a prezentat documentul intitulat “*Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*”, care avea să fie numit “Tezele din iulie”.[24] După ce se criticau lipsurile din acest domeniu de activitate, grav afectat de birocrație și intelectualism, se propunea un set

[23] Vezi textul stenogramei în volumul *Relațiile româno-chineze. 1880-1974*. Coordonator ambasador Romulus Ioan Budura, București, 2005, pp. 1073-1085.

[24] “Scânteia” din 7 iulie 1971; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvântări, articole. Mai 1971 - februarie 1972*, București, Editura Politică, 1972, pp. 186-194.

de măsuri care vizau: creşterea rolului conducător al partidului în toate domeniile activității politico-educative; îmbunătățirea învățământului de partid; extinderea şi activizarea muncii politice de masă; intensificarea activității educative şi de pregătire politică în şcoli şi facultăți; creşterea rolului presei în propagarea largă a pozițiilor ideologice ale PCR; creşterea rolului educativ al tuturor emisiunilor de radio şi TV; orientarea repertoriilor instituțiilor de spectacole spre promovarea creației originale cu caracter militant, revoluționar etc.

A urmat, în zilele de 9-12 iulie, Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul muncii ideologice şi al activității cultural-educative la care Ceauşescu s-a referit la necesitatea întăririi spiritului de partid în lupta împotriva ideologiei burgheze, a obscurantismului şi misticismului şi a cerut aplicarea fermă a noului program.

În acest spirit s-a produs mai multe schimbări la nivelul conducerii activității politico-ideologice, între care înlăturarea lui Ion Iliescu din funcția de secretar cu Propaganda a CC al PCR şi a lui Mircea Malița din cea de ministru al Învățământului. De asemenea, s-a trecut la modificarea programelor de radio şi TV, revederea programelor editoriale, a repertoriilor teatrelor şi producției cinematografice, a manualelor de ştiințe sociale, adoptarea unor noi măsuri privind dezvoltarea mişcării artistice de masă etc.

"Tezele din iulie" nu au diminuat ostilitatea sovieticilor şi supuşilor lor față de politica regimului de la București. În ziua de 2 august 1971, la întâlnirea din Crimeea, aceştia au discutat situația din România[25].

Leonid Brejnev a apreciat că vizita lui Ceauşescu în statele socialiste din Asia a fost "scandaloasă", liderul român având "o comportare insolentă"; în China el "nu a reprezentat punctele noastre, ci a acționat împotriva lor", drept care a conchis: "Ceauşescu a mers prea departe. El conduce lupta împotriva noastră şi reprezintă obstrucția fundamentală în calea liniei noastre. A arătat-o atunci când a deschis relațiile diplomatice cu RFG-ul şi o arată şi acum prin vizita la Beijing. Noi am avut răbdare în privința comportamentului României. Trebuie să încercăm să exercităm influență asupra evoluțiilor din interiorul țării".

János Kádar a întărit spusele mentorului său: "Ceauşescu ne-a abandonat întotdeauna în situații critice. Ne-a abandonat în executarea politicii coordonate împotriva Germaniei de Vest şi împotriva a ceea ce se hotărâse referitor la stabilirea relațiilor diplomatice cu RFG. Ne-a abandonat în lupta împotriva contrarevoluției din RS Cehoslovacă. Acum ne-a trădat vizitând Beijing-ul".

[25] Watts, pp. 541-548.

Liderul polonez Edward Gierek a sugerat: ”Trebuie să identificăm acum persoanele pe care ne vom putea baza în viitor”.

Noul lider cehoslovac, Gustav Husák, a susținut că “Ceaușescu se depărtează total de linia noastră comună” şi că trebuiau cultivați “oamenii pe care, în viitor, ne vom sprijini”.

La rândul său, secretarul general al Partidului Comunist Bulgar, Todor Jivkov, a apreciat că Ceaușescu a lansat ideea unui “pact balcanic” dintr-un “impuls antisovietic”. Brejnev a conchis că “există în România şi buni tovarăşi”, drept care a propus “să fie identificate acum acele persoane din România pe care ne vom putea baza în viitor”, şi recrutate prin intermediul ambasadelor Ungariei, Poloniei, Cehoslovaciei, RDG şi Uniunii Sovietice la București “pentru a exercita influență asupra evenimentelor din țară”.

Brejnev a mai precizat că serviciile secrete din țările respective trebuie să includă în operațiunea INTERKIT acțiuni cu caracter propagandistic, ideologic, dar şi ştiințific vizând discreditarea politicii promovate de România.

Se aveau în vedere mai ales: prezentarea în mediile occidentale a politicii externe independente a conducerii de la București ca nesinceră, pentru că în realitate România era “calul Troian” sovietic introdus în structurile de putere din Occident; desfăşurarea unei campanii “ştiințifice” prin care să se conteste apartenența Transilvaniei la România; prezentarea situației minorităților naționale, mai ales a celei maghiare, din România ca fiind extrem de gravă, ca urmare a politicii de asimilare forțată a acestora promovată de Ceaușescu; negarea rolului european al unor personalități româneşti precum Mihai Viteazul etc.

Pe de altă parte, în țările socialiste accentul să fie pus pe faptul că PCR promova o politică duplicitară față de Tratatul de la Varşovia, submina unitatea statelor socialiste, făcea jocul imperialismului, mai ales al celui american.

Practic, la această întâlnire s-au pus bazele unui amplu program de manipulare a opiniei publice internaționale şi liderilor politici din Occident, vizând diabolizarea lui Nicolae Ceaușescu şi a regimului său, ce avea să cunoască o amplă extindere în anii 80. Pe această linie, chiar în anii 70 s-au înregistrat unele succese notabile, între care “dezertarea” lui Ion Mihai Pacepa în 1978, şi contestarea de către Constantin Pârvulescu a alegerii lui Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al partidului de la tribuna Congresului al XII-lea al PCR (1979). Nu era întâmplător faptul că un fost general de Securitate, care primise azil politic în SUA (Pacepa) se întâlnea pe aceeaşi platformă cu un vechi ilegalist, cu stagii în Uniunea Sovietică (Pârvulescu).

Acesta a fost contextul în care Nicolae Ceauşescu şi colaboratorii săi au decis să contracareze pericolul sovietic prin supralicitarea ataşamentului față de învățătura marxist-leninistă şi luarea unor măsuri care să frâneze sau chiar să oprească procesul de liberalizare în domeniile învățământului şi culturii.

Plenara CC al PCR din 3-5 noiembrie 1971 a adoptat ca document oficial expunerea lui Ceauşescu privind "Programul PCR pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoaşterii şi educația socialistă a maselor", care dezvolta "tezele din iulie".

Documentele infirmă "mitul" potrivit căruia Ceauşescu a lansat aceste "teze" pentru reveni la anii stalinismului şi jdanovismului, aplicând în România revoluția culturală după modelul chinezesc. Analiza acestora arată, fără putință de tăgadă, că între cele două evenimente - vizita în China şi lansarea "tezelor din iulie" - a existat doar o relație cronologică. La plecarea în Asia se lucra deja la noul program ideologic şi se stabilise ca acesta să fie adoptat de o Plenară CC al PCR, convocată special în acest scop.

Acestea fiind datele concrete, este de reflectat asupra faptului că mulți politologi, ziariști, oameni politici şi chiar istorici şi-au însuşit după 1989 tezele sovietice privind: lipsa de substanță a politicii externe a României; nedreptatea făcută Ungariei prin Tratatul de la Trianon; politica de genocid practicată în Transilvania împotriva minorităților naționale, mai ales a celei maghiare; prezentarea lui Ceauşescu ca un paranoic obsedat de putere, în timp ce, spre exemplu, Janos Kadar (deşi instalat la putere cu tancurile sovietice, după evenimentele din noiembrie 1956) era un om politic modest şi înțelept.

Dacă în anii 90, asemenea atitudini şi aprecieri puteau fi înțelese, din necesitatea de a condamna un regim înlăturat printr-un un greu sacrificiu de sânge, după două decenii şi în fața unor documente irefutabile asemenea abordare politică este de-a dreptul jenantă.

Nici măcar campania de denigrare a Chinei, cu revoluția ei culturală, nu mai are sorți de izbândă, în condițiile în care în ultimele decenii această țară cunoaşte o dezvoltate economică excepțională, depăşind state puternic industrializate, precum Franța, Marea Britanie, Japonia şi Germania. Cei care elaborează "teorii" specifice războiului rece şi le promovează într-un alt context istoric dovedesc fie că ei sunt incapabili să priceapă realitățile, fie că şi-au făcut din manipularea politică un crez, de care nu se mai pot dezbăra.

Realitatea istorică infirmă şi aserțiunile potrivit cărora după ce Nicolae Ceauşescu a lansat "tezele din iulie", s-ar fi declanşat "revoluția culturală", în timpul căreia s-a produs "restalinizarea radicală" şi s-a revenit la "dogmatismul jdanovit".

Perioada anilor ’50 nu a putut fi reeditată pentru simplul motiv că România nu se mai afla sub ocupația sovietică, iar intelectualitatea, formată în cea mai mare parte în anii socialismului, nu mai putea fi catalogată ca fiind reacționară şi acuzată că ar servi interesele burgheziei şi moşierimii, motive pentru care putea fi trimisă la închisoare sau în lagărele de muncă.

Cei mai mulți intelectuali, care se afirmaseră în anii de liberalizare, au luptat cu oficialitățile pentru valorificarea propriilor creații, având adesea sprijinul celor plasați în fruntea editurilor, revistelor, caselor de filme, teatrelor etc. Aceştia nu mai erau politrucii de altădată, veniți din URSS sau formați prin cursuri serale şi îndoctrinați ideologic, ci aveau studii universitare, ştiau limbi străine, erau la curent cu realizările ştiințifice şi cu fenomenele culturale din lume; nu puțini, aveau ei înşişi o operă (literară, ştiințifică, artistică) pe care urmăreau să o promoveze. Citățm, spre exemplu, directorii de edituri Mircea Sântimbreanu, Romul Munteanu, Mircea Mâciu, Valeriu Râpeanu, şi pe redactorii de carte Marcel Popa, Horia C. Matei, Georgeta Dimisianu, Silviu Neguț, Alexandru Stănciulescu.

Nu s-a mai putut reveni la proletcultism, la piese de teatru şi filme ideologizante, de genul celor din anii ’50, despre confruntarea dintre muncitori şi burghezi, dintre țărani şi moşieri, sau despre brigăzile de muncă patriotică. Nu a mai fost posibilă reducerea istoriei moderne şi contemporane la mişcarea muncitorească şi la eroii ei, Ştefan Gheorghiu, I.C. Frimu, Leonte Filipescu şi alții aşişderea.

Este adevărat că unii intelectuali au acceptat să se prostitueze, să facă concesii politice jenante, dar nu aceştia au dominat viața cultural-ştiințifică a României din anii ’70-’80. Au existat concesii din partea unor intelectuali valoroşi, care au acceptat să conducă şedințe de învățământ politic, să țină conferințe pe teme indicate de Secția Propagandă a CC al PCR, să scrie articole omagiale etc, dar au făcut-o pentru a-şi publica sau prezenta operele proprii, originale. Asemenea opere erau receptate cu interes de cetățeni, mărturie fiind tirajele uriaşe, de ordinul sutelor de mii de exemplare, ale multor volume de literatură sau de istorie, care se epuizau în primele zile de la lansare.

După 1989, unii au susținut că nu au acceptat să facă concesii “regimului comunist” şi de aceea nu şi-au publicat lucrările, preferând ca ele să rămână în sertar. Realitatea este că rafturile librăriilor nu s-au umplut cu asemenea opere, pentru simplul motiv că, cu rare excepții, ele nu au existat. Dar tocmai aceştia s-au aflat şi se mai găsesc încă în fruntea celor care au promovat şi vehiculează ideea “deşertului cultural”,

denigrându-i pe cei care, într-un context istoric dificil, au asigurat dezvoltarea învățământului, științei și culturii românești.

Opinia publică nu va putea fi manipulată la nesfârșit, iar adevărul se va impune, oricâte piedici i se ridică în cale. Reacția viscerală a acestor politruci, de esență neo-rolleristă, în frunte cu Vladimir Tismăneanu, față de recenta carte publicată de istoricul american Larry L. Watts, intitulată *Fereşte-mă, Doamne de aşa prieteni...*, dovedește faptul că ei au intrat în panică, deoarece rolul lor de procurori ai istoriei recente s-a cam încheiat.

PREMISELE SCHIMBĂRILOR REVOLUȚIONARE DIN ANUL 1989*

Schimbările revoluționare înregistrate în Europa anului 1989 au fost rezultatul unui proces istoric îndelungat. Premisele acestor schimbări se află în modul în care s-au instaurat regimurile socialiste, în politica promovată de-a lungul a patru decenii şi jumătate. Factorul hotărâtor a fost contextul internațional, modificarea raportului de forțe între marile puteri (în principal, Uniunea Sovietică şi SUA), fapt ce a permis amplificarea mişcărilor politice şi sociale, care au reuşit să înlăture regimurile totalitare şi să impună revenirea la democrație.

1989 a intrat în istorie ca anul marilor schimbări politice, revoluționare în Europa. În numai câteva luni, regimurile socialiste s-au prăbuşit precum un castel de cărți de joc, fapt ce a condus la o reaşezare a sistemului politic şi geo-strategic de pe continent. Nu a fost o situație creată în acel an sau o conjunctură de moment, ci rezultatul unui îndelungat proces istoric.

În fond, geneza schimbărilor din 1989 se află în modul şi contextul în care s-au instaurat acele regimuri, în raportul de forțe stabilit la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Pe parcursul a patru decenii şi jumătate socialismul de tip sovietic a cunoscut importante evoluții, a alimentat anumite speranțe şi iluzii, dar la începutul anilor ‘80 eşecul său a devenit inevitabil.[1]

1. Evoluția raportului de forță pe plan internațional

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, principalele Puteri Aliate (SUA, Marea Britanie şi Uniunea Sovietică) au ajuns la un acord privind împărțirea sferelor de influență. Winston Churchill şi Franklin Delano Roosevelt au fost de acord ca Iosif Visarionovici Stalin să aibă “preponderență” în privința statelor aflate la granița Uniunii Sovietice. Cel mai “generos” a fost premierul britanic, deoarece țara sa, fiind o putere maritimă, avea nevoie de Grecia pentru a putea controla Marea Mediterană. El nu s-a sfiit să scrie în memoriile sale că, în octombrie 1944, cu prilejul vizitei la Moscova, a avut inițiativa de a-i propune lui Stalin un acord de procentaj: “Momentul era propice pentru treburi, aşa că

* „Studii şi Articole de Istorie”, LXXV, 2009.

1 Vezi, Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional*, Bucureşti, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009.

am spus: «Hai să rezolvăm problemele noastre în legătură cu Balcanii. Avem acolo interese, misiuni, agenți. Să nu ajungem la scopuri contrarii în chestiuni minore. Cât privește Rusia și Britania, v-ar conveni să aveți o predominare de nouăzeci la sută în România, noi să avem nouăzeci la sută de spus în Grecia și să mergem pe cincizeci și cincizeci în Iugoslavia»?

"În timp ce se traducea aceasta, eu am scris pe o coală de hârtie: România: Rusia – 90%; Ceilalți – 10%; Grecia: Marea Britanie (de acord cu SUA) – 90%; Rusia – 10%; Iugoslavia: 50% – 50%; Ungaria: 50% – 50%; Bulgaria: Rusia – 75%; Ceilalți – 25%.

Am împins hârtia asta spre Stalin, care între timp auzise traducerea. A urmat o mică pauză. Apoi a luat creionul lui albastru și a făcut un mare semn aprobator și ne-a dat-o înapoi. S-a stabilit totul într-un timp nu mai lung decât a durat ca să punem pe hârtie".[2]

Stalin a știut să speculeze poziția occidentalilor, impunând regimul propriu, dincolo de procentajele stabilite, în Polonia, Bulgaria și Ungaria. În Iugoslavia, unde Partidul Comunist, condus de Iosip Broz Tito, a organizat și condus lupta de rezistență împotriva ocupației germane, regimul de tip sovietic a devenit realitate, fără a fi impus de Armata Roșie. O situație similară s-a înregistrat în Albania, mișcarea de rezistență împotriva ocupației italiene fiind condusă de Partidul Comunist, în frunte cu Enver Hoxha (Hodja). Ulterior, prin acordul de la Postdam, Germania a fost împărțită de Aliați; în zona de ocupație sovietică, Stalin și-a impus propriul său regim. De asemenea, în Cehoslovacia – unde Partidul Comunist avea o anumită influență, fiind un partid parlamentar în perioada interbelică –, s-a ajuns la același tip de regim.

Liderii statelor occidentale nu au recunoscut că au participat la împărțirea sferelor de influență, ci au căutat să acrediteze ideea că ei militează pentru respectarea voinței popoarelor, exprimate în chip democratic, că erau împotriva oricăror guverne nereprezentative etc. Atunci când situația statelor din zona de influență sovietică a devenit evidentă, același Winston Churchill nu a ezitat să lanseze o filipică împotriva Moscovei. În discursul rostit la Fulton (statul Missouri din SUA) în ziua de 5 martie 1946, el a apreciat că de la Marea Baltică și până la Trieste, la Marea Mediterană, o "cortină de fier" a coborât asupra Europei, vina aparținând sovieticilor, care nu admiră nimic mai mult decât forța.

Dincolo de slăbiciunile sau oportunismul unor lideri politici, se afla raportul de forțe stabilit la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, când Uniunea Sovietică devenise prima Putere a Europei și a doua din lume. În aceste condiții, preocuparea liderilor occidentali a fost

[2] Winston Churchill, *Al Doilea Război Mondial,* vol II. Traducere Any și Virgil Florea, București, Editura Saeculum, 1996, pp. 381-382.

aceea ca URSS să nu-şi extindă dominaţia asupra întregului continent, drept care au sacrificat popoarele din Centrul şi Sud-Estul Europei, pentru a le salva pe cele din Vest.

Acest raport de forţe s-a păstrat timp de trei decenii, Occidentul respectând sfera de dominaţie sovietică şi neintervenind nici chiar atunci când ungurii în 1956, sau cehoslovacii în 1968, au încercat să se elibereze şi să-şi croiască un drum propriu pe care să evolueze.

La sfârşitul anilor ‘70 ai secolului al XX-lea, economia mondială a intrat în era post-industrială, în care rolul decisiv îl au electronica şi informatica. Adaptându-se acestei revoluţii tehnologice, SUA, Japonia, RF Germania şi alte state au cunoscut o dezvoltare economică accelerată. La rândul lor, ţările socialiste, cu o economie centralizată, au rămas la tipul clasic de evoluţie, specific secolului al XIX-lea, bazat pe cărbune, oţel şi petrol. Diminuarea rezervelor de materii prime şi, mai ales, criza provocată de scumpirea petrolului în 1973 de către ţările membre OPEC s-au repercutat puternic asupra economiilor acestor ţări. Creşterea dobânzilor la împrumuturile acordate de Fondul Monetar Internaţional (FMI) şi de Banca Mondială, dar mai ales folosirea de către statele occidentale, în frunte cu SUA, a pârghiilor financiare pentru a exercita presiuni asupra regimului de la Bucureşti, cerându-i respectarea drepturilor omului în România, l-au determinat pe Nicolae Ceauşescu să decidă, în 1980, achitarea rapidă a datoriei externe contractată de-a lungul anilor de statul român. Această politică avea să ducă la secătuirea economiei naţionale, cu consecinţe sociale extrem de grave.

Un element nu mai puţin important este acela că, la începutul anilor ’80 ai secolului XX, omenirea a intrat în etapa globalizării, în care un rol important îl au mijloacele de informare în masă, mai ale radioul, televiziunea şi internetul. Cu toate opreliştile puse în cale de oficialităţi, mulţi cetăţeni din statele socialiste reuşeau să asculte şi să vadă emisiunile posturilor străine, care prezentau o imagine cu totul diferită de cea acreditată de propaganda comunistă. În plină criză alimentară în ţările lor, ei vedeau rafturile magazinelor din Occident ticsite cu carne, unt, lapte etc. În timp ce televiziunile oficiale difuzau emisiuni plate, cu puternice accente ideologice, ei vedeau că în “lumea liberă” se transmiteau filme atractive şi concerte de muzică uşoară la care participau zeci de mii de tineri. Oamenii de acolo se îmbrăcau în blugi, o îmbrăcăminte extrem de comodă, şi beau coca-cola, în timp ce ei rămăseseră la costumaţia tradiţională şi cumpărau băuturi răcoritoare cu gust îndoielnic. Televizorul, frigiderul, automobilul deveniseră lucruri comune, dar în socialism nu toţi aveau acces la asemenea bunuri. Impactul psihologic al cunoaşterii unei noi imagini a Occidentului, diferită de cea oferită de oficialităţile comuniste, a fost considerabil.

O etapă importantă în structurarea unui nou echilibru de forțe a constituit-o Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa, desfăşurată Helsinki, în perioada 3 iulie 1973 – 25 iulie 1975. La 1 august 1975, conducătorii statelor europene (mai puțin Albania), ai SUA şi Canadei au semnat *Actul final* al acestei Conferințe. Documentul conținea trei capitole distincte: securitatea militară, cooperarea economică şi drepturile omului. "Coşul trei", cum a fost numită partea referitoare la drepturile omului, avea să constituie un factor extrem de important în monitorizarea politicii interne a țărilor socialiste şi încurajarea mişcărilor vizând constituirea societății civile, ca alternativă la politica regimurilor totalitare.

Un rol decisiv în schimbarea raportului de forțe pe plan mondial l-au avut SUA, care, la mijlocul anilor '70 ai secolului XX, au devenit prima superputere, acționând pentru "destabilizarea lagărului socialist". Preşedintele Jimmy Carter (1977–1981) a adus în prim plan problema drepturilor omului şi a luat atitudine fermă împotriva încălcării acestora în Uniunea Sovietică şi în celelalte state socialist-totalitare. Toate abuzurile şi ilegalitățile erau atent monitorizate, fiind aduse la cunoştința opiniei publice mondiale. Simțindu-se încurajați şi sprijiniți, mulți cetățeni din statele socialiste, mai ales intelectuali, au început să pretindă respectarea drepturilor lor fundamental, printre care libertatea cuvântului, cea de asociere şi de emigrare. Astfel se năşteau primele elemente ale societății civile; printr-o acțiune puțin spectaculoasă, dar tenace, regimul totalitar socialist era măcinat din interior, precum micile carii, care reuşesc, printr-o acțiune tenace, desfăşurată în timp, să doboare şi cel mai gros arbore. Liderii politici din statele socialiste au fost nevoiți să intre în dialog cu reprezentanții societății civile, recunoscându-le astfel legitimitatea.

Un alt preşedinte american, Ronald Reagan (1981–1989), a vizat domeniul economic, lansând în anul 1983 planul înarmării în spațiul cosmic, cunoscut sub numele de Inițiativa Apărării Strategice (SDI), sau de "războiul stelelor". Ideea aparținea savantului Edward Teller, părintele bombei cu hidrogen, şi consta într-o armă laser cu raze Roentgen amplasată pe un satelit cu orbită geosincronă, capabil să distrugă rachetele inamice în zbor. Astfel se realiza un scut spațial deasupra teritoriului SUA, care nu putea fi penetrat de rachetele sovietice. Specialiştii aveau să aprecieze că proiectul era irealizabil, dar din motive politice el a fost prezentat ca perfect realist şi s-a bucurat de o excepțională mediatizare. Americanii apreciau că SDI va pune capăt echilibrului strategic între cele două superputeri, asigurând supremația absolută a SUA. Liderul sovietic Leonid Ilici Brejnev (1964-1982), precum şi succesorii săi, Iuri Vladimirovici Andropov (1982-1984) şi Konstantin Ustinovici Cernenko (1984-1985) au căutat să răspundă acestei provocări, deşi economia sovietică nu putea face față unui asemenea program. Cu toate acestea,

Uniunea Sovietică a lansat un program propriu de înarmare în spațiul cosmic, folosind toate resursele, fapt ce a dus la secătuirea economică a acestei mari Puteri. Se adăuga faptul că, la sfârşitul anilor ’70 ai secolului XX, economia statelor dezvoltate (SUA, Japonia, RF Germania) a intrat în era post-industrială, în timp ce țările socialiste au rămas la economia clasică, specifică secolului al XIX-lea, vizând dezvoltarea industriei grele, a cărbunelui şi oțelului, fapt ce a dus la mărirea decalajelor de dezvoltare între țările socialiste şi cele occidentale.

Ronald Reagan a fost primul preşedinte american care a luat inițiativa atât în domeniul geostrategic, cât şi în cel ideologic. Încă din 1983, el a calificat Uniunea Sovietică drept un “imperiu al răului, gata să comită orice crimă, să mintă, să înşele” cu scopul de a-şi atinge obiectivele.[3] O imensă campanie de propagandă i-a convins pe americani să iasă din apatie şi să se mobilizeze în lupta împotriva comunismului, care reprezenta un pericol pentru propria lor securitate. Preşedintele a abandonat principiul neamestecului în treburile interne şi a decis să sprijine mişcările anticomuniste, să scoată toate țările de sub influența sovietică. În acest spirit, secretarul de stat George Schultz afirma în 1985: “Forțele democrației din întreaga lume merită sprijinul nostru”[4]. Sprijinul a fost nu numai moral, ci şi material, Congresul SUA alocând sume importante pentru atingerea obiectivelor propuse de Ronald Reagan. Aceste declarații şi decizii arată limpede mutarea centrului de greutate al acțiunilor de politică externă a SUA: “De pe câmpul confruntărilor militare pe cel al luptei pentru drepturile omului şi înfăptuirea democrației pluraliste. Prin urmare, arma principală în confruntarea capitalism-socialism a devenit imaginea şi cuvântul”[5]. Potrivit unor evaluări, încă de la începutul anilor ’80 ai secolului trecut, pe piața mondială a comunicațiilor circa 80% din cuvintele şi imaginile care circulau în lume proveneau din SUA.[6]

2. Încercările lui Gorbaciov de a scoate socialismul din criză

Mihail Sergheevici Gorbaciov, ales la 11 martie 1985 în funcția de secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), a acționat pentru redresarea situației din țara sa, lansând mai întâi lozinca *uskorenie* (accelerare) în speranța că astfel vor fi reduse decalajele

[3] Henry Kissinger, *Diplomația.* Traducere Mircea Ştefancu şi Radu Paraschivescu, Bucureşti, Editura All, 2002, p. 668.
[4] *Ibidem*, p. 674.
[5] Constantin Hlihor, *Geopolitica şi geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. Considerații teoretice şi metodologice*, București, Editura Universității Naționale de Apărare “Carol I”, București, 2005, p. 85.
[6] Sergiu Tămaş, *Geopolitica,* Iaşi, Institutul European, 1994, p. 114.

economice ale URSS față de Occident. Din 1986 el a început să se pronunțe pentru *glasnosti* şi *perestroika.* Liderul sovietic afirma că *"perestroika* se bazează pe valorile noastre socialiste, pe interpretarea contemporană a clasicilor marxismului"[7]. Aşa cum se menționa într-o lucrare relativ recentă, *perestrioka* era "o strategie politică destinată înainte de orice să consolideze statul sovietic în interior, punând capăt rupturii dintre partid și societate"[8].

La 1 octombrie 1988, Gorbaciov a fost ales în funcția de preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, care echivala cu calitatea de şef al statului. În mod cert, Mihail Gorbaciov a fost un caz unic în istorie. Ajuns la conducerea PCUS, apoi şi a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, după trei lideri bătrâni şi bolnavi (Brejnev, Andropov, Cernenko), Mihail Gorbaciov, tânăr, instruit şi cu maniere occidentale, a generat în societate sovietică o atmosferă de optimism, fiind primit cu o reală speranță de mulți comuniști și chiar marea masă a cetățenilor sovietici, mai ales de intelectuali. Extrem de important a fost faptul că Gorbaciov s-a bucurat de sprijinul KGB-ului, care "ştia prin intermediul aparatului său de informații cât de mult rămăsese în urmă Uniunea Sovietică în competiția cu Occidentul"[9]. Mai ştia că presiunea aparatului de stat şi a forțelor de ordine făcea sistemul socialist tot mai vulnerabil; pentru a supraviețui, el trebuia reformat din temelii.

La vremea respectivă, gorbaciovismul părea o soluție miraculoasă. *Glasnosti* însemna pentru mulți nu doar cosmetizarea imaginii Partidului Comunist, care s-ar fi arătat dispus să întrețină un dialog real cu cetățenii, ci chiar înlăturarea monopolului politic al acestui partid. Drepturile omului treceau în prim-plan, deasupra intereselor de partid, iar opțiunile politice, chiar cele anticomuniste, cereau să se manifeste liber. *Perestroika* nu era doar reconstrucția sistemului socialist-totalitar, ci a societății însăşi, prin desființarea modelului centralizat de conducere şi asigurarea unui curs liber pentru economia de piață. Reforma viza şi forma de proprietate. Aleksandr Iakovlev, unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Gorbaciov, aprecia: "Economia de piață trebuie introdusă cât mai repede cu putință. Dar acest lucru nu se va putea face cu actualele structuri de conducere centralizată"[10]. El afirma că se impunea descentralizarea deciziilor şi promovarea liberei concurențe; dar această idee submina însăşi bazele economice ale socialismului de tip sovietic. Apărea

[7] Mihail Gorbaciov, *Memorii.* Traducere de Radu Pontbriandt. Ediție Petre Dan, București, Editura Nemira, 1994, p. 113.
[8] *Istoria secolului XX. În căutarea unei noi lumi (1973 până în zilele noastre).* Sub redacția: Serge Berstein şi Pierre Milza. Traducerea Marius Ioan, Bucureşti, Editura All, 1998, p. 161.
[9] Henry Kissinger, *Diplomația…*, p. 694.
[10] Aleksandr Iakovlev, *Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică*, p. 69.

ca un mare om de stat, modern, deschis dialogului cu societatea. Dar, prin reformele inițiate, situația URSS nu numai că nu s-a îmbunătățit, ci cunoscut o deteriorare economică tot mai gravă, iar criza politică s-a accentuat. Realitatea istorică a demonstrat că, odată deschisă "cutia Pandorei", populația nu a mai putut fi ținută în frâu de regimul dictatorial.

Gorbaciovismul a impus modificarea poziției Partidului Comunist față de Biserică. Regimul sovietic s-a caracterizat, timp de decenii, printr-o atitudine extrem de negativă față de religie; bisericile au fost închise, preoții arestați, iar ateismul devenise religie de stat. Doar în perioada războiului, I.V. Stalin a recurs la Biserică pentru a ridica moralul populației, stimulând-o în lupta împotriva Germaniei şi pentru apărarea patriei. În aprilie 1988, Gorbaciov l-a primit pe patriarhul Rusiei, după care bisericile au fost redeschise, slujbele religioase desfăşurându-se fără opreliști; unele, la care participa însuşi Gorbaciov, erau transmise la televizor. Această atitudine față de Biserică s-a extins şi în alte state socialiste, liderii reformatori recurgând la sprijinul clerului în acțiunea lor împotriva conservatorilor atei.

Noua atitudine față de religie se interfera cu acțiunile papei Ioan Paul al II-lea. Fostul arhiepiscop al Cracoviei, Karol Vojtila, a fost ales papă în 1978, fiind primul şef al Bisericii catolice provenit dintr-o țară din Estul Europei. Cunoscând bine realitățile din această zonă, Ioan Paul al II-lea a impus o nouă definiție a relațiilor cu Estul, bazată pe "adevăr şi nu pe concesii fundamentale". El a adresat cetățenilor din statele totalitare un apel devenit celebru: "Nu vă fie frică!" Adică, să nu se teamă şi să lupte împotriva dictaturii, pentru libertate şi credință.

Din inițiativa lui Gorbaciov au fost reabilitați mai mulți disidenți, în frunte cu Andrei Dmitrievici Saharov, a început acțiunea de reconsiderare a unor personalități ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, căzute victimă represiunilor din timpul lui Stalin; între acestea, Nikolai Buharin, Grigori Zinoviev şi chiar Leon Troțki.

Apreciind că Uniunea Sovietică nu mai putea face față cursei înarmărilor, Gorbaciov s-a pronunțat pentru o nouă abordare a relațiilor internaționale. În discursul rostit de la tribuna ONU[11], în ziua de 7 decembrie 1988, el a afirmat că în relațiile internaționale trebuie să se treacă de la confruntare la cooperare, că forța nu mai constituia un instrument de politică externă. De asemenea, în opinia sa, "principiul liberei opțiuni devine neapărat necesar", iar "diversitatea se impune de la sine în lume".

Prin politica sa, Gorbaciov a dobândit o mare popularitate în Occident. Chipul său apărea pe prima pagină a marilor ziare din SUA, Marea Britanie, Franța etc., televiziunile şi posturile de radio occidentale

[11] Mihail Gorbaciov, *Memorii…*, pp. 211-222.

se întreceau în a-i lua interviuri, iar acesta, împreună cu soția sa Raisa Gorbaciova, erau interlocutori extrem de agreabili.

Evident, nu erau nişte atitudini dezinteresate. În fapt, Occidentul era tot mai mult afectat de criza petrolului, economia statelor capitaliste intrase într-o perioadă de stagnare. Planificatorii occidentali luau în calcul destructurarea "lagărului" socialist şi relansarea economiei capitaliste pe seama acestuia. țările socialiste puteau deveni o uriașă piață de desfacere pentru mărfurile occidentale.

Încă de la începutul activității sale în calitate de secretar general al PCUS, Gorbaciov – conform unei mai vechi tradiții sovietice – a urmărit înlăturarea conducătorilor bătrâni din fruntea partidelor comuniste "frățeşti" şi promovarea unor cadre tinere, care să *realizeze perestroika.*

Prin politica sa de *glasnosti* şi *perestroika,* Gorbaciov a încurajat, în fond, afirmarea societății civile în statele socialiste. În cadrul unei consfătuiri restrânse din martie 1988, la care au participat Eduard Şevardnadze şi Aleksandr Iakovlev, principalii susținători ai reformei, s-a pus la punct o strategie nouă, vizând dinamizarea societății, şi anume crearea fronturilor populare, sau naționale, sub conducerea partidelor comuniste. Se dorea refacerea influenței acestor partide, după modelul utilizat în perioada interbelică, prin frontul popular antifascist. Dacă atunci s-a pus accentul pe colaborarea cu partidele democratice burgheze, acum se avea în vedere formarea şi afirmarea unor lideri de opinie din rândul intelectualilor (scriitori, actori, alți oameni de cultură). Evoluția evenimentelor pe parcursul anilor 1988–1989 a arătat că această orientare a dat rezultate, în aproape toate țările socialiste în fruntea mişcărilor reformatoare aflându-se intelectuali. Stimulate de oficialitățile sovietice, fronturile populare aveau să scape de sub influența acestora, "elaborându-şi propriile strategii şi devenind sursa unor veritabile partide politice".[12] Pe de altă parte, conservatorii din conducerea partidelor comuniste, rămânând pe vechile poziții de intransigență, au impus arestarea sau expulzarea unor intelectuali disidenți, fapt ce a mărit popularitatea acestora. În 1989, cei prigoniți ("disidenții") au apărut în prim-plan, ca purtătorii de cuvânt ai societății civile.

O altă metodă prin care Gorbaciov a urmărit slăbirea pozițiilor liderilor conservatori a fost aceea a penetrării organelor de informații (securitate) ale țărilor socialiste, diminuându-le sau chiar anihilându-le capacitatea de reacție în fața unor eventuale mişcări ale opoziției. În cadrul întâlnirilor cu şefii serviciilor secrete din aceste state, reprezentanții Uniunii Sovietice căutau să acrediteze ideea că numai prin

[12] Helene Carrere d'Encausse, *Triumful națiunilor sau sfârşitul imperiului sovietic*, Bucureşti, Editura Remember, 1993, p. 132.

glasnosti şi *perestroika* se puteau diminua tensiunile sociale şi politice, că socialismul – în forma existentă până atunci – nu era imuabil. Cu alte cuvinte, era posibil ca el să fie înlocuit cu o altă formă de organizare politico-statală.

Situaţia cea mai complicată era în **Polonia**, unde încă din anii '70 se înregistrau mari tensiuni sociale. În decembrie 1970, armata a intervenit în forţă pentru a înfrânge greva muncitorilor din porturile aflate la Marea Baltică. Noi proteste s-au înregistrat în iunie 1976, pentru ca în iulie-august 1980, guvernul să semneze un acord cu liderul greviştilor din Gdansk, electricianul Lech Walesa. Era pentru prima dată când un guvern de comunişti negociase cu un sindicat care nu era controlat de partid.[13] Apreciind că socialismul era în pericol, liderii sovietici au propus, la 4 decembrie, o intervenţie militară în Polonia a statelor Tratatului de la Varşovia. Nicolae Ceauşescu şi János Kádár s-au opus, astfel că iniţiativa a fost abandonată.[14]

Pe acest fond de tensiune, în primul plan al scenei politice a apărut generalul Wojciech Jaruzelski, devenind prim-ministru (februarie 1981) şi Prim-secretar al CC al Partidului Socialist Unit Polonez (octombrie). În decembrie 1981, el a proclamat legea marţială, a suspendat sindicatul *"Solidaritatea"* şi a arestat mii de activişti ai acestuia.[15] Liderii *"Solidarităţii" nu* au opus rezistenţă, iar Adam Michnik avea să explice: "A fost vorba despre a alege între următoarele: legea marţială – aşa cum era ea, cu toate neplăcerile ei, în total cu o sută de morţi, mii de nedreptăţiţi şi umiliţi, dar o Polonie supravieţuitoare – sau intervenţia sovietică".[16] Ministrul sovietic de Externe, Eduard Şevardnadze, avea să aprecieze decizia lui Jaruzelski: "El a salvat ţara sa de la o a doua invazie din afară, convingând conducerea sovietică despre capacitatea polonezilor de a controla situaţia. Introducând starea de urgenţă în uniformă poloneză, el a îndepărtat Polonia de pericolul intervenţiei".[17]

Deşi era dizolvată oficial, *"Solidaritatea"* a continuat să existe, iar liderul ei a fost puternic susţinut de statele occidentale; în 1983, Lech Walesa a primit Premiul Nobel pentru Pace. După calmarea spiritelor, în septembrie 1986, a fost acordată o amnistie generală (Wojciech Jaruzelski

[13] Vezi, pe larg, Ion Constantin, *Polonia în secolul totalitarismelor. 1918-1989.* Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007, pp. 471-476.
[14] General colonel (r), dr. Constantin Olteanu, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varşovia. Memorii. 1980 – 1985.* Dialog cu Dumitru Avram, Bucureşti, Editura Aldo, 1999, pp. 102-109.
[15] Stelian Tănase, *Miracolul revoluţiei. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, p. 61.
[16] Adam Michnik, *Restauraţia de catifea*, Iaşi, Editura Polirom, 2001, p. 234.
[17] Eduard Şevardnadze, *Opţiunea mea.* Traducere Virgil Constantinescu, Bucureşti, Editura Presa Naţională, 2003, p. 195.

renunțase în noiembrie 1985 la funcția de prim-ministru, rămânând Președintele Republicii). Generalul a urmărit să obțină un sprijin popular față de noua sa orientare, drept care a organizat un referendum la 30 noiembrie 1987. Prin numărul mic de alegători prezenți la urne, referendumul a fost anulat. Jaruzelski nu a cedat și la 26 august 1988 a propus o "masă rotundă" a oficialităților și opoziției, "care respectă ordinea legală și Constituția".[18] Drumul negocierilor era astfel deschis. În septembrie 1988, în fruntea guvernului a fost numit Mieczyslaw Rakovski, adept al reformelor de tip gorbaciovist.

În **Bulgaria**, Todor Jivkov cunoscut pentru obedienta sa totală față de liderii de la Kremlin, indiferent care era orientarea lor – s-a declarat de acord cu reformele preconizate de Gorbaciov. În iulie 1987, el a prezentat Partidului Comunist Bulgar un amplu program privind restructurarea sistemului socialist, dar nu a acționat pentru realizarea lui. În plus, Jivkov – care se afla la conducerea Partidului Comunist Bulgar din 1954 – nu era agreat de Gorbaciov, care dorea un conducător tânăr, capabil să aplice sincer *perestroika* în Bulgaria.

În **Ungaria**, liderul comunist Kádár János, impus de sovietici în 1956, a adoptat o politică de pacificare a societății. El a înlocuit lozinca stalinistă: "Cine nu este cu noi este împotriva noastră", cu o alta: "Cine nu este cu noi nu este împotriva noastră". Totodată, el a promovat "socialismul gulașului", vizând ameliorarea situației materiale a populației. Partidul Muncitoresc Socialist Ungar (comunist) a adoptat o politică naționalistă, cultivând nostalgia după Ungaria Mare, subliniind "marea nedreptate" ce i s-a făcut țării sale la Trianon, în 1920. Pe acest fond, s-a realizat o platformă de colaborare între Budapesta și emigrația maghiară, mai ales cea din SUA. Încă din anii '70 ai secolului XX, se putea lesne observa buna conlucrare între foștii horthyști, ungurii fugiți în 1956 și de după această dată, cu cei veniți oficial în statele occidentale, cu aprobarea oficialităților maghiare. În decembrie 1986, reprezentantul Ungariei la cea de-a treia reuniune a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, desfășurată la Viena, a ridicat problema discriminării ungurilor din statele vecine. Doi istorici americani aveau să constate: "Presa occidentală a intervenit imediat pentru a alimenta conflictul. Problemele legate de drepturile omului aveau priză la public și în scurt timp, situația minorității maghiare din Transilvania a ajuns în atenția opiniei publice internaționale, captând și interesul câtorva congresmeni americani.[19] În cadrul Partidului Muncitoresc Socialist

[18] Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre.* Traducere Silvia Albeșteanu și Ana Zbârcea, Iași, Editura Polirom, 1988, p. 298.
[19] Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *Relații româno-americane. 1940-1999.* Traducere Mihaela Sadovschi, Iași, Institutul European, 2002, p. 525.

Ungar s-a constituit o aripă reformatoare, în frunte cu Poszgay Imre. La 22 mai 1988, Kádár János a fost înlocuit la conducerea partidului cu un Prezidiu condus de Reszö Nyers; în funcția de secretar general, având numai atribuții administrative, a fost ales Károly Grósz.

În **Cehoslovacia**, Gustáv Husák, instalat la putere de sovietici în 1968, s-a declarat în favoarea reformelor, dar în realitate nu a păşit pe drumul deschis de Gorbaciov. În martie 1987 el a prezentat în fața Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac un program de reforme şi de democratizare a societății, declarând că, "așa cum a făcut-o de-a lungul întregii sale istorii, partidul va utiliza şi de această dată experiența Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.[20] Cel mai important pas la nivelul conducerii a fost făcut în noiembrie 1988, când primul-ministru Lubomir Strougal a fost înlocuit cu Ladislav Adamec, care s-a arătat mai receptiv la ideea reformelor.

Albania rămânea o țară închisă, Ramiz Alia – succesorul liderului istoric Enver Hoxha (mort în 1985), care a condus lupta de eliberare a poporului său de sub ocupația italiană – acționând la fel de rigid ca şi fostul său magistru.

Iugoslavia, țara cea mai avansată pe calea reformelor şi cu cea mai largă deschidere internațională, traversa o perioadă dificilă după moartea lui Iosip Broz Tito în 1980. Tensiunile sociale se grefau pe cele interetnice. În această țară grevele erau permise, iar muncitorii au folosit din plin această formă de luptă. Numai în 1986 s-au înregistrat 900 de greve.[21] Personalitatea politică cea mai puternică a devenit Slobodan Miloşevici, ales în mai 1986 în funcția de preşedinte al Comitetului Central al Uniunii Comuniştilor din Serbia. Principala sa preocupare a devenit menținerea unității Iugoslaviei prin impunerea unor lideri fideli în provinciile care se bucurau de autonomie: Voivodina, Muntenegru, Kosovo.

În **Republica Democrată Germană**, la conducere se afla Erich Honecker, ales prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania în 1971 şi preşedinte al Consiliului de Stat în 1976. El privea reformele preconizate de Gorbaciov cu ostilitate, socotindu-le periculoase pentru orânduirea socialistă.

[20] Jean-Franois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste...*, p. 299.
[21] *Ibidem*, p. 303.

3. Situația României

a) Desovietizare şi liberalizare

România a cunoscut o evoluție atipică în lagărul socialist.[22] După o perioadă de aliniere la politica Moscovei, regimul de la Bucureşti a reuşit să obțină retragerea trupelor sovietice din România, în 1958. Acest act s-a realizat în urma unor ample manevre politice începute de Gheorghe Gheorghiu-Dej încă din mai 1955.

După retragerea Armatei Roşii din România, regimul de la Bucureşti a continuat să aducă elogii Uniunii Sovietice şi conducătorilor ei, a luat măsuri represive împotriva "dușmanilor socialismului". Timp de circa un an s-au operat arestări, s-au organizat şedințe publice de "demascare", acțiuni ce aminteau de începutul anilor '50. Ele erau menite să "adoarmă vigilența" Kremlinului, care trebuia să știe că România constituia o "verigă puternică" a lagărului socialist.

Pe de altă parte, au început tatonări în diferite capitale din Occident, în vederea normalizării relațiilor bilaterale, grav deteriorate după 1948. Delegații economice au vizitat SUA, Franța, Italia, Republica Federală Germania şi alte state, reuşind să rezolve problema bunurilor aparținând firmelor din aceste țări confiscate de România după cel deal Doilea Război Mondial. Pe această bază s-au încheiat acorduri între statul român şi firme occidentale, vizând mai ales domeniul tehnologiei.

Din 1960, a început un amplu proces de desovietizare a societății româneşti. Au fost desființate rând pe rând Institutul "Maxim Gorki" (care a devenit Institutul de Limbi Străine), Librăria "Cartea Rusă" (prin înființarea Librăriei pentru Cartea Străină), Muzeul Româno-Rus (clădirea a intrat într-un lung proces de restaurare după care aici s-a amenajat Muzeul Literaturii Române).

S-a trecut la elaborarea de noi manuale şcolare, în care au fost reintroduse personalitățile de marcă ale istoriei, literaturii şi științei româneşti. Statul a investit sume considerabile în învățământ, știință şi cultură, s-au construit mii de şcoli, zeci de institute de cercetare, facultăți, spitale, policlinici etc. Au fost restabilite contactele culturale cu Occidentul; limbile franceză, engleză, germană s-au reintrodus în şcoli (alături de limba rusă).

Regimul a devenit mai relaxat; din 1960 s-a trecut la eliberarea deținuților politici, prin decrete succesive de amnistie. În august 1964 au fost puşi în libertate ultimii 10 000 de deținuți politici din România. Cei mai mulți au primit pensii din partea statului, iar unii au fost reîncadrați în

[22] Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României (1918–2005),* Bucureşti, Editura Fundației România de Mâine, 2005, pp. 146-165.

vechile lor locuri de muncă, inclusiv în universități şi institute de cercetare ştiinţifică.

Politica economică a continuat să pună accentul pe industrializare, dar, alături de industria grea şi de cea a construcțiilor de maşini, s-a acordat o mai mare atenție industriei alimentare şi cele producătoare de bunuri de consum (confecții, încălțăminte, articole electro-casnice etc.).

Direcțiile obligatorii ale procesului de industrializare erau considerate electrificarea, mecanizarea complexă, automatizarea producției, chimizarea, creşterea şi dezvoltarea industriei constructoare de maşini. Industriei româneşti i s-au alocat fonduri considerabile. Au fost create capacități productive în toate județele, s-au electrificat aproape toate localitățile țării, au fost construite mari obiective industriale, au apărut noi ramuri şi subramuri economice.

În fiecare oraş s-a dezvoltat cel puțin o platformă industrială puternică, creându-se numeroase locuri de muncă în industrie, servicii, sistemul sanitar, învățământ etc. Rata acumulărilor necesare investițiilor şi industrializării a fost de 20-25%, una dintre cele mai ridicate din lume.

După încheierea colectivizării agriculturii în 1962, s-a adoptat un amplu program vizând modernizarea acestei ramuri a economiei naționale şi creşterea producției la hectar. De asemenea, s-au înființat ferme legumicole, pomicole, crescătorii de păsări, ovine, porci, viței, etc.

Situația materială a populației s-a ameliorat, ca urmare a rezultatelor obținute în industrie şi agricultură. A început construirea unor cartiere de locuințe, apartamentele fiind acordate gratuit în folosință muncitorilor. A sporit numărul locurilor în stațiunile de odihnă şi tratament, unde românii petreceau, fără plată, 10-12 zile, cu bilete primite prin sindicat.

Satul românesc tradițional a suferit uriaşe transformări, înfățişarea lui s-a schimbat atât din punct de vedere material (construcții, drumuri, curent electric, autobuze etc.), cât şi spiritual, prin pierderea legăturii ancestrale a țăranilor cu pământul.

La începutul anilor ’60, pe piața românească au reapărut unele produse din statele occidentale. Au fost achiziționate filme, s-au organizat expoziții, concerte, festivaluri la care erau prezente personalități marcante atât din “lagărul” socialist, cât şi din Occident.

Au fost aduse unele modificări la Constituția din 1952, înlăturându-se restricțiile în privința exercitării dreptului de vot de către anumite categorii de cetățeni. În 1961, în locul Prezidiului Marii Adunări Naționale a fost creat Consiliul de Stat al Republicii Populare Române, organ al puterii aflat sub controlul Marii Adunări Naționale şi răspunzător în fața acesteia pentru activitatea sa. La 21 martie 1961, Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost ales în funcția de preşedinte al Consiliului de Stat, iar Ion Gheorghe Maurer a devenit preşedintele Consiliului de Miniştri.

Cei doi lideri politici – Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Ion Gheorghe Maurer – au fost artizanii politicii de independență și suveranitate a României. Conducerea de la Bucureşti a profitat de conflictul dintre China şi Uniunea Sovietică pentru a-şi afirma propria sa poziție, diferită de cea a Moscovei, în problemele vieții internaționale, precum şi ale raporturilor dintre partidele comuniste şi muncitoreşti.

Momentul declanşator a fost criza rachetelor din toamna anului 1962. Atunci s-a înregistrat un eveniment extrem de grav, care amenință să se transforme în cel de-al Treilea Război Mondial. Guvernul sovietic a decis să instaleze rachete nucleare în Cuba, de pe teritoriul căreia putea ataca SUA. Preşedintele J.F. Kennedy a anunțat că SUA sunt gata să riposteze, dacă sovieticii nu-şi retrag rachetele din Cuba. Mareşalul A.A. Greciko, comandatul suprem al forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varşovia, a decis alarmarea trupelor din subordine, fără a informa în prealabil guvernele statelor membre. Acest fapt l-a îngrijorat profund pe Gheorghiu-Dej, deoarece exista riscul ca România să fie angrenată într-un război cu SUA, fără ca măcar să fie anunțată. Criza s-a rezolvat prin retragerea rachetelor sovietice, dar liderul român a decis să se detaşeze de angajamentele şi inițiativele pe care le lua N.S. Hruşciov.[23]

Cea mai spectaculoasă acțiune a conducerii de la Bucureşti a fost îmbunătățirea relațiilor cu SUA, superputerea aflată în rivalitate cu Uniunea Sovietică. Un moment semnificativ s-a înregistrat în zilele de 3-5 august 1963, când Orville Freeman, secretarul de stat al Agriculturii SUA, a făcut o vizită oficială în România (prima a unui ministru american după cel de-al Doilea Război Mondial). Acesta a vizitat Stațiunea Experimentală Agricolă de la Fundulea, mai multe gospodării Agricole de Stat şi Colective. Într-o discuție cu Alexandru Moghioroş, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştrii, Freeman a explicat că SUA doreau să vadă dovada că România "este o țară suverană şi independentă şi că nu acționează la apăsarea unui buton de la Moscova". Moghioroş a explicat că România "are propriile ei butoane, pe care apasă singură atunci când consideră şi acționează în raport cu interesele ei". Freeman a fost primit de Gheorghiu-Dej, care l-a rugat să transmită un mesaj de prietenie preşedintelui J.F. Kennedy şi poporului american. În octombrie 1963,

[23] Petre Otu, *1963 – o misiune simbolică* în "Revista Româno-Americană, iulie-decembrie 2008: Mircea Malița, *Tablouri din Războiul rece. Memorii ale unui diplomat român*, Bucureşti, Editura C.H. Beck, 2007, pp. 32-33; Alexandru Oşca şi Vasile Popa, *O fereastră în Cortina de Fier Declarația de independență din aprilie 1964*, Focşani, Editura Vrantop, 1997, p. 169; *Corneliu Mănescu, Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea.* Iaşi, Editura Polirom, 2001, pp. 109, 264-269; Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2000, pp. 219-229.

ministrul de Externe Corneliu Mănescu a avut trei întâlniri cu Dean Rusk, secretarul Departamentului de Stat (două la New-York şi una la Washington), prilej cu care s-a convenit asupra îmbunătăţirii relaţiilor dintre România şi SUA, inclusiv a trimiterii unei delegaţii de economişti români condusă de Gh. Gaston Marin în SUA. Ulterior, Dean Rusk a relatat că ministrul de Externe ar fi spus că în cazul unui conflict declanşat de Uniunea Sovietică, România îşi va păstra neutralitatea. Chiar dacă părea şocantă, declaraţia lui Mănescu se baza pe art. 3 din Pactul Tratatului de la Varşovia care prevedea obligaţia statelor semnatare de a se consulta în problemele politice internaţionale, ceea ce Uniunea Sovietică nu făcuse. Din 1963, SUA au început să analizeze cu atenţie atitudinea României, mai ales politica de independenţă a acesteia.

Un moment esenţial, cu larg ecou intern şi internaţional, s-a înregistrat în aprilie 1964, când s-a făcut publică şi într-o manieră categorică noua orientare a guvernanţilor de la Bucureşti.[24] În *Declaraţia cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale* se afirma că România promovează principiile suveranităţii şi independenţei naţionale, ale neamestecului în treburile interne, avantajului şi respectului reciproc. Partidul Muncitoresc Român se pronunţa pentru recunoaşterea specificităţii naţionale, istorice, înţelegerea şi acceptarea diversităţii de condiţii ale dezvoltării fiecărei ţări. În document se preciza: "Respectarea strictă a principiului potrivit căruia toate partidele marxist-leniniste sunt egale în drepturi, a neamestecului în treburile interne ale altor partide, ale dreptului exclusiv al fiecărui partid de a-şi rezolva problemele politice şi organizatorice, de a-şi desemna conducerea, de a-şi orienta membrii asupra problemelor politicii interne şi internaţionale, reprezintă condiţia esenţială pentru soluţionarea justă a problemelor divergente, ca şi a oricăror probleme pe care le ridică lupta lor comună". În acest spirit, *Declaraţia* aprecia: "Nu există şi nu poate exista un partid părinte şi un partid fiu, partide superioare şi partide subordonate". Cu alte cuvinte, România nu mai recunoştea supremaţia Uniunii Sovietice şi nici rolul conducător al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în relaţiile internaţionale. Partidul Muncitoresc Român se considera responsabil pentru politica sa numai în faţa poporului român.

[24] Vezi pe larg, Alexandru Oşca şi Vasile Popa, *România, o fereastră în cortina de fier. Declaraţia de Independenţă din 1964.* Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Valeriu Dobrinescu, Focşani, Editura Vrantrop, 1997; Florin Banu şi Liviu Ţăranu, *Aprilie 1964 – Primăvara de la Bucureşti. Cum s-a adoptat "Declaraţia de independenţă a României.* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004.

Declarația din aprilie 1964 a avut un mare ecou internațional, mai ales în statele occidentale, care au apreciat-o – pe drept cuvânt – ca începutul unei noi perioade în evoluția politicii interne şi internaționale a României, ca un act de independență față de Moscova.

După adoptarea *Declarației* din aprilie 1964 a urmat o perioadă de liberalizare a societății socialiste din România. Începută în timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, această orientare a continuat şi după moartea sa, survenită în martie 1965, când la conducerea partidului a fost ales Nicolae Ceauşescu.

În România anilor 1964-1974 s-a crezut într-o deschidere largă spre democrație; s-au făcut unele încercări de materializare a pieței libere, de descătuşare a forțelor intelectuale, s-au dezvoltat contactele cu Occidentul. Această liberalizare avea loc în anumite limite, impuse de existența unui regim de esență totalitară.

Nicolae Ceauşescu a inițiat ample acțiuni vizând reorganizarea statului şi a societății. În iulie 1965, Partidul Muncitoresc Român şi-a luat numele de Partidul Comunist Român, iar numerotarea congreselor acestuia a început cu anul creării PCR (1921). Astfel, Congresul al IV-lea al PMR a devenit Congresul al IX-lea al PCR. După 1965 s-a pus accentul pe ideea renunțării la "modelul unic" de construire a socialismului, stabilindu-se că se impunea luarea în considerație a condițiilor specifice din fiecare țară.

La 21 august 1965 a fost adoptată o nouă Constituție, prin care Republica Populară Română îşi lua numele de Republica Socialistă România. Articolul 1 al Legii fundamentale prevedea că "Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, suveran, independent şi unitar". În 1968 a fost realizată o amplă reformă administrativă, prin care s-a renunțat la denumirile sovietice (raion, regiune) şi s-a revenit la unitatea administrativă tradițională: județul.

"Legalitatea socialistă" a devenit o preocupare importantă a liderilor politici din România. În aprilie 1968 au fost demascate abuzurile şi ilegalitățile din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, fiind reabilitați mai mulți activişti de partid, în frunte cu Lucrețiu Pătrăşcanu. Decizia a avut un caracter politic, deoarece nu au fost luate măsuri împotriva celor care au condus aparatul de represiune. Din contră, fostul şef al Securității, generalul Alexandru Nicolschi, a fost decorat pentru "contribuția adusă la victoria socialismului".

O relaxare a intervenit în relația dintre Stat şi Biserică. S-au deschis mai multe seminarii teologice şi a crescut numărul de studenți la Facultatea de Teologie din Bucureşti. Au fost restaurate mai multe biserici şi mănăstiri.

Prin Legea învățământului din 1968, a fost stabilit învățământul general obligatoriu de 10 clase. Din 1965, s-a introdus gratuitatea manualelor şcolare pentru toți elevii (clasele I-XII). Au fost înființate noi universități – la Craiova (1965) şi Braşov (1967). S-au dat în folosință mai multe cămine studențeşti în Bucureşti, Iaşi, Timişoara, Cluj. În 1970, a fost inaugurat noul ansamblu de clădiri aparținând Institutului Politehnic din Bucureşti.

S-a înregistrat şi o anumită relaxare ideologică. În manualele şcolare au fost introduse personalități dezavuate vehement la începutul anilor ’50: Titu Maiorescu, Lucian Blaga, Octavian Goga, Tudor Arghezi. Au apărut noi reviste literare, în care se dezbăteau problemele creației naționale şi universale. S-au afirmat puternic romancierii Marin Preda şi Eugen Barbu, precum şi tinerii poeți Nichita Stănescu şi Marin Sorescu.

Istoria – mai ales cea națională – a reînceput să fie cercetată pe bază de documente. Din 1967, s-a editat revista “Magazin istoric”, care a avut un rol important în popularizarea istoriei, inclusiv prin publicarea unor documente şi memorii inedite.

Arhitecții şi constructorii au putut să-şi pună în valoare capacitățile creatoare, atât prin realizarea unor cartiere de locuințe, cât şi prin opere unice, precum Palatul Televiziunii Române, Teatrul de Stat din Târgu-Mureş, Palatul Politico-Administrativ din Baia Mare, Sala Polivalentă din Bucureşti, Aeroportul Internațional Otopeni (Henri Coandă).

Contactele culturale s-au multiplicat, mulți tineri români fiind trimişi la studii în statele occidentale; s-au deschis “centre culturale” ale României în Italia, Franța, SUA, Germania etc.

Filmul românesc era prezent la marile festivaluri, inclusiv la cel de la Cannes. După ce, în 1957, Ion Popescu-Gopo obținuse Marele Premiu pentru filmul de desene animate “Scurtă istorie”, în 1965, Liviu Ciulei a câştigat premiul pentru regie cu filmul “Pădurea spânzuraților”, iar în 1966 premiul *Opera Prima* fost acordat lui Mircea Mureşan pentru filmul “Răscoala” (adaptare după romanul lui Liviu Rebreanu).

Politica economică a cunoscut o anumită modificare. Conferința Națională a PCR din decembrie 1967 a hotărât să se promoveze o largă descentralizare a activității economice, planul unic adoptat la nivel național conținând numai câțiva indicatori de bază. S-a pus un accent deosebit pe modernizarea şi rentabilizarea întreprinderilor industriale. Statul român a contractat importante împrumuturi externe, pe baza cărora a achiziționat maşini şi utilaje moderne pentru economia națională. Au fost construite mari întreprinderi industriale în aproape toate județele țării. Au apărut platforme industriale moderne, mai ales în domenii de vârf ca electronica, electrotehnica, petrochimia.

Din 1968, România a început să producă automobilul *“Dacia”* (în colaborare cu firma franceză *“Renault”)*, iar în 1969 a realizat primul

elicopter: *IAR-316* (în colaborare cu firma franceză *"Alouette"*). În 1970 a intrat în funcțiune prima turbină a Centralei Hidroelectrice de la *Porțile de Fier I.* A început acțiunea de electrificare a transporturilor pe căile ferate (primul traseu electrificat, Bucureşti – Braşov, s-a dat în folosință în 1968).

Agricultura a cunoscut un proces de modernizare prin mecanizarea lucrărilor, folosirea pe scară largă a îngrăşămintelor chimice şi pesticidelor, asigurarea de specialişti (agronomi, medici veterinari), crearea de stațiuni pentru cercetări agricole, viticole, zootehnice etc., în care se obțineau noi soiuri de plante şi rase de animale cu o productivitate ridicată. Pe întreg cuprinsul țării au apărut combinate de creştere a păsărilor, porcilor, oilor, vitelor, după modul practicat în SUA.

Comerțul a înregistrat o puternică dezvoltare. Din 1970, a fost organizat, anual, Târgul Internațional Bucureşti, care se bucura de o largă participare a firmelor industriale din Europa, Asia şi America. România a început să exporte pe scară largă maşini şi utilaje, unele dintre ele – precum sondele pentru extracția petrolului realizate la Ploieşti, autoturismele de teren fabricate la Câmpulung şi tractoarele produse la Braşov – fiind printre cele mai performante din lume.

Nivelul de trai a cunoscut o sensibilă îmbunătățire, piața românească fiind, practic, cea mai bine aprovizionată din întregul "lagăr" socialist. S-a desfăşurat un amplu program de construcții de locuințe, care erau oferite gratuit cetățenilor, mai ales muncitorilor de la marile întreprinderi industriale. Asistența medicală gratuită s-a generalizat (inclusiv pentru țărani). Au fost amenajate noi stațiuni de odihnă şi tratament, între care cele de pe litoral Mării Negre. Aparatele de radio, televizoarele, maşinile de spălat, frigiderele, automobilele au intrat în viața cotidiană a românilor.

Cea mai spectaculoasă transformare a cunoscut-o satul românesc. Pe de o parte, tradiția s-a modificat, slăbind sau chiar dispărând vechile obiceiuri şi portul popular în multe localități rurale, iar pe de altă parte, asaltul modernizării a impus aspirații, mentalități şi moduri de viață diferite comparativ cu perioada interbelică. Viața satului a căpătat ritmuri mai înalte de desfăşurare, oamenii fiind mai prezenți în activitatea comunității. S-au modernizat locuințele, au apărut case construite după tipare urbane, dotate cu mobilă cumpărată de la oraş, cu sobe de teracotă etc. țăranul cooperator şi-a pierdut deprinderea de a pleca pe câmp, cu "noaptea în cap" la muncă; el aştepta să fie "mobilizat" de brigadier sau de preşedintele Cooperativei Agricole de Producție şi avea grijă să se întoarcă acasă înainte de asfințitul soarelui.

Transformările radicale pe care le-a cunoscut familia (ca funcție şi structură) sub impactul industrializării şi urbanizării s-au materializat în creşterea duratei şcolarizării şi instruirii în general, participarea femeii la activități economice neagricole, creşterea mobilității sociale, scăderea

mortalității infantile, dezvoltarea sistemului de asigurări sociale, creşterea standardului de viață, reducerea costului creşterii şi educației copiilor, slăbirea influenței religiei şi a normelor morale.

Politica externă a României avea la bază patru principii, formulate încă din aprilie 1964, care se bucurau de o largă recunoaştere internațională: egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne, integritatea teritorială şi suveranitatea națională, avantajul reciproc. În timp ce conducerea din celelalte țări socialiste europene urma cu fidelitate linia trasată la Kremlin, România promova o politică externă proprie, extinzându-şi considerabil relațiile cu lumea occidentală. În 1967, România nu a rupt relațiile diplomatice cu Israelul ca urmare a războiului acestui stat cu țările arabe, aşa cum au făcut Uniunea Sovietică şi celelalte partenere din Tratatul de la Varşovia; a stabilit, în acelaşi an, relații diplomatice cu RF Germană, spre marea indignare a conducerilor RD Germane, Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei, Bulgariei şi, desigur, a URSS. Ca o recunoaştere a politicii promovate de România, ministrul de Externe Corneliu Mănescu a fost ales, în 1967, preşedintele Adunării Generale a ONU, egalând performanța lui Nicolae Titulescu, din 1930-1931, când a fost preşedintele Adunării Generale a Societății Națiunilor.

România a fost vizitată de cele mai importante personalități politice ale vremii: Richard Nixon şi Gerald Ford – preşedinții SUA, Charles de Gaulle – preşedintele Franței, Leonid Brejnev – preşedintele Sovietului Suprem al URSS, Zhou Enlai – premierul Consiliului de Stat al RP Chineze, Iosip Broz Tito – preşedintele Republicii Socialiste Federative Iugoslave, Indira Gandhi – Prim-ministru al Indiei, Suleiman Demirel – Primul-ministru al Turciei, Franz Jonas – preşedintele federal al Austriei, Mahommad Reza Pahlavi Aryamehr – Şahinşahul Iranului, Golda Meir – Primul-ministru al statului Israel, Mohammed Anwar el-Sadat – preşedintele Republicii Arabe Egipt, Harold Wilson – Primul-ministru al Marii Britanii, Helmuth Schmidt – cancelarul RF Germania, Pierre Eliott Trudeau – Primul-ministru al Canadei, Wojciech Jaruzelski – preşedintele RP Polone, Juan Carlos I – regele Spaniei, generalul Suharto – preşedintele Indoneziei etc. etc.

La rândul său, Nicolae Ceauşescu a vizitat peste 90 de țări, fiind primit cu toate onorurile în SUA (în Biroul Oval), Marea Britanie (plimbându-se prin Londra în caleaşcă, alături de regina Elisabeta), Uniunea Sovietică, Franța, RP Chineză, Canada, Austria, Egipt, Belgia, Vatican, Argentina, Brazilia, Japonia, Mexic, Portugalia, Suedia, Norvegia, Indonezia, India şi încă multe altele.

Timp de un deceniu şi jumătate (1970-1985), România a fost un important centru al diplomației internaționale, Nicolae Ceauşescu implicându-se în rezolvarea unor probleme complexe, precum încheierea

păcii între Israel şi Egipt, stabilirea de relații diplomatice între SUA şi RP Chineză, încheierea războiului din Vietnam. Liderii SUA au folosit "canalul Bucureşti" atât timp cât comunicarea directă cu Uniunea Sovietică era blocată, iar "războiul rece" continua să domine viața internațională. Şi în domeniul relațiilor economice România a făcut paşi importanți pe linia colaborării cu statele occidentale. A fost prima țară socialistă care a adoptat o lege privind crearea şi funcționarea de societăți mixte de producție în România şi în alte țări, între care SUA, RF Germania, Canada, Italia, a stabilit relații cu Fondul Monetar Internațional (FMI) şi Banca Internațională pentru Reconstrucție şi Dezvoltare (BIRD), obținând importante împrumuturi pentru a achiziționa maşini şi utilaje moderne, cu care a fost dotată industria românească.

b) Anii cultului personalității

Încă din anii liberalizării se acumulau elementele care aveau să ducă la cultul personalității lui Nicolae Ceauşescu. La Congresul al IX-lea al PCR din iulie 1965 s-a hotărât desprinderea funcțiilor de partid de cele de stat, apreciindu-se că o singură persoană nu putea să se ocupe eficient de ambele domenii. După doi ani, la Conferința Națională a PCR (6–8 decembrie 1967) s-a considerat că despărțirea celor două funcții a dus la risipirea forțelor şi crearea multor paralelisme. În consecință, s-a modificat Statutul PCR, stabilindu-se că persoana care ocupă o funcție de conducere pe linie de partid trebuie să aibă o funcție similară şi pe linie de stat. În acest spirit, primii-secretari ai Comitetelor județene, municipale şi orăşeneşti de partid au devenit şi preşedinții Consiliilor respective. Conferința Națională a propus ca Nicolae Ceauşescu, secretarul general al CC al PCR, să fie ales în funcția de preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.

Întrunită a doua zi, 9 decembrie, Marea Adunare Națională a validat această propunere, astfel că Nicolae Ceauşescu a devenit şeful statului, pe care-l reprezenta în relațiile interne şi internaționale. Era primul pas în lupta pentru preluarea întregii puteri politice.

Conferința Națională din decembrie 1967 a adoptat unele decizii care vizau o anumită liberalizare a regimului, diminuarea centralismului birocratic, stimularea unor inițiative private în domeniul economic etc. O politică similară, dar mult mai hotărâtă, a început să promoveze, din ianuarie 1968, noul lider al Partidului Comunist din Cehoslovacia, Aleksander Dubcek. Cu prilejul vizitei sale la Praga, în zilele de 15-17 august, Ceauşescu a apreciat că "Cehoslovacia merge pe calea cea bună". În şedința Comitetului Politic Executiv din 17 august 1968, Nicolae

Ceauşescu a informat despre rezultatele vizitei[25] şi despre ameninţările care planau asupra Cehoslovaciei, conchizând: "Este într-adevăr aici vorba de o confruntare între două concepţii, tovarăşi, între o concepţie care vrea să menţină ca principiu de rezolvare a problemelor interne teroarea şi represiunea şi consideră partidul ca un aparat de represiune, şi concepţia care merge pe calea ca problemele să fie rezolvate în mod democratic, pe calea convingerii, ca să atragă poporul la rezolvarea problemelor ţării sale şi a făuririi victoriei sale". Această apreciere arată că în 1968, Nicolae Ceauşescu avea o viziune diferită de cea promovată de sovietici în privinţa modului de construire a socialismului.[26]

La 21 august 1968, Nicolae Ceauşescu a condamnat în termeni vehemenţi intervenţia trupelor a cinci ţări membre ale Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia. A fost un act de mare curaj, care a fost apreciat de întregul popor român. La marele miting desfăşurat în Piaţa Palatului în acea zi de 21 august 1968 s-a scandat pentru prima dată "Ceauşescu şi poporul!", "Ceauşescu – România!", participanţii exprimându-şi sprijinul pentru hotărârea secretarului general de a apăra cu orice preţ independenţa şi integritatea teritorială a României. Cu acel prilej s-au constituit gărzile patriotice, alcătuite din civili, care urmau să coopereze cu forţele militare. Între cei care s-au înscris în aceste gărzi s-a aflat şi Paul Goma, viitorul disident politic. Acesta avea să relateze că s-a dus la sediul Uniunii Scriitorilor, cerând să facă parte din gărzile patriotice. Aici i s-a răspuns că trebuia să fie membru de partid, drept care Goma a făcut imediat cerere şi a fost primit în PCR.[27]

August 1968 a marcat o cotitură în activitatea de propagandă a PCR, Nicolae Ceauşescu începând să fie prezentat ca exponentul cel mai fidel al intereselor şi aspiraţiilor poporului român.

Pe de altă parte, Nicolae Ceauşescu a desprins o concluzie importantă după cele întâmplate în Cehoslovacia: prin manevre de culise, sovieticii ar putea să-l înlăture de la putere. La Praga, după intervenţia militară, a fost convocată o Plenară a CC al PC Cehoslovac, care a hotărât înlăturarea din funcţie a lui Alexander Dubcek şi alegerea în fruntea partidului a lui Gustav Husák, care a dovedit o totală obedienţă faţă de Kremlin. Din maniera în care s-a produs o asemenea schimbare, Nicolae Ceauşescu a înţeles că şi în România se putea găsi un "număr de tovarăşi" care să ceară intervenţia sovietică şi apoi să se convoace o Plenară a CC al PCR, în urma căreia să fie ales un alt secretar general. În consecinţă, el a

[25] Arh. N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dos. 131/1968, f. 4-10.
[26] Ioan Scurtu, *17 august 1968. Nicolae Ceauşescu: "Aici este vorba de o înfruntare între două concepţii"*, în "Historia" mai 2008, p. 72.
[27] Paul Goma, *Jurnal de căldură mare, vol. II*, Bucureşti, Editura Nemira, 1997, pp. 139.

decis să-şi fortifice poziția, astfel că la Congresul al X-lea al PCR, din august 1969, s-a modificat Statutul partidului: secretarul general era ales de Congres şi nu de Comitetul Central. Conform Statutului PCR, Congresul trebuia să fie precedat de conferințe de partid (locale şi județene), care să aleagă delegați, cuprinzând organizațiile de pe întreg cuprinsul țării, astfel că întrunirea acestui forum cerea timp şi o amplă muncă organizatorică, spre deosebire de Plenara CC care se putea întruni în câteva zile. În funcția de secretar general al PCR a fost ales Nicolae Ceauşescu (12 august 1969). El nu mai era subordonat Comitetului Central, nu trebuia să prezinte rapoarte în fața acestuia; evident, din august 1969, CC nu avea calitatea de a-l înlocui din funcție.

Un alt învățământ desprins de Nicolae Ceauşescu după evenimentele din Cehoslovacia a fost cel privind dimensiunile liberalizării. Cu prilejul vizitei sale la Praga, în zilele de 15–17 august 1968, Nicolae Ceauşescu a spus: "PCR este de părere că Cehoslovacia merge pe calea cea bună".[28] Sovieticii au avut o cu totul altă părere şi au recurs peste câteva zile la intervenția armată. Atitudinea lui Ceauşescu din august 1968, când a condamnat ferm intervenția în Cehoslovacia, a fost salutată în Occident, dar a generat o reacție extrem de negativă la Kremlin. Pericolul unei acțiuni în forță împotriva României era real, iar un eventual sprijin din partea Occidentului nu era de aşteptat. De aceea, Nicolae Ceauşescu a decis să frâneze procesul liberalizării interne, drept care, în iulie 1971, a prezentat "tezele" sale privind munca politico-ideologică. Se poate aprecia că "în 1971, pentru a feri România de o intervenție sovietică, de presiunile sovietice care erau foarte puternice, Ceauşescu a dorit să dea o garanție de fidelitate față de ortodoxia marxistă, prin prezentarea «tezelor din iulie»".[29]

Pe de altă parte, contextul concret în care au fost lansate aceste "teze", lasă loc la interpretarea că ele au fost rezultatul vizitei lui Nicolae Ceauşescu în China şi RPD Coreeană. În şedința Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 iunie, Ceauşescu a informat despre cele văzute în China şi a făcut comparații cu situația din România: "Toată activitatea lor culturală, de balet, de teatru, a fost pusă pe baze revoluționare". Secretarul general a apreciat tematica spectacolelor la care a asistat, deoarece "se pune față în față mentalitatea imperialistă cu relațiile noi, ceea ce noi nu facem. Noi am împânzit cinematografia cu filme de aventuri, iar teatrul cu piese occidentale. Am scos piesele revoluționare şi am introdus piese fără nici un conținut. La fel facem şi la televiziune, unde tot discutăm şi nu s-a

[28] Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă*, București, Editura RAO, 1988, p. 245.
[29] *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu: mini-revoluția culturală din 1971*. Ediție Ana-Maria Cătănuş, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005, p. 19 (intervenția lui Florin Constantiniu).

schimbat nimic. Înainte să plec am avut o şedinţă de Secretariat şi acolo am stabilit să pregătim un material pentru Plenară, că propaganda noastră este nemulţumitoare, că ea nu corespunde sarcinilor de educare a tineretului şi a poporului general. Aşa că am spus-o înainte de a merge în China. Dar ceea ce am văzut în China şi Coreea demonstrează că concluzia la care am ajuns este justă".[30]

Din această declaraţie, rezultă că încă înainte de vizită, Nicolae Ceauşescu era preocupat de restructurarea activităţii ideologice a PCR. Vizitele întreprinse i-au întărit convingerea că trebuia acţionat cu fermitate pentru promovarea spiritului muncitoresc, revoluţionar în toate domeniile de activitate. Fără îndoială, Ceauşescu a fost impresionat de "marile adunări populare" organizate în cinstea sa, de uriaşele tablouri ale lui Mao-Zedong şi Kim-Il-Sung, de uralele şi ovaţiile cu care erau întâmpinaţi conducătorii de partid şi de stat, ca expresie a "iubirii nețărmuite" de care se bucurau din partea popoarelor respective. Se pare că Nicolae Ceauşescu a ajuns la concluzia că şi el merita o asemenea "recunoştinţă" din partea românilor, drept care a dat frâu liber dezvoltării cultului personalităţii sale.

După prezentarea "tezelor" din iulie au urmat ample acţiuni organizatorice şi politice pentru promovarea spiritului muncitoresc în domeniul culturii. La Plenara CC al PCR din noiembrie 1971, Ion Iliescu a fost eliberat din funcţia de secretar cu Propaganda al CC al PCR (în care fusese ales în februarie acelaşi an), sub acuzaţia de "intelectualism" şi trimis la "munca de jos" (secretar la Comitetul Judeţean Timiş al PCR). Ulterior a fost adoptat programul ideologic al partidului, s-a creat Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste (în locul Ministerului Culturii), au fost luate măsuri pentru "revigorarea" spiritului revoluţionar. Totuşi, aşa cum avea să aprecieze Dumitru Ţepeneag, "cultura română nu s-a întors nici măcar o clipă la proletcultismul anilor '50. Generaţia '80 a dus mai departe ce începuseră cei din generaţia '60".[31] O mărturie în acest sens este şi organizarea celui deal XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice în Bucureşti (august 1980), cu o foarte largă participare, desfăşurat într-o atmosferă pozitivă, de autentică dezbatere ştiinţifică.

Controlul ideologic a urmărit mai ales să nu fie pus sub semnul întrebării rolul conducător al PCR şi să nu se creeze o atmosferă ostilă politicii oficiale. Totuşi, prin practicarea aluziilor şi strecurarea "şopârlelor", mulţi scriitori (între care Augustin Buzura, Constantin Ţoiu, Petre Sălcudeanu, Ion Lăncrăjan) au reuşit să înşele "vigilenţa" cenzorilor de la Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, sau chiar să câştige

[30] *Relaţiile româno-chineze. 1880 – 1974. Documente.* Coordonator ambasador Romulus Ioan Budura, Bucureşti, Tiparul Regia Autonomă Monitorul Oficial, 2005, pp. 1080-1081.
[31] *Sfârşitul perioadei…*, p. 119.

complicitatea lor. Şi în domeniul istoriei s-au publicat lucrări care nu se înscriau pe linia aprecierilor cuprinse în documentele PCR. Au fost abordate teme complexe, privind regimul politic în epoca modernă şi contemporană, partidele politice, activitatea parlamentară, politica externă etc. Dintre istoricii care au abordat asemenea teme menționăm pe: Gheorghe Platon, Apostol Stan, Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, Ion Agrigoroaiei, Ion Bulei, Ion Bitoleanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc.

Plenara CC al PCR din aprilie 1972 a adoptat principiul "rotirii cadrelor", potrivit căruia orice activist de partid şi de stat putea fi mutat într-un alt loc de muncă, dacă necesitățile o cereau. Acest principiu a fost utilizat de Ceauşescu pentru a anihila orice act de independență al activiştilor. Dacă în timpul lui Gheorghiu-Dej s-a recurs la demascări, critici şi chiar arestarea unor cadre, Ceauşescu îi înlătura pe potențialii săi rivali sub pretextul că se impunea întărirea muncii într-un alt sector de activitate. Prin această metodă s-a instaurat o stare de nesiguranță în rândul activiştilor, care, pentru a nu fi "rotiți", au devenit tot mai obedienți față de secretarul general.

Pe măsură ce înainta în vârstă, Nicolae Ceauşescu devenea tot mai suspicios şi preocupat de a promova numai cadre care erau lipsite de personalitate, buni executanți, care să aplice întocmai indicațiile sale. În iunie 1973, soția sa, Elena Ceauşescu, a fost aleasă în Comitetul Executiv al CC al PCR, ocupându-se cu problemele de cadre, dar şi de cele privind învățământul şi ştiința. Organele colective de conducere s-au transformat într-un fel de anexe ale secretarului general şi ale soției sale, devenită în scurt timp a doua persoană în partid şi în stat (i se spunea "Cabinetul 2").

În acțiunile sale vizând preluarea întregii puteri politice, Nicolae Ceauşescu a reuşit să-i înlăture pe "baronii" din timpul lui Gheorghiu-Dej, promovând în locul lor tineri din generația sa, care-i erau devotați. Ultimul "baron" rămăsese Ion Gheorghe Maurer, care ocupa funcția de preşedinte al Consiliului de Miniştri din 1961 şi avusese un rol important în reorientarea politicii externe a României. El manifesta o anumită notă de superioritate, pe care Ceauşescu nu mai era dispus să o tolereze. După multe manevre de culise, Ion Gheorghe Maurer a fost adus în situația de a demisiona din funcția de preşedinte al Consiliului de Miniştri, din "motive de sănătate". Decizia a fost anunțată la Plenara CC al PCR din 25-26 martie 1974, care a propus şi instituirea funcției de preşedinte al Republicii Socialiste România, în care să fie ales Nicolae Ceauşescu.

Întrunită în ziua de 28 martie 1974, Marea Adunare Națională a adoptat legea pentru modificarea Constituției ca urmare a înființării funcției de preşedinte al țării. Acesta era comandantul suprem al forțelor armate şi preşedintele Consiliul Apărării; prezida Consiliul de Stat; numea şi revoca miniştrii, pe membrii Tribunalului Suprem şi pe procurorul general, încheia tratate internaționale, proclama starea de

necesitate etc. În funcția de președinte al Republicii Socialiste România a fost ales Nicolae Ceaușescu. Tot în aceeași zi, în funcția de prim-ministru (noua denumire a președintelui Consiliului de Miniștri) a fost ales Manea Mănescu, o personalitate ștearsă, care-și datora această demnitate obedienței sale față de secretarul general al partidului. Practic, la 28 martie 1974, Nicolae Ceaușescu a preluat principalele pârghii de conducere în partid și în stat.

Cultul personalității sale a început să ia proporții, el fiind prezentat ca "cel mai bun fiu al poporului român", "patriot înflăcărat", "cârmaciul genial" etc. etc. Dar, cu cât propaganda devenea mai insistentă, cu atât subiectivismul și voluntarismul luau amploare, Nicolae Ceaușescu începând să creadă că el era hărăzit de istorie să conducă România "pe culmile luminoase ale comunismului".

Un moment delicat pentru Nicolae Ceaușescu s-a înregistrat în iulie 1978, când a "defectat" generalul Ion Mihai Pacepa. Ajuns general de Securitate, datorită meritelor sale în timpul marii represiuni din anii '50, Pacepa a fost numit în 1966 adjunct al șefului Direcției Generale de Informații Externe și apoi, în 1972, șef al Departamentului de Informații Externe, fiind totodată și consilier personal al lui Nicolae Ceaușescu. În această calitate, așa cum singur avea să mărturisească, beneficia de un salariu "mai mare decât cel al ministrului Apărării sau al unui secretar al Comitetului Central și numai cu puțin mai mic decât cel al primului ministru".[32] Ion Mihai Pacepa preciza: "Am petrecut 27 de ani în serviciile de contrainformații și informații ale României comuniste, le-am urcat toate treptele ierarhice, le-am cunoscut toate măruntaiele. Ele au jucat un rol primordial în consolidarea comunismului de tip sovietic în România și crearea unuia din cei mai detestați tirani din istoria țării și a lumii. Ele l-au menținut pe Ceaușescu la putere 24 de ani. Ele au fost principalele instrumente de guvernare".[33] Ion Mihai Pacepa s-a implicat în toate problemele vizând activitatea Securității, dispunând de informații bogate, inclusiv de cele privind secrete de stat. În memoriile sale, Pacepa scria: "La două zile după ultima plimbare cu Ceaușescu pe plaja de la Techirghiol, am cerut azil politic la Ambasada Statelor Unite în Republica Federală Germană".[34] La 24 iulie 1978, în timp ce se afla într-o misiune la Bonn, Pacepa a trecut de partea cealaltă a "baricadei".[*] Momentul coincidea

[32] Ion Mihai Pacepa, *Moștenirea Kremlinului. Rolul spionajului în sistemul comunist de guvernare*, București, Editura Venus, 1993, p. 287.
[33] *Ibidem* p. 498-499.
[34] *Ibidem* p. 287.
[*] Însuși Pacepa avea să scrie că a cerut azil politic ambasadorului S.U.A. din Bonn, iar în ziua de 27 iulie 1978: "Am părăsit în secret Germania Federală la bordul unui avion Hercules, aparținând Forțelor Aeriene ale Statelor Unite, trimis de Washington să mă

cu apogeul prestigiului internațional al lui Nicolae Ceauşescu. În aprilie 1978 el făcuse o vizită în SUA, unde preşedintele Carter l-a omagiat ca un mare om de stat, de la care el însuşi avea de învățat, iar în iunie în Marea Britanie, fiind primit cu toate onorurile, inclusiv în caleaşcă alături de regina Elisabeta. Pe de altă parte, sovieticii erau tot mai iritați de "obstrucția" liderului de la Bucureşti față de instituirea comenzii unice în Tratatul de la Varşovia. Marile puteri au decis – din motive diferite – să acționeze pentru minimizarea lui Nicolae Ceauşescu, iar "dezertarea" lui Pacepa s-a înscris în această nouă orientare.[35] După "dezertare", care a avut ca rezultat deconspirarea tuturor acțiunilor Securității, a urmat o amplă acțiune de restructurare a acestei instituții şi o masivă schimbare a personalului: sute de agenți au fost rechemați în țară şi plasați în alte posturi, au fost promovați oameni noi, fără experiența necesară în domeniul atât de delicat cum era spionajul extern.

De la mijlocul anilor '70, viața de zi cu zi a românilor a început să fie afectată de criza petrolului, generată de hotărârea țărilor OPEC de a ridica prețul acestuia, fapt ce a dereglat piața mondială. Mizând pe importul de țiței din Iran, Nicolae Ceauşescu a decis dezvoltarea puternică a industriei petrochimice, România ajungând la capacitatea de prelucrare a 34 milioane tone de țiței pe an. Răsturnarea de la putere a şahinşahului Reza Pahlavi Aryamer, în 1979, a afectat relațiile României cu Iranul, inclusiv în domeniul petrolului. Resursele interne acopereau doar 5-6 milioane de tone, astfel că – pentru a nu se închide unitățile petrochimice, fapt ce ar fi avut un puternic impact social, dar ar fi afectat şi multe întreprinderi industriale pe orizontală – România a devenit dependentă de importul de petrol şi gaze din Uniunea Sovietică. Regimul de la Kremlin a decis să-l pedepsească pe Ceauşescu, drept care, din ianuarie 1978, livrarea de gaze către România era adesea oprită, fapt ce afecta activitatea economică, precum şi aprovizionarea populației.

Dacă în anii '60-'70, conducerea PCR se ridicase ferm împotriva integrării economice a țărilor socialiste, de la mijlocul anilor '80 a început să susțină necesitatea coordonării planurilor economice, pentru asigurarea unei aprovizionări ritmice cu materii prime şi energie a statelor din Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Evident, Nicolae Ceauşescu avea în vedere, în primul rând, țara sa.

---

ia". (Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi roşii. Amintirile unui general de Securitate.* În româneşte de Horia Gănescu şi Aurel Ştefănescu, Bucureşti, Editura Venus, 1992, p. 501).

[35] Ioan Talpeş, *În umbra marelui Hidalgo. Rememorări consemnate de Horia Alexandrescu*, vol. I, Bucureşti, Editura Vivaldi, 2009 (Capitolul 3).

Sovieticii au folosit petrolul şi gazul metan pentru a crea dificultăți regimului de la Bucureşti, întârziind încheierea de contracte sau reducând cantitatea pe care se angajaseră să o furnizeze României.

Neacceptând să reducă ponderea industriei energofage în ansamblul economiei naționale, conducerea PCR a decis să impună raționalizarea consumului de gaze şi electricitate furnizat populației, fapt ce afecta grav condițiile de viață ale românilor. Din 1982-1983 problema căldurii şi luminii a devenit un adevărat calvar pentru cea mai mare parte a populației, mai ales a celei de la oraşe.

Atins de mania grandomaniei, Nicolae Ceauşescu a început să aprecieze în sinea sa că România era un stat prea mic pentru un om atât de mare cum era el. În consecință, a decis să forțeze natalitatea, pentru ca România să ajungă la 25 milioane de locuitori. Încă din timpul lui Gheorghiu-Dej s-au făcut studii privind evoluția demografică a României, ajungându-se la concluzia că se impuneau măsuri mai ferme pentru stimularea natalității. Nicolae Ceauşescu a preluat aceste studii, iar la 1 octombrie 1967 a fost publicat decretul pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii a cărui aplicare avea să devină un adevărat coşmar pentru femei, dar şi pentru viața de familie în general. Decretul interzicea avortul femeilor care aveau mai puțin de trei copii (ulterior, numărul lor s-a ridicat la patru); se prevedeau pedepse cu închisoarea atât pentru ele, cât şi pentru medicii care comiteau o astfel de infracțiune. Decretul a fost semnat de Chivu Stoica, preşedintele Consiliului de Stat, dar în propaganda oficială s-a subliniat că inițiativa aparținea secretarului general al CC al PCR. Aplicarea acestuia a creat o stare umilitoare pentru femei, care erau supuse controlului ginecologic şi urmărite să nu facă întrerupere de sarcină decât în cazuri cu totul excepționale. Anticoncepționalele erau interzise pe piața românească, astfel că multe femei au recurs la avorturi provocate, cu consecințe dramatice pentru starea lor de sănătate. Potrivit unor informații, până în 1989 circa 11 000 de femei şi-au pierdut viața în urma avorturilor provocate.[36]

Din călătoriile sale în străinătate, Ceauşescu a reținut unele aspecte ale modernizării, pe care a căutat să le impună şi în România, îmbrăcându-le în haina teoretică a învățăturii marxist-leniniste, privind grija față de om, diminuarea (până la eliminare) a deosebirilor dintre sat şi oraş etc. La 16 februarie 1968 a fost adoptată legea privind organizarea administrativă a teritoriului României. Ea a avut o parte pozitivă, în sensul că s-a revenit la vechea împărțire pe județe (în locul regiunilor şi raioanelor, după modelul sovietic). Pe de altă parte, această lege prevedea

[36] *Istoria României în date.* Coordonator Dinu C. Giurescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 558.

restructurarea localităților rurale şi urbane "pe baze socialiste". În timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, noile construcții s-au ridicat la marginea oraşelor, pe terenuri virane unde au apărut noi cartiere de locuințe, care au schimbat cu totul imaginea mahalalelor de altădată. În aceste zone s-au construit şcoli, spitale, magazine, policlinici, cinematografe etc asigurându-se astfel facilitățile materiale şi spirituale pentru cetățenii care trăiseră în locuințe insalubre, fără lumină electrică şi canalizare.

În programul de restructurare a localităților din timpul lui Ceauşescu a fost vizată, cu precădere, zona centrală a localităților, fapt ce a dus la dărâmarea multor monumente de arhitectură, inclusiv biserici. Această acțiune s-a accelerat după cutremurul de pământ din 4 martie 1977, când s-a trecut la demolarea masivă a unor zone de locuințe şi construirea de blocuri cu 8-10 etaje. Astfel, cetățenii au fost scoşi din habitatul lor tradițional şi nevoiți să se mute în apartamente şi în colectivități constituite ad-hoc. Cele mai multe erau blocuri-tip, identice, indiferent de zona geografică şi de specificul local al materialelor de construcție. De regulă, confortul unui apartament era superior celui din casele personale, dar desprinderea bruscă dintr-un mediu de existență şi plasarea într-unul cu totul diferit a marcat negativ starea de spirit a celor mai mulți dintre cei siliți să se mute, supunându-se astfel directivelor partidului.

S-au construit noi centre politico-administrative, aproape fiecare oraş având câte o "Casă Albă", cu o piață mare în față, unde să se adune cetățenii la manifestațiile publice. Până în decembrie 1989, în 29 de oraşe centrele au fost distruse în proporție de 85 – 90%, iar alte 37 au cunoscut demolări masive.[37]

Cel mai adesea noile construcții au fost ridicate pe locul unor clădiri vechi, unele cu valoare arhitectonică şi istorică. Între acestea, biserica *Enei,* biserica *Sfânta Vineri,* biserica *Cotroceni,* mănăstirea *Văcăreşti,* casa în care a locuit Nicolae Iorga din strada Bonaparte, toate din Bucureşti. Unele monumente au fost salvate prin translatarea lor la 150-300 metri de perimetrul construibil. Între acestea, biserica şi clopotnița bisericii *Mihai Vodă,* în jurul cărora s-au construit blocuri pe 10-12 etaje, astfel că nu mai puteau fi văzute de la distanță (acestea fuseseră construite pe o poziție dominantă şi dădeau o notă distinctă întregii zone). Cu acel prilej a fost demolată şi clădirea Arhivelor Statului, operă de arhitectură realizată de Ion Mincu. Împotriva acestor demolări s-au pronunțat mai mulți intelectuali de marcă, prin memorii adresate lui Nicolae Ceauşescu, articole publicate în presă şi interviuri acordate posturilor de radio occidentale, intervenții la reuniuni ştiințifice organizate de Academia de Ştiințe Sociale şi Politice etc.

[37] Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României,* Bucureşti, Editura Museion, 1994, pp. 50-51.

Nu mai puțin adevărat este faptul că în anii socialismului au fost construite numeroase biserici (mai ales în sate), s-au renovat monumente istorice, inclusiv mănăstiri (Voroneț, Sucevița, Putna, Curtea de Argeș, Cozia), cetăți medievale (Suceava, Râșnov), palate (Cotroceni, Peleș, Săvârșin), castele (Hunedoara, Bran) etc.

Pe fondul amplificării cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu, al creșterii presiunilor ideologice și al ingerințelor tot mai insistente în viața privată a cetățenilor, al nerespectării drepturilor omului și al deteriorării situației materiale a populației s-au înregistrat și în România unele acțiuni de opoziție. Încă din ianuarie 1977, scriitorul Paul Goma a inițiat o acțiune de solidarizare a românilor cu *"Charta '77"*, manifest lansat de mai mulți intelectuali din Cehoslovacia, în favoarea drepturilor omului. Negăsind ecoul dorit la scriitorii români, Paul Goma a adresat o scrisoare deschisă lui Nicolae Ceaușescu, prin care-i cerea să facă o declarație de susținere a *"Chartei '77";* scrisoarea a fost transmisă de postul de radio "Europa Liberă". Sub presiunea autorităților, Paul Goma a fost obligat, în luna noiembrie a aceluiași an, să părăsească România, stabilindu-se la Paris, unde a continuat criticile la adresa politicii regimului de la București.

În zilele de 1-3 august 1977 a avut loc o amplă acțiune revendicativă a minerilor din Valea Jiului. Ea a fost determinată de hotărârea guvernului de a ridica vârsta de pensionare și de a anula unele facilități, mai ales pentru cei care nu lucrau în subteran. Muncitorii au încetat lucrul și au refuzat să negocieze cu Ilie Verdeț, prim-viceprim-ministru al Guvernului și au pretins să discute cu Nicolae Ceaușescu. Acesta a fost nevoit să vină "în Vale", unde a avut un dialog public cu cei aproximativ 35 000 de mineri. Purtătorul lor de cuvânt, Constantin Dobre, a prezentat revendicările, iar Ceaușescu le-a acceptat, promițând chiar mai mult decât solicitau aceștia: anularea decretului respectiv, dar și îmbunătățirea aprovizionării cu alimente, a asistenței medicale, asigurarea de noi locuri de muncă pentru femei și minierii care se pensionau etc. Declarațiile lui Ceaușescu au fost primite cu satisfacție de greviști, care l-au proclamat "Miner de onoare".

Presa din România nu a prezentat nimic din cele solicitate de mineri, lăsând să se înțeleagă că a fost o obișnuită vizită de lucru a secretarului general al PCR. Sub titlul *Tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut o vizită de lucru în Valea Jiului*, ziarul "Scânteia" afirma că acesta a analizat "la fața locului, cu cadre cu munci de răspundere din economie, cu reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat și ai oamenilor muncii, felul în care se acționează pentru aplicarea hotărârilor celui de-al XI-lea Congres al partidului în acest sector al industriei noastre". Erau publicate fotografii reprezentându-l pe Nicolae Ceaușescu "în mijlocul

oamenilor muncii" şi la tribuna "adunării populare". Se afirma că secretarul general al PCR "s-a întâlnit cu reprezentanți ai minerilor din Lupeni. În semn de înaltă stimă şi prețuire față de activitatea sa neobosită pentru binele patriei şi al poporului, pentru grija părintească față de muncitori şi viața minerilor, participanți la întâlnire au ovaționat îndelung pe secretarul general al Partidului Comunist Român, salutând cu entuziasm, cu căldură, prezența sa în mijlocul lor".[38]

Românii au aflat de la posturile de radio străine "Europa Liberă", BBC, "Vocea Americii" ş.a. - despre greva muncitorilor de la Lupeni şi modul cum a decurs întâlnirea cu Nicolae Ceauşescu. În lunile următoare, Securitatea a desfăşurat o amplă acțiune de depistare a "agitatorilor", care au fost împrăştiați în diferite localități din țară şi ținuți sub supraveghere[*].

La începutul anilor '80 s-au înmulțit manifestele împotriva lui Ceauşescu, cerându-se lumină, căldură, pâine, libertate. În 1983 s-a adoptat decretul privind regimul aparatelor de multiplicat materialele necesare reproducerii scrierilor şi al maşinilor de scris, prin care acestea trebuiau înregistrate la Miliție (pentru a putea fi recunoscute în cazul că erau folosite în scopuri "nepermise").

Pentru întărirea puterii sale, Nicolae Ceauşescu a adoptat metoda creşterii numărului de membri în organele de conducere, astfel încât acestea să nu mai poată discuta şi decide asupra problemelor esențiale privind politica internă şi internațională a României. Numărul membrilor Comitetului Politic Executiv a ajuns, după Congresul al XIII-lea al PCR, din noiembrie 1984, la 58 (23 titulari şi 35 supleanți); au devenit membri ai CPEx reprezentanții organizațiilor de masă (sindicat, Uniunea Tineretului Comunist, femei), reprezentanți ai mai multor județe etc. În aceste condiții, participanții luau act de deciziile lui Nicolae Ceauşescu, iar CPEx devenise "un cadru, o formă fără fond, simplă titulatură pentru comunicatele de presă în care se consemnau hotărârile sale individuale". Dumitru Popescu avea să aprecieze: "Pentru membrii CPEx, şedințele erau o penibilă pierdere de vreme, prilej de audiție, până la saturație, a aceloraşi reproşuri şi recomandări. După o jumătate de zi ne ridicam de pe scaune cu capul vuind, istoviți de tensiunea absurdă imprimată dialogurilor inutile, cu conştiința propriei inutilități".[39]

Dar nu toți activiştii se complăceau în această situație, unii dintre ei vizând chiar înlăturarea lui Nicolae Ceauşescu din fruntea partidului şi

[38] "Scânteia" din 4 august 1977.

[*] Liderul lor, Constantin Dobre, a fost convins să urmeze cursurile Universității de partid "Ştefan Gheorghiu", iar după revoluția din decembrie 1989 a părăsit România.

[39] Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se... Angoasa putrefacției. Memorii,* vol. IV, Bucureşti, Ediția Curtea Veche, 2006 p. 141.

a statului. Potrivit unor informații, în 1984 s-a înregistrat o tentativă de înlăturare a lui Nicolae Ceauşescu. Generalii Ion Ioniță şi Nicolae Militaru au elaborat planul unei lovituri de stat în timpul vizitei lui Ceauşescu în R.F. Germania. Se miza pe sprijinul Garnizoanei Militare Bucureşti pentru arestarea celor mai apropiați colaboratori ai preşedintelui (Emil Bobu, Ion Dincă, Tudor Postelnicu, Ion Coman, Ilie Ceauşescu); urma capturarea posturilor de radio şi televiziune pentru a anunța schimbarea intervenită etc. Planul a fost deconspirat de doi dintre generalii care urmau să participe la această acțiune, iar Ceauşescu a luat măsuri de anihilare a conspiratorilor.

În primăvara anului 1987, Securitatea l-a anchetat pe Nicolae Radu, care redactase un manifest împotriva lui Ceauşescu. El a declarat că fusese contactat de Virgil Măgureanu, care i-ar fi spus că există un Comitet al Salvării Naționale, cu un nucleu politic format din Ion Iliescu şi Virgil Măgureanu, şi unul militar din care făceau parte generalii Ion Ioniță şi Nicolae Militaru. Evident, nu a existat nici o reacție oficială publică, dar faptul că lui Ion Ioniță, mort în iulie 1987, general şi fost ministru al Apărării Naționale, nu i s-au organizat funeralii conform Regulamentelor militare, a suscitat unele comentarii[*]. O tentativă similară a inițiat Vlăduț Nisipeanu, care a încercat să constituie şi un partid, intitulat Frontul Democratic din România.[40]

O disidentă bine cunoscută a devenit Doina Cornea, care a adresat mai multe scrisori fiicei sale din Franța, care apoi erau citite la postul de radio *"Europa Liberă";* scrisorile conțineau ample critici la adresa regimului şi în special a lui Nicolae Ceauşescu.

Deteriorarea situației interne s-a produs pe fondul mutațiilor survenite în raportul de forțe pe plan internațional. Din 1977, politica administrației americane față de țările socialiste, inclusiv față de

[*] Generalul Ion Ioniță a fost eliberat din funcția de ministru al Apărării Naționale în 1976, fiind numit vice-prim-ministru al guvernului, iar în 1982 a fost pensionat, la vârsta de 58 de ani. În memoriile sale, Cecilia Ioniță (soția) menționează că în casă fuseseră instalate microfoane. La un moment dat, în primăvara anului 1984, acesta i-a spus: "Să ştii că am intrat într-o mişcare împotriva lui Ceauşescu." Era vizitat de Radu Nicolae, Virgil Măgureanu, Nicolae Militaru. Într-o zi, în timp ce călătorea într-un autobuz aglomerat, Ioniță a fost lovit în abdomen, resimțind o puternică durere: "Să fi acționat aici o simplă lovitură sau otrava unui ac?" se întreabă doamna Ioniță. A murit la 25 iulie 1987 şi a fost înmormântat la Cimitirul Militar Ghencea, dar ca un civil, fără ceremonialul stabilit pentru generali. Din partea lui Nicolae Ceauşescu şi a Elenei Ceauşescu au fost prezentate "două coroane impunătoare cu mult text" (Ion Ioniță *Însemnări,* Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2008; fragment din memoriile Ceciliei Ioniță, soția generalului Ion Ioniță).

[40] Vezi, pe larg, Vlăduț Nisipeanu, *L-am înfruntat pe Ceauşescu,* Bucureşti, Editura Crist, f.a.

România, a cunoscut o sensibilă schimbare. Până atunci, în timpul preşedinţilor Richard Nixon (1969 – 1974) şi Gerald Ford (1974 – 1977) accentul a fost pus pe încurajarea diferenţelor intersocialiste, adică a tendinţelor de afirmare a unei politici externe diferită de cea a Uniunii Sovietice. După venirea la conducere a lui Jimmy Carter, care l-a numit pe Zbigniew Brzezinski (polonez de origine) în funcţia de consilier pentru problemele securităţii naţionale, accentul a fost pus pe diferenţierile intrasocialiste, pe încurajarea curentelor şi atitudinilor favorabile respectării drepturilor omului, pe sprijinirea proceselor de democratizare din interiorul acestor state. Este semnificativ faptul că, în aprilie 1978, după convorbirile avute cu Nicolae Ceauşescu la Casa Albă, preşedintele Carter a apreciat că preşedintele României este un mare conducător naţional şi internaţional, de la care SUA aveau de învăţat. Pe de altă parte, cu prilejul vizitei la New York a liderului român, a avut loc o manifestaţie a emigraţiei române împotriva politicii sale, mai ales a nerespectării drepturilor omului.[41] Cert este că după 1978, s-a manifestat o tendinţă tot mai evidentă de răcire a relaţiilor româno-americane şi de diminuare a rolului lui Nicolae Ceauşescu în viaţa internaţională.

Occidentul a folosit problema împrumuturilor contractate de România pentru a exercita presiuni în vederea respectării drepturilor omului. După aderarea la Fondul Monetar Internaţional (FMI) şi Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BERD), în 1972, România a contractat importante împrumuturi externe, care au ajuns în 1981 la 10,5 milioane dolari SUA.[42] Cele mai multe aveau termene foarte scurte de rambursare, iar pentru achitarea lor guvernul român trebuia să facă alte împrumuturi. De această dată, statele occidentale, în primul rând SUA, care aveau un rol hotărâtor în FMI şi BERD, au început să condiţioneze acordarea de noi împrumuturi de respectarea drepturilor omului în România.

Nicolae Ceauşescu aprecia că acesta era un amestec în treburile interne ale ţării sale, drept care a decis, în 1980, să nu mai solicite nici un împrumut extern, iar România să treacă la achitarea rapidă a întregii sale datorii. A fost una dintre cele mai nefaste hotărâri, care a afectat nu numai relaţiile externe ale ţării, dar mai ales viaţa milioanelor de cetăţeni. S-a trecut, din 1981, la diminuarea drastică a importurilor şi la forţarea excesivă a exportului în vederea procurării valutei necesare pentru achitarea datoriei externe. Această politică a avut ca rezultat deteriorarea gravă a situaţiei alimentare, întrucât cea mai mare parte din producţia

[41] Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*, Bucureşti, Editura Silex, 2005, p. 241.
[42] *Istoria economică a României*, vol. II. *1989-1989.* Coordonator acad. N.N. Constantinescu, Bucureşti, Editura Economică, 2000, p. 376.

agricolă era exportată, astfel că pe piața internă s-a înregistrat o adevărată penurie de carne, lapte, unt, ouă, pâine, ulei etc etc. Căutând să ascundă această realitate, Marea Adunare Națională a adoptat în 1984 programul de alimentație științifică a populației, prin care se urmărea raționalizarea consumului sub motiv că românii consumau prea mult. Aceasta, în timp ce magazinele erau goale, iar populația era nevoită să stea ceasuri întregi la coadă în speranța că "se va da aduce ceva".

În 1985 s-au desființat posturile regionale de radio, iar programul TV s-a redus la două ore în zilele de luni-vineri; sâmbăta şi duminica acesta avea zece ore. Iată cum arăta acest program în săptămâna 21-27 iulie 1985:

Duminică, 21 iulie
11^{30} Telex
11^{35} - Lumea copiilor
- Şoimii patriei
- Telefilmoteca de ghiozdan: *"Ultima cursă"*.
12^{40} Din cununa cântecului românesc
13^{00} Album duminical
- Un şlagăr pe adresa dumneavoastră*: "O clipă doar..."*
- Vocea conştiinței
- Din istoria filmului mut
- Telesport
- Secvența telespectatorului
14^{45} Însemne ale unui timp Eroic
19^{00} Telejurnal
19^{00} 20 de ani de mărețe împliniri
19^{30} Cântarea României
20^{20} Film artistic *"Comoara din munți"*
20^{50} Telejurnal.

Luni, 22 iulie
20^{00} Telejurnal
20^{20} Timp al marilor împliniri
20^{35} Tezaur folcloric
20^{55} Varşovia '85
21^{05} Roman foileton *"J. S. Bach"*
21^{50} Telejurnal.

Marți, 23 iulie
20^{00} Telejurnal
20^{20} Timp al marilor împliniri
20^{40} Partid şi țară-o unică voință
20^{50} Actualitatea în economie
21^{05} Laureați ai festivalului *"Cântarea României"*
21^{35} Experiența înaintată - inițiativă, eficiență
21^{50} Telejurnal.

Miercuri, 24 iulie
20^{00} Telejurnal
20^{20} 20 de ani de mărețe împliniri socialiste
20^{40} Partidul, Ceauşescu, România
21^{00} Film serial *"Limita posibilului"*
21^{50} Telejurnal.

Joi, 25 iulie
20^{00} Telejurnal
20^{20} Actualitatea în economie
20^{55} Invitație în studioul de concerte al Radioteleviziunii
21^{05} Magistrale ale socialismului
21^{25} Serial științific
21^{55} Telejurnal.

Vineri, 26 iulie
20^{00} Telejurnal
20^{30} Actualitatea în economie
20^{35} Cadran mondial
20^{50} Secvențe cubaneze
21^{05} Amfiteatrul artelor
21^{35} Efigii ale muncii
21^{50} Telejurnal.

Sâmbătă, 27 iulie
13^{00} Telex
13^{05} La sfârşit de săptămână
- Invitație pe valea Izei
- Gala desenului animat
- Telesport
- Atlas muzical

14^{15} Imagini şi ritmuri cubaneze
19^{00} Telejurnal
19^{20} Teleenciclopedia
19^{45} În lumina reflectoarelor
20^{30} Film artistic *"O casă colonială"*
21^{55} Telejurnal
22^{05} Romanțe şi melodii îndrăgite.

Reformele lui Mihail Gorbaciov au fost primite cu ostilitate de Nicolae Ceauşescu. Această ostilitate avea cel puțin trei motive. Unul de ordin personal: noul lider de la Kremlin urmărea înlăturarea vechilor conducători din țările socialiste şi înlocuirea lor cu oameni tineri, dispuşi să aplice *perestroika;* Ceauşescu se afla la putere din 1965 şi făcea parte din categoria bătrânilor conservatori. Al doilea, era convingerea secretarului general al PCR că Mihail Gorbaciov continua vechea politică imperială, de dominație asupra țărilor socialiste şi a mişcării comuniste internaționale, folosind o altă metodă față de predecesorii săi, mult mai înşelătoare. În al treilea rând, Nicolae Ceauşescu aprecia că Mihail Gorbaciov se abătea de la principiile marxism-leninismului şi punea în pericol orânduirea socialistă, făcând astfel jocul țărilor imperialiste, în primul rând al SUA.

În opinia liderului politic român o reformă autentică fusese realizată în România cu două decenii în urmă. La Conferința Națională a PCR din 1967 se hotărâse creşterea atribuțiilor şi competențelor unităților de bază în privința planificării, organizării şi conducerii activităților economice. Afirmațiile lui Nicolae Ceauşescu referitoare la Conferința Națională erau corecte, dar el omitea să menționeze că, pe parcurs, această orientare a fost abandonată, ajungându-se la un centralism excesiv, mult mai drastic decât cel de până în 1967. Pentru susținerea ideii că în România s-a realizat o adevărată democratizare a vieții politice, Nicolae Ceauşescu invoca hotărârile Congresului al IX-lea al PCR din iulie 1965, care stabilise principiile conducerii colective, larga consultare a membrilor de partid şi a cetățenilor în general. Dar aceste principii au fost abandonate după numai doi ani, când s-a realizat contopirea funcțiilor de partid cu cele de stat.

În timp ce în unele țări socialiste se discuta despre necesitatea reformelor, despre *glasnosti* şi *perestroika*, în România acest subiect era interzis. După mai bine de doi ani de la instalarea sa la conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Gorbaciov a fost invitat, în mai 1987, să facă o vizită oficială în România. I s-a stabilit un program strict, prin care să se împiedice contactul liderului sovietic cu populația, să i se ofere o imagine pozitivă privind condițiile de viață ale românilor, şi să i

se arate că politica PCR era susținută de "întregul popor". Cu toate precauțiile luate, vizita a fost presărată cu multe momente neplăcute pentru Nicolae Ceauşescu. De exemplu, în timp ce vizita un complex alimentar în care erau expuse numeroase produse (carne, unt, brânză, salam etc.), Mihail Gorbaciov a întrebat dacă întotdeauna exista o asemenea aprovizionare, lăsând să se înțeleagă că el cunoştea situația reală. Deşi din programul oficial lipseau contactele directe cu populația, nu odată Mihail Gorbaciov s-a îndreptat spre cetățenii aduşi să-l întâmpine, punând întrebări privind modul lor de viață. În loc de răspuns, cei prezenți scandau, aşa cum li se indicase: "Ceauşescu – Gorbaciov!", "Ceauşescu – Gorbaciov!".

Liderul sovietic a afişat o aroganță pe care Ceauşescu nu o putea suporta. De exemplu, într-o dimineață, Gorbaciov a decis, fără să-l consulte pe Ceauşescu, să schimbe ora începerii convorbirilor oficiale. Ceauşescu nu a acceptat şi a cerut celor de la protocol, "să-l plimbe pe Gorbaciov prin oraş, până la ora fixată, să vadă ce construim, că poate, aşa o să se învețe minte!" Gorbaciov a vizitat un liceu, intrând într-o sală de clasă, unde profesorul a început să explice despre preocupările şi rezultatele obținute de elevi. Gorbaciov a intervenit: "Ia să mai lăsăm în pace matematica şi fizica! Spuneți-mi, mai bine, cum stați cu dragostea?"[43] Evident, nimeni nu s-a ridicat să-i "raporteze" cum stă cu dragostea, dar o asemenea atitudine a liderului "marii patrii a socialismului" a provocat stupoare în rândul elevilor.

În discursul rostit la mitingul prieteniei româno-sovietice[44], Mihail Gorbaciov a vorbit despre faptul că şi în România există "dificultăți ce se răsfrâng asupra vieții cotidiene" iar "viața ne-a învățat să apreciem lucid situația, ne-a creat un fel de imunitate față de exaltări de pe urma succeselor"; era o aluzie la propaganda care se făcea în România, despre marile victorii înregistrate în construcția socialismului, ca urmare a politicii "înțelepte" promovate de Nicolae Ceauşescu. Referindu-se la politica sa de *glasnosti* şi *perestroika,* Gorbaciov a mărturisit: "Suntem bucuroşi când țările frățeşti găsesc ceva util pentru ele în activitatea creatoare care se desfăşoară la noi în țară". Astfel, el adresa un îndemn public ca şi PCR să urmeze această linie politică, dezavuată de Ceauşescu. Conform directivelor primite, cei prezenți în sală au fost foarte reținuți când a vorbit Mihail Gorbaciov, dar au salutat de 27 de ori cu aplauze şi ovații cuvântarea lui Ceauşescu, în care acesta a evidențiat succesele obținute de România, lăsând să se înțeleagă că țara sa nu se confrunta cu dificultățile înregistrate în Uniunea Sovietică. El a subliniat că aceste rezultate se datorau politicii PCR, care aplica neabătut

[43] Silviu Curticeanu, *Memorii necenzurate,* Bucureşti, Editura Historia, 2007, p. 206.
[44] "Scânteia" din 27 mai 1987.

învățătura marxist-leninistă; era o aluzie la faptul că liderul de la Kremlin nu urma întocmai această linie ideologică.

În mod paradoxal, având în vedere tradiționalele sentimente antirusești și antisovietice ale românilor, vizita liderului de la Kremlin a fost primită cu speranță și simpatie de populația Capitalei. În acele vremuri, când cetățenii României se confruntau cu mari dificultăți materiale, politica lui Mihail Gorbaciov era privită cu optimism, ca o cale de ieşire din situația tot mai grea în care ajunsese țara. A circulat atunci zvonul că Mihail Gorbaciov s-ar fi întâlnit cu Ion Iliescu, fostul său coleg de la Universitatea *"Lomonosov"* din Moscova*. Cert este că postul de radio *"Europa Liberă"* a lansat ideea că Gorbaciov viza înlocuirea lui Ceaușescu cu un reformator, în persoana lui Ion Iliescu. În realitate, acesta fusese trimis cu o misiune la Timişoara, astfel că nu a avut cum să-l vadă pe liderul de la Kremlin.[45]

Schimbarea liderilor conservatori, dorită de Gorbaciov, a fost susținută de mass-media din Occident. În 1986-1987, s-a declanşat în Occident o vastă campanie de diabolizare a lui Nicolae Ceauşescu. Pornind de la unele fapte reale, mijloacele de propagandă le hiperbolizau, dându-le o imagine apocaliptică. S-a folosit o gamă largă de forme şi mijloace, vizând, în ultimă instanță, crearea unei stări de spirit ostile lui Ceaușescu şi pregătirea psihologică a înlăturării lui din fruntea partidului şi a statului. Atacul principal s-a îndreptat împotriva principalei instituții pe care se baza regimul dictatorial: Securitatea. De-a lungul anilor, Securitatea devenise o adevărată spaimă, abuzurile şi ilegalitățile acesteia afectând milioane de români, bărbați şi femei, tineri şi bătrâni, țărani şi orăşeni. Cel ales pentru a condamna această instituție a fost generalul de securitate Ion Mihai Pacepa. După aproape zece ani de la dezertarea sa, Pacepa a publicat, în 1987, la Washington, cartea *Orizonturi roşii*, în care Ceaușescu apărea ca un personaj patologic, obsedat, ca şi soția sa, de supravegherea tuturor locuitorilor României. Potrivit relatărilor lui Ion Mihai Pacepa, un general de Securitate i-ar fi raportat Elenei Ceaușescu: "Începând cu 1 ianuarie 1984, vom fi în stare să supraveghem zece milioane de microfoane simultan. Presupunând că populația noastră va păstra acelaşi ritm de creştere în următorii cinci ani, estimarea noastră e că fiecare familie va putea fi supravegheată periodic timp de un an calendaristic, iar cei suspecți vor fi urmăriți continuu".[46] Asemenea texte erau transmise la radio *Europa Liberă*, iar românii luau cunoştință, din

* Ion Iliescu a declarat că nu l-a cunoscut pe Gorbaciov înainte de revoluție şi că a vorbit pentru prima dată cu el în ziua de 27 decembrie 1989.

[45] *Marele şoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 151.

[46] Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi roşii…*, p. 161.

"sursa cea mai competentă", că sunt urmăriți, cu toții, pas cu pas de regimul Ceaușescu. În atmosfera de atunci, o asemenea afirmație părea credibilă, iar teama de Securitate era generală. În realitate, afirmațiile lui Ion Mihai Pacepa erau fanteziste, atât din punct de vedere tehnic, cât şi al logicii elementare: pescarul din Deltă, țăranul din Bărăgan sau ciobanul de pe munte nu prezentau un interes special pentru regim şi nu se aflau în atenția Securității. Tot atât de fanteziste erau dezvăluirile lui Pacepa, făcute într-o altă carte a sa, despre "orgiile sexuale" ale Zoei Ceaușescu cu Petre Roman, fiul lui Valter Roman.[47] Desigur, asemenea "licențe" aveau menirea de a câştiga publicul american amator de "senzații tari" şi de a diaboliza regimul Ceaușescu, atât în privința marilor probleme de politică internă şi externă, cât şi în cele vizând existența intimă a fiecărui cetățean al României[*].

Documentele arată că erau cu adevărat supravegheați de Securitate cei care reprezentau o forță intelectuală şi o capacitate de influență, mai ales scriitori, între care Augustin Buzura, Constantin Țoiu, Ion Lăncrănjan, Bujor Nedelcovici, Paul Anghel, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Marin Sorescu etc. Erau supravegheați şi o seamă de intelectuali care avuseseră anumite funcții şi se bucuraseră de favorurile regimului în anii '50-'60, dar care acum erau marginalizați: Dan Deşliu, Geo Bogza, Nina Cassian, Eugen Jebeleanu, Octavian Paler. Supravegheați erau şi cei care au avut o ascensiune rapidă în timpul lui Ceaușescu, dar care căzuseră în dizgrația dictatorului, precum Adrian Păunescu sau Corneliu Vadim Tudor. Urmăriți erau şi unii activişti de partid, care adoptaseră o atitudine mai mult sau mai puțin deschisă împotriva politicii promovate de Nicolae Ceaușescu; între aceştia, Ion Iliescu, Janos Fázekas, Károly Király, Dan Marțian. Mai erau urmăriți şi acei intelectuali deveniți informatori ai Securității, pentru a se verifica credibilitatea notelor pe care le întocmeau: Ştefan Augustin Doinaş, Dan Zamfirescu, Alexandru Paleologu, Dan Amedeo Lăzărescu, Constantin Bălăceanu Stolnici, Gabriel Gafița, Sorin Antohi, mitropolitul Nicolae Corneanu, preotul Iustin Marchiş etc. În atenția Securității se aflau foşti militanți politici în partidele național-

[47] Idem, *Moştenirea Kremlinului. Rolul spionajului în sistemul comunist de guvernare*, Bucureşti, Editura Venus, 1993, p. 310.

[*] După 19 ani de la înlăturarea lui Ceaușescu "dezvăluirile" lui Pacepa mai aveau credibilitate în SUA. Într-un interviu apărut în "Jurnalul Național", Wayne A. Barnes afirma: "Generalul Pacepa a fost unic. El a ajutat nu numai FBI-ul şi CIA, ci întreaga Americă. Articolele şi cărțile sale au fost atât de documentate, de convingătoare şi pasionate, încât i-au determinat până şi pe susținătorii lui Ceaușescu din SUA să întoarcă armele împotriva sa" *(Dezvăluirile unui superagent FBI*, în "Jurnalul Național" din 29 iulie 2008). Wayne B. Barnes este cel care l-a întâmpinat pe generalul Ion Mihai Pacepa la baza aeriană Andrews în ziua de 28 iulie 1978 şi, evident, avea tot interesul să supraliciteze succesul obținut prin racolarea fostului şef al spionajului românesc.

țărănesc şi liberal (Corneliu Coposu, Nicolae Carandino, Ion Diaconescu, Ioan Lup, Gabriel Țepelea, Mircea Ionescu-Quintus, I.V. Săndulescu etc.), precum şi toți foştii legionari.

Nicolae Ceauşescu punea în continuare accentul pe dezvoltarea intensivă a economiei, precum şi pe realizarea unor obiective sociale şi culturale de mare amploare. În acest spirit, a acționat pentru accelerarea ritmului de construire a apartamentelor oferite gratuit muncitorilor, ridicarea de spitale, şcoli, cămine culturale, case de cultură, săli polivalente etc. A fost dat în funcțiune metroul din Bucureşti (cu trei magistrale); s-a realizat primul calculator românesc (cu o viteză de 500 000 operațiuni pe secundă) în 1983. A fost inaugurat canalul Dunăre - Marea Neagră în 1984 etc. La 28 iunie 1984 au fost demarate lucrările de construcție a Casei Poporului (devenită după 1990 Palatul Parlamentului). Construirea unor platforme de foraj marin, dezvoltarea flotei de pescuit oceanic, construirea unor mineraliere de mare capacitate, electrificarea mai multor linii ale CFR şi alte asemenea programe economice au marcat puternic anii ‘80. Astfel de obiective absorbeau o mare parte din venitul național, cu consecințe negative asupra nivelului de trai asupra populației. Totuşi, ele au rămas ca realizări notabile, care nu țin doar de un regim politic, ci de istoria României, de capacitatea de creație a poporului nostru.

La mijlocul anilor ’80, nemulțumirea devenise o stare de spirit generală în România. Sentimentul de frustrare devenise extrem de acut. Pierderea unor facilități create în anii socialismului, sau care acum erau limitate, generau o stare de revoltă. România construia automobile, dar s-a introdus cota de benzină lunară pe care o putea cumpăra un cetățean (20 litri); se ridicaseră zeci de mii de blocuri, dar căldura în apartamente era raționalizată; oraşele şi satele țării erau electrificate, dar curentul se oprea de mai multe ori pe zi; producția agricolă crescuse de zeci de ori comparativ cu perioada interbelică, dar se introduseseră cartele la pâine şi alte produse alimentare. Deşi muncitorimea era declarată “clasă conducătoare în stat”, situația ei continua să se deterioreze, iar acuzațiile că nu îndeplinea planul de stat, că nu realiza produse de calitate deveniseră frecvente. În acea stare de tensiune, chiar şi o defecțiune minoră putea declanşa reacții energice.

În februarie 1987, câteva sute de studenți de la Iaşi s-au adunat în *Piața Unirii,* protestând împotriva întreruperii luminii şi a căldurii în căminele în care locuiau. Oficialitățile au reuşit să muşamalizeze cazul, inițiatorii fiind chemați la consiliile Asociației Studenților Comuniști şi la Birourile de partid, unde au fost sfătuiți să nu mai recurgă la manifestații publice, deoarece problemele se puteau rezolva cu ajutorul conducerii Universității.

Cea mai importantă acțiune de protest s-a desfăşurat la Uzina de Autocamioane "Steagul Roşu" din Braşov: întârzierea plății salariului cu trei zile, a declanşat protestul muncitorilor în ziua de 15 noiembrie 1987; aceştia s-au adunat în curtea uzinei, de unde au pornit spre Comitetul Județean de partid; lor li s-au alăturat şi alți cetățeni, astfel că deplasarea s-a transformat într-un adevărat marş împotriva regimului. De la lozinca "Vrem plata salariilor!", s-a ajuns la "Vrem lumină!", "Vrem căldură!", "Vrem mâncare pentru copii!", apoi la "Hoții! Hoții!" şi, potrivit unor informații, la "Jos Ceauşescu!" şi chiar "Jos comunismul!"[*]. Mulți au pătruns cu forța în sediul Comitetului Județean, au aruncat portretele lui Nicolae Ceauşescu şi le-au dat foc.[48]

În zilele următoare, participanții la demonstrație au trăit sentimentul fricii, deoarece au aflat că fuseseră filmați de Securitate şi astfel puteau fi identificați. În uzină s-au organizat adunări generale, în care inițiatorii revoltei erau supuşi oprobiului colectiv şi excluşi din PCR. Apoi, aceştia au fost preluați de Securitate şi anchetați, mulți dintre ei molestați pentru a "recunoaşte totul"; găsiți vinovați, au fost trimişi în alte zone ale țării şi strict supravegheați la noul loc de muncă. Dacă în cazul grevei de la Lupeni, din 1977, presa a prezentat vizita lui Nicolae Ceauşescu în cuvinte elogioase, de această dată mass-media a păstrat un tăcere absolută. Timp de câteva luni, Braşovul a fost supus unui embargou mediatic total; numele oraşului nu mai era folosit nici măcar la buletinul meteorologic.

Totuşi, mass-media din Occident a relatat pe larg evenimentele de la Braşov din ziua de 15 noiembrie 1987. Silviu Brucan afirmă că el a mers la Biblioteca Americană din Bucureşti chiar a doua zi dimineața şi a "scris pe o foaie de hârtie un scurt raport despre cele întâmplate la Braşov, rugându-l pe director să aranjeze ca să ajungă unde trebuie pentru ca să fie imediat transmis prin posturile de radio în limba română: *Vocea Americii* şi *Europa Liberă.* Zis şi făcut *á la americaine:* seara, am ascultat ştirea la ambele posturi".[49] Peste câteva zile, Brucan a invitat la el acasă doi corespondenți de presă occidentali, cărora le-a înmânat o declarație care începea astfel: "Demonstrația muncitorească din Braşov a marcat o cotitură în istoria politică a României ca stat socialist. O perioadă de criză s-a deschis în relația dintre Partidul Comunist Român şi clasa muncitoare, care până acum asigurase stabilitatea politică a sistemului". El îşi exprima opinia că regimul era confruntat cu o alegere dificilă: represiunea sau

[*] Aceste informații au fost lansate după 1989 pentru a se sublinia caracterul anticomunist al demonstrației de la Braşov.

[48] Vezi, pe larg, Marius Oprea şi Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită!15 noiembrie 1987, Braşov,* Iaşi Editura Polirom, 2002.

[49] Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii,* Editurile Universul et Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 168.

satisfacerea revendicărilor legitime ale muncitorilor. "Ca vechi membru de partid" era îngrijorat că Ceauşescu ar putea alege represiunea. Declarația lui Brucan a apărut în *The New York Times, Le Monde, The Independent* şi în alte ziare de mare tiraj, a fost difuzată de mai multe ori de posturile de radio *Europa Liberă, BBC* şi *Vocea Americii.*[50]

De la mijlocul anilor '80, Nicolae Ceauşescu a fost atacat şi în legătură cu politica sa externă. După venirea la putere a lui Gorbaciov în Uniunea Sovietică, rolul lui Ceauşescu s-a diminuat, noul lider de la Kremlin începând un dialog direct cu Occidentul. Pe lângă această realitate, care afecta orgoliul lui Ceauşescu, s-a adăugat campania de minimalizare a întregii sale politici externe. El era prezentat ca un pion al Moscovei, iar politica sa de independență – inclusiv condamnarea intervenției în Cehoslovacia, în 1968 – ca o adevărată cacealma. În această acțiune un rol important l-a avut decizia ambasadorului american David Funderburk de a demisiona din funcție la 29 aprilie 1985, în semn de protest față de politica "nemeritat de favorizantă" pe care Administrația de la Washington o avea față de România.[51] El aprecia că regimul Ceauşescu se caracteriza printr-o politică represivă de mari proporții şi călcarea în picioare a drepturilor şi libertăților democratice ale românilor. Atitudinea lui Funderburk se înscria pe linia politicii promovate de preşedintele Ronald Reagan, vizând apărarea drepturilor omului, indiferent de țară şi de regim politic. Bunele relații cu România, cultivate de preşedinții Richard Nixon, Gerald Ford şi Jimmy Carter au început să se clatine tot mai mult.

Brent Scowcorft, consilierul pentru problemele securității naționale al preşedinților Gerald Ford şi George Bush explică modul în care naționalismul lui Ceauşescu a fost folosit împotriva Uniunii Sovietice, pentru ca apoi, după ce s-a decis o schimbare de strategie în ceea ce priveşte slăbirea imperiului, liderul de la Bucureşti şi, implicit, România, să fie izolate de către Statele Unite ale Americii: "Ani de zile Statele Unite au acordat un tratament privilegiat acelor sateliți ai Uniunii Sovietice care dovedeau un grad ridicat de independență față de direcțiile politice ale sovieticilor sau față de controlul lor asupra politicii externe a respectivilor sateliți. Această abordare era de bun simț, dacă doream să creăm complicații unei Uniuni Sovietice care ne rămânea ostilă. În virtutea acestei politici, România, unul dintre cele mai staliniste dintre aceste state, a devenit o favorită a Statelor Unite. Dacă dorim să dezvoltăm o relație mai cooperantă cu Uniunea Sovietică, cred că trebuie să înlocuim această strategie cu una care să acorde un tratament

[50] *Ibidem*, pp. 167-168.
[51] David B. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat şi clanul Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Dumitru, f.a., p. 114.

preferențial acelor sateliți care promovează cu mai multă vigoare reforme politice şi economice. Asta înseamnă să încurajăm în mai mare măsură guvernele din estul Europei în promovarea reformelor, în speranța că astfel ne vom atinge obiectivele pe termen lung, de a elibera întreaga zonă. O astfel de schimbare politică față de zona est-europeană va face ca România, din cauza controlului totalitar brutal al dictatorului Nicolae Ceauşescu asupra țării, să coboare de pe primul pe ultimul loc în atenția noastră".[52]

În această campanie de minimalizare a politicii externe a României s-au implicat masiv serviciile secrete din Uniunea Sovietică, RD Germană, Ungaria, Polonia, Bulgaria şi Cehoslovacia. Pe de o parte, regimul de la Bucureşti era prezentat în țările socialiste ca un adversar al Tratatului de la Varşovia, aflat sub influența occidentalilor, iar pe de altă parte în Occident se acredita ideea că opoziția față de unele aspecte ale politicii externe sovietice erau doar de formă, pentru că, în fond, Ceauşescu acționa de conivență cu conducerea sovietică.

Preşedintele Ronald Reagan era un lider politic pragmatic, iar obiectivul său fundamental viza lichidarea regimurilor totalitare, inclusiv a celui în fruntea căruia se afla Nicolae Ceauşescu. În consecință, s-a recurs la diferite presiuni pentru a-i crea dificultăți. SUA acordau României clauza națiunii celei mai favorizate anual şi în anumite condiții, vizând respectarea drepturilor omului şi mai ales a dreptului la emigrare. Regimul de la Bucureşti îndeplinea aceste condiții cu întârziere şi incomplet. Era nevoie ca, an de an, să se recurgă la bunele oficii ale lui Moses Rosen, şef rabinul cultului mozaic din România, care se deplasa la Washington şi stăruia pe lângă liderii evreilor americani să intervină pentru acordarea clauzei. Dar, la 26 februarie 1988, Departamentul de Stat a anunțat hotărârea SUA de a retrage clauza națiunii celei mai favorizate pentru România, începând cu 8 iulie 1988, deoarece regimul de la Bucureşti încălca drepturile omului şi mai ales libera emigrare a cetățenilor români. În replică, la 28 februarie 1988, guvernul român a publicat o declarație prin care România renunța la clauză în relațiile comerciale cu SUA. Acest fapt a dus la înghețarea raporturilor cu cea mai mare putere a lumii, iar pretențiile lui Nicolae Ceauşescu de a mai juca un rol internațional major au fost, practic, anulate.

[52] George Bush, Brent Scowcroft, *A World Transformed*, Alfred A. Knopf, New York, 1998, pp. 38-39, apud *Prefața lui Adrian Năstase* la *România după Malta, 2* vol. Bucureşti, Fundația Europeană Titulescu, 2006; www.titulescu.org/uploads/media/Romania_dupa_Malta_Introducere.pdf.

Cea mai mare vulnerabilitate a dovedit regimul de la Bucureşti în privința respectării drepturilor omului. Deşi semnase *Actul final* al Conferinței pentru Securitate şi Cooperare în Europa (1975), care avea un capitol ("coş") consacrat drepturilor omului, Nicolae Ceauşescu nu numai că nu a acționat pentru relaxarea regimului în fruntea căruia se afla, dar a introdus noi restricții şi un control mai riguros asupra cetățenilor români. De la începutul anilor '80 statele occidentale s-au dovedit extrem de interesate de libertatea de circulație a românilor şi mai ales de dreptul lor de emigrare. La rândul său, pentru a descuraja tendința de emigrare, regimul de la Bucureşti a decis, în februarie 1983, să instituie o taxă pentru cei care doreau să emigreze din România. Se afirma că Statul român trebuia să recupereze o parte din sumele cheltuite pentru întreținerea în şcoală (fără taxe, manuale gratuite, burse etc.), medicamente şi asistență medicală (gratuite); în urma protestelor internaționale, guvernul român a suspendat aplicarea acestui decret, dar nu l-a abrogat.[53]

Problema emigrării s-a aflat pe ordinea de zi a tuturor întâlnirilor avute de liderii occidentali cu Nicolae Ceauşescu; de regulă, aceştia veneau cu liste dinainte pregătite, iar preşedintele român dădea curs celor mai multe dintre solicitări. S-a ajuns la încheierea unor acorduri cu RF Germania şi cu Israelul, stabilindu-se o cotă anuală de germani sau evrei care primeau aprobarea să emigreze şi sumele de răscumpărare care trebuiau achitate României. Potrivit unor informații, anual se dădea acordul pentru emigrarea a circa 11 000 de etnici germani şi 1 000 evrei, la care se adăugau circa 2 500-3 000 de români pe baza acordului dintre România şi SUA semnat în 1975.[54] Potrivit unor calcule, în deceniul 1978-1988 au emigrat aproximativ 120 000 de etnici germani[55]; sumele variau, după cum urmează: 650 dolari pentru o persoană fără şcoală, 1 964 pentru un student, 2 500 pentru un elev în ultimul an de liceu, 3 298 dolari pentru un absolvent de universitate, 1 035 dolari pentru un muncitor calificat.[56] Pe baza acordului dintre România şi Israel, în perioada 1968-1989 au emigrat 40 577 evrei, statul român primind între 2 500 şi 3 300 dolari de persoană. În fapt, Israelul a achitat sume mai mici decât cele menționate, având în vedere că nu se plătea pentru copii şi pensionari.[57]

Yosef Govrin, fostul ambasador al Israelului în România, a oferit o statistică privind emigrarea cetățenilor români de origine evreiască în

[53] Georges Castellan, *Histoire du peuple Roumain,* Paris, Editions Armeline, 2002, p. 300.
[54] David B. Funderburk, *Un ambasador american* …, p. 114, Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor.*
[55] *Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel.* Traducere Ciprian Dumea şi Mirela Mircea, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 169.
[56] *Ibidem,* p. 171.
[57] *Ibidem,* p. 173.

Israel[58], din care rezultă că procesul de emigrare a fost foarte intens în primii trei ani de la crearea acestui stat; între 1944 şi 1951 au emigrat 118 899 de etnici evrei, în timp ce în ultimii trei ai regimului Ceauşescu au emigrat doar 4 645 dintre aceştia. Făcând o analiză pe o perioadă mai lungă, se poate observa că în timpul lui Gheorghiu-Dej (1948-1964) au emigrat 208 426 evrei, iar în vremea lui Ceauşescu (1965-1989) numărul lor a fost de 58 426. Aceste cifre arată că problema emigrării evreilor a făcut parte dintr-un "scenariu" care diaboliza regimul Ceauşescu, exagerându-se mult cifrele, astfel încât acesta să fie prezentat într-o lumină cât mai negativă, ca un naţionalist şi un antisemit şi să fie izolat pe plan internaţional. Este semnificativ faptul că, după Revoluţia din decembrie 1989, procesul de emigrare a continuat; în intervalul 1990-1994 au părăsit România cu destinaţia Israel, 94 616 cetăţeni români de origine evreiască; evident, aceştia nu erau "vânduţi" şi nici siliţi să plece ca urmare a "politicii de purificare etnică", a guvernanţilor de la Bucureşti.

În anii '80, mass-media occidentală a dezlănţuit o adevărată campanie împotriva regimului de la Bucureşti, acuzându-l că-şi vinde proprii cetăţeni, ca pe nişte obiecte sau fiinţe necuvântătoare. La Paris s-a înfiinţat *Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România*, condusă de câţiva emigranţi români (Mihnea Berindei, Sanda Stolojan etc.), care culegeau date privind încălcarea acestor drepturi; ei transmiteau aceste informaţii organismelor internaţionale şi le difuzau la posturile de radio *Europa Liberă* şi *Vocea Americii.* S-a recurs şi la înscenări, cum a fost cea a "răpirii" scriitorului Virgil Tănase, aflat în Franţa. Întreaga mass-media occidentală a acuzat Securitatea Română că l-a răpit şi asasinat pe Tănase, iar preşedintele François Mitterand şi-a anulat vizita la Bucureşti, programată în 1982. În schimb, preşedintele Mitterand s-a deplasat la Budapesta, unde a făcut declaraţii împotriva regimului politic din România şi a lansat ideea că situaţia Transilvaniei nu era definitiv rezolvată.

Situaţia minorităţilor naţionale, mai ales a maghiarilor, a constituit o altă temă majoră în campania de diabolizare a lui Ceauşescu. Propaganda maghiară – dispunând de o vastă experienţă şi de o logistică impresionantă – acredita ideea că prin Tratatul de la Trianon din 1920, Transilvania a fost atribuită României, unde maghiarii au fost supuşi unei crunte politici de desnaţionalizare. Tezele din perioada interbelică, promovate de regimul lui Horthy, au fost "aduse la zi", în sensul prezentării unei situaţii catastrofale a minorităţii maghiare în timpul lui Ceauşescu. Mass-media din Occident a preluat acest mesaj şi l-a amplificat, acreditând ideea că ungurii din Transilvania s-ar afla într-un

[58] Yosef Govrin, *Israeli-Romania relations at the Ceauşescu Era*, London, Portland Frank Cass, 2002, pp. 262-262.

mare pericol, iar comunitatea internațională trebuia să intervină de urgență. Regimul de la Budapesta susținea această campanie, publicând lucrări de istorie cu caracter revizionist (între care *Istoria Transilvaniei*, sub egida Academiei de Ştiințe a Republicii Populare Ungare, tradusă în limbi de circulație internațională), difuzând filme despre "tragedia" ungurilor din Ardeal, făcând declarații oficiale prin care cerea României să înceteze politica de discriminare a minorităților.

Problema drepturilor omului şi în special a minorității maghiare din România a format obiectul unei întruniri în Camera Reprezentanților a SUA, desfăşurată în ziua de 24 mai 1988, din inițiativa congresmenilor de origine maghiară Tom Lantos şi E. Porter. Cu acest prilej, Ion Rațiu a vrut să depună mărturie, dar i s-a răspuns că programul era deja stabilit. Martori au fost doar trei etnici maghiari, care au acuzat guvernul român că promova o politică de asimilare forțată şi că persecuta pe cei două milioane de maghiari din Transilvania. Preşedintele Uniunii Mondiale a Românilor, Ion Rațiu, a intervenit prin întrebări, menționând că toată populația românească era persecutată şi nu exclusiv ungurii, şi că ungurii membri ai PCR sunt, proporțional, mai numeroşi decât românii.[59] Intervenția sa nu a impresionat asistența, care era convinsă de faptul că în România minoritățile naționale erau supuse unei crunte politici represive; colaboraționismul liderilor politici ai minorității maghiare cu regimul Ceauşescu nu era o problemă reală, în opinia occidentalilor.

În timp ce propaganda maghiară în Occident era extrem de activă, istoricii români străluceau prin absență de la congresele şi conferințele internaționale, unde se discutau probleme acute, cu o puternică tentă politică. Se făcea economie de valută (pentru a putea achita rapid datoria externă), şi se dădeau replici în ziarele din România. O analiză concretă a situației minorității maghiare relevă unele date semnificative. În primul rând, conducerea de la Bucureşti era interesată ca minoritățile naționale să ocupe funcții în organismele politico-administrative, cel puțin la nivelul ponderii pe care acestea o ocupau în totalul populației României. Potrivit recensământului din 1988, maghiarii, care constituiau 7,74% dintre cetățenii acestei țări, reprezentau 8% din totalul membrilor Partidului Comunist Român, 7,8% din numărul membrilor Marii Adunări Naționale, 8% din membrii Consiliului General al Sindicatelor, 8,5% din Consiliul Național al Femeilor din România. În învățământul superior erau secții cu predare în limba maghiară la Universitatea *Babeş-Bolyai,* Institutul de Arte Plastice *Ion Andreescu* şi Conservatorul *Gheorghe Dima* din Cluj-Napoca, la Institutul de Medicină şi Farmacie, Institutul de Învățământ Superior şi Institutul de Teatru *Szentgyörgyi István* din Tg. Mureş. În

[59] Gheorghe Onişoru, *Disidența românească în anul 1989. Cazul Dumitru Mazilu*, în "Clio 1989", nr. 1/2007, p. 16.

județele Covasna şi Harghita inspectorii generali de la Inspectoratele județene de învățământ erau maghiari, iar în alte şase județe inspectorii generali adjuncți aparțineau minorității maghiare. În 1989 presa de limba maghiară se tipărea în 83 de milioane de exemplare. Din anul 1970 în România funcționa editura *Kriterion* care tipărea cărți în limba maghiară, al căror număr a ajuns până în decembrie 1989 la 3 838 titluri, în peste 40 de milioane de exemplare (fără cartea şcolară).[60]

În România funcționau trei teatre de stat în limba maghiară (la Cluj-Napoca, Sfântu Gheorghe şi Timişoara), precum şi secții în limba maghiară la teatrele din Oradea, Satu-Mare şi Tg. Mureş; la Cluj-Napoca funcționa Opera Maghiară, finanțată de Statul român. La teatrele de păpuşi din Cluj-Napoca, Oradea şi Tg. Mureş se prezentau programe în limba maghiară.

Propaganda maghiară, susținută de posturile de radio şi de presa din Occident, ascundea aceste realități, prezentând o imagine catastrofică privind situația minorității maghiare din România. În realitate, toți cetățenii, inclusiv etnicii români, sufereau de pe urma politicii regimului Ceauşescu. Cunoscând această realitate, Dorina Al-George (medic, soția renumitului cărturar Sergiu Al-George, fost deținut politic) avea să aprecieze că în anii ’80 a avut loc un “monstruos asalt” al Occidentului, care a impus anumite “formulări trase la xerox”, toate denigratoare la adresa poporului român, care nu ar fi capabil să acționeze pentru a asigura instaurarea unui regim democratic.[61]

Tensiunile în relațiile dintre România şi Ungaria au cunoscut, în vara anului 1988, cote extrem de ridicate. Plenara CC al PCR din 28 iunie 1988 a condamnat “manifestările antiromâneşti semnalate în Ungaria” şi s-a pronunțat pentru soluționarea problemelor care afectau buna colaborare între România şi Ungaria. Întâlnirea de la Arad, din 28 august, între liderii de partid Nicolae Ceauşescu şi Grósz Károly, consacrată găsirii modalităților “pentru depăşirea unor probleme care s-au ivit în raporturile româno-maghiare”,[62] s-a desfăşurat într-o atmosferă glacială şi nu a eliminat tensiunile între cele două state, guvernul de la Budapesta continuând să susțină că ungurii din România erau supuşi unui regim de asimilare forțată.

---

[60] Datele concrete sunt preluate din volumul *Naționalitatea maghiară din România* (studiile semnate de Koppandi Sándor, Lörincz László, Debreczi Arpád, Nagy Ferdinand, Bodor Pál, Szász János, Veress Dániel); vezi şi Mihai Stratulat, *Revizionismul şi neorevizionismul ungar*, Bucureşti, Editura Globus, 1994.

[61] Doina Al-George, *Şocul amintirilor*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Piteşti, Editura Paralela 45, pp. 268-269.

[62] *Enciclopedia istoriei politice a României. 1859 – 2002*. Sub redacția lui Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Institutului de Ştiințe Politice şi Relații Internaționale, 2003, p. 538.

Dorind parcă să ofere mass-mediei internaționale un nou subiect de critică la adresa regimului său, Nicolae Ceauşescu a relansat în 1988 programul de sistematizare a localităților rurale. La mijlocul anilor ’80, satele cu mai puțin de 999 locuitori reprezentau 70,9% din totalul localităților rurale, iar cele sub 1 999 locuitori ocupau un procent de 89,6%.[63] Viața în satul românesc cunoştea o evoluție spre modernitate. Circa două treimi dintre casele de la țară fuseseră construite după 1950, folosind materiale durabile, având un confort sporit, o arhitectură specifică zonei geografice respective. Evident, satul românesc era lipsit de infrastructura necesară pentru apă curentă şi canalizare, fapt ce influența negativ igiena şi sănătatea țărănimii.

Pornind de la faptul că în România existau foarte multe sate de dimensiuni mici, s-a adoptat un plan care prevedea constituirea unor puternice centre comunale, care să beneficieze de roadele civilizației moderne (canalizare, energie electrică şi termică, magazine, cinematografe, licee etc.). În acest scop se avea în vedere desființarea satelor mici şi mutarea locuitorilor lor în centrele de comună, care aveau perspectiva de a deveni orașe. La cea de-a patra conferință a președinților Consiliilor populare din martie 1988 s-a preconizat ca până în anul 2000, dintr-un total de circa 13 100 de sate, să dispară cam 7 500, adică mai mult de jumătate,[64] fapt ce ar fi afectat existența a peste 4 milioane de cetățeni, care trebuiau să renunțe la habitatul lor tradițional, la gospodăria proprie, constituită de-a lungul deceniilor, pentru a se muta în localități stabilite de organele de partid şi de stat. S-au elaborat chiar proiectele de “locuințe tip”, cu unul sau mai multe etaje, în care să trăiască locuitorii satelor care-şi construiau case noi. Un asemenea model fusese deja experimentat în satul Otopeni, pentru locuințele din preajma şoselei care ducea la aeroportul internațional.

Acest plan a generat o puternică reacție pe plan internațional, acreditându-se ideea că Ceauşescu urmărea demolarea satelor, distrugerea mediului, a civilizației şi tradițiilor țărănimii. Presa occidentală afirma că țăranii din România, mai ales cei de naționalitate maghiară şi germană, trăiau sentimente de groază, aşteptând ca, dintr-o clipă în alta, să apară buldozerele, care să șteargă de pe fața pământului casele în care locuiau. Organizațiile pentru apărarea drepturilor omului au intrat în alertă, cerând guvernului de la Bucureşti să sisteze această operațiune, iar forurilor internaționale să intervină energic pentru salvarea unei valoroase părți din tezaurul cultural şi etnografic al Europei. În concepția acestora, satele României trebuiau să rămână un fel de rezervație etnografică a Europei,

[63] Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, Bucureşti, Editura Museion, 1994, p. 29.
[64] ”Scânteia” din 4 martie 1988.

ferite de efectele modernizării şi urbanizării (etapă pe care Occidentul o depăşise cu mai mult de un secol). O delegație de şase parlamentari europeni a intervenit pe lângă preşedintele Ceauşescu şi primul-ministru Dăscălescu, cerându-le să renunțe la planul de distrugere a satelor din regiunile locuite de secui.[65] În mai multe state din Occident s-a dezvoltat o acțiune de "înfrățire" cu sate româneşti, pentru ca acestea să nu fie demolate. Deosebit de active au fost Olanda şi Franța, care au susținut *Operation Vilages Roumains* (Operațiunea Satele Româneşti).[66] Campania împotriva demolării satelor româneşti era atât de puternică, încât la ea au aderat şi personalități culturale de prestigiu, precum Eugen Ionesco, Andrei Saharov şi Yehudi Menuhin.

În preajma anului 1989, când s-a declanşat acțiunea de lichidare a regimurilor socialist-totalitare din Europa, Nicolae Ceauşescu era supus unui adevărat asediu din partea mass-mediei occidentale, era privit cu ură şi dispreț de Gorbaciov, dar, mai ales, se confrunta cu o stare de profundă nemulțumire din partea poporului român, care-i dorea, într-o formă sau alta (demisie, înlocuire, moarte), plecarea din fruntea statului.

[65] Georges Castellan, *Historie du peuple Roumain.…*, p. 303.
[66] Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste* …, p. 309.

REVOLUȚIA ROMÂNĂ ŞI MINCIUNI MASS-MEDIA[*]

Médiamensonges (Minciuni mass-media) este titlul unei lucrări apărute la Bruxelles, în 1990, realizată de Gérald de Selys, ziarist la Radioteleviziunea belgiană de limbă franceză. El preciza că ideea i-a venit "după scandaloasa mistificare a «măcelului de la Timişoara»". În opinia sa, minciunile despre cele petrecute în oraşul de pe Bega, în decembrie 1989, constituie "o manipulare fără precedent în istoria presei", iar impostura nu a fost denunțată decât în mică măsură, ziarele şi televiziunile necerându-şi scuze pentru cele relatate şi induse opiniei publice, în această lucrare, sunt incluse contribuțiile mai multor ziarişti din Belgia, Franța, SUA, Germania şi Salvador.

De la elogii la contestare

Tot în 1990, la Paris, a văzut lumina tiparului lucrarea lui Michel Castex, cu titlul ***Un mensonge gros comme le siecle. Roumanie, historie d'une manipulation*** *(O minciună mare cât un secol. România, istoria unei manipulări).* Autorul a condus din Bucureşti echipa de jurnalişti ai Agenției France Presse (AFP), care a analizat la fața locului evenimentele din decembrie 1989. El a ajuns la concluzia că era vorba despre o "intoxicare remarcabilă, fără precedent, în care s-a lăsat prinsă media occidentală"; aceasta s-a raliat în totalitate la informațiile prin care s-a urmărit să se atribuie lui N. Ceauşescu toate ororile imaginabile. Liderul român era considerat un conducător paranoic, dictator setos de sânge, iar înlăturarea lui trebuia să fie susținută de toată lumea, atât din România, cât şi din afara granițelor acestei țări.

Asemenea luări de poziție aveau să fie exprimate şi în alte lucrări referitoare la evenimentele din decembrie 1989, diminuând astfel semnificația reală a Revoluției române şi aruncând în derizoriu spiritul de jertfă al celor care au contribuit, cu sacrificiile vieții lor, la înlăturarea regimului dictatorial.

Autorii lucrărilor respective se referă la momentul decembrie 1989, dar în realitate manipularea a început mult mai devreme, scopul fiind diabolizarea lui Ceauşescu, prezentarea unei imagini exacerbate asupra opoziției față de regimul existent în România, mediatizarea unor lideri care luptau împotriva dictaturii şi pentru revenirea la democrație.

[*] „Dosarele istoriei", nr. 12 (124), 2006

Mass-media occidentală a prezentat cu entuziasm reformele inițiate de Gorbaciov în Uniunea Sovietică, cerând ca *glasnost* și *perestroika* să se extindă și în celelalte țări socialiste. Opoziția lui Ceaușescu față de politica lui Gorbaciov a generat o reacție tot mai dură din partea mass-media și a liderilor politici din Occident.

Dacă, în anii '60-'70, Occidentul elogia politica de independență a Bucureștilor, după 1985 (venirea lui Gorbaciov la putere în Uniunea Sovietică și începerea dialogului direct între Moscova și Washington) rolul lui Ceaușescu era prezentat mai curând ca fiind unul negativ. Accentul a fost mutat asupra politicii interne promovate de Ceaușescu și, mai ales, pe nerespectarea drepturilor omului, așa cum erau ele înscrise în "Actul final" al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, semnat la Helsinki, în 1975. Aceste critici erau pe deplin îndreptățite, mai ales după 1981, când Ceaușescu a decis ca România Socialistă să-și achite într-un termen cât mai scurt întreaga datorie externă; pentru procurarea valutei a recurs la forțarea exportului, fapt ce a contribuit la secătuirea economiei naționale și la deteriorarea gravă a nivelului de trai al populației.

De la mijlocul anilor '80, mass-media occidentale prezentau pe larg situația dramatică în care se aflau românii, de toate categoriile, care se confruntau cu lipsa alimentelor de primă necesitate, a căldurii și curentului electric etc, etc. Pentru a ține situația sub control, regimul recurgea la măsuri represive nemaiîntâlnite în lagărul socialist. Securitatea era omniprezentă, arestările se țineau lanț, închisorile erau arhipline, iar cei care îndrăzneau să aibă o atitudine câtuși de cât critică față de Ceaușescu erau internați în spitale psihiatrice.

Asemenea afirmații conțineau o doză de adevăr, dar și un înalt grad de exagerare. De exemplu, plecând de la declarația lui Ceaușescu, potrivit căreia numai "un nebun" putea să nu recunoască marile succese obținute de România în anii socialismului, mass-media occidentală a căutat să acrediteze ideea că toți opozanții regimului erau internați în spitale psihiatrice. Numărul celor internați nu a fost stabilit cu exactitate, dar, în mod cert, spitalele de psihiatrie din România nu erau pline cu disidenți. Studiile efectuate după 1989 au identificat doar câteva persoane care au fost supuse unui asemenea regim.

Mass-media occidentală s-a ocupat pe larg de problema sistematizării satelor din România. Încă de la adoptarea reformei administrative, în 1968, conducerea de la Bucureşti a subliniat necesitatea sistematizării localităților rurale. În anii '70, Ceaușescu a reluat de mai multe ori această temă, avansând ideea reducerii la jumătate a satelor din România, în vederea constituirii unor centre agroindustriale moderne, care să beneficieze de infrastructura necesară (canalizare, străzi asfaltate, încălzire centrală etc).

La vremea respectivă, mass-media occidentală nu a reacționat, dar în 1988-1989, a creat o adevărată psihoză: opinia publică internațională era informată că Ceaușescu urmărea să radă de pe suprafața pământului o întreagă civilizație rurală, sărăcind astfel Europa de valori etnografice inestimabile. Că o asemenea civilizație fusese distrusă de mult în Occident, nu se menționa nimic, dar se cerea ca România să rămână o zonă etnografică a Europei, pentru ca lumea civilizată să vadă cum se scoate apă din fântână și cum se folosește cobilița, cum se lucrează la războiul de țesut etc, etc. Mass-media evidenția nu numai pericolul pentru civilizația Europei, dar și pentru soarta oamenilor, ale căror sate urmau să fie sistematizate. Se relata pe larg că buldozerele acționau mai ales în satele locuite de maghiari și germani, deoarece, în ura lui împotriva minorităților naționale, Ceaușescu dorea o deplină purificare etnică. Presa, radiourile și televiziunile occidentale cereau ca opinia publică să se mobilizeze pentru a opri o asemenea nelegiuire. Răspunzând acestor apeluri, în Franța, Belgia și în alte state s-au constituit organizații civice care avea ca deviză: "Salvați satele românești!". La postul de radio "Europa Liberă" (finanțat de SUA) se difuzau interviuri cu persoane ale căror case au fost demolate, ba se și auzeau țipetele disperate ale unor țărani din Ardeal, care asistau neputincioși la pătrunderea buldozerelor în propriile lor case. A fost una dintre cele mai grosiere manipulări mass-media, care, la vremea respectivă, a avut un impact psihologic excepțional asupra opiniei publice internaționale. După 1989, s-a constatat că nu au fost demolate decât trei-patru sate din zona proiectatului canal Dunăre-București și unul de lângă Snagov. Nu s-a dărâmat nici un sat din Transilvania și, evident, nici o casă a vreunui țăran german sau maghiar!

Cine erau disidenții ?

După 1985, în unele țări socialiste (Polonia, Ungaria) s-a dezvoltat o mișcare în favoarea reformelor preconizate de Gorbaciov și de promovare a unor noi lideri politici. Deoarece în conducerea PCR nu s-a constituit o "garnitură de schimb", mass-media occidentală a promovat unele persoane care contestau politica lui Ceaușescu, dar al căror trecut era ținut sub tăcere. Între acestea, Constantin Pârvulescu, Silviu Brucan și, mai ales, Ion Mihai Pacepa. Primii doi făcuseră parte din înalta nomenclatură în timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și fuseseră înlăturați de Ceaușescu, iar cel de-al treilea ajunsese general de securitate. Nimeni nu a făcut o statistică credibilă asupra represiunilor din "epoca" Gheorghiu-Dej și din cea a lui Ceaușescu, pentru a se desprinde o concluzie rezonabilă. Este însă cert că în timpul lui Dej a fost distrusă elita politică și economică a României, precum și o bună parte a celei culturale. Oarecum paradoxal, mass-media occidentală îi populariza, ca personaje pozitive,

tocmai pe cei care-şi legaseră numele de perioada celor mai crunte represiuni.

Unul dintre aceştia era Constantin Pârvulescu, un vechi comunist. El participase la Congresul de constituire a PCR, în 1921, făcuse parte din CC în anii ilegalității, iar după 23 august 1944, s-a aflat în nucleul de conducere a partidului, ocupând şi importante funcții pe linie de stat. În mod cert, el purta o grea răspundere pentru crimele din timpul lui Dej. Dar acestea erau trecute sub tăcere, pentru că la Congresul al XI-lea al PCR, din 1979, se pronunțase împotriva realegerii lui Ceauşescu în funcția de secretar general (v. *"Dosarele Istoriei", nr. 2/2006 şi 10/2006***),** iar în martie 1989, Pârvulescu semnase "Scrisoarea celor şase", prin care se cerea înfăptuirea unor reforme în stil gorbaciovist şi în România.

Disident de o factură similară era Silviu Brucan, care, în memoriile sale, recunoştea că nu a reuşit să absolve liceul, dar care a devenit "profesorul" şi "politologul" cel mai mediatizat în Occident. El a fost unul dintre politicienii cei mai zeloşi ai "epocii" Gheorghiu-Dej, susținând în "Scânteia" din anii '50 că "lupta de clasă" se ascute, iar "duşmanii trebuiau lichidați fără milă". În organul de presă al CC al PCR, Silviu Brucan saluta, la 1 august 1947, dizolvarea PNȚ şi arestarea conducătorilor săi, în frunte cu Iuliu Maniu, apreciind că acest act consfințea "un faliment politic total al unui partid care nu mai avea ce căuta în viața politică românească". Mass-media occidentală nu era interesată de trecutul unui asemenea personaj; important era că Silviu Brucan se exprimase în favoarea muncitorilor de la Braşov care, în noiembrie 1987, protestaseră împotriva regimului Ceauşescu, iar în martie 1989, semnase "Scrisoarea celor şase".

Poate că cel mai frapant este cazul lui Ion Mihai Pacepa, ofițer de securitate, care a avansat rapid în timpul lui Gheorghiu-Dej, remarcându-se chiar în anii marii terori. L-a slujit cu credință şi pe Ceauşescu, până ce a dezertat, în 1978, fiind preluat de CIA. Fostul general de securitate a devenit un personaj extrem de pozitiv, deoarece îl critica pe Ceauşescu. "Europa Liberă", BBC şi "Vocea Americii" au transmis, săptămâni în şir, fragmente din cartea acestuia, ***Orizonturi roşii,*** apărută în SUA, în 1987. Ceauşescu, în viziunea lui Pacepa, era un caz patologic, obsedat, ca şi soția sa, Elena Ceauşescu, de supravegherea tuturor locuitorilor României. Potrivit propriilor sale relatări, Elena Ceauşescu a fost informată că, începând cu 1984, Securitatea va fi în stare să supravegheze "zece milioane de microfoane simultan" şi că, în următorii cinci ani, "fiecare familie va putea fi supravegheată periodic timp de un an calendaristic, iar cei suspecți urmăriți continuu". Asemenea elucubrații erau difuzate de posturile de radio occidentale, care nu-şi puneau problema dacă regimul Ceauşescu era interesat să înregistreze ce vorbeşte pescarul din Delta Dunării sau ciobanul de pe Muntele Ceahlău. Important era ca

opinia publică să afle că întreaga populație activă a României era victima Securității! Trecutul lui Pacepa, implicarea lui în susținerea regimului totalitar, în abuzurile și ilegalitățile acestuia, nu contau. Important era că el îl critica pe Ceaușescu și că îl prezenta ca pe unul dintre cele mai sinistre personaje din istorie.

Minciunile din zilele Revoluției

Exagerările și minciunile transmise zi de zi, săptămână de săptămână, lună de lună și an de an au culminat cu cele privind numărul de victime înregistrate în decembrie 1989. Opinia publică era pregătită să afle că regimul Ceaușescu - cel mai crud și barbar din Europa, care putea fi egalat doar de cel al lui Hitler - a transformat Timișoara într-o baie de sânge, iar Securitatea a recurs la cele mai abominabile acte criminale împotriva românilor care s-au ridicat împotriva dictatorului.

Relatările au început în ziua de **19 decembrie 1989.** Prima mențiune privind victimele represiunii brutale de la Timișoara a aparținut postului de radio Budapesta, care cita spusele unui ungur ai cărui părinți erau medici în Timișoara, de la care a aflat că s-au înregistrat "între 300 și 400 de morți"; el afirma că soldații intrau în fiecare casă pentru a găsi manifestanți, procedând la "execuții sumare". Era menționat și un cetățean maghiar care se întorsese din România; acesta aflase că "250 de morți se aflau într-o singură clinică" din orașul Timișoara. În aceeași zi, Duna TV își informa telespectatorii că în Timișoara "existau sute de victime, poate peste o mie".

Câteva ore mai târziu, Agenția austriacă DPA transmitea declarația unui "martor ocular", care, întrebat despre speculațiile potrivit cărora la Timișoara ar exista o mie de victime, a răspuns: "Mă tem că această cifră este mult sub cea reală". Vestea a fost preluată de postul de radio "Europa Liberă", căreia același interlocutor i-a declarat că a văzut în oraș "metri cubi" de cadavre.

În ziua de 20 **decembrie,** agenția est-germană ADN scria că "forțele de Securitate au omorât între 3 000 și 4 000 de demonstranți în orașul Timișoara și au continuat să înăbușe alte demonstrații de protest în peste 10 orașe". Știrea era furnizată de un român care trăia în RDG și care vorbise la telefon cu părinții săi, aflați în Timișoara. ADN preciza că morții erau transportați cu camioanele la periferia orașului și aruncați într-o groapă comună. Era prima mențiune despre "groapa comună", care avea să fie mult mediatizată în perioada următoare.

În aceeași zi, presa iugoslavă dădea detalii despre oribila represiune: copii secerați de gloanțe, manifestanți răpuși de baionete, tiruri de mitralieră trase asupra cetățenilor pașnici. Cotidianul "Vecernje Novosti" aprecia că, la Timișoara, s-au înregistrat 2 500 de morți și 1 000

de răniți. Agenția Taniug transmitea că orașul de pe Bega era în ruină, iar vizitatorii străini veniți din România susțineau că au avut loc lupte corp la corp între manifestanți şi forțele de represiune; morții erau încărcați în camioane şi duşi într-o direcție necunoscută. Cotidianul "Ekspres Politika" dădea ca certă împuşcarea lui Tökes în închisoare; ştirea fusese obținută de un ziarist chiar de la milițianul român care verificase identitatea pastorului. Acelaşi milițian preciza că au fost împuşcate 2 000 de persoane"!

Ziarul budapestan "Népszba" scria, la 20 decembrie, că, la Timişoara, morții zăceau pe stradă, iar familiile nu erau autorizate să se apropie; camioanele îi transportau la o groapă comună din afara oraşului.

A doua zi, **21 decembrie**, ziarul american "Financial Times" scria: "Agenția de ştiri oficială est-germană ADN, citând români stabiliți în Germania de Est, cu prieteni şi familii în România, a spus că forțele Securității au omorât între 3 000 şi 4 000 de demonstranți în oraşul Timişoara". În continuare, ziarul îşi "informa cititorii": "Peste 30 de copii au fost masacrați de poliție în timpul revoltei de la Timişoara, conform Agenției de presă iugoslave Taniug. Agenția a spus că pasagerii sosiți cu trenul din Bucureşti în oraşul Vršac [Vârşeț], de la granița iugoslavă au relatat un masacru în fața Catedralei a 36 de copii care duceau lumânări într-o paradă în care cereau pâine, pace şi demnitate umană". Aşadar alături de "miile de morți", de "groapa comună" s-a pus în circulație şi o altă minciună mass-media: "uciderea copiilor" nevinovați!

În aceeaşi zi, "Europa Liberă" transmitea că a intrat în posesia unei note secrete a Securității, adresată Elenei Ceauşescu, în care i se raporta că la Timişoara s-au înregistrat 4 632 morți, 1 282 răniți, 13 214 arestați, 7 613 condamnări la moarte. Prin indicarea sursei şi a acestor date extrem de detaliate, se urmărea acreditarea ideii că ele erau absolut exacte, postul informându-şi ascultătorii cu un profesionalism desăvârşit. Era în fapt, o grosolană "minciună mass-media".

La **22 decembrie,** ADN a dat cifre "rotunjite": 4 600 morți, 1 860 răniți, 7 000 condamnări la moarte, 13 000 arestați. Această ştire a fost preluată de Taniug şi de France Presse. La rândul său, Agenția maghiară MTI anunța că au fost găsiți, într-un osuar din Timişoara, 4 630 morți, cifra fiind comunicată de un "refugiat român". Televiziunea iugoslavă a transmis primele imagini cu "corpuri mutilate şi torturate", precum şi comentariul unui cetățean român: "Aceasta este opera Securității". Taniug aprecia că, la Timişoara, s-au înregistrat 5 000 de morți. Astfel, o nouă minciună devenea un "adevăr", confirmat chiar de persoane "aflate la fața locului" şi a căror credibilitate nu putea fi pusă la îndoială.

A doua zi, **23 decembrie,** aceeaşi' agenție afirma că, la Timişoara, s-au înregistrat 5 000 de morți, dintre care 800 de copii de până la 14 ani; un număr de 45 copii au fost împuşcați în timp ce urmăreau un spectacol

de marionete! MTI preciza că "un membru al Frontului Salvării Naționale", din Timişoara, a "confirmat" următoarele cifre: 4 632 uciși, "fie de glonț, fie de baionetă", 1 282 răniți, 12 000 arestați, 7 614 persoane împuşcate pe loc. Atât sursa, cât şi cifrele atât de precise aveau menirea să evidențieze profesionalismul respectivei agenții.

Mass-media din România şi Revoluția

La aceste "minciuni mass-media" au contribuit din plin presa, radioul şi televiziunea română (devenită, la 22 decembrie, Televiziunea Română Liberă). Veştile despre luptele crâncene între Armată şi Securitate, care se desfăşurau în Bucureşti şi în alte oraşe (Sibiu, Braşov, Cluj-Napoca ș.a.), despre apa de băut care ar fi fost otrăvită, despre spitale din care au dispărut rezervele de sânge, se succedau cu repeziciune. "Scânteia", fostul organ central de presă al PCR, devenită "Scânteia Poporului", publica, la 23 decembrie, un apel sub titlul "Uniți la arme!", în care se aprecia: "Fiara încolțită s-a agățat cu ghiarele şi cu dinții de ultimele puncte de sprijin, în speranța absurdă că va reuşi să reînvie odioasa dictatură. Aşa cum s-a întâmplat din prima zi a marilor lupte, armata noastră, armata poporului dovedeşte dârzenia şi eroismul de care este atâta nevoie în aceste clipe. Zi şi noapte, oră de oră, minut cu minut, înconjoară şi-i strânge în cleşte pe terorişti, bandele de securişti care nu vor să cedeze pozițiile, visând la păstrarea privilegiilor, sperând într-o minune - pentru că numai o minune i-ar putea salva. Pentru aceasta nu se dau în lături de la nici o fărădelege, recurgând la acte tipic fasciste, trăgând fără alegere nu numai în ostaşii armatei noastre, ci şi în populația civilă, atunci când li se iveşte prilejul, în femei, în copii, mărind numărul jertfelor".

S-a creat şi cultivat o adevărată psihoză, alimentată prin mass-media. Televiziunea ar fi fost atacată de terorişti, drept care şi-a încetat emisia, pentru ca aceştia, cufundați în întuneric, să nu nimerească Studioul 4, de unde se transmitea revoluția în direct. După vreo 20 de minute, emisiunea s-a reluat, sub protecția unui ofițer, prezent în studio, îmbrăcat în ținută de luptă, cu arma automată la piept, care i-a asigurat pe telespectatori că nici un terorist nu va putea pătrunde în acea încăpere.

În ziua de 23 decembrie, TVRL relata că teroriştii au încercat să ia cu asalt Aeroportul Internațional Otopeni, dar că armata a reuşit să facă față atacului, lichidându-i pe aceşti duşmani ai revoluției. Televiziunea şi radioul transmiteau că, la Sibiu, aveau loc lupte grele între militarii Armatei Române şi securişti, care se desfăşurau nu numai pe străzi, ci şi în cimitirul oraşului. În Bucureşti, teroriştii, ascunşi după crucile din Cimitirul Ghencea, puneau în primejdie victoria Revoluției, dar, până la

urmă, viteaza armată română i-a anihilat. Toate aceste veşti, care în acele zile au îngrozit o lume întreagă, s-au dovedit a fi minciuni mass-media.

Problema intervenției externe

Ziua de **24 decembrie** a fost cea a celei mai mari presiuni mediatice. Agenția ADN anunța că, în timpul nopții, au avut loc lupte violente între armată şi unitățile rămase fidele lui Ceauşescu, în Bucureşti înregistrându-se 5 000 de morți. Atacurile porneau şi din afara granițelor, fiind depistate elicoptere care veneau dinspre Marea Neagră, iar radarele înregistrau asemenea aparate în zeci de puncte, mai ales în Dobrogea şi în Muntenia, precum şi în Oltenia, drept care artileria antiaeriană riposta cu fermitate, dar acestea reapăreau ca prin farmec.

Se părea că Armata Română nu putea face față atâtor atacuri, astfel că ministrul de Externe francez, Roland Dumas, cerea, la 24 decembrie, o "intervenție de urgență" în România.

El a emis şi o idee, care avea să stea la baza unei noi concepții privind dreptul internațional, şi anume că, atunci când era vorba despre apărarea drepturilor omului, principiul neamestecului în treburile interne ale statelor suverane nu mai este aplicabil: "Situația din România impune introducerea acestei noțiuni în arsenalul juridic internațional", a dreptului de intervenție. *Ministrul francez a solicitat intervenția sovietică şi a celorlalte state ale Tratatului de la Varşovia în sprijinul armatei române*. În aceeaşi zi, secretarul de Stat, James Baker, a declarat că SUA susțin punctul de vedere al Franței privind o intervenție în România. La 24 decembrie, ambasadorul SUA Ia Moscova afirma: "Partea americană este foarte preocupată de faptul că atât conflictul dintre forțele Securității Statului şi unitățile armatei, cât şi numărul victimelor din rândul populației civile continuă". El voia să ştie, de la primul adjunct al ministrului de Externe sovietic, "dacă este complet în afara discuției un sprijin militar acordat de Uniunea Sovietică Frontului Salvării Naționale din România". Cu toate insistențele franceze şi americane, liderii de la Kremlin nu au dat curs acestor sugestii. Primul ministru, Nikolai Rîjkov, aprecia că "ar fi o mare greşeală să se trimită trupe sovietice în România, ştiut fiind că, recent [la 4 decembrie 1989], a fost condamnată trimiterea de trupe în Cehoslovacia şi Afghanistan". La rândul său, ministrul de Externe, Eduard Şevardnadze, declara că propunerile făcute de americani şi francezi erau de-a dreptul "stupide", deoarece orice amestec din partea Uniunii Sovietice l-ar transforma pe Ceauşescu într-un martir.

Ideea lansată de ministrul de Externe francez nu s-a aplicat în România, dar avea să devină o practică după 11 septembrie 2001, când SUA şi-au rezervat dreptul de a interveni oriunde pe glob, în numele combaterii terorismului "la el acasă" şi respectării drepturilor omului.

Deşi luările de poziție, din decembrie 1989, ale Franței şi SUA erau publice, ulterior, ele au fost trecute cu vederea, pentru a se putea acredita ideea că Uniunea Sovietică a intervenit în România, ba chiar a pus la cale "lovitura de stat" din 22 decembrie!

Lichidarea Ceauşeştilor

TVRL a transmis, în ziua de 24 decembrie, un amplu reportaj din "oraşul măcelului, Timişoara", stăruind asupra victimelor abia deshumate din cimitir. Imaginea cea mai şocantă, care a făcut înconjurul globului, a fost cea a unui copil, scos din pântecele mamei, "omorâtă" de securişti. Michel Castex aprecia că această imagine a devenit "simbolul unei dictaturi demente". Stăruința cu care reportera TVRL a ținut să prezinte minute în şir aceste imagini, însoțite de un comentariu extrem de virulent împotriva lui Ceaușescu şi a Securității sale, i-au impresionat adânc pe telespectatorii din întreaga lume. Evident, acesta trebuia pedepsit pentru asemenea crime. În acelaşi timp, se acredita ideea că, atâta timp cât Ceaușescu era în viață, securiștii şi teroriștii care-i juraseră credință nu vor înceta să facă victime.

În dimineața zilei de **25 decembrie**, Radio Budapesta făcea un "bilanț al genocidului": în total, după 17 decembrie, au fost împuşcate 70 000 de persoane şi 300 000 revoluționari au fost răniți. Aceste informații au fost preluate şi de alte posturi de Radio şi TV, precum şi de o bună parte a presei internaționale.

Pe fondul maximei diabolizări a lui Ceauşescu şi a soției sale, care au împins România spre război civil, a avut loc, în ziua de 25 decembrie 1989, procesul de la Târgovişte. Procurorul maior Dan Voinea îi acuza pe Nicolae şi Elena Ceaușescu de mai multe nelegiuiri, pe primul loc fiind "genocidul - peste 60 000 de victime". Procesul s-a încheiat în mai puțin de două ore, cei doi fiind condamnați la moarte şi executați. În aceeaşi seară, TVRL a transmis secvențe de la proces, iar în cursul nopții, imagini cu Nicolae şi Elena Ceaușescu răpuşi de gloanțe.

Minciunile continuă

În zilele următoare, mai mulți ziariști străini au venit în România pentru a se alătura colegilor lor aflați deja în această țară pentru a înregistra "efectele genocidului". Reporterii televiziunii române, dar şi ai altor posturi transmiteau imagini cu răniții din spitale cărora li se luau interviuri, deşi abia puteau să vorbească. Nici o etică profesională nu era respectată, dominantă era goana după senzațional, plăcerea sadică de a transmite efectul "războiului" din România şi a câştiga astfel audiență. Până în ultimele zile ale lui 1989, mass-media s-a concentrat asupra

evenimentelor din timpul Revoluției, continuând să prezinte o imagine apocaliptică asupra represiunii. Un loc central l-au ocupat relatările privind victimele de la Timişoara.

La **26 decembrie,** ziarul belgian "De Morgen" scria: "Una din cele 4 600 victime, ucisă în masacrul din 17 decembrie, era o femeie însărcinată. A fost spintecată cu baioneta. Copilul scos din pântece a fost depus pe corpul mamei, în grămada de cadavre". Ziarul "La Libre Belgique" scria: "în osuare, au fost găsite cadavre într-o stare indescriptibilă, mâini şi picioare tăiate, unghii smulse, capete pe jumătate desprinse de corp, fețe arse cu acid, cea mai măre parte a corpurilor spintecate şi sumar recusute. Corpul unui copilaş de trei sau patru luni a fost regăsit pe corpul mamei sale". Aşadar, ideea mamei şi a copilului sacrificați de securişti începea să capete notorietate. Se mai afirma că şoferii de camioane care au transportat cadavrele spre osuarele din Timişoara au fost "împuşcați în ceafă de poliția secretă, pentru a fi eliminat orice martor". Ziaristul respectiv nu numai că mințea, dar şi delira! Orice minte sănătoasă nu putea crede asemenea fantasmagorii. Dar, atunci, în decembrie 1989, totul era credibil.

Ziarul "Blik", într-un articol din **27 decembrie,** intitulat "Răzbunarea hienelor roşii ale lui Ceauşescu", ridica numărul morților la 100 000. Mai mult de 4 000 ar fi fost aruncați într-o groapă uriaşă, după ce li s-au luat hainele, li s-au smuls inelele, li s-au furat ceasurile şi alte bijuterii: "înainte de a fi mitraliați, li se legau mâinile şi picioarele cu sârmă ghimpată, corpurile erau torturate, organele genitale smulse sau contuzionate. Mulți trebuie să fi fost aruncați de vii în groapă. Apoi, omorâți cu apă fierbinte". Un alt ziar, "Het Volk", îşi "informa" cititorii că victimele "au fost jupuite de vii". Pentru a-şi impresiona şi mai mult cititorii, ziarul flamand "Blik" relata că Securitatea a împuşcat 800 de copii. Printre aceştia, erau 45 care asistau "la un spectacol de teatru de păpuşi. Mitralierele i-au secerat". Ziarul francez "Le Soir" îl cita pe purtătorul de cuvânt al Asociației Refugiaților Români din Germania Federală, care a spus: "Mai multe victime au fost torturate şi iradiate timp de mai multe minute cu raze X iar altele au fost asasinate cu arme chimice".

Aşadar, tot ce putea fi mai oribil se înregistrase în România şi mai ales la Timişoara. Ceauşescu se dovedise un demn urmaş al lui Dracula, cel însetat de sânge. Ziarul "Le Soir" scria că "dementul Ceauşescu" nu era mai prejos de Adolf Hitler şi doctorul Mengele, care şi-au legat numele de exterminarea a şase milioane de evrei.

Evident, nimeni nu-şi punea atunci întrebări ca acestea: Cum puteau să fie torturați 4 000 de oameni, care ar fi aşteptat să li se lege mâinile şi picioarele cu sârmă ghimpată, după care să li se smulgă organele genitale, să li se taie mâinile şi picioarele, să li se smulgă unghiile, să li se despice

capetele, după care - rămânând totuşi vii - să fie omorâți, aruncându-se asupra lor apă clocotită? Oare câte cisterne cu apă clocotită au fost necesare pentru a ucide 4 000 de oameni? Unde şi în cât timp se putea fierbe atât de multă apă? Sau dacă, având în vedere evenimentele atât de sângeroase din oraş, părinții îi mai lăsau pe copii să meargă la teatru? În acele zile mai aveau loc spectacole? Ce capacitate aveau închisorile din Timişoara, dacă au putut primi peste 13 000 de arestați? Ce tribunal putea să judece şi să condamne, într-o singură zi, peste 7 600 de persoane? Unde se putea desfăşura un asemenea proces? În cât timp se putea săpa o groapă în care să fie aruncate 4 000 de cadavre? Era posibil ca unii oameni să fie jupuiți de vii? Exista la Timişoara un arsenal de arme chimice şi aparate cu raze X pentru asasinarea atâtor cetățeni?

Minciuna are picioare scurte

Aşa sună un vechi proverb românesc, care şi-a dovedit valabilitatea şi pentru mass-media din decembrie 1989. La patru zile după lichidarea lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu, au început să apară primele semne de întrebare asupra dimensiunii represiunilor. Postul de radio belgian BRT menționa, la 29 decembrie, că a înregistrat declarația unui timişorean potrivit căruia persoanele găsite în osuarul din Timişoara ar fi decedat înainte de începerea revoluției. La 8 ianuarie, Silviu Brucan aprecia, la TVRL, că numărul morților nu depăşea 10 000. Cu numai două săptămâni în urmă, acesta avizase comunicatul difuzat de TVRL prin care Ceauşescu era acuzat de moartea a 60 000 de români! La 18 ianuarie 1990, ziarul "Renaşterea Bănățeană" a publicat un bilanț al victimelor înregistrate la Timişoara în perioada 17-27 decembrie, menționând că 90 de persoane au fost împuşcate, dintre care 71 au fost identificate. A apărut, astfel, întrebarea: unde sunt miile de victime despre care s-a vorbit în zilele Revoluției?

Câteva zile mai târziu, la 24 ianuarie, France Presse prelua declarațiile a trei medici din Timişoara, cu următorul comentariu: "Imaginile cadavrelor mutilate arătate de televiziunile din întreaga lume după masacrele de la Timişoara sunt rezultatul unei înscenări montate pentru a încrimina Securitatea, poliția secretă a lui Ceauşescu". Un medic legist din Timişoara a încercat să explice în ziarul "Renaşterea Bănățeană" că imaginile transmise de televiziune privind victimele de la Timişoara nu reflectau realitatea. În atmosfera de atunci, medicul nu a fost crezut. Pentru restabilirea adevărului, el a transmis mai multor medici din diferite țări fotografia mărită a celei mai mediatizate imagini TV: cadavrul de femeie, ținând pe piept trupul copilului scos din burta acesteia, precum şi alte fotografii cu persoane "măcelărite" de securişti, în decembrie 1989.

La 30 ianuarie 1990, "Le Figaro" aprecia că imaginile atroce ale măcelului de la Timişoara erau rezultatul unei regizări, cadavrele aliniate pe cearşafurile albe nefiind victimele masacrului din 17 decembrie, ci morți dezgropați din Cimitirul Săracilor, imagini oferite apoi Televiziunii Române Libere pentru a fi mediatizate.

După ample analize, medicii din Franța, Germania, Marea Britanie, Danemarca, Olanda şi din alte state au ajuns la o concluzie comună: imaginile prezentate în prim-plan de TVRL erau o mistificare. Pe de altă parte, medicii legişti din Timişoara au reuşit să identifice femeia mutilată, căreia i s-a scos copilul nenăscut din pântece: aceasta murise, la 8 noiembrie, la domiciliul său, în urma unei come alcoolice; concubinul său a declarat că nu avea bani să o îngroape, dându-şi acordul ca ea să fie înmormântată, de Primărie, în Cimitirul Săracilor. Copilul nu fusese scos din burta mamei respective şi nici măcar nu era al ei; a fost identificat în persoana unei fetițe de două luni, care decedase la 9 decembrie, ca urmare a unei afecțiuni patologice. Tatăl ei a refuzat să o înhumeze, sub motiv că era sărac, drept care cadavrul a ajuns în Cimitirul Săracilor.

"Minciuna secolului": explicații

După confirmarea acestor date concrete, mass-media occidentale şi-au schimbat radical poziția față de Revoluția română. Aceasta nu mai era un moment de mare încleştare între forțele democratice sprijinite de Armată, pe de o parte, şi securişti-teroriști, de cealaltă parte, ci o "făcătură", o "lovitură de stat", ba chiar "minciuna secolului".

În ediția ziarului din 27 ianuarie 1990, o ziaristă de la "Le Soir" scria că, în ziua de 23 decembrie 1989, a fost la Timişoara, dar "n-am văzut nici un măcel. Nici măcel, nici grămada de morți sau răniți, nici spitale supraaglomerate. Am fost acolo şi n-am văzut nimic: să-mi fie ruşine. Pentru că, iată, sosind la Bucureşti, a doua zi, şi mai mult încă întorcându-mă în Belgia, toată lumea ştia mult mai multe decât mine despre acest subiect. Nimeni nu ignora nimic în legătură cu acele corpuri torturate înfiorător, cu acele sute de trupuri aliniate, cu acele spitale invadate; doar televiziunea arătase tot, explicase tot. Şi dacă le-a arătat televiziunea, înseamnă că este adevărat. Toate acestea deveneau adevărate. Şi, atunci, eu, care nu văzusem nimic la Timişoara, am preferat să nu mai spun nimic".

Michel Castex aprecia că modul în care au fost relatate evenimentele din România ridica "o problemă de fond. Aceea a sursei. Jurnaliştii şi oamenii care au oferit aceste informații", în opinia sa, jurnaliştii s-au lăsat intoxicați de sursele avute dispoziție, luându-le ca "literă de Evanghelie". Cele mai multe surse veneau de la Budapesta şi de

la Belgrad, care invocau spusele unor persoane aflate la fața locului, la Timişoara, astfel că ele păreau a fi pe deplin credibile. Pe un plan mai larg ziaristul francez conchidea că era vorba de o manipulare şi o dezinformare intenționată a Occidentului de către Mihail Gorbaciov. El nu argumentează cum a fost posibilă o asemenea manipulare, inclusiv a Agenției France Presse, care lucra, mai ales că mass-media sovietice au fost foarte rezervate în prezentarea evenimentelor din România.

Punctul de vedere al lui Gérald de Selys este cu totul diferit: la originea acestei uriaşe manipulări se afla chiar Occidentul şi, în primul rând, SUA. El aprecia că Revoluția română din decembrie 1989 a fost prima revoluție din lume transmisă în direct la televiziune, urmărită cu "sufletul la gură" de milioane de cetățeni, de pe întregul glob. Această excepțională mediatizare se explica prin faptul că, în chiar acele zile, "Statele Unite, bătându-şi joc de dreptul internațional, invadau Republica Panama, făcând tot atâtea victime reale cât ar fi trebuit să conțină măcelul fictiv de la Timişoara şi acest lucru într-o tăcere uluitoare a presei". Pe coperta a patra a cărții ***Minciuni mass-media,*** editată de Selyes, se poate citi: "Decembrie 1989. Soldații americani invadează Panama. După câteva zile, serviciul de informare a presei americane dă cifrele: 132 morți. Ele vor fi reluate de către toată presa mondială. Decembrie 1989: populația Timişoarei, în România, se răscoală. Cifrele, venind nu se ştie de unde, anunță mai întâi 4 000, apoi 7 000 de morți. Presa mondială publică aceste cifre însoțite de comentarii indignate, în mod legitim. Până la sfârşitul lui decembrie, numărul morților se ridică la 72 000 în România; în Panama, cifra morților a rămas mai departe 132.

O lună mai târziu, cifrele reale sunt de 700-1 000 morți, în România, şi.... între 4 000 şi 7 000, în Panama".

Respect firesc

Este cert că mass-media au răspândit multe minciuni în legătură cu Revoluția română şi mai ales cu amploarea represiunii şi cu victimele înregistrate în decembrie 1989. În stadiul actual al cercetărilor, s-a ajuns la concluzia că, în Revoluția din decembrie 1989, au murit 1 104 oameni, iar 3 321 au fost răniți. La Timişoara, s-au înregistrat 93 de persoane decedate, dintre care 71 în intervalul 17-22 decembrie. Numărul victimelor din România este cel mai mare înregistrat în Europa anului revoluționar 1989. Faptul că mass-media au exagerat atât de mult numărul morților în timpul evenimentelor a făcut ca cifra reală să fie trecută sub tăcere. Efectul pervers a constat într-o anumită desconsiderare a eroilor revoluției şi a urmaşilor lor.

La începutul lui 1990, FSN a devenit partid politic şi s-a înscris în campania electorală, ceea ce a generat reacția opoziției, care a contestat

nu numai legitimitatea acestuia şi a conducătorilor lui, dar chiar şi a Revoluției din decembrie 1989. De această dată, minciunile mass-media au continuat în sens invers: cei care au ieşit în stradă ar fi fost manipulați de serviciile secrete sovietice, iar cei uciși sau răniți au căzut victimă agenților, care au urmărit să creeze o diversiune pentru a justifica astfel preluarea puterii de către FSN!

Sentimentele de apreciere şi recunoştință pentru cei care au avut curajul să înfrunte regimul dictatorial, să-şi asume riscul de a lupta pentru dărâmarea lui şi instaurarea democrației s-au diluat tot mai mult, Revoluția însăşi fiind împinsă în derizoriu, într-un con de umbră şi în uitare.

O judecată obiectivă şi responsabilă trebuie să facă disocierea necesară între manipulare şi realitate, între diversiune şi curajul civic, între minciunile mass-media şi evenimentele concrete, atestate documentar. Şi, mai ales, să sublinieze faptul că *decembrie 1989 marchează o piatră de hotar în istoria României*, o "despărțire a apelor": pe de o parte, sfârşitul unei dictaturi de peste patru decenii şi, pe de altă parte, revenirea la un regim democratic, care a permis integrarea României în structurile Uniunii Europene, la 1 ianuarie 2007.

ROMÂNIA ŞI COMUNISMUL [*]

După 1989, au fost publicate mai multe lucrări de sinteză privind istoria României din perioada 23 august 1944 - 22 decembrie 1989, dar, din păcate, aproape toate seamănă mai curând cu un rechizitoriu, decât cu o analiză ştiinţifică. Cea mai semnificativă este Raportul Final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România, editori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu şi Cristian Vasile (Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, 880 p.). Comisia avea rolul de a condamna dictatura comunistă, astfel că a lucrat pe baza unor concluzii deja stabilite, iar membrii acesteia, numiţi de preşedintele României, erau, în majoritate covârşitoare, orice altceva, dar numai istorici nu. Însuşi preşedintele acestei comisii, Vladimir Tismăneanu, nu este istoric, singurul său merit fiind acela că şi-a făcut o "profesie" din a condamna comunismul. Obiectivul politic a fost atins, preşedintele ţării însuşindu-şi "concluziile" Raportului Final, pe care le-a prezentat în şedinţa specială a Parlamentului României din 18 decembrie 2006.

În fond, Tismăneanu face parte din aceeaşi "fibră intelectuală" cu Mihail Roller. Ambii nu erau istorici, dar au primit misiunea de a da directive "frontului istoric", ambii au ignorat cu nonşalanţă vechiul adagiu, fundamental pentru cei care cercetează şi scriu despre trecut: *sine ira et studio*.

Istoricii de meserie, care-şi respectă statutul, au publicat volume de documente, studii, lucrări privind anumite aspecte ale istoriei României după cel de-al Doilea Război Mondial, care constituie o bază temeinică pentru realizarea unor sinteze credibile. Între aceştia, profesorul Dinu C. Giurescu, autorul unor lucrări esenţiale privind guvernarea Rădescu, alegerile parlamentare din noiembrie 1946, evoluţiile politice din anul 1947. Iar următoarea treaptă, a sintezei, a fost urcată în mod firesc de profesorul Giurescu, fără ostentaţie şi fără reclamă prin mass-media.

Pornind de la ideea că "istoria nu poate fi nici rechizitoriul acuzării, nici pledoaria apărării" (p. 11), profesorul Dinu C. Giurescu şi colaboratorii săi au realizat o remarcabilă sinteză privind evoluţia istorică a României în perioada 23 august 1944 - 22 decembrie 1989.

După prezentarea principalelor evenimente, într-o abordare cronologică, sunt analizate, succesiv: Partidul Comunist Român; Sistemul

[*] "Clipa", martie 2011.

politic; Industrializarea socialistă; Colectivizarea agriculturii; Învățământul; Sistemul represiv; Politica externă; Armata.

Cartea se impune prin temeinica documentare şi forța de argumentare a ideilor, prin maniera de abordare şi echilibrul concluziilor formulate, prin acuratețea stilului şi perfecta sistematizare a materialului.

Autorii demonstrează că, într-un regim autoritar, bazat pe un singur partid politic, în care liderul are rolul decisiv, abuzurile şi ilegalitățile au constituit fapte cotidiene, cu consecințe dintre cele mai grave asupra țării şi a cetățenilor ei. Animat de concepția potrivit căreia adversarul politic trebuia nu numai învins, dar şi lichidat fizic, acel regim politic a aruncat în temniță personalități precum Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Gheorghe I. Brătianu, Constantin Argetoianu, care au murit la Sighet, Aiud sau Râmnicu Sărat. Sunt reliefate presiunile şi violențele din anii colectivizării agriculturii (1949-1962), restricțiile din ultimii ani ai regimului Ceauşescu, ideologizarea învățământului, epurările din armată, presiunile exercitate de aparatul de represiune, mai ales de Securitate, asupra cetățenilor etc.

Analizând în spirit critic anii regimului socialist-totalitar, autorii nu ezită să "arunce o privire" şi asupra perioadei de după 1989, iar comparațiile sunt adesea dezamăgitoare. Citățm, cu titlu de exemplu:

- "După decembrie 1989, urmările negative ale crizei de sistem, simțite direct la nivelul individual şi colectiv al opiniei publice, au fost proiectate asupra unităților industriale în sine, socotite dintr-odată ca «depăşite», ca «un balast», ca «fier vechi» etc. Asemenea «calificative» au folosit *unor grupuri restrânse, care au falimentat şi au demantelat sute şi sute de uzine şi capacități de producție*" (p. 92).

- "Cât despre agricultură, peste 50% din nevoile alimentare ale populației sunt acoperite din import, ceea ce constituie un incredibil paradox şi o adevărată bătaie de joc în cazul României!" (p. 92).

- "În prezent, învățământul «preuniversitar» trece prin multiple «reforme», nu asigură o pregătire la nivelul dinainte de 1989 şi nici la acela al cerințelor contemporane" (p. 114).

- "*Asistăm treptat la o disoluție a identității naționale şi a sentimentului de patrie*. Sunt şi excepții, dar presiunea noii ideologii este tot mai apăsătoare. *Globalismul ideologic-cultural a luat locul marxism-leninismului şi socialismului multilateral dezvoltat*" (p. 185).

- "Libertatea, redobândită în decembrie 1989, cu sacrificiul a 1104 vieți, aproape toate foarte tinere, slujeşte, în primul rând, unei minorități" (p. 185).

O foarte bogată ilustrație întregeşte şi argumentează textul, oferind cititorilor posibilitatea de a "vizualiza" persoanele aflate în conducerea partidului şi a statului, dar şi pe cele îmbrăcate în zeghe la Aiud, Sighet şi Râmnicu Sărat, tribune oficiale, manifestanți, vizite "de

lucru", titluri de ziare şi broşuri de propagandă, citate din documente, monumente istorice şi de arhitectură, combinate industriale, maşini şi utilaje agricole, tancuri fabricate în țară, tabele statistice, bancnote, hărți, medalii şi ordine ale Republicii, lideri politici de talie mondială care au venit în România, precum şi vizite ale conducătorilor români în diverse state, aflate pe mai multe continente etc.

Lucrarea conține succinte biografii ale unor lideri politici ai PCR din anii 1944-1989. Între acestea, şi cea a generalului Iulian Vlad (p. 208).

În exemplarul pe care mi l-a oferit cu dedicație, profesorul Dinu C. Giurescu a pus în paranteză următorul text:

"La 31 decembrie 1989, a fost arestat şi condamnat la 25 ani închisoare, pentru implicarea sa în represiunea de la Timişoara şi Bucureşti, înaintea căderii regimului Ceauşescu. A executat doar patru ani din sentință, la închisoarea de la Jilava, fiind eliberat în decembrie 1993".

Profesorul Giurescu a scris cu pix de culoare neagră: "Editura a adăugat cu de la sine putere aceste rânduri, înlocuind cele trecute de mine. Textul pus de mine la foto Iulian Vlad (p. 208) şi scos de Editură, fără a mă anunța:

„În decembrie 1989, a dat ordin de consemnare totală a personalului în unitate. La 17 decembrie a comunicat col. Filip Teodorescu, aflat la Timişoara: «Nu mai ieşiți din sedii, ca să nu se pună pe seama voastră provocările lor. Şi să nu-l pună păcatul pe careva, dacă trebuie neapărat să iasă, să aibă arma asupra sa. Asta v-am spus-o de la început».

În cei 50 de ani de când public, niciodată vreo editură nu a efectuat vreo modificare a textului meu fără a-mi comunica în prealabil. Dinu C. Giurescu - 21 octombrie 2010".

Aceste precizări, care-l onorează pe profesorul Giurescu, arată că şi la o editură serioasă, cum este Editura Corint, există redactori care nu se pot dezbăra de propaganda mass-media, inspirată din cărți de tipul celor semnate de Tismăneanu.

Lucrarea *România şi comunismul. O istorie ilustrată* se încheie cu un foarte util Index, precum şi cu lista surselor foto.

Remarc grafica excelentă, tehnoredactarea ingenioasă şi eficientă, precum şi calitatea hârtiei (cretată). Este o carte valoroasă din punct de vedere ştiințific, cu înfățişare frumoasă, în sensul cel mai propriu al cuvântului.

Consider că această lucrare poate şi trebuie să fie utilizată ca manual şcolar de profesorii care aleg să predea cursul opțional privind istoria comunismului din România.

În prezent, profesorii au la dispoziție doar *O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu* (Iaşi, Editura Polirom, 2008), aprobat

prin Ordinul ministrului Educației nr. 37444 din 4 august 2008, apărut sub egida Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Este un manual realizat în conformitate cu "tezele" din Raportul Final, adică extrem de politizat.

Recomandarea ca manual şcolar şi a lucrării realizate pe Dinu C. Giurescu, Alexandru Ştefănescu şi Ilarion Țiu ar oferi o alternativă, absolut necesară, într-o societate democratică.

PE CE CALE EVOLUĂM?*

Au trecut 20 de ani de la Revoluția din Decembrie 1989 și putem face o comparație cu o altă perioadă istorică, tot de două decenii, aceea de după Marea Unire din 1918, pentru a putea desprinde câteva concluzii întemeiate pe date și fapte concrete.

Mă voi referi, mai întâi, la dezbaterile teoretice, privind calea de evoluție a țării, pentru a vedea în ce măsură intelectualitatea și clasa politică și-au înțeles menirea, aceea de a asigura consolidarea și dezvoltarea societății românești, de a promova interesele României pe plan internațional.

Marea Unire a fost un ideal pentru înfăptuirea căruia au luptat multe generații de înaintași, a cerut importante sacrificii (în Primul Război Mondial, numit și "de întregire a neamului", s-au jertfit peste 800 000 de români morți, răniți și dispăruți), s-a realizat într-un context internațional favorabil.

Revoluția din Decembrie 1989 a fost pregătită de ampla mișcare de rezistență din anii 1945-1956 împotriva ocupației sovietice, de confruntările cu regimul socialist-totalitar (amintim doar greva minerilor din Valea Jiului, 1977 și demonstrația brașovenilor din noiembrie 1987); victoria ei s-a realizat cu grele pierderi umane (peste 1 000 de morți), iar contextul extern a stimulat ridicarea la luptă a românilor și obținerea succesului în confruntarea cu regimul opresiv. A existat, după 1918, conștiința că în istoria României începea o nouă etapă istorică, întemeiată pe lupta și forța înaintașilor, al căror ideal trebuia dus mai departe.

Pe ce cale evoluăm? Aceasta a fost principala temă de dezbatere din primul deceniu interbelic, la care s-au angajat cele mai ilustre personalități ale timpului, intelectuali și oameni politici. O bază de discuție au fost chiar rezoluțiile adoptate de organismele reprezentative care au votat Unirea. De exemplu, Adunarea Națională întrunită în ziua de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia a adoptat "principiile fundamentale" pe baza cărora să se organizeze statul român; deplina libertate națională pentru popoarele conlocuitoare (minoritățile naționale); libertatea confesională (religiei); regim democratic întemeiat pe votul universal; libertatea presei, de asociere și întrunire; reforma agrară, drepturi pentru muncitori similare cu cele din statele avansate ale Europei.

* „Clipa" din februarie 2010.

Asemenea idei erau împărtăşite şi de oamenii politici din Vechiul Regat. În iunie 1917, a fost modificată Constituția, introducându-se votul universal şi principiile pentru înfăptuirea reformei agrare (sporirea întinderii proprietății rurale țărăneşti prin exproprierea terenurilor cultivabile ale marilor proprietari).

Dezbaterile de după 1918 au vizat atât obiectivele generale (pe ce cale evoluăm?), cât şi modalitățile concrete de înfăptuire a acestora. Citățm, cu titlu de exemplu, cuvintele lui Ion I.C. Brătianu rostite la 27 noiembrie 1921: "generațiile care au înfăptuit unitatea națională au acum datoria s-o întărească şi să o desăvârşească printr-o politică națională şi democratică de ordine, de progres, de dreptate şi frăție socială". La rândul său, cunoscutul economist Vintilă Brătianu ținea să sublinieze că România trebuia să se dezvolte "prin munca, inițiativa şi capitalurile românești", asigurându-se astfel "neatârnarea economică a țării".

Un alt fruntaş politic, Iuliu Maniu, aprecia că cea mai importantă misiune a timpului său era aceea de a "lucra cu siguranță şi cu tărie pentru închegarea pe veci a acestei Uniri [din 1918], ca nici o forță străină şi nici o ingerință internă să nu o poate rupe nicicând". În acest scop, se impunea "solidaritatea tuturor claselor producătoare din țară", pentru a lucra împreună în vederea consolidării şi dezvoltării României întregite.

Pilduitoare sunt şi cuvintele lui Nicolae Iorga, rostite la 25 septembrie 1919: "Noi înțelegem şi azi ca şi mai înainte naționalismul ca o datorie de a lucra din răsputeri pentru ca în țara lui românul să-şi aibă tot dreptul lui, fără a nedreptăți pe nimeni, dar fără a se lăsa nedreptățit de nimeni".

Aşadar, respect față de înaintaşi, de cei care au făurit Unirea, promovarea unei politici naționale şi democratice, întemeiată pe munca, inițiativa şi capitalurile românești, astfel ca românul să fie stăpân în țara lui. Un mesaj optimist, cu privirile îndreptate spre viitor, o politică de consolidare a statului, pentru ca nici o forță străină să nu poată rupe actul istoric de la 1918.

Revoluția Română a avut un program concretizat în *Comunicatul Consiliului Frontului Salvării Naționale* din 22 decembrie 1989: abandonarea rolului conducător al unui singur partid şi statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ; alegeri libere; separația puterilor în stat; restructurarea economiei naționale pe baza criteriilor rentabilității şi eficienței; restructurarea agriculturii şi sprijinirea micii proprietăți țărăneşti; reorganizarea învățământului; respectarea drepturilor şi libertăților minorităților naționale; o politică externă bazată pe promovarea păcii şi integrarea României "în procesul de construire a unei Europe unite"; o politică internă şi externă subordonată "nevoilor şi intereselor dezvoltării ființei umane" etc.

În timp ce generația de la 1918 şi-a concentrat eforturile spre realizarea deziderateloŗ înscrise în actele de Unire, cea de după 1989 a adoptat calea confruntărilor, ajungându-se ca unii intelectuali şi oameni politici să nege documentele din 22 decembrie şi să pretindă că "adevăratul program" al Revoluției este *Proclamația* de la Timişoara din martie 1990. Susținătorii acestei teorii nici măcar nu şi-au pus o problemă elementară: cum se putea desfăşura un eveniment în decembrie pe baza unui program care avea să fie elaborat abia după trei luni?

Preocuparea de bază a unor intelectuali (autoproclamați elite şi exponenți ai societății civile) nu a fost identificarea căilor de evoluție a României în noul context istoric, ci lupta cu trecutul, cu vechiul regim, care fusese deja demolat. Profesorul Daniel Barbu, în cartea sa intitulată *Republica absentă. Politică şi societate în România postcomunistă*, publicată în 1999, făcea următoarea constatare: "intelectualii rostesc, după căderea comunismului, acele cuvinte pe care ar fi trebuit să i le adreseze pe când se afla în plină putere. Ei au încercat să îndeplinească, într-o societate potențial democratică, funcția pe care au refuzat, de regulă conştient, să şi-o asume într-o societate totalitară. Ei pot avea dreptate, şi au avut-o în numeroase situații. Dar această dreptate este construită pe impostură şi, ca atare, lipsită de orice capacitate de convingere [...].

Astăzi, ei se răfuiesc - după regula incriminării şi denunțului - cu o putere care nu mai există. Căci intelectualul român nu dezbate, ci combate". Acest tip de intelectual nu acceptă dialogul, ci pune sentințe, numai că: "Magisteriul moral pe care îl revendică astăzi intelectualii români este, de aceea, extrem de precar pentru că el ar fi trebuit asumat când totalitarismul era şi judecător, şi executor. Intelectualii români joacă azi în contumacie şi, de aceea, magisteriul lor este profund imoral".

La 20 de ani de la căderea "comunismului" aceşti intelectuali şi mulți lideri politici (inclusiv preşedintele României) se luptă cu o fantomă şi savurează, până şi de la tribuna Parlamentului, victoria, pentru a acoperi astfel propriile laşități şi faptul că nu puțini dintre ei colaboraseră şi chiar susținuseră acel regim.

În acelaşi timp, s-a desfăşurat o amplă campanie de "demitizare" a istoriei naționale. Toate marile personalități, de la Burebista şi Decebal la Alexandru Ioan Cuza şi Carol al II-lea au fost aruncate în derizoriu. Decebal avea " buze groase", Ştefan cel Mare avea mulți "copii din flori", Cuza era şi el un afemeiat, iar Carol al II-lea era un imoral notoriu. Ca urmare, constituirea statului dac şi lupta lui Decebal cu romanii, marile bătălii pentru apărarea independenței, făurirea statului român modern, înflorirea culturii naționale, erau trecute sub tăcere sau ridiculizate.

În opinia "demitizatorilor", istoricii care au scris până în decembrie 1989 erau nişte naționalişti, chiar dacă ei se numeau (şi mai ales pentru că se numeau) A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga

sau Constantin C. Giurescu. Românii ar trebui, scriau aceşti "demitizatori", să nu mai apeleze la istorie, deoarece "istoria nu ne învaţă nimic". Unul dintre promotorii "demitizării" scria fără jenă ca "istoria ne trage înapoi" şi că "marile decizii pe care trebuie să le ia astăzi societatea românească reprezintă o ruptură faţă de trecut, faţă de orice trecut" (Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, 1997, p. 292).

Aşadar, în timp ce cărturarii de la 1918 porneau de la respectul pentru istoria naţională şi îşi propuneau să contribuie la dezvoltarea României, "civiştii" de după 1989 şi-au propus demolarea a tot ce înseamnă valoare naţională.

Lupta cu trecutul, mai recent (comunismul) şi mai îndepărtat (naţionalismul), foarte mediatizată (posturile TV au transmis mii de ore consacrate dezbaterilor pe aceste teme, iar cea mai mare parte a presei s-a "delectat" cu articole scrise de "anticomunişti" şi "demitizatori"), a generat adesea în societatea românească o stare de încrâncenare, urmată de pronunţarea unor "sentinţe definitive" acceptate ca singurele valabile.

Am putea compara această realitate cu cea din vremea Imperiului Roman, când spectatorii veneau să asiste la luptele de gladiatori, urmăreau cu sufletul la gură confruntarea şi izbucneau în urale când unul dintre aceştia era ucis şi se zbătea într-un lac de sânge. Foarte mulţi români se bucurau atunci când aflau "noutăţile" promovate prin *mass-media*, iar lupta cu trecutul le acoperea o bună parte a timpului.

Asistând la spectacolele televizate, cei mai mulţi semeni ai noştri nu au realizat că, în spate, "se lucra serios" la demolarea economiei naţionale, la vinderea pe nimic (sub masca privatizării) a marilor întreprinderi, la distrugerea învăţământului şi culturii, la scoaterea României de pe scena diplomaţiei internaţionale.

Încercarea unor lideri politici şi intelectuali (autentici) de a promova o dezbatere de idei privind calea de evoluţie a României după 1989, de a realiza "un consens naţional" asupra marilor direcţii pe care să se înscrie ţara noastră la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, au fost boicotate de *mass-media*, preocupată de "rating", iar liderii celorlalte partide politice le-au taxat ca simple elemente de campanie electorală. La rândul lor, guvernele care s-au succedat în cele două decenii, cu unele excepţii, au promovat o politică haotică, fără orizont, sperând că vor vedea "luminiţa de la capătul tunelului". Numai că "tunelul" s-a dovedit foarte lung şi "luminiţa" tot mai departe.

O ANALIZĂ COMPARATIVĂ: 1918 ŞI 1989 DUPĂ 20 DE ANI. POLITICA ECONOMICĂ*

Atât anul 1918, cât şi 1989 au marcat un "inaugural". Primul, Marea Unire, cel de-al doilea, Revoluția. Şi într-un caz, şi în celălalt, în fața oamenilor politici s-au pus probleme noi, de rezolvarea cărora depindea evoluția societății româneşti. Una dintre acestea viza economia națională, adică baza materială pe care urmau să se clădească structurile politice, sociale, administrative, culturale, ştiințifice etc. Ne vom referi în continuare la modul în care clasa politică din cele două etape istorice (interbelică şi după Revoluție) a abordat construcția economică şi măsura în care aceasta a corespuns interesului național.

O politică economică responsabilă trebuie să pornească de la realitatea concretă. Datele statistice arată că, atât în 1918, cât şi din 1989, România se afla într-o gravă criză economică.

În 1918, după doi ani de război, țara era afectată de uriaşele pierderi umane şi materiale. O bună parte a instalațiilor petroliere fuseseră distruse de guvernanții români, la solicitarea Antantei, pentru a nu cădea în mâinile invadatorilor. De asemenea, au fost incendiate depozitele de combustibil şi de cereale, au fost distruse noduri de cale ferată şi poduri. La rândul lor, Puterile Centrale au aplicat în teritoriul ocupat - Oltenia, Muntenia, Dobrogea - un jaf sistematic: au demontat şi trimis în Germania, Austria, Ungaria, Turcia sau Bulgaria fabrici şi instalații, produse petroliere, cherestea, cereale, vite etc. Au emis bancnote (Lei) fără acoperire, fapt ce a contribuit la creşterea masei monetare în circulație şi la amplificarea inflației.

În Moldova, unde se retrăsese o bună parte a populației din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, situația era la fel de precară.

La sfârşitul războiului, de pe piața românească lipseau produsele de primă necesitate, iar inflația afecta întreaga viață economică. Situația materială a populației s-a înrăutățit catastrofal, în contrast cu un mănunchi de mari speculanți care adunaseră averi uriaşe. În 1918, România era în bună parte ruinată, dezorganizată şi epuizată de resurse materiale şi umane: industria distrusă şi descompletată până la 60%; agricultura lipsită de cele mai bune brațe de muncă (au murit peste 350 000 de ostaşi țărani), cu o parte din inventarul tehnic ruinat şi cu şeptelul redus la jumătate;

* „Clipa", martie 2010.

căile ferate erau dezorganizate şi distruse în proporţie de 30%; o depreciere a monedei naţionale de peste şase ori; mizeria, lipsurile, bolile care cuprinseseră cele mai largi pături ale populaţiei. Pentru asigurarea hranei, în 1919 s-a recurs la import de cereale; resursele economice fiind diminuate, ţara nu mai avea ce exporta.

Şi în 1989, Romania se afla într-o gravă criză economică, generată de politica regimului socialist-totalitar, de efortul pentru achitarea înainte de termen a datoriei externe, de criza mondială a petrolului etc. Populaţia suferea din cauza lipsei produselor de primă necesitate de pe piaţă, inclusiv a celor cartelate (carne, ulei, zahăr, ouă, unt etc.), a frigului în apartamente în timp de iarnă, a întreruperii curentului electric (uneori, de mai multe ori pe zi) etc.

Existau probleme comune celor două etape istorice. Atât în 1918, cât şi în 1989 se impuneau:

1) Restructurarea pieţei interne - în primul caz, ca urmare a Unirii trebuiau înlăturate barierele vamale din interiorul spaţiului românesc şi asigurată libera circulaţie a mărfurilor pe întreg spaţiul naţional, iar în cel de-al doilea, abandonarea sistemului centralist-birocratic şi trecerea la economia de piaţă,
2) Redistribuirea proprietăţii agrare - după 1918 prin înfăptuirea reformei agrare, iar din 1991 prin aplicarea legii fondului funciar,
3) Asigurarea aprovizionării populaţiei cu produse de primă necesitate şi
4) Refacerea şi dezvoltarea economiei naţionale.

Rezolvarea acestor probleme trebuia realizată într-un context larg, prin elaborarea unei concepţii privind evoluţia economiei naţionale pe termen mediu şi lung.

După 1918, a existat în societatea românească o amplă dezbatere privind modelul de economie care trebuia promovat, dezbatere la care s-au angajat atât specialişti (teoreticieni), cât şi oameni politici. Din iniţiativa lui Dimitrie Gusti, a fost organizat, în anul 1923, în Aula Fundaţiei Universitare "Carol I" din Bucureşti (Biblioteca Centrală Universitară de astăzi), un ciclu de conferinţe la care au participat oameni politici şi de cultură de diverse orientări. Cu acest prilej, fruntaşul liberal I.G. Duca aprecia că politica economică a României trebuia să urmărească trei obiective fundamentale:

1) Dezvoltarea forţelor naţionale bazată pe naţionalismul economic, care reprezenta "instinctul de conservare, mijlocul de a salva individualitatea materială a fiecărei naţiuni, de a împiedica cotropirea ei de către elemente superioare prin puterea sau prin organizarea lor. Naţionalismul astfel înţeles nu exclude colaborarea cu străinătatea. Dimpotrivă, el o

reclamă ca o nevoie şi ca un stimulent. Ziduri chinezeşti nu se pot înălța, deoarece înfiltrațiunea capitalurilor străine e fatală şi necesară, dar vrea să găsească formula de armonizare care să înlăture acapararea unora şi sugrumarea celorlalți, fiindcă neatârnare politică fără neatârnare economică nu se poate";

2) Modificarea concepției privind proprietatea: "În domeniul proprietății, liberalismul român a plecat de la ideea clasică a proprietății quiritare romane, sacră şi inviolabilă, şi a ajuns la formula proprietății funcție socială, din care au ieşit exproprierea şi naționalizarea subsolului";
3) Intervenționismul de stat: "În materie de economie politică, liberalismul român a plecat de la formula manchesteriana *laissez faire, laissez paser*, spre a ajunge la intervenționismul care apară pe cel slab împotriva celui tare şi care înclină capul trufaş al celui tare în fața interesului obştesc reprezentat de stat".

La rândul său, economistul Virgil Madgearu, promotor al doctrinei țărăniste, ținea să sublinieze: "Nici într-un caz nu se poate vorbi despre agrarianism contra industrialism", discuția vizând doar "posibilitatea dezvoltării industriei capitaliste în mediile agrare înapoiate". El era împotriva "protecționismului vamal creator al industriilor de seră, al trusturilor şi cartelurilor". În opinia lui Madgearu, trebuiau susținute industriile care aveau asigurată baza de materii prime în țară (petrol, cărbune, sare, lemne etc.) şi mai ales cea bazată pe valorificarea produselor din agricultură (sfeclă, floarea soarelui, in, cânepă, piei de animale, struguri etc.).

Foarte activ s-a dovedit a fi Mihail Manoilescu, autor al mai multor articole, studii, cărți (inclusiv în limbi de circulație internațională), prin care şi-a dobândit o largă notorietate. El constată că, după Marea Unire din 1918, circa 80% dintre locuitorii României trăiau la sate, unde exista o suprapopulație, adică o uriaşă forță de muncă disponibilă. Pentru valorificarea tuturor energiilor naționale, singura soluție era: "Cu orice preț trebuie ca o mare parte a populației țărăneşti să părăsească agricultura şi să găsească, fie în sate, fie la oraş, o întrebuințare în industrie sau meserii. Aceasta presupune o industrializare masivă a României şi o schimbare totală a actualei ei structuri economice". Manoilescu aprecia că industrializarea era necesară atât din punct de vedere intern - economic, social, cultural şi moral -, cât şi pentru ridicarea statutului internațional al României: "Nu poate să se ridice spre forme sociale superioare poporul care nu a trecut prin şcoala industriei. Ea înseamnă condiția esențială şi punctul de plecare al oricărei mişcări ascendente spre forme superioare de viață socială. Prin industrie se dezvoltă calități umane de imaginație, de ingeniozitate şi de finețe, care le îngăduie oamenilor, prin organizare, să-şi valorifice în comun tot ce au mai prețios în ascunzişurile spiritului lor. Dar nu numai calitățile intelectuale, ci şi cele de rezistență şi disciplină.

Maşina are legile ei şi un tempo al ei propriu, pe care-l impune omului; ea crează o formă superioară de disciplină, pe care fiecare agent productiv o recunoaşte ca necesară". Manoilescu a calculat productivitatea muncii şi a ajuns la concluzia că aceasta este de 10-15 ori mai mare în industrie decât în agricultură, acesta fiind argumentul fundamental pentru susținerea industrializării statelor agrare, inclusiv a României, ca o condiție pentru depăşirea înapoierii economice şi apropierea de statele dezvoltate, conchizând: "Industria decide ierarhia în lume a popoarelor". În 1923, Mihail Manoilescu afirma: "Prestigiul, pentru un stat, nu există fără o bază materială", iar calea asigurării acesteia era una singură: "Ni se cere o valorificare maximă a puterilor noastre. Această potențializare maximă a energiilor nu este una din multiplele probleme ale viitorului, ea este problema viitorului nostru". De aceea, se impune o organizare politică prin care se "potențează la maximum puterile individuale şi energiile întregului nostru popor", iar lozinca zilei trebuie să fie: "Nicio excludere a energiilor, nicio risipire a lor, nicio umbrire a valorilor reale".

Un alt cărturar de marcă, sociologul Ştefan Zeletin, în cartea sa intitulată *Neoliberalismul. Studiu asupra istoriei şi politicii burgheziei române*, publicată în 1927, sublinia că "problema istorică" a României întregite era dobândirea independenței economice prin "naționalizarea capitalului şi dezvoltarea industriei naționale, care înseamnă emanciparea țării noastre de sub tutela finanței şi politicii străine şi aşezarea ei pe picioarele proprii". În opinia sa, "Numai un capital național e în măsură să ne dea libertatea de acțiune, deci de a avea temeliile unei politici cu adevărat naționale şi în acelaşi timp de a avea o bună stare care se revarsă asupra tuturor păturilor sociale".

Oamenii politici şi intelectualii preocupați de problemele economice țineau să sublinieze că promovarea intereselor naționale, aşa-numita politică "prin noi înşine" sau naționalismul economic, nu era ostilă prezenței capitalului străin în România. Astfel, Victor Slăvescu explica în 1922: "Capitalul străin să lucreze în casa românească, nu capitalul românesc să lucreze în casă străină, mai ales când întreprinderea lucrează pe pământul țării noastre. Un capital de colaborare este oricând binevenit, sub condiția de a se înfățişa sub forma reală. Un capital de exploatare colonială, mânat de gândul unor câştiguri repezi şi cu caracter speculativ nu poate găsi o primire simpatică".

Putem conchide că, după Marea Unire din 1918, au fost promovate concepții noi, diferite de liberalismul clasic, şi anume: naționalismul economic, valorificarea la maximum a resurselor materiale şi umane, dezvoltarea cu precădere a industriei naționale, ca o chezăşie a modernizării întregii societăți şi a asigurării independenței politice a statului român.

Oamenii politici aflați la guvernare şi-au însuşit aceste concepții şi au adoptat măsurile corespunzătoare. Din rândul acestora se detaşează *Constituția* din 1923, care a înlocuit principiul clasic *laissez faire, laissez passer* cu intervenționismul de stat, precum şi pe cel al "proprietății sacre şi inviolabile" cu proprietatea ca „funcție socială". Au fost adoptate legile având la bază doctrina "prin noi înşine", care au asigurat aplicarea noului model de organizare a vieții economice din România. Rezultatele au fost pozitive: în 1923-1924 economia națională a atins nivelul antebelic, după care a urmat o dezvoltare întreruptă de criza economică din 1929-1933, dezvoltarea fiind apoi reluată într-un ritm accelerat, atingând nivelul maxim în 1938 (ultimul an de pace pe plan european, după care şi în România eforturile au fost îndreptate spre producția de război).

Victor Axenciuc, autorul unor monumentale lucrări privind istoria economiei naționale, aprecia că "în retrospectiva şi perspectiva istorică, România se află în 1938 la primele borne ale lungului traseu de la societatea agrară tradițională şi întârziată spre cea economicește dezvoltată, industrializată şi urbanizată, a cărei edificare necesită eforturi de investiții şi producție de zeci şi sute de ori mai mari decât s-au făcut până atunci". În cele două decenii interbelice, România făcuse progrese notabile, trecuse de la structura economică "eminamente agrară" la cea agrar-industrială.

La sfârşitul perioadei interbelice, specialiştii, dar şi oamenii politici, au ajuns la concluzia că se impunea un nou impuls, o regândire a modelului economic promovat timp de două decenii. Ca urmare, în anii 1938-1943 au avut loc noi dezbateri privind calea de urmat. Principala concluzie a fost că se impunea o intervenție masivă a statului în dirijarea economiei naționale. O asemenea politică fusese aplicată în Statele Unite ale Americii de preşedintele Theodore Roosevelt, cunoscută sub numele de *New Deal*, şi dăduse rezultate spectaculoase.

Virgil Madgearu constata în 1940: "Politica de industrializare a statelor agrare, ale cărei manifestări s-au produs încă din ultimele decenii ale secolului trecut, este expresia sforțării lor de a deveni state agrar-industriale, pentru a crea o bază mai sigură independenței lor politice. Această tendință s-a accentuat după războiul mondial". Pornind de la succesele înregistrate, dar şi de la multele deficiențe (suprapopulația rurală, fărâmițarea excesivă a proprietății agrare, tehnica agricolă rudimentară, capacitatea redusă a țărănimii de a cumpăra produsele industriale, slaba acumulare de capital etc.), Virgil Madgearu sublinia necesitatea comasării micilor proprietăți în cadrul unor cooperative rurale care să folosească tehnica modernă, şi pe această bază să se obțină o producție sporită la hectar, creşterea veniturilor țărănimii, ridicarea nivelului de viață al românilor. O asemenea politică se putea realiza

printr-o "acțiune conştientă de stat", acestuia revenindu-i rolul de a stabili "cadrul şi limitele dezvoltării industriale, iar prin sistemul de încurajare va căuta să influențeze ierarhizarea inițiativelor industriale".

Mihail Manoilescu se pronunțase încă din 1934 pentru statul cooperatist, adică "statul gospodăriei naționale, condusă pragmatic şi conştient, prin organizarea producătorilor şi a raporturilor dintre producători; el trebuie să permită integrarea exactă a categoriilor sociale economice şi să asigure continuitatea în politica social-economică". Într-o carte publicată în 1943, Manoilescu scria că viitorul va consemna "sfârşitul burgheziei româneşti în forma şi spiritul său de dinainte de 1940″ şi se va constitui "o comunitate populară, neîmpărțită în parazitari şi productivi, exploatatori şi exploatați, opresori şi oprimați".

În 1943, a apărut volumul al treilea din *Enciclopedia României*, consacrat economiei naționale, în care se face un amplu bilanț, după care se formula o concluzie fundamentală: "Națiunea organizată - conştientă de menirea ei - n-are dreptul să lase la voia întâmplării dezvoltarea economiei naționale, ci trebuie să caute, în interesul general şi împotriva intereselor private, mijloacele şi drumurile cele mai potrivite ale unei politici economice naționale de intervenție, îndrumare şi organizare unitară a spațiului său economic".

Mitiță Constantinescu – reputat teoretician, dar şi cu o bogată activitate de conducere în calitate de ministru de Finanțe, ministru al Economiei Naționale, guvernator al Băncii Naționale a României – a publicat în 1943, după ample studii efectuate împreună cu peste 140 de economişti, lucrarea intitulată *Politica economică aplicată*, în care se propunea un "plan de reorganizare a economiei naționale", care viza reorganizarea agriculturii pe baze cooperatiste, a industriei prin crearea complexului industrial național, a celorlalte ramuri economice prin "intervenția, dirijarea şi controlul statului". În acest spirit, a fost constituit, în aprilie 1938, Consiliul Superior Economic sub preşedinția lui Constantin Argetoianu, cu misiunea de a elabora "planul general economic al țării". Peste un an, a fost publicat un "material documentar" care trebuia să stea la baza acestui plan, dar pierderile teritoriale din 1940 şi angajarea României în război (1941) au impus abandonarea acestei promițătoare activități.

Aşadar, la sfârşitul perioadei interbelice şi la începutul celui de al Doilea Război Mondial, dezbaterile de idei au condus spre necesitatea construirii unui model economic bazat pe intervenția statului ca factor de reglementare a raporturilor dintre diferitele ramuri de producție, dar şi pentru promovarea intereselor tuturor categoriilor sociale, precum şi la elaborarea unui plan multianual privind dezvoltarea economică a României.

După 1989, pornindu-se într-o nouă etapă istorică, era firesc să aibă loc dezbateri privind reorganizarea economiei naţionale, stabilirea priorităţilor şi a căilor de evoluţie. Evident, trebuia pornit de la datele concrete, iar specialiştii şi-au făcut datoria. În 1990, a fost dat publicităţii *Anuarul Statistic al României*, lucrare masivă, de peste 700 de pagini, care constituia oglinda reală a societăţii româneşti, inclusiv a economiei. Comparativ cu anul 1938, în 1989 se realizaseră progrese indubitabile: de la 1 130 mil. kw/h la 75 851 mil. kw/h, de la 95 000 de tone zahăr la 693 000 de tone, de la o producţie de grâu de 1 310 kg la hectar la 3 364 kg la hectar, de la inexistenţa producţiei interne de tractoare la 151 745 unităţi etc. În 1989, industria contribuia cu 58,1% la venitul naţional (faţă de 30,8%, în 1938), populaţia urbană reprezenta 53,2% din totalul locuitorilor (faţă de 23,4% în 1938) etc. Toate aceste realizări nu au schimbat fundamental locul României în ansamblul economiei europene. Luându-se în calcul 24 de state (16 occidentale şi 8 foste socialiste) se constata că ţara noastră se plasa pe locurile 20-24 la 16 indicatori. La venitul intern brut, care exprima nivelul general la care se afla economia naţională, România se plasa pe locul 20. Din punct de vedere economic, esenţial era faptul că ţara noastră depăşise un nou prag istoric, şi anume trecuse de la stadiul agrar-industrial la cel industrial-agrar.

Pe lângă datele concrete oferite, economiştii au reeditat operele celor mai cunoscuţi specialişti din perioada interbelică – Mihail Manoilescu, Virgil Madgearu, Ştefan Zeletin, Dimitrie Gusti şi alţii –, pentru a oferi oamenilor politici informaţia necesară în vederea unei aprecieri corecte a drumului parcurs şi a învăţămintelor ce se puteau desprinde dintr-o experienţă de două decenii a unei societăţi democratice. De asemenea, economişti şi sociologi, precum Tudorel Postolache, N.N. Constantinescu, Victor Axenciuc, Constantin Ionete, Aurelian Bondrea, Constantin Grigorescu, sau Anghel Rugină (reputat economist american de origine română) au analizat în profunzime situaţia economiei în momentul 1989 şi au propus modalităţile concrete de redresare, reorganizare şi dezvoltare a acesteia.

Din păcate, oamenii politici nu s-au dovedit interesaţi de aceste dezbateri şi propuneri. La 4 ianuarie 1990, primul ministru Petre Roman pusese deja sentinţa: economia românească se afla într-un total dezastru, industria constituia doar "un morman de fiare vechi", iar soluţia preconizată era că "statul trebuie să-şi ia mâna de pe economie". Acesta a fost semnalul trecerii la devalizarea economiei naţionale. *Mass-media* a avut un rol major în promovarea anarhiei, nihilismului, vendetei politice (ziarul "România liberă" a deschis chiar o rubrică intitulată *Ce-ai făcut în ultimii cinci ani?*), şi acredita ideea că nimic din ceea ce se realizase în anii "comunismului" nu putea fi recuperat, că acel regim era criminal,

ilegitim şi ilegal. Orice încercare de discuție calmă, obiectivă, vizând găsirea căilor de evoluție a economiei şi a societății în general plecând de la realitățile concrete era blamată cu înverşunare ca fiind o tendință de reabilitare a vechiului regim, de menținere a comunismului răsturnat cu prețul unor grele jertfe de sânge. Chiar şi invocarea "modelului suedez" al economiei sociale de piață era respinsă cu indignare de noii formatori de opinie.

După mai mulți ani, în 1996, într-o carte de interviuri, Petre Roman, probabil după ce constatase dezastrul economic de după 1989, susținea că adversarii săi politici "au răspândit invenția aceea că aş fi spus că industria română este un morman de fiare vechi, ceea ce evident nu am spus". Dezvinovățirea era caducă, deoarece declarația respectivă fusese publicată în aproape toate ziarele care apăreau atunci. Dar explicația, dată după şase ani, la întrebarea lui Vartan Arachelian (cel care i-a luat interviul) "Nu ați spus niciodată acest lucru?", este lămuritoare: "Sigur că nu şi am să răspund de ce. Foarte simplu: la 4 ianuarie 1990, ca un om care cunoştea bine industria românească, e adevărat, aflată în cădere liberă, fiindcă în ultimii 10 ani Ceauşescu nu a mai investit nimic în industria românească (era depăşită nu numai moral, ci chiar şi fizic), am lansat conceptul de retehnologizare. Ce era să retehnologizăm, un morman de fiare vechi?" Aşadar, nimic nu era de retehnologizat, nimic de reabilitat. Şi, evident, acest "morman de fiare vechi" trebuia să dispară. Şi, în câțiva ani, a dispărut aproape cu totul.

Dacă, după 1918, oamenii politici români au adoptat o atitudine constructivă, optimistă, s-au preocupat de găsirea căilor şi mijloacelor pentru refacerea şi dezvoltarea economiei naționale, după 1989 s-au promovat nihilismul, distrugerea, răfuiala cu trecutul. Nu se poate crede că toți cei care au adoptat această linie erau ignoranți, mai ales că unii aveau studii universitare, doctorate, beneficiaseră de burse de studiu în Occident. Mai curând, se poate afirma că ei au profitat de ignoranța celor mulți, de starea de tensiune din societatea românească, pe care ei înşişi au întreținut-o pentru a-şi promova propriile interese, personale sau de grup. Noua elită, reală sau autoproclamată, eluda cu bunăştiință concluziile perioadei interbelice (pe care o invocau adesea pentru a o contrapune celei "comuniste"), când cărturari autentici au susținut necesitatea intervenționismului de stat, mergându-se până la elaborarea unor planuri multianuale, dezvoltarea cu precădere a industriei ca un garant al modernizării întregii societăți şi asigurării independenței politice a României.

Orice politică economică se apreciază după rezultatele concrete obținute. Este cert că în perioada interbelică s-a înregistrat o dezvoltare

semnificativă, iar după 1989 o cădere catastrofală. Academicianul N.N. Constantinescu aprecia că într-un deceniu (el se referea la anii 1989-1999), România a suferit pierderi mai mari decât în cele două războaie mondiale la care a participat (1916-1919 şi 1941-1945). Având în vedere această realitate, este de înțeles de ce unii "civişti" susțin că "istoria nu ne învață nimic". Noi credem că, totuşi, istoria ne învață "ceva", şi anume că după 1918 în fruntea României s-au aflat oameni politici care şi-au asumat răspunderea destinelor naționale şi au acționat astfel încât să fie demni continuatori ai operei făurite de înaintaşii lor, în vreme ce după 1989 s-a constituit o clasă politică rapace, preocupată doar de propria ei prosperitate materială, care disprețuieşte istoria şi învățămintele ei.

NOTELE UNUI ISTORIC PRIVIND SITUAȚIA ACTUALĂ A MONUMENTELOR ISTORICE DIN ROMÂNIA*

Istoricul nu este abilitat să exprime puncte de vedere profesioniste privind conservarea, restaurarea şi punerea în valoare a monumentelor şi zonelor istorice protejate din România. Ca urmare, îmi permit să exprim unele puncte de vedere, cu totul subiective, privind situația actuală a monumentelor istorice, pe baza celor constatate în ultimii ani, prin călătorii în țară, precum şi prin parcurgerea unor materiale apărute în presă.

Mi-am pus mai multe întrebări, la care nu am găsit răspuns.

În ultimii ani s-au înregistrat unele fapte pozitive, demne de cele mai bune aprecieri. Am în vedere, spre exemplu, recenta restaurare a Cetății Neamțului şi a Cetății Alba Iulia, precum şi lucrările avansate pentru restaurarea Cetății Medievale din Oradea şi a bisericii din Măxineni (județul Brăila) pe care le-am vizitat de curând.

Dar acestea sunt mai curând excepții, pentru că nota dominantă a ultimelor decenii este acțiunea de distrugere deliberată sau din neglijență a multor monumente istorice şi de artă, a unor vestigii arheologice sau zone istorice.

Au fost evocate adesea demolările din timpul lui Ceauşescu, citându-se bisericile demolate, între care Sfânta Vineri, Văcăreşti, Cotroceni, Enei, toate din Bucureşti. Acestea sunt pierderi ireparabile pentru istoria, cultura şi arta românească. Demolarea lor nu a avut nici o justificare, nici măcar aceea a unor necesități de ordin funcțional sau urbanistic.

Asemenea necesități au existat de-a lungul timpului pentru modernizarea Capitalei. Voi da trei exemple:

Oricine trece prin centrul Bucureştilor poate constata că pe zidul dinspre Bulevardul Elisabeta a Cercului Militar Național se află o placă de marmură pe care scrie că în acel loc a existat mănăstirea Sărindar.

Chiar vis-à-vis de Universitate, recentele săpături pentru realizarea parcării subterane au scos la iveală vestigiile mănăstirii Sfântu Sava, inclusiv cimitirul acestei mănăstiri. Pe locul respectiv s-a amenajat cea mai importantă piață din Capitală şi au fost amplasate statuile unor

* "Istorie şi Civilizație", decembrie 2011.

personalități ilustre pentru istoria şi cultura națională: Mihai Viteazul, Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Spiru Haret.

La numai câteva zeci de metri distanță se afla Turnul Colței, care a fost demolat pentru a se deschide Bulevardul dintre Spitalul Colței şi actualul Muzeu de Istorie al Municipiului Bucureşti.

La vremea respectivă, aceste demolări au generat proteste, dar până la urmă s-a acceptat ideea că Bucureştiul trebuia să aibă o piața centrală, câteva clădiri monumentale şi un bulevard pe care maşinile să se poată circula cu o anumită lejeritate.

După 1989, a existat speranța că, prin căderea regimului Ceauşescu şi revenirea la democrație, oficialitățile vor manifesta mai multă grijă față de valorile culturale ale României.

Din păcate, această speranță s-a spulberat atunci când s-a aflat că unul dintre primele decrete ale noii puteri a fost abrogarea legii pentru protecția patrimoniului cultural național. Argumentul a fost că acela că era o lege ceauşistă şi tot ce aparținea respectivului regim – care avea să fie declarat ”criminal şi ilegitim” – trebuia lichidat. Timp de aproape doi ani (până la Ordonanța de Guvern din 1992), România nu a avut o reglementare legală privind protecția patrimoniului cultural național.

În realitate, obiectivul urmărit a fost unul pragmatic, pecuniar. În lipsa unei asemenea legi, s-au devalizat muzee, colecții de artă, situri arheologice, clădiri de patrimoniu, iar obiectele au fost însuşite de persoane particulare, cu complicitatea unor oficialități.

În calitate de director general al Arhivelor Statului (Naționale) în anii 1991-1996 primeam aproape săptămânal tabele cu valori de patrimoniu – documente sustrase din arhive, cărți rare, obiecte furate din muzee sau colecții particulare - descoperite la vamă, care urmau să fie scoase din țară. Sunt convins că acestea reprezentau doar o mică parte din valorile depistate şi reținute la punctele vamale ale României.

Cazul cel mai frapant este al brățărilor dacice, scoase ilegal din țară şi descoperite prin diverse state occidentale şi care au fost apoi răscumpărate de statul român în schimbul unor sume considerabile.

Întrebare: Cine a avut inițiativa abrogării legii respective şi cine au fost beneficiarii acestei decizii iresponsabile?

În vara acestui an (2011) am vizitat localitatea Niculițel, unde în anul 1971 au fost descoperite mormintele a patru sfinți martiri-creştini, care au fost depuse în biserica mănăstirii Cocoş. La biserica Sfinților Martiri s-a amenajat, în anii socialismului ateu, un muzeu, astfel ca vizitatorii să poată vedea locul unde se afla mormântul respectiv. Cu ocazia vizitei mele am constatat că muzeul se află în paragină, tencuiala curge din pereți, iar mai multe burlane de scurgere a apei au dispărut. Cu greu am putut descifra o inscripție, scrisă pe o tablă în bună parte ruginită,

din care am reținut că acest muzeu se află sub egida Consiliului Județean Tulcea.

Întrebare: Este vorba de neglijență sau de dispreț față de ideea că românii s-au născut creştini?

Pe lângă neglijența unor autorități, un alt element cu efecte negative a fost şi este modul în care s-a reglementat problema restituirii averilor confiscate (naționalizate) de așa zisul regim comunist (corect: regimul socialist totalitar). În țările foste socialiste s-a stabilit acordarea unei despăgubiri în anumite limite. Spre exemplu, în Ungaria despăgubirile se acordă până la limita de 70 000 de dolari, iar eşalonarea se realizează în funcție de alocațiile bugetare, adică de capacitatea economiei de a suporta acele despăgubiri. În nici o țară nu s-au restituit clădirile în care funcționează instituții publice.

În România se aplică principiul "restitutio in integrum". Prin astfel de reglementări s-a ajuns ca, de exemplu, Muzeul Țării Crişurilor din Oradea să fie desființat acum vreo zece ani. Am vizitat de mai multe ori, inclusiv în această vară, clădirea respectivă – o adevărată bijuterie arhitectonică - restituită Bisericii Romano-Catolice. Ea nu este folosită, sălile sunt goale, iar obiectele de muzeu sunt depozitate în lăzi, aşteptând amenajarea unui nou spațiu în cazarma fostei Mari Unități Militare, desființată după intrarea României în NATO. Până atunci, Crişana nu are un muzeu reprezentativ, iar cei care vizitează Oradea trebuie să se mulțumească cu deplasarea la Cetatea medievală (maghiară).

Se ridică întrebarea: Pe cine deranjează argumentele istorice privind istoria şi cultura românilor din această zonă de graniță?

Un alt exemplu: Muzeul Național de Istorie a României, amenajat în localul Poştei, stă cu aproape toate sălile de expoziție închise, deoarece lucrările de renovare şi consolidare durează de un deceniu şi jumătate. Am discutat recent cu persoane din conducerea acestui Muzeu, care mi-a spus că nu se întrevede un termen de încheiere a lucrărilor. Chiar dacă nu au afirmat-o direct, am înțeles că principala cauză este decizia Ministerului Culturii de a modifica, la fiecare schimbare de guvern şi chiar de ministru, firma respectivă (cu încasarea unor substanțiale comisioane).

În tot acest timp, clădirea destinată Muzeului Național de Istorie, care în 1989 se afla într-un stadiu avansat de construcție, este lăsată în paragină, căutându-i-se o altă destinație.

Întrebări: Pe cine deranjează existența unui muzeu funcțional de istoria românilor? Se înscrie această atitudine în politica de minimalizare a istoriei naționale din planurile de învățământ şi eliminarea acestei materii de la examenele de capacitate şi de bacalaureat?

Printr-o interpretare forțată a fost scoase din patrimonial național şi restituite unor persoane particulare monumente istorice şi de artă

reprezentative pentru statul român. Cel mai frapant este cazul castelului Bran.

Acest castel fusese dăruit de Consiliul oraşului Braşov reginei Maria în 1920, iar aceasta l-a lăsat prin testament fiicei sale Ileana.

După 1948, castelul a intrat în patrimonial statului, iar un timp a fost închis. Apoi, după ample lucrări de renovare şi consolidare – pentru care s-au cheltuit sume uriaşe din bugetul statului – a devenit muzeu şi un important obiectiv turistic.

În urmă cu câțiva ani, castelul a fost restituit unui fiu al principesei Ileana, Dominique de Habsburg. A fost un act precipitat, ca să nu zic iresponsabil.

Ministerul Culturii nu a apelat la decizia principesei Ileana de a se călugări, prilej cu care aceasta a renunțat la orice avere pământească – inclusiv la castelul Bran – luându-şi numele de maica Alexandra. Ca urmare, actul de donație al reginei Maria a devenit fără obiect.

Ministrul Culturii nu a simțit nevoia de a se informa, ci şi-a însuşit imediat punctul de vedere al avocaților lui Dominique de Habsburg.

La puțin timp după obținerea castelului, acesta a anunțat că intenționează să-l vândă.

Se ridică cel puțin două întrebări: De ce Ministerul Culturii nu s-a informat despre situația reală a castelului şi a oferit cu atâta generozitate un important şi spectaculos monument istoric şi de artă unei persoane particulare? Au jucat comisioanele un rol în această tranzacție?

Au fost şi situații când Ministerul Culturii a încercat să se opună distrugerii patrimoniului național.

În 2009, Ordinul Arhitecților din România şi Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Național au publicat lucrarea intitulată *Cartea neagră. Distrugerea patrimoniului arhitectural şi urbanistic din România. 1990-2009*, cu un număr considerabil de fotografii, care ilustrează ravagiile din acest domeniu. Impactul a fost aproape nul, deoarece demolările au continuat într-un ritm şi mai alert.

Întrebare: Respectivul minister trebuie doar să constate şi apoi să-şi declare neputința, sau trebuie să aibă puterea de a proteja patrimoniul cultural național?

De regulă, procedeul prin care s-au realizat asemenea distrugeri a fost foarte simplu: clădirile respective au fost supuse unui proces de degradare, după care au fost demolate, sub motiv că nu mai era nimic de făcut.

Alteori nu s-a mai aşteptat ca timpul să-şi spună cuvântul, ci s-a procedat într-o manieră radicală. Astfel, moara Assan din București, construită în 1853, înscrisă în evidențele Ministerului Culturii la rubrica

“monument istoric de valoare națională”, a fost jefuită de persoane “neidentificate”, care au dezmembrat utilajele şi le-au vândut ca fiare vechi, deşi acestea erau piese de mare valoare pentru istoria tehnicii.

Deoarece unele ziare cereau guvernului să ia măsuri pentru oprirea jafului, în noaptea de 13/14 iunie 2008 clădirea a fost incendiată, astfel că moara Assan a încetat să mai existe.

După un simulacru de cercetări, vina a fost dată pe nişte aurolaci care, neavând locuință, dormeau acolo şi au aprins focul pentru a se încălzi (în luna iunie!), iar flăcările au cuprins întreaga clădire.

Era o explicație mai mult decât ridicolă, deoarece focul a izbucnit simultan din mai multe puncte ale clădirii.

Problema este: De ce firmele care achiziționează fiare vechi nu sunt obligate să informeze Poliția atunci când li se prezintă spre vânzare obiecte deosebite, care pot face parte din patrimoniul național, sau au fost în mod cert furate (presa a scris că s-au vândut, de persoane particulare, şine de cale ferată!).

Apoi, cine sunt beneficiarii distrugerii morii Assan şi de ce autoritățile în drept au muşamalizat cazul?

Foarte mediatizată a fost construcția unei uriaşe clădiri de birouri aproape “zid în zid” cu Catedrala Sfântu Iosif, unul dintre cele mai valoroase monumente culturale (arhitecturale şi religioase) din România şi chiar din Europa.

Au fost organizate proteste la nivel național şi internațional – sub deviza “Salvați Catedrala Sfântu Iosif” –, a fost sesizat Parlamentul European, s-a intervenit până şi la Vatican. Totul a fost în zadar, procesele s-au amânat cu anii, iar sentințele erau contradictorii, în timp mastodontul strivea, prin înălțimea sa, catedrala.

Interesant este că la procesele care au avut loc accentul s-a pus pe conflictul dintre episcopul romano-catolic şi constructor. Când, în sfârşit, în iulie 2011, s-a dat sentința prin care se constata ilegalitatea autorizației de construire şi ca urmare clădirea trebuia demolată, purtătoarea de cuvânt a proprietarului a declarat cu nonşalanță că respectiva clădire este funcțională şi a fost deja vândută unui cetățean englez.

Si totuşi, ar trebui să se dea răspuns măcar la două întrebări: De ce nu sunt traşi la răspundere cei care au scos un teren din patrimoniul public şi cei care au aprobat construcția acestei clădiri? Cine sunt responsabili de faptul că o decizie juridică definitivă şi irevocabilă dată de justiție nu este pusă în aplicare?

Într-o situație foarte gravă se află Biserica *Buna Vestire* din Brăila, unde Comunitatea Greacă şi Arhiepiscopia Dunării de Jos nu reuşesc să

se înțeleagă, deşi Consiliul Județean şi-a exprimat dorința de a lua în administrație această biserică numai pe timpul lucrărilor de reabilitare.

Şi în acest caz unele întrebări sunt inevitabile: Ministerul Culturii, care în atâtea cazuri a intervenit pentru a scoate din patrimonial național monumente importante, inclusiv prin adoptarea unor hotărâri de Guvern, de ce nu procedează tot astfel când este vorba de salvarea unui asemenea monument? Nu cumva motivele invocate - respectarea autonomiei locale, neamestecul în treburile bisericii etc – ascund lipsa de răspundere şi de profesionalism a celor care au menirea de a apăra patrimonial cultural național?

După cum se ştie, în România îşi desfăşoară activitatea câteva sute de ONG-uri, reprezentând societatea civilă. Din păcate, acestea nu au credibilitatea necesară, liderii lor fiind suspectați că urmăresc obținerea unor avantaje personale. S-a observat că ONG-urile îşi fac simțită prezența doar în anumite situații care să le asigure o puternică mediatizare.

De exemplu, există în Bucureşti sute de clădiri cu statut de monument istoric lăsate în paragină, iar ONG-urile nu au avut nici o reacție. Este şi cazul unor clădiri aflate pe Calea Griviței care, de la cutremurul din 1977 au fost dezafectate, au rămas fără geamuri şi fără acoperiş, iar celei de la numărul 119 i-au căzut şi zidurile interioare.

Timp de două decenii această situație a trecut neobservată de ONG-urile din Capitală (acestea au fost înființate după 1989). Ele au devenit active abia în ianuarie 2011, când s-a aflat că Primăria Capitalei intenționează să demoleze câteva dintre acestea pentru construirea bulevardului Uranus. S-au agitat, au dat Primăria în judecată, au difuzat declarații, au reclamat la Uniunea Europeană cerând oprirea ”demolărilor ilegale şi sălbatice”. După câteva luni de “efervescență” , respectivele ONG-uri au reintrat în obişnuita letargie, fără a-şi fi atins obiectivul propus.

Întrebare: Nu cumva aceste ONG-uri sunt doar o sursă de venituri “legale” pentru anumite persoane, iar autoritățile românești se prefac a nu şti despre ce este vorba?

Situația actuală a patrimoniului cultural național este gravă. Potrivit unui material difuzat pe internet, din cele peste o sută de muzee din țară, majoritatea necesită reparații capitale.

Din 1995 şi până în februarie 2011 au fost dărâmate 80 de clădiri monumente istorice, iar alte 155 au suferit intervenții structurale care au prejudiciat autenticitatea şi integritatea lor, 17 dintre ele se află în proces de ruinare.

Am participat, în ziua de 17 mai 2011, la lansarea cărții *Elitele şi arhitectura rezidențială în Țările Române (sec. XIX-XX)* realizată de Narcis

Dorin Ion. Cu acel prilej, mai mulți vorbitori – între care C. Bălăceanu-Stolnici, Ioan Opriş, Răzvan Theodorescu, Mihai Sturdza – au apreciat că în cei 21 de ani care s-au scurs de la revoluție au fost demolate mai multe monumente istorice şi de artă decât în aşa numita "epocă Ceauşescu".

De ce oare această realitate nu face obiectul nici unei dezbateri televizate şi se preferă ocuparea ecranelor de tot felul de persoane care şi-au pus silicoane, au mai mulți amanți, sau au făcut o nuntă cu sute de invitați?

Situația monumentelor istorice este bine cunoscută, dar instituția care gestionează acest domeniu se declară neputincioasă. Mărturie este declarația şefului Direcției Patrimoniului din Ministerul Culturii, care la 18 aprilie 2011 - cu prilejul Zilei Mondiale a Monumentelor – constata că în România distrugerea patrimoniului cultural național continuă, drept care conchidea: "dacă după demolare nu s-a întreprins nimic, nu a fost nimeni tras la răspundere, consecința este că aceasta este o încurajare pentru ceilalți ca să facă la fel".

Acum câteva zile am primit de la Muzeul Național al Țăranului Român invitația de a participa la expoziția *Cine protejează zonele protejate*? care va fi deschisă în perioada 8-15 octombrie 2011. Pliantul de prezentare începe cu aceste cuvinte: "Consfințite prin lege, ignorate de autorități, necunoscute de locuitori, zonele istorice ale Bucureştiului sunt pe cale de dispariție. Fără aceste spații încărcate de memorie, Bucureştiul îşi pierde identitatea".

Să reținem din aceste luări de atitudine aparținând unui oficial şi unei instituții, cuvintele cheie: lege, autorități, răspundere, ignorare, încurajare.

Si apoi să ne punem întrebarea: Cum a fost şi este posibil ca într-un stat de drept, într-o societate democratică să se abroge legea pentru protecția patrimoniului cultural național, iar noua lege, adoptată după trecerea unei bune perioade de timp, să fie ignorată, iar cei chemați să o aplice să se declare neputincioşi ?

Răspunsuri la aceste întrebări sunt greu de dat, deoarece situațiile şi cauzele sunt multiple.

Cred că există, în ultimă instanță, o cauză fundamentală, şi anume:

Netragerea la răspundere a celor vinovați.

Printr-o propagandă dibace, cei interesați au cultivat în România, prin mass-media, o bună parte din societatea civilă, dar şi prin mulți oamenii politici - ideea unei vinovății colective.

S-a acreditat ideea că noi, cu toții, suntem vinovați pentru că am acceptat timp de 45 de ani dictatura comunistă; noi, cu toții, suntem vinovați că am suportat două decenii şi jumătate să ne conducă un cizmar analfabet; noi, cu toții, suntem vinovați că am acceptat ca Ceauşescu să

construiască uzine mamut, să demoleze sate şi biserici, ca fiica sa să cântărească mâncarea pentru câini cu cântare de aur, iar fiul său să rivalizeze cu taurul comunal etc., etc.

Pe acest fond sonor, furtul, delapidarea, distrugerile au devenit fapte cotidiene. Am şi o experienţă personală din ziua de 22 decembrie 1989: După fuga lui Ceauşescu, am pornit şi eu cu mulţimea din faţa Universităţii spre Comitetul Central. Când am ajuns în dreptul intrării dinspre strada Ministerului am fost împins la o parte de şase inşi care duceau pe umeri un uriaş covor şi strigau: "Păzea, păzea, că şi noi suntem revoluţionari! Păzea, păzea că şi noi suntem revoluţionari!". Am relatat această scenă în mai multe ocazii, inclusiv în cartea *Revoluţia Română din Decembrie 1989 în context internaţional* pe care am publicat-o în anul 2006.

Nimeni nu a cercetat cine şi ce a furat din sediul Comitetului Central, din sediile Comitetelor Judeţene ale PCR şi ale altor instituţii publice în decembrie 1989, pentru ca delapidatorii să fie traşi la răspundere. Din contra, aceştia au primit brevete de revoluţionari şi recompense, mai ceva ca ilegaliştii comunişti în anii 1948-1989. Astfel s-a încurajat jaful din domeniul public.

La începutul anilor 90, s-a acţionat, cu o râvnă rar întâlnită, pentru distrugerea a tot ce amintea de vechiul regim, de la întreprinderile industriale la sistemele de irigaţie, de la institutele de cercetare ştiinţifică la căminele culturale sătești etc., etc. Oricine cerea intrarea în normalitate, respectarea legii ca esenţă a regimului democratic, era ridiculizat şi etichetat că se opune revoluţiei şi capitalismului.

Când, de prin 1994-1995, efectele acestor distrugeri au început să ia un curs dramatic, s-a lansat ideea că "noi", cu toţii, suntem vinovaţi.

Acoperiţi de această formulă eliptică, adevăraţii vinovaţi şi-au văzut şi îşi văd în continuare liniştiţi de afacerile lor, pentru că nu ei, ci noi, cu toţii, suntem vinovaţi, inclusiv de distrugerea patrimoniului cultural naţional.

Din această situaţie nu se poate ieşi decât prin stabilirea răspunderilor concrete şi pedepsirea fermă a celor vinovaţi. RĂSPUNDERILE – aceasta trebuie să fie cererea presantă a românilor, pentru tot ce s-a distrus în această ţară de peste două decenii.

Numai astfel se poate ajunge la refacerea autorităţii statului şi revigorarea societăţii civile.

Aşadar, aplicare cu fermitate a legii, pentru ca în România să funcţioneze cu adevărat statul de drept.

Este speranţa, sau poate mai curând, iluzia mea.

REORGANIZAREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ – EXPRESIE A CRIZEI ECONOMICE ŞI POLITICE DIN ROMÂNIA*

Insistența şi intransigența unor politicieni privind necesitatea reorganizării admnistrativ-teritoriale a României, prin crearea altor structuri, diferite de cele tradiționale - comuna şi județul - mi-au adus în memorie alte asemenea atitudini dintr-un trecut nu foarte îndepărtat.

Iar comparațiile sunt pline de semnificație.

Trăsătura lor comună este aceea că au fost inițiate în timpul unor crize (economice, politice, morale), constituind un important factor de diversiune, adică de distragere a atenției populației de la problemele grave cu care aceasta se confrunta, oferindu-i un subiect de care să se pasioneze, având în vedere că o reorganizare administrativ-teritorială afectează, într-un fel sau altul, viața fiecărui cetățean.

Propunerile au fost prezentate, de fiecare dată, ca vizând o apropiere a instituțiilor administrative de cetățeni şi creşterea autonomiei locale, pentru rezolvarea mai rapidă a problemelor cu care populația se confruntau. De fiecare dată, s-a insistat pe depoliticizarea administrației şi pe promovarea în posturile de conducere a unor profesionişti, oameni integri şi incoruptibili.

O primă inițiativă majoră a aparținut guvernului național-țărănist prezidat de Iuliu Maniu, care a decis reorganizarea administrativă a României, prin legea 3 august 1929. Contextul general se prezenta astfel: criza economică mondială izbucnise, iar efectele ei se simțeau şi în România; mişcările sociale luau amploare (peste câteva zile avea să se declanşeze greva muncitorilor de la Lupeni, în timpul căreia au fost uciși 22 de muncitori, iar alți 58 au fost grav răniți); tensiunea politică era în creştere ca urmare a atitudinii arogante a național-țărăniştilor care dispuneau de o covârşitoare majoritate în Parlament (dețineau 348 locuri de deputat din cele 387), fapt ce a determinat principalele partide din opoziție (Partidul-Național-Liberal şi Partidul Poporului) să se retragă din Adunarea Deputaților şi din Senat la 15 iunie 1929.

Principala inovație a acestei legi consta în înființarea a 7 noi unități administrative numite *Directorate Ministeriale*, structurate pe provincii

* "Clipa", decembrie 2011.

istorice: Muntenia, Moldova, Oltenia, Basarabia, Bucovina. Transilvania, Banat, în fruntea cărora au fost numiți directori ministeriali.

Dincolo de propaganda oficială, realitatea este că prin crearea celor 7 Directorate Ministeriale s-a urmărit satisfacerea pretenției unor fruntaşi național-țărăniști de a ocupa o funcție înaltă, după ce nu fuseseră incluşi în guvernul constituit la 10 noiembrie 1928. Aceştia au avut o misiune importantă şi anume de a asigura victoria PNȚ în alegerile comunale şi județene. Directorii ministeriali au "muncit cu spor", astfel că în respectivele alegeri, desfăşurate în perioada 5 februarie-16 martie 1930, listele PNȚ au întrunit majoritatea sufragiilor, acest partid asigurându-şi controlul aspra structurilor administrative locale, în care şi-au plasat proprii partizani politici.

Parlamentarii național-țărăniști nu au realizat că legea pentru reorganizarea administrativ-teritorială a României se interfera cu alte zeci de legi, care reglementau domenii conexe. Ca urmare, după câteva luni au început să modifice legea din 3 august 1929, astfel că ea a devenit inoperantă.

Până la urmă, această lege a fost abandonată de guvernul Iorga (constituit la 18 aprilie 1931), iar național-țărăniştii, reveniți la putere în iunie 1932, nu au mai repus-o în vigoare.

Aşadar, o primă şi spectaculoasă tentativă de creare a unei supraunități administrative a eşuat.

O a doua acțiune de reorganizare administrativ-teritorială prin crearea unor mari unități datează din 14 august 1938. Era tot o perioadă de criză, care a dus la lovitura de stat din 10 februarie 1938 prin care regele Carol al II-lea a instaurat regimul de autoritate monarhică. A fost introdusă starea de asediu şi cenzura, partidele politice au fost interzise, numeroşi adversari politici, în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu, liderul Mişcării Legionare, au fost arestați.

Printr-o vastă campanie de presă erau condamnați vechii politicieni şi făcuți vinovați de toate relele de care suferea România.

Se acredita ideea că pentru eliminarea politicii din administrație, promovarea cinstei şi legalității, rezolvarea operativă şi corectă a cererilor cetățenilor se impunea o nouă şi autentică reformă administrativă.

După o intensă pregătire mediatică, regele Carol al II-lea şi susținătorii săi, în frunte cu ministrul de Interne Armand Călinescu, au trecut la fapte.

Prin decretul-lege din 14 august 1938 se înființa o nouă unitate administrativă: *Ținutul*. Au fost create 10 Ținuturi, cu următoarele reşedințe: Olt – Craiova, Bucegi – Bucureşti, Mării – Constanța, Dunărea de Jos – Galați, Nistru – Chişinău, Prut – Iaşi, Suceava – Cernăuți, Mureş – Alba Iulia, Someş – Cluj, Timiş – Timişoara.

În fruntea acestora au fost numiți *rezidenți regali*, care aveau rangul şi salariul de secretar de Stat. Principala lor misiune era aplicarea întocmai a deciziilor guvernamentale (regale), asigurarea ordinei şi liniştei în Ținutul respectiv.

Rezidenții regali au avut un rol important în organizarea teritorială a partidului unic, numit Frontul Renaşterii Naționale, creat în decembrie 1938 şi în asigurarea succesului acestuia în alegerile parlamentare din iunie 1939. Victoria FRN nu putea fi pusă în pericol, deoarece acesta a fost singurul partid politic care a avut dreptul de a depune candidați, dar importantă era participarea cetățenilor la vot. Din acest punct de vedere obiectivul a fost atins, iar regimul susținea că se bucură de o largă (aproape unanimă) adeziune populară.

Cu toate eforturile depuse de rezidenții regali, Ținuturile nu au dobândit consistență. Multe legi adoptate anterior şi neanulate duceau la o suprapunere de atribuții, ducând la contradicții de nerezolvat.

Astfel că şi această reorganizare administrativ-teritorială a eşuat. La 10 septembrie 1940, după numai patru zile de la detronarea lui Carol al II-lea, Ținuturile au fost desființate prin decret semnat de Conducătorul Statului, generalul Ion Antonescu.

Au trecut anii şi din nou s-a procedat la reorganizarea administrativ-teritorială prin crearea unei mari unități: *Regiunea*. Si de această dată România parcurgea o perioadă dificilă. O profundă criză economică şi socială: economia nu se refăcuse după anii de război, datoriile impuse prin Convenția de armistițiu din septembrie 1944 şi prin Tratatul de pace din februarie 1947 afectau grav industria şi agricultura; prin sovrom-uri sovieticii preluau principalele bogății ale țării. De pe piață lipseau produsele de primă necesitate, iar aprovizionarea populației se realiza pe bază de rații şi cartele. Colectivizarea făcea primele victime din rândurile țărănimii. Opoziția politică fusese lichidată, toți cei care deținuseră demnități politice şi administrative până la 23 august 1944 şi nu aderaseră la regimul socialist-totalitar fuseseră arestați, dar rezistența continua să se manifeste, inclusiv prin lupta armată a unor foşti ofițeri retraşi în munți.

Pe acest fond, o diversiune de mari proporții era binevenită pentru regim. La 6 septembrie 1950, Marea Adunare Națională a adoptat legea prin care se instituia organizarea administrativ-teritorială a țării, după modelul sovietic, în Raioane şi *Regiuni*. Această structură administrativă avea să fie consfințită prin Constituția din septembrie 1952, unde erau nominalizate 18 Regiuni, în următoarea ordine: Arad, Bacău, Baia Mare, Bârlad, Bucureşti, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Hunedoara, Iaşi, Oradea, Piteşti, Ploieşti, Stalin, Suceava, Timişoara, Regiunea Autonomă Maghiară.

Reține atenția totala obedienţă a guvernanților români faţă de directivele Kremlinului, fapt demonstrat şi prin schimbarea numelui Braşov (oraşul, Poiana, structura administrativă etc) în cel al liderului sovietic Stalin.

În acelaşi timp, a apărut o unitate administrativ-teritorială cam ciudată pentru români: Regiunea Autonomă Maghiară. Se cuvine menționat faptul că la structurarea acestei regiuni au lucrat efectiv mai mulți consilieri sovietici. Prin crearea acestei regiuni autonome în inima României, Kremlinul punea în practică politica sa vizând alimentarea unei stări de tensiune între români şi maghiari, astfel încât să-şi asigure o şi mai fermă dominație asupra guvernanților de la Bucureşti.

Nici împărțirea pe Regiuni nu a dat rezultate, iar acestea au cunoscut mai multe reorganizări, inclusiv schimbări de nume: Stalin a redevenit Braşov, iar Regiunea Autonomă Maghiară a primit denumirea de Mureş Autonomă Maghiară.

În 1968, după 10 ani de la retragerea trupelor sovietice din România, sistemul Regiunilor a fost abandonat, revenindu-se la organizarea tradițională în județe.

După mai mult de opt decenii, a reapărut diversiunea reorganizării administrativ-teritoriale a României. Fondul este acelaşi: criza economică, socială, politică, morală. Criza mondială declanşată în 2009, a cuprins rapid şi România, care – ca urmare a politicii guvernamentale de după 1989 – străbate o adevărată degringoladă economică. Încă din ianuarie 1990, Petre Roman – instalat de câteva zile în fruntea guvernului – a apreciat că industria românească era "un morman de fiare vechi", iar câțiva indivizi, erijându-se în purtătorii noului mesaj, de tip "capitalist", au trecut la fapte: au dezmembrat maşinile şi utilajele întreprinderilor industriale, pe care le-au vândut ca fiare vechi, depunând banii în propriile buzunare; alții, profitând de starea de confuzie legislativă, au "privatizat" respectivele întreprinderi, vânzându-le pe prețuri de nimic unor firme occidentale, în schimbul unor comisioane substanțiale.

Şi astfel, industria națională, creată după un secol şi jumătate de eforturi şi sacrificii ale românilor, a fost lichidată, fără ca cineva să fie tras la răspundere. Într-o manieră similară s-a procedat şi în celelalte ramuri ale economiei naționale, iar România a ajuns un fel de colonie, complet dependentă de firmele străine.

Fenomenul s-a produs, la o scară mult mai redusă, şi în celelalte state foste socialiste, astfel că în anii 1990-2000 firmele occidentale au reuşit propria lor redresare economică pe seama acestora. Devorând cu rapacitate economia națională a țările menționate, respectivele firme au ajuns ele însele după două decenii într-o nouă criză.

Această criză a căpătat forme agravante în România datorită diletantismului, iresponsabilității şi rapacității clasei politice apărute după 1989.

La rândul ei, autoproclamata "societate civilă", şi-a adus propria-i contribuție la distrugerea economiei naționale, desfăşurând o virulentă campanie împotriva întreprinderilor de stat, cerând ca acestea să fie rapid privatizate, deşi se ştia prea bine că românii nu dispuneau de resurse financiare pentru a participa la această acțiune.

Sunt convins că va veni o vreme când se va putea demonstra că această campanie a fost bine susținută din punct de vedere financiar de cei interesați. Este semnificativ faptul că în România s-a înregistrat un caz unic în istorie şi anume participarea "societății civile" la guvernare. Este ştiut faptul că menirea societății civile este tocmai ținerea în atenție a guvernului, pentru a nu-i permită să comită abuzuri, să încalce drepturile omului, să se abată de la normele democratice. "Civiştii" din România şi-au abandonat menirea, desemnând un reprezentant în guvern şi anume pe un fost procuror din timpul lui Ceauşescu. Este vorba despre Monica Macovei, care a preluat conducerea Ministerului de Justiție, inițiind legea care avea la bază principiul *"restitutio in integrum"*. În nici o țară fostă socialistă nu s-a aplicat acest principiu, cu consecințe sociale, culturale şi economice dezastruoase (restituirea către proprietarii, reali sau intermediari, cu complicitatea justiției, de clădiri reprezentând şcoli, grădinițe, spitale, teatre etc).

Distrugerea economiei naționale a însemnat, pentru milioane de români, pierderea locului de muncă, adică a posibilității de a-şi asigura existența şi a produce plusvaloare pentru societate. Din producători, aceştia au devenit asistați sociali. Guvernanții – adică cei care poartă RASPUNDEREA pentru această situație – eludează realitatea şi se lamentează că statul trebuie să se împrumute pentru a plăti pensiile, precum şi salariile profesorilor, medicilor, polițiştilor etc.

În ultimii ani guvernul a împrumutat mai multe miliarde de euro de la Fondul Monetar Internațional, care este prezentat ca un susținător şi ocrotitor al României. În realitate, FMI este o bancă, împrumută bani pentru a încasa dobânzi din care-şi asigură propria-i prosperitate. Pentru a fi sigur că afacerea sa este rentabilă, FMI pune condiții, ceea ce, din punctul său de vedere, este firesc.

În ultimii ani, România a ajuns să fie condusă după directivele stabilite de FMI. La fiecare vizită a unei delegații a FMI guvernul, în fruntea căruia a fost numit Emil Boc, declară că "şi-a făcut lecțiile", drept care raportează închiderea unor spitale şi şcoli, tăierea salariilor şi pensiilor, creşterea impozitelor şi TVA etc, aşa cum i s-a indicat.

FMI încurajează luarea unor asemenea măsuri negativiste, dar nu este interesat de dezvoltarea economiei româneşti, de promovarea unor tehnologii de vârf prin care să crească avuţia naţională.

Delegaţii FMI se dovedesc foarte preocupaţi de privatizarea a ceea ce mai există ca intreprindere de stat în România (inclusiv cu caracter strategic), de scăderea numărului de funcţionari, urmăresc ca nu cumva să crească salariile şi pensiile, deşi acestea sunt cele mai mici din Uniunea Europeană. Aceeaşi emisari se prefac a nu şti că guvernul României achită cele mai mari sume din Europa pentru un km de autostradă, sau că amenajează parcuri (adesea cu fonduri de la Uniunea Europeană) în sate care nu au apă curentă şi străzi asfaltate.

O asemenea atitudine este cel puţin dubioasă, dacă nu cumva face parte dintr-un plan mai vast privind destructurarea statului român. Un fapt este cert: prin aplicarea programului stabilit de FMI situaţia românilor nu numai că nu s-a îmbunătăţit, ci s-a deteriorat tot mai grav, iar România este împinsă tot mai adânc spre periferia Europei.

Este locul să amintim faptul că, potrivit Constituţiei României, "Statul este obligat să ia măsuri de dezvoltare economică şi de protecţie socială, de natură să asigure cetăţenilor un nivel de trai decent".

În realitate, întreaga politică economică şi socială a statului român este contrară acestei prevederi constituţionale. Într-un stat de drept, cetăţenii îi pot trage la RASPUNDERE pe membrii guvernului, pentru încălcarea legii fundamentale, dar în România, cu justiţia ei subordonată politic, o asemenea tentativă nu are nici o şansă de reuşită.

Alături de criza economică şi socială, România traversează şi o profundă criză politică. Parlamentul nu-şi îndeplineşte rolul de organ legislativ, acest atribut fiindu-i anulat de guvern prin ordonanţele pe care le adoptă aproape în fiecare zi. Dezbaterile politice sunt înlocuite cu atacuri la persoană şi diversiuni de tot felul, care devin rapid subiecte pentru mass-media.

Între acestea şi cea privind reorganizarea administrativ-teritorială a României. Un asemenea subiect interesează pe orice român, căruia nu-i poate fi indiferent dacă pentru rezolvarea cererii sale trebuie să străbată 10 sau 100 de km, dacă-l cunoaşte (şi eventual trage la răspundere) pe cel căruia se adresează, sau respectivul este undeva, departe, datorându-şi postul nu alegătorilor, ci susţinerii partidului aflat la putere.

Acest subiect este răscolit în perspectiva alegerilor locale şi parlamentare din 2012, cu scopul de a oferi un subiect "gras" de discuţie şi a se evita analiza realităţii şi stabilirea responsabilităţilor pentru situaţia catastrofală în care a fost adusă România. Totodată, se urmăreşte crearea unei atmosfere de confuzie, astfel ca cetăţenii să nu fie siguri unde şi pe cine vor vota, adică să nu se poată implica efectiv în campania electorală.

Diletantismul acestor "reformatori" s-a observat şi din faptul că iniţial au propus ca noile unităţi administrative să se numească Regiuni, dar după câteva luni de agitaţie, au aflat că în Constituţie nu există această denumire, astfel că, neputând modifica rapid legea fundamentală, au decis să le spună judeţe, deşi acestea există deja.

Principalul argument al propăvăduitorilor noii împărţiri administrativ-teritoriale a ţării este că actualele judeţe sunt prea mici şi de aceea nu pot accesa fondurile europene. Ba chiar că ar fi o cerinţă expresă a Uniunii Europene. Cu alte cuvinte, nu ar exista un interes politic, ci unul economic, naţional.

Numai că, de la Bruxelles s-a precizat clar că acordarea fondurilor europene nu este condiţionată de organizarea administrativă a statelor membre ale Uniunii Europene, ci de calitatea dosarelor prin care se solicită sumele respective.

Este clar ca lumina zilei că guvernanţii români nu s-au preocupat de atragerea fondurilor europene nerambursabile, deşi acestea sunt absolut necesare. De exemplu, Ministerul Transporturilor a tras cel mai mic procent din fondurile europene, în timp ce căile ferate din România se află în pragul falimentului, iar autostrăzile sunt o *rara avis* (dar există Compania Naţională de Autostrăzi şi Drumuri, definită ca fiind "o companie de interes naţional ce funcţionează sub autoritatea Ministerului Transporturilor şi Infrastructurii").

De ani buni s-au constituit *Regiunile de Dezvoltare*, de care guvernanţii au uitat, în zelul lor propagandistic pentru o nouă organizare administrativ-teritorială. Acestea au fost create tocmai pentru ca mai multe judeţe, constituite în aceste structuri, să acceseze, în comun, fonduri europene. Nimeni şi nimic nu împiedică guvernul să iniţieze o lege prin care să asigure mai multă funcţionalitate Regiunilor de Dezvoltare, cu stabilirea de atribuţii, responsabilităţi şi sancţiuni. Această variantă, lesnicioasă şi clară, nu este luată în consideraţie, deoarece s-ar ajunge la controlul strict, de la Bruxelles, a modului în care se cheltuiesc sumele accesate, constrângeri pe care guvernanţii români nu le pot accepta, deoarece ar trebui să renunţe la principala lor resursă - comisioanele.

Un alt argument "imbatabil" al celor care susţin reorganizarea administrativă a României este că doresc să realizeze descentralizarea şi apropierea puterii de popor. O asemenea teorie, de-a dreptul ridicolă, nu rezistă la o privire oricât de fugară: crează structuri centralizate, depinzând de guvern, iar nu de cetăţean.

Diletantismul acestor propăvăduitori este evidenţiat şi de faptul că nu sunt capabili să facă o estimare a consecinţelor acestei "reforme", care implică schimbarea tuturor actelor de evidenţă, de proprietate etc. Primul ministru a declarat că nu este nevoie de nici o modificare, deoarece toate actele rămân aşa cum sunt în prezent, până la expirarea lor. De exemplu,

conform acestei afirmații, un cetățean al cărei Carte de Identitate expiră în anul 2050 (cum este scris pe actul meu), domiciliat într-un județ care urmează să fie desființat, va putea primi, să zicem în 2020 un colet din SUA pe această adresă, deşi respectivul județ nu mai există de multă vreme. În acest caz, expeditorul, destinatarul, dar şi poştaşul trebuie să aibă tabele cu corespondența județelor vechi şi noi, ceea ce ține de domeniul absurdului. Sunt convins că oficiul poştal din SUA nu va accepta să expedieze un colet la o adresă inexistentă, şi va anunța forurile în drept pentru a vedea dacă nu cumva respectivul colet aparține vreunui terorist.

Evident, nu s-a luat în calcul toată legislația care ar trebui modificată, pentru a se realiza coerența activității în noua structură administrativ-teritorială.

Adevărul este că se urmăreşte crearea unei stări de confuzie şi depărtarea puterii de masa cetățenilor, adică a alegătorilor. Se încalcă astfel articolul 2 din Constituție, care prevede: " Suveranitatea națională aparține poporului român, care o exercită prin organele sale reprezentative şi prin referendum".

Guvernanții români sunt maeştri în arta diversiunii, ştiind când şi pentru cât timp să lanseze câte o "bombă mediatică", iar apoi să lanseze o alta şi încă alta pentru a ocupa în permanență spațiul mass-media şi a evita astfel dezbaterea problemelor reale şi foarte grave ale societății româneşti.

Este posibil ca şi subiectul reorganizării administrative să se epuizeze, după care să fie lansat altul şi tot aşa până în preajma alegerilor. Din păcate, mass-media şi mulți analişti politici au căzut de mult timp în această cursă şi "macină" cu mult sârg subiectele care le sunt servite.

Într-o țară cu adevărat democratică, având o autentică societate civilă, temele de dezbatere nu sunt "puse pe tavă" de o guvernare falimentară, ci acelea rezultând din realitățile concrete cu care se confruntă cetățenii. Guvernarea trebuie ținută sub control, pentru a nu-i îngădui abuzurile şi legalitățile, şi a-i cere să ia acele măsuri care să asigure națiunii române o viață demnă de secolul al XXI-lea.

Dar mai ales să ceară tragerea la RĂSPUNDERE a celor vinovați de dezastrul țării, iar justiția să nu se facă la televizor, ci în sălile de tribunal.

NICOLAE IORGA – ÎNTEMEIETORUL INSTITUTULUI PENTRU STUDIUL ISTORIEI UNIVERSALE[*]

Una dintre cele mai importante realizări ale profesorului Nicolae Iorga a fost Institutul pentru Studiul Istoriei Universale. Devenit, în 1895, profesor titular al Catedrei de Istorie Medie, Modernă şi Contemporană la Facultatea de Litere a Universităţii Bucureşti, N. Iorga s-a preocupat nu numai de promovarea învăţământului, ci şi de crearea unor institute de cercetare ştiinţifică. După ce în 1914 a înfiinţat Institutul de Studii Sud-Est Europene, la mijlocul anilor '30 a început demersurile pentru fondarea unui nou institut.

La 29 decembrie 1936, a apărut în *Monitorul Oficial* legea care prevedea: „Se înființează, pe data publicării prezentei legi un «Institut pentru Studiul Istoriei Universale», cu sediul în Bucureşti, având scopul de a forma cercetători care să contribuie la progresul acestei discipline”[1]. Institutul a început să funcționeze la 1 aprilie 1937, în casa profesorului Iorga din strada Bonaparte, nr. 8[2]. Festivitatea de deschidere s-a desfăşurat în sala de conferințe a Ligii Culturale, aflată pe strada Schitu Măgureanu. În discursul ținut cu acest prilej, N. Iorga a menționat că, încă de la începutul activității didactice şi ştiinţifice, s-a preocupat de abordarea unor subiecte care priveau „dezvoltarea noastră istorică în cadrul de istorie universală”, definind astfel concepția care urma să fie promovată de noul institut: integrarea istoriei României în istoria universală. Profesorul avea deja realizări notabile în acest domeniu, din rândul cărora menționăm cele două volume privind *Istoria poporului român*, apărute în limba germană, la Gotha în 1905, şi *Locul românilor în istoria universală*, în limba franceză, 3 volume (1935-1936).

Sub conducerea arhitectului Petre Antonescu a fost construită o clădire specială pentru Institutul pentru studiul Istoriei Universale, pe strada Jianu, nr. 3 (astăzi Bulevardul Aviatorilor, nr. 1) în zona de nord a Capitalei, în preajma parcului care făcea legătura cu Șoseaua Kisselef. Prin valoarea sa arhitectonică, clădirea a fost declarată monument istoric; avea parter, etaj şi mansardă, fiind realizată în conformitate cu

[*] *Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii şi documente*, vol. X. Coordonatori Constantin Buşe şi Constantin Găucan, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti, 2010, pp. 485-503.

[1] „Monitorul Oficial”, nr. 301 din 29 decembrie 1936.

[2] Constantin Buşe, „Omagiul unui mare istoric adus înaintaşului său de geniu”. Gheorghe I. Brătianu despre Nicolae Iorga şi opera sa, în *Nicolae Iorga-1871-1940. Studii*. Coordonator Constantin Buşe, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2006, p. 9.

propunerile şi sugestiile profesorului Iorga. Sediul Institutului era compus din două corpuri, unite între ele cu o mare sală de conferinţe la parter şi sală de lectură la etaj. Frescele de la cele două intrări au fost realizate de Olga Greceanu.

În corpul din dreapta se afla biblioteca, cuprinzând în principal cărţi şi periodice aparţinând lui N. Iorga, extrem de valoroase. Iniţial aceasta avea 27 000 cărţi şi 20 000 volume periodice[3].

Inaugurarea clădirii a avut loc la 16 decembrie 1939 în prezenţa regelui Carol al II-lea şi a membrilor guvernului. Au ţinut discursuri N. Iorga, Petre Andrei - ministrul Educaţiei Naţionale şi Carol al II-lea. În însemnările sale zilnice, la data de 16 decembrie 1939, Regele nota: „Institutul este mic, dar poate va da rezultate frumoase. O sală de conferinţe şi biblioteca, pentru care s-a rezervat foarte mult loc. Alături, într-o altă aripă a casei, este ceea ce Iorga numeşte Muzeul, de fapt, locuinţa sa, în care a adunat anumite tablouri şi obiecte de valoare foarte variată. Această parte este o mică escrocherie a dezinteresatului savant, care şi-a clădit, astfel, gratuit, o locuinţă nouă, unde stă cu toată familia şi este întreţinut, astfel, de stat.”[4] Aprecierea lui Carol al II-lea este puţin răutăcioasă. Adevărul este că N. Iorga s-a mutat, împreună cu familia, în localul Institutului, iar casa sa din şoseaua Bonaparte o dăruise statului încă din 1923, devenind sediul Institutului de Studii Sud-Est Europene.

Personalul Institutului pentru Studiul Istoriei Universale era extrem de redus: câteva bibliotecare, personal de îngrijire, 3-4 colaboratori (documentarişti, stenografe, secretară). Numărul acestora nu a depăşit 10-12 persoane.

Prin adresa Ministrului Educaţiei Naţionale din 29 martie 1938, N. Iorga era înştiinţat că s-a aprobat unirea Catedrei de Istorie Universală a Facultăţii de Litere din Bucureşti cu Institutul pentru Studiul Istoriei Universale sub conducerea sa.[5]

În Institut, N. Iorga desfăşura o fervent activitate ştiinţifică (îşi dicta lucrările la două stenografe care abia puteau ţine ritmul cu debitul profesorului), susţinea cursuri şi seminarii, conferinţe, organiza întâlniri pe teme variate etc. În cadrul Institutului se realiza „Revista Istorică”,

[3] Petre Ţurlea, „O casă pentru Nicolae Iorga”, in *Nicolae Iorga-1871-1940. Studii şi documente*, vol. VI-VII, coord. Constantin Buşe şi Constantin Găucan, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti, 2008, p. 640.

[4] Carol al II-lea, Regele României, *Însemnări zilnice*, voi. III, Ediţie Nicolae Rauş, Bucureşti, Editura Scripta, p. 22.

[5] Ana Maria Ciobanu, Elena-Loredana Mirea, Petre S. Năsturel, Bogdan Popa, Nicoleta Roman, Raluca Torni, Radu Tudorancea, *Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. 1937-1948* (în continuare se va cita *Institutul*...), Bucureşti, Editura Oscar Print, 2009, p. 224.

editată de N. Iorga încă din 1915, unde profesorul publica studii, documente, articole, cronici, note etc.

Primul ciclu de conferințe, organizat în 1939, a avut ca generic *Hotarele actuale în lumina istorică.*

Nu ne propunem să analizăm activitatea didactică şi ştiinţifică a lui Iorga în Institutul pentru Studiul Istoriei Universale, ci doar să marcăm maniera în care profesorul aborda unele probleme politice de actualitate în cadrul acestei instituții, pe baza notelor întocmite de corpul detectivilor, aspect analizat de istoricul Petre Țurlea, din a cărui lucrare vom cita în continuare.[6]

N. Iorga declarase că Institutul trebuia să fie „o forță activă în ce privește răspândirea unor anumite idei", care „să fie în contact şi cu sufletul societății românești şi cu umanitatea"[7]. Era un „om al cetății" şi ca un „bătrân al nației sale", cum 1-a numit el pe istoric, a folosit experiența dobândită de-a lungul timpului pentru desprinderea unor învățăminte pentru prezent.

În primăvara anului 1940, când războiul declanşat cu câteva luni înainte (septembrie 1939) era pe punctul de a se extinde, N. Iorga a ținut la Institutul pentru Studiul Istoriei Universale mai multe conferințe pe teme de istorie, dar cu o evidentă conotație politică. La 16 martie a prezentat tema *Ce este sud-estul european*, la care au asistat - potrivit informațiilor furnizate de corpul detectivilor din cadrul Serviciului Secret de Informații - aproximativ 250 de persoane, între care şi academicienii Alexandru Lapedatu şi Radu Rosetti. Profesorul a vorbit despre importanța Institutului de Studii Sud-Est Europene, înființat de el, „gândindu-se că se poate ajunge la o unitate economică şi culturală a țărilor care ne înconjoară". A îndreptat „câteva atacuri la adresa Germaniei, care distruge națiuni şi teritorii". A pledat pentru „necesitatea amiciției strânse a țărilor din jurul Balcanilor, mai ales acum când trebuie să se facă față expansiunilor importante ale unor puteri mari, care şi-au impus samavolnicia ca linie de conduită în relațiile cu celelalte țări".

N. Iorga a fost, încă din 1933, adversar al hitlerismului,[8] atât datorită regimului său dictatorial, cât şi (sau mai ales) a politicii sale de revizuire a tratatelor de pace de la sfârşitul Primului Război Mondial (în special a Tratatului de la Versailles din iunie 1919), ceea ce punea în pericol existența statului național unitar român.

În ziua de 15 aprilie 1940, N. Iorga şi-a ținut cursul la Institutul pentru Studiul Istoriei Universale. A început prin a spune că a întârziat

[6] Petre Țurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001.
[7] *Institutul...*, p. 46.
[8] Vezi pe larg: Titu Georgescu, *Nicolae Iorga împotriva hitlerismului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

aproape o oră, deoarece a fost reținut de ministrul Danemarcei la Bucureşti, care a „venit să i se plângă de soarta țării sale cotropită de bestiile germane"; de asemenea, i-a prezentat o scrisoare a regelui Cristian „care mi-e prieten", cu rugămintea ca profesorul să înfiereze „în toate ocaziile şi în toate cercurile opiniei mondiale, agresiunea forței brute", Iorga fiind considerat, şi era cu adevărat, o personalitate influentă (fusese ales, în 1938, vicepreşedinte al Comitetului Internațional de Ştiințe Istorice).

La 20 aprilie, N. Iorga a vorbit în sala de conferințe a Institutului despre *Aspecte geografice şi istorice ale țării noastre*, justificând astfel tema aleasă: „Țin această conferință ca să-mi îndeplinesc o datorie de umanitate. Dezaprob în totul crimele care se fac în contra umanității. Cu toții am asistat la drama Nordului, care se petrece sub ochii noştri. Țări neutre, ca şi noi, au fost invadate de cotropitori. Deşi vorbesc într-o instituție de stat, nu am câtuşi de puțin intenția ca prin afirmațiunile mele să aduc vreo îngreunare situației țării noastre, care şi aşa este destul de grea; totuşi, eu îmi voi spune părerile mele personale şi cred că acestea sunt şi ale dv.". În opinia sa, în acel moment „se luptă două ideologii: aceea a libertății şi aceea a tiraniei", el fiind alături de cei „care luptă pentru libertate". Precizarea că îşi va expune părerile personale era determinată de faptul că, la 6 septembrie 1939, România îşi proclamase neutralitatea, iar N. Iorga (consilier regal) nu trebuia să exprime un punct de vedere care să contrazică această decizie. Într-o notă a corpului detectivilor, din 22 aprilie, se aprecia că la această conferință au asistat aproximativ 400 persoane, între care miniştrii SUA, Turciei, Elveției, Danemarcei, Suediei, Norvegiei, Franței, profesorii G. Taşcă, G. Fotino, N. A. Constantinescu, M. Antonescu, dar şi un ziarist german, împreună cu un stenograf. Respectivul detectiv exagera numărul de participanți, întrucât sala de conferințe de la Institut avea circa 100 de scaune, astfel că nu putea găzdui 400 de oameni.

La 17 mai, N. Iorga a discutat cu mai mulți studenți, cu personalul Institutului, precum şi cu câțiva funcționari de la Liga Culturală despre perspectivele politice ale momentului. Cu acel prilej a precizat: „Voi rămâne intransigent în fața forțelor brute care se întind şi spre noi. Căderea Tratatului de la Versailles va atrage căderea şi a celor de la Trianon şi Neuilly. Aceasta înseamnă pentru noi revizuirea tratatelor şi ciopărțirea țării." Într-adevăr, prin Tratatul de la Trianon era recunoscută unirea Transilvaniei, iar prin cel de la Neuilly unirea Bucovinei cu România.

N. Iorga folosea învățămintele istoriei pentru înțelegerea prezentului. În primăvara anului 1940 intenționa să prezinte evoluția politicii externe a României la începutul secolului al XX-lea, când, sub domnia lui Carol I, s-a trecut de la alianța cu Germania (prin tratatul din 1883) la neutralitate. Profesorul s-a simțit obstrucționat în demersul său

de Palatul Regal. O notă a corpului detectivilor menționa că la lecția de seminar ținută la Institutul pentru Studiul Istoriei Universale în ziua de 27 mai 1940, N. Iorga a avut o „ieşire furioasă", deoarece regele Carol al II-lea i-a refuzat cererea de a studia memoriile lui Carol I din perioada 1904-1913: „Nu ştiu ce are M. S. Regele de la un timp cu mine, dar ştiu că nu vrea să-mi satisfacă nici o cerere. D-l Urdăneanu joacă un rol pe acolo, leagă şi dezleagă, şi mi se pare că nu-i prea place barba mea şi de aceea sfătuieşte pe M. S. Regele să se opună cedării memoriilor care ar constitui pentru mine o victorie în domeniul politic".

Extinderea războiului îl îngrijora pe profesor. În ziua de 31 mai, la sfârşitul cursului ținut la Institut, a menționat că fusese informat de Legația Franței că Italia va intra in război alături de Germania. Ca urmare, profesorul declara că va trebui să atace „un stat care îmi este simpatic, dar care a intrat în nebunia colectivă"; nu va publica textul conferinței, deoarece nu dorea să tulbure „cochetăria politicii noastre stângace față de Italia, care denotă multă îngăduință, aproape umilință."

Temerile lui N. Iorga începeau să se confirme. După capitularea Franței, la 22 iunie 1940, guvernul sovietic a adresat României, în ziua de 26 iunie, o notă ultimativă prin care cerea să „înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia", precum şi „partea de nord a Bucovinei".[9] Regele a convocat un Consiliu de Coroană, la care N. Iorga s-a pronunțat împotriva acceptării notei ultimative.[10] De la Palatul Regal, profesorul a venit la Institutul pentru Studiul Istoriei Universale, unde avea programat un seminar. Cornelia Bodea avea să relateze că era pentru prima dată când N. Iorga a întârziat atât de mult (două ore), iar când a apărut, precipitat, „îşi trânteşte geanta pe catedră şi spune: «Ni s-au prăbuşit granițele! Să țineți minte clipa aceasta! Eu nu voi mai fi, dar voi trebuie să apucați clipa când se va face dreptate»"[11]. Petre Țurlea a studiat colecția ziarului „Cuget clar" şi a constatat că, în acea zi, N. Iorga nu a ținut un seminar, ci o conferință despre profesorul francez Charles Bemont, publicată în numărul din 6 octombrie 1940. În introducere, N. Iorga a precizat că sarcina sa din acel moment era „de a întreține spiritul bun în această societate, spirit bun care nu poate să însemne decât iubirea de dreptate, simțul pentru dreptul națiunilor de a trăi pe pământul lor, îndeplinirea în viața privată şi publică a rosturilor pentru care este făcută omenirea şi credința că astfel de grozăvii nu pot să dureze multă vreme [...]. Să nu uitați vorba de acum: noi vom avea să suferim lucruri foarte grele şi cere sufletul trebuitor pentru ca şi acum să suferim aşa cum se cuvine pentru

[9] „Universul" din 4 iulie 1940.
[10] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri (1933-1940). Documente*, Bucureşti, Editura Fundației România de Mâine, 2000, p. 165.
[11] *Apud*. Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 155.

ca să se însemne în analele istoriei ce a venit asupra noastră şi cum am ştiut să rezistăm".[12] Este limpede că într-un text scris, publicat după aproape două luni, nu s-a mai relevat starea de spirit a profesorului, de care îşi amintea Cornelia Bodea, dar esențială este atitudinea sa din acel moment, atenționarea asupra nedreptății suferite de România şi a datoriei ca aceasta să fie înlăturată, atunci când situația internațională va permite.

După cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei a urmat pierderea nord-estului Transilvaniei prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940. De această dată, populația a ieşit în stradă, cerând abdicarea regelui Carol al II-lea, considerat a fi principalul vinovat pentru situația dramatică în care ajunsese România. În acest context, Carol al II-lea a încredințat, la 5 septembrie 1940, puterea generalului Antonescu, care a fost numit preşedintele Consiliului de Miniştri învestit cu „depline puteri pentru conducerea statului român".[13] A doua zi, 6 septembrie, Carol al II-lea a fost nevoit să părăsească tronul în favoarea fiului său Mihai. La 14 septembrie, prin decret-regal, România a fost proclamată „Stat Național-Legionar"[14].

Pentru N. Iorga şi implicit pentru Institutul pentru Studiul Istoriei Universale au urmat zile grele. De-a lungul anilor, profesorul criticase în termeni vehemenți Mişcarea Legionară şi activitatea lui Corneliu Zelea Codreanu. În aprilie 1938 „căpitanul" a fost condamnat la 6 luni, pentru „ultragiu" adus lui N. Iorga printr-o scrisoare din 26 martie 1938. A urmat imediat un nou proces, unde i s-au adus grave acuzații, drept care a fost condamnat la 10 ani închisoare.[15] În noaptea de 29/30 noiembrie, Corneliu Zelea Codreanu a fost asasinat.

Legionarii îl considerau pe Iorga principalul vinovat pentru moartea „căpitanului" şi erau decişi să se răzbune.

Problemele românilor continuau să-1 preocupe pe profesor. În ziua de 20 septembrie 1940, N. Iorga a discutat la conducerea Institutului pentru Studiul Istoriei Universale cu mai multe persoane în legătură cu atrocitățile ungureşti în teritoriul Transilvaniei, cedat de România prin Dictatul de la Viena. A afirmat că ar fi trebuit să se adreseze celor doi arbitri (Hitler şi Mussolini), dar „ar putea să supere pe d-nii legionari, care îi divinizează". A spus că el aduna material pentru o broşură şi va realiza un volum cu articolele publicate în anul 1938 în „Neamul Românesc", în care i-a atacat pe legionari[16]. O decizie cel puțin imprudentă în acel context istoric.

---

[12] *Ibidem*, pp. 155-156.
[13] „Monitorul Oficial", nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.
[14] *Ibidem*, nr. 214 bis din 14 septembrie 1940.
[15] Kurt W. Treptow şi Gheorghe Buzatu, *„Procesul" lui Corneliu Zelea Codreanu* (mai 1938), Iaşi, 1994.
[16] Petre Țurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, pp. 289-290.

Noul regim a trecut la acțiuni concrete împotriva adversarilor politici, procedând la epurări, destituiri, arestări. În ziua de 28 septembrie 1940, a fost semnat decretul potrivit căruia profesorii universitari care împliniseră vârsta de 65 ani erau pensionați[17], iar la 9 octombrie, Traian Brăileanu, ministrul Educației Naționale, Cultelor şi Artelor, a validat lista acestora, în care figurau mari personalități precum N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Dimitrie Pompeiu, Ion Simionescu, C. I. Parhon, Emil Racoviță, N. Vasilescu-Karpen[18]. În privința lui Iorga, se încălca o lege din martie 1937, prin care profesorul avea asigurată catedra pe viață. Dar, legionarii nu țineau seama de nici o lege, fiind decişi să realizeze „epurarea" tuturor celor care au luat atitudine împotriva lor.

N. Iorga a aflat că odată cu pensionarea de la Universitate, era pensionat şi de la conducerea Institutului pentru Studiul Istoriei Universale. Această veste 1-a indignat profund: „Biblioteca este a mea; a aparținut Institutului pentru Studiul Istoriei Universale atâta timp cât în statul acesta a existat o oarecare stimă pentru cei bătrâni și înțelepți. De azi înainte este a mea şi voi dispune de ea cum voi voii."[19] În octombrie 1940, biblioteca avea 104 000 volume valorând aproximativ 150 milioane lei[20]. Şicanele şi umilințele la care a fost supus profesorul au continuat cu şi mai mare intensitate. Prin Ordin al Ministrului Educației s-a constituit o comisie de anchetă care să verifice gestiunea Institutului pentru Studiul Istoriei Universale. Ancheta a durat toată luna octombrie 1940 şi a vizat mai ales situația bibliotecii, dar nu s-au constatat nereguli. N. Iorga considera, pe drept cuvânt, că aceasta era o nouă jignire din partea oficialităților, deoarece biblioteca era rodul donației şi relațiilor sale personale.

Dar poate cea mai gravă decizie a fost aceea de a se oferi sala de conferințe a Institutului pentru desfăşurarea şedințelor Mişcării Legionare[21]. Băncile din sală au fost demontate şi depuse în subsolul clădirii, iar pe peretele unde se aflase catedra a fost instalat portretul lui Corneliu Zelea Codreanu.

Ca urmare a cutremurului din 10 noiembrie 1940, Ministerul Educației a decis ca Academia de Arte Frumoase, al cărui sediu fusese grav avariat, să-şi desfăşoare activitatea în clădirea Institutului pentru Studiul Istoriei Universale. I s-au repartizat Sala de conferințe, Sala de lectură şi alte trei încăperi[22].

[17] „Monitorul Oficial" din 30 septembrie 1940.
[18] *Ibidem*, din 17 octombrie 1940.
[19] Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 186.
[20] *Ibidem*.
[21] *Institutul...*, p. 245.
[22] *Ibidem*, p. 249.

Profesoara Valeria Costăchel, care în acea vreme rămăsese la conducerea Institutului, avea să-şi amintească de situaţia creată: din Sala de conferinţe s-au ridicat scaunele, care au fost duse la o cantină. Biroul Directorului a fost atribuit pentru sediu unei formaţiuni a poliţiei legionare. S-a încercat şi desfiinţarea bibliotecii prin transformarea depozitelor de cărţi în dormitoare pentru studenţi, dar planul a fost abandonat datorită faptului că respectivele spaţii erau necorespunzătoare scopului propus[23].

Chiar în acele zile (mai exact la 5 octombrie 1940) s-a constituit Comisia pentru revizuirea proceselor politice şi sancţionarea magistraţilor vinovaţi. La 31 octombrie, comisia a anulat sentinţa Tribunalului Militar din 9 aprilie 1938 prin care fusese condamnat Corneliu Zelea Codreanu. Această acţiune se desfăşura pe fondul unor atacuri grobiene la adresa lui N. Iorga, din care nu lipseau îndemnurile la asasinat. Pe acest fond, directorul Institutului pentru Studiul Istoriei Universale avea să fie omorât de o echipă de legionari, în zorii zilei de 27 noiembrie 1940.

Totuşi Institutul a continuat să funcţioneze şi după moartea întemeietorului său. La 21 ianuarie 1941, ministrul Educaţiei Naţionale a delegat-o provizoriu pe Valeria Costăchel să conducă această instituţie[24], asigurând rezolvarea problemelor curente (întreţinerea, plata energiei, a salariilor personalului etc).

După înfrângerea rebeliunii legionare s-a acţionat pentru readucerea Institutului la forma iniţială. Legionarii au fost nevoiţi să plece, sala de conferinţe a fost reamenajată, Academia de Arte Frumoase a părăsit clădirea.

Prin decretul nr. 498/1941, profesorul Gheorghe I. Brătianu a fost numit, pe data de 1 martie 1941, în calitate de director al Institutului pentru Studiul Istoriei Universale[25]. Gh.I. Brătianu era succesorul lui N. Iorga la Catedra de Istorie Universală şi recunoscut ca un reputat istoric, ce manifestase de-a lungul anilor un autentic respect pentru mentorul său. În calitate de profesor şi de director, Brătianu a ţinut treză memoria lui N. Iorga în conştiinţa contemporanilor, a urmărit să continue programul ştiinţific iniţiat de acesta.

La 5 martie 1941, Gh.I. Brătianu a propus conducerii Ministerului Educaţiei ca Institutul pentru Studiul Istoriei Universale să primească numele de Institutul de Istorie Universală „Nicolae Iorga”[26]. Propunerea a fost înaintată de ministrul Radu Rosetti generalului Antonescu, Conducătorul

[23] Valeria Costăchel, „Nicolae Iorga aşa cum l-am cunoscut” (Fragmente din Amintiri), în *Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii şi documente*, voi. IV, coord. Constantin Buşe şi Constantin Găucan, Bucureşti, Editura Universităţii în Bucureşti, 2007, pp. 186-187.
[24] *Institutul...*, p. 252.
[25] *Ibidem,* p. 253.
[26] *Ibidem,* p. 254.

Statului, care a aprobat-o[27]. A urmat o reorganizare a Institutului: în locuința profesorului a fost amenajat muzeul, custode devenind Liliana Iorga Pippidi, fiica profesorului; au fost angajate câteva persoane cu statutul de referenți, iar Mihail Berza a devenit subdirector (director adjunct), însărcinat cu problemele administrative (relațiile cu ministerul şi colaboratorii, editarea şi difuzarea revistei, supravegherea personalului etc).

Activitatea propriu-zisă a Institutului de Istorie Universală „N. Iorga" a reînceput la 6 decembrie (Sfântul Nicolae, patronul lui N. Iorga), printr-un discurs rostit de Gh.I. Brătianu, care a menționat: „nu este numai o potrivire a întâmplării că am ales, pentru a redeschide porțile Institutului de Istorie Universală, Ziua de Sf. Nicolae, ziua lui, în care prietenii şi elevii reveneau în fiecare an să-i aducă prinosul urărilor şi admirației lor; această dată se cade să rămână de acum înainte ziua în care institutul îşi va ține adunarea anuală, pentru a expune rezultatele activității şi a hotărî asupra programului de viitor"[28]. Gh.I. Brătianu promitea să reia „programul pe care ni 1-a indicat, acum patru ani, Nicolae Iorga: cercetarea metodică a încercărilor mai noi de istorie universală, inventarierea cuprinsului călătorilor, etichetarea ilustrațiilor împărtăşite prin cărți, reviste şi ziare."[29] Avea în vedere, de asemenea, sporirea numărului de publicații achiziționate de bibliotecă, înființarea unui centru de studii şi cercetări slave, organizarea unei serii de conferințe periodice.

Bombardamentele engleze şi americane din aprilie şi iunie 1944 au afectat clădirea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga". Ca urmare, din aprilie 1944, comunicările planificate au fost întrerupte. Biblioteca şi celelalte valori au fost transferate la Orăştie[30], de unde aveau să revină în februarie 1945[31].

Contextul politic în care Gheorghe I. Brătianu şi-a exercitat funcția de director al Institutului de Istorie Universală „Nicolae Iorga" nu a fost favorabil.[32] Războiul din Est, lovitura de stat de la 23 august 1944, ocupația sovietică, continuarea războiului în Vest, instaurarea guvernului „democrat-popular" condus de Petru Groza, au marcat puternic destinul României, precum şi al oamenilor politici şi instituțiilor pe care aceştia le-au condus.

Gheorghe I. Brătianu era, încă din septembrie 1944, vizat de presa comunistă, fiind acuzat că ar fi antisovietic, prohitlerist, reacționar. Argumentele folosite nu erau puține: el era, din ianuarie 1938, vicepreşedinte al PNL; se aflase în relații apropiate cu Mihai Antonescu

[27] *Ibidem*, p. 257.
[28] C. Buşe, *Omagiul unui mare istoric*, *loc. cit.*, p. 11.
[29] *Ibidem*, p. 16.
[30] *Institutul...*, p. 110.
[31] *Ibidem*, p. 113.
[32] Vezi pe larg, Cornelia Badea, „Gheorghe Brătianu - istoricul, directorul de Institut şi omul politic", în *Revista istorică*, nr. 5-6/2003.

(membru de vază al PNL - Gh. Brătianu), ajuns vicepreşedintele Consiliului de Miniştri; se pronunţase împotriva pactului de asistenţă mutuală şi care-1 negocia Titulescu cu Litvinov (1935-1936); militase pentru o apropiere a României de Germania şi avusese o întâlnire cu Hitler în 1936; în timpul războiului antisovietic fusese pe front de mai multe ori; se aflase în conducerea Asociației Româno-Germane etc.

În calitate de director al Institutului de Istorie Universală „Nicolae Iorga", Gheorghe I. Brătianu a asigurat apariția, în continuare, a „Revistei Istorice", a organizat cicluri de conferințe anuale, el însuşi prezentând mai multe comunicări. De exemplu, în 1942, a abordat două teme: *Tradiția istorică despre întemeierea statelor româneşti* şi *N. Iorga apărător al drepturilor româneşti?*[33]

În septembrie 1947, Gh.I. Brătianu a fost înlăturat de Ia Catedra de Istorie Universală şi de la conducerea Institutului de Istorie Universală „Nicolae Iorga". În mai 1950 a fost arestat şi s-a sfârşit din viață în închisoarea Sighet, la 24 aprilie 1953.

După preluarea întregii puteri politice de către PCR (între 1948-1965 denumirea a fost de Partidul Muncitoresc Român) a urmat un intens proces de sovietizare a României, care s-a manifestat şi în domeniul ştiinței şi culturii. Deosebit de afectate au fost istoria şi slujitorii ei. Conducerea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga" a fost preluată la 24 octombrie 1947 de Andrei Oțetea[34], profesor la Universitatea din Iaşi, transferat de curând la Universitatea din Bucureşti. După 23 august 1944, A. Oțetea s-a orientat spre PCR şi a devenit unul din liderii Partidului Național Popular. În alegerile parlamentare din noiembrie 1946, a candidat pe listele Blocului Partidelor Democrate (guvernamentale), fiind ales în Adunarea Deputaților.

La 14 octombrie 1947, Andrei Oțetea se adresa Ministerului Învățământului, arătând că Institutul de Istorie Universală „Nicolae Iorga" avea doar 5 posturi cu plată (două bibliotecare, un secretar, două persoane de serviciu) şi nici unul cu caracter ştiințific, drept care solicita menținerea Lilianei Iorga în Institutul creat de tatăl său[35]. Peste o lună, la 19 noiembrie 1947, Andrei Oțetea îi cerea Lilianei Iorga Pippidi să părăsească apartamentul pe care-1 ocupa în Institut[36]. Ca urmare, directorul s-a instalat, împreună cu familia, în fosta locuință a lui N. Iorga[37].

[33] Valeriu Râpeanu, *Cultură şi istorie,* vol. II, N. Iorga, Gheorghe I. Brătianu, Bucureşti. Editura Cartea Românească, 1981, pp. 165-167.
[34] „Monitorul Oficial", nr. 246 din 24 octombrie 1947.
[35] *Institutul...,* p. 284.
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem,* p. 289.

După 1947 s-a declanşat o amplă campanie împotriva „tovarăşilor de drum”. Partidele folosite până atunci, inclusiv Partidul Naţional Popular, au fost nevoite să-şi înceteze activitatea. Modelul sovietic s-a impus în toate domeniile, inclusiv în învăţământ, ştiinţă şi cultură.

La 9 iunie 1948, Academia Română a devenit o instituţie de stat, sub numele de Academia Republicii Populare Române. Institutele de cercetare ştiinţifică au trecut în structura acesteia, fiind organizate după modelul sovietic. Institutul de Istorie Universală „N. Iorga” a devenit Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei Republicii Populare Române. În funcţia de director a fost instalat, la 16 septembrie 1948, Petre Constantinescu-Iaşi, profesor universitar, membru al PCR din 1921, fost ministru al Propagandei (6 martie 1945-1 decembrie 1946), în acel moment vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale. Noul director fusese ales cu puţin timp în urmă membru al Academiei RPR[38].

Sub conducerea nominală a lui P. Constantinescu-Iaşi, dar efectivă a lui Mihail Roller (vicepreşedinte al Academiei RPR şi adjunct de şef de secţie la CC al PMR), Institutul de Istorie şi Filozofie a cunoscut o transformare radicală. Membrii săi au devenit salariaţi, fiind plătiţi de la bugetul statului. Numărul cercetătorilor a sporit vertiginos la peste 150, aceştia desfăşurându-şi activitatea pe bază de plan, trebuind să prezinte rapoarte individuale, care erau supuse dezbaterii şi aprobării organelor de conducere (direcţiune, consiliu ştiinţific), dar şi analizate în şedinţele de sindicat şi ale organizaţiei PMR, care se înfiinţaseră în acest Institut.

La începutul anilor '50, vechea istoriografie era considerată, aproape în totalitatea ei, ca fiind burgheză, reacţionară, idealistă. „Victimă” a unei asemenea abordări a devenit şi opera lui N. Iorga. El era criticat atât pentru scrierile sale (fiind acuzat de naţionalism, antisemitism, xenofobie etc), cât şi pentru activitatea sa politică (preşedintele Partidului Naţionalist-Democrat, prim-ministru, consilier regal). Numele lui N. Iorga a fost eliminat din titulatura institutului. De asemenea, a fost acoperit basorelieful aflat pe peretele corpului din dreapta al clădirii, cu stema regală şi inscripţia: „Ministerul Educaţiei Naţionale. Institutul pentru Studiul Istoriei Universale Nicolae Iorga”.

În institutul pe care-l înfiinţase N. Iorga a devenit o *persoană non-grata*, numele său fiind menţionat doar cu o conotaţie negativă, cărţile publicate de el trecute la „fondul special”, unde accesul era aprobat de director pe baza unei cereri scrise a solicitantului.

Institutul de Istorie şi Filozofie a început în 1948 să editeze revista *Studii*, care înlocuia *Revista Istorică.* Fiecare număr publica editoriale în care erau prezentate directivele pentru „frontul istoric”, venite de la

[38] Vezi Paul Cernovodeanu, „Activitatea Institutului de Istorie 'Nicolae Iorga' în perioada 1948 - 1952”, în „Revista istorică”, nr. 5-6/1998.

conducerea superioară de partid[39]. În 1953 s-au constituit două institute: unul de Istorie şi celălalt de Filozofie.

În acelaşi an, în fruntea Institutului de Istorie a fost numit Victor Cheresteşiu, profesor la Universitatea din Cluj, deputat în Marea Adunare Națională. El s-a dovedit a fi extrem de supus tuturor ingerințelor factorului politic, atât în privința tematicii planului de cercetare, cât şi a conducerii Institutului. Cu direcțiunea' lui Victor Cheresteşiu s-a încheiat perioada rolleristă din activitatea Institutului de Istorie.

Profitând de schimbările intervenite la Kremlin, conducerea de la Bucureşti a început să-şi întoarcă privirile spre valorile naționale, inclusiv în domeniul istoriei. Unii istorici din perioada interbelică au putut să revină în câmpul cercetării ştiințifice, tematica planurilor de cercetare a devenit mai largă, delegații de istorici români au primit aprobarea să participe la conferințe şi congrese internaționale. Pe acest fond, în 1956 la conducerea Institutului de Istorie a fost numit Andrei Oțetea, care reuşise să reintre în „grațiile" partidului, fiind ales în 1955 membru titular al Academiei RPR şi deputat în Marea Adunare Națională.

Sub direcția lui Andrei Oțetea Institutul de Istorie a început să-şi recapete prestigiul din timpul întemeietorului său. Din 1957, alături de revista *Studii*, au început să apară *Studii şi materiale de Istorie Medie, Studii şi Materiale de Istorie Modernă, Studii şi Materiale de Istorie Contemporană.* Astfel, fiecare sector avea posibilitatea de a publica propria revistă. În programul Institutului au fost incluse volume de documente, studii de istorie socială, precum şi monografii consacrate unor momente şi evenimente importante din istoria României.

Un prim pas spre „reconsiderarea" operei lui N. Iorga s-a înregistrat în 1957, când, la împlinirea a cinci decenii de la răscoala din 1907, a fost evocată atitudinea profesorului, cu referire specială la acel impresionant articol intitulat *Dumnezeu să-i ierte.* Meritul aparține lui Tudor Vianu, care a publicat studiul *1907 în literatură şi artă.*

Declarația CC al PMR din aprilie 1964 a marcat o revenire la valorile naționale, fapt ce a favorizat dezvoltarea istoriografiei românești. În acest cadru se înscrie şi „reconsiderarea" lui N. Iorga, o contribuție esențială revenind lui Andrei Oțetea, care în 1965 a propus un amplu program vizând marcarea a 25 ani de la asasinarea profesorului de către legionari. S-a propus, şi s-a aprobat ca Institutul de Istorie să poarte

[39] Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români. 1944-1977,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 17.

numele lui N. Iorga; de asemenea, guvernul României a înscris în calendarul UNESCO pe 1965 „Anul N. Iorga”[40].

În 1970 A. Oțetea a fost înlocuit în funcția de director al Institutului de Istorie „N. Iorga” de Ștefan Ștefănescu, vechi cercetător (din 1951) la acest institut. Valorificând calitățile politice şi relațiile pe care le avea - membru al CC al PCR, deputat în Marea Adunare Națională, președintele Secției de Științe Istorice şi a Academiei de Științe Sociale şi Politice - Ștefan Ștefănescu a urmărit să transforme Institutul de Istorie „N. Iorga” în „nava amiral” a istoriografiei românești (după propria-i expresie). În bună parte a reuşit, atât din punct de vedere personal (din 1974 a devenit membru corespondent al Academiei RS România), cât şi instituțional. În 1974, principala publicație a Institutului, „Studii”, şi-a luat numele de “Revista de Istorie” apropiind-o, ca denumire, de cea înființată de N. Iorga. În fiecare an, în luna iunie, s-a organizat sesiunea de comunicări Științifice a Institutului, marcând totodată ziua de naştere a lui N. Iorga. A fost îmbogățit fondul de carte al bibliotecii, programele de cercetare s-au axat pe publicarea şi valorificarea documentelor. În 1976, în fața Institutului a fost amplasat bustul lui N. Iorga, realizat de sculptorul Ion Irimescu. Sala de conferințe a fost împodobită cu o frescă reprezentând evoluția istorică a poporului român.

Directorul a trebuit să „navigheze” între exigențele ştiințifice şi „comandamentele” politice, urmărind să protejeze Institutul şi oamenii săi (dintre care unii aveau „mari probleme” la dosar). Semnificativă este editarea revistelor Institutului de Istorie „N. Iorga”. Dacă „Revista de Istorie” a putut trece prin „barajul” cenzurii, cele pe domenii au întâmpinat mari dificultăți; doar „Studii şi Materiale de Istorie Medie” a supraviețuit până în 1989.

În zilele revoluției din decembrie 1989 şi la Institutul de Istorie „N. Iorga” au avut loc mari convulsii interne. Directorul Ștefan Ștefănescu a fost obligat să-şi prezinte demisia, fiind acuzat că aparținea nomenclaturii comuniste. Contestările îi vizau mai ales pe cercetătorii de la sectorul de istorie contemporană, acuzați că au făcut mari concesii „regimului comunist”, dar şi pe unii bănuiți a fi fost informatori ai Securității.

În ianuarie 1990, în funcția de director a fost ales Şerban Papacostea, cercetător cu vechi state de serviciu în acest institut, specialist în istoria medie a României. Dar, în acel context, a contat mult şi faptul că în anii '50, Şerban Papacostea a fost persecutat de regim şi chiar arestat.

Una dintre primele măsuri ale noului director a fost dezvelirea inscripției cu denumirea inițială a Institutului şi cu stema regală. De

[40] Petre Otu, 1965 - anul „redescoperirii” lui N. Iorga, în *N. Iorga. 1871-1940. Studii*, p. 412.

asemenea, au fost înlăturate frescele din sala de conferințe, căreia i s-a redat forma din timpul lui N. Iorga.

Mai mulți cercetători au fost pensionați (unii înaintea limitei de vârstă), au fost încadrați unii tineri, „neinfestați de ideologia comunistă". Au fost eliminate planurile de cercetare ştiinţifică şi s-au introdus două programe: 1) Istoria Mării Negre şi 2) Editarea de documente. Sectoarele de istorie modernă şi de istorie contemporană au dispărut din „schema" Institutului. Mai mulți cercetători – trecând peste decizia directorului – şi-au luat ore în învățământul superior (chiar şi în universități particulare).

Revista de istorie şi-a luat numele inițial - *Revista Istorică*, dat de N. Iorga. Au fost restabilite relațiile externe, mai ales cu istoricii din Italia şi Franța, dar şi din Republica Moldova; mai mulți tineri au fost trimişi la masterat şi doctorat în străinătate.

În noiembrie 1990, Şerban Papacostea a fost ales membru corespondent al Academiei Române (situație de care au beneficiat şi directorii institutelor de istorie din laşi - Alexandru Zub, şi Cluj-Napoca - profesorul Camil Mureşan). Dacă în anii 1948-1989, Institutul de Istorie s-a aflat sub îndrumarea Secției de Ştiințe Istorice a Academiei, după 1990 directorul Şerban Papacostea a cerut să i se respecte autonomia în stabilirea programelor şi luarea deciziilor. Aflat în conflict cu Dan Berindei, preşedintele Secției de Ştiințe Istorice şi Arheologie a Academiei Române, Şerban Papacostea a refuzat să colaboreze la scrierea Tratatului de *Istoria României* şi a interzis cercetătorilor din Institutul de Istorie „N. Iorga" să colaboreze la realizarea acestei opere (o atitudine similară a adoptat şi Alexandru Zub, directorul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi).

După mai mult de zece ani de directorat, Şerban Papacostea şi-a prezentat demisia, considerându-se boicotat de Academia Română (preşedinte Eugen Simion).

La 13 aprilie 2001, în funcția de director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" a fost numit Ioan Scurtu, profesor la Facultatea de Istorie a Universității Bucureşti (şeful Catedrei de Istoria Românilor), consilier de Stat pentru Probleme de Învățământ şi Cercetare Ştiințifică la Administrația Prezidențială. Activitatea institutului a fost structurată pe patru programe: 1. Surse istorice şi instrumente de lucru; 2. Europa Centrală şi spațiul Pontic; 3. România în Istoria Europei (sec. XIX - începutul secolului XX); 4. România în istoria universală (secolul XX).

A fost reluată apariția revistelor *Studii şi Materiale de Istorie Modernă* şi *Studii şi Materiale de Istorie Contemporană*. De asemenea a fost inițiată o nouă revistă *Historical Yearbook*, în care se publicau materiale în limbi de circulație internațională. S-a aprobat funcționarea în cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga" a Centrului de Studii Româno-

Ruse (Sovietice). A fost ordonată şi inventariată arhiva Institutului, care conține documente valoroase, multe din timpul directoratului lui N. Iorga. În statul de funcțiuni s-a rezervat un post de cercetător științific pentru istorici din Republica Moldova, care au putut veni pentru documentare în România, asigurându-li-se pe lângă salariu şi cazarea (gratuită) în incinta institutului.

După cinci ani de directorat, Ioan Scurtu şi-a prezentat demisia, deoarece între timp (la 15 decembrie 2004) fusese numit director general adjunct al Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989. Demisia a fost acceptată de conducerea Academiei Române la 27 ianuarie 2006.

Conducerea Institutului de Istorie „N. Iorga" a fost preluată de Eugen Denize, până atunci director adjunct. Cercetător valoros, cu contribuții esențiale în domeniul istoriei medievale, dar şi în cel al istoriei contemporane, Eugen Denize (cercetător principal I şi profesor universitar) a militat pentru promovarea Institutului mai ales prin publicații şi sesiuni științifice de înalt nivel calitativ. Din păcate, o boală necruțătoare (cancer) l-a răpit pe Eugen Denize «în plină putere creatoare, în anul 2008.

A urmat un lung interimat asigurat de Ovidiu Cristea, tânăr cercetător în cadrul Institutului şi numirea sa în calitate de director. Ovidiu Cristea a menținut cele patru programe şi s-a străduit să asigure publicarea, în continuare, a celor cinci reviste ale Institutului. Confruntat cu probleme financiare tot mai dificile, directorul a eliminat din statul de funcțiuni postul de cercetător rezervat istoricilor din Republica Moldova şi a trebuit să renunțe la angajarea de noi specialişti pe posturile rămase libere prin pensionare (acestea au fost blocate de conducerea Academiei Române). Pe altă parte, Ovidiu Cristea a decis ca Centrul de Studii Româno-Ruse (Sovietice) să nu mai funcționeze pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga".

După mai mult de şapte decenii de la înființare, Institutul pentru Studiul Istoriei Universale continuă să existe, chiar dacă a cunoscut vitregia vremurilor (regiunilor politice)[41], fapt reflectat şi în evoluția titulaturii sale: Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (1941-1948), Institutul de Istorie al Academiei Republicii Populare Române (1948-1965), Institutul de Istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România (1965-1989), Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (după 1989).

Personalul Institutului a cunoscut evoluții extrem de mari: de la 6-12 în timpul lui N. Iorga şi a lui Gheorghe I. Brătianu, la peste 100 în anii '70. Apoi a urmat o curbă descendentă: 45 în 2000 şi 30 în 2010 (incluzând cercetători, bibliotecari, personal tehnic-administrativ etc).

[41] Vezi *Romanian Institute of History „Nicolae Iorga "*, Bucharest, 1971.

De numele acestui institut sunt legate marile colecții de izvoare istorice, monografii şi lucrări de sinteză, precum şi studii care au îmbogățit istoriografia românească şi chiar universală. Prin cercetătorii săi, Institutul de Istorie a participat la congrese, conferințe şi alte manifestări ştiințifice de prestigiu. De asemenea, a găzduit numeroase reuniuni, interne şi internaționale, pe teme variate, de la cele privind începuturile evului mediu până în actualitatea imediată. Localul Institutului a fost păstrat, rămânând o clădire reprezentativă pentru stilul arhitectonic practicat de Petre Antonescu. Biblioteca a ajuns la circa 140 000 de volume, între care 99 000 cărți, 34 000 volume periodice, multe dintre ele unicat în România. Biblioteca se mândreşte cu o colecție de circa 500 cărți străine rare (sec XVI - XVIII) şi ediții de carte rară din sec. XIX[42].

Cu toate că, în ultimii ani cercetarea ştiințifică a fost neglijată de guvernanți (România are cel mai mic procent din buget alocat acestui domeniu din rândul statelor Uniunii Europene), iar istoria națională este mai curând disprețuită sau neglijată decât apreciată, Institutul de Istorie „N. Iorga" continuă să promoveze idealurile întemeietorului său.

Vasile Cândea, Ioan Scurtu, Mircea Diaconu, Horia Dumitrescu
la Simpozion „N. Iorga", Focşani, 28 noiembrie 2009
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

[42] *Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române.* Scurtă istorie („Nicolae Iorga" History Institute of the Romanian Academy). Prezentare realizată de Irina Gavrilă, Violeta Barbu şi Mariana Mihăilescu, Bucureşti 2003, p. 6.

UN MOMENT ISTORIC – TRECEREA DE LA ARHIVELE STATULUI LA ARHIVELE NAȚIONALE [*]

Instituția Arhivelor Statului a luat ființă la 1 mai 1831 în Țara Românească şi la 1 ianuarie 1832 în Moldova. În actul de întemeiere se aprecia că arhivele constituie "un obiect care meritariseşti toată luarea aminte a stăpânirii". Arhiva Statului din Țara Românească a fost pusă "supt supravegherea" Ministerului din Lăuntru (de Interne), iar cea din Moldova sub aceea a Ministerului de Justiție.

De-a lungul timpului, Arhivele Statului au cunoscut mai multe reorganizări, determinate - în general - de evoluția politico-statală. Astfel, la 4 aprilie 1862, Arhivele Statului au trecut la Departamentul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, iar la 31 octombrie 1862 s-a creat Direcția Generală a Arhivelor Statului, prin unirea celor două instituții de arhivă, de la Iaşi şi Bucureşti. După marea Unire s-au înființat Direcții regionale ale Arhivelor Statului la Cluj (1920), Cernăuți (1924) şi Chişinău (1925).

Ulterior s-au creat asemenea filiale la Craiova (1931), Timişoara (1936), Năsăud (1937), Braşov (1938), Suceava, Buzău şi Sibiu (1945).

Ca urmare a împărțirii administrative din 1950, s-au creat filiale ale Arhivelor Statului la nivelul regiunilor şi raioanelor. În 1968, după revenirea la organizarea administrativă tradițională, filialele Arhivelor Statului au început să funcționeze în fiecare județ, cele din centrele fostelor regiuni având gradul I, iar din reşedința fostelor raioane gradul II.

Aceste repetate reorganizări au generat o multitudine de probleme, între care corespondența dintre fonduul de documente deținut de filială şi structura administrativă în care funcționa.

Pentru formarea şi perfecționarea lucrătorilor din Arhivele Statului s-a creat, în 1924, Şcoala Practică de Arhivari-Paleografi, devenită Şcoala Superioară de Arhivistică şi Paleografie, care a fost desființată în 1950. Peste trei decenii, în 1980 s-au pus bazele Centrului de Perfecționare al Direcției Generale a Arhivelor Statului.

După revoluția din decembrie 1989, în viața Arhivelor Statului au survenit importante modificări, generate de creşterea rolului acestei instituții în ansamblul societății româneşti. Ele au vizat o mai bună organizare a activității, o legare mai directă a arhiviştilor de specificul fiecărui compartiment, o mai adâncă specializare. S-au creat servicii şi birouri, cu misiunea de a rezolva - din punct de vedere teoretic şi practic - probleme

[*] "Hrisovul", II, 1996

privind noile categorii de documente, create ca urmare a accelerării procesului de modernizare a societății.

Astfel, în 1992 s-a înființat Serviciul Arhive Tehnice, cu atribuții în domeniul arhivelor realizate pe calc, peliculă, bandă magnetică etc. În 1994, în cadrul acestui serviciu s-au constituit două birouri: unul pentru Arhive Tehnice şi Microfilme de Asigurare, şi altul pentru Reprografiere. S-a extins activitatea de informatizare a activității arhivistice, paralel cu o îmbunătățire a dotării. Pe această linie, în cadrul Serviciului de Informatică Arhivistică s-au creat, în 1994, Biroul de Analiză-Sinteză şi Relații cu Beneficiarii, şi Biroul Programare, Exploatare şi Operare. În 1994, un număr de 9 filiale județene au fost dotate cu calculatoare, punându-se astfel bazele sistemului informatic al Arhivelor Statului. Pentru o mai promptă utilizare a informațiilor cuprinse în documentele aflate în Arhivele Statului, în cadrul Serviciului de Valorificare s-au înființat, în 1992, Biroul Documentare-Valorificare şi Biroul Publicații, iar în 1994 Laboratorul de Facsimilare.

Direcția Generală a Arhivelor Statului s-a preocupat de preluarea documentelor de la instituțiile desființate în urma revoluției din decembrie 1989 şi în primul rând a Arhivei CC al PCR. Pentru ordonarea şi inventarierea acestora s-a creat, în 1992, Biroul Arhive Contemporane, care a reuşit ca, începând cu anul 1993, să pună la dispoziția cercetării ştiințifice o bună parte din arhiva respectivă În acelaşi spirit – al specializării activităților – Serviciul Arhive Centrale Administrative, Culturale şi Feudale a fost împărțit, în 1992, în Serviciul Arhive Feudale, Personale şi Colecții, şi Serviciul Arhive Administrative şi Culturale. Grija pentru conservarea corespunzătoare a documentelor a condus la transformarea Biroului de Restaurare în Serviciul de Restaurare şi Conservare (1992) şi crearea de laboratoare zonale de restaurare-conservare (1994) la filialele din județele Alba, Braşov, Cluj, Dolj, Iaşi şi Timiş. Deschiderea Arhivelor către societate şi reluarea raporturilor cu instituțiile similare din alte țări şi cu organismele internaționale de specialitate au impus crearea Biroului Relații cu Publicul şi a Biroului de Relații Externe şi Protocol, ambele în 1992. Descentralizarea activităților logistice, de întreținere şi financiare a generat formarea unor structuri corespunzătoare: Biroul Tehnic, Biroul Servicii (ambele în 1992), Serviciul Financiar-Contabilitate (1994), Biroul Organizare-Mobilizare, Biroul Aprovizionare (toate în 1994). Pentru coordonarea activității în acest domeniu s-a instituit funcția de director-adjunct al Direcției Valorificare şi Tehnico-Materială.

Pentru îmbunătățirea activității de formare şi perfecționare a cadrelor s-a constituit, în 1992, Şcoala Națională de Perfecționare Arhivistică. S-a reluat tradiția Şcolii de Arhivistică, astfel că în anul 1992 s-a înființat Facultatea de Arhivistică în cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza". Conform Ordinului de înființare, Facultatea de

Arhivistică este îndrumată din punct de vedere profesional de Direcția Generală a Arhivelor Statului.

La sfârşitul anului 1995, în depozitele Arhivelor Statului se aflau 259 468 metri lineari de arhivă, reprezentând peste 31 200 fonduri şi colecții arhivistice. Sub acest raport, Arhivele Statului din România este una din instituțiile de profil cele mai mari din Europa.

Odată cu creşterea cantității de arhivă a sporit şi numărul personalului. La întemeierea lor, Arhivele Statului au fost încadrate cu 6 lucrători în Țara Românească şi 5 în Moldova; în 1990 această instituție avea 596 de salariați, iar în 1996 a ajuns la 912 posturi. Creşteri importante s-au realizat după 1991. Astfel, dacă în 1990 erau filiale cu 5 salariați (Vrancea, Satu-Mare, Harghita), altele cu 7 (Arad, Bacău, Călăraşi, Constanța, Covasna, Giurgiu, Teleorman, Tulcea), din 1995 nu există filială cu mai puțin de 11 posturi, dintre care cel puțin 3 cu studii superioare. A fost instituit un sistem unitar de ocupare a posturilor şi de promovare prin concurs, în funcție de nivelul de studii, vechimea în activitate, rezultatele concrete obținute. În 1993 s-a introdus funcția de "expert" în probleme arhivistice.

Anul 1995 încheie o etapă istorică din evoluția instituției arhivelor din România - aceea a Arhivelor Statului. În cei 165 de ani de existență, în fruntea Arhivelor Statului s-au aflat personalități de seamă ale culturii româneşti, precum: Gheorghe Asachi, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Cezar Bolliac, Constantin Aricescu, B.P. Haşdeu, Dimitire Onciul, Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoțeanu, Vasile Maciu, care şi-au pus amprenta pe evoluția acestei instituții de cultură.

O nouă etapă începe odată cu adoptarea legii Arhivelor Naționale în 1996, care redefineşte locul şi rolul acestei instituții în ansamblul societății româneşti. Se cuvine menționat faptul că încă din 1971 s-a introdus conceptul de Fond Arhivistic Național, care se referă la toate documentele din România şi nu doar la cele ale statului. Potrivit articolului 1 al noii legi: "Constituie izvoare istorice şi alcătuiesc Fondul Arhivistic Național al României documentele create de-a lungul timpului de către organele de stat, organizațiile publice sau private economice, sociale, culturale, militare şi religioase, precum şi de către persoanele fizice. Acestor documente statul le asigură protecție specială, în condițiile prezentei legi". Ca urmare a progresului tehnic şi a apariției de noi categorii de documente s-a extins aria de cuprindere a Fondului Arhivistic Național. Legea prevede că din această categorie fac parte "acte oficiale şi particulare, diplomatice, chemări, afişe, planuri, schițe, hărți, pelicule cinematografice şi alte asemenea mărturii, matrice sigilare, precum şi înregistrări foto, video, audio şi informatice, cu valoare istorică, realizate

în țară sau de creatori români din străinătate" (art. 2).

Administrarea, supravegherea şi protecția specială a Fondului Arhivistic Național revine instituției Arhivelor Naționale, unitate bugetară în cadrul Ministerului de Interne. Arhivele Naționale ale României sunt conduse de directorul general, care răspunde de întreaga activitate a acestei instituții, pe care o reprezintă în relațiile interne şi internaționale. În cadrul Arhivelor Naționale ale României funcționează Direcțiile județene ale Arhivelor Naționale. S-a realizat astfel o ridicare a statutului acestor unități teritoriale, de la cel de serviciu (conduse de un şef de filială) la cel de Direcție județeană (condusă de director). Aceasta nu reprezintă o simplă schimbare de nume, ci o creştere a rolului şi funcțiilor Arhivelor Naționale în teritoriu. Arhivele Naționale sunt implicate în întregul circuit al documentelor, de la crearea şi depozitarea lor, la formarea şi atestarea personalului şi până la preluarea şi valorificarea celor aparținând Fondului Arhivistic Național. Noua lege pune acentul pe activitatea creatorilor de arhivă, care trebuie să se desfăşoare după anumite norme precis reglementate.

Alături de atribuțiile tradiționale, în fața Arhivelor Naționale au apărut sarcini noi, impuse de accelerarea procesului de modernizare şi tehnologizare a societății. Astfel, potrivit legii, Arhivele Naționale elaborează norme şi metodologii de lucru pentru clasificarea şi includerea in Fondul Arhivistic Național a documentelor, organizarea şi desfăşurarea întregii activități arhivistice; controlează aplicarea prevederilor legislației în vigoare pe linia muncii de arhivă; preia de la creatorii şi deținătorii de arhivă documentele care fac parte din Fondul Arhivistic național; asigură evidența, inventarierea, selecționarea, păstrarea şi folosirea documentelor pe care le deține; asigură documentele pe bază de microfilme şi alte forme de reproducere adecvate; elaborează şi editează reviste şi alte publicații de specialitate; atestă dacă un document face parte din Fondul Arhivistic Național; autorizează scoaterea temporară peste graniță a documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național, în scopul expunerii sau documentării cu ocazia unor manifestări ştiințifice sau culturale internaționale; întreține şi dezvoltă relații cu organele şi instituțiile similare din străinătate.

Prin noua lege Arhivele Naționale au dreptul şi obligația de a se implica în administrarea Fondului Arhivistic Național încă din momentul constituirii documentelor aparținând acestuia. Astfel, pentru prima dată în istoria României s-a introdus în lege obligația persoanelor juridice creatoare şi deținătoare de arhivă de a le păstra "în spații special amenajate pentru arhivă. Noile construcții ale creatorilor şi deținătorilor de arhivă vor fi avizate de către Arhivele Naționale sau direcțiile județene ale Arhivelor Naționale, după caz, numai în cazul în care au spații prevăzute pentru păstrarea documentelor". Depozitele de arhivă trebuie să

fie dotate cu mijloace adecvate de păstrare şi protejare a documentelor, precum şi cu mijloace, instalaţii şi sisteme de prevenire şi stingere a incendiilor.

Creatorii şi deţinătorii de documente care fac parte din Fondul Arhivistic Naţional au obligaţia de a înfiinţa compartimente de arhivă în funcţie de valoarea şi cantitatea acestora. Desemnarea personalului însărcinat cu atribuţii de arhivă, structura şi competenţa acestor compartimente sunt stabilite de unităţile respective, cu avizul Arhivelor Naţionale. O prevedere extrem de importantă este aceea potrivit căreia: "Formarea, perfecţionarea şi atestarea personalului de specialitate din Arhivele Naţionale şi din unităţile creatoare şi deţinătoare de documente de arhivă, se realizează prin Şcoala Naţională de Perfecţionare Ahivistică şt Facultatea de Arhivistică". Aşadar, nu este vorba doar de personalul care lucrează în sistemul Arhivelor Naţionale, ci de toţi cei cu atribuţii în acest domeniu, care se ridică la zeci de mii de persoane. Aceasta impune elaborarea unor metodologii, programe, tematici diferenţiate în funcţie de creatorii de arhivă (la nivel central şi local), de suportul pe care se află documentele (hârtie, peliculă, bandă magnetică etc), de nivelul de pregătire a personalului (studii superioare, liceale, generale).

Legea reglementează şi termenele de depunere a documentelor la Arhivele Naţionale. Astfel, art. 13 prevede că persoanele juridice creatoare şi deţinătoare de documente sunt datoare să le depună spre păstrare permanentă la Arhivele Naţionale la anumite termene după crearea lor: 20 de ani - documentele fotografice şi peliculele cinematografice; 30 de ani - documentele scrise, cu excepţia actelor de stare civilă şi a documentelor tehnice; 50 de ani - documentele tehnice; 100 de ani - actele de stare civilă; după scoaterea din uz - matricele sigilare confecţionate din metal. De la această obligaţie sunt exceptate Academia Română, Ministerul de Externe şi organele cu atribuţii în domeniul siguranţei naţionale (Serviciul Român de Informaţii, Serviciul de Informaţii Externe, Serviciul de Proiecţie şi Pază etc), care-şi pot păstra documentele proprii.

În scopul de a da eficienţă legii, sunt prevăzute contravenţii pentru: neinventarierea documentelor sau neîntocmirea de către creatorii acestora, persoane juridice, a nomenclatoarelor arhivistice pentru documentele proprii; nepredarea de către compartimentele de arhivă ale unităţii creatoare de arhivă a documentelor cu termen de păstrare permanent, pe bază de inventar şi proces-verbal de prepredare-primire; neselecţionarea documentelor create şi deţinute de persoane juridice la termenele prevăzute; neasigurarea condiţiilor corespunzătoare de păstrare şi protejare a documentelor create şi deţinute de către creatorii şi deţinătorii de arhivă, persoane juridice şi fizice; oferta de vânzare sau vânzarea documentelor din Fondul Arhivistic Naţional de către persoane fizice sau persoane juridice, fără respectul priorităţii Arhivelor Naţionale; nedepunerea

la Arhivele Naționale de către creatori şi deținători de documente din Fondul Arhivistic Național a inventarelor pe care le dețin.

Pe baza noii legi se va trece la constituirea şi dezvoltarea Băncii de Date a Arhivelor Naționale, pe baza obligației tuturor creatorilor şi deținătorilor de documente de a depune la Arhivele Naționale un exemplar al inventarelor documentelor permanente pe care le dețin. Astfel se va realiza o evidență clară a tuturor documentelor ce aparțin Fondului Arhivistic Național – indiferent cine este administratorul sau proprietarul – fapt ce va permite o evaluare exactă a documentelor de arhivă pe care le deține România.

Documentele din Fondul Arhivistic Național pot fi consultate la cerere de cetățenii români şi străini după 30 de ani de la crearea lor; este unul din cele mai scurte termene practicate pe plan mondial. Documentele care nu sunt prelucrate arhivistic şi cele care sunt într-o stare necorespunzătoare de conservare nu se dau în cercetare. În acelaşi timp, s-a stabilit că documentele a căror cercetare poate afecta interesele naționale, drepturile şi libertățile cetățenilor, prin datele şi informațiile conținute, nu se dau în cercetare la termenul stabilit de 30 de ani, ci după o perioadă mai lungă. Astfel, documentele medicale şi cele de stare civilă se dau în cercetare după 100 de ani de la crearea lor; dosarele personale după 75 de ani de la crearea lor; documentele privind viața privată a unei persoane – după 40 de ani de la moartea individului; documentele referitoare la siguranța națională şi integritatea teritorială după 100 de ani de la crearea lor; documentele privind afacerile criminale după 90 de ani de la crearea lor; documentele privind politica externă după 50 de ani de la crearea lor; documentele societăților economice private după 50 de ani de la crearea lor; documentele fiscale după 50 de ani de la crearea lor; documentele notariale şi judiciare după 90 de ani de la crearea lor. Aceste termene au fost stabilite pe baza studierii legislației arhivistice internaționale, adoptându-se, de regulă, termenele cele mai scurte.

Pe linia modernizării activităților arhivistice se înscrie crearea Rețelei Automatizate de Informare şi Documentare Arhivistică, fapt ce va permite accesul rapid la surse, ceea ce va facilita considerabil activitatea de valorificare a informațiilor din documente şi realizarea unor lucrări ştiințifice temeinice. Este o realitate indubitabilă că la sfârşitul sec. al XIX-lea informatica a pătruns puternic şi în domeniul arhivisticii, iar România trebuie să țină pasul cu noile tehnologii utilizate pe plan mondial.

Trecerea de la Arhivele Statului la Arhivele Naționale este rezultatul unor acumulări de lungă durată, pe parcursul a 165 de ani, ce a impus adoptarea unei noi legi, care asigură cadrul juridic adecvat dezvoltării acestei instituții pe care o considerăm esențială pentru România.

Nicolae Crăciun, Mihai Dăgănescu, Ioan Scurtu, Ioan Opriş, Şt. Ştefănescu
La Arhivele Statului, 1993
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Ioan Scurtu şi Friedrich Kahlenberg – preşedintele Arhivei Naționale a Germaniei (Bundesarchiv)
octombrie 1994
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Semnarea Acordului de colaborare între Arhivele Naționale ale Turciei şi Arhivele Statului din România
Istambul, 13 octombrie 1994
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

DOCUMENTE ŞI AMINTIRI PRIVIND ÎNFIINŢAREA FACULTĂŢII DE ARHIVISTICĂ*

După ce, la 1 noiembrie 1991, am fost numit în funcţia de director general al Arhivelor Statului, una din preocupările mele de bază a fost reînfiinţarea Şcolii de Arhivistică, în vederea pregătirii cadrelor de specialitate în acest domeniu. Am prezentat punctul de vedere ministrului de Interne, Victor Babiuc, chiar înainte de instalarea mea în funcţie, iar domnia sa a spus că este întru totul de acord şi mi-a dat «mână liberă» să întreprind demersurile necesare.

Direcţia Generală a Arhivelor Statului avusese mai multe iniţiative vizând reînfiinţarea Şcolii Naţionale de Arhivistică, dar fără rezultate concrete. Provenind din învăţământul superior şi fiind şeful Catedrei de Istoria Românilor de la Universitatea din Bucureşti, aveam o anumită experienţă în privinţa modului de structurare a unei facultăţi. Mai ales că, de puţină vreme, înfiinţasem şi Facultatea de Istorie a Universităţii «Spiru Haret», al cărei decan eram de la 15 aprilie 1991.

În calitatea mea de director general, am lucrat în special cu domnii Ştefan Hurmuzache - şeful Centrului de Perfecţionare a Cadrelor din Arhivele Statului, şi Corneliu Lungu - directorul Arhivelor Naţionale Istorice Centrale. în mai puţin de o lună şi jumătate, am alcătuit baza documentară, proiectul planului de învăţământ şi proiectul statului de funcţiuni. Aveam în vedere ca Şcoala Naţională de Arhivistică să fie alcătuită din Facultatea de Arhivistică (învăţământ de lungă durată) şi Colegiul de Arhivistică (învăţământ de scurtă durată). Aceasta urma să funcţioneze în cadrul Universităţii Bucureşti.

După o discuţie cu academicianul Nicolae Cristescu, rectorul Universităţii, am transmis Biroului Senatului următoarea adresă:

ROMÂNIA DIRECŢIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

8728/13 decembrie 1991

UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

- Biroul Senatului -

Direcţia Generală a Arhivelor Statului, pe linia preluării şl dezvoltării tradiţiilor valoroase ale învăţământului superior românesc, a iniţiat acţiunea de reînfiinţare a Şcolii Naţionale de Arhivistică, instituţie

* "Hrisovul", 2002

fundamentală pentru pregătirea specialiştilor necesari prelucrării, conservării şi valorificării fondului arhivistic naţional,

Vă solicităm acordul ca Şcoala Naţională de Arhivistică să funcţioneze în structura Universităţii din Bucureşti. Preconizăm ca Şcoala Naţională de Arhivistică să fie compusă din Facultatea de Arhivistică şl Colegiul de Arhivistică,

Dorim ca Şcoala Naţională a Direcţiei Generale a Arhivelor Statului să funcţioneze în cadrul Universităţii din Bucureşti, conform reglementărilor legale privind activitatea didactică şi ştiinţifică, urmând ca activităţile privind practica în arhive, spaţiile de învăţământ, salarizarea personalului didactic şi auxiliar, bursele şi întreţinerea studenţilor să fie asigurate de Ministerul de Interne, în organigrama căruia se afla Direcţia Generală a Arhivelor Statului.

Acordul Universităţii din Bucureşti este necesar pentru întreprinderea demersurilor cuvenite la Ministerul învăţământului şi Ştiinţei.

DIRECTOR GENERAL
Profesor universitar dr. IOAN SCURTU

Acordul Biroului Senatului a fost obţinut în aceeaşi zi, drept urmare începând demersurile la Ministerul Învăţământului şi Ştiinţei. Aici deţineau funcţii de conducere doi profesori de la Universitatea din Bucureşti: Mihai Golu - ministru şi Alexandru Roşu - secretar de Stat. Ambii au declarat că iniţiativa pregătirii de cadre superioare în domeniul arhivisticii era bine venită.

Discutând mai în detaliu, Alexandru Roşu a precizat că denumirea de "Şcoală" nu era specifică învăţământului superior şi că s-ar putea crea confuzii şi chiar greutăţi: orice act legal (ordin, ordonanţă, lege) referitor la învăţământul universitar ar trebui să conţină o precizare specială şi anume, că acesta se referă şi la Şcoala Naţională de Arhivistică; lipsa unei asemenea precizări poate conduce la concluzia că documentul respectiv nu se aplică şi la instituţia pe care o înfiinţăm.

Argumentul mi s-a părut decisiv, drept care, revenit la Direcţia Generală, am revăzut documentaţia în sensul înfiinţării Facultăţii de Arhivistică, Era totuşi o chestiune delicată şi chiar penibilă; după ce atât ministrul de Interne, cât şi Biroul Senatului Universităţii din Bucureşti se declaraseră de acord cu înfiinţarea Şcolii Naţionale de Arhivistică, acum urma să le solicit aprobarea pentru Facultatea de Arhivistică.

Înainte de o şedinţă a Colegiului Ministerului de Interne, rectorul Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza", general maior Vasile Dobrinoiu,

m-a întrebat "ce mai faceți?". Era o întrebare banală, premergătoare oricărei discuții. I-am relatat despre demersurile mele şi impasul în care mă aflam. Fără nici o ezitare, generalul Dobrinoiu mi-a oferit o soluție: să înființăm Facultatea de Arhivistică în cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza".

Propunerea era bine venită, dar mi se părea că exista incompatibilitate între "poliție" şi "arhivistică". Tocmai se realizase demilitarizarea Arhivelor Statului şi imediat înființam Facultatea în cadrul Academiei de Poliție. Domnul Vasile Dobrinoiu a spus că se poate înființa o facultate civilă, care să nu aibă în program pregătirea militară, iar studenții să beneficieze de anumite avantaje oferite de Academia de Poliție.

Pentru concretizarea acestei formule l-a desemnat pe col. Constantin Turceac, secretarul ştiințific al Academiei de Poliție, să discute cu persoanele abilitate din cadrul Arhivelor Naționale.

Au urmat mai multe runde de "negocieri", la sediul Direcției Generale, între domnii Turceac şi Ştefan Lache, la unele participând şi eu, până s-a ajuns la o formulă acceptabilă de ambele părți.

Se aveau în vedere înființarea în cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza" a Facultății de Arhivistică şi a unui Colegiu Universitar de Arhivistică, în locul Centrului de Perfecționare a Cadrelor din Arhivele Statului, care urma să-şi înceteze activitatea.

Informat asupra noii modalități de organizare a învățământului superior arhivistic, ministrul de Interne, Victor Babiuc, nu numai că a fost de acord, dar a şi obținut Hotărârea Guvernului României nr. 137/1991 privind funcționarea, în cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza", a Facultății de Arhivistică.

Pe această bază a fost redactat un Raport, semnat de directorul general al Arhivelor Statului şi de comandantul Academiei de Poliție care, la 9 ianuarie 1992, a fost prezentat pentru aviz Ministerului Învățământului şi Ştiinței.

A doua zi, 10 ianuarie, directorul general pentru învățământul Superior, prof. univ. dr. Ovidiu Ianculescu, a avizat favorabil Raportul, care a fost supus apoi aprobării ministrului de Interne.

Conținutul acestuia este următorul:

ROMÂNIA
MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI
Nr. 208 din 09.01.1992

ACADEMIA DE POLIȚIE
"Alexandru Ioan Cuza"
Nr. 2001 din 06.01.1992

APROB
MINISTRU DE INTERNE
dr. Victor Babiuc

AVIZĂM FAVORABIL
MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ŞI ŞTIINȚEI
Director general
prof. univ. dr. Ovidiu Ianculescu

RAPORT

MINISTRUL DE INTERNE
- Domnul dr. Victor Babiuc ;
- directorul general al Direcției Generale a Arhivelor Statului, prof. univ. dr. Ioan Scurtu;
- comandantul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza", general-maior dr. Vasile Dobrinoiu.

Raportează

Referitor la înființarea Facultății de Arhivistică şi Colegiului Universitar de Arhivistică, în cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza".

Pregătirea şi specializarea cadrelor necesare diverselor activități din arhive în cadrul unor instituții de învățământ de profil şi-au dovedit pe deplin viabilitatea în numeroase țări. Asemenea instituții specializate de învățământ funcționează, încă din anul 1818, în Germania şi Italia, din 1821 în Franța, 1854 - Austria, 1857 - Spania, 1867 - Ungaria, 1877 - Rusia, 1909 - Marea Britanic, 1918 - Olanda, 1919 - Cehoslovacia ş.a.

În România, Şcoala de Arhivistică - transformată ulterior în Institut de Arhivistică - a funcționat din anul 1924 până în anul 1950, când şi-a încetat activitatea, ca urmare a unei hotărâri abuzive a guvernului comunist. Timp de peste 25 de ani această instituție a format specialişti în teoria şi practica arhivistică, în ştiințe auxiliare ale istoriei, în limbi străine vechi, în restaurarea şi conservarea documentelor, mulți dintre absolvenții săi devenind personalități ale ştiinței şi culturii româneşti.

În cele patru decenii care au urmat, Institutul de Arhivistică nu a putut fi înlocuit prin Secția de Arhivistică de la Facultatea de Istorie - secție desființată şi ea în urmă cu 23 de ani - sau prin calificarea la locul de muncă, nici prin cursurile şi reciclările organizate la Centrul de Perfecționare a Cadrelor din Arhivele Statului, înființat în anul 1981.

În prezent, se resimte acut lipsa specialiştilor în toate domeniile arhivisticii, iar în structura învăţământului superior românesc nu există o instituţie care să asigure pregătirea şi formarea lor, ceea ce are grave implicaţii asupra păstrării, restaurării, conservării şi punerii în valoare a documentelor din Fondul Arhivistic Naţional.

Având în vedere aceste considerente şi în conformitate cu art. 4 din Hotărârea nr. 137/1991 a Guvernului României, vă rugăm să fiţi de acord cu înfiinţarea în cadrul Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza" a Facultăţii de Arhivistică şi a unui Colegiu Universitar de Arhivistică,

Facultatea de Arhivistică va avea durata cursurilor de 4 ani la cursuri de zi şi 5 ani la cursurile fără frecvenţă şi va pregăti cadre care vor primi diplome de licenţă, capabile să îndeplinească funcţiile de referent şi referent de specialitate, inspector de specialitate, expert şi consilier, prevăzute în statele de organizare a administraţiei de stat şi instituţiilor publice.

Prin cursurile de arhivistică, istoria României, istoria universală, istoria instituţiilor şi culturii, ştiinţe auxiliare ale istoriei (paleografie, sigilografie, heraldică), limbi străine vechi, ştiinţe juridice, filologie, geografie istorică, istoria economiei naţionale, economie, marketing, management, statistică, informatică arhivistică, bibliologie etc, Facultatea de Arhivistică va forma, la nivelul standardelor existente pe plan internaţional, specialişti capabili să administreze, să conserve şi să pună în valoare documentele din Fondul Arhivistic Naţional.

Colegiul Universitar de Arhivistică va avea durata studiilor de 3 ani la cursurile de zi.

Pentru personalul din sistemul Arhivelor Naţionale, care urmează să-şi completeze studiile de specialitate, se pot organiza cursuri fără frecvenţă cu durata de 4 ani.

Absolvenţii colegiului vor putea ocupa posturi de arhivari, restauratori, fotoreproducători, legători etc. necesari activităţii din arhive.

Înfiinţarea facultăţii şi colegiului universitar în domeniul arhivisticii nu impune suplimentarea fondurilor de la buget, deoarece se preia baza materială, tehnică şi financiară a Centrului de Perfecţionare a Cadrelor din Arhivele Statului, care urmează să-şi înceteze activitatea.

Pregătirea cadrelor în domeniul arhivisticii se va face în conformitate cu planurile de învăţământ anexate, iar latura practic-aplicativă a procesului de instruire a viitorilor absolvenţi va fi realizată în cadrul unităţilor, laboratoarelor şi atelierelor din structura Direcţiei Generale a Arhivelor Starului.

Personalul didactic necesar funcționării Facultății de Arhivistică şi Colegiului Național de Arhivistică urmează să fie titularizat, cu respectarea condițiilor legale prevăzute pentru învățământul superior.

Reglementările cuprinse în Hotărârea nr. 137/1991 a Guvernului României privind înființarea Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Cuza" se vor aplica în mod corespunzător Facultății de Arhivistică şi Colegiului Universitar de Arhivistică.

DIRECTOR GENERAL AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI	*COMANDANTUL ACADEMIEI DE POLIȚIE*
Prof. univ. dr. Ioan Scurtu	*General-maior dr. Vasile Dobrinoiu*

După ce ministrul de Interne a aprobat Raportul, a fost elaborat Ordinul de înființare a Facultății de Arhivistică, semnat la 1 februarie 1992.

ROMÂNIA MINISTERUL DE INTERNE	*ORDINUL MINISTRULUI DE INTERNE*
nr. 017202 din 10.02.1992	*nr. 04817 din 10.02.1992*

Având în vedere prevederile articolului 4 din Hotărârea nr. 137/1991 a Guvernului României privind înființarea Academiei de Poliție a Ministerului de Interne şi Avizul nr. 24403 din 10.01.1991 a Ministerului Învățământului şi Științei;

În temeiul articolului 13 alineatul 2 din Legea nr. 40/ 1990 privind organizarea şi funcționarea Ministerului de Interne,

O R D O N:

Art. 1. - Cu data prezentului ordin, în cadrul Academiei de Poliție a Ministerului de Interne se înființează Facultatea de Arhivistică, care face parte din structura acestei instituții de învățământ superior.

Direcția Generală a Arhivelor Statului va asigura îndrumarea de specialitate în domeniul arhivistic.

Art. 2. - Studiile în cadrul Facultății de Arhivistică se realizează prin cursuri de zi cu durata de patru ani.

Art. 3. - Facultatea de Arhivistică va forma specialişti care la absolvirea studiilor universitare vor primi diplomă de licență în arhivistică-istorie şi vor avea dreptul să ocupe posturi condiționate de studiile superioare.

Art. 4. - Candidații admişi la Facultatea de Arhivistică îşi vor satisface stagiul militar conform reglementărilor legale în vigoare, după absolvirea studiilor.

Art. 5. - Facultatea de Arhivistică va folosi baza tehnică, materială şi financiară existentă în cadrul Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Criza", Drepturile băneşti şi materiale ale studenților vor fi identice cu cele ale studenților din învățământul civil superior de stat.
Art. 6. - Pentru funcționarea Facultății de Arhivistică se aprobă Statul de organizare anexă la Statul de organizare al Academiei de Poliție "Alexandru Ioan Criza prevăzut cu 11 posturi de personal civil şi tabela de înzestrare, necesare pentru anul de învățământ 1992-1993.*

Posturile didactice urmează să fie încadrate prin concurs, potrivit reglementărilor aplicabile în această materie.

Personalul de specialitate din Direcția Generală a Arhivelor Statului care îndeplineşte condiții legale poate desfăşura activități didactice în cadrul facultății, prin cumul de funcții.
Art. 7. - Celelalte reglementări cuprinse în Hotărârea Nr. 137/1991 a Guvernului României privind înființarea Academiei de Poliție a Ministerului de Interne se vor aplica în mod corespunzător Facultății de Arhivistică.
Art. 8. - Comandantul Academiei de Poliție va lua măsuri să comunice la Ministerul Învățământului şi Ştiinței că, începând cu anul de învățământ 1992 - 1993, s-a înființat Facultatea de Arhivistică.
Art. 9. - Direcția Organizare, Mobilizare şi Operații şi unitățile interesate vor lua măsuri pentru executarea prezentului ordin.

MINISTRU DE INTERNE
Victor Babiuc

Aşadar, după o muncă intensă, desfăşurată pe parcursul a circa 3 luni, Facultatea de Arhivistică devenise o realitate. După cum se poate observa, între propunerea inițială şi forma definitivă a Ordinului de înființare există anumite deosebiri, impuse de cunoaşterea mai aprofundată a legislației şi a mijloacelor materiale necesare pentru construirea unei instituții viabile din punct de vedere didactic şi ştiințific, dar şi funcționale sub raportul logistic şi administrativ.

Au urmat câteva luni de efort organizatoric, vizând o multitudine de probleme, începând cu stabilirea spațiului de desfăşurare a activității didactice, amenajarea dormitoarelor şi a cantinei, constituirea bibliotecii, şi nu în ultimul rând, angajarea personalului didactic şi tehnic-administrativ.

Deoarece în acel moment eu eram singurul profesor universitar din sistemul Arhivelor Statului, la 1 aprilie 1992, prin Ordinul ministrului de Interne am devenit primul decan al Facultății de Arhivistică.

ROMÂNIA
MINISTERUL DE INTERNE

ORDINUL
MINISTRULUI DE INTERNE
Nr. 11/01581 din 01.04.1992

Cu data prezentului ordin, profesorul universitar doctor Scurtu Constantin Ioan, Directorul General a Arhivelor Statului, se numeşte provizoriu în funcţia de decan al Facultăţii de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza" a Ministerului de Interne, până la organizarea alegerilor.

MINISTRUL DE INTERNE
Victor Babiuc

Totodată, am fost cooptat în Biroul de Conducere al Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza", participând la toate dezbaterile şi hotărârile care vizau Facultatea de Arhivistică.

Din aprilie 1992, un corp de clădire aparţinând Arhivelor Statului din cartierul Militari a devenit un adevărat şantier. Au fost eliberate camerele în care se aflau depozitate fonduri de arhivă şi cele în care îşi desfăşura activitatea Centrul de Perfecţionare, s-au efectuat reparaţii capitale, a fost adus mobilier specific etc. Generalul Dobrinoiu venea cel puţin o dată pe săptămână să vadă stadiul lucrărilor şi să impulsioneze încheierea lor la timp, pentru a se putea deschide în bune condiţii anul de învăţământ al acestei facultăţi.

Personal, m-am concentrat spre constituirea corpului didactic, pe specialităţile prevăzute în planul de învăţământ. S-au desfăşurat concursuri pentru ocuparea posturilor didactice, validate de comisii alcătuite din profesori de la Facultatea de Istorie şi de la cea de Limbi Străine din cadrul Universităţii Bucureşti. Senatul Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza" a validat rezultatul tuturor concursurilor, după care s-au emis ordine de numire în funcţie. În august 1992, s-a înfiinţat Consiliul profesoral şi au fost alese cadrele de conducere: Ioan Scurtu - decan, Ştefan Lache - secretar ştiinţific, Maria Dogaru - şef de catedră.

Examenul de admitere - desfăşurat la sediul Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza" - s-a încheiat cu deplin succes, candidaţii dovedind o bună pregătire şi ocupând, pe merit, cele 25 de locuri scoase la concurs.

Proaspeţii studenţi au găsit localul Facultăţii de Arhivistică pregătit pentru începerea cursurilor universitare, iar Consiliul profesoral a aprobat programele de învăţământ elaborate de cadrele didactice.

În ziua de 5 octombrie 1992, s-au deschis - în prezența ministrului Victor Babiuc, a mai multor cadre din conducerea Ministerului de Interne, precum şi a unor profesori ai Universității din Bucureşti - cursurile Facultății de Arhivistică.

În calitatea pe care o aveam, am rostit următoarea alocuțiune:

"Domnule Ministru,

Domnule Rector,

Stimați invitați,

Dragi colegi şi studenți,

Am deosebita plăcere de a deschide – în calitate de decan – cursurile Facultății de Arhivistică, instituție de învățământ superior care-şi inaugurează în acest moment activitatea.

În fapt, prin înființarea Facultății de Arhivistică se realizează dezideratul multor generații de înaintaşi şi se reia, într-un nou context, o valoroasă tradiție a învățământului arhivistic din România.

Arhivele Statului s-au înființat în urmă cu mai bine de 160 de ani, cu misiunea expresă de a prelua, păstra, conserva şi valorifica documentele care prezintă un interes major pentru istoria poporului român. În fruntea acestei instituții s-au aflat unele dintre cele mai distinse personalități ale culturii şi ştiinței româneşti, între care Gheorghe Asachi, Cezar Bolliac, Constantin Aricescu, Bogdan Petriceicu Haşdeu, Dimitrie Onciul, Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoțeanu, Vasile Maciu.

O preocupare fundamentală a tuturor celor care au condus Arhivele Statului a fost aceea de formare, pregătire şi perfecționare a personalului care lucrează în acest domeniu: oameni cu un larg orizont de cultură, îndrăgostiți de istorie, care să înțeleagă importanța documentului istoric, a valorii lui de unicat, ca sursă fundamentală pentru cunoaşterea şi înțelegerea tuturor acțiunilor umane.

Pe această linie s-au organizat, de-a lungul timpului, cursuri de paleografie, de arhivistică, de ştiințe auxiliare. Astfel s-a ajuns la înființarea, în 1924, a Şcolii de Arhivistică, instituție care s-a bucurat de un mare prestigiu în perioada interbelică, formând arhivişti de certă valoare, cu o prezență notabilă în viața cultural-ştiințifică a societății româneşti.

În 1948, Şcoala de Arhivistică a fost desființată, cadrele didactice ale acesteia constituind Catedra de Arhivistică în cadrul Facultății de Istorie a Universității Bucureşti. Dar, reducerea numărului de studenți şi sporirea normei didactice au făcut ca pregătirea în domeniul arhivisticii să se diminueze, iar catedra de profil a fost integrată în cadrul Catedrei de Istoria României; prin succesive pensionări, prin lipsa de preocupare pentru pregătirea cadrelor necesare, ca şi prin unele acțiuni subiective, s-a ajuns ca, în 1990, la Facultatea de Istorie a Universității din

Bucureşti să nu mai existe, practic, nici un cadru didactic în specialitatea arhivistică, Astfel, Arhivele Statului nu mai aveau posibilitatea de a încadra tineri cu o pregătire adecvată în acest domeniu,

Pornind de la aceste realităţi, conducerea Direcţiei Generale a Arhivelor Statului a acţionat pentru reluarea tradiţiei Şcolii de Arhivistică şi pentru a materializa o preocupare mai veche, aceea de a înfiinţa Facultatea de Arhivistică. În această acţiune, am fost sprijiniţi de factorii de decizie din cadrul Ministerului de Interne şi Ministerului Învăţământului şi Ştiinţei.

Ţin să mulţumesc în mod special domnului ministru Victor Babiuc pentru receptivitatea de care a dat dovadă şi operativitatea cu care a acţionat în vederea depăşirii unor etape birocratice şi înfiinţarea concretă a facultăţii. De asemenea, mulţumesc domnului profesor universitar doctor general Vasile Dobrinoiu, care a propus ca Facultatea de Arhivistică să funcţioneze în cadrul Academiei de Poliţie "Alexandru Ioan Cuza", al cărei rector este, şi care ne-a sprijinit în acţiunea de organizare a facultăţii, de constituire a corpului profesoral, de adoptare a planurilor de învăţământ, de organizare a concursului de admitere. Mulţumirile mele se adresează, totodată, tuturor celor care, din cadrul Ministerului de Interne şi Ministerului Învăţământului şi Ştiinţei, al Universităţii din Bucureşti ne-au ajutat, într-o formă sau alta, pentru ca noua facultate să-şi înceapă astăzi activitatea.

Şi acum, câteva cuvinte pentru studenţi şi pentru cadrele didactice.

Sunt încă sub impresia unui eveniment fundamental, Congresul Internaţional al Arhivelor, care s-a desfăşurat în luna septembrie 1992 la Montréal (Canada). Din discuţiile purtate cu acest prilej cu şefii de delegaţii din mai multe state, din analiza planurilor de învăţământ unor instituţii similare a rezultat că sub acest raport ne aflăm la un nivel comparabil pe plan mondial. Aceste planuri constituie, fără îndoială, o bază temeinică de pornire, dar ele nu rezolvă de la sine conţinutul învăţământului arhivistic. Vor fi necesare mari eforturi, din partea corpului profesoral şi a studenţilor, pentru a fi mereu la curent cu ceea ce este nou în acest domeniu de activitate, având conştiinţa limpede că astăzi şi aici pregătim arhiviştii secolului al XXI-lea.

Eu am convingerea că, printr-o muncă intensă, prin seriozitate şi spirit de cooperare, se va asigura o temeinică pregătire, astfel încât absolvenţii acestei facultăţi să constituie un factor dinamizator, care să aducă un suflu nou în Arhivele Statului din România.

La acest început de drum, urez tuturor cadrelor didactice, studenţilor şi personalului tehnic-administrativ un an aniversar plin de satisfacţii, succes în activitate, pentru binele învăţământului românesc.

Mult succes şi la mulţi ani !"

Pe parcursul celor 10 ani de existență, Facultatea de Arhivistică şi-a dovedit pe deplin, viabilitatea şi utilitatea. Prin corpul său profesoral, care a devenit tot mai calificat şi mai performant, prin studenții şi absolvenții săi, care s-au dedicat unei meserii pretențioase şi dificile, dar frumoasă şi plină de satisfacții a devenit tot mai competitivă. În acelaşi timp, cei care au contribuit la înființarea acestei facultăți au sentimentul datoriei împlinite, convinşi fiind că la aceste realizări obținute se vor adăuga altele şi altele, spre binele arhivisticii româneşti, al ştiinței şi culturii naționale.

Cornel Lungu, Constantin Burac, Ioan Scurtu, Cornelia Bodea, Olga Cicanci
A 10-a aniversare a Facutății de Arhivistică
Octombrie 2002
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

DOI UNIVERSITARI – TITU GEORGESCU ŞI GHEORGHE I. IONIȚĂ – DESPRE ISTORIA RECENTĂ A ROMÂNIEI*

Câteva considerații personale:

Dupa 1989, mai mulți foşti şi actuali lideri politici, militari, lucrători în serviciile secrete şi-au publicat memoriile. A venit apoi şi rândul unor universitari, implicați în viața politică, dar care nu şi-au părăsit activitatea de bază, aceea de istorici. În cele ce urmează ne vom referi la cărțile de memorii publicate de Titu Georgescu şi Gheorghe I. Ioniță, profesori la Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti, pe care i-am cunoscut şi cu care am colaborat, ambii având aceeaşi specialitate cu a mea: istoria contemporană a României. Colaborarea noastră s-a întins pe mai multe decenii, atât înainte, cât şi după Revoluția din decembrie 1989. De aceea, la multe dintre cele relatate am fost implicat, drept care pot face unele considerații în cunoştință de cauză.

Câteva date bibliografice:

- Titu Georgescu s-a născut în 1929, în orașul Corabia, județul Olt. Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din Bucureşti în 1952, a lucrat la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, la Universitatea din Craiova (fiind primul ei rector 1970-1974) şi la Universitatea din Bucureşti (îndeplinind şi funcția de prorector în anii 1975-1981). S-a pensionat de la Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti în 1994, continuându-şi activitatea didactică la Universitatea Spiru Haret până la moartea sa, în 2003.

- Gheorghe I. Ioniță a văzut lumina zilei în Bucureşti, în anul 1937. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti în anul 1960 după care a lucrat la Institutul de Istorie a Partidului, devenit Institutul de Studii Istorice şi Social Politice de pe lângă CC al PCR, la Secția Propagandă a CC al PCR, la Facultatea de Istorie (fiind şi decanul acesteia între 1985-1989), iar după 1989, la Universitățile Spiru Haret, Dimitrie Cantemir şi Hyperion. A trecut în "lumea umbrelor" în 2004.

Aşadar, cei doi, s-au aflat în miezul evenimentelor, fiind implicați în problemele de cercetare şi predare a istoriei, nu numai la nivel individual, ci şi ca îndrumători, un anumit timp, de la nivelul funcțiilor politice şi administrative pe care le-au ocupat.

* "Clio 1989", nr.2/2008

Maniera de realizare a cărților pe care le avem în vedere este diferită: Titu Georgescu a folosit însemnările zilnice, cu puține comentarii făcute ad-hoc; Gh. Ioniță a apelat la agendele proprii, dar şi-a rezervat posibilitatea unor reflecții ulterioare, de după 1989. Atât Titu Georgescu, cât şi Gh.I. Ioniță prezintă evoluția României în ultimele decenii ale socialismului totalitar din România, starea de spirit proprie, dar şi a celor din jur, schimbarea de regim din 1989 şi consecințele imediate ale acestui eveniment.

Titu Georgescu a publicat primul volum din memoriile sale sub titlul *Tot un fel de istorie* – în 2001, iar cel de-al doilea, la care ne vom referi pe larg, în 2002. În primul volum autorul se referă la căsătorie, familie, şcoala primară, liceul şi anii de facultate. Scris cu real talent literar volumul oferă imaginea vieții unui copil şi adolescent în luptă cu vremurile. A izbândit, reuşind să termine Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti şi să fie încadrat, ca student încă, la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR. La vremea respectivă acest institut era "portdrapelul" istoriografiei româneşti, acolo desfăşurându-şi activitatea Mihail Roller, vicepreşedinte al Academiei Republicii Populare Române şi adjunct de şef de secție la CC al PMR; de acolo porneau directivele pentru întregul "front istoriografic" al României.

Titu Georgescu nu şi-a propus să înfrumusețeze istoria, nici să se prezinte într-o altă lumină, decât cea reală. În consecință a publicat însemnările zilnice, aşa cum le-a scris la vremea respectivă. Tânăr şi entuziast, a fost unul dintre puținii cercetători de la Institutul de Istorie al Partidului, care avea Facultatea de Istorie absolvită la cursurile de zi. A ajuns, în decembrie 1954, la doar 25 de ani, secretar ştiințific, funcție extrem de importantă pentru "frontul istoric" din România. În scurt timp a intrat în conflict cu vechea gardă (a ilegaliştilor încadrați în institut), astfel că în 1956 a fost eliminat din această instituție. A revenit în 1958, după moartea lui Roller, pe aceeaşi funcție de secretar ştiințific, iar din 1965 a devenit şi redactor şef al revistei „Anale de istorie" editată de Institutul de Istorie al Partidului.

Titu Georgescu recunoaşte că însemnările sale din anii 1950-1965 "sunt marcate de o anume aliniere a concepției, a scrierilor, a cuvintelor, a redactării la ceva din aşa numitul limbaj de lemn, impuse toate, însuşite disciplinat.

Sigur, cu timpul se simt şi schimbările datorate maturizării, dar cu destule mentalități proprii unui membru al partidului, în ce priveşte idealul socialist, construirea sa, omul nou, căile de dezvoltare a României, suverană, independentă, ş.a.m.d." (p. 5).

După 1958, în calitatea oficială pe care o avea, dar şi în nume personal, s-a străduit să lărgească aria tematică a programelor de

cercetare, care să nu se limiteze la mişcarea muncitorească; a urmărit, în principal, ca aceasta, inclusiv istoria PCR, să fie încadrată în ansamblul general al istoriei naţionale. În acest spirit a publicat cărţile Nicolae Iorga împotriva hitlerismului (1956); una din primele lucrări despre marele istoric apărută după 1948; *Intelectuali antifascişti în publicistica românească* (1967); *Mărturii franceze despre 1848 în Ţările Române* (1967).

Volumul pe care-l recenzăm[1] se referă la perioada 1970-1990, când Titu Georgescu s-a consacrat carierei universitare. Plecarea sa de la Institutul de Istorie al Partidului a avut loc pe fondul deteriorării relaţiilor sale cu unele cadre de conducere. El scrie că în iulie 1970 a avut "o discuţie cam încordată, la direcţia institutului, care îmi cere să duc la capăt activitatea unui mare şi complex colectiv", alcătuit de Leonte Răutu, cu misiunea de "a afla cifrele reale ale evreilor ucişi între 1940 şi 1944 în România" (p. 15). Membrii colectivului au cercetat documentele de arhivă, dar nu au putut ajunge la o cifră certă. Nicolae Goldberger, director adjunct al Institutului şi Ştefan Voicu – redactor şef al revistei „Era socialistă" (organ teoretic al CC al PCR) şi-au exprimat nemulţumirea. Titu Georgescu a afirmat "Sunt cunoscut ca un cercetător şi profesor cu mulţi prieteni evrei. Am scris despre evrei frumos, mai ales cu prezenţa lor în mişcarea antifascistă, dar nu pot minţi şi să modific cifrele. În colectiv sunt şi doi colegi evrei". Replica lui Ştefan Voicu a fost "Mai mint şi documentele" (p. 17). O reacţie similară a avut şi Nicolae Goldberger – pe care Georgescu avea să-l caracterizeze astfel: "este prototipul evreului activist, Kominternist, abil, incorect cu poporul român şi istoria lui, primejdios pentru cei cu care lucra şi nu cântau în struna sa la nivele necunoscute nouă" (p. 59).

În fapt, lui Titu Georgescu i se cerea imposibilul, deoarece această problemă nu şi-a găsit rezolvarea nici după trei decenii. Comisia Internaţională pentru Studiul Holocaustului în România, în Raportul final, publicat în 2005, menţionează: "Numărul evreilor români şi al evreilor din teritoriile aflate sub administraţie românească ucişi în timpul Holocaustului nu a putut fi stabilit cu precizie absolută. Dar concluzia Comisiei în acest sens este că, în timpul Holocaustului, în România şi în teritoriile aflate sub controlul său au fost ucişi sau au murit între 280 000 şi 360 000 de evrei români şi ucrainieni"[2].

Neplăcerile s-au înmulţit şi în legătură cu activitatea sa în colegiul de redacţie al revistei „Magazin istoric": „sunt a treia oara criticat în această toamnă, la Secţia Propagandă a Comitetului Central, pentru ce s-a publicat din amintirile lui Constantin Argetoianu". Ilie Rădulescu "îmi

[1] Titu Georgescu, *Tot un fel de istorie*, vol. II, Rm. Vâlcea, Editura Conphays, 2002.
[2] *Ibidem*, 637p.

atrage atenția că nu sunt prudent în selectarea extraselor, eu dând aviz să fie unele publicate" (p.25).

Interferența politicului începea să-l deranjeze tot mai mult pe Titu Georgescu. În ianuarie 1971 a participat la o discuție despre lucrarea *Griviţa 1933*, alcătuită de Paul Nicolescu-Mizil, Ilie Rădulescu, Ion Popescu-Puțuri, Walter Roman. Cu acest prilej, Ilie Rădulescu a cerut ca "Gh. Dej să apară mai puțin; să nu se detaşeze de ceilalți". Paul Nicolescu-Mizil a precizat că lucrarea va fi luată în discuția Comitetului Politic Executiv, "capitol cu capitol" (p. 38). Autorul nu comentează, dar este limpede că asemenea ingerințe ale conducerii de partid în scrierea istoriei se datorau politicii lui Nicolae Ceauşescu vizând demolarea lui Gheorghiu-Dej, acțiune începută la Plenara CC al PCR din aprilie 1968, când au fost dezvăluite crimele, abuzurile şi ilegalitățile fostului lider, decedat în martie 1965.

Tot din inițiativa lui Nicolae Ceauşescu urma să se scrie istoria PCR. În acest scop, Institutul de Istorie al Partidului a trecut la alcătuirea unei "sinteze", care după discuții şi aprobări, urma "a fi iscălită de tovarăşii din conducerea partidului". (p. 43) Cu alte cuvinte, unii cu munca şi alții cu semnătura; evident o asemenea lucrare trebuia să fie una eminamente politică.

Oltean, născut la Corabia, Titu Georgescu a militat pentru înființarea Universității din Craiova, fiind numit de ministrul Mircea Malița, în noiembrie 1970, rectorul acestei instituții de învățământ superior. Misiunea de a conduce o universitate recent înființată a primit-o cu responsabilitate şi cu decizia de a-i asigura o bază temeinică. Din însemnările publicate, rezultă limpede că rectorul a trebuit să se implice în constituirea facultăților, elaborarea planurilor de învățământ, în obținerea de noi spații etc. A făcut zeci şi zeci de demersuri la Comitetul Județean de Partid, la Ministerul Învățământului, a pledat, a cerut şi de cele mai multe ori a obținut.

A fost preocupat de crearea unui corp profesoral alcătuit din tineri bine pregătiți: Titu Georgescu nota: "Mă întâlnesc cu foşti studenți eminenți, pe unii ca Ioan Scurtu, Ion Bulei, Liliana Popa, Horia Matei, şi alți câțiva, tare doresc să-i aduc la Universitatea din Craiova" (p. 24). Dar, dincolo de promisiuni vagi, rectorul nu a obținut acordul dorit, fiecare din cei solicitați având un post la care nu doreau să renunțe. Titu Georgescu a stabilit relații strânse cu intelectualii din Craiova, între care poetul Marin Sorescu; la 23 februarie 1971 nota: "Întâlnirea, a doua, cu poetul Marin Sorescu, în aula Universității din Craiova, cu studenții şi profesorii. Un moment rarisim! Pentru ziua mea (de naştere) nu putea fi un dar mai mare şi mai de inimă" (p. 39).

Din inițiativa sa au fost invitate să conferențieze sau să prezinte comunicări ştiințifice numeroase personalități din țară şi din străinătate

(Polonia, Ungaria, Italia, Iugoslavia) etc. Cu unii profesori străini a făcut schimb de experiență privind învățământul superior. De exemplu, în martie 1972 a avut o discuție cu rectorul Universității din Geneva (Elveția) însoțit de câțiva colaboratori: "Au fost uluiți când le-am spus că în România, învățământul, în întregime, este gratuit, că nu se plătește nici la înscriere, nici pentru sesiunile de examene, nici pentru cei cu patru, cinci sau șase ani de studii universitare. Au revenit cu întrebări interesându-se de studenții merituoși. Când le-am spus că aceștia primesc bursă, cu gratuitatea locuinței și cantinei, s-au uitat unii la alții", iar când prorectorul le-a spus că toți absolvenții primesc locuri de muncă "uimirea a fost totală" (p. 116).

Lucrând în învățământ, venind în contact cu "altfel" de intelectuali și nu cu activiști de partid cum erau (și se considerau) cei de la Institutul de Istorie al Partidului, precum și cu numeroși studenți, Titu Georgescu s-a arătat extrem de receptiv la ideile noi, eliberate de dogmatismul și sovietismul anilor '50. A inițiat dezbateri asupra unor probleme controversate ale istoriei, sesiuni științifice, a promovat dialogul. Din însemnările publicate rezultă că avea plăcerea dialogului deschis cu studenții, se entuziasma la orice nouă descoperire științifică, nu numai în domeniul istoriei, dar și al tehnicii, medicinei, agronomiei etc.

Evoluțiile politice la nivelul României, situația din interiorul PCR erau privite atent de Titu Georgescu. Tezele din iulie 1971 ale CC ale PCR, care marcau o revenire la dogmatismul ideologic, l-au pus pe gânduri:" Sunt cam derutat. Poate nu am înțeles eu bine. Mai aștept și mai observ. Într-un an, doi ne dăm seama dacă tezele expuse de tovarășul Ceaușescu înseamnă încetarea deschiderii cum îi zicem noi, universitarii, scriitorii și gazetarii, sau e o încetinire de moment sau poate și o negare a ce am început prin '62-63". A discutat cu scriitorul Paul Anghel, care i-a atras atenția "Tocmai s-a întors tovarășul din China și Coreea, unde a fost impresionat de felul cum se construiește socialismul acolo" (p. 61). După Plenara CC al PCR din noiembrie 1971, care a adoptat Programul ideologic, au început prelucrările cu activul de partid, inclusiv cu cadrele didactice. La ședința corpului profesoral de la Universitatea din Craiova, prelucrarea a făcut-o secretarul cu Propaganda de la Județ. Titu Georgescu, nota: "Nu prea sunt discuții deoarece nu prea ai ce discuta când este vorba de sarcini". La Centrul Academiei din Craiova a venit de la București Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice": "ne-a vorbit despre exigențele Plenarei din noiembrie, când tovarășul Nicolae Ceaușescu a cerut aprofundarea tratării problemelor ideologice, sociale și politice." Titu Georgescu reflecta: "Plenara din noiembrie, poate greșesc, îmi pare ca o dezvoltare a celei din iulie și o trecere sub un control mai mare a deschiderilor din ultimii cinci ani" (p. 91). Realitatea a dovedit că profesorul nu a greșit.

Una din ideile de bază ale Programului ideologic se referea la creşterea rolului conducător al partidului. Activiştii locali s-au grăbit să-şi exercite acest rol, chiar peste capul rectorului. La şedința comună a Biroului Senatului şi Biroului de partid din 10 noiembrie 1971, Titu Georgescu a afirmat că: "Rolul conducător al partidului nu se realizează doar prin organizația de partid", ci şi prin activitatea concretă a membrilor săi (p. 93). La 19 ianuarie 1972 nota: "Secretarul de partid convoacă şedință cu toate cadrele didactice, a doua zi, cu reprezentanți ai studenților şi ai personalului tehnic-administrativ pentru prelucrarea păstrării secretarului de partid şi de stat. N-am fost nici informat" (p. 101).

Asemenea practici îl deranjau vădit pe rector. O lună mai târziu, primul secretar al Comitetului Județean de partid şi secretarul cu propaganda i-au cerut, la ora 10.00, să convoace o şedință a Biroului Senatului pentru ora 14.00, "fără a şti ce vrea prin convocarea ei peste capul rectorului". Aceştia au venit pentru a trasa sarcini cadrelor didactice şi studenților: "Stau şi ascult ca un invitat" (p. 118). Ulterior, într-o discuție cu primul secretar, Titu Georgescu i-a spus că el, ca rector, răspunde "în fața conducerii de partid. Întreb care conducere – din Universitate sau forurile superioare? – Se întrepătrund, îmi răspunde" (p. 112).

Pe de altă parte, fiind chemat la Comitetul Central de noul secretar cu Propaganda al CC al PCR, Cornel Burtică, rectorul notează: "Toate cele şapte puncte ale cerințelor noastre au fost aprobate de tovarăşul Burtică. A chemat şi pe tovarăşul Malița". Era ziua de 12 aprilie 1972 pe care o caracterizează printr-un cuvânt "victorie!" (p. 122). Cu alte cuvinte se mai găseau în România oameni la vârf care înțelegeau problemele specifice învățământului superior şi se implicau în rezolvarea lor.

Situația politică nu evolua linear, iar Titu Georgescu scria: "ca istorici, suntem decişi să folosim cât mai mult conjunctura creată în ultimii ani şi să luăm drept scut citate din cuvântările tovarăşului Nicolae Ceauşescu" (p. 105).

Într-adevăr, la vremea respectivă "scutul" unor citate din Ceauşescu îi apăra pe mulți istorici, preocupați să scrie o istorie adevărată. Pe de altă parte, profesorul cunoştea pe unii, fără operă, care căutau să acrediteze ideea că nu "vor să facă niciun compromis", dar "chiar dacă ar fi alt regim social-politic, aceşti aproximativi istorici nu ar prea scrie, deoarece sunt mai mult zgomotoşi, prin exprimare orală" (p. 106). Titu Georgescu avea dreptate, iar viața a dovedit că tocmai aceşti "zgomotoşi" aveau să devină extrem de activi după 1989, să afirme că nu au făcut concesii "regimului comunist", lăsând să se înțeleagă că şi-au păstrat cărțile scrise de ei "în sertar". Numai că ele nu au apărut niciodată, pentru simplul motiv că nu existau.

În vara anului 1974, Titu Georgescu avea o discuție cu istoricii A. Simion şi Al.Gh. Savu privind lărgirea ariei tematice a revistei lor de

istorie, inclusiv referitoare la anii 1940-1944. “Contraofensiva pe care intenționăm să o punem la cale, noi trei, ne cere lărgirea colectivului de colaboratori, de autori care să aducă mai aproape de adevăr locul lui Antonescu în istoria contemporană” (p. 155). Între aceştia “tinerii asistenți şi lectori precum Ioan Scurtu, Sbărnă, şi doctoranzii mei pe care putem conta Neagoe, Tănăsescu, Mamina şi alții” (p. 156).

Felul cum gândea să acționeze nu era pe placul oficialităților care au aflat despre acest “plan”. Titu Georgescu a fost chemat la Secția Propaganda a CC al PCR şi “atenționat că în unele articole şi conferințe publice sunt autori şi vorbitori pe tema Antonescu”, care se iau după ce le bagă în cap Georgescu. Mă pârâse, culmea, un general, Bantea” (p. 156); acesta era directorul Centrului de Istorie şi Teorie Militară.

Viața politică din țară începea să se deregleze tot mai mult. În martie 1974, Nicolae Ceauşescu a fost ales în funcția de preşedinte al Republicii Socialiste România, după care a urmat un deceniu şi jumătate de exacerbare a cultului personalității sale. Titu Georgescu constata: “am senzația că, în mare parte, Congresul al IX-lea, de acum aproape zece ani, a fost cam anulat de Congresul al XI-lea. Cred că tovarăşul Ceauşescu nu izbuteşte schimbări fundamentale deoarece a fost şi este înconjurat de activişti, miniştri, crescuți la şcoala îngustimii de vederi, a dogmatismului, a închistărilor poststaliniste”. Citează câteva nume: Ilie Rădulescu, Ion Stoian, Florin Dănălache (p. 157). Constând că Ceauşescu “nu renunța la asemenea oameni” (p. 157), Georgescu - şi nu numai el credea în bunele intenții ale lui Ceauşescu, punând în seama anturajului abaterile de la linia anunțată în 1965. Dar profesorul se înşela, după cum singur avea să mărturisească în anii următori.

Titu Georgescu a fost unul dintre promotorii istoriografiei naționale şi a ruperii cu perioada stalinistă. A susținut şi a obținut înlocuirea cursului de Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, care se preda la facultățile de istorie şi filosofie, cu cel intitulat Istoria Partidului Comunist Român. Din 1973 a început să militeze ca în locul acestuia să se introducă Istoria Patriei şi a Partidului; a înaintat la Ministerul Învățământului o tematică şi chiar a editat la Craiova un asemenea curs. A luat “legătura cu câțiva colegi între care Gheorghe Ioniță, Alexandru Savu, Ştefan Ciobanu, ultimul de la Ministerul Învățământului. “Nu am izbutit prea mult, dar am perseverat asociind şi tineri precum Ioan Scurtu, St. Neagoe, P. Tudoran şi alții” (p. 158).

Deşi nu avea nicio împuternicire oficială, Titu Georgescu a perseverat. În 1974, a “testat” acest curs la Universitatea din Bucureşti, constatând receptivitatea studenților. Apreciază că la “Ministerul Învățământului am adepți, care susțin un curs general de istorie la cât mai multe facultăți” (p. 158), dar constată că sunt şi “conservatori ministeriali”, “kominterniști”. Pentru orice eventualitate a folosit o tactică,

utilizată şi de alți istorici: "discursurile tovarăşului Nicolae Ceauşescu, le aşez ca un fel de motto. În cazurile când sunt încolțit de mai vârstnici cu grade mari, vin cu citate din cuvântările secretarului general" (p. 160).

Desigur, munca de rector îi consumă cel mai mult timp. După un an de activitate la Universitatea din Craiova a desprins o concluzie: "Cred că încep să înțeleg câte ceva, acum când sunt oarecum detaşat de cazanul ideologic central. Dar nu este destul să înțelegi, ci să faci ceva. Nu este destul să vrei, ci să ştii ce vrei, să poți să vrei. Cu cine? Mulți sunt prinşi în menghina politico-ideologică, alții s-au închis în ei şi tac, stau deoparte şi condamnă fără a face nimic, cât de cât" (p. 99).

După trei ani era decepționat: "mi-ar trebui tărie, de un fel aparte, spre a avea tactul cerut când întâlnesc impostura, lipsa flagrantă de conştiință, nepotismul, necinstea, după paravane lozincarde". Nu credea că putea lupta cu succes împotriva acestor racile: "Nu am experiență pentru asemenea gen de practici şi punând deschis problemele mă aflu descoperit. Să închid ochii? Imposibil. Mai bine mă retrag ca profesor, şi voi dubla dăruirea mea pentru învățământ" (p. 149). Începea să fie tot mai tracasat pe birocrația administrativă, de amestecul factorilor politici în actul de decizie.

La această tensiune se adăugau problemele de sănătate, drept care în vara anului 1974 a cerut ministrului Paul Niculescu-Mizil, eliberarea din funcția de rector al Universității din Craiova. (p. 162)

În toamnă, după o discuție cu ministrul, Titu Georgescu a acceptat să fie ales prorector la Universitatea din Bucureşti. De pe această poziție a continuat să militeze pentru ideea introducerii cursului de Probleme fundamentale ale patriei şi partidului: "Raliez în jurul ei tot mai mulți istorici. Se remarcă între tineri Ioan Scurtu care are o contribuție efectivă la redactarea mai multor capitole. Cu Gigi Ioniță mă ajut la mai multe capitole" (p. 179).

Titu Georgescu nu ştia, sau nu a consemnat, faptul că nu era singurul care acționa pentru introducerea acestui curs. De fapt, în acei ani se desfăşura o activitate paralelă. Ideea fusese preluată şi de Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu de la secția CC al PCR. De asemenea, la Ministerul Învățământului, Ştefan Ciobanu, inspector de specialitate la Direcția Ştiințe Sociale, mergea chiar mai departe, întrebându-mă dacă nu ar fi cazul să militäm pentru un curs de Probleme fundamentale privind istoria României. M-am raliat acestei idei şi am acționat împreună pentru a-l convinge pe Gh.P. Apostol, directorul direcției, să ne susțină în numele Ministerului Învățământului.

Decizia urma să fie luată la nivelul conducerii superioare de partid. Titu Georgescu s-a implicat plenar în acest efort: "Colegul Ioniță este în ofensivă la Secția Propagandă spre a preîntâmpina eventualele potrivnicii, iar eu la Minister"(p. 179). În toamna anului 1976, Georgescu

era chemat de Cornel Burtică şi Paul Niculescu-Mizil, în faţa cărora a argumentat necesitatea unui asemenea curs: "Acordul celor doi este însoţit de obligaţia înaintării cursului, ca machetă, până în martie 1977, urmând să fie tipărit până în toamna lui 1977 şi trimis la toate instituţiile de învăţământ superior din România". După această discuţie, Georgescu notează: "Zbor, da, am impresia că plutesc. Această aprobare îmi trebuie. Restul văd eu cum fac."(p. 181)

A trecut, din proprie iniţiativă, la constituirea colectivelor de cadre didactice care să predea în instituţiile de învăţământ superior din Bucureşti şi la redactarea cursului. "Avem unele greutăţi din partea Secţiei Propagandă a CC. De aici, doi tovarăşi, pe care îi cunosc destul de bine, Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, mă tot asaltează în fel şi chip cu referate critice, cu observaţii venite de la nu ştiu ce institute de cercetare şi de învăţământ" (p. 181). Avea probleme şi în legătură cu "lista autorilor de pe copertă, cerându-mi-se introducerea unora care nu au contribuit cu niciun rând la proiectarea elaboratei lucrări. Mi s-a sugerat de către colegii de la „Magazin Istoric" şi de cei de la Secţia CC al PCR, că astfel să nu mai întâmpin greutăţi (p. 182).

Surpriza a venit pe la sfârşitul anului 1976, când în urma presiunilor celor doi, Muşat şi Ardeleanu (numiţi şi fraţii Petreuş, după numele unor interpreţi de muzică populară care apăreau numai împreună), Ministerul Învăţământului a optat pentru un alt colectiv de autori, în care nu figura niciun cadru didactic universitar, ci numai activişti de la Secţia Propagandă a CC al PCR, Academia de Partid Ştefan Gheorghiu şi Institutul de Istorie al Partidului." (p. 182). Reacţia cadrelor universitare a fost negativă, astfel încât ministerul a fost nevoit să revină asupra deciziei sale.

Pe de altă parte, Titu Georgescu constata la 22 septembrie 1977: "Încrâncenată şi surdă luptă împotriva istoriei din partea celor care au persecutat-o zeci de ani" (p. 208). Se realiza în fond, o bizară alianţă între vechii stalinişti-kominternişti şi noii activişti, pe o platformă antinaţională, care avea să se amplifice după Revoluţia din Decembrie 1989.

Titu Georgescu s-a alăturat Direcţiei de Ştiinţe Sociale din Ministerul Învăţământului, considerând că se poate face un pas decisiv: "Discut cu Gigi Ioniţă crearea unui grup de iniţiativă pentru definitivarea cursului Probleme fundamentale de istoria României. Grupul să fie din 56 intrând Ioan Scurtu, Gheorghe Iscru şi vom mai vedea, colegi cu substanţă patriotică suficientă unei astfel de ameliorări". (p. 243)

Între timp, stimulat de *Actul Final* al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa din 1975, Titu Georgescu a scris cartea *Argumentele istoriei pentru o nouă ordine internaţională* în care conchidea: "istoria lumii, la finele secolului douăzeci, relevă capacitatea

popoarelor de a se dezvolta libere, de a-şi valorifica potenţialele materiale şi spirituale şi a contribui împreună, la un alt salt al civilizaţiei omenirii" (p. 187). A lansat multe idei originale şi de această dată: "Platoşa ce mi-o asigur prin cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu cred că m-a salvat de la excomunicare în anul apariţiei cărţii, 1977" (p. 198).

În calitate de prorector al Universităţii din Bucureşti, responsabil cu activitatea ştiinţifică, a iniţiat dezbateri şi sesiuni ştiinţifice cu o largă tematică, vizând momente esenţiale în istoria României şi încadrarea lor în ansamblul general european.

Titu Georgescu scria "La 28 septembrie 1977, sunt chemat la tovarăşa Olivia Clătici, secretară a Centrului Universitar de partid din Bucureşti, pentru programele de manifestări ştiinţifice din acest an şcolar. Îmi dictează pur şi simplu: 60 de ani de la Marea Revoluţie din octombrie; 30 de ani de la instaurarea Republicii; 30 de ani de la naţionalizare. Îi spun că nu pot să organizez, de la nivelul Rectoratului asemenea sesiuni, deoarece eu am discutat cu conducerile facultăţilor şi institutelor de cercetare pregătirea de sesiuni ştiinţifice privitoare la Afirmarea culturii medievale româneşti în cultura europeană, Premisele Revoluţiei de la 1848, Oameni de Ştiinţă, cultură şi de arme români între 1877 şi 1918, De la Dictatura lui Carol al II-lea la dictatura lui Antonescu, 30 de ani de la instaurarea Republicii, toate pe profilul facultăţilor de istorie, filosofie, ştiinţe juridice, filologie.

Îi spun tovarăşei Clătici că începem să pregătim, din 1978, Congresul mondial de istorie de la Bucureşti, şi nu-l putem întâmpina decât cu activităţi ştiinţifice pe un anume profil. Ne-am despărţit fără să ne înţelegem". După cum singur avea să constate, a fost "luat în obiectiv de tovarăşa Clătici; din trei în trei zile sunt chemat, nu pentru planul de sesiuni ştiinţifice ce mi l-a propus, ci ca să dau seama ba de facultate, ba de alta, de institute, de cadre didactice pentru Problemele fundamentale ale istoriei, cam de tot ce răspund ca prorector" (pp. 221-222).

Informaţiile pe care le transmitea Olivia Clătici veneau de la Secţia Propagandă a CC al PCR. Deşi aceasta nu voia să "desconspire sursa" unii au intuit realitatea. La începutul anului 1978, Titu Georgescu notează: "S-au afirmat la Secţia CC al PCR doi pseudoistorici care vor să impună obiective, disciplină, aliniere, mai ales în frontul istoric. Acestora li s-a părut că la proiectantul curs de Probleme fundamentale ale istoriei, se îngăduise prea multă libertate, existând cadre didactice care îşi permit să spună ce nu este tipărit. Ei au cerut Ministerului Învăţământului să fie înlocuiţi mai mulţi conferenţiari şi lectori şi crearea de noi colective responsabile ale acestui curs" (p. 237).

Titu Georgescu s-a angajat şi în pregătirea Congresului internaţional de ştiinţe istorice, care urma să aibă loc în Bucureşti, în august 1980. Decizia fusese luată la Congresul de la San Francisco (SUA)

din 1975. De la nivelul conducerii de partid şi de stat s-a hotărât ca, în întâmpinarea Congresului să se realizeze *Tratatul de istorie a României* în 10 volume. Titu Georgescu s-a implicat plenar în munca de redactare a acestei opere.

În octombrie 1978 a avut loc în biroul său de la Rectorat o şedinţă a Comitetului de coordonare şi a Comitetelor de redacţie de la primele şapte volume, tipărite în machetă. Cred că informaţiile lui Titu Georgescu nu sunt foarte exacte. După cunoştinţa mea s-au făcut machete doar pentru primele două volume, celelalte fiind în stadii incipiente de realizare. "S-a discutat calm, temeinic, cu opinii felurite şi s-a decis ca doar primele două volume să fie definitivate până la Congresul mondial de istorie [...] Obiecţii a ridicat doar Mircea Muşat reprezentantul Secţiei Propagandă al CC al PCR, "care a insistat asupra dezacordurilor dintre autori, pentru a conchide că nu sunt pregătite Comitetele de redacţie spre a definitiva tipărirea, nu a două sau trei volume, ci a niciunuia". El "ne-a dat să înţelegem că aceasta este linia conducerii partidului". Am plecat răvăşit de la Rectorat" (pp. 243-244).

Discutând ulterior cu Traian Lungu, de la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, sub egida căreia trebuia realizat Tratatul, Georgescu a aflat că "Muşat nu poate fi întors uşor, fiind foarte supărat că este şi el în niciun comitet de redacţie"(p. 246). De la altcineva (o dactilografă) a aflat că în 1977 a fost bătut la maşină "un plan de lucrare pentru istoria României în două sau trei volume, cu Ion Ardeleanu şi Mircea Muşat drept autori" (p. 246). Aşadar, invidia şi subiectivismul, promovate la nivelul Secţiei Propagandă a CC al PCR conduceau la blocarea unei opere de interes naţional, astfel că până la urmă, participanţilor la Congresul de la Bucureşti nu li s-a putut oferi o operă fundamentală privind Istoria României.

O parte dintre lucrările Congresului de ştiinţe istorice urmau să se desfăşoare la Universitatea din Bucureşti. În calitatea de prorector, Titu Georgescu a constituit colective de lucru: "Ne ajută Scurtu, Constantiniu" (p. 256). Consemnează că la începutul lunii martie 1980, la Prezidiul Academiei, s-a analizat stadiul pregătirilor pentru Congres"; "din partea Secretariatului Comitetului Central ne atenţionează, pe ton grav, Ilie Rădulescu. Ce o şti el de istorie? Ne critică pe noi şi Mihnea Gheorghiu, până la Ştefan Pascu", adică cei care se ocupau de organizarea Congresului. S-a decis intensificarea muncii la Tratat, precum şi publicarea unui Compendiu de Istorie a României în limbi de circulaţie internaţională. S-a stabilit şi o nouă distribuţie a responsabilităţilor". De perioada modernă şi contemporană urma să răspundă generalul Gheorghe Zaharia. Profesorul notează: "Stupoare! de istoria veche şi medie urmează să răspund eu. Sunt nebuni. Mi se pune în braţe un compendiu de istorie a României pe care să-l văd şi în cinci zile să-l dau la tradus, apoi la tipărit."

(p. 258). Evident, misiunea nu a putut fi dusă la îndeplinire. Poate aceasta s-a şi urmărit. În acel timp, ambițiile personale se împleteau cu manevrele antinaționale de sorginte kominternistă.

La 26 mai 1980, a avut loc întâlnirea istoricilor cu Nicolae Ceauşescu, la care a participat şi profesorul. Acesta a notat: "Ne-a vorbit despre datoria ce o avem la Congresul mondial de la București; a dat orientări generale, de principiu" (p. 260). Au urmat zeci de şedințe organizatorice, la care Titu Georgescu a participat activ.

Dincolo de orice comentarii, de atunci şi de mai târziu, mai ales după 1989, este cert că la Congresul din 10-17 august 1980 au participat 2 700 delegați, cifră record pentru o manifestare ştiințifică de acest fel. Preşedintele Comitetului Internațional al Istoricilor a apreciat că românii au organizat "cel mai reuşit Congres". Dintre toate cele 15 care au avut loc până în acel moment, T. Georgescu nu a scris nimic despre desfăşurarea Congresului, şi nici despre participarea sa. Eu, care am făcut parte din colectivul lărgit pentru organizarea Congresului, pot depune mărturie că Titu Georgescu a avut o contribuție majoră la reuşita acestui Congres, cea mai mare şi mai prestigioasă reuniune a istoricilor organizată vreodată în România.

Lunile iunie şi iulie 1981 l-au pus pe Titu Georgescu "în fața unor situații ca pe vremea lui Roller." Este vorba de meditația transcendentală, o activitate în care au fost implicate mai multe persoane, între care şi conf. univ. dr. Mihai Golu, de la Universitatea din București. A fost un prilej pentru ca Securitatea şi activiştii de partid să-şi dovedească vigilența, participanții la acel experiment fiind socotiți agenți ai unor puteri străine etc. Am participat la şedința de "demascare" desfăşurată la Ministerul Învățământului, când au fost sancționați mai mulți "vinovați", între care Petre Constantin, ministru adjunct, pentru lipsa de vigilență. Am realizat atunci ce însemnau asemenea şedințe în versiunea stalinismului, când acuzatul nu avea dreptul să-şi susțină punctul de vedere, el fiind declarat "din oficiu" vinovat, drept care trebuia să fie condamnat şi pedepsit.

Titu Georgescu mărturiseşte în memoriile sale că "nu am niciun amestec cu transcendentalii sau cu mişcarea, cu meditația transcendentală. A auzit câte ceva dar, "nu am priceput nimic". Cu toate acestea a fost chemat la Centrul Universitar de partid, unde Olivia Clătici l-a întrebat: "Tovarăşe prorector, cum e cu transcedentalii dumitale [...] Cum a fost posibil ca în Universitate să se înfiripe meditația transcedentală?" Replica lui Titu Georgescu a fost neobişnuită: "Ascultă tovarăşă Clătici, sunt aici la anchetă sau la o discuție cu un reprezentant al Centrului Universitar? Dacă veți continua aşa, am plecat" (p. 288). Peste puțin timp a "plecat" şi din funcția de prorector.

Ca urmare, după ani şi ani, Titu Georgescu a ajuns în situația de a nu mai îndeplini o funcție de conducere, astfel că avea mai mult răgaz să observe ce se petrece în jur şi să discute pe îndelete cu studenții şi cu colegii. A putut călători în Turcia, Grecia, Egipt, Franța, Portugalia, Belgia, Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia, RD Germană, Uniunea Sovietică etc.

La începutul anului 1981, el scria: „Simt, în ultima vreme că speranțele mele, într-un drum bine ales pentru dezvoltarea țării noastre, nu mai au suporții pe care-mi clădisem visurile. Văd, pe an ce trece, cum ne depărtăm de esența socialismului. Sigur, nu doar în România constatăm malformările acestui nou tip de societate. Multe putem să le prevenim, să le corectăm, dar nu se face şi alunecăm spre un gen de birocratism neostalinist, care nu are nici măcar justificările ridicole ale acestei epoci. Va trebui să ne întoarcem la Marx pentru a "repune programele comuniste în adevărate dimensiuni umane şi real populare" (p. 278).

În fond, Titu Georgescu, ca şi foarte mulți membri ai PCR, credea că socialismul este viabil, în forma lui preconizată de Marx şi nu în cea impusă de sovietici.

Însemnările din anii 1982-1988 sunt mai sumare; pe de o parte profesorul nu mai era implicat în mari probleme la nivel național, iar pe de altă parte devenea tot mai atent la evoluția situației internaționale. La începutul lui 1982 scria: "Se încheie un an cu deprimări pentru mulți în țara noastră. [...] Polonia a ocupat, anul trecut, primele pagini ale vieții politice europene. Tot mai mulți din țările socialiste vecine gândesc la imitarea exemplului polonez" (p. 315). Nu menționează sindicatul Solidaritatea, dar în fapt, se referă la grevele organizate de acesta, la represiunile autorităților de la Varşovia, fapte ce au generat vii comentarii în mass-media occidentală.

În România, cultul personalității lui Nicolae Ceauşescu devenea tot mai sufocant. Încă din decembrie 1977, Titu Georgescu constata că lua amploare; "un fel de cult al personalității [...] Vă imaginați cât costă, bani-timp-energie, scoaterea în stradă spre a defila şi a țipa lozinci, a sute de mii, de multe sute de mii, deoarece, în orașele mari din țară avem pârcălabi, cu un aparat specializat în mitinguri, cu întreceri ale județelor care să scoată mai mulți manifestanți, care să ridice mai mari lozinci de mai supusă fidelitate şi de proslăvire a preşedintelui țării". (pp. 233-234). La 4 iunie 1982, se referă la Plenara CC al PCR ale cărei lucrări abia se încheiaseră: "Nu suportă condeiul superlativele aşezate peste platitudini de-a valma, înecate în abundența linguşirilor lamentabile" (p. 320). Apoi la 19 iunie: "discuții în catedra de istorie a României. Ni se cer programe, tematice pentru fiecare curs, în lumina expunerii tovarăşului Nicolae Ceauşescu" (p. 321).

Profesorul credea că datoria omului de ştiinţă este să folosească "argumentele istoriei" în aspiraţia spre mai bine. Şi-a propus să realizeze o lucrare masivă, în două volume, cu titlul Partidele politice din România 1848-1948. A stabilit şi colectivul de autori: Ion Bulei, Ioan Scurtu, Ion Mamina, Ion Alexandrescu, Horia Matei, Pompiliu Tudoran (p. 379). A luat legătura cu două edituri, care i-au spus că nu puteau publica o asemenea lucrare. Profesorul se întreba nedumerit: "De ce oare? Potrivnic nu sunt regimului socialist, disident nu sunt, din grupări ostile partidului nu fac parte, radicalism în reformarea societăţii noastre nu manifest, atunci de ce sunt sancţionat?" (p. 334). Poate că nu-şi putea imagina că într-un regim bazat pe partidul unic, nu se acceptă o carte care acredita ideea pluripartidismului. La 18 noiembrie 1985, a discutat cu Mihai Dulea, care răspundea din partea CC al PCR de edituri: "Refuzul este total. În spatele lui Dulea este Secţia de Propagandă, a CC al PCR. Nu dezarmez, dar nici elan prea mare nu mai am" (p. 379).

Deşi nu mai îndeplinea funcţii de conducere, Titu Georgescu simţea nevoia să se implice în problemele societăţii. În 1982, înaintează Senatului Universităţii din Bucureşti un proiect privind cercetarea ştiinţifică în domeniul istoriei, în care, printre altele, propune, "finalizarea Tratatului de Istorie a României" (p. 323). În acelaşi an trimite la Ministerul de Externe un material, solicitat de Ioan Ceterchi (ministru adjunct), cu privire la "prezenţa peste hotare a istoriei poporului român" (pp. 328-329).

Chiar dacă iniţiativele şi propunerile sale nu se materializau, profesorul nu "dezarmează" ci lansează un alt proiect: Istoria Universităţii din Bucureşti, vol II. Dar şi aici eşuează. "Îmi pare rău că nu am fost sprijiniţi Ioniţă, Scurtu şi eu de către unele cadre didactice care puteau veni cu materiale bogate" (p. 370). Profesorul nu scrie mai mult, pentru că probabil ar fi trebuit să menţioneze că un capitol masiv din această lucrare se referea la activitatea ştiinţifică a cadrelor didactice, şi existau mulţi profesori, inclusiv academicieni, dar mai ales activişti în fruntea birourilor şi comitetelor de partid, care nu aveau cu ce să se prezinte. Şi atunci au adoptat tactica boicotării istoriei Universităţii.

Un succes a înregistrat totuşi: la sfârşitul anului 1982 a intrat la tipar cursul *Probleme fundamentale ale istoriei României*. Profesorul se întreabă: "Câţi înţeleg că numai şi titlul vorbeşte multe?" (p. 324) Deoarece Titu Georgescu a scris mult despre zbaterile sale pentru introducerea acestui curs şi editarea lui, se cuvin mai multe precizări. Aşa cum am menţionat deja, pentru aceeaşi idee au militat şi alte cadre didactice, din Bucureşti şi din ţară. Comisia de Istorie a Ministerului Învăţământului (preşedinte era acad. Ştefan Pascu, secretar Ioan Scurtu) a aprobat tematica şi nota de prezentare, după care au fost înaintate ministrului. Acesta şi-a însuşit cele două materiale şi le-a înaintat la CC.

În materialul de argumentare a fost prezentată situația în alte state europene şi s-a folosit modelul existent în Republica Federală Germană unde istoria se preda în toate facultățile şi institutele de învățământ superior (inclusiv în cele tehnice). După aprobarea venită de la conducerea partidului, am lucrat la constituirea colegiului de redacție, a colectivului de autori şi am organizat dezbaterii pentru fiecare temă în parte pentru a asigura coerența impusă unei opere de sinteză. Apoi, am urmărit prin Direcția de Ştiințe Sociale, împreună cu Ştefan Ciobanu, întregul proces editorial.

În forma finală, cartea *Probleme fundamentale ale istoriei României* are pe copertă antetul Ministerul Educației şi Învățământului, iar pe pagina de gardă: Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983. Tot aici se află *Colegiul de redacție*: Titu Georgescu, Gheorghe I. Ioniță, Ioan Scurtu şi Ştefan Ciobanu; iar pe verso *Autorii manualului*: Ştefan Pascu, Ştefan Ştefănescu, Dumitru Berciu, Vasile Cristian, Hadrian Daioviciu, Titu Georgescu, Gheorghe I. Ioniță, Nicolae Petreanu, Gheorghe Platon, Iulian Cârțână, Ioan Pătroiu, Ioan Scurtu, Ştefan Ciobanu, Florin Constantiniu. *Referenți ştiințifici*: Dinu C. Giurescu, Vasile G. Ionescu, Constantin Botoran. Nu am trecut titlurile didactice ştiințifice şi academice, care figurează în caseta tehnică, dar se poate constata că sunt personalități marcante ale istoriografiei româneşti.

Deoarece despre acest curs s-a vorbit mult, şi în necunoştință de cauză după 1989, menționez temele abordate: 1. Începuturile îndepărtate ale istoriei patriei; 2. Etnogeneza românească; 3. Organizarea statală românească şi evoluția ei până la finele secolului al XVI-lea. Unirea Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul şi semnificația ei istorică; 4. Marile lupte ale poporului român pentru apărarea libertății şi a ființei statale în Evul Mediu; 5. Procesul social-istoric al formării şi afirmării națiunii române; 6. Constituirea statului național român şi cucerirea independenței. Evoluția României la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea; 7.Făurirea statului național unitar român; 8. Evoluția economică şi social-politică a României în perioada interbelică; 9. Insurecția poporului român din august 1944 – începutul revoluției de eliberare socială şi națională, antifascistă şi antiimperialistă; 10. Transformările democratice revoluționare petrecute în viața politică, socială şi economică a României între 23 august 1944 şi 30 decembrie 1947; 11. Conținutul şi etapele construcției socialiste în România; 12. Contribuția poporului român la istoria şi cultura universală.

Aşadar, din cele 12 teme, cu adevărat politizate erau doar trei (9, 10 şi 11); într-un regim dictatorial, nu se putea obține mai mult. A fost, cred, cea mai reuşită sinteză de istorie a României apărută înainte de 1989.

În 1987, s-a tipărit ediția a doua, la aceeaşi editură, a cursului *Probleme fundamentale ale istoriei României*, în care au fost, incluse o crestomație organizată pe cele 12 teme, precum şi 9 hărți istorice. Astfel studenții aveau la dispoziție şi documentele istorice, pe care se bazau lecțiile respective. Tematica a rămas aceeaşi, precum şi colegiul de redacție. La *colectivul de autori* a survenit o singură modificare: în locul lui Hadrian Daicoviciu (decedat) a fost inclusă Ligia Bârzu. Referenții sunt aceiaşi. *Autorii crestomației* menționați în caseta tehnică: A. Loghin, Gh. Platon, I. Agrigoroaiei, V. Cristian, D. Rusu, I. Toderaşcu, Gh. Tănasă, Gh. Pungă (toți de la Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iaşi).

În mod cert, Titu Georgescu a putut trăi momente de reală satisfacție atunci când o idee pentru care s-a zbătut ani în şir a devenit realitate, iar toți studenții, şi nu numai ei, aveau la dispoziție o carte privind istoria României. După atâtea eşecuri – cel mai important fiind neapariția Tratatului de Istorie a României care să fie oferit participanților la Congresul internațional de ştiințe istorice – se înregistra şi un succes notabil.

Dar Titu Georgescu nu era omul care să savureze prea mult o victorie. A continuat să aibă inițiative: "Vom face un memoriu la minister în care să arătăm situația şi perspectivele sumbre" ale corpului profesoral (p. 384); a discutat cu diverşi filosofi, istorici, economişti, între care I. Tudosescu, Dumitru Ghişe, Virgil Cândea, Ioan Scurtu, Dan Berindei, Florin Constantiniu, N.N. Constantinescu, Gh. Crețoiu despre "posibilitățile unei sfătuiri pentru atâtea câte avem de făcut" (p. 395); a înaintat propuneri ca "istoricii de la Academie şi din Universități să fie consultați de către forurile cele mai înalte şi să se treacă la realizarea unui plan concret de lucrări, publicații periodice, prezențe la reuniuni ştiințifice internaționale" (p. 404); a propus organizarea Colocviilor Universității, la care să se dezbată probleme ştiințifice de cea mai mare actualitate. Răspunsurile primite "sunt în doi peri" (p. 427). Unele inițiative au avut un oarecare credit – cum a fost dezbaterea despre revoluția de la 1848, la care au prezentat referate Dan Berindei, Liviu Maior, Nicolae Ciachir (p. 433).

Pentru luna martie 1989 era programată tema *200 de ani de la Revoluția franceză*, dar Comitetul de partid al Universității a comunicat că "nu e oportun un colocviu pe această tema privitoare la Franța, câtă vreme această țară şi-a rechemat ambasadorul de la Bucureşti. Acesta acuza că în România nu se respectă drepturile omului" (p. 435). Aşadar, factorul politic decidea până şi în privința desfăşurării unei dezbateri ştiințifice.

Pe fondul deteriorării situației materiale din România, discuțiile cu studenții deveneau tot mai aprinse. La 6 noiembrie 1982, profesorul notează: "Unul mă întreabă direct: Suntem minți ți? Le explic starea de

criză, nu doar economică, le vorbesc despre nevoia îndreptărilor, despre formarea oamenilor competenți. O studentă îmi spune că nu înțelege cum se împacă marile cozi de la Alimentare cu frenezia discursurilor şi a mitingurilor. Le răspund cu metafore şi nu sunt mulțumiți. Îi simt" (p. 334). Era şi firesc ca studenții să fie nemulțumiți, discrepanța dintre vorbe şi fapte fiind uriaşă.

Notele pe anul 1983 încep cu ziua de 29 ianuarie: "datorită măsurilor care au fost luate de guvern pentru o politică de economie, luminile nu mai au voie să ardă după ora 17. Aşa că a trebuit să rearanjăm, să reprogramăm orele de curs şi seminarii cu studenții spre a nu depăşi ziua lumină". Pe de altă parte: "De o săptămână țara se află într-o mare sărbătoare. Se aniversaseră ziua de naştere a preşedintelui Republicii Socialiste România. Adunări peste adunări, de toate felurile, de partid, de sindicat, de femei, de UTC, de pensionari, de militari, festive toate şi desigur şi cu telegrame către tovarăşul Nicolae Ceauşescu". Malițios, profesorul scrie: "Nu urmăresc la televizor aceste festivități deoarece fac economie de energie electrică şi mă conformez hotărârilor guvernului." (p. 348).

Titu Georgescu mărturiseşte că a privit Congresul al XIII al PCR la televizor: "Documentele Congresului, de fapt, Raportul secretarului general, nu mi-au spus mare lucru"; în sală "ca de obicei, aplauze prelungite, urale, cu lozinci scandate". Dar imediat face un amendament: "Îmi dă mâna să scriu astfel, deoarece sunt acasă şi privesc ecranul cu minunile epocii de aur. Să te fi văzut Georgescule, acolo în sală, cum urlai şi tu ca toți cei din jur pentru partid şi tovarăşul. Ai mai fi avut acelaşi condei?" (p. 370).

Venirea lui Mihail Gorbaciov la putere în URSS (martie 1985) nu-l entuziasmează: "Încercarea de teoretizare prin "socialismul real", a etapei grele în care a intrat Uniunea Sovietică, nu poate înşela masele înfometate, iar "perestroika" este o poveste de adormit copiii. URSS a cam obosit. După semnalele date de republicile sovietice de margine, bântuite de proiecte pentru despărțire, se pare că plenarele şi congresele PCUS nu pot amâna disoluția colosului sovietic" (pp. 380-381).

Peste un an, citind Raportul lui Gorbaciov la Congresul PCUS, "obținut de la consilierul sovietic, vecin casei mele din strada Dăniceni", a ajuns la concluzia că analizele liderului sovietic "merită a fi cunoscute, pentru a descifra căile ce încep a se deschide socialismului, structurilor date, chiar persistenței lui sau ba" (p. 408). Pe de altă parte, a înregistrat faptul că Ceauşescu l-a înfruntat pe Gorbaciov, cu prilejul vizitei acestuia în România, în 1987, acuzându-l de subminare a sistemului socialist" (p. 408). Adevărul este că liderul român nu a folosit cuvintele scrise de Titu Georgescu, dar ele se desprindeau din cuvântarea rostită de

Ceauşescu la mitingul prieteniei româno-sovietice desfăşurat în Sala Palatului din Bucureşti.

Profesorul privea cu îngrijorare în jurul său. În februarie 1986 scria: "Nu sunt disident. Nu mă alătur unor cercuri contra, ce observ că se conturează. Nu subscriu la schimbarea regimului socialist. Îl socot mai bun decât cel capitalist, cel puțin pentru țări slab sau mediu dezvoltate. Perseverez în convingerile mele". (p. 387). Avea o atitudine critică față de cultul personalității şi de unele măsuri restrictive luate de regim, dar în acelaşi timp aprecia că în anii socialismului s-au făcut şi multe lucruri bune, în favoarea celor mulți, mai ales a țăranilor. Vizitând, în mai 1986, Corabia, oraşul copilăriei sale, constată că au apărut mai multe fabrici în acest "târg uitat de Dumnezeu", în care lucrează mulți oameni veniți de la țară: "căpătaseră case, locuințe de bloc, li s-au construit multe blocuri pe străzile acelea drepte. Au casele lor, energie electrică şi calorifer, au aragaz şi privată în casă" (p. 392.). În Bărăgan a văzut "sute de kilometri de conducte ce irigă ogoarele secetoase" (p. 392).

În aprilie 1988, a făcut o inspecție pentru gradul didactic I în oraşul Victoria, care "are case desenate, cu şcoala plină de copii isteți, aşezați pe carte, cu profesori solidari, buni colegi şi pătrunşi de misia lor" (p. 439). Nu uită să amintească de faptul că bucureştenii beneficiază de metrou, că s-au construit sute de şcoli, spitale, case de cultură etc.

Campania de diabolizare a regimului Ceauşescu declanşată după 1985 în Occident i-a pus la grea încercare pe mulți dintre străinii care cunoşteau şi apreciau România. Între aceştia, pe istoricul belgian Jaques de Launais, care în septembrie 1989 a făcut o vizită în țara noastră şi s-a reîntâlnit cu Titu Georgescu. I-a spus că a venit în numele "unui Forum internațional, cu centrala la Paris, pentru a cunoaşte cât e adevărat şi cât nu este din ceea ce se scrie, se spune în Europa şi America de Nord, despre situația tragică din România. Mai ales în privința distrugerii complete de sate, a dărâmării de biserici în marile oraşe, a dispariției de monumente istorice" (p. 489). Titu Georgescu a rămas oarecum descumpănit, deoarece se aştepta la o discuție cu Jacques de Launais pe probleme de istorie. I-a spus că se va convinge singur în timpul vizitelor pe care le va face la fața locului, dar un fapt este cert: "Nu demolările, dărâmările sunt cele care dau fața țării. De când n-ai mai fost s-au făcut lucruri, să le spun interesante, în Bucureşti, de la bulevarde noi şi moderne, la metrou ş. a. Dar reține te rog, că ce s-a făcut în Bucureşti şi în alte oraşe, în aceşti din urmă ani, cu dărâmări spre a se construi, este nimic pe lângă ce a făcut Napoleon sau Hausmann ca să modernizeze Parisul, inclusiv în privința bisericilor dărâmate" (p. 491). Evident, profesorul se referea la Napoleon al III-lea care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a dărâmat tot centrul Parisului pentru a-i asigura o nouă imagine. La vremea respectivă,

mulți francezi l-au condamnat pe Napoleon al III-lea, dar ulterior s-au mândrit cu moderna lor capitală.

Titu Georgescu constată situația, discuta cu prieteni apropiați, dar nu-şi propunea să acționeze împotriva regimului Ceaușescu. Spera să o facă alții, cu experiență politică. La 2 februarie 1988 notează: "Lângă Palatul Televiziunii, în Alimentară este coadă mare pentru pâine; să tot aibă vreo 30-40 de metri. În față am cinci-şase aşteptători între care şi Ion Iliescu, fostul secretar al Comitetului Central, acum în dizgrație. Ne apropiem unul de celălalt şi ne urăm de bine. Îl întreb cât mai stă canonizat. Zâmbeşte, în felul său, eu aşteptând câteva fraze. Mai mult le ghicesc. E temător?" (p. 402).

În iunie acelaşi an constata: "Prăpastia creşte între putere şi omul de pe stradă" (p. 449). Amintindu-şi de deschiderea marcată de Congresul al IX-lea al PCR din 1965, profesorul conchidea: "În 1988, făcând o retrospectivă, te înspăimânți de reculul pe care l-a cunoscut partidul marilor speranțe pentru a ajunge astăzi la încremeniri şi cult al personalității, cu un vulgar regim de dictatură" (p.451).

Vechiul membru de partid, care-şi datora, cariera acelui regim, scria la 27 iunie 1988: "De renegat nu reneg convingerile proprii, de stânga. Dar ce distanță se află între nobilele idealuri despre om cu eliberarea lui în socialism şi ce se petrece acum! Pentru aceste idealuri am intrat de tânăr în partid, ca un răzvrătit necopt, împotriva nedreptăților, a silniciei, a sărăciei, a marginalizării țării mele. Răzvrătit sunt şi acum, dar copt tot împotriva nedreptăților, a silniciei la care e supus poporul de către nişte conducători abătuți de la țelurile ce au animat cândva "mase largi". Sunt un răzvrătit împotriva mascaradei cultului atotştiutorului conducător" (p. 452).

Continua chiar şi în aceste condiții să se zbată pentru "binele comun". Era foarte afectat că "frontul istoric nu există" (p. 431), deoarece s-au creat diverse grupulețe, care se contestau reciproc: "constat că nu poți aduna şapte, opt istorici pe o problemă majoră", drept care se întreba "dacă nu e regizată această fărâmițare a frontului istoric" (p. 431). Întrebarea avea să capete un răspuns după decembrie 1989, când au ieşit la lumină manevrele exersate în anii dictaturii, văzând compromiterea istoricilor şi a Istoriei Românilor. În octombrie 1988, Georgescu a mers la Constantin Olteanu, secretar al Comitetul Central al PCR, pentru a-i expune "un fel de programe de revigorare a frontului istoric" (p. 465). Profesorul nu precizează care a fost rezultatul, dar se subînțelege că nu a avut succes. În martie 1989, a discutat cu Aurelian Bondrea, director în Ministerul Învățământului, "care se ocupă de doctoratură, grade didactice, concursuri, promovări. I-am vorbit despre situația precară de la facultatea noastră, dar şi de la alte facultăți care nu mai au asistenți, iar lectorii şi conferențiarii, prea puțini, au încremenit aşa de 10-15 ani. Am discutat

preț de o oră. În final mi-a spus: nu putem face nimic, aprobările vin de sus!" (p. 471). Într-adevăr, dosarele de concurs ale conferențiarilor şi profesorilor erau trimise la Elena Ceauşescu, de unde se întorceau cu mare întârziere sau nu mai ajungeau la minister. În aceste condiții nu se putea asigura o promovare normală a cadrelor didactice, iar starea de nemulțumire din universități se amplifica.

Ca cetățean şi istoric, Titu Georgescu era sensibil la mutațiile rapide care se înregistrau pe plan internațional în 1989, la degringolada în care intrase "lagărul socialist". În ziua de 19 august 1989, constata că în "Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia evenimentele se succed cu repeziciune, într-o direcție radicală, nesovietică...

Recenta reuniune de la Bucureşti a fost prohodul Pactului de la Varşovia" (pp. 482-483). În fapt, Titu Georgescu avea dreptate: la această reuniune din iunie 1989 accentul s-a pus pe dimensiunea politică a Pactului, pe necesitatea reformelor, componenta militară, aflându-se pe un plan cu totul periferic.

Profesorul observa cu acelaşi prilej: "Mai toate țările socialiste dau la o parte liderii purtători ai conservatorismului şi îi înlocuiesc cu lideri deschişi la prefacerile ce au început şi care să salveze ce se mai poate salva din socialism" (p. 483). El nu menționează deschis necesitatea înlăturării lui Ceauşescu, dar ideea apare destul de limpede.

În noiembrie 1989 urma să aibă loc cel de al XIV-lea Congres al PCR, astfel că alegerile la nivelurile inferioare au fost mult devansate. Despre alegerile de la Facultatea de Istorie, Titu Georgescu scria la 18 septembrie 1989: "A venit sorocul, după patru ani, să alegem un nou Consiliu profesoral. Va fi ales un alt decan. Aleşii se ştiu de câteva zile, dar, mă rog, aceasta este democrația noastră socialistă. Sau la fel va fi fiind în cealaltă democrație. Oricum, avem un nou Consiliu şi un decan în persoana conferențiarului Iulian Cârțână" (p. 485). Profesorul nu menționează, sau poate nu era la curent cu situația concretă, pe care avea să o relateze pe larg, în memoriile sale, Gheorghe I. Ioniță. El scrie doar că urmează "o altă cascadă de şedințe pentru alegeri"; pronostichează că pentru Comitetul de partid pe Universitate, de la istorie "va fi realeasă tovarăşa lector Zoe Petre" (p. 486). Ştia că "aceşti aleşi în funcție au fost mai dinainte aleşi în alte locuri; masa membrilor de partid suntem doar cu circul, cu votul, cu unanimitatea. Privesc la oameni serioşi din jurul meu, profesori reputați, savanți, care în timpul şedințelor se uită în tavan şi tac. Tac şi ridică mâna automat la vot, uneori nereținând bine nici numele celui propus a fi ales" (p. 486). De fapt, aşa făcea şi domnia sa; era o "dedublare", care nu mai putea dura mult.

În septembrie 1989, Titu Georgescu scria: "Mai cred într-un socialism cu îndreptări fundamentale. Am rezerve față de lumea capitalistă a cărei supradezvoltare, în câteva țări, s-a făcut, se face şi se va face pe

seama subdezvoltării majorității mari a popoarelor lumii" (p. 487). În octombrie relua ideea: "S-au dezis mulți de socialism odată cu dezicerea de politica despotică a conducerii superioare de partid şi de stat. Eu repet, nici acum nu mă dezic de socialism, oricât mă dezic de această conducere. Cred în visul meu socialist de tinerețe, dar nu şi în modul mereu mai deformat, de aplicare, în ultimul deceniu, până la negarea substanței socialismului" (p. 495).

Pe de altă parte, referindu-se la Plenara CC al PCR din 24-25 octombrie, nota: "Televiziunea transmite tot. Sunt perplex după prima zi. Fără a-l prezenta cineva ca raportor, cuvântător, (Ceauşescu) se duce singur la pupitru şi timp de patru ore vorbeşte în sala Ateneului Român, întrerupt doar de uralele şi aplauzele plenariştilor, ridicați în picioare, probabil, cum ziceau unii, ca tovarăşul Ceauşescu să-şi mai tragă suflarea...Nu, nu pot cuprinde în însemnări, ceea ce mi-a fost dat să aud de la conducătorul unei țări, aflată la margine de prăpastie. "Legendarul erou între eroi", teoretizează criza lumii capitaliste prin chintesența gândirii sale ideologice, sociale, economice, politice pe care suntem chemați să o aplicăm în toate domeniile de activitate, inclusiv în artă, la catedră, în creşterea tineretului" (p. 494).

Instrucțiunile vin în cascadă şi toți românii erau datori să se conformeze. "Congresul al XIV-lea al PCR trebuie întâmpinat exemplar de către corpul profesoral, ne transmite şeful catedrei Ştefan Ştefănescu" (p. 492). Acesta era membru al CC al PCR, deputat în Marea Adunare Națională, şeful Secției de Istorie a Academiei de Ştiințe Sociale şi Politice, directorul Institutului de Istorie "Nicolae Iorga" al Academiei şi figura pe lista candidaților pentru CC care urma să fie ales, astfel că trebuia să se mențină pe "linie".

Titu Georgescu revenea obsesiv la întrebări chinuitoare: "cum a fost şi cum este posibil? Cum a ajuns aici acest biet popor?". Răspundea automatic, dar tot cu întrebări: "Nu am aplaudat şi nu m-am asociat uralelor pentru politica de suveranitate, de deschidere a lui Nicolae Ceauşescu? Nu am reprodus, în studiile şi lucrările mele, atâtea citate din cuvântările celui incriminat de mine astăzi?". Apoi aprecia: "Pot spune că m-am trezit, cu vârsta şi cu experiența, că de ani buni am început să am poziții, modeste o vreme, mai pronunțat critice în ultimul timp, în anii din urmă devenind chiar necruțător. Da, aşa este, dar o doză de culpabilitate trebuie să-mi asum." (p. 495).

Căderea zidului Berlinului, la 10 noiembrie 1989, a marcat şi încheierea deceniilor de împărțire a Europei în "Est" şi "Vest". Principiul "dominoului", declanşat la mijlocul acestui an îşi urma cursul, iar valul schimbării ajunsese la granițele României. La mijlocul lunii noiembrie 1989, Titu Georgescu scria: "Se aşteaptă dintr-un moment în altul, de la o zi la alta, evenimente importante care să dea răspuns la fierberea din țară,

mută, surdă, cum vreți să-i spuneți, dar care mocnește și are o singură direcție: schimbarea conducerii; în primul rând înlocuirea Ceaușeștilor".

La 25 noiembrie constata: "S-au încheiat lucrările Congresului al XIV-lea al partidului. Un discurs kilometric, care s-a vrut Raportul CC al PCR, însoțit de "îndelungi aplauze și urale urlate". Pe ce lume se găsesc congresiștii? Chiar ei sunt inconștienți de ce se petrece în jurul lor..." (p. 500).

Peste trei săptămâni avea să izbucnească revoluția. La 16 decembrie, Titu Georgescu nota: "Vin evenimente noi! Vin evenimente mari!" Discuții la Universitate, "profesori și studenți laolaltă, agitați fiecare în felul lor. Facem comentarii din cele mai diverse. Ferm nu se pronunță nimeni contra regimului, dar nimeni nu îl susține" (p. 503). Sentimentul că Securitatea era omniprezentă îi domina pe toți.

Ziua de 21 decembrie este prezentată pe larg în cartea lui Titu Georgescu: "În București, de dimineață, curg de pe platformele industriale muncitori în masă. Îi însoțesc studenți, elevi și adunătură ... După portretele conducătorilor partidului și lozincile scrise pe mari panouri, înțeleg că este o mare adunare publică organizată, cu mobilizările obișnuite, făcute de Comitetul municipal și Sectoarele de partid". Probabil că, din "fuga condeiului" profesorul i-a menționat pe studenți, dar în realitate aceștia erau în sesiune de examene și nu au fost mobilizați să participe la miting. Pe la prânz, Titu Georgescu se găsea pe strada Ministerului, poate la redacția revistei "Magazin Istoric" și relatează: "l-am văzut pe secretarul general privind în dreapta sa, în stânga, țintuind cu ochii mulțimea, încercând să zică ceva, privind în spate și iarăși în dreapta, în stânga și din nou în spate. S-a crispat văzând cum, din juru-i, ba unul, ba altul se furișau, părăsind balconul prezidențial. Crisparea a fost imediat urmată de întoarcerea sa în pripă și intrarea în sediul Comitetului Central" (pp. 504-505). După "spargerea" mitingului, mergând spre Piața Victoriei, profesorul a văzut mase de demonstranți. Se scanda: "Jos Ceaușescu! Trăiască libertatea! Se căutau fel și chip de imnuri de la Deșteaptă-te române la Marseilleza. A văzut pe clădirea guvernului "un drapel al țării cu o gaură mare la mijloc. Fusese decupată stema Republicii Socialiste România. Pare un detaliu, dar este foarte semnificativ". Aici am o rezervă: din câte știu, drapelul cu gaură a apărut mai întâi pe clădirea Comitetului Central și apoi și pe cea a guvernului, în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989, la câteva ore după fuga lui Nicolae Ceaușescu.

Continuăm cu însemnările profesorului: deplasându-se cu manifestanții înspre Televiziune aude o lozincă împotriva dictatorului. "Termenul mă șochează deoarece e întâia oară când îl aud spus în public, în plină stradă." (p. 505). Ajungând acasă îi spune soției ce a văzut. Ileana "zice că a privit pe postul de televiziune o bună parte dar la un moment dat s-a întrerupt transmisia" (p. 506). Într-adevăr, transmisia se întrerupsese

ca urmare a vacarmului creat în Piața Palatului, care l-a determinat pe Ceaușescu să părăsească, precipitat, balconul CC, retrăgându-se în interiorul clădirii.

În seara zilei de 21 decembrie, Titu Georgescu a ieşit în oraş să vadă ce se mai întâmplă: "Lume multă. Freamăt mare. Tinerii îndeosebi joacă un fel de hore. Se bucură sau se încălzesc. Zărim unități militare, mai multe ca acum o oră, chiar tancuri. Demonstranții nu sunt impresionați". La un moment dat se aud focuri de armă: "vin în fugă câțiva tineri care strigă că sunt morți şi răniți în centru." Noaptea "nu mă dezlipesc de radio, mai privim la televizor" (pp. 506-507). Probabil că se referă la radio „Europa Liberă", ascultat atunci cu sufletul la gură, de milioane de români.

În dimineața zilei de 22 decembrie: "pe la 8,30-9 sună sirenele fabricilor". Profesorul, împreună cu Ileana, au ieşit în oraş, îndreptându-se spre Televiziune. "Dinspre Piața Victoriei, o uriaşă coloană de manifestanți, în urale şi cu drapele găurite, înaintează spre Piața Aviatorilor". Lozincile pe care le-a auzit: Vrem libertate!, Fără violență!, Nu suntem fasciști!, Ole, ole, ole! Ceaușescu nu mai e! (pp. 507-508). Televiziunea a fost ocupată de manifestanți. Pe o stradă paralelă cu Televiziunea, un cetățean a scos televizorul pe balcon: "Ne strângem câteva zeci să vedem pe ecran cinci-şase figuri care se agită. La un moment dat ecranul este plin de chipul unui tânăr. Aud în dreapta mea: ăsta e Dinescu! Cine este ăsta? Întreabă un alt privitor. Un fel de ziarist, de poet, răspunde o tânără. Apare apoi pe ecran actorul Caramitru; pe el îl recunosc mulți dintre privitorii ecranului" (p. 508).

Apariția lui Ion Iliescu "îmi produce un şoc deoarece îl cunoşteam... Mereu se anunță că se pregătește un document, o rezoluție, un program" (p. 509).

Cel care a studiat Revoluția franceză de la 1789 şi Revoluția Română de la 1848 se simțea atras de iureşul mulțimii, dar în curând, starea sa de spirit se modifică. Reîntors acasă, profesorul a urmărit în continuare evenimentele la TV, apoi notează: "Nu mai înțeleg nimic. Se face apel la radio, la TV, de către unii generali, să se vină în ajutorul instituțiilor asaltate. De către cine asaltate?" (p. 509). Apoi alte apeluri şi noi întrebări: "împotriva cui vin tancurile? Neam de mai înțelege ceva." (p. 510). Încercând o explicație, Titu Georgescu conchidea: " De la apelul generalului Militaru, transmis pe posturile de televiziune: Opriți măcelul! Şi adresat cadrelor Ministerului Apărării şi Ministerului de Interne în după-amiaza zilei de 22 decembrie şi până la executarea soților Ceaușescu, la 25 decembrie, a fost o anarhie totală" (p. 511). Despre uciderea celor doi, profesorul notează: "În ziua Sfântă de Crăciun au fost împuşcați. Păcat! Păcat pentru cucernicia românului. Păcat şi pentru că, de mai trăiau, puteam afla multe pentru istorie şi nu numai." (p. 511).

Întrerupte la 25 decembrie 1989, însemnările se reiau în februarie 1990. Nu cunosc motivul acestei întreruperi, dar ştiu cu certitudine că profesorul a fost prezent în Facultatea de Istorie, manifestându-se ca un adevărat organizator. A inițiat strângerea de bani pentru Fondul Libertatea din care urmau să fie ajutați cei răniți în Revoluție şi familiile celor decedați, să se ridice un monument al Revoluției în Piața Universității; ne-a prezentat chiar o schiță, făcută de el, al acestui grandios monument. În acea atmosferă, aproape toți am oferit salariile noastre pe o lună pentru Fondul Libertatea; care a fost gestionat, la propunerea lui Titu Georgescu, de studenți. Nu ştiu ce s-a făcut cu banii adunați de la cadrele didactice, după cum nu am aflat, nici după 19 ani de la Revoluție, cum s-au folosit banii strânşi la nivelul întregii țări. Tot atunci. la începutul lui ianuarie 1990, Titu Georgescu ne-a propus să refacem planurile de învățământ, să stabilim relații externe cât mai intense, să promovăm democrația. Poate soția sa, doamna Ileana Georgescu, are notele profesorului din intervalul 26 decembrie 1989 – 20 februarie 1990, le va da publicității şi vom avea o explicație a neincluderii lor în prezenta lucrare.

Citǎm prima însemnare de după Revoluție: "Reluăm cursurile la Universitate după ce am trăit lecții de istorie răvăşitoare". Constată o stare de tensiune: "Mai ofensive sunt cadrele didactice sau cercetătorii cu o mai slabă prezență ştiințifică şi didactică îndeosebi. Ciudat, mulți din activul de partid al facultăților şi Universității sunt şi cei mari "revoluționari", turnând şi fulgerând contra "odiosului" Ceauşescu" (p. 512).

Observă că, la Universitate, activiştii prezenți până în decembrie 1989 în Comitetul Central, Comitetul municipal PCR, în comitetele de partid ale Universității şi ale facultăților, au devenit anticomuniști şi se precipită spre a se înscrie cu surle şi fanfare, în "partidele istorice". (p. 515).

În memoriile sale, Gheorghe I. Ioniță avea să fie mult mai explicit, poate şi pentru că a fost afectat personal. Titu Georgescu nu a figurat pe lista cadrelor didactice contestate de studenți, dar nici nu a fost ales în vreo funcție de conducere. A rămas omul inițiativelor eşuate. În februarie 1990, propunea înființarea unui laborator de Convorbiri Istorice în care să se dezbată tema *Decembrie 1989* – retrospectivă şi perspectivă – în concepția istoricilor (p. 517). Dar, în acea atmosferă, cine se mai angaja la o dezbatere ştiințifică? Persoane cu misiuni bine precizate şi din timp instruite acționau energic pentru a-i diviza cât mai puternic pe istorici, lansau acuze, aranjau structuri de conducere, urmărind să-şi construiască, pe spinarea altora, noi cariere politice.

Trăind parcă în afara acestor realități şi sperând în revenirea la o stare de normalitate, Titu Georgescu propune dialogul ca mijloc de comunicare: "La începutul lunii martie 1990 caut să o conving pe Zoe Petre asupra nevoii de dialog cu acei studenți care tot acuză unele cadre didactice de incompetență şi ceauşism. Nu reuşesc. Este blocată. Tocmai

ea care cunoaşte pe toţi aceia care au activat în conducerea organizaţiei comuniste a Universităţii!" (p. 528).

În aprilie 1990, la reluarea cursurilor după vacanţa de Paşti, profesorul găseşte în facultate o atmosferă "dezolantă", atât în privinţa cadrelor didactice, cât şi a studenţilor: "patimi mărunte, confruntări, tabere" (p. 539).

Nu a publicat nimic în memoriile sale despre atmosfera în care s-au desfăşurat alegerile pentru noua conducere a Facultăţii de Istorie, dar ştiu că a receptat cu amărăciune amplitudinea disensiunilor şi a încercat să le potolească. În şedinţa Consiliului facultăţii din 7 iulie, Titu Georgescu a ţinut un lung discurs în care a pledat pentru "refacerea armoniei colectivului competent", astfel ca istoricii să-şi îndeplinească marile misiuni naţionale. După şedinţă, conferenţiarul Nicolae Ciachir i-a replicat: "Măi Titus, ai rămas tot paşoptist şi utopic". Aprecierea lui Ciachir l-a "pus pe gânduri" (p. 543). Realitatea este că intervenţia sa nu numai că a dus la detensionarea situaţiei, dar i-a încurajat pe "uzurpatori", deoarece pe ei nu-i interesau marile probleme de istorie, ci propria lor carieră, îndeplinirea cât mai rapidă şi într-o manieră radicală a misiunii de demolare a valorilor naţionale, inclusiv a istoriei naţionale. Titu Georgescu nu menţionează că, în 1992, când s-a discutat în Consiliul facultăţii propunerile de conducători de doctorat, a fost respins prin "vot secret". Aceasta era metoda prin care o persoană "neconvenabilă" era "scoasă din joc".

Peste puţin timp, Titu Georgescu avea să constate: "Astăzi, a vorbi de bine sau ceva de bine despre ce se petrece în România înseamnă a fi catalogat cu duritate ca retrograd, comunist, securist" (p. 514). Mărturiseşte că în agendele sale "notez zi de zi ceea ce se petrece şi las pentru eventualul cititor de peste 15-20 de ani, fapte consemnate. Cât mai corect redactate" – pe care nu le poate încă da publicităţii (p. 515). Aceasta şi pentru că "Nu reuşesc să mă obişnuiesc cât de cât cu ce se petrece în ţară" (p. 537).

Deocamdată, se concentrează asupra scrierii unor lucrări de istorie cu o reală semnificaţie naţională şi europeană, urmărind să descifreze viitorul prin prisma experienţei trecutului. A elaborat, aproape pe nerăsuflate, două cărţi: *România între Yalta şi Malta* (1993) şi *România în istoria Europei* (1997), apelând la date şi fapte concrete, dar şi formulând concluzii, în speranţa că se va ţine seama de ele.

Era foarte preocupat de problemele naţionale; îl îngrijorau situaţia din Transilvania, ofensiva revizionismului maghiar, atrocităţile împotriva românilor din judeţele Harghita, Covasna, Mureş; dar şi activitatea Fundaţiei Sörös, care recruta tineri, cu oferte tentante, astfel că aceştia "devin purtătorii nonpatriotismului, nihilismului naţional şi concepţiilor universaliste privind viitorul nostru apropiat, fără de hotare naţionale, cu

bizare federalizări, regionalizări, ş.a."; aceştia consideră marile fapte din istoria românilor ca fiind "minore" (p. 567). Constată că un asemenea fenomen se înregistrează şi la Facultatea de Istorie, situaţie care se aseamănă cu cea din anii de după 1948, de această dată nonpatriotismul fiind cultivat "cu un oarecare rafinament" (p. 567).

Încearcă să dea soluții pentru redresarea situației: "Ne trebuie astăzi mari tribuni care să strige tare, să scrie apăsat durerile acestui neam, primejdiile în care se află dreptatea cauzei româneşti" (p. 567), aşa cum au fost Nicolae Iorga şi Octavian Goga, a căror activitate o evocă în pagini de o autentică încărcătură emoțională. Dar glasul său răsuna, parcă, în pustiu.

Volumul se încheie cu câteva poezii scrise în anii 1958-1989.

Citez din poezia *Mai cred* datată 1979:

Mai am iluzii
Mai sunt utopic
Mai clădesc vise
Mai sper şi vreau
Să cred în oameni
Şi în forța lor.

Gheorghe I. Ioniță şi-a intitulat cartea *O viață, un destin. Istorii ştiute şi neştiute*[3]. Precizează că a decis să scrie "prezenta carte de mărturii dintr-o nevoie lăuntrică imperioasă de a retrăi diversele etape ale existenței mele şi de a ordona semnificațiile acestora cu înțelepciunea şi experiența câştigate prin trecerea timpului" (pp. 7-8). În acest scop a apelat la "experiența directă a unor fapte trăite care îmi stăruie în amintire mai viu ca oricând, dar şi pe consemnări reținute, în timp, pe filele jurnalelor personale, în note şi, mai cu seamă, în agendele anuale, cărora, recitindu-le acum, în clipe de mai multă linişte personală, le-am putut valorifica deplin conținutul şi spiritul în care au fost făcute la vremea respectivă". (pp. 9-10). A început să scrie după împlinirea vârstei de 65 ani, "cu ambiția de a fi cît mai obiectiv cu putință, de a înlătura, deci, pe cît posibil, notele de subiectivism, deşi oameni suntem!, mi se poate întâmpla şi mie să cad într-o astfel de capcană". (p. 9)

Cum era şi firesc pentru o astfel de lucrare, autorul relatează anii de început: copilăria, familia, şcoala. În 1951, elev fiind, a intrat în

[3] Gh.I. Ioniță, *O viață, un destin. Istorii ştiute şi neştiute*. Ediție îngrijită de Ileana Ioniță-Iancu, Bucureşti, Editura Cartea Universitară, 2007.

rândurile Uniunii Tineretului Muncitoresc (UTM). În vara anului 1953, a participat, ca delegat al tineretului român la Festivalul Mondial al Tineretului şi Studenţilor, desfăşurat în Bucureşti, una dintre cele mai ample acţiuni cu caracter cultural-sportiv, dar şi politic şi din lume în acea vreme. A devenit, în 1955, student la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti remarcându-se prin rezultatele obţinute la învăţătură; totodată, practica sportul de performanţă, făcând parte din echipa naţională de volei. În carte sunt relatate pe larg prima sa deplasare în străinătate, la Tirana, şi meciurile disputate în Albania, precum şi turneul cu echipa de volei în RD Germană. În acelaşi timp, a desfăşurat o susţinută activitate obştească, fiind ales secretarul comitetului UTM pe facultate; în 1959, a devenit membru al Partidului Muncitoresc Român. Profesorul precizează: "pentru mine, ca student, acest moment a însemnat foarte mult, a avut valoarea unei recunoaşteri a calităţii muncii şi condiţiei mele de până atunci". (p. 41).

În februarie 1960, cu puţin timp înainte de absolvirea facultăţii, a fost încadrat în calitate de cercetător ştiinţific, la Institutul de Istorie al Partidului de pe lângă CC al PMR. Era tocmai perioada când începuseră unele modificări sensibile în viaţa politică a României, marcate de retragerea trupelor sovietice, în iunie 1958, act ce a permis, conducerii de la Bucureşti să promoveze o politică de independenţă faţă de Moscova. Totodată, 1958 era şi anul morţii lui Mihail Roller, care îndrumase până atunci frontul istoric din România pe o linie pro-sovietică şi cu evidente conotaţii anti-naţionale. În marea sa calitate, Ioniţă menţionează: "Omul care m-a ajutat din primul moment, în mod deosebit să deprind tainele activităţii de cercetare în această instituţie a fost Titu Georgescu, secretar ştiinţific al institutului, un adevărat om de carte, un profesionist de ţinută, o personalitate bine conturată." (p. 62) Între cei doi avea să se închege şi o prietenie de familie, stimulată de faptul că atât Ileana Georgescu, cît şi Elisabeta (Coca) Ioniţă fuseseră colege la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, şi lucrau, după absolvire, la Muzeul de Istorie al Partidului.

În Institutul de Istorie al Partidului lucrau mulţi ilegalişti "angajaţi acolo pentru că se găseau la o vârstă mai înaintată şi nu mai puteau lucra în funcţii operative care să îi solicite intens". (p. 61) Aceştia relatau despre viaţa şi experienţa lor, având şi rolul de a păstra "puritatea ideologică" a scrierilor referitoare la istoria mişcării muncitoreşti şi a PCR, care forma esenţa activităţii ştiinţifice a Institutului. Gh.I. Ioniţă nu insistă, în cartea sa, asupra problemelor ridicate de aceşti ilegalişti, fără studii, dar care exercitau o adevărată cenzură până şi asupra documentelor de arhivă.

Ştiu din propria mea experienţă că nici la Arhiva Istorică a Institutului de Istorie a Partidului, nici la cea a Comitetului Central,

cercetătorul nu avea acces la inventare, astfel i se aduceau spre studiu dosare referitoare la tema aprobată de către custozii respectivi (după o aprobare în prealabil a şefului arhivei); notele trebuiau scrise pe fişele primite (cartonate cu antet), care rămâneau spre verificare; cele care conţineau probleme neconvenabile din punct de vedere politic şi ideologic erau reţinute, cercetătorului nedându-i-se nici o explicaţie. Este probabil că, lucrând în Institut şi având sprijinul lui Titu Georgescu, tânărul cercetător Ioniță a putut studia documente de arhivă la care alţii nu aveau acces.

Inteligent şi muncitor, cu o viziune nouă asupra istoriei, dobândită în anii studenției, el s-a remarcat de la început prin studiile vizând cu deosebire perioada 1934-1938, socotită până atunci ca reprezentând anii "fascizării țării". Gh.I. Ioniță a reuşit să modifice această viziune kominternistă, prezentând-o ca una în care forțele democratice au obținut importante succese, România fiind una dintre ultimele țări din Europa în care s-a instaurat un regim dictatorial.

În cartea sa de memorii, Gh.I. Ioniță aminteşte că *Declarația CC al PMR* din 1964, a căzut "ca un duş rece" asupra " veşnicilor păzitori ai purității ideologice din Institut: Nicolae Goldberger, Walter Roman, Ştefan Voicu, Vasile Liveanu ş.a. (p. 64), care au început să piardă teren.

După moartea lui Gheorghiu-Dej (martie 1965), noul secretar general, Nicolae Ceauşescu, a promovat în activul de partid tineri, apți pentru o deschidere politică şi ideologică. Pe acest fond, în iunie 1966, Gh.I. Ioniță a fost încadrat la Secția Învățământ şi Sport a CC al PCR: "Era pentru prima dată de la înființarea acestuia institut (al CC al PMR) când un cercetător din cadrul lui era ales pentru a lucra în Aparatul CC al PCR". (p. 67)

În această calitate a cunoscut multe personalități de la vârful partidului: Leonte Răutu, secretar al CC, era "un om extrem de inteligent, deosebit de cultivat, dar vizibil dominat de înclinații puternic pro-moscovite" (p. 79). Cornel Burtică – un "om admirabil" (p. 95), "inginer de profesie, dar răspunzând de un domeniu ideologic nu a avut niciodată reținere în a întreba, a se informa, a căuta consultanți de specialitate care să-l ajute să ia cea mai bună hotărâre. Am fost de față, de pildă, în nenumărate situații în care îl invita la dânsul, în cabinet, pe acad. Constantin C. Giurescu pentru a-i cere părerea într-o serie de probleme de istorie mai complicate". (p. 153). Chivu Stoica era un dogmatic care susținea că social-democrații au fost "niște cozi de topor", care nu ar fi avut nici un rol în timpul grevelor din 1933; el cerea să fie evidențiat rolul lui Nicolae Ceauşescu afirmând chiar că acesta "a fost acolo şi ne-a apărat şi-n proces" (p. 99). Gheorghe Vasilichi - în legătură cu acelaşi greve "nu vrea să se vorbească de Gheorghe Gheorghiu-Dej atât de accentuat pentru că, nu el, ci alții au stat pe baricade, în primele rânduri" (p. 101).

Asemenea aprecieri erau făcute în 1973, când se împlineau 40 de ani de la grevele petroliştilor şi ceferiştilor, la organizarea cărora Gh. Gheorghiu-Dej avusese un rol important dar acum nu mai trebuia evidenţiat, deoarece în fruntea partidului se afla Nicolae Ceauşescu, iar acesta "era făuritor de istorie" de la vârsta de 14 ani. Gh.I. Ioniță numeşte aceste schimbări de apreciere "ciudățenii" şi menționează că amintirile sunt relatările martorilor şi subliniază de aici necesitatea un ascuțit spirit critic.

Deşi devenise "activist de profesie", Ioniță nu a abandonat activitatea ştiințifică, fiind o prezență notabilă în revistele de specialitate şi în librării. În 1967 a început şi munca didactică, la Universitatea din Bucureşti. Contactul cu studenții l-au determinat să devină mai deschis spre dialog, să depăşească anumite canoane oficiale: "trebuie să recunosc că nu mi–am permis vreodată să opresc aceste discuții, deşi uneori mă îngrijora vehemența cu care se desfăşurau". Ținea seminarii la cursul Istoria PCR susținut de Titu Georgescu, iar intervențiile studenților erau extrem de libere. În memoriile sale, Ioniță scrie: "țin minte că, odată, i-am vorbit lui Titu Georgescu despre faptul că la seminariile pe care le țineam la filosofie, adeseori «ne cam lua valul» şi începeam să mă cutremur de acuitatea judecăților de valoare ale studenților mei". Titu Georgescu nu numai că nu s-a arătat îngrijorat, dar i-a declarat că era "bucuros că studenții încep să arate cum gândesc ei" (p. 93).

În calitate de activist la Secția CC al PCR, Gh.I. Ioniță a fost antrenat în elaborarea noii legi a învățământului, adoptată în 1968, care marca un evident pas înainte față de cea din 1948, croită după modelul sovietic. A trăit, chiar în sediul CC, momentul august 1968, când Nicolae Ceauşescu a condamnat energic intervenția militară a URSS, Bulgariei, Poloniei, Republicii Democratice Germane şi Ungariei în Cehoslovacia. "După încheierea manifestației, oamenii au rămas în fața sediului CC al PCR ore în şir, aşteptând parcă un ordin de mobilizare" (p. 83). Treptat, intransigența liderului de la Bucureşti s-a atenuat, constatând, că în fapt, nimeni nu a fost dispus să vină în ajutorul Cehoslovaciei; evident, nu ar fi venit nici în sprijinul României în cazul unui atac sovietic.

Prudența a devenit nota dominantă în relațiile cu Kremlinul. Îmi amintesc că, în întâmpinarea celei de a 60- a aniversări a Marii Uniri din 1918, am luat inițiativa publicării unui volum realizat de cadrele didactice şi studenții Facultății de Istorie a Universității din Bucureşti. În anul precedent, publicasem o lucrare similară, intitulată *Din lupta poporului român pentru independență*, la care contribuiseră 21 cadre didactice şi 3 studenți. De această dată reuşisem să obțin studii semnate de 20 de cadre didactice şi 2 studenți. Volumul intitulat *60 de ani, de la făurirea statului național unitar român*, a ajuns la Tipografia Universității unde a intrat în lucru. Dar cineva, un "binevoitor" a sesizat "organele", drept pentru care manuscrisul a trebuit să fie trimis la CC. După câteva zile, Gh.I. Ioniță

mi-a comunicat, cu o oarecare jenă (era şi dânsul coautor) că volumului "nu i se poate da drumul" dacă nu scot studiul meu în care tratasem pe larg, în capitole distincte, unirea Basarabiei, unirea Bucovinei şi unirea Transilvaniei cu România. După ce în primăvara anului 1968 se îngăduise publicarea în revista "Magazin Istoric" a unui articol semnat de acad. Ştefan Pascu în care se folosea expresia "unirea Basarabiei" (până atunci se scrisese despre "cotropirea", apoi despre "anexarea" Basarabiei de către România), la sfârşitul aceluiaşi an, "conducerea superioară" impusese evitarea acestui subiect. Mă găseam în situația ridicolă de a fi coordonatorul unui volum în care eu nu aveam niciun material. Pregătisem pentru o revistă studiul *Alegerea primului parlament al României Întregite (noiembrie 1919)* pe care l-am inclus în sumarul volumului, iar cel despre Marea Unire din 1918, deja tipărit mi-a fost înapoiat, neoficial, sub formă de extrase, de către directorul tipografiei, care şi-a oprit şi el câteva exemplare. În memoriile sale, Ioniță nu menționează acest episod care îşi are, totuşi, semnificația lui.

Ca urmare a reorganizării aparatului CC, în martie 1969, Gh.I. Ioniță a fost trecut la Secția Propagandă şi Presă, unde a lucrat cu Paul Niculescu-Mizil, Ion Iliescu, Cornel Burtică, Miu Dobrescu ş.a. Ca şi Titu Georgescu, el aprecia că Nicolae Ceauşescu a comis "mari greşeli" în promovarea cadrelor prin "menținerea pe scaune sus-puse a unor inşi semidocți, dar carieriști", precum Emil Bobu, Tudor Postelnicu, Ion Dincă, Iosif Banc, Petru Enache, Aneta Spornic şi alții. În ce mă priveşte, cred că este de discutat dacă este vorba de greşeli sau despre o politică deliberată de promovare şi menținere în funcții a unor persoane slugarnice, fără coloană vertebrală, care să execute, fără să crâcnească, indicațiile secretarului general.

În septembrie 1977, Ioniță a avut o întâlnire de "gradul zero", cu secretarul general al PCR. Fusese anunțat cu mult timp înainte despre această întâlnire şi timp de o lună şi ceva " fusesem practic ținut în "carantină", cu instrucțiuni clare că nu aveam voie să părăsesc Capitala şi că în orice moment, trebuia să se ştie, la locul de muncă şi acasă unde mă aflam". A fost primit în Cabinetul 1, Nicolae Ceauşescu punându-i câteva "întrebări punctuale: Cu ce te ocupi la Secție? De ce domenii de activitate te simți atras? Ce părere ai despre?" Ioniță scrie că a răspuns, cum a ştiut mai bine; întâlnirea, a durat 15-20 minute, iar Ceauşescu a încheiat cu "am vrut să te cunosc mai bine!" (p. 122). Mult mai târziu a aflat scopul acestei întâlniri: Ceauşescu urma să desemneze un secretar de Stat la Consiliul Culturii şi Educației Socialiste, pentru care fuseseră vizate trei persoane: Romulus Dima, Ion Mitran şi Gh.I. Ioniță. A fost numit Romulus Dima.

Timp de câțiva ani, Gh.I. Ioniță a fost coleg la Secția Propagandă cu Mircea Muşat, repartizat acolo după ce absolvise Academia Ştefan

Gheorghiu. “De la început nu s-a arătat foarte preocupat de activitatea de cercetare ştiinţifică, publicistică şi nici nu aveau vreun fel de trecut în această privinţă, în afara eforturilor pe care le depusese pentru alcătuirea tezei sale de doctorat” (p. 125). La început relaţiile dintre cei doi au fost foarte bune, au publicat împreună câteva studii, dintre care unul, intitulat *Probleme fundamentale ale istoriei României* a apărut în engleză, franceză, germană, rusă şi spaniolă. Momentul rupturii s-a produs imediat după apariţia la Secţie, în calitate de colaborator extern, al lui Ion Ardeleanu, director adjunct al Muzeului de Istorie a Partidului. “Nici el nu dăduse ocazii de a fi remarcat pentru performanţele sale ştiinţifice deosebite, nici în domeniul filosofiei (era absolvent al Facultăţii de Filosofie), nici mai ales în cel al istoriei, în care făcea, deocamdată, pionierat. Compensa, însă, aceste carenţe de ordin profesional, printr-o abilitate uimitoare de a se strecura pe sub pielea şefilor”. A ajuns să fie considerat “istoric oficial a partidului”, (aici Ioniţă îl citează chiar pe Ştefan Andrei, fost secretar al CC al PCR). Puterea dobândită de Ardeleanu, “fără să fie cuprins în vreo schemă de funcţionare ori retribuit de Secţia pe lângă care se ataşase - la secţia CC al PCR, se datora atitudinii şefilor “care l-au cultivat pentru abilităţile lui de comunicare, dar şi pentru zelul său de oportunist, dispus oricând la orice, numai ca să le intre în graţii” (p. 127). Ar fi de adăugat că regimul însuşi permitea asemenea anomalii.

Contextul în care cei doi nou veniţi la Secţie s-au putut afirma şi impune ca cenzori oficiali ai partidului a fost cel generat de Tezele din iulie şi de Programul ideologic al PCR, din 1971. La Conferinţa Naţională a PCR din decembrie 1969 se anunţase desfiinţarea Direcţiei Presei şi Tipăriturilor, care era oficial acreditată să exercite cenzura asupra tuturor publicaţiilor. După mai puţin de doi ani, Ceauşescu a realizat că se impunea o supraveghere mai atentă a studiilor din domeniul istoriei, deoarece acestea puteau genera probleme în relaţiile cu vecinii. (URSS, Ungaria, Bulgaria). De aceea, ele trebuiau lăsate să apară sau să fie oprite în funcţie de conjunctura politică de moment, decizia aparţinând Secţiei Propagandă a CC al PCR.

Ion Ardeleanu a avut abilitatea de a-i sădi lui Mircea Muşat convingerea că ei doi au de jucat un mare rol, “ţinând în frâu” întreaga istoriografie românească. Mai mult decât atât, că ei pot deveni cei mai mari istorici români în viaţă. Neavând nici timpul, nici pregătirea de specialitate necesare ei au decis să folosească în interes propriu lucrările istoricilor care veneau pentru aviz la Secţie. În cartea sa, Gh.I. Ioniţă citează din, *Cuvântul înainte* la *Tratatul de istorie a României*, vol. VIII scria: “cei doi au devenit istorici abia după ce au început să lucreze la Secţia Propagandă a CC al PCR, având grijă să ia <partea leului> din lucrările care li se trimiteau spre avizare” (p. 128). Este citată şi

aprecierea lui Florin Constantiniu dintr-un articol apărut în "Dosarele istoriei": "mai mult decât diverse <teze> ale partidului, mai exact ale secretarului său general, aceste constrângeri erau exercitate de tandemul Muşat-Ardeleanu, devenit cu timpul, în multe privințe, la fel de nociv ca şi Roller şi echipa sa" (p. 131). Florin Constantiniu a publicat, în 2007, o masivă lucrare, intitulată *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, în care prezintă pe larg rolul nociv al respectivelor personaje.

Bazându-se pe indicațiile lui Nicolae Ceauşescu privind publicarea lucrărilor de istorie, Muşat şi Ardeleanu au obținut ca nicio revistă sau carte de istorie să nu apară decât după avizul Secretarului cu Propaganda al CC al PCR pe baza unui referat întocmit de ei. Deoarece aceştia nu puteau citi toate lucrările care veneau la Secție au creat o comisie lărgită, care avea misiunea de a întocmi referat şi propune spre avizare (publicare sau nepublicare) lucrările de istorie înscrise în planurile editurilor şi revistelor. În memoriile sale, Stan Apostol menționează că a participat la o şedință a Secretariatului cu probleme ideologice al CC al PCR, unde Constantin Olteanu i-a aprobat pe membrii Comisiei de avizare: Stan Apostol, Mircea Iosa, Nichita Adăniloaie, Alexandru Porțeanu, Georgeta Penelea, Constantin Căzănişteanu, Stelian Popescu, Nicolae Petreanu, Ion Iacoş[4]. Din câte ştiu, din această comisie au mai făcut parte: Virgil Smârcea, Ion Bulei, Marin Badea, Viorica Moisuc, Constantin Botoran, Andrei Pippidi, Ion Pătroiu, Cristian Popişteanu, Augustin Deac, Stelian Neagoe, Livia Dandara. Unii au acceptat şi chiar au dorit să facă parte din Comisie pentru a obține mai uşor avizul de publicare a propriilor cărți; alții din dorința de a fi "şef" şi a-i bloca pe cei pe care nu-i agreau; au existat şi unii convinşi de necesitatea apărării "purității ideologice" a lucrărilor de istorie. Cert este că unii dintre aceştia s-au prezentat după 1989, ca disidenți ai regimului, anticomunişti şi luptători pentru democrație.

Rar se întâmpla ca o lucrare să fie acceptată fără a se cere introducerea mai multor citate din Nicolae Ceauşescu şi chiar din Elena Ceauşescu, sau fără a se scoate anumite capitole sau paragrafe care puteau crea "probleme de ordin politic". Nu erau puține cazurile când cărțile erau ținute la Secția CC al PCR până când Muşat şi Ardeleanu terminau de xeroxat paginile, pe care le introduceau în propriile lor "opere". Florin Constantiniu avea să aprecieze: "Folosind situația lor de paznici ideologici ai istoriografiei române, cei doi au jefuit, pur şi simplu, lucrările trimise spre referat cu o nerușinare greu de imaginat"[5]. Cunosc

[4] Apostol Stan, *Revoluția română văzută din stradă*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2007, pp.123-124.

[5] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2007, p. 399.

cazul lucrării de doctorat a lui Marin Nedelea, care a fost inclusă aproape integral în volumul II, partea I a din masivul volum *România după Marea Unire (1918-1933)*. Amenințați de autor că vor fi dați în judecată pentru plagiat, cei doi au obținut "stingerea conflictului" prin publicarea cărții lui Nedelea fără ca ei să fie citați. La o viitoare analiză istoriografică, cineva care nu cunoaşte această realitate, poate desprinde concluzia că Nedelea i-a plagiat pe Muşat şi Ardeleanu şi nu invers. Am relatat cu un alt prilej că eu însumi am fost victimă, în repetate rânduri, abuzurilor, "fraților Petreuş"[6], dar nu este aici locul să scriu despre mine, ci despre Gh.I. Ioniță.

Publicând mult, abordând o tematică diversă, Ioniță a trezit invidia colegului său Mircea Muşat care treptat, fiind stimulat de Ardeleanu, s-a transformat în ură. Pentru cei "din afară", în rândul cărora mă număram, era cel puțin ciudat ca un activist de partid să-l critice public pe un alt activist de partid. Memoriile lui Ioniță dezvăluie o realitate crudă, pe care eu, atunci, doar o bănuiam.

Muşat şi Ardeleanu au speculat cu abilitate faptul că Nicolae Ceauşescu nu agrea ideea prezentării rolului unor vechi revoluționari, activişti de partid pentru a se putea astfel dezvolta cultul propriei sale personalități. Ion Popescu-Puțuri şi Titu Georgescu realizaseră în 1972 volumul *Purtători de flamuri revoluționare*, iar Gh.I. Ioniță publicase în 1973, un articol intitulat *Însemnări la biografii revoluționare*, despre activitatea lui Gheorghe Niculescu-Mizil şi a soției sale Eufrosina Cotor. Era tocmai vremea când fiul lor, Paul Niculescu-Mizil, începuse să fie marginalizat de Ceauşescu. Momentul a fost bine ales de Muşat şi de Ardeleanu pentru a-l ataca pe Ioniță, dar şi de a opri de la tipar cel de-al doilea volum *Purtători de flamuri revoluționare*. A fost un prim succes "al fraților Petreuş", deoarece vizați erau directorul şi secretarul ştiințific al Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice precum şi un activist de la Secția Propagandă al CC al PCR. Cartea despre Gheorghe Niculescu-Mizil şi soția sa Eufrosina Cotor, predată de Ioniță la Editura Politică, i-a fost returnată, "fără nicio precizare asupra motivelor" (p.136).

Mergând pe aceeaşi linie, Muşat şi Ardeleanu, cărora li s-a asociat Gh. Zaharia, director adjunct al Institutului de Istorie a Partidului, au obținut sistarea difuzării celei de-a doua ediții a lucrării lui Gh.I. Ioniță, *PCR şi masele populare*, apărută în 1978, la Editura Ştiințifică şi Enciclopedică. Argumentul "forte" era acela că "tovarăşul Nicolae Ceauşescu este citat de 15 ori, iar autorul se autocita de 14 ori; că era menționat Chivu Stoica, deşi se dăduse "indicația expresă" ca numele său

[6] Ioan Scurtu, *A fi istoric în anii 1971-1989*, în *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu. Minirevoluția culturală din 1971*, ediție Ana-Maria Cătănuş, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005.

să nu mai fie citat în lucrări şi în presă şi nici să fie prezentat portretul său în expoziții şi muzee", sau că lucrarea "citează localități din Basarabia şi Bucovina" (p. 138-139). Ca urmare, cartea *PCR şi masele populare* a fost oprită de la difuzare, iar autorul a trebuit să facă numeroase demersuri pentru a se "disculpa", fapt ce s-a soldat cu un rezultat pozitiv: "pachetele din librării au fost desigilate şi cartea a început să se vândă" (p. 139).

Problema numărului de citări a "tovarăşului" devenise criteriul esențial de apreciere a unei lucrări de istorie. De exemplu, în vara anului 1989, a fost retrasă din librării cartea lui G.D. Iscru, *Revoluția de la 1848* deoarece nu conținea nici un citat din Nicolae Ceauşescu. Între cei incriminați pentru această "gravă greşeală ideologică şi politică" am fost şi eu (Ioan Scurtu), deoarece, la solicitarea Editurii Albatros, am făcut un referat prin care propuneam publicarea lucrării. Revoluția din decembrie 1989 a făcut ca ancheta să rămână nefinalizată.

În august 1979, a apărut în librării o carte cu o banderolă albă pe care era scris cu roşu: A XXX-a aniversare a zilei de 23 August 1944. Avea un titlu interesant: *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, iar autorul era A. Simion, cercetător ştiințific la Institutul de Studii Istorice şi Social Politice de pe lângă CC al PCR. Simion făcea o primă încercare de abordare ştiințifică a perioadei 1940-1944 şi de prezentare a lui Ion Antonescu într-o lumină mai realistă, pe bază de documente, depăşind astfel, clişeele acreditate de PCR de-a lungul anilor: fascist, criminal, hitlerist etc. La două săptămâni de la apariție cartea a fost retrasă din librării, ca urmare a protestelor guvernului sovietic şi al altor presiuni internaționale. Dacă Titu Georgescu a fost implicat doar marginal în publicarea acestei cărți, Ioniță era referent ştiințific. El avea să fie admonestat de Ilie Rădulescu, secretarul cu Propaganda al CC al PCR, care l-a avertizat că apariția cărții "a contribuit la generarea unui mare scandal la Moscova, ca urmare a încercărilor pe care Aurică Simion le făcea în lucrarea sa pentru reabilitarea politică a mareşalului Ion Antonescu" (p. 146). Eforturile lui Ioniță de a plasa discuția pe tărâmul ştiințific au fost "tăiate scurt" de Ilie Rădulescu: "Nu doresc, cât timp mă aflu pe acest scaun, să văd tancurile sovietice defilând pe străzile Capitalei şi nicăieri în țara noastră" (p. 148). Gh.I. Ioniță a discutat ulterior cu redactorul Şerban Polverejan de la Editura „Dacia", care i-a mărturisit că a participat la arderea cărții lui Simion (p. 150). În acei ani, prin politizarea excesivă şi prin controlul de partid, orice lucrare de istorie era considerată ca exprimând punctul de vedere al conducerii de partid şi de stat, astfel că spusele lui Ilie Rădulescu puteau avea credibilitate.

Acest episod a constituit un nou argument folosit de Muşat şi Ardeleanu pentru a-l ataca pe Ioniță. Oarecum curios, pentru atitudinea unui activist de partid, Gh.I. Ioniță nu a replicat "fraților Petreuş",

afirmând în cartea sa de memorii că îi era "lehamite de a mă coborî la nivelul trepăduşilor", şi a preferat să plece de la Secţia CC, pentru a se dedica exclusiv carierei universitare. În realitate mulţi credeau că cei doi îl "aveau cu ceva la mână", sau că el era realmente vinovat. Peste ani, Ioniță recunoştea: "am avut mult de pierdut procedând astfel" (p. 142).

În decembrie 1979, Gh.I. Ioniță a fost eliberat, la cerere, din munca de partid, rămânând cu norma de bază la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din Bucureşti. Solicitarea era determinată şi de faptul că urma să concureze pe un post de profesor, dar conform hotărârilor existente, cei care aveau "munci de răspundere pe linie de partid şi de stat" nu puteau să se prezinte la concurs.

Dosarul cu rezultatul concursului a fost trimis de Ministerul Învățământului la Cabinetul 2 (Elena Ceauşescu). Întâmplarea face ca în *Buletinul Oficial*, partea a III-a din 14 noiembrie 1979, să se publice scoaterea la concurs a unui post de profesor, pe care a concurat Gh.I. Ioniță şi a unui post de conferenţiar pe care am concurat eu. Am trăit împreună emoţiile celor doi ani de aşteptare, până când Elena Ceauşescu şi-a găsit timpul să scrie "DA" pe fiecare dintre dosarele noastre, astfel că, pe această bază, ministrul Învăţământului a putut să semneze Ordinul de numire în noile noastre posturi, începând cu data de 15 septembrie 1981.

În anii 1984-1989, Gh.I. Ioniță a fost decanul Facultății de Istorie – Filosofie, iar între 1985-1989 şi directorul Institutului de Studii Sud–Est Europene. Această a doua funcţie a considerat-o "doar o sarcină primită din partea conducerii Universității" (p. 163), deoarece, la vremea respectivă, printr-o decizie luată la nivelul conducerii superioare de partid, institutele de cercetare ştiinţifică fuseseră integrate în Universități, iar decanul trebuia să fie şi director de institut.

În calitate de decan, şi director de Institut, Ioniță a trebuit "ţină piept criticilor foarte ascuţite ale <celebrei> Olivia Clătici, pe atunci secretar cu Propaganda la Centrul Universitar Bucureşti al PCR" (p. 163). Aceasta era revoltată de faptul că unele cadre didactice " ezitau intenţionat să vorbească despre Nicolae Ceauşescu" şi că aveau "accente criticiste în legătură cu anumite probleme ale realității româneşti din epocă", iar decanul nu le controla şi nu lua măsuri. Relatarea lui Ioniță este absolut corectă.

Îmi amintesc că într-o primăvară am fost invitat să ţin o conferință în Aula Bibliotecii Centrale Universitare din Bucureşti, iar directorul Ion Stoica m-a avertizat că va asista şi tovarăşa Clătici pentru a constata dacă evit să dau citate din tovarăşul Ceauşescu. Am început conferința privind-o în ochi pe tovarăşa Clătici şi spunând, cu zâmbetul pe buze, că voi vorbi în "spiritul gândirii revoluționare a tovarăşului Nicolae Ceauşescu". După conferință doamna Clătici mi-a spus că a observat zâmbetul meu ironic.

Altădată, Biroul Organizației de Bază de la Secția de Istorie a decis să pună în discuția adunării generale problema promovării cadrelor. Era o temă care îi frământa pe toți, deoarece promovările erau blocate, ajungându-se în situația ca unele cadre didactice să fie la pensionare lectori sau chiar asistenți, deşi aveau o activitate ştiințifică meritorie. Apreciind că dezbaterea unei asemenea teme putea crea dificultăți pe linie de partid, tovarăşa Olivia Clătici a venit la facultate cu câteva minute înainte de începerea şedinței şi a oprit desfăşurarea adunării generale, spre indignarea cadrelor didactice şi studenților aflați deja în amfiteatrul *Nicolae Iorga*.

Am citit memoriile doamnei Olivia Clătici şi mi-am nuanțat mult aprecierile pe care le aveam la adresa activității sale, atât eu cât şi Titu Georgescu sau Gh.I. Ioniță. Mărturiseşte că domnia sa cunoştea situația reală, dar ca "un soldat devotat partidului", se simțea obligată să acționeze în conformitate cu indicațiile primite, adoptând uneori un ton dur, care să nu îngăduie replici, deoarece nu ar fi avut argumente credibile. Şi atunci, "în lipsă de argumente luam documentele [de partid] drept paravan"[7].

Era, la rândul ei, presată permanent de la Comitetul Municipal, de la Comitetul Central, criticată că nu este suficient de energică etc. Desigur, o soluție ar fi fost demisia, dar un asemenea act era interpretat ca un refuz de îndeplinire a sarcinilor şi urmau măsuri coercitive, a căror amploare era greu de estimat.

În memoriile sale, Gh.I. Ioniță mărturiseşte că "i-a acoperit" pe mulți studenți, precum şi pe unele cadre didactice care se abăteau de la "linia partidului", luându-le apărarea, căutând să evite anchete ale Securității în facultate. A trebuit să accepte asumarea unor răspunderi, care în mod evident nu-i erau pe plac. După ce a fost de acord să devină directorului Institutului de Studii Sud–Est Europene, a trebuit să consimtă la ocuparea locului de preşedinte al Laboratorului de Studii Otomane, inițiat de lect. univ. dr. Mihai Maxim. Aceeaşi tovarăşă Clătici a refuzat să aprobe înființarea acestui laborator, "speriată ca nu cumva, în umbra acestuia să se ascundă cine ştie de practici orientale dubioase" (p. 165). Abia se stinsese ecoul "meditației transcedentale" şi se temea să nu apară încă o problemă asemănătoare. Ioniță i-a declarat că îşi asumă răspunderea activității laboratorului, că dezbaterile vor avea un caracter ştiințific. În fața acestei situații, tovarăşa Clătici i-a spus că aprobă înființarea laboratorului dacă preia el conducerea acestuia, punându-l astfel pe decan într-o situație delicată. Între a nu funcționa acest laborator şi a obține avizul acceptând un rol cu totul în afara specialității sale, Ioniță a preferat cea de–a doua soluție. Evident, unii, care nu cunoşteau această

[7] Olivia Clătici, *Opțiuni politice ... Experiențe politice. Am fost activist al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Editura Nicolae Bălcescu, 2007, p. 293.

realitate, aveau să-l acuze că era ahtiat după funcţii şi că îi plăcea să stea în prezidiu.

Gh.I. Ioniţă a avut cultul prieteniei. A simţit nevoia ca şi în această carte de memorii să evoce figura a doi prieteni apropiaţi: Milică Moldoveanu şi Ion Spălăţelu. A fost în acelaşi timp un om generos, dornic să-şi ajute semenii. A evocat pe larg cazul lui Marian Truşcă, numindu-l un "Che Guevara" autohton, pe care l-a sprijinit atât în anii studenţiei, cât şi după absolvirea Facultăţii de Istorie.

Ca decan şi director de institut, Ioniţă nu a scăpat din atenţia "fraţilor Petreuş", care au pregătit "lovitura decisivă". Este un fapt binecunoscut că în România se cultiva o atitudine antisovietică, iar apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale, idee obsesivă a lui Nicolae Ceauşescu, viza Uniunea Sovietică, singura ţara care putea, cu adevărat, să ocupe România. În dispută erau şi problemele de istorie. În 1973, s-a hotărât, la nivel guvernamental, constituirea unei comisii de istorici din cele două ţări, care să discute problemele de istorie şi să propună Ministerelor Învăţământului ameliorarea manualelor şcolare. Am participat şi eu la mai multe sesiuni ale acestei comisii şi de fiecare dată divergenţele se refereau, în principal, la problema Basarabiei (1912-1918-1940), naţiunea moldovenească, rolul unor personalităţi (C. Stere, Ion Inculeţ) războiul din 1941-1944. Evident, sovieticii nu acceptau punctele noastre de vedere şi nici noi pe ale lor. La sfârşit se încheia un protocol, în care se consemnau rezultatele înregistrate, punctele de vedere comune şi cele în divergenţă, care urmau să fie dezbătute la întâlnirile următoare. Sesiunile comisiei ofereau prilejul unui schimb de publicaţii, inclusiv volume de documente, de informare reciprocă asupra temelor de cercetare ştiinţifică etc. Aşa cum aprecia Gh.I. Ioniţă, activitatea comisiei era "un adevărat barometru al relaţiilor bilaterale". (p. 119)

Sesiunea din decembrie 1986 s-a desfăşurat la Moscova, preşedintele Părţii române fiind Gh.I. Ioniţă. Discuţiile s-au desfăşurat în nota obişnuită; a fost semnat protocolul, iar la întoarcerea în ţară, delegaţia din care am făcut şi eu parte, a fost primită de ministrul Ion Teoreanu. Acesta a citit informarea şi protocolul, pe care a scris "De acord" punându-şi semnătura; ne-a felicitat pentru activitatea depusă şi ne-a urat "La mulţi ani!". Era în preajma Anului Nou. Potrivit practicilor de atunci, cele două documente – informarea şi protocolul – au fost trimise la Secţia Propagandă a CC al PCR, unde au ajuns în mâinile lui Muşat şi a lui Ardeleanu. Cei doi au găsit un bun prilej de a-l ataca pe Ioniţă, afirmând că acesta "trădase interesele naţionale", dăduse Basarabia şi Bucovina de Nord, pe mâna Moscovei. "Fraţii Petreuş" au cerut ministrului Ion Teoreanu ca actul de "trădare naţională" comis de Gh.I. Ioniţă să fie dezbătut cu cadrele de ştiinţe sociale din toate universităţile precum şi cu inspectoratele şcolare judeţene.

La începutul lunii ianuarie 1987, ministrul Teoreanu mi-a cerut să le organizez eu dezbaterile cerute de "tovarăşii de la C.C." Lucram "voluntar" (fără salariu) la Direcția Ştiințe Sociale şi mă ocupam de învățământul universitar astfel că ministrul a apreciat că aş fi cel mai nimerit să îndeplinesc această sarcină. Am răspuns că dezbaterile "trebuie să înceapă cu prezentarea informării făcute de comisii pentru ca participanții să ştie despre ce este vorba şi să se precizeze că protocolul a fost aprobat de ministrul Învățământului. Lui Teoreanu nu i-a convenit propunerea, dar nici nu avea cum să-şi retragă semnătura, drept care a conchis: "Vezi şi dumneata cum faci, iar când vor întreba tovarăşii de la CC, să le spunem că am făcut prelucrare". Bineînțeles că nu am întreprins nimic şi nici "tovarăşii, nu m-au întrebat ceva, pentru că ținta lor nu eram eu, ci Gh.I. Ioniță. Evident, nu i-am spus lui Ioniță despre discuția cu Teoreanu, astfel că numele meu nu apare în memoriile sale privind acest eveniment. În subsol sunt menționați Nicolae Ceachir care nu a făcut parte din delegația de atunci, şi Grigore Posea, care, fiind geograf, nu avea cum să facă parte dintr-o comisie de istorie (poate că în paralel s-au desfăşurat, tot la Moscova, lucrările comisiei mixte de geografie).

Prelucrarea "cazului Ioniță" nu a avut loc, cu excepția unei întruniri la Muzeul de Istorie a municipiului Bucureşti, în casa Suțu, convocată de cabinetul de partid al municipiului Bucureşti. Totuşi, Muşat şi Ardeleanu au cerut presei să nu mai admită publicarea vreunui material sub semnătura lui Ioniță, lăsând a se înțelege că această dispoziție venea de sus. (p. 169). Ca urmare, din decembrie 1986 până în decembrie 1989 lui Ioniță i s-a ridicat dreptul de semnătură. El devenise o persoană non grata, iar unii "se mirau cum de mai eram menținut în funcția de decan al facultății şi de director al unui institut academic." (p. 170). Ulterior am aflat că Mircea Muşat, care eşuase în tentativa de a deveni directorul Institutului de Studii Istorice şi Social Politice după "cazul A. Simion", dorea să ocupe funcția de decan al Facultății de Istorie-Filosofie "printr-o dispoziție de sus", după care să devină cadru didactic (profesor universitar, titlu pe care nu l-a avut niciodată) la Catedra de Istorie a României. Manevra a fost dejucată de Iulian Cârțână, care a acceptat să "coboare" din funcția de prorector al Universității în cea de decan al Facultății de Istorie-Filosofie. La vremea respectivă nu am cunoscut aceste dedesubturi şi am fost mirat de discursul citit în fața adunării generale a cadrelor didactice de Gh.I. Ioniță (el de regulă vorbea liber), de parcă ar fi la un nou mandat, deşi nu figura pe lista de propuneri. Era poate şi un sentiment de satisfacție că manevra "Petreuşilor" nu a reuşit. Aşa cum singur consemnează, a fost eliberat din funcția de decan la 1 octombrie 1989, iar peste o luna şi jumătate a izbucnit Revoluția.

În cartea sa, *O viață, un destin*, Gh.I. Ioniță nu prezintă situația incertă în care se afla: fără drept de semnătură, înlăturat din funcția de

decan, hăituit de cei doi (Ardeleanu şi Muşat). În acel context se putea aştepta la orice.

Nu relatează, aşa cum a procedat Titu Georgescu, ce a făcut în zilele Revoluției, cum a receptat evenimentul, ce speranțe şi ce iluzii îl încercau. După 1 octombrie 1989, următoarea consemnare este următoarea: "Şi uite aşa au trecut ultimele luni ale anului 1989, au venit zilele de foc ale controversatei noastre revoluții, şi odată cu ele am ieşit şi eu din acel labirint. Dar nu am apucat să răsuflu uşurat, după toate câte îndurasem, că imediat mi-a fost dat să intru în altul, ridicat în calea mea, de noii "comisari" care s-au " născut " atunci şi care s-au năpustit cu nesaț asupra mea şi asupra altor colegi de facultate, înscriindu-ne pe liste negre, afişate pe ziduri, şi pregătindu-ne pedepse exemplare pentru colaboraționismul cu vechiul regim" (pp. 175-176).

Profesorul mărturiseşte că se afla într-o derută completă: "Resimt şi acum starea de confuzie care pusese stăpânire asupra mea atunci, căci în minte îmi erau încă vii ecourile anilor de denigrări şi persecuții la care fusesem supus până în acel moment, şi dintr-o dată mă vedeam țintuit la perete de alți acuzatori, mult mai vehemenți şi mai dezlănțuiți, aşa cum şade bine în vremuri revoluționare! Nu puteam înțelege de unde le venea noilor "amici" atâta poftă de răzbunare, începând cu Zoe Petre – care se prezenta public ca o persoană neprihănită, ca o creație a vremurilor noi şi care avea să îşi proclame singură "alegerea" în funcția de decan al facultății - şi continuând cu atâția alții pe care i-a manipulat cum a vrut şi care i-au dat un sprijin hotărâtor, dar şi anumite cadre didactice, cuprinse subit de o amnezie cu privire la trecutul antedecembrist." (p. 176)

Menționează că, cu puțin timp înainte de Anul Nou, a trebuit să-şi dea demisia din funcția de director al Institutului de Studii Sud–Est Europene, cerută pe "scările facultății" de Al. Duțu, unul "dintre cei mai încrâncenați aspiranți la scaunul de director". În aceste condiții, Ioniță şi-a redactat cererea adresată ministrului Învățământului, Mihail Şora, pe care i-a înmânat-o lui Al. Duțu, spunându-i că "nu consider necesar să vin la Institut pentru a o prezenta colectivului." (p. 177)

În cartea sa, Ioniță citează dintr-o lucrare apărută în anul 2000[8] unde cu Ioan Scurtu prezintă "momentul uzurpării puterii în facultate de către Zoe Petre şi ciracii săi" (p. 184). Am relatat acolo despre adunarea generală a cadrelor didactice, unde Zoe Petre a fost aleasă în Consiliul facultății după al treilea tur de scrutin, cu 12 voturi din 29 prezenți. A fost suficient, pentru că, imediat, "un grup de studenți, devenit foarte activ şi intransigent, a afirmat pur şi simplu că nu acceptă pe altcineva în fruntea facultății".

[8] Ioan Scurtu, *Cuvânt către cititor*, în *O viață închinată istoriei*, *Constantin Buşe*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2002.

Profesorul Ioniță își amintește de umilința la care a fost supus, cu prilejul prezentării sale în fața judecății studenților "într-o întristătoare zi de ianuarie". A fost, recunoaşte "o mascaradă", o "josnică înscenare", când "un număr de studenți incitați de «păpuşarii» acțiunii s-au străduit să mă umilească prin tot soiul de întrebări şi invective de cea mai joasă speță". Unii dintre aceştia "drept răsplată pentru zelul lor au fost opriți la terminarea studiilor să lucreze în facultate" (p. 183). De asemenea, scria " Îmi amintesc, totodată, de acele zile când la intrarea în sala de curs, şi eu. şi alți colegi din cadrele puse la zid, eram întâmpinați de «locotenenții» lui Zoe Petre, care, blocând uşile de la intrarea în sălile de curs, pentru noi şi pentru studenți, ne anunțau marțial că acele activități nu aveau să se mai desfăşoare" (p. 184).

Țin să precizez faptul că, fiind ales şeful Catedrei de Istoria Românilor, m-am străduit să calmez situația, să ne îndreptăm atenția spre elaborarea unui nou plan de învățământ, lansarea unor programe de cercetare ştiințifică eliberate de orice canoane ideologice, stabilirea de relații de colaborare cu instituții similare din alte țări europene, etc. Nu am acceptat ca vreunul dintre membrii catedrei să ne părăsească în urma acțiunilor huliganice ale unor studenți, sau să elimin din Statutul de funcțiuni cadre didactice la indicația Consiliului facultății sau a doamnei decan. Am fost chemat de aceasta la Comisia de disciplină pe Universitate, unde domnul Mircea Flonta, care a fost timp de 12 ani secretarul Biroului PCR de la Filosofie, dar devenit acum un anticomunist feroce m-a întrebat de ce nu-i desfac contractul de muncă unui cadru didactic din Catedra de Istoria Românilor. Am răspuns că respectivul nu avea contract de muncă semnat de mine, ci de rectorul Universității, fapt pe care domnul Flonta se prefăcea că nu-l ştie. Evident dorea să scoată "castanele din foc" cu mâna mea.

Am reuşit să creez două posturi de cercetare în cadrul catedrei, dintre care unul l-am oferit domnului Ioniță, pentru a-l proteja de contactul cu grupul de briganzi.

Nu ştiu dacă Ioniță cunoştea demersurile mele, pentru că nu am vrut să apar ca "salvatorul" cuiva, ci acționam în conformitate cu conştiința mea şi cu ceea ce consideram că trebuie să fie o reală ținută universitară. Cert este că în cartea sa se poate citi: "În toată această nebunie, singurul meu punct de echilibru a fost, în restul perioadei petrecute în facultate, prezența în fruntea Catedrei de Istoria Românilor, a profesorului universitar dr. Ioan Scurtu, prestigios specialist în domeniul său de studiu, dascăl de vocație, pasionat istoriograf, care a scris şi a publicat mai mult decât toți gălăgioşii revoluționari din'89 luați la un loc, şi, mai presus de orice, om de ireproşabil caracter.

Unul din meritele sale esențiale a constat şi constă în străduania de a împiedica desființarea acestei catedre, inițiativă pe care noua conducere

stabilită în facultate s-a străduit mult timp să o neutralizeze. Să laşi prima Universitate din ţară fără o catedră de istorie a românilor, o catedră pe care a slujit-o ani îndelungaţi patriarhul istoriografiei româneşti, savantul Nicolae Iorga., ar fi un adevărat sacrilegiu! Şi tot lui Ioan Scurtu i se datorează preocuparea de a impune un plan de învăţământ echilibrat pentru această catedră, îmbinând clasicul cu modernul şi punând în prim-plan efortul de a păstra vie, în actul didactic, nu numai dragostea de adevăr, ci şi preocuparea pentru educarea patriotică a studenţilor" (p. 187).

După trei ani de carantină profesorul Ioniţă a putut să-şi reia activitatea didactică susţinând cursuri cu teme de o absolută noutate pentru studenţii de la Facultatea de Istorie: *Românii de dincolo de actualele hotare ale ţării*; *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controversei*; *Metodica predării istoriei*, pe care le-a şi editat la tipografia Universităţii în anii 1996-1997. A colaborat la lucrarea monografică *Istoria Basarabiei* precum şi la volumul VIII al *Tratatului de Istorie a României* pe care l-am coordonat.

În 1996-1997, am propus ca Gh.I. Ioniţă să primească dreptul de a conduce doctorat în istorie, dar a fost respins, prin sistemul "votului secret", dirijat de doamna decan. Profesorul nu aminteşte în memoriile sale despre acest afront. În cartea sa, Gh.I. Ioniţă scrie că în 2002, "după mai bine de un deceniu de mârşăvii la adresa mea, am luat hotărârea să mă pensionez" (p. 186). Probabil că nu a vrut să sufere şi «ultima mârşăvie». În realitate, el a făcut cerere de prelungire a activităţii, pe care colectivul Catedrei de Istoria Românilor a avizat-o favorabil şi a înaintat-o Consiliului facultăţii. Aici, decanul Alexandru Barnea a supus la vot pensionarea profesorului Ioniţă, care a fost imediat votată. Am intervenit în calitate de şef al catedrei, atrăgându-i atenţia că cererea se referea la continuarea activităţii. În replică, decanul a spus că a fost deja votată pensionarea; în urma insistenţelor mele a pus la vot cererea de continuare a activităţii, care a fost respinsă cu majoritate de voturi.

Profesorul Ioniţă, cel hulit de conducerea Facultăţii de Istorie a Universităţii Bucureşti, a fost dorit şi solicitat de mai multe Universităţi particulare, abia înfiinţate, urmăreau să-şi constituie un corp profesoral de elită. Este un fapt că universităţile particulare, apărute începând cu 1991, au fost create de profesori universitari din învăţământul de stat, cu capacităţi manageriale deosebite. De altfel, aproape toate noile spaţii pentru învăţământul superior din România aparţin universităţilor particulare, care s-au dovedit şi cele mai receptive la procesul de modernizare şi racordare la experienţele europene.

Dând curs, solicitărilor, Gh.I. Ioniţă a lucrat mai întâi la Universitatea Spiru Haret (1992-1996), unde a fost şi decan, apoi la Universitatea Dimitrie Cantemir (1996-2002), îndeplinind funcţia de prodecan, universitatea Hyperion (2003-2005) fiind decan. De asemenea,

a predat la Facultatea de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție Al.I. Cuza, la Centrul Eudoxiu Hurumuzachi pentru pregătirea românilor de pretutindeni.

Scriindu-şi memoriile după împlinirea vârstei de 65 de ani, luând o anumită distanță față de evenimentele la care a fost martor, Gh.I. Ioniță a putut să vadă şi să judece evoluția din societatea românească, în mod deosebit din lumea intelectualilor. A constatat că s-a bătut şi se mai bate încă moneda pe tema aşa zisului colaboraționism cu regimul politic al timpului. Acest demers în sine a fost privit de inițiatori ca o garanție sigură şi suficientă a scoaterii din discuție a propriilor persoane ca şi cum simplul gest de a fi ridicat piatra ar fi garantat imunitatea în fața oricăror viitoare examene. În fond, Ioniță avea perfectă dreptate. Îmi amintesc că în ianuarie 1990, la prima întâlnire a cadrelor didactice de la Facultatea de Istorie, lect. univ. dr. Zoe Petre a cerut pe un ton energic "să o luăm de la zero", pentru că tot ce s-a scris până atunci nu mai era valabil. Am avut atunci o replică: "Să o ia de la zero cei care se află la zero, iar noi, ceilalți, ne vom continua activitatea ştiințifică". Viața a demonstrat că cei care au fost în stare să publice înainte de 1989 au făcut-o şi după Revoluție, în timp ce mult invocatele "cărți de sertar" nu au apărut, pentru simplul fapt că ele nu au existat. Ar mai fi de adăugat că cei mai vehemenți antisecurişti erau tocmai cei care, în anii regimului Ceauşescu, primiseră aprobarea din partea Securității şi a organelor PCR, de a se deplasa în Occident, uneori pentru luni şi chiar ani de zile. Va veni o zi când vom putea citi informările pe care aceştia le făceau la întoarcerea în țară şi modul cum s-au achitat de misiunile încredințate de Securitate.

In capitolul intitulat *România-încotro?* profesorul Ioniță se referă la schimbările produse în decembrie 1989 şi în perioada imediat următoare. "Istoria a decis atunci, în mod semnificativ pentru destinul nostru ca popor, ca ieşirea din impasul în care ajunseserăm să se producă pe cale violentă, de natură să atragă atenția întregii lumi asupra noastră.

Cum se ştie, răsturnarea vechiului sistem s-a înfăptuit la noi, în România, printr-o mişcare spontană explozivă, cu o masivă participare a tuturor forțelor şi categoriilor sociale. Credința în justețea demersului a fost hotărâtoare: pentru această cauză, s-au dat jertfe de sânge, au căzut oameni – foarte mulți dintre ei tineri, chiar foarte tineri, copii.

Există, totodată, suficiente date şi fapte care demonstrează, mai presus de orice speculații sau coincidențe, că anumite forțe au pregătit, peste hotare, o răsturnare de situație în România, au incitat de acolo şi chiar au fost la un pas de a interveni. Au ieşit la suprafață informații credibile, care arată că acestea au acționat şi în interiorul României" (pp. 205-206).

Ioniță nu şi-a propus să cerceteze în detaliu evenimentele din decembrie 1989, dar ca istoric şi ca observator cu experiență a putut

desprinde concluzii pertinente. Este limpede că a existat în România o mişcare populară de mari proporţii, după cum este adevărat că factorul extern a jucat un rol important; "principiul dominoului", potrivit căruia regimul socialist totalitar a căzut succesiv în toate statele europene, este prea evident pentru a putea fi negat.

În opinia sa "ne este încă greu să vorbim, în termeni siguri, despre ce a fost în România la finele lui decembrie 1989 – o revoluţie, un război civil, un complot, o lovitură de stat, o acţiune a forţelor interne, în strânsă legătură cu <amicii> internaţionali ai ţării noastre. În neputinţa care ne stăpâneşte, deocamdată, de a ne pronunţa cu certitudine, vom folosi deliberat terminologia de evenimentele din decembrie 1989" (p. 206). Dincolo de aprecierile ce se pot face, "ar trebui spus apăsat în actualul stadiu al cunoaşterii istorice este că evenimentele din '89 nu au constituit proprietatea unui grup, a unei singure forţe politice, ele au fost înfăptuite cu implicarea unor mase largi populare" (p. 207). Cu alte cuvinte, Ioniţă respinge ideea loviturii de stat. Pe de altă parte, profesorul constată că definiţia clasică a revoluţiei (pregătire ideologică, programe, lideri, acţiuni coordonate) nu este aplicabilă în cazul României.

Analizând Comunicatul către ţară al Consiliului FSN, Ioniţă aprecia că aici "se regăsesc, de altfel, definite natura politică şi socială a răsturnării produse atunci, caracteristicile şi opţiunile ei: demolarea sistemului totalitar ceauşist, instaurarea democraţiei, respectarea libertăţii şi demnităţii umane, renaşterea societăţii româneşti pe baze normale şi solide" (p. 107). În România s-a creat un sistem pluralist şi democratic, au fost organizate alegeri libere, a fost adoptată o nouă Constituţie, au fost înregistrate progrese remarcabile în construcţia societăţii civile româneşti etc. A fost evitat războiul civil, iar România a reuşit să devină un factor de stabilitate şi echilibru în această parte a Europei. Profesorul are o atitudine pozitivă faţă de asemenea evoluţii spre democraţie.

Pe de altă parte, Gh.I. Ioniţă constată că nu s-a reuşit elaborarea unui program coerent privind tranziţia, "vechile structuri economice au fost demolate brusc, haotic, înainte de a fi create altele noi, ceea ce a dereglat circuitele economiei naţionale", s-au înregistrat "imense distrugeri de bunuri şi instalaţii agricole", s-au creat grave confuzii privind rolul statului, a luat amploare corupţia, astfel că "efectele pozitive ale reformei s-au răsfrânt cu precădere asupra unui segment social foarte restrâns" (p. 214).

După aceste observaţii critice, într-o manieră optimistă, Ioniţă conchide: "Răspunsul nu poate fi, în nici un caz, întoarcerea la ceea ce a fost. Dar cred cu tărie că pentru fiecare om al zilelor noastre trebuie să devină limpede că nu putem beneficia de modul de viaţă şi de bunăstarea societăţilor dezvoltate, dacă nu adoptăm şi modul lor de a munci, dacă nu ne apropiem de productivitatea lor, de formele lor de producţie şi de

organizare" (p. 214). În timp ce scria asemenea fraze, Gheorghe I. Ioniță era, în continuare, caracterizat de "amicii săi" de la Facultatea de Istorie a Universității din Bucureşti ca un "nostalgic comunist", pentru a justifica astfel propria lor atitudine de după 1989.

Gh.I. Ioniță, ca şi Titu Georgescu, a ținut să sublinieze faptul că "am fost şi am rămas, statornic, om de stânga" (p. 218). Evident, o stângă mai curând teoretică, decât una militantă. Pornind de la răsturnările înregistrate după decembrie 1989, Ioniță apreciază că "socialismul a fost o idee extraordinară, aplicată, din păcate, dezastruos, în țara noastră... Socialismul de tip sovietic – expresia practică a gândirii idealiste a celor doi filosofi, Marx şi Engels, care a înrâurit covârşitor istoria secolului trecut – a constituit o eroare istorică: a apărut într-o țară subdezvoltată şi a fost instituit cu forța armelor". În țări dezvoltate, precum Suedia, Finlanda, Norvegia, unde "aplicarea superioară a conceptelor de socializare a muncii şi a repartiției, de protecție socială a dus la cristalizarea unui astfel de socialism" (p. 221).

Ca şi Titu Georgescu, profesorul Ioniță intenționa să scrie un nou volum de amintiri, în care să dezvolte unele idei şi să aducă completări la cele deja prezentate. Făcea, totuşi, un bilanț: "Am satisfacția că nu am trăit degeaba. Rămân în urma mea, cum cere proverbul, un copil, o casă şi un pom plin de roade – generațiile de tineri pe care i-am format, cărțile pe care le-am scris, oamenii pe care i-am ajutat" (p. 230). Fiica sa, Ileana Ioniță-Iancu aprecia că Gh.I. Ioniță "a lăsat în urmă o viață plină, bogată în realizări, dar şi în decepții" (p. 235). Iar soția sa, Elisabeta Ioniță, "a avut inspirata inițiativă de a le solicita colegilor, prietenilor, apropiaților, celor care l-au cunoscut şi l-au apreciat, mărturii despre Tata". Astfel în cea de a doua parte a volumului, sub titlul In memoriam semnează: Iulian Cârțână, Ioan Scurtu, Ştefan Ştefănescu, Dinu C. Giurescu, Constantin Buşe, Gheorghe Buzatu, Gheorghe Zbuchea, Ion Spânulescu, Zorin Zamfir, Ştefan Păun, Nicolae Isar, Constantin Preda Florentina Preda, Constantin Burac, Lascu Stoica, Ileana Căzan, Theodor Marinescu, Mariana Nedelcu, Elisabeta şi Costi Iorga, Gavrilă Sarafolean, Anca Ghiață, Marin Stănescu, Damian Hurezeanu, Octavian Gh. Botez, Nicolae Gârceag, Aurelia Apostolescu, Trifon Cărăuşu, Gheorghe Lupu, Angela Covaşă, Constanța Ratcu, Dan Popescu, Elvira Iorgovan, Virginia Ardelean, Şerban Cristache, Mircea Giosu, Mioara Bivolaru, Ion Popescu, Marian Petcu. Fiecare a evocat momente trăite împreună, valoarea profesorului şi omului Gh.I. Ioniță.

În fond, Georgescu şi Ioniță au trăit decepțiile şi satisfacțiile unei întregi generații de istorici, care parcă s-au învârtit într-un cerc. Au început într-o epocă ostilă, cu puternice accente antinaționale, când lumina venea de la Răsărit, şi au sfârşit în alta, cu aceeaşi substanță antinațională, de această dată lumina venind de la Apus. Şi în anii '50 şi

în anii ’90 în fruntea istoricilor s-au aflat mulți impostori, oameni fără operă, dar extrem de gălăgioşi şi intransigenți, vehemenți, împotriva exponenților regimului burghezo-moşieresc, iar apoi (prin fiii lor spirituali) ai regimului comunist. În acest arc de timp, cei “aflați sub vremi” au luptat pentru o istorie adevărată, nepolitizată (sau cât mai puțin politizată), lăsând în urma lor opere de o reală valoare ştiințifică.

Citind în paralel cele două volume de memorii şi confruntându-le cu propria mea experiență, pot conchide că ele jalonează existența profesională a doi istorici care au parcurs mai multe etape în existența poporului român: s-au format în climatul de confruntare politică de după 23 august 1944, au cunoscut anii de sovietizare a României, caracterizați printr-o ofensivă generalizată şi agresivă împotriva tuturor valorilor naționale; au trăit cu satisfacția unor importante realizări istoriografice în anii “dezghețului” şi liberalizării de după Declarația din aprilie 1964; s-au confruntat cu neoconservatorismul şi cultul personalității lui Nicolae Ceauşescu, generator de abuzuri şi ilegalități, care au permis instalarea la “comanda istoriografiei naționale” a unor impostori; au aşteptat şi au sperat că va urma înlăturarea unui regim dictatorial şi arbitrar; au trăit, cu intensități diferite, schimbarea din decembrie 1989; au devenit victimele noilor impostori, cu pretenții reformatoare; au reuşit să se “reechilibreze” prin învățământul particular şi prin publicarea unor lucrări privind unele teme esențiale; au plecat din această lume cu sentimentul că şi-au făcut datoria față de semenii lor, rămânând ca istoria să îi judece fără ură şi fără părtinire.

DUMITRU ALMAŞ – OMUL ŞI OPERA*

Vestea că Academia Română, prin Comitetul Român pentru Istoria şi Filosofia Ştiinţei si Tehnicii (CRIFST), a decis să marcheze 100 de ani de la naşterea profesorului, istoricului şi scriitorului Dumitru Almaş, a constituit o surpriză plăcută pentru mine. Mai întâi dintr-un motiv de ordin personal: mama mea este soră cu Dumitru Almaş, deci el este unchiul meu. Mai mult decât atât: m-a botezat, m-a cununat şi mi-a botezat cei doi copii, deci mi-a fost naş în mai multe ipostaze. Apoi, i-am fost student la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, unde Dumitru Almaş preda cursul de istorie modernă universală. De-a lungul anilor, mi-a fost ca un adevărat părinte, care m-a îndrumat în cariera mea profesională, în calitatea mea de cadru didactic la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucuresti începând cu anul 1962.

Dumitru Almaş s-a născut la 19 octombrie 1908, în satul Negreşti, comuna Dobreni, judeţul Neamţ, fiind primul născut al familiei Ion si Maria Ailincăi, ţărani fruntaşi din localitatea respectivă. Aveau să urmeze alţi nouă copii, fete şi băieţi, care alcătuiau o familie numeroasă, cu multiple probleme de existenţă. Mama sa, Maria, nu ştia carte, dar ţinea în mână gospodăria, fiind o femeie harnică şi devotată familiei. Tatăl său era ceea ce s-ar putea numi un autodidact. Făcea parte din rândul puţinilor ţărani români de la începutul secolului al XX-lea, abonaţi la revista „Albina", iniţiată de Spiru Haret, şi care petrecea ore întregi citind cărţi de literatură, istorie, religie, sfaturi agricole etc. Era o minte luminată şi a avut un rol decisiv în trimiterea fiului său Dumitru (Tache cum i se zicea în familie) la „şcoli înalte". Acest fapt era puţin obişnuit în lumea satului românesc din acei ani, dar bunicul era convins că fiul avea calităţile necesare pentru a ajunge „om mare", cu care el – şi nu numai – să se mândrească. Au fost necesare sacrificii din partea întregii familii pentru a-l întreţine pe Tache la liceu şi la facultate: taxele şcolare, hainele, cărţile şi rechizitele erau extrem de scumpe, raportate la veniturile unei gospodării rurale. După absolvirea şcolii primare din satul Negreşti şi a Liceului „Petru Rareş" din Piatra Neamţ, a urmat cursurile Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti, unde a avut printre cei mai renumiţi profesori pe Nicolae Iorga. Acesta se bucura de un imens prestigiu şi o mare popularitate. În mod firesc, studentul Dumitru Ailincăi

* Academia Română, Comitetul Român de Istoria şi Filologia Ştiinţei şi Tehnicii, Divizia de Istoria Ştiintei, *Studii si comunicari*, vol. I, 2008, Editura Mega, 2008.

s-a simțit atras de acest dascăl, care ținea lecții sclipitoare. Mi-a povestit că, timp de un semestru, N. Iorga a vorbit despre împăratul german Frederic cel Mare, dar pentru examen a cerut ca studenții să cunoască întreaga istorie medievală şi modernă universală, pe baza unei uriaşe liste bibliografice aflate la avizierul facultății. L-a avut profesor chiar în timp ce Iorga era preşedintele Consiliului de Miniştri (1931–1932) şi, cu toate dificultățile guvernării (era perioada crizei economice), acesta îşi ținea cursul în ziua şi la orele anunțate.

Dumitru Almaş la Universitatea Bucureşti, în mijlocul absolvenților Facultății de istorie, promoția 1962 (*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*).

Am citit multe memorii scrise de cei care i-au fost studenți pentru a înțelege de ce N. Iorga nu a format o „şcoală" de istorici, aşa cum avea mai tânărul său coleg Vasile Pârvan. Am discutat cu D. Almaş pe această temă şi, în loc de răspuns, mi-a relatat o „ghiduşie" pusă la cale de el şi colegul său Dumitru Berciu (viitor decan al Facultății de Istorie, pe care l-am avut profesor). După curs, N. Iorga obişnuia să meargă acasă pe jos, în strada Bonaparte. Era uşor de recunoscut, deoarece era foarte înalt, avea o barbă impozantă, purta pălărie cu boruri largi şi folosea umbrela, de care nu se despărțea niciodată, ca baston. Mergea grăbit, cu paşi mari, şi răspundea ceremonios la salut, ducându-şi mâna la pălărie. Într-o zi,

Dumitru Ailincăi şi Dumitru Berciu au decis să-l însoţească de la mică distanţă. La un moment dat, Berciu întreabă cu glas tare:

- *Ce faci, Ailincăi?*

- *Calc pe urmele profesorului Iorga*, a fost răspunsul.

În clipa următoare, Iorga s-a oprit, a ridicat umbrela, a învârtit-o în aer şi a spus ferm:

- *Niciodată, niciodată, niciodată!*

După care şi-a continuat mersul grăbit. Iorga a fost un fenomen al naturii: desfăşura simultan mai multe activităţi (de exemplu, în Parlament scria articolul pentru „Neamul Românesc" din ziua următoare, făcea corectura la un volum recent tipărit pentru bun de tipar, intervenea în dezbateri la obiect şi cu replici acide). Distanţa dintre el şi ceilalţi era atât de mare, încât nu avea răbdare să-i înveţe pe tineri tainele cercetării ştiinţifice, să le citească referatele şi primele studii, să le facă observaţii etc. Foarte mulţi au fost studenţii lui Iorga, unii au fost discipolii lui, dar nu cunosc pe cineva care să fi afirmat că a făcut parte din şcoala profesorului Iorga.

După absolvirea facultăţii, în 1933, Dumitru Ailincăi s-a angajat ca redactor la ziarul „Zorile", condus de Emanoil Socor, apoi şi la „Lumea Românească", al cărei director era Zaharia Stancu. La sugestia lui Emanoil Socor şi-a luat numele de Dumitru Almaş. Mi-a povestit că Socor i-a spus că trebuia un nume mai scurt şi mai uşor de reţinut, care să nu creeze confuzii (în unele acte era scris *a Ilincăi*, iar în altele *Ailincăi* sau chiar *Ilinca*). Almaş este un sat de lângă Negreşti, dar şi un pârâu, un deal, o pădure – cu alte cuvinte un nume bine cunoscut în judeţul Neamţ, astfel că nu a fost nicio dificultate în a-l prelua în propria-i identitate: Dumitru Almaş. Numele de ziarist, profesor şi scriitor a fost Dumitru Almaş, iar cel din buletin: Dumitru Ailincăi-Almaş.

În calitate de ziarist, coleg de redacţie cu Geo Bogza şi Leon Kalustian, s-a remarcat prin reportajele şi articolele sale privind viaţa celor umili; a demascat ilegalităţile şi abuzurile unor înalţi funcţionari (între care colonelul Gabriel Marinescu, prefectul Poliţiei Capitalei, membru de bază al camarilei regale); a condamnat politica revansardă a Germaniei lui Hitler şi revizionismul Ungariei lui Horthy etc.

Vocaţia de ziarist nu l-a părăsit toată viaţa. A colaborat, de-a lungul anilor, la revistele „Contemporanul", „Gazeta Învăţământului", „România Literară", „Revista de Pedagogie", „Luceafărul" ş.a., abordând o problematică diversă, de la prezentarea unei personalităţi istorice, la fenomenul literar contemporan şi didactica modernă. A fost un colaborator fidel al emisiunilor culturale de la Radiodifuziunea Română, precum şi al postului naţional de Televiziune.

Avea plăcerea de a-i antrena pe cei tineri la asemenea emisiuni, privindu-i cu satisfacție cum se „produc” în fața microfonului sau a camerelor de luat vederi. Îmi amintesc, cu oarecare jenă, că la o emisiune TV eu şi colegul meu Constantin Buşe am vorbit aproape tot timpul, nelăsându-i profesorului decât posibilitatea unor intervenții punctuale.

După emisiune ne-am dat seama că am exagerat, drept care ne-am cerut scuze, dar profesorul ne-a bătut prietenește pe umăr, zicând: „A fost foarte bine aşa”.

Dumitru Almaş şi Margareta Ailincăi-Almaş, în mijloc, încadrați de Gheorghe I. Ioniță şi Elisabeta Ioniță. În rândul din spate: Ioan Scurtu, Anca Ghiață, Constantin Buşe, Paula Scurtu, Ștefan Ștefănescu, Ion Șendrulescu
Casa Universitarilor din Bucuresti, octombrie, 1988
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Din 1938, D. Almaş s-a consacrat carierei didactice, fiind profesor la liceele din Silistra şi Călăraşi, la Şcoala Normală şi la Liceul „Petru Rareş” din Piatra Neamț. În anul 1949, a intrat în învățământul superior, la Facultatea de Istorie a Universității Bucureşti, fiind titularul cursului de istorie modernă universală, până la pensionarea sa în 1975, când a devenit profesor consultant. După anul 1989 şi-a reluat activitatea didactică la Universitatea „Spiru Haret”, instituție particulară de învățământ superior. Eu am fost numit decanul Facultății de Istorie de la această Universitate şi am apelat la sfaturile sale, am lucrat împreună la elaborarea planului de învățământ şi constituirea colectivului de cadre didactice cu care ne-am început activitatea în 1991.

A fost un profesor iubit de studenți. Avea o expunere clară, presărată cu expresii celebre şi vorbe de duh; se „cobora” în epoca pe care o trata, se transpunea în „pielea” personajelor pe care le evoca, astfel că

studenții aveau senzația că „văd înaintea ochilor” curgerea istoriei, cu momentele ei de glorie și cele de adâncă tulburare. Nu cred că există un student al său care să nu fi rămas impresionat de modul cum era prezentată revoluția franceză de la 1789, cu personajele sale celebre (Danton, Marrat, Robespierre), să nu fi trăit epoca napoleoniană, plină de războaie, dar şi de realizări, care au schimbat din temelie societatea europeană, să nu se fi bucurat că după războiul Crimeei (1853–1856) unirea țărilor române a devenit o problemă internațională, fapt ce a permis realizarea actului istoric de la 24 ianuarie 1859.

Ștefan Pascu, doamna Pascu, Ștefan Ștefănescu, Dumitru Almaș, Ion Spălățelu, Ioan Scurtu şi Vasile Curticăpeanu, la Casa Universitarilor din Bucureşti, octombrie 1984 (*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Dumitru Almaş a fost şi un reputat om de ştiinţă. A publicat cărți de referință în domeniul istoriei universale moderne, care au întrat in bibliografia studenților din anul al III-lea al facultăților de istorie din România. Menționez masiva monografie, intitulată *Căderea Bastiliei* (719 pagini), publicată în 1959, consacrată revoluției franceze; *Nord contra Sud* (400 pagini), privind războiul civil din SUA, apărută în anul 1965; *Voltaire istoric* (380 pagini), realizată în colaborare cu Angela Banciu; *Revoluția de la 1848 în Europa* (120 pagini), tipărită în 1974; precum şi masivele studii consacrate lui *Metternich, Ioanis Capodistria, Otto von Bismarck*, din colecția *Diplomați iluştri.* Asemenea cărți şi studii au rămas de referință pentru oricine studiază istoria modernă universală. În calitate de profesor a contribuit la realizarea cursului universitar, intitulat *Istoria modernă universală* (800 pagini), publicată împreună cu Constantin Velichi, Alexandru Vianu şi Camil Mureşan.

L-a pasionat istoria românilor, căreia i-a consacrat mai multe studii şi cărţi, urmărind, cu deosebire, momentele şi personalităţile emblematice, din antichitate până în perioada interbelică. Dintre cărţile ştiinţifice consacrate istoriei românilor menţionăm: *Decebal, eroul strămoşilor, strămoşul eroilor* (1972); *Petru Rareş Voievod* (1974); *Mihai Voievod Viteazul* (1966); *Miron Costin, cronicarul* (1973); *Nicolae Bălcescu – democratul revoluţionar* (1962); *Curtea Veche din Bucureşti* (1974) realizată în colaborare cu Panait I. Panait.

D. Almaş a îmbinat cunoştinţele ştiinţifice cu talentul de scriitor, publicând romane şi povestiri istorice, care s-au bucurat de un mare succes. În 1939, s-a lansat cu romanul *Miron Costin* (două volume) – o frescă a societăţii româneşti din veacul al XVII-lea, în centrul căreia a fost plasată viaţa şi activitatea marelui cronicar şi dregător moldovean.

Peste un deceniu şi jumătate, în 1954, a văzut lumina tiparului romanul *Nicolae Milescu Spătarul*, consacrat acestei mari personalităţi istorice şi culturale. Ajuns la curtea ţarului, românul Nicolae Milescu a primit o importantă şi riscantă misiune: de a transmite un mesaj conducătorilor chinezi. În roman sunt descrise cu lux de amănunte drumul de la Sankt Petersburg la Pekin (Beijing), cu traversarea Siberiei, primirea de care s-a bucurat, obiceiurile şi tradiţiile chinezilor. Pentru această carte autorul a primit Premiul de Stat, una dintre cele mai înalte distincţii din acea vreme.

D. Almaş mi-a povestit că dr. Petru Groza, preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale a României, înainte de a face o vizită în China, l-a chemat pentru o discuţie despre tradiţiile şi obiceiurile din această ţară, iar la întoarcere i-a mărturisit că romanul *Nicolae Milescu Spătarul* şi discuţia cu autorul i-au fost de cel mai mare folos, reuşind să se descurce foarte bine într-un mediu extrem de complicat.

În aceeaşi arie tematică se înscriu romanele: *Un om în furtună* (1965, cu trei ediţii), dedicat lui Nicolae Bălcescu; *Comoara Brâncovenilor* (1981) despre Constantin Brâncoveanu; *Inorogul cel înţelept* (1981), o reconstituire a vieţii şi activităţii lui Dimitrie Cantemir; *Voievodul fără frică şi fără prihană* (1984), consacrat lui Radu de la Afumaţi; *Alei, codrule fârtate* (1956), dedicat celebrului haiduc Ştefan Bujor.

Alte romane şi povestiri se referă la momente şi evenimente istorice importante: *Vânătoarea lui Dragoş* (1963) despre întemeierea statului Moldova; *Fata de la Cozia* (1968) privind construirea mănăstirii cu acelaşi nume; *Arcaşul Măriei Sale* (1968) referitor la domnia lui Ştefan cel Mare şi construirea Mănăstirii Putna; *Necunoscuta de la Suceviţa* (1982) despre opera de zugrăvire (pictare) a celebrei mănăstiri; *Diamantul negru* (1971) în care sunt relatate întâmplările eroice de la Castelul Cnejilor de pe valea Bistriţei la sfârşitul secolului al XVIII-lea; *Trandafirul roşu* (1962), a cărui acţiune se desfăşoară în timpul revoluţiei

franceze de la 1789; *Oana* (1986) – o amplă prezentare a societății moldovenești din timpul lui Ștefan cel Mare.

Poate cel mai important roman istoric al său este *Frații Buzești* (3 vol., 1971-1977), o frescă istorică de mari dimensiuni a societății românești din anii 1570–1602, în centrul căreia s-au aflat căpitanii lui Mihai Viteazul, realizatorul primei uniri politice a Țărilor Române, în 1600-1601.

Remarcabile sunt povestirile istorice, semnate de Dumitru Almaş, care au avut un puternic impact, mai ales asupra tinerilor. Menționăm volumele: *Eroi au fost, eroi sunt încă; Întâmplările neobişnuite ale lui Gruia Grozovanu; Nicolae Bălcescu; Vestea cea Mare* (despre Unirea din 1918); *Doi strămoşi iluştri: Decebal şi Traian; Drum de lupte şi de glorii* (1978); *Popasuri la vetrele istoriei româneşti* (1981).

Am avut fericita ocazie de a colabora cu Dumitru Almaş şi publica împreună două cărți: *Turism cu manualul de istorie* (1973) şi *Itinerare patriotice* (1985).

A fost pentru mine o experiență extrem de utilă, deoarece, pe lângă documentarea în materie de istorie şi geografie, a trebuit să-mi perfecționez stilul, pentru a fi mai aproape de talentul scriitoricesc al profesorului.

Unele dintre cărțile lui D. Almaş au devenit scenarii radiofonice. De o mare audiență s-a bucurat serialul dedicat lui Gruia Grozovanul (24 de episoade săptămânale, transmise în anii 1965–1966, reluate în 1986-1987 şi în 1992). De asemenea, au fost transmise la radio scenariile: *Cetatea de pe Stânca Verde; Dimitrie Cantemir; Mihail Kogălniceanu şi independența; Istoria, cea dintâi carte a neamului* (în colaborare cu Vasile Chiriță). O mențiune specială se cuvine pentru serialul *Dulce minune*, bazat pe corespondența dintre Mihai Eminescu şi Veronica Micle, transpus pe unde radiofonice în interpretarea actorilor Ion Caramitru şi Valeria Seciu.

În anii 1973–1975, pe scena Teatrului *Bacovia* din Bacău s-a jucat piesa *Cantemir*, scrisă de D. Almaş.

Personalitatea pe care o evocăm a scris şi romane de actualitate. De un mare succes s-a bucurat *Meşterul Manole*, care a cunoscut două ediții (1941 şi 1942), în care eroii sunt un tânăr arhitect şi două tinere mediciniste în preajma celui de-al Doilea Război Mondial; cartea a fost premiată de Uniunea Scriitorilor Români în 1942. În acel an au mai primit premii literare: Alexandru Philippide, Ivonne Henriette Stahl, Aron Cotruş, Alexandru Busoiceanu, Ovidiu Papadima, Radu Tudoran, Radu Boureanu, Dragoş Protopopescu, Otilia Cazimir.

Făclia s-a aprins (1967) se referă la activitatea unor învățători după cel de-al Doilea Război Mondial, iar *Cheia inimii* (1977) reconstituie societatea românească din anul 1946, când o secetă cumplită

a lovit România; *Freamătul luminii* (1958), scrisă în colaborare cu Mihai Mancaş, evidenţiază eroismul celor care au construit hidrocentrala de la Bicaz.

Unele dintre scrierile sale au un accentuat caracter autobiografic. Copilăria a fost redată în romanul *Acolo în Filioara* (1943); viaţa de licean în *Ne cheamă primăvara!,* iar cea de student în *Viaţa-i frumoasă, băieţi* (1968). Activitatea de dascăl universitar transpare din romanul *Cetatea de pe Stânca Verde* (1959).

Istoricul D. Almaş avea capacitatea ca, prin intermediul unui personaj, să reconstituie ansamblul societăţii din vremea respectivă. Criticul literar Dumitru Micu se referea la romanul *Oana*, fiica spătarului Sendrea, portar al Sucevei în timpul lui Ştefan cel Mare: „Eroii trăiesc, au chipuri distincte, logica expunerii este strânsă, fantezia se ţine aproape de document, de cronică, încât senzaţia de autentic este foarte puternică”[1]. Despre acelaşi roman, criticul literar Gh. Bulgăr scria: „Bogata activitate literară şi pasiunea documentării istorice, specifice creaţiei lui Dumitru Almaş, asigură cărţii sale calităţi de conţinut şi expresie care fac din romanul *Oana* o adevărată izbândă a romanului nostru istoric de azi, fiind în lunga serie de opere ale autorului un punct de vârf al întregii sale munci literare de peste o jumătate de secol”[2].

Înzestrat cu o mare sensibilitate, D. Almaş a scris cărţi pentru copii; beneficiind de o excelentă ilustraţie, acestea au bucurat zilele copiilor de la grădiniţă sau din clasele primare. Între ele: *O poveste cu un arici* (1942); *Flueraşul şi alămâia* (1962); *Cântarea nevăzutelor privighetori* (1995); *Povestea lui Moş Arici* apărută postum, în anul 2007.

Dumitru Almaş a colaborat la revista „Studii şi Articole de Istorie”, editată de Societatea de Ştiinţe Istorice din România. Mai mult, atunci când organizaţia se afla într-o dificultate financiară, a acceptat ca dreptul său de autor pentru o carte de povestiri istorice să intre în fondurile acesteia. Un gest pe care nu ştiu dacă l-a mai făcut cineva de-a lungul celor patru decenii de existenţă a Societăţii de Ştiinţe Istorice; el l-a făcut, animat de convingerea că această Societate, din conducerea căreia făcea parte, trebuia să-si continue activitatea, depăşind impasul financiar în care ajunsese.

În anii 1967–1969, D. Almaş a fost directorul revistei „Magazin istoric”. Apariţia acesteia a avut loc în contextul cultural generat de *Declaraţia CC al PMR*, din aprilie 1964, când s-a înregistrat un proces de revenire la valorile naţionale, după ce timp de un deceniu şi jumătate

[1] Dumitru Micu, *Valenţele educative ale tematicii istorice*, în „Contemporanul” din august 1986.
[2] „Romania literară” din 18 iunie 1987.

acestea fuseseră desconsiderate şi chiar negate. Revista urma să se adreseze publicului larg, să promoveze istoria reală, nu cea contrafăcută de până atunci. S-a apreciat că cel mai indicat să conducă această revistă era Dumitru Almaş. A acceptat cu plăcere propunerea şi a lucrat mult la elaborarea concepției şi modului de realizare, împreună cu un colectiv alcătuit din Titu Georgescu, Nicolae Minei, Al.Gh. Savu, Constantin Antip, Cristian Popișteanu ș.a. Primul număr trebuia să beneficieze de semnăturile unor mari personalități, între care şi Tudor Arghezi. Unchiul mi-a povestit că i-a făcut o vizită lui Arghezi la vila Mărțișor; poetul a fost de acord să adreseze câteva cuvinte de „bun venit" noii reviste, dar să i se plătească o anumită sumă pentru fiecare semn. Almaş a acceptat, deşi suma i s-a părut cam mare. Leonte Răutu, secretarul cu Propaganda al CC al PCR, a cerut să fie satisfăcută pretenția maestrului Arghezi. După ce a apărut primul număr, Almaş s-a deplasat la *Mărțişor* cu revista şi plicul cu bani. Arghezi a desfăcut plicul, a numărat banii şi i-a atras atenția că nu au fost plătite două semne. Almaş a rămas mirat, deoarece le numărase de mai multe ori, astfel ca suma să fie corectă. Sub privirea uimită a proaspătului director al revistei, Arghezi a precizat: „Semne sunt nu numai literele, ci şi punctul şi semnul exclamării". Jenat, directorul s-a retras şi a revenit peste câteva ore cu suma solicitată de Arghezi.

„Magazin istoric" s-a bucurat de o excepțională primire din partea cititorilor, care au putut veni pentru prima dată în contact cu memoriile lui C. Argetoianu, cu articole privind asasinarea lui I.G. Duca şi a lui Armand Călinescu, dar şi viața doamnei de Pompadour, pasiunile lui Petru cel Mare sau misterele piramidei lui Keops.

Profesorul Dumitru Almaş în timpul prezentării unei alocuțiuni (*Fototeca Ioana Jitaru*)

Din această schiță biografică nu poate lipsi o altă componentă a activității lui Dumitru Almaş: aceea de autor al unor manuale şcolare de istorie. A scris manualul de *Istoria patriei* pentru clasa a IV-a. În colaborare cu Camil Mureşan a publicat manualul de *Istorie modernă şi contemporană* pentru clasa a VII-a; împreună cu Aron Petric si Gheorghe Georgescu-Buzău a editat manualul de *Istoria României* pentru clasa a VIII-a; împreună cu Alexandru Vianu –

manualul de *Istorie modernă şi contemporană* pentru clasa a IX-a, iar în echipă cu Aron Petric şi Gheorghe Georgescu-Buzău – manualul *Istoria României* pentru clasa a XII-a. Manualele la care a fost autor sau coautor au marcat un important pas înainte în cunoaşterea istoriei de către elevi, după ce, până în anul 1958, manualul oficial era *Istoria RPR*, publicat sub redacţia lui Mihail Roller. Din manualele scrise de D. Almaş, elevii au putut înţelege că istoria românilor se caracteriza nu doar prin lupta de clasă, ci şi prin realizări culturale remarcabile, prin personalităţi cu o reală vocaţie europeană şi chiar mondială.

L-am ascultat de numeroase ori pe conferenţiarul D. Almaş şi am rămas impresionat de uluitoarea sa capacitate de a se adresa publicului în faţa căruia se afla. L-am ascultat la o grădiniţă din cartierul bucureştean Drumul Taberei, spunând poveşti copiilor despre Decebal, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Cuza-Vodă, iar copiii îl priveau cu ochii mari, de parcă li se vorbea despre Făt-Frumos şi Ileana Cosânzeana. L-am ascultat vorbind ţăranilor din comuna Stoeneşti (judeţul Giurgiu) despre răscoala din 1907, amintindu-le că satul lor a fost bombardat cu tunurile, iar după conferinţă sătenii îmi spuneau că au aflat cu acest prilej că la ei în 1907 a fost un război, tot aşa de straşnic ca şi cel din 1916. Nu o dată l-am auzit pe profesorul Almaş vorbind studenţilor de la Casa de Cultură *Grigore Preoteasa*, din capitală, dar şi profesorilor din Bucureşti şi din provincie, pe teme diverse – de la Biblioteca din Alexandria la Mausoleul de la Mărăşeşti, de la Napoleon Bonaparte la Ieremia Grigorescu, de la Constantin Brâncoveanu la Voltaire. Aplauzele cu care era răsplătit de studenţi şi profesori erau mărturia cea mai clară a capacităţii sale de a capta un public pretenţios si elevat.

Istoricul Vasile Netea, el însuşi un excelent vorbitor, avea să scrie despre D. Almaş: „L-am întâlnit de-a lungul anilor în atâtea locuri: la Iaşi, Suceava, Galaţi, Braşov, Alba Iulia, Zalău, Târgovişte şi de atâtea ori la radio, la televiziune, precum şi în alte locuri. Pretutindeni a reprezentat cu demnitate şi elocinţă patriotică dragostea pentru cultură şi literatură, avântul neobosit al luminătorului de mase şi al evocatorului atâtor figuri istorice şi literare româneşti”[3].

La rândul său, profesorul Panait I. Panait, directorul Muzeului de Istorie a Municipiului Bucureşti, cu care Almaş a colaborat adesea, îşi amintea: „În 1992 a fost invitat de către Adrian Rădulescu, fost student, rector acum, să conferenţieze la tânăra Universitate «Ovidius» din Constanţa, şi amfiteatrul central s-a dovedit neîncăpător. Timp de câteva ore, profesorul a răspuns studenţilor despre felul cum scrie istoria românilor şi pe cea universală, literatură şi chiar literatură pentru cei mici.

[3] Vasile Netea, *Dumitru Almaş – 75*, în „România literară” din 20 octombrie 1983.

Câteva dintre studente evocau parfumul tineresc al romanelor lui Dumitru Almaş din anii ’40, alţii au evocat volumele dedicate Fraţilor Buzeşti, lui Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu, Revoluţiei Franceze ş.a.”[4].

În calitate de prorector al Universităţii Populare Bucureşti (1985-1993), D. Almaş a ţinut la Sala Dalles sute de conferinţe, care s-au bucurat de o largă audienţă. Nu a fost doar un vorbitor, ci şi un organizator. Îmi amintesc că a iniţiat un ciclu de conferinţe pe teme de turism, cursanţii primind un certificat pe baza căruia puteau fi angajaţi ghizi la ONT (Oficiul Naţional pentru Turism). Am ţinut şi eu mai multe conferinţe pe această temă, dintre care unele aveau să-şi găsească locul în cărţile *Turism cu manualul de istorie* si *Itinerare patriotice*, pe care le-am menţionat deja.

Dumitru Almaş a fost un om generos. La Universitate era renumit prin faptul că, spre deosebire de alţi profesori, care aveau plăcerea de a-i încurca pe studenţi la examene, D. Almaş îi încuraja cu expresia: „Vezi că ştii, vezi că ştii”, dându-le sugestii privind drumul pe care trebuiau să meargă pentru a ajunge la problema înscrisă pe biletul de examen şi a obţine o notă onorabilă.

Într-o scrisoare transmisă „confraţilor şi prietenilor săi” din judeţul Neamţ, care au organizat o festivitate consacrată zilei sale de naştere, cu ocazia împlinirii vârstei de 85 de ani, Dumitru Almaş aprecia: „Fiecare generaţie îşi are interesele, idealurile şi soarta sa. Soarta generaţiei mele, de multe ori, vitregă a fost”; în aceeaşi scrisoare el mărturisea, de asemenea, că a fost „un biet om sub vremi”[5].

Un asemenea om nu putea să nu trezească gelozii şi opoziţii din partea unor semeni, mai de aproape sau mai de departe. În timp ce colegul său Vasile Maciu a ajuns profesor fără a avea doctoratul şi chiar a devenit conducător de doctorat, Dumitru Almaş a fost ţinut la gradul didactic de conferenţiar timp de 23 de ani, fiind nevoit să-şi susţină doctoratul ca orice începător în domeniul ştiinţei, deşi avea cărţi publicate de o valoare incontestabilă. A obţinut calitatea de profesor universitar abia în anul 1972.

Principala acuzaţie ce i se aducea era aceea că lucra „pe două fronturi”. Cei mai îndârjiţi adversari ai săi erau Andrei Oţetea şi Vasile Maciu, care nu pierdeau nicio ocazie pentru a-l critica, deoarece nu voia să abandoneze preocupările scriitoriceşti şi să se dedice exclusiv istoriei – o istorie rigidă, în spiritul şi litera documentului. Îmi amintesc că în anul

[4] Prof. dr. Panait I. Panait, *Dumitru Ailincăi-Almaş*, în „Biblioteca Bucureştilor”, an IV, nr. 1 din ianuarie 2003.

[5] Dumitru Almaş, *„Am fost şi mai sunt încă un biet om sub vremi”*, în revista „Asachi”, Piatra Neamţ, octombrie 1993.

1962, la absolvirea facultății, am fost repartizat la Catedra de Istoria României. Primul profesor cu care m-am întâlnit în noua calitate, de preparator, a fost Vasile Maciu, care în loc de bun venit mi-a spus: „Rău ai făcut că ai ales să lucrezi aici, pentru că o să te influențeze în rău unchiul tău, Dumitru Almaş, care nu-i nici istoric şi nici scriitor". La vremea respectivă, Maciu era o personalitate dominantă în Facultatea de Istorie, iar modul cum m-a primit constituia pentru mine un semnal de alarmă. Pentru „a-mi clarifica statutul", am decis să mă înscriu la doctorat sub conducerea sa; profesorul Maciu a rămas oarecum surprins, dar m-a acceptat. S-a convins că sunt un „om serios", că Almaş nu mă „influențează negativ" şi mi-a făcut un referat extrem de elogios la lucrarea mea, intitulată *Întemeierea şi activitatea Partidului Țărănesc (1918–1926)*. I-am rămas recunoscător, iar în cartea *Din viața politică a României. Întemeierea şi activitatea Partidului Țărănesc (1918–1926)*, pe care am publicat-o în anul 1975, am făcut mențiunea că este o formă prescurtată a tezei de doctorat, elaborate sub conducerea prof. univ. Vasile Maciu.

Fără îndoială, D. Almaş avea un talent nativ, dar pe care l-a cultivat şi l-a potențat. Avea mereu în minte cuvintele magistrului său, N. Iorga: „Aş fi vrut să am mai mult talent literar pentru a reda mai corect evenimentele istorice". Aceste cuvinte l-au călăuzit chiar si într-o vreme când numele lui N. Iorga era terfelit în fel şi chip: exponent al burgheziei şi moşierimii, monarhist, istoric idealist şi reacționar etc.

Un alt profesor, Andrei Oțetea, şeful Catedrei de Istorie Universală, care în timpul cursului nu-şi desprindea ochii de pe hârtiile pe care le avea în față, nu putea accepta faptul că profesorul Almaş era un excelent vorbitor, putând aborda cu aplomb probleme complexe, care nu se înscriau strict în tematica prelegerii. Nu o dată l-am auzit pe acad. Oțetea afirmând că Almaş era un „improvizator", ceea ce, în mentalitatea lui, nu se înscria în ținuta cursului universitar, care trebuia să fie cât mai sobru şi mai rece. La vremea respectivă, Oțetea avea mulți admiratori, lucrările sale privind *Renaşterea şi Reforma* sau *Revoluția lui Tudor Vladimirescu* bucurându-se de o apreciere aproape unanimă. Dar, în acest caz, era vorba despre două stiluri de a fi profesor: Oțetea promova o atitudine rece, distantă, sobră; Almaş se considera „colegul", cu care se poate discuta în timpul cursului, studenții putând cere lămuriri în cazul că nu înțelegeau ceva. Chiar peste ani, unii au rămas admiratorii lui Oțetea, alții – ai lui Almaş. Deosebirea este că Almaş nu a ajuns academician, şef de catedră, director al Institutului de Istorie, preşedintele Comisiei de Politică Externă a Marii Adunări Naționale, funcții pe care le-a ocupat Andrei Oțetea.

Într-o facultate în care „cei mai buni" erau membri PCR, lui D. Almaş i s-a barat timp de două decenii şi jumătate şansa de a intra în

această „elită”. Comuniştii cu vechime îi reproşau că în timpul războiului a scris articole şi a vorbit la radio despre vitejia ostaşilor români pe frontul de Est, fapt ce ar fi echivalat cu sprijinirea politicii mareşalului Antonescu, plasându-l astfel între „duşmanii” Uniunii Sovietice. Asemenea acuzații veneau chiar şi din partea lui Emil Condurachi, care lucrase la cabinetul diplomatic al lui Mihai Antonescu, dar care, în martie 1945, şi-a modificat radical atitudinea, devenind membru al PCR şi bucurându-se de toate onorurile (academician, director de institut, şef de catedră etc.)

Poate cea mai grea lovitură a primit-o D. Almaş în anul 1975. Conştiincios din fire, profesorul răspundea la toate solicitările conducerii facultății. În anii ’60–’70, examenul de admitere la facultate era un calvar, nu numai pentru candidați, dar şi pentru cadrele didactice; erau cate 10-15 candidați pe un loc, iar asupra profesorilor, care corectau, se exercita o puternică presiune din partea „organelor” de partid, care îi suspectau de incorectitudine. În realitate, ingerințele veneau tocmai din partea unor activişti de partid, care urmăreau rezolvarea unor „pile”; de altfel, cel mai mare scandal, privind admiterea la Universitatea din Bucureşti, s-a înregistrat la Facultatea de Drept, implicați fiind mai mulți activişti de la Comitetul de Partid pe Universitate şi de la Centrul Universitar Bucureşti al PCR. În vara anului 1975, Dumitru Almaş a fost inclus în rândul cadrelor didactice de la specialitatea istorie universală care corectau lucrările candidaților la admiterea în facultate. Examenul a durat trei săptămâni; au urmat calcularea mediilor, afişarea rezultatelor, rezolvarea contestațiilor. Totul s-a încheiat cu bine şi la sfârşitul lunii iulie cadrele didactice au intrat în binemeritatul concediu, urmând să-şi reia activitatea în luna septembrie. D. Almaş nu a mai putut reveni la catedră, deoarece a aflat că în august a fost pensionat, iar cursul de istorie modernă universală fusese trecut în norma didactică a lui Mircea Popa.

Încă nu împlinise vârsta de 65 de ani şi, conform legii, putea să îşi continue activitatea pană la 70 de ani, ca şi alți colegi ai săi. Dar „copilul său de suflet”, Mircea Popa, secretarul Biroului Organizației de Bază a PCR, a cerut pensionarea profesorului D. Almaş printr-o adresă trimisă la Universitate. Popa absolvise Facultatea de Istorie în 1962 şi a fost repartizat la Catedra de Istorie Universală, în specialitatea istorie modernă. D. Almaş s-a bucurat, dorind să facă din el un colaborator apropiat şi un urmaş cu care să se mândrească. Dar Mircea Popa nu s-a dovedit a-i fi loial. Prima expresie clară a fost aceea că s-a înscris la doctorat în specialitatea istorie medie a României, sub conducerea lui Andrei Oțetea. A motivat că Almaş nu avea dreptul de a conduce doctorat, iar acesta l-a crezut. Au urmat şi alte acte de infidelitate, care au culminat cu cel din august 1975.

L-am văzut în acele zile de mai multe ori pe unchiul meu, care nu putea să creadă că Mircea Popa a putut cere pensionarea sa. L-am consolat cu vorbele: „La români recunoştinţa este o floare rară”. A rămas profesor consultant, dar nu i s-a atribuit nimic concret: venea la catedră şi era tratat ca un străin. Amară decepţie!

Când l-am solicitat, în calitate de profesor titular, la Universitatea *Spiru Haret*, parcă a început o nouă viaţă; în 1991 a devenit titularul cursului de istorie modernă universală la Facultatea de Istorie. Acelaşi curs l-a ţinut şi la Facultatea de Arhivistică pe care, în calitate de director general al Arhivelor Naţionale, am înfiinţat-o în anul 1992.

Prof. D. Almaş a găsit întotdeauna mângâiere şi sprijin în soţia sa, Margareta, renumită profesoară de fizică, care l-a ocrotit tot timpul pe „Tache” al ei, interpunându-se parcă între el şi cei care îi făceau necazuri sau îl bârfeau în fel şi chip. Mândria vieţii lui a fost Ioana, fiica sa, care i-a urmat îndeaproape sfatul şi căreia i-a lăsat deplina libertate să-şi aleagă domeniul de activitate. A devenit profesor universitar de chimie la Universitatea Politehnică din Bucureşti.

Profesorul Dumitru Almaş (primul din stânga), într-o ipostază inedită, aceea de naş de cununie, la aniversarea nunţii de argint (1993) a prof. univ. dr. Ioan Scurtu, alături de Paula Scurtu şi Ioana Jitaru. În planul al doilea se disting Elena Andrei si Adrian Jitaru. (*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*).

Trăind în Bucureşti, profesorul Almaş ducea o viaţă extrem de dinamică şi adesea extenuantă. Îmi amintesc că uneori venea de la câte o conferinţă leoarcă de sudoare. Tanti Margareta îi dădea maieu şi cămaşă de schimb, îl mângâia pe obraz şi îi repeta mereu: „De ce nu te linişteşti, de ce nu te înveţi să refuzi? Ai şi tu o vârstă, ar trebui să te menajezi”.

Nenea Tache îi răspundea, parcă jenat: „Da, o să refuz; altădată nu o să mă mai duc”. Dar nu se putea ține de cuvânt. O „voce interioară” îl trimitea din nou în fața celor care-i așteptau cuvintele, parcă mângâietoare, despre Decebal, Mircea, Mihai, Ştefan, Oana, Iorga etc.

Oaza sa de liniște era casa de la Negreşti, satul natal, unde şi-a scris o bună parte din cărți. Aici l-am văzut de multe ori, pe veranda din fața casei sau în livadă, la o măsuță de scris, privind uneori în zare, spre dealul Almaş din preajmă, pe care îl străbătuse pe jos de mii de ori, în drumurile sale de la Negreşti la Piatra Neamț şi invers, căutând poate cuvântul potrivit sau rememorând anii dulci ai copilăriei.

Cu timpul, organismul s-a şubrezit. Uneori îmi vorbea despre moarte ca despre ceva natural, inevitabil. Ajunsese la o vârstă respectabilă şi nu ezita să spună că „Doamna cu coasa” este în fața uşii şi nu va ciocăni să i se deschidă la apartamentul 9 din strada Colței nr. 13. Va intra când va crede ea de cuviință.

În seara zilei de 12 martie 1995 am făcut o vizită în strada Colței, la familia Almaş, împreună cu Paula, soția mea. Ştiam că naşul nu se simțea bine; făcuse o operație, nu tocmai reuşită şi ezita să mai facă obişnuitele plimbări, care uneori se prelungeau până în cartierul Drumul Taberei, unde locuiam noi. Am stat în acea seară mult de vorbă, vreo 3–4 ore; profesorul fiind într-o vervă deosebită, mai ales că eu eram interesat de modul cum se făcea ziaristică în perioada interbelică. Ne-a povestit despre Socor, Şeicaru, Nae Ionescu, Stelian Popescu, despre cum se scria un reportaj, cum se vindeau ziarele etc. Am plecat spre casă pe la ora 10 seara. Peste câteva ore, cam pe la 1.30, a sunat telefonul. Era Ioana, fiica sa, care cu un glas scăzut mi-a spus:

- *Ştii, tata a murit.*

Am rămas înmărmurit.

- *Cum?* am întrebat.

- *M-a chemat la el în cameră şi a început să spună o poezie de Mihai Eminescu. Apoi s-a oprit: „Nu, să-ți recit ceva din Lucian Blaga, pentru că în acest an este centenarul Lucian Blaga”. Şi a început să declame poezia* Mirabila sămânță. *La un moment dat s-a oprit, a făcut câteva mişcări, de parcă s-ar fi scuturat de frig, iar când l-am privit mai atentă am constatat că murise.*

Acesta a fost sfârşitul omului Dumitru Almaş. Dumnezeu l-a luat la el, parcă pe nesimțite, pentru a fi în preajma lui Mihai Eminescu şi Lucian Blaga, dar şi aproape de N. Iorga, de părinții săi Ion şi Maria, de fratele său Vasile şi de sora sa Aurelia.

Dumitru Almaş a traversat o perioadă politică extrem de complexă: s-a lansat în anii democrației interbelice, a cunoscut anii grei ai războiului (1941–1945), regimul totalitar-socialist (1948–1989), revenirea la democrație după 1989. Nu a fost implicat decât marginal în viața politică, urmărind ca, indiferent de regimurile care s-au succedat, să-şi facă datoria de cetățean, profesor, istoric, ziarist, scriitor, cap de familie (soț şi tată).

Constat cu satisfacție faptul că după anul 1989 – când istoria națională este desconsiderată, fiind prezentată ca o succesiune de mituri (campion în promovarea unei asemenea teorii fiind Lucian Boia, fost student al lui Dumitru Almaş), când se încearcă rescrierea istoriei în maniera în care o făcea în anii ’50 Mihail Roller, de această dată lumina nemaivenind de la Răsărit, ci de la Apus, dar tot de la o mare Putere – scrierile lui Dumitru Almaş trezesc încă interesul unor edituri, iar cărțile sale se bucură de un real succes de public.

Fiica sa, Ioana Jitaru, moştenitoarea de drept a operei scriitorului, a fost şi este solicitată de mai multe edituri, astfel că cinci dintre cărțile sale au revăzut lumina tiparului, iar alte două sunt în curs de apariție. Îmi exprim speranța că vor fi publicate şi cărțile rămase în manuscris: *Bacalaureatul Ştefaniei* şi mai ales *Destăinuirea (Memoriile apocrife ale prințesei Ecaterina Nicolae Vogoride, desmierdată Cocuța)*, despre care mi-a vorbit de multe ori, fiind preocupat de găsirea echilibrului necesar între dragostea de femeie pentru bărbatul ei şi sentimentul datoriei față de țară (Cocuța a fost cea care a denunțat falsificarea alegerilor de către caimacamul Nicolae Vogoride, fapt ce a dus la anularea lor de către Marile Puteri şi organizarea de noi alegeri, încheiate cu înfrângerea soțului şi victoria unioniştilor, în 1857).

În anul centenarului naşterii lui Dumitru Almaş, cărțile sale continuă să se afle în librării, numele său dăinuie în inima elevilor şi studenților pe care i-a avut – mulți dintre ei aflați la vârsta senectuții –, a celor care i-au citit cărțile, i-au ascultat scenariile radiofonice, a prietenilor şi a familiei sale. Iar manifestarea de astăzi este o mărturie grăitoare a acestei realități.

Dumitru Almaş, Margareta Ailincăi-Almaş,
Paula Scurtu, Ioan Scurtu, Ioana Ailincăi
La Sfatul Popular, iunie 1968
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Dumitru Almaş la căsătoria nepotului său Ioan Scurtu
1968
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Constantin Șetran, Ioan Scurtu, Paula Scurtu, Nicolae Isar, Margareta Ailincăi, Gh. Ioniță, Anca Ghiață, I. Spălățelu, Dumitru Almaș, Titu Georgescu, Elisabeta Ioniță, Gh. Căzan, Maria Siminescu, I. Șendrulescu
Casa Universitarilor din Bucuresti, octombrie 1988
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Dumitru Almaș la „nunta de argint” a nepotului său Ioan Scurtu
1993
(*Fototeca prof. univ. dr. Ioan Scurtu*)

Tipar: **Tipografia COLOR-PRINT**
Adresa: Zalău, str. 22 Decembrie 1989, nr. 66
Telefon: 0260-661 752
Email: office@colorprint.ro
www.colorprint.ro